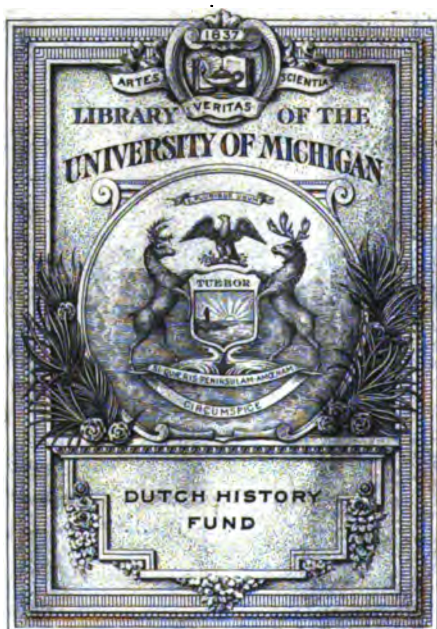

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

MENGELWERK,

VOOR

1799.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

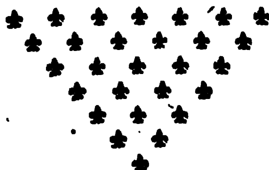
tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1799.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,

by A. VAN DER KROE,

en by

DE WED. J. YNTEMA EN ZOON.

1799.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

De Mensch, beschouwd in vergelyking met het Heelal. Gevolgd naar het Fransch van M. PASCAL. Met een Aanhangzel van den Vertaaler. 1
Verdeediging der Leere van de nieuwere Scheidkundigen, aangaande de oorzaak der Dierlyke Warmte by heetbloedige Dieren. Door den Heer A. YPEY, *voorheen Hoogleeraar te Franeker, thans Geneesheer te Amsterdam.* 7
Verslag eeniger keurige Proefneemingen op de Gekleurde Schaduwen, in eenen Brieve van den beroemden *Sir* BENJAMIN THOMPSON, *Graaf van Rumford*, aan *Sir* JOSEPH BANKS. 12
Algemeen Berigt van de laatste Werkzaamheden der *Roomsche*-Geestlykheid in *China*, en van den staat van het *Christendom* in dat Ryk. 22
Aanmerkingen over het Censorschap by de *Romeinen*, en het invoeren van dergelyk eene Waardigheid heden ten dage. 25
De Schenker. *Eene Indiaansche Vertelling.* 34
Iets over de Uitnoodigingen. 40
Zedelyke Bedenkingen. 43
Merkwaardig zeggen van ST. EVREMOND. 44
Proeve over Zedelyke Misvattingen. 45
Aanmerkingen over de te vooren medegedeelde Waarnee-

 min-

mingen van Watervrees. Door den Heer E. J. T. A THUESSINK, Profesfor te *Groningen*. 50
Befchryving van het grootsch vertoon, 't welk de Rotfen van *Adersbach*, in *Bohemen*, maaken. 57
Leevensfchets van JEAN SYLVAIN BAILLY. Volgens LA LANDE. 60
Nadere Berigten van de laatfte Werkzaamheden der *Roomfche* Geestlykheid in *China*, en van den ftaat van het *Christendom* in dat Ryk. No. I. 64
Tafereel der Veranderingen in *Europa*, naa het Jaar 1789. 71
De Oorfprong van het Schaakfpel. 76
De voortgaande Stappen der Ondeugd, befchouwd in het treffend Voorbeeld van HENRY WESTON. 78
Treffend Voorbeeld van Kundfchap en Moedbetoon. 82
Zedelyke Bedenkingen. 84
Aanmerkingen, over de Opvoeding en de Studien der Vrouwlyke Sexe. 85
Iets over het zogenaamde *Scavoir faire* in de Beoefening der Geneeskunde. Door CHR. LUDW. SCHWEICKHARD, Hofraad te *Carlsrühe*. 92
Leevensfchets van JEAN ANTOINE NICOLAS CARITAT DE CONDORCET. Volgens LA LANDE. 98
Nadere Berigten van de laatfte Werkzaamheden der *Roomfche* Geestlykheid in *China*, en van den ftaat van het *Christendom* in dat Ryk. No. II. 105
Iets over de Ongelykheid en Gelykheid onder de Menfchen. 110
Gedagten over de algemeene Weltevredenheid des Menschdoms. 113
Elmina, of de nimmer verwelkende Bloem. *Eene Vertelling van* M. MASSON DE BLAMONE. 117
Verfchriklyk Voorbeeld van Bygeloof. 123
Bedenkingen, over onze Bezigheden in eenen Toekomenden Staat. 125
Geneezing eener zeer byzondere en gevaarlyke Hik. Door Dr. HANSA, te *Toplitz*. 132
Een zonderlinge Geestverfchyning, uit natuurlyke oorzaaken verklaard. 136
Leevensfchets van ANTOINE LAURENT LAVOISIER. Volgens LA LANDE. 138
Nadere Berigten van de laatfte Werkzaamheden der *Roomfche* Geestlykheid in *China*, en van den ftaat van het *Christendom* in dat Ryk. No. III. 142

GOTT-

INHOUD.

GOTTFRIED LESS. *Een Biographisch Fragment.* 145
Berigt wegens den tegenwoordigen staat van *Sardinie.* Door D. A. AZUNI. 150
Voorstel tot het oprichten eener Academie om te leeren liegen. 154
De Paruiken. 161
Zedelyke Bedenkingen. 166
Korte Aanmerkingen van den Heer G. J. VAN WY, aan den Beoordeelaar van het laatst uitgegeeven Stuk zyner *Heelkundige Mengelstoffen.* 167
De nadere opmerking op LUKAS II: 7 beantwoord. 169
Berigt, wegens de gelukkige Geneezing van een Cataleptisch Toeval. Door JAWANDT, Hofraad te *Meiningen.* 176
Aanmerking over de Schaarschheid van Water by den Berg *Etna* —— als mede over de Meiren van *Agnano* en *Averno.* Door den Abbé SPALLANZANI. 180
Nadere Berigten van de laatste Werkzaamheden der *Roomsche* Geestlykheid in *China*, en van den staat van het *Christendom* in dat Ryk. No. IV. 184
GOTTFRIED LESS. *Een Biographisch Fragment.* (Vervolg en Slot van bl. 149.) 187
Eenige Byzonderheden, den dood van ALEXANDER POPE, *Esq.* betreffende; met Aanmerkingen over diens Character als Letterkundigen. Door Dr. WARTON. 195
Het Kaartspel. 202
Myn afscheid van het Kaartspel, *Trente un.* 203
Hoe laat is 't? 205
Karel aan Fredrik. *Een Dichtstukje.* 208
Grondregels van den Heer CHAMFORT. 212
Gegrond zeggen van THOMAS HOBBES. 212
Proeve over de pryslyke en laakenswaardige Nieuwsgierigheid. 213
Gelukkige Geneezing eener Razerny, door eene geringe chirurgicaale Operatie. Door JÖRDENS, Hofraad te *Hoff.* 221
Verslag van de Tin-mynen, in *Cornwall*, en van den wyduitgestrekten Handel, in dit Artykel, in de vroegste en laatere tydperken. Door MAURICE. 223
PIETER PAULUS RUBENS, in diens character als Schilder beschouwd. Door wylen JOSHUA REYNOLDS. 228
Bepeinzingen by de laatkomende Lente deezes Jaars 1799, op den zesden van Bloeimaand. 236

I N H O U D.

Loflyk Voorbeeld van menschlievende Hulpvaardigheid, aan de Huisvrouw van P. G. WITSEN GEYSBEEK betoond. 244
Zonderlinge en aanmerkelyke Dood van den vermaarden Tooneelspeeler PALMER. 247
Voorval, SCUDERY en zyne Zuster bejegend. 249
Iets over de Contrasten. Door GRETRY. 249
Turksche Voorzegging. 251
Anecdote van BUONAPARTE. 252
HANNIBAL en de Redenaar PHORMIO. 252
Aanmerkingen over eenige Bedryven en het Character van AÄRON den Hoogepriester. 258
Eenige voorloopige Vraagen aan de Voorstanders van het Antiphlogistisch Scheidkundig Systema, byzonder aan hun, die stellen, dat het Water uit Zuurstof-gas en Waterstof-gas is samengesteld. 260
Eenige Waarneemingen, de Wolken betreffende. Door Dr. HUTTON. 264
Voorschrift ter zamenstellinge van een Water, 't welk de kragt heeft, om Rupzen, Mieren, en andere Insecten, te dooden. Door C. TATIN. 268
Eenige zeer opmerkenswaardige Byzonderheden, de *Chineezen* en het *Chineesche* Ryk betreffende, uit de jongste bescheiden opgemaakt. 269
Het Wisselfot der Koningen, voorbeeldlyk geschetst in SEBASTIAAN, Koning van *Portugal*. 275
Bedenkingen, over de geloofwaardigheid der Geschiedschryveren; en de voornaamste bronnen van de gebreken, welke men by hun aantreft. 283
De twee Blinden van *Franconville*. 288
Proeve, over de voorzigtigheid van het t'huis blyven. 294
Trek van Ouderliefde. 300
Gedagten over het doopen met den Heiligen Geest en met Vuur. MATTH. III: 11. LUKAS III: 18. 301
Verhandeling over den oorsprong van de Geele Koorts, die zich geopenbaard heeft in de Steden der Vereenigde Staaten van *Noord-America*. Met Aanmerkingen medegedeeld door den Heer C. G. ONTYD, *Med. Dr.* in *'s Hage*. 304
Aanmerkingen over den opklimmenden schakel of keten der Geschapen Weezens in het Geheelal. Volgens W. SMELLIE. 314
De Tekens van naderend gevaar by Donderweer, en het bes-

beste middel om 'et zich tegen te beveiligen. Volgens MORGAN. 321
Leevensbyzonderheden van den *Portugeeschen* Dichter LUÏS DE CAMOENS. 324
Berigt, aangaande de nieuwste Ontdekkingen der *Engelsche* Reizigers in *Africa.* 328
Het voorstel aan LODEWYK DEN XVI gedaan, om TIPPOO SAÏB te ondersteunen tot het verdelgen der *Engelsche* Vastigheden in *Indie.* Door FR. BERTRAND DE MOLEVILLE. 332
De Invalide. Door GOLDSMITH. 333
Eene echte Anecdote van DE KOOGE, een *Haarlemmer*, die in *Algiers* tot Slaaf gemaakt, en door vlytbetoon vry werd. 337
Kleine Bydraage tot de *Eeuw der Rede* van TH. PAINE. 339
Keurig Onderzoek na de rede, waarom zo veele menschen over Ziekte en Ongesteldheid klaagen. 340
Despotismus. 344
Aanmerkingen op de Proeve over de pryslyke en laakenswaardige Nieuwsgierigheid. 345
Verhandeling over den oorsprong van de Geele Koorts, die zich geopenbaard heeft in de Steden der Vereenigde Staaten van *Noord-America.* (Vervolg en Slot van bl. 314.) 350
Onderrigtende Aanmerkingen, wegens het Craijon-Schilderen. Door wylen FRANCIS COTES, *Esq.* beroemd Craijonneerder. 359
Merkwaardigheden van de Eilanden *Felicuda* en *Alicuda.* Door den Abbé SPALLANZANI. 361
Berigt, aangaande de nieuwste Ontdekkingen der *Engelsche* Reizigers in *Africa.* (Vervolg van bl. 332.) 366
Leevensbyzonderheden van den Baron BORN, den beroemden Mineralogist. Door TOWNSON. 370
Timur en Zadib. *Eene Oostersche Vertelling.* 377
Anecdotes, de Onleerzaamheid der Volken betreffende. 381
Zedelyke Bedenkingen. 382
Bedenkingen over den Godsdienst van onzen Tyd. 385
Aanmerkingen over de beste hulpmiddelen tegen eenige Vergiften, inzonderheid tegen de zodanigen, die, als Geneesmiddelen gebruikt, in eene al te groote gifte zyn genomen. Door Dr. SAMUEL HAHNEMANN. 392
Berigt, wegens de Kunst-suiker van den Heer ACHARD. 397

Be-

Berigt, aangaande de nieuwste Ontdekkingen der *Engelsche* Reizigers in *Africa*. (Vervolg van bl. 370.) 398
Schut- en Genade-Brief van den *Russischen* Keizer PAULUS DEN I, voor de Broeder-gemeente in *Sarepta*. 402
Treffend Voorbeeld van openbaare Godsdienstoefening. Door RICHARD WARNER. 405
Berigt van eene zonderlinge Vrouwlyke Instelling te *Lausanne*. Door EDWARD GIBBON. 407
Eene *Venetiaansche* Geschiedenis. 408
Bedenkingen over de zugt tot het wonderbaare. 418
Ernstige Aanmerkingen over het misbruik van Vernuft of Geestigheid. 423
Beschouwing van de Werken der Natuur. 427
Iets over de Godlyke Roeping der Christen-Leeraaren. 429
Waarneeming, wegens eene Afknakking van het hoofd des Dyebeens, en deszelfs geneezing. Door den Heer G. J. VAN WY, te *Arnhem*. 434
Brief van den Heer B. HUSSEM, strekkende tot nadere bevestiging zyner handelwyze, om bedorven Water weder drinkbaar te maaken. 436
Leevensbyzonderheden van GEORGE GRAHAM, *F. R. S.* beroemd Starrekundige en Mechanicus. 437
Ontdekking van een allerschandelykst Letterkundig Bedrog, betreffende de Geschiedenis van *Sicilie*. Volgens J. HAGER en EICHHORN. 441
Berigt, aangaande de nieuwste Ontdekkingen der *Engelsche* Reizigers in *Africa*. (Vervolg en Slot van bl. 402.) 452
Opspeuring, hoe het bykome, dat zo veele doode Menschen op straat wandelen? 456
De Mandemaaker. *Eene Anecdote*. 461
Anecdote, raakende den Lord-Kanselier JEFFERYS. 462
Grootmoedigheid van SALADIN. 464
Zedelyke Bedenkingen. 464
Iets over den tweeden eersten Sabbath, LUKAS VI: 1. Door F. S. WINTERBERG. 469
Verdeediging van het Antiphlogistisch Scheidkundig Systeem, inzonderheid van de Samenstelling van het Water, ter beantwoording der hierover voorgestelde *Vraagen*, in No. 7 van dit Maandwerk. Door den Eerw. J. A. UILKENS, *A. L. M. Ph. Dr.* en Predikant te *Eenrum*. 473
Eene tot nog onbekende Byzonderheid in de Natuurly-

lyke Historie van de Mol. Door ARTHUR BRUCE, *Esq.* 481
Treffend Voorbeeld van der Vogelen bezorgdheid voor de Jongen. Door THOMAS YOUNG. 483
Byzonderheden, betreffende de Schilderesse MARIA ANGELICA KAUFFMANN. 483
Berigten van de Colonie *Sierra Leone.* 486
Korte kenschetzende opgave der *Romeinsche* Dichteren. 496
Voorbeeldig werkzaam Medelyden van een menschlievend Gemoed. Door Dr. JOHN MOORE. 499
Vertaaling van een Oostersch Manuscript. 509
Brief van Directeuren van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelyke Wysbegeerte te *Rotterdam*, betreffende zekere manier om bedorven Water op 's Lands Schepen van Oorlog drinkbaar te maaken, aangeboden door B. HUSSEM. 511
Bedaardheid van Geest, op Menschkundige en Godsdienstige Gronden, aangepreezen. 513
Verdeediging van het Antiphlogistisch Scheidkundig Systeem, inzonderheid van de Samenstelling van het Water. Door den Eerw. J. A. UILKENS. (Vervolg en Slot van bl. 481.) 524
Anecdote uit het Dierenryk, de Leeuwen en Olyphanten in *Frankryk* betreffende. 531
Het algemeen Character en de Zeden der Inwoonderen van *Noord-Wales*, heden ten dage, vergeleeken met dat der oude Bewoonderen. Door RICHARD WARNER. 533
Aanmerkingen, wegens de gevaaren van de *Scylla* en *Charybdis*. Door den Abbé SPALLANZANI. 537
Herdenking aan den zesden van Wynmaand deezes Jaars 1799. Door een *Haarlemsch* Burger. 543
Brief, over eenen onbekenden Steen met een Opschrift. 548
Het Tweegevegt. *Eene Fransche Anecdote.* 550
De weldaadige Regter. 553
De Dwaasheid van onredelyke Begeerten. *Eene Oostersche Vertelling.* 554
De beschaamd gemaakte Vergadering. 556
Anecdote, wegens den *Portugeeschen* Staats-minister DE POMBAL. 556
Ontdekkende Aanmerkingen wegens de Prophetische Bedriegeryen. 557

Waar-

Waarneemingen over de werking der *Digitalis purpurea* in Bloedstortingen. Door den Heer C. J. NIEUWENHUYS, *Med. Doctor* te *Amsterdam*. 561
Zeer eenvoudige en gemaklyke manier, om gedrukte Prenten, die bemorst zyn, wederom schoon te maaken. Door FABBRONI. 569
Aanmerkingen over het verschil in de Lengte van het Menschlyk Gestel. Medegedeeld door den Heer R. ARRENBERG, te *Rotterdam*. 571
Beschryving van den brandenden Berg van het Eiland *Vulcano*. Door den Abbé SPALLANZANI. 579
De waare Oorsprong van de Rivier de *Rhone*. Door H. B. DE SAUSSURE. 583
Berigten van de Colonie *Sierra Leone*. (Vervolg van bl. 496.) 585
Gedagten over het verband tusschen het Vernuft der Kunstenaaren en hun Leeven. 591
Voorstel om eene nieuwe Tydsverdeeling in te voeren, of den Dag te verlengen. 593
Naaberigt, ter beantwoording van eene onzer Leezeressen. 599
Iets over den tweeden eersten Sabbath, LUKAS VI: 1. Door den Eerw. C. P. SANDER, Luthersch Predikant te *Rotterdam*. 601
Bericht, aangaande een Hoenderey van eene ongewoone grootte, in het welk een kleiner was ingeslooten. Door A. L. VILLETERQUE, *Lid van het Nationaal Instituut te Parys*. 605
Brief van MOREAU-ST-MÉRY, aan de Schryvers der *Decade Philosophique*, over de geheime redenen, om welke Lord MACARTNEY *China* heeft moeten verlaaten. 607
Berigten van de Colonie *Sierra Leone*. (Vervolg en Slot van 591.) 609
Azakia. *Eene Indiaansche Geschiedenis*. 614
Kleine Dienstdoeningen ryklyk vergolden. 620
Anecdote wegens FRANKLIN en VOLTAIRE. 620

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE MENSCH, BESCHOUWD IN VERGELYKING MET HET HEELÄL.

(Gevolgd naar het Fransch van M. PASCAL, uit diens Werk: *Penſées ſur la Religion, &c.* bl. 124. Met een Aanhangſel van den Vertaaler.)

Het eerſte ding, 't welk den Mensch voorkomt, die zich zelven beſchouwt, is zyn ligchaam, dat is te zeggen, een zeker gedeelte ſtof, eigen zynde aan zyn wezen. Maar om te begrypen, wat deeze ſtof zy, moet hy die vergelyken met alles wat boven en beneden hem is, ten einde haare juiste paalen te bevatten.

Dat hy zich dan niet ophoude met, eenvouwiglyk, de voorwerpen, die hem omringen, gade te ſlaan: maar hy beſchouwe, zo veel mooglyk, de hooge en volle majeſteit der gantſche Natuur. Hy neeme in aanmerking de ſchitterende Zon, dáárgeſteld, gelyk een altoosduurende fakkel, om het Heeläl te verlichten. Dat de Aarde hem ſlegts een punt toeſchyne, in vergelyking van den onmeetelyken ommetrek, dien de evengenoemde Planeet beſchryft; en dat hy zich verwondere, hoe die wyduitgebreide ommetrek zelf niets meer is, dan eene zeer fyne ſtip, met betrekking tot den kring, omvat wordende door de Starren, die in het uitſpanſel rollen. Maar zo ons gezigt aldaar geſtuit wordt, dat onze verbeelding nog verder gaa; deeze zal eer vermoeid worden van aan te neemen, dan de Natuur van aan te bieden. Alles, wat wy in de Waereld zien, is niet meer, dan een naauwlyks bemerkbaar trekjen in den onbegrensden boezem der Natuur: geen beſeffing nadert tot de uitgebreidheid van haare ruimten. Wy mogen vry onze denkenskragt doen zwellen, zy zal niets voortbrengen, dan vezeltjens, in vergelyking van de wezenlykheid der dingen. Deeze is als een kloot, van oneïndige grootheid, waarvan het middenpunt

overäl, en de uitterste ommetrek nergens, is. Met één woord, onze verbeelding verliest zich in dusdanige overdenking, die, hoe bedwelmend voor het eindig verstand, desniettemin, haaren grond heeft in het geen, naar het redenslicht, waarlyk bestaat; en ziedaar een der grootste en tastbaarste kenmerken des Alvermogens van God!

Dat alzo de Mensch, te rug gekomen tot zich zelven, overweege wat hy is, in vergelyking van het geen buiten hem is. Dat hy zich aanmerke, als verdwaald op dit, door de Natuur omringde, plekjen; en dat hy, uit het geen hem dit eng verblyf, waarin hy huisvest, dat is te zeggen, deeze zigtbaare Waereld, toeschynt, leere, de Aarde, de Koningryken, de Steden, en zich zelven, op hunnen regten prys schatten.

Wat is een Mensch in de eindelooze ruimte? Wie kan het begrypen? Maar dat hy, om een ander even verbaazend wonder te beschouwen, eens navorsche de dingen, die hem, als de allerminsten, bekend zyn: dat, by voorbeeld, een nietig wormpjen, in de kleinheid van deszelfs ligchaam, hem onvergelykelyk kleiner deelen doe gewaar worden: beenen met gewrigten; aderen in deeze beenen; bloed in deeze aderen; vogten in dit bloed; druppels in deeze vogten; en dampen in deeze druppelen. Dat hy, voortgaande met het verdeelen deezer laatste dingen, zyne denkvermogens en verbeeldingskragt uitputte; en dat het laatste voorwerp, waartoe hy kan geraaken, alsnu het onderwerp zy van onze bespiegeling. Misschien zal hy denken, dat dit de uiterste kleinheid is der Natuur. Maar ik wil hem, als met den aart der zaake bestaanbaar zynde, binnen dezelve, eenen nieuwen afgrond doen zien: hem, in den omvang van dit schier onmerkbaar ziertjen, niet alleen de groote, zigtbaare Schepping vertoonen, maar alles, bovendien, wat hy in staat is van de oneindige uitgebreidheid der Natuur te bevatten. Immers, gelyk 'er in de onmeetelyke ruimte geene beperking van grootheid is, zo kan ook in de altoos deelbaare stoffe geen grenspaal van kleinheid hem beletten, dat hy in dat ietsjen zich voorstelle ontelbaare Waerelden, van welke ieder haar Uitspansel, haare Planeeten, en haare Aarde heeft, in die zelfde evenredigheid, als de zigtbaare Waereld; en op deeze Aarde dieren en, eindelyk, wormpjens, waarin gevonden wordt, het geen in de eersten is waargenomen, altyd iets ontdekkende, zonder einde, en zonder ophouden. Dat hy zich, nogmaals, verlieze in deeze won-

wonderen, even verbaazend door hunne kleinheid, als de anderen wegens hunne uitgebreidheid. Want wie zal slegts zyn ligchaam, als het minste in de Schepping, bewonderen, en daarby niet zo wel afdaalen, als opklimmen? Hy herinnere zich maar, hoe dat eigenst ligchaam, zo even onmerkbaar zynde in de Waereld, gelyk die wederöm onmerkbaar is in den boezem van het Heeläl, alsnu een Reuzenbeeld, eene Waereld, of liever een Alles, kan genoemd worden, vergeleken met de uitterste kleinheid, welke door geen zintuig, door geene eindige gedagte, is te bereiken.

Wie derwyze zich gadeslaat, zal, zonder twyfel, verschrikken van zich, in den klomp, dien de Natuur hem heeft toegevoegd, als opgehangen, te zien tusschen deeze twee afgronden, het oneïndige en het niets, waarvan hy, waarvan de Zon, en waarvan het minst bespeurbaar wormpjen, even ver zyn afgescheiden: hy zal beeven op het gezigt van die wonderen; en hy zal, geloof ik, terwyl zyne nieuwsgierigheid verandert in opgetogenheid, meer geneigd worden, om dezelve in stilte te overdenken, dan met vermetelheid na te vorschen.

Want, om tot een besluit te komen, wat is de Mensch in de natuurlyke Waereld? Een niets, met opzigt tot het oneïndige; een alles, met opzigt tot het niets; een middelding tusschen niets en alles: hy is oneïndig verwyderd van die twee uittersten; en zyn Wezen is op geen' kleineren afstand van het niets, waaruit hy genomen is, dan van het oneïndige, waardoor hy wordt verzwolgen.

Zyn ziel, mogen wy vaststellen, behoudt, in het Ryk der verstandelyke Wezens, denzelfden rang, als zyn ligchaam in de uitgebreidheid der Natuur; en alles, wat zy doen kan, bestaat in het waarneemen van eenige schynbaarheid van het midden der dingen, in eene steeds duurende wanhoop, om daarvan het grondbeginsel of het eindoogmerk te ontdekken. Alle dingen zyn uit het niets getogen, en strekken zich uit tot in het oneïndige. Wie kan deeze verwonderlyke gangen volgen? De Maaker dier wonderen begrypt ze; niemand anders kan ze bevatten.

Deeze staat, die het midden houdt tusschen de uittersten, is toepasselyk op alle onze vermogens.

Onze zinnen worden niets van het uitterſte gewaar: te groot geraas verdooft ons; een te ſterk licht verblindt ons; te verre afſtand en te digte nabyheid beletten het gezigt; te veel langheid en te veel kortheid verduisteren eene reden; te groot vermaak wordt lastig; te veel gelykluidendheden mishaagen. Wy gevoelen noch de uitterſte hitte, noch de uitterſte koude. Bovenmaatige hoedanigheden en kragten ſtryden met onze aandoeningen; zy veränderen het gevoel in lyden. Te groote jongheid en te hooge ouderdom hinderen den geest; te veel en te weinig voedſel ontſtellen zyne werkingen; te veel en te min bezigheden verzwakken hem. De uitterſte dingen zyn voor ons, als of zy niet beſtonden; en wy beſtaan niet ten hunnen opzigte: zy ontſnappen ons, of wy hun.

Ziedaar onzen wezenlyken ſtaat! Hierdoor wordt onze kennis opgeſloten binnen zekere paalen, die zy niet kan overſchryden; gelykelyk onbekwaam om alles te weeten, en van alles volſtrekt onkundig te zyn. Wy bevinden ons in een uitgebreid midden, altoos onzeker, en vlottende tusſchen de onkunde en de weetenſchap; en als wy verder meenen te gaan, beweegt zich ons voorwerp, en ontſnapt onze vangst; het ontvlugt ons met eene eeuwige vlugt; niets kan hetzelve tegenhouden. Dit is onze natuurlyke geſteldheid, en nogthans de meestſtrydige met onze neigingen: wy branden van begeerte, om alles te omvademen, alles te doorgronden, en om eenen toren te bouwen, die zich tot in het oneïndige verheft; maar ons gantsch gebouw ſtort neder, en de Aarde opent zich tot aan de afgronden.

Wiens hoofd duizelt niet by deeze overpeinzingen, zonder dat ook zyn eenvouwig natuurlyk verſtand of opgeklaard, of verbysterd, worde door afgetrokkene en overnatuurkundige beſpiegelingen? Doch wanneer de Mensch, nu wederom buiten zich zelven treedende, daarby nog die bezadigdheid van geest en denkenskragt behoudt, om het naauwkeurig verband tusſchen alle de deelen der onbegrensde, zigtbaare Waereld, mitsgaders de geregelde orde, het overëenſtemmende en doelmaatige, welk 'er in dat alles heerscht, op te merken; zal hy dan, in de eerſte vervoering, niet bykans gedwongen worden, om uit te roepen: de Waereld is alles! de Waereld is vervuld

met de Godheid! de Waereld is God! daar alle de gewrogten in het Heeläl zo fpreekend getuigen van eene almagtige en alwyze Oorzaak; daar hy niets anders, dan deeze uitwerkfels, ziet; daar alleen de uitwerkfels hem omringen; terwyl de Oorzaak verborgen is voor zyne oogen?

Maar hoe kan de Waereld God zyn? Is zy niet ftoffelyk in haar geheel? Is zy niet ftoffelyk in alle haare deelen; deelbaar tot in het oneindige; onbekwaam om te denken; geneigd tot rust en ontbinding; veranderlyk en vergangly? Daarentegen verkondigt de Waereld in haare gewrogten eenen denkenden, eenen fteedswerkenden, eenen onveranderlyken, en onverganglyken God: zy verkondigt een oneindig wys en magtig, alles fcheppend, alles verzorgend, en alles beftuurend Wezen. —— Indien ook de Waereld God ware in haar geheel, dan moest ieder afgefcheiden deel eene Godheid zyn; dan moesten 'er zo veele Godheden, als deelbaare ftofjens, beftaan; dan moesten alle die ftofjens een denkend, een fcheppend, en onderhoudend vermogen bezitten; dan moesten die alle doelmaatig en overeenftemmend kunnen handelen; en dan moest niets, buiten dezelven, hunne werkingen kunnen beletten: doch dit is eene zo tastbaare tegenftrydigheid, volgens den aart der ftoffe, en nog meer volgens de ondervinding, als zich iets tegenftrydigs aan elk redelyk verftand kan opdoen. Het menfchelyk nadenken komt, derhalven, van zulk eene buitenfpoorige verbeelding, wel dra, te rug, en tot het regtmaatiger befluit, dat, hoe zeer de zigtbaare Waereld onbefefbaar groot zy, en zich tot in het grenfenlooze uitftrekke, 'er, desniettemin, een, van de ftoffe onderfcheiden, onzienlyk Wezen zyn moet: een Wezen, zonder oorfprong, en zonder einde; ondeelbaar, onveranderlyk en algenoegfaam in zich zelf; van geen ding afhanglyk; maar aan hetwelke Hemel en Aarde, in derzelver volle uitgebreidheid, onderworpen zyn, zodat alles, wat is en leeft, in hetzelve leeft, zich beweegt, en beftaat.

Hierdoor, echter, gevoelen wy ons, van eene andere zyde, door opgetogenheid en verbaazing, weggerukt, 't geen ons doet uitroepen: onnafpeurlyk is de hoogte, de diepte, de breedte en de lengte der grootheid, almagt, en wysheid van dat alles omringend en alles doordringend, onzienlyk, Wezen: die kennis is ons te wonderbaar; wy kunnen 'er niet by! Wat is de Mensch,

ô God! dat Gy zyns gedenkt? wat is des menſchen zoon, dat Gy dien achtet? Maar ook, hoe groot is de Mensch, boven zyne ſtoffelyke geringheid, en boven de geheele ſtoffelyke Natuur, door U, ô eeuwige Geest! te mogen kennen; door U te kunnen aanbidden en verheerlyken; door U te kunnen navolgen in heiligheid en geregtigheid, in liefde en weldaadigheid; door, met één woord, volmaakt te kunnen worden, gelyk Gy volmaakt zyt! En hoe gelukkig wilt Gy den zulken maaken, daar hy U zal zien van aangezigte tot aangezigte; daar hy zal verzadigd worden met uw beeld, en de onſterfelykheid genieten in uwe volzalige nabyheid!

Ach! wilden alle Menſchen de zulken zyn, en tevens elkanderen, ten dien einde, onderſteunen met eene broederlyke hand! —— Poogden zy allen zich waardiglyk hunner voortreffelyke natuur te gedraagen, en af te breeken met alle dienstbaarheid der zonden! —— Naar het vleesch, naar zyne driften, naar eene bekoorlyke en ondeugende waereld te leeven, daarvan is het uitëinde de dood en het verderf; maar door den geest het kwaad, dat in de waereld is, af te ſterven, en alle zyne zondidige lusten en begeerlykheden te dooden, daarvan is de prys het leven en de overwinning. —— Poogden zy derwyze dan, door het beste te kiezen, zich uit hunne nietigheid, en boven de gantſche zigtbaare Schepping, te verheffen tot hunnen geestelyken Oorſprong, in wien de volheid is der tallelooze Waerelden, in de onmeetelyke ruimte des Heeläls, en de onuitputbaare bron van alle de lieflykheden, aan welken de millioenen zyner gevoelige ſchepſelen, in die tallelooze Waerelden, zich verlustigen! —— Poogden zy dus dien hoogen trap van eeuwigduurende volmaaktheid te bereiken, waarvoor, in dit ondermaanſche, onder al het bezielde, alleen hunne redelyke natuur vatbaar, —— ja, waarvoor dit kortſtondig aardſche leven de eenige uitgedrukte ſtaat van hunne voorbereiding, is! Hoe pligtmaatig, hoe wys, en hoe belangryk voor zich en anderen, zouden zy dan beäntwoorden aan hunne eeuwige beſtemming!

Vrugtelooze wenſchen, nogthans, ten zy dezelve de uitboezemingen zyn van een ieders volvaardigen wil, om, allen ten voorbeelde, overëenkomſtig zyner hemelſche Roeping te wandelen: dan eerst — met zulk eenen goeden wil en godvrugtige geſteltenisſe — en dan ook ontwyfelbaar, verkrygen dusdanige wenſchen hunne vervullinge;

ge; dan ook mogen wy bidden, in de volle verwagting eener gunſtige verhooring: Barmhartige Vader van het Menschdom, begenadig uwe kinderen met uw licht en waarheid, en met alle die middelen, welke kunnen ſtrekken tot hunne verbetering en heiligmaakinge!

J. D.

VERDEDIGING DER LEERE VAN DE NIEUWERE SCHEIDKUNDIGEN, AANGAANDE DE OORZAAK DER DIERLYKE WARMTE BY HEETBLOEDIGE DIEREN.

Door

A. YPEY,

voorheen Hoogleeraar te Franeker, thans Geneesheer te Amſterdam.

Schoon de begrippen der nieuwere Scheidkundigen, zo in het algemeen, als ten opzichte van de Ademhaaling der Dieren in 't byzonder, allengskens algemeener worden aangenomen, komen 'er echter van tyd tot tyd nog ſtukken in het licht, waar in dezelve beſtreeden worden. Waar toe, onder anderen, behoort, eene Verhandeling, over deeze ſtoffe, van den Heer ROOSE, *Hoogleeraar te Brunswyk*, geplaatst in het zeventiende Stuk van het *Journal der Erfindungen*, p. 1, en volg., in welke verſcheidene bewysredenen voorkomen, die wel eene nadere overweeging en wederlegging verdienen.

De voornaame reden, waarom de Schryver het, met den Heer BRANDIS, niet wel mogelyk oordeelt, dat de dierlyke warmte in de Longen gebooren, en aan het ſlagäderlyk bloed wordt medegedeeld, beſtaat hier in: Dat het bloed in de afgelegenſte ſlagäderen, ſchoon het dus een tydlang met de koolſtoffe in vereeniging is geweest, nog helrood wordt gevonden; terwyl het bloed der Kroonäderen van het hart, ſchoon zo naby aan de longen, reeds eene donkere kleur heeft aangenomen. Voorts, dat 'er in de geheele overige Natuur geene vereeniging van de Koolſtoffe met het *Oxygène* wordt waargenomen, dan in een grooten graad van hette, en dus niets onwaarſchynlyker moet voorko-

 men,

men, dan dat de geringe warmte der Ademhaaling daar toe in ſtaat zoude zyn.

Deeze Redeneering van den Heer ROOSE is zamengeſteld uit twee deelen, die in 't geheel geene gemeenſchap met elkander hebben, en daarom afzonderlyk dienen overwoogen te worden. Wat het eerſte betreft, het verſchil des tyds, geduurende welke het bloed de verſchillende ſtammen der ſlagäderen doorloopt, is, van wegen de groote ſnelheid des omloops der vochten, zo gering, dat het geen aanmerking verdient. Voorts belet de groote ſnelheid des bloeds, in de ſtammen der vaten, nieuwe combinatien der beginzelen van het bloed, die dus eerst plaats kunnen hebben, wanneer die ſnelheid in de kleine vaten merklyk is verminderd, en de deelen des bloeds, door de wryving tegen de wanden der kleine vaten, op eene byzondere, en voor ons onbegrypelyke, wyze, kunnen worden veranderd. Dit nu heeft plaats in de engten, door welke het bloed uit de Kroonſlagäderen van het Hart in de Kroonäderen overgaat; en deeze bedenking is alleen genoegzaam, om het eerſte deel der Redeneering van den Heer ROOSE te ontzenuwen.

Het tweede gedeelte der tegenwerping bewyst even weinig. Niets is oppervlakkiger en ongegronder, dan, uit het geen elders al of niet gebeurt, gevolgen te willen trekken tot het geen al of niet, door de bewerktuiging van levende Dieren, kan geſchieden. Nergens wordt Galle in de Natuur bereid, buiten het Dierlyk Ryk; kunnen wy hier uit beſluiten, dat zulks ook niet in een levend Dier kan geſchieden, enz.? Wat al of niet, door de *Organen* van levende Dieren, kan verricht worden, zullen wy dan eerst kunnen bepaalen, wanneer wy ontdekt hebben, wat al door een verſchillend Maakzel, met verſchillende trappen van gevoeligheid en prikkelbaarheid vereenigd, kan volbragt worden.

De Heer ROOSE meent, dat de kragt van zyne tegenwerping nog hier door verſterkt wordt, dat de lucht het frisch gelaaten bloed rood doet worden, zonder warmte te verwekken. Ja hy wil hier uit bedenklyk maaken, of niet de zuivere lucht zich met de Koolſtoffe zou kunnen vereenigen, en in koolenzuur overgaan, zonder zyne warmteſtoffe los te maaken. Ik vind het waarlyk vry ongerymd, uit de langzaame werking der lucht op de oppervlakte van buitengevaat bloed, eenig gevolg te willen trekken tot de Ademhaaling, in welke ſteeds eene zo groote menigte

van

van Koolstoffe met de lucht in eene van alle kanten werkende aanraaking is. Wie heeft voorts beweezen, dat 'er ook niet eenige warmte wordt voortgebragt door de werking der lucht op het buitengevaat bloed? want daar dit langzaam geschiedt, geduurende het vervliegen der veel grootere dierlyke warmte, en zich maar enkel tot de oppervlakte bepaalt, zo kan zulks, door de gewoone werktuigen, niet worden waargenomen.

„ Verder (dus spreekt de Heer ROOSE, p. 11) leeren „ ons de Scheidkundige en Natuurkundige Proeven, over „ het Ademhaalen der Insekten en Wormen; dat deeze „ Dieren Zuurstoffe inademen, eveneens als de heetbloe- „ dige schepzelen; dat zy dezelve in Koolenzuur veran- „ deren, even gelyk de voornoemde; dat zy dit volstrekt „ noodig hebben tot voortduuring van hun leven, en dat „ by hen ook geene andere vloeistoffe het gebrek der le- „ venslucht vergoeden kan. Is nu de dierlyke warmte „ een gevolg van de ontleding der levenslucht, door het „ ademhaalen; zo is 'er geene reden, waarom deeze „ ontbinding ook geene warmte zou voortbrengen by dee- „ ze Dieren, gelyk by de andere."

Zeer zonderling komt het my voor, dat de Heer ROOSE by de koudbloedige Insekten en Wormen eene verandering en ontleding der Levenslucht erkent, geschikt om dezelve in Koolenzuur te veranderen; terwyl hy, eenige bladzyden hooger, geschreeven, en als een voornaam bewys tegen de *Lavoisieriaansche* Leere heeft ingebragt, dat de *Temperatuur*, of betreklyke graad van warmte, by de heetbloedige Dieren, te gering zy, om eene zodanige vereeniging, tusschen het *Oxygène* en de Koolstoffe, te bewerken, als de beginzelen der nieuwere Chemie vorderen.

Wanneer men voorts de uitwerkingen des omloops der vochten, by de heetbloedige Dieren, met die der koudbloedige, en der Insekten, &c. wil vergelyken, moet men steeds in acht neemen, dat de betreklyke hoeveelheid van bloed by de eerstgenoemde oneindig grooter is, dan by de overige. Dat voorts, door de plaatzing der Longen by de heetbloedige, by ieder slag van het Hart even veel bloed in de Longen wordt gedreeven, als in de vaten van het geheel overig lichaam. Dat dus by dezelve een zeer groote overvloed van bloed steeds, aan de werking der lucht, wordt blootgesteld. Terwyl de koudbloedige, of geene Longen hebben, of zodanige, wier Longenslagäder

maar eene tak is van de groote Slagäder (*Aorta*), zo dat 'er maar zeer weinig bloed in die Longen omloopt, die dus flechts een byzonder ingewand uitmaaken, en in geen verband ftaan met het geheele lichaam.

Al was dus de geringe ontleding der levenslucht, die by zodanige koudbloedige lichaamen kan plaats hebben, niet in ftaat, om eenige befpeurbaare dierlyke warmte te doen gebooren worden, zoude zulks echter niets ten nadeele eener zodanige werking by de heetbloedige fchepzelen bewyzen. Ondertusfchen is alles, wat de Heer ROOSE ten dien opzichte heeft voorgedraagen, bezyden de waarheid. Men behoeft ten dien einde maar raad te pleegen met de Waarneemingen van den grooten HALLER, (*Elem. Phyfiolog.* T. II, p. 29.) Volgens dezelve zyn immers de Rupfen twee Graaden warmer dan de Dampkring. De doode Adder is kouder, dan dezelve levend was. De Visfchen zyn anderhalf, ja zeven, Graaden heeter bevonden, dan het water, waar in zy leeven. Nog aanmerklyker is hetgeen hy 'er byvoegt, aangaande de bloedelooze Dieren, waar mede hy voornaamelyk de Byen bedoelt. „ De bloedelooze „ Dieren, eindelyk, (zegt hy) die ons koud toefchynen, „ verwekken, wanneer zy vereenigd zyn, alleen door hunne kleine beweeging, en door de grootheid hunner verzameling, eene zo groote warmte, dat dezelve die van „ het menfchelyk bloed gelyk komt, of zelfs overtreft, „ ja naauwlyks aan de hand van een mensch verdraaglyk is."

By de aangevoerde redenen, voor zyn gevoelen, voegt de Heer ROOSE nog het volgende, p. 11 en 12. „ Eindelyk is de kenfchetzende koude of warmte van zommige „ deelen der heetbloedige dierlyke lichaamen niet verklaarbaar, uit de onderftelling, dat de dierlyke warmte „ door een *Phlogistisch Proces* in de Longen wordt voortgebragt. Hier toe behooren de koude neus van den „ Hond, die eerst warm wordt, als het Dier krank is; „ de heete oppervlakte der handpalmen by de Teeringachtigen. En inzonderheid de waarneeming, volgens welke, „ na de onderfchepping der Schenkel-flagäder, by gelegenheid der *Hunterfche* Operatie van het Slagädergezwel in de Knieholte, (niettegenftaande de Ader niet „ mede was afgebonden) het been niet, gelyk in andere „ gevallen had plaats gehad, kouder wierd bevonden, „ dan het niet geopereerde been; maar wel vier of vyf „ Graaden warmer. Een verfchynzel, by hetwelk men

„ den

„ den moed verliest, om het uit de *Crawfordsche* Leere
„ te verklaaren."

Myns bedunkens bewyzen alle die bygebragte drangredenen niets byzonders tegen de Leere der nieuwere Scheidkundigen. Zo zy iets betekenen, dan weegen zy, als uitzonderingen, even zwaar tegen alle Stelzels, die de dierlyke warmte uit eene algemeene oorzaak afleiden. Edoch, zo zy wel overwoogen worden, zal ras blyken, dat zy geene de geringste aanmerking verdienen. De neus der Honden is natuurlyk koud, om dat dit sponsachtig en klierachtig deel weinig bloed, maar veele slymvaten, bezit: dan zo ras het bloed in een koortzigen staat met meer geweld wordt voortgestuwd, vervult het die vaten bovenmaaten, en dringt zelfs in de slymvaten door, 't geen ten gevolge heeft, dat de voorheen koude neus nu warm wordt.

De heete oppervlakte van de palm der hand bewyst even weinig. Natuurlykerwyze is dit deel byna even warm als de nabuurige. Dan daar in dit deel, onmiddelyk onder het vel, aanzienlyke slagäderen liggen, die meerder en korter takken geeven aan dit deel, dan aan veele nabuurige deelen; zo is niets natuurlyker, dan dat, by gelegenheid eener koortzige uitzetting des bloeds, een veel grooter gedeelte deezer vloeistoffe derwaards worde gedreeven, dan tot veele naastgelegene deelen: zynde het intusschen zeker, dat de warmte van een deel steeds toeneemt, naar maate 'er meerder bloed in hetzelve wordt opgehoopt.

Eindelyk geloove ik niet, dat de Aanhangers van CRAWFORD en LAVOISIER hoopeloos zullen worden door de Waarneemingen van HUNTER, ten opzichte der Slagäderbreuk in de Knieboltę. In de meeste gevallen immers, gelyk de Heer ROOSE zelf erkent, wierden de beenen kouder dan voorheen, gelyk men ook natuurlykerwyze verwagten moest. De waarneeming, derhalven, op welke hier gedrongen wordt, is een buitengewoon geval; doch, uit iets buitengewoons de gewoone werkingen der Natuure te willen verklaaren, leidt meestal tot dwaaling. Deed deeze met zo veel ophefs aangekondigde waarneeming iets af, zo zou zy moeten bewyzen, dat de warmte van eenig deel eens levenden Diers zomwylen vermeerderd worde, naar maate van de verminderde hoeveelheid des invloeijenden bloeds; dan, daar dit alleszins strydt tegen reden en ondervinding, zo blykt, dat hier inderdaad eene ophooping

ping van bloed moet plaats gehad hebben, en geenzins de onderſtelde verminderde toevloed. Dat ook hier iets zodanigs heeft kunnen gebeuren, zonder dat men daar op gelet heeft, kan zeer wel uit geneeskundige gronden getoond worden. Zo, by voorbeeld, het verband maar een weinig knellend is geweest, hebben de communiceerende ſlagäderlyke zytakken ras, van wegen de bezwaarlyk gemaakte terugkeering van het bloed door de aderen, eene aanmerklyke ophooping van bloed, en daar door eene vermeerderde warmte, kunnen veroorzaaken. Ook heeft, na eene zo zwaare Konstbewerking, ligtlyk eene ontſtokene geſteldheid in het geopereerde been kunnen plaats grypen; iets, hetgeen altoos een aanmerklyk grooteren toevloed van bloed, en daardoor eene vermeerderde dierlyke warmte, ten gevolge heeft.

VERSLAG EENIGER KEURIGE PROEFNEEMINGEN OP DE GEKLEURDE SCHADUWEN, in eenen Brieve van den beroemden *Sir* BENJAMIN THOMPSON, *Graaf van Rumford*, aan *Sir* JOSEPH BANKS; geplaatst in de *Philoſophical Transactions*.

MYN HEER!

Zints ik laatst aan u ſchreef, werd ik, bezig zynde in het voortzetten myner Proeven op het Licht, getroffen door een zeer ſchoon, en, zo het my voorkwam, nieuw, Verſchynzel. Begeerig om de kragt van het Licht op een helderen dag met dat van een gemeene Waschkaars te vergelyken, maakte ik myn kamer donker. Ik liet vervolgens een ſtraal Daglicht uit het Noorden in 't vertrek komen, door een gat naby het bovenſte van een venſterblinde; dezelve viel, met een hoek van omtrent 70 gr., op een blad wit papier. Ik zette vervolgens een brandende Waschkaars in zulk een ſtand, dat het Licht van dezelve op het zelfde papier viel, en, zo verre ik kon gisſen, in de lyn der buiginge van de ſtraal des Daglichts van buiten inkomende. Toen ik een houten Cylinder van omtrent een half duim middellyns voor het middelpunt van het papier zette, op den afſtand van omtrent twee duimen van de oppervlakte, ſtond ik zeer verſteld, op het gezigt, dat de twee Schaduwen, door den Cylinder veroorzaakt,

zaakt, niet enkel Schaduwen waren zonder kleur, gelyk ik verwagtte. Een deezer Schaduwen, die voortkwam van de ſtraal des Daglichts, werd verlicht door de Kaars, en was Geel; terwyl de andere, beantwoordende aan het Licht van de Kaars, en gevolglyk verlicht door de ſtraal des Daglichts, het ſchoonſte Blaauw vertoonde, 't welk men zich met mogelykheid kan verbeelden.

Deeze vertooning, die niet alleen onverwagt was, maar daadlyk in zichzelve hoogst treffend en ſchoon, vond ik, naa herhaalde Proeven, en het veranderen van de wyze om dezelve te neemen, op zo veelerlei manieren als ik kon bedenken, dat volkomen hetzelfde bleef; zo dat het onmogelyk was, twee Schaduwen, op denzelfden tyd, van hetzelfde Lichaam, voort te brengen, de eene beantwoordende aan een ſtraal van Daglicht, en de andere aan het licht van een Kaars of Lamp, of deeze Schaduwen waren gekleurd, de eene Geel, de andere Blaauw.

Zeer gemaklyk valt het deeze Proeve te neemen ten allen tyde van den dag, en bykans overal, zelfs door Perſoonen, die geene bedreevenheid altoos hebben in Gezigtkundige Proefneemingen. Niets meer is 'er toe noodig, dan een brandende Kaars over dag in een donker gemaakte Kamer te zetten; en een van de Venſterluiken een weinig te openen, by voorbeeld, een half duim of drie vierde duims; wanneer de Kaars op een tafel geſteld, of door iemand in de hand gehouden wordt, zodanig, dat de ſtraalen van de Kaars die des van buiten invallenden Daglichts ontmoeten, met een hoek van omtrent 40 gr., op een blad wit papier, in een ſtand gehouden, geſchikt om dezelve te ontvangen; wanneer men dan een duister lichaam, een Cylinder of den Vinger, voor het papier houdt, op den afſtand van twee of drie duimen, zal men twee Schaduwen op het papier zien, de eene Blaauw, de andere Geel.

Indien de Kandelaar nader by het papier gebragt wordt, zal de Blaauwe Schaduw donkerder blaauw, en de Geele Schaduw allengskens flaauwer worden; maar plaatst men de Kaars verder af, dan neemt de Geele Schaduw in ſterkte van kleur toe, en de Blaauwe neemt af. De Kaars dezelfde plaats houdende, kan men dezelfde verſcheidenheden in de ſterkte van de tinten der kleuren te wege brengen, door de Venſterluiken een weinig meer of minder te openen; en de verlichting van het papier, door het licht van buiten, ſterker of zwakker te maaken.

Op beide deeze wyzen kan men de Gekleurde Schaduwen

wen heen doen gaan door alle de graaden van Schaduw heen, van de donkerste tot de zwakste, en omgekeerd; en geeft het geen gering vermaak te zien hoe de Schaduwen gloeijen met al den glans van de zuiverste en sterkste kleuren van de Prisma, en dan schielyk door alle de veranderingen van Schaduw heen, en in alle deeze de volkomenste zuiverheid van Tint bewaarende, op den wenk van den Proefneemer sterker of zwakker wordende, verdwynende of wederkeerende.

Ten opzigte van de oorzaaken der Kleuren van deeze Schaduwen, valt 'er geen twyfel, of dezelve ontstaan uit de verschillende hoedanigheden van het Licht, waardoor zy verlicht worden; maar hoe ze voortkomen, is my zo blykbaar niet. —— Dat de Schaduw, beantwoordende aan de straal van het Daglicht, welke verlicht wordt door het Geele Licht van de Kaars, zich Geelagtig vertoone, is niet vreemd; doch waarom is de Schaduw, beantwoordende aan het Licht van de Kaars, en door geen ander Licht dan het schynbaar witte licht des Hemels verlicht, Blaauw?

In den beginne dagt ik, of zulks ook zou kunnen te wege gebragt worden door de Blaauwheid des Uitspanzels; maar, vindende, dat het Daglicht, wedergekaatst van het dak van een nabystaand huis, met de witste versch gevallen sneeuw bedekt, dezelfde Blaauwe kleur voortbragt, en, indien het mogelyk ware, van een nog schooner tint, moest ik dit opgevatte denkbeeld laaten vaaren.

Om, met eenige maate van naauwkeurigheid, te bepaalen, welke de waare kleur was van het Licht door een Kaars gegeeven, plaatste ik een ontstooken Waschkaars, welgesnooten, in de open lugt, op den middag, op een tyd, dat de grond bedekt was met versch gevallen sneeuw, en de hemel bedekt met witagtige wolken; wanneer de vlam van de Kaars, wel verre van Wit te weezen, gelyk dezelve by nagt schynt te zyn, blykbaar van eene Geele kleur was, zelfs niet naar het Witte hellende. De vlam van een Lamp van *Argand*, ten zelfden tyde aan de open lugt blootgesteld, hadt dezelfde Geele kleur.

Maar de treffendste wyze om de Geele kleur te toonen van het Licht 't welk Kaarsſen en Lampen van zich geeven, is, wanneer men dezelve blootstelt aan de straalen van de helderschynende Middag-zon. In dien stand vertoont zich de vlam van *Argand's* Lamp, met de grootst mogelyke helderheid brandende, als een bleek Geele

door-

doorſchynende rook. Hoe alles te bovengaande zuiver en onbegryplyk helder de ſtraalen der Zonne zyn, vergeleeken by eenige onzer Kunst-lichten, kan men opmaaken uit den uitſlag deezer Proefneeminge.

Daar het my zeer waarſchynlyk dagt, dat het verſchil in de Witheid van de twee ſoorten van Licht, die de onderwerpen waren der voorgaande Proefneemingen, op deeze of geene wyze de oorzaak zou kunnen weezen van het onderſcheid in de kleur der Schaduwen, zogt ik dezelfde uitwerkzels daar te ſtellen door twee Kunst-lichten van verſchillende Kleuren; en hier in ſlaagde ik ten vollen.

In een vooraf donker gemaakte Kamer deed ik het Licht van twee brandende Waschkaarsſen vallen op een wit papier, in een geſchikten hoek om twee onderſcheidene Schaduwen van den Cylinder te vormen; deeze Schaduwen waren niet in 't allerminſte gekleurd; maar toen ik een ſtuk Geelagtig Glas, aan bleek oranje grenzende, voor een der Kaarsſen zette, begon een der Schaduwen terſtond Geelagtig en de andere Blaauw te worden. Toen ik twee Lampen van *Argand* nam, in ſtede van de Kaarsſen, was de uitkomst dezelfde. De Schaduwen waren beſtendig dezelfde, en zeer zwaar gekleurd; de eene Geel, trekkende na Oranje, en de andere Blaauw, hellende na Groen. Ik verbeeldde my, dat het Groenagtige van deeze Blaauwe kleur moest toegeſchreeyen worden, of aan gebrek van witheid in het eene Licht, of aan den Oranje-gloed van het ander, van het glas ontleend.

Wanneer gelyke ſtukken van hetzelfde Geele Glas geſteld werden voor beide de Lichten, nam het witte papier een Oranjekleur aan; maar de Schaduwen waren, zo veel ik merken kon, zonder eenige kleur; doch de twee ſtukken Geel Glas naderhand geſteld zynde voor een deezer Lichten, terwyl enkel één ſtuk voor het andere ſtondt, keerden de Kleuren der Schaduwen onmiddelyk weder.

De uitſlag deezer Proefneemingen my bevestigd hebbende in myn vermoeden, dat de Kleuren der Schaduwen ontſtonden uit de verſchillende graaden der Witheid van de twee Lichten, poogde ik vervolgens, door te maaken dat het Daglicht van denzelfden Geelagtigen aart met het Kaarslicht mogt weezen, door het tusſchenſtellen van ſtukken gekleurd Glas, te voorkomen, dat de Schaduwen zouden gekleurd worden, wanneer Daglicht en Kaarslicht tegelyk de voorwerpen waren der Proefneeminge. Dit gelukte my. Ik was zelfs in ſtaat om de Kleuren der Schadu-

du-

duwen om te keeren, door te maaken dat het Daglicht donkerder Geel was dan het Kaarslicht.

In den loop deezer Proefneemingen bemerkte ik, dat verſchillende Schaduwen van Geel, aan het Daglicht gegeeven, zeer onderſcheidene en dikwyls geheel onverwagte uitwerkzels te wege bragten. Zo veranderde een ſtuk Geel Glas, geſteld voor de ſtraal des Daglichts, de Geele Schaduw in een leevendig Violetkleurige; en de Blaauwe Schaduw in een ligt Groene: twee ſtukken van hetzelfde glas vernietigden bykans de kleuren van beide de Schaduwen; en drie ſtukken glas veranderden de Schaduw, die oorſpronglyk Geel was, in Blaauw; en de Blaauwe in een Purperagtig Geel.

Wanneer ik de ſtraal des Daglichts had laaten gaan door een ſtuk Blaauw glas, werden de Kleuren der Schaduwen, de Geele zo wel als de Blaauwe, verſterkt, en in de hoogſte maate klaar en ſchitterend gemaakt; maar wanneer het Blaauwe glas geplaatst werd voor de Kaars, verzwakten de Kleuren zeer veel.

Om te zien wat het gevolg zou weezen, als men het Kaarslicht van een nog dieper Geel maakte, ſtelde ik daar voor een ſtuk Geel, of liever Oranjekleurig, Glas: toen greep 'er een zeer onverwagt en allerſchoonst verſchynzel plaats. De kleur van de Geele Schaduw werd in Oranje veranderd, de Blaauwe Schaduw bleef onveranderd, en de geheele oppervlakte van het papier ſcheen beſchilderd met de ſchoonſte Violetkleur, hellende na een ſchoon Rood; bykans volkomen de kleur als ik dikwerf heb waargenomen op afgelegene Sneeuwgebergten en Valeien in de *Alpen*, by zonneondergang. — Is het niet meer dan waarſchynlyk, dat deeze Kleur, in beide de gevallen, wordt voortgebragt door bykans dezelfde zamenvoegingen van gekleurd Licht? In het eene geval is het de witte Sneeuw, ten zelfden tyde verlicht door het zuiverst licht des Hemels en de donker Geele ſtraalen van het Westen; en, in het andere geval, is het 't witte papier, verlicht door Daglicht, en van eene brandende Kaars, nog Geeler gemaakt door het gaan door een Geel glas. De ſchoone Violetkleur, die zich over het vlak des papiers verſpreidt, zal zich nog voordeeliger en helderer vertoonen, indien het ſtuk Oranjeverwig glas in zulker voege voor de Kaars gehouden wordt, dat ſlegts een gedeelte van het papier, de helft by voorbeeld, 'er door beſcheenen wordt, en de andere helft wit blyft.

Ten

Ten einde deeze Proefneemingen met te meer gemaks te doen, moet men het ſtuk Papier, acht of tien duimen in 't vierkant, op een vlak bord plakken, voorzien met een gewigt aan de agterzyde, en hangende aan een ſtandaard. Den Cylinder moet men vastmaaken aan een kleinen arm van hout of metaal, voorwaards uitſteekende van de plank. Men hebbe zich ook te voorzien van een kleine ſtandaard, om het Kaarslicht op te plaatzen, en het hooger of laager te zetten, naar vereisch der proefneeminge; en indien de plank, met het papier 'er op vastgemaakt, omgeeven is met een breeden zwarten rand, zal de proefneeming des te treffender en ſchooner weezen. Tot nog grooter gemak heb ik 'er nog twèe andere ſtandaards bygevoegd, om het gekleurde Glas te houden, waar door men, by tyd en wyle, het Licht laat heenen gaan, om te vallen op de witte oppervlakte, waar op zich de Schaduwen werpen. Het is naauwlyks noodig hier by te voegen, dat men, om de Proeven ten ſterkſten te doen blyken, allen licht, 't welk niet volſtrekt noodzaaklyk is, moet uitſluiten.

Deezen kleinen toeſtel, op de beſchreeven wyze, gereed gemaakt hebbende, om myne Proefneemingen ten opzigte van de gekleurde Schaduwen voort te zetten, deed ik eene menigte van Proeven; eenige met een bepaald oogmerk, andere geheel in 't onzekere, en enkel in verwagting om eenige toevallige ontdekking te doen, welke my mogt opleiden tot de kennis van de oorzaaken der verſchynzelen, die my toeſcheenen nog met veel duisters en onzekers omgeeven te zyn.

Bevonden hebbende, dat de Schaduwen, voortgebragt door de twee kleine Waschkaarsſen, gekleurd waren, de eene Blaauw, de andere Geel, door een ſtuk Geel Glas voor een derzelven te plaatzen, nam ik de proeve, wat het uitwerkzel zou weezen, wanneer ik een Blaauw Glas in ſtede van een Geel gebruikte, en ik bevond dit het zelfde. De Schaduwen bleeven gekleurd, de eene Blaauw, de andere Geel; met dit onderſcheid nogthans, dat de Kleuren der Schaduwen zich omgekeerd vertoonden. 't Geen te vooren met het Geele glas Geel was, vertoonde zich nu Blaauw, en 't geen te vooren Blaauw was, Geel.

Naderhand nam ik de proeve met een Glas van heldere Amethyst-kleur, en ſtond verſteld op de bevinding dat de Schaduwen nog Blaauw en Geel bleeven. Het Geel, 't is waar, hadt iets beſmet purperverwigs; maar het

Blaauw, ſchoon iets naar het Groene trekkende, bleef niet te min zuiver helder, en een bepaalde kleur.

Geene andere gekleurde Glazen by de hand hebbende, om deeze byzondere Proefneemingen verder voort te zetten, nam ik de Kaarsſen weg. Ik opende twee gaten in het bovenſte gedeelte der blinden van twee by elkander zynde venſterraamen. Ik liet in het vertrek van boven twee Lichtſtraalen uit onderſcheide deelen des hemels, en het Werktuig in dier voege plaatzende, dat 'er twee onderſcheidene Schaduwen door den Cylinder op het papier geworpen wierden, werd ik vermaakt door de opeenvolging van zeer behaagende verſchynzelen. De Schaduwen waren geverfd met eene oneindige verſcheidenheid van de onverwagtſte en dikwyls van de ſchoonſte Kleuren, welke ſteeds veranderden, nu eens langzaam, dan weder met eene onbegryplyke ſnelheid; dit betoverde de oogen volkomen, en maakte de oplettendſte aandagt noodig: de vertooningen, welke zich opdeeden, ſchonken een nieuw en verrukkend vermaak. Het was een winderige dag, met ſnel dryvende wolken, en het ſcheen als of elke wolk, welke voorby ging, eene verſcheidenheid van kleuren en tinten met zich omvoerde. Indien men van alle deeze kleuren eene de heerſchende zou noemen, was het de Purperkleur; maar alle de verſcheidenheden van ligt en donker verwig, en meest alle Kleuren, welke ik my herinneren kan ooit gezien te hebben, vertoonden zich op haare beurt, en deeden 'er zich Kleuren op, welke my geheel nieuw toeſcheenen.

Myne aandagt vestigende op de groote verſcheidenheid van Kleuren in de laatſte Proefneeming, dagten my veele geene de minſte betrekking te hebben tot de ſchynbaare Kleuren van het Licht, waar door ze werden voortgebragt. Ik begon te vermoeden, of de Kleuren der Schaduwen, in veele gevallen, niettegenſtaande derzelver ſchynbaare ſchittering, geen enkel gezigtsbedrog was, toe te ſchryven aan het contrast, of aan de uitwerking van andere daar aan grenzende Kleuren op het oog.

Om dit door eene rechtſtreekſche Proeve te bepaalen, ging ik op de volgende wyze te werk. Door my te bedienen van een plat Plankje, in ſtede van den Cylinder, maakte ik de Schaduwen veel breeder. Ik ſloot allen Daglicht buiten de kamer, en maakte den toeſtel gereed, om

om de proeve te neemen met twee Lampen van *Argand*, die met de grootst mogelyke helderheid brandden. Volkomen zekerheid hebbende, dat het Licht, 't welk zy van zich gaven, naauwkeurig van dezelfde kleur was, doordien de Schaduwen, op een wit papier geworpen, geheel geene kleur vertoonden, hield ik een buis, omtrent twaalf duimen lang, en van omtrent één duim diameter, met zwart papier bekleed, tegen het middenpunt van een der breede Schaduwen; door deeze buis kykende met het eene oog, terwyl ik het andere geslooten hield, vestigde ik myne aandagt op de Schaduw, terwyl een Medeproefneemer by herhaaling een stuk Geel Glas stelde voor de Lamp, welker licht viel op de Schaduw door my waargenomen, en nam het dikwyls weg. De uitslag deezer Proeve was zeer treffend, en overtuigde my ten vollen van de bedrieglykheid veeler vertooningen in de voorheen gedaane Proeven.

Zo verre van in staat te weezen om eenige verandering waar te neemen in de Schaduw, op welke ik myn oog gevestigd hield, was ik niet in staat om te zeggen wanneer het Geele Glas voor de Lamp stondt, en wanneer het van voor dezelve was weggenomen; en, schoon myn Medeproefneemer dikmaals vol verwondering riep van de schitterende helderheid en schoonheid van het Blaauw der Schaduwkleur door hem gezien, kon ik geen het minste zweemzel van eenige kleur ontdekken. Maar zo ras ik myn oog van de buis afhield, en de Schaduw bezag met alles wat 'er by kwam, werden de andere Schaduwen weezenlyk Geel, door middel van het Geele Glas en het witte Papier, 't welk uit dezelfde oorzaak een Geelen gloed hadt aangenomen; dan de Schaduw, waar het op aankwam, vertoonde zich aan my, gelyk ze zich aan myn Medeproefneemer gedaan hadt, van eene zeer schoone Blaauwe kleur. —— Ik herhaalde dezelfde Proeve met de schynbaare Blaauwe Schaduw, voortgebragt in de Proefneeming met Daglicht en Kaarslicht, met even denzelfden uitslag.

Hoe verre deeze Proefneemingen ons kunnen in staat stellen, om reden te geeven van de schynbaar Blaauwe kleur des Uitspanzels, en de groote verscheidenheid van Kleuren, die menigvoud de Wolken vercieren; en welke andere nutte waarneemingen men 'er uit konne afleiden, — laat ik aan de Wysgeeren, Gezigtkundigen en Schilders,

over, te bepaalen. —— Intusschen geloof ik, dat het eene nieuwe ontdekking is: ten minsten is het ongetwyfeld een blyk, dat de oogen niet altoos moeten geloofd worden, ten opzigte van het daar zyn of niet zyn der Kleuren.

Ik kan deezen Brief niet eindigen, zonder nog te gewaagen van eene omstandigheid, welke my zeer trof, in alle deeze Proefneemingen op de gekleurde Schaduwen; naamlyk de zeer juiste zamenstemming, welke altoos bleek plaats te hebben tusschen de Kleuren, welke zy ook mogten weezen, van de beide Schaduwen: en deeze zamenstemming scheen my toe zo volkomen te weezen en behaagelyk, wanneer de Schaduwen van onderscheide tinten van Bruin waren, als wanneer de eene Blaauw en de andere Geel was. Met één woord, de zamenstemming deezer Kleuren was, in alle gevallen, niet alleen zeer treffende; maar de vertooningen waren ook betoverend. Nimmer was 'er iemand, die deeze Proefneemingen bywoonde, wiens oog niet verrukt werd door derzelver schoonheden. Het is nogthans meer dan waarschynlyk, dat het grootste gedeelte van het genoegen, 't welk deeze Proeven den aanschouweren schenken, ontstaat uit de geduurige Kleurveranderingen; hier door wordt het oog vermaakt, en de aandagt leevendig gehouden. Wy zyn gewoon de Kleuren als vast en onveranderlyk te beschouwen, hard als de vaste lichaamen van welke zy ons in 't oog komen, en even beweegloos, en gevolglyk als styf, dood, en verveelend voor het oog; maar in deeze Proeven is alles beweeging, leeven en schoonheid.

Het dunkt my zeer waarschynlyk, dat het verder voortzetten deezer Proeven, op gekleurde Schaduwen, niet alleen zal opleiden tot de kennis van de weezenlyke natuur der harmonie van de Kleuren, of van de byzondere omstandigheden, van welke die harmonie afhangt; maar ons ook zal in staat stellen, om Werktuigen te vervaardigen tot het voortbrengen van die harmonie, tot vermaak der oogen; op eene wyze, niet ongelyk aan de verlustiging, welke het oor ontvangt door de toonen der Muzyk. Ik weet, dat men reeds poogingen daar toe gedaan heeft; maar wanneer ik de middelen, ten dien einde aangewend, overweeg, verwondert my de ongelukkige uitslag in geenen deele. Waar de opeenvolging en de verscheidenheid ontbreekt, moeten de Kleuren hard, koud, en onbezielde klompen blyven.

Het

Het spyt my, dat myne gewigtiger bezigheden my thans niet toelaaten deeze belangryke nafspeuringen verder voort te zetten. Misschien vinde ik in 't vervolg daartoe meerder tydruimte. —— Ik ben, enz. (*).

(*) OTTO GUERICKE, BUFFON, MAZEAS, BEGUELIN, en veele andere Wysgeeren, hebben hunne aandagt gevestigd op de Gekleurde Schaduwen van Lichaamen, die het onderwerp deezes Briefs uitmaaken. Eene korte opgave van hunne waarneemingen, en daar uit afgeleide bedenkingen, vindt men in PRIESTLEY's *Opticks*, p. 436. De Graaf RUMFORD is de eerste, zo verre ik weet, die getoond heeft, dat het uitwerkzel afhangt, niet onmiddelyk van de natuur des Lichts; maar voornaamlyk van de wyze, op welke het zintuig des gezigts, of misschien der denkbeelden (indien 'er in de daad eenig onderscheid tusschen deeze beiden is) aangedaan worden door de opeenvolgende bewerkingen, welke zy ondergaan. —— De Kleuren, toevallige genaamd, welke voor een tyd bestendig gemaakt worden, naa den indruk van heldere voorwerpen op het ooge, en de uitwerkzels van min kragtige indrukzels, worden in het laatst aangetoogene Werk, p. 631, behandeld, en kan men de Schryvers, daar aangeweezen, raadpleegen. —— De overeenstemming en strydigheid der Kleuren, waarschynlyk omstaande uit het vermaak, of het ongenoegen, aangebragt door het byvoegzel van eene bykomende Kleur met eene nieuwe gewaarwording, of een weezenlyke Kleur —— het verschynzel van verbystering, 't welk van dezelfde natuur is als deeze laatste zamenvoeging — en de algemeene schikking, met de daar uit afgeleide gevolgen, vindt men in de *Zoonomia* van DARWIN; zy hebben alle eene blykbaare betrekking tot de gevallen door den Graaf RUMFORD opgegeeven, en openen een wyd veld voor keurige nafspeuring.

(Wy herinnerden ons, onder het vertaalen van dit Stuk, de *Waarneemingen over eene Ontbinding van 't Licht, verkeerdlyk de Blaauwe Schaduwen geheeten*; door M. J. MONGER, *Regulier Kanunnik, Hoogleeraar in de Wysbegeerte te Saint-Lo*, enz. te vinden in onze *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*, I D. 2de St. bl. 439, welker herleezing wy, te deezer gelegenheid, aanpryzen.)

ALGEMEEN BERICHT VAN DE LAATSTE WERKZAAMHEDEN DER ROOMSCHE GEESTELYKHEID IN CHINA, EN VAN DEN STAAT VAN HET CHRISTENDOM IN DAT RYK.

Men fpreekt en fchryft thans veel over Zendelingen, tot voortplanting van het Christendom onder Heidenfche Volken. Minder bekend zullen by onze Landgenooten de laatfte werkzaamheden der Roomfche Geestelykheid in China zyn. Wy willen 'er aan onze Lezers eenig verflag van mededeelen.

* * * *

Het is noodig, tot het voornoemde einde, een kort bericht van het beroemde Seminarium, reeds in de voorgaande eeuw, te Parys, tot aankweeking van Zendelingen naar afgelegene Volken, opgericht, te laaten voorafgaan.

Tegen het midden der vorige eeuw kwam Pater ALEXANDER DE RHODES, een Misfionaris van de Jefuiten, uit Tonquin, met de bitterfte klachten over den betreurenswaardigen toeftand der Japanfche Kerk, in Europa te rug. Men had daar alle Europæers verdreven, en getracht den toegang tot dat Land voor altoos onmoogelyk te maaken. Hy vreesde, dat het onmeetelyk Ryk van China zeer ligt het zelfde lot zou ondergaan, en voor de Dienaars van het Euangelie ontoegangelyk worden, byaldien niet in tyds andere maatregelen in 't werk gefteld wierden. Hy was van oordeel, dat men inboorlingen van dat Land tot den dienst der Kerke moest trachten bekwaam te maaken, die dan tot Geestelyken konden aangefteld en behoorlyk geordend worden, waartoe hy het Roomfche Hof verzocht Bisfchoppen, met de vereischte volmacht voorzien, naar China te zenden. De Paus, ALEXANDER VII, bewilligde in dit ontwerp, en gaf aan Pater DE RHODES volle vryheid, om omtezien naar gefchikte perfoonen, die daartoe zouden kunnen gebruikt worden. Na veel vergeeffche moeite vond men eindelyk in Parys eenige Geestelyken, die tot dat einde aan het Opperhoofd der Kerke aanbevolen, en waaruit dadelyk twee tot Bisfchoppen benoemd wierden, met den ti-

titel van *Apostolische Vicarisſen in China*, *Cochinchina*, *Siam en Tonquin*. De een, (LAMBERT,) ging, als Bisſchop van Berythus, in 1660, met eenige Misſionarisſen uit Vrankryk op reis. De ander, (PALLU,) als Bisſchop van Heliopolis, in het volgende jaar.

Vóór hun vertrek droegen zy aan hunne achtergelaatene Broeders in Parys den last op, om aldaar, tot bevordering van het ondernomen Zendelingwerk, een Seminarium op te richten, waaruit hun geſchikte Kweekelingen tot den dienst der Kerk buitenlands, en voorts boeken, en al wat vereischt werd, om dit werk te onderſteunen, zou kunnen geleverd worden. Men kocht uit de daartoe beſtemde gelden, die, door geſchenken van LODEWYK XIV, en andere liefdegiften van Godsdienſtige lieden, merkelyk vermeerderd wierden, te Parys een huis in de ſtraat du Bac, alwaar vervolgends het zoo beroemd geworden Seminarium is aangelegd.

De Bisſchoppen en Misſionarisſen leefden eerst van hunne eigen middelen, en de aalmoesſen van Godsdienstlievende menſchen. LODEWYK XIV bragt veel toe, om een vast fonds tot ſtand te doen komen, door twee Prioraten met dit Seminarium te verbinden, en 'er voor altyd eene jaarlykſche ſom van 15000 livres, uit de Koninglyke Schatkist, aan toe te leggen. Dat voorbeeld wierd van tyd tot tyd door vermoogende lieden gevolgd, zoodat dit Huis aanmerkelyke inkomſten verkregen heeft, en in ſtaat geworden is, om de Zendingen, tot voortplanting van den Christelyken Godsdienst, te onderſteunen. Tot in 1792 wierden uit deze Kweekſchool Misſionarisſen naar China afgevaardigd. In dat jaar is dit Inſtituut door de Nationaale Vergadering opgeheven en vernietigd. Van dat oogenblik af zyn de gewoone Zendingen opgehouden, en is men buiten ſtaat geraakt, om iets tot onderſteuning van de Misſionarisſen in China toe te brengen. 'Er ſtonden op dat tydſtip drie jonge Misſionarisſen gereed, om de reis derwaart aan te neemen, die echter, door het wegneemen van het daartoe beſtemde fonds, in de onmoogelykheid geſteld wierden, om te vertrekken. Men heeft alle belangneemende Godsdienstvrienden uitgenodigd, om daartoe, en tot eenige verdere onderſteuning dergenen, die zich werkelyk in China bevinden, iets by te draagen. Of daarvan iets gekomen zy, kunnen wy niet met zekerheid melden. In 1793 bevonden zich de Directeuren van het voormaalige Paryſche Seminarie te Londen.

Ieder Misſionaris ontving te voren jaarlyks 100 piasters, die ongeveer 550 livres bedraagen; de Bisſchoppen hadden 200. Zy hadden met elkanderen eene algemeene Kas, waaruit ieder maar zoo veel nam, als hy volſtrekt noodig had. Het overſchot, en de geringe bydraagen van aalmoesſen uit Europa en uit die Landen, werden tot onderhoud van hunne Collegien, aankoop van Catechismen, tot het drukken van boeken, en dergelyke einden, beſteed. De Misſionarisſen kleeden zich allereenvoudigst, en weeten door ſpaarzaamheid en maatigheid vry wat byeen te ſamelen.

De westelyke helft van Tonquin is met Franſche Bisſchoppen en Priesters bezet, aan wier opzicht en zorge omtrent 150,000 Christenen zyn toevertrouwd. Van de Priesters, die zich daar bevinden, waren, in 1793, 10 Franſchen, en byna 40 inboorlingen. In het ander deel van Tonquin, dat oostelyk ligt, en ook wel 150,000 Christenen in zich bevat, wordt een Franſche Bisſchop, en een aantal Spaanſche Dominikanen, gevonden.

Het gantſche Koningryk Cochinchina ſtaat onder het opzicht van eenen Franſchen Bisſchop, aan wien ongeveer 12 Franſche, en eenige in dat Land geboorene, Priesters ondergeſchikt zyn. Deze Christen-Gemeente bevond zich weleer in een zeer bloeienden ſtaat. Men telde 'er byna 150,000 geloovigen; maar de aanhoudende oorlogen, waardoor dit Land ſedert 20 jaaren ontrust is, hebben het zeer ontvolkt, waardoor het thans moeielyk is, het regte getal op te geeven. Het is bekend, dat de wettige Koning van den throon gejaagd, en uit zyne Staaten verdreven is. Zyn tegenſtreever heeft de Christenen allerheftigst vervolgd. Twee van zyne Broeders hebben het Ryk onder zich verdeeld. De jongſte heeft Tonquin bemachtigd, en is daardoor in onmin geraakt met zyn ouderen Broeder. De Zoon van den ontthroonden Koning kwam 1786 in Vrankryk, om LODEWYK XVI te bidden, dat hy hem, tot herſtelling van zyn Vader, mogt te hulp komen. In dien tusſchentyd heeft deze, die naar Siam gevlucht was, zich bediend van de ontſtaane oneenigheid tusſchen de beide Throonopvolgers, en is weder ingedrongen in eenige Provincien, die aan Camboge grenzen. De Christenen, wier vriend en openbaar begunſtiger hy is, hebben veel hoop opgevat, dat hy nog weder in 't bezit van alle zyne Staaten zal geraaken. Hy ſtelt het grootſte vertrouwen in den Bisſchop

ſchop van Siam, den Apostoliſchen Vicaris van Cochinchina, aan wiens opzicht hy zyn Zoon, op de reis naar Vrankryk, toebetrouwde. Deze jonge Vorst had dien Prælaat zoo lief, als zyn eigen Vader, en toonde veel genegenheid voor het Christendom.

In 1793 beliep het getal der gedoopten, Volwasſenen, op 5508, dat der Katechumenen op 2124, en dat der Kinderen van heidenſche ouders, die men, terwyl zy op ſterven lagen, gedoopt had, 2333. Ook was het getal der proſeliten merkelyk grooter, dan te voren.

De Zendingen in China bevatten drie zeer groote Provincien, Su-Tchoan, Kucitcheou, en Yunnam. 'Er is ook nog eene kleine Stichting in de Provincie Fokein.

Die in Siam beſtaat uit één Bisſchop en drie Misſionarisſen, en die op de Kust Malabar, welke het Franſche Hof 1776 met het Seminarium van Zendelingſchap verbonden heeft, uit één Bisſchop en 18 tot 20 Misſionarisſen.

Wy willen, in een volgend Stukjen, op dit algemeen Bericht eenige Uittrekzels uit echte beſcheiden, door Misſionarisſen zelven overgezonden, laaten volgen. Men kan ze aanmerken, als bydraagen tot een Vervolg van het *Verhaal der nieuwſte Chineeſche Kerkgeſchiedenisſen*, door MOSHEIM vervaardigd, en ook in 't Nederd. uitgegeeven, 1765. Zie onze *Nieuwe Vad. Letteroef.* Iſte Deel 1ſte St. bl. 330.

AANMERKINGEN OVER HET CENSORSCHAP BY DE ROMEINEN, EN HET INVOEREN VAN DERGELYK EENE WAARDIGHEID HEDEN TEN DAGE.

(*Naar het Engelsch.*)

> Cenſura maximæ omnium magiſtratuum reverentiæ, plurimæ poteſtatis, tum in aliis rebus, tum maxime in morum emendationem. PLUT. *in Æmilio.*

Van alle Overheidsampten in oud *Rome*, was 'er geen eerwaardiger dan dat van *Cenſor*. In 't ſtuk van Waardigheid, ſchoon niet van Magt, werd hy boven den *Conſul* zelven gerekend. CICERO noemt de *Cenſors* de

Beschermers der *Romeinsche* Zeden, en hun post de oude Bewaarster van Maatigheid en Zedigheid. Hunne magtsbetooning was veelvuldig en verscheiden. Zy telden de Burgers, verdeelden dezelve in hunne honderdtallen en clasfen, en maakten eene schatting van hunne Eigendommen. Zy gaven Registers van dit alles in 't licht. Deeze werden in een Tempel bewaard, zo dat ieder Burger, om in de taal van onzen tyd te spreeken, juist zo veel gerekend werd te bezitten, als de *Censor* hem geschat hadt. Daarenboven maakten zy beschikking op de openbaare inkomsten; gaven wetten aan de Provincien; hadden de zorg over de openbaare Gebouwen en Wegen, en regelden de kosten der openbaare Offeranden. By de Stads *Lustrum*, of algemeene zuivering, welke éénmaal in 't verloop van vyf jaaren geschiedde, baden zy, in 't openbaar, de Goden, dat de zaaken des Romeinschen Volks voorspoedig mogten gaan, en in alle opzigten vorderen; dit werd door den jongen SCIPIO AFRICANUS veranderd in een Gebed, dat ze voor eeuwig mogten beveiligd en ongeschonden blyven.

Dan hunne allerbelangrykste post bestondt in het agtslaan op de Zeden, en het straffen van die den Staat benadeelden. Geen rang of waardigheid in den Staat was uitgeslooten van het gezagsbetoon der *Censors*. Die geenen, onder de *Plebejers*, welke zich aan slegt gedrag, of zedenloosheid, hadden schuldig gemaakt, zette de *Censor* zomtyds uit hun rang; den naam van den Boerenrang uitschrappende, en in dien der Stedelingen zettende, welke minder en dus een verlaaging gerekend werd: 't gebeurde ook, dat de *Censor* hun het Stemregt ontnam, of zelfs eene Geldboete oplei, welke zy moesten betaalen voor de algemeene beveiliging van de wettige Regten der Burgeren. — Van den tweeden rang, die der *Ridderen*, werd ieder geschouwd door den *Censor*, gaande voorby diens gestoelte, het paard met de hand leidende, terwyl hy den *Censor* moest antwoorden op elke vraag, die deeze deedt ten opzigte van zyn gedrag. Vondt men iets bestraffenswaardigs in eens Ridders gedrag, 't welk een zo zwaare straffe verdiende, dan beval de *Censor*, dat diens Paard zou verkogt worden. Dit was eene volslaagene rangsvernedering, en bragt den Ridder tot den staat van een *Plebejer*. — De *Patriciers* en andere Raadsheeren, schoon den hoogsten rang onder de Burgers bekleedende, vonden zich egter, op hunne beurt, onderworpen aan het *Censoriaal* gezag.

Wan-

Wanneer deeze Overheid de bediening aanvaardde, deedt zy den Raad zamenkomen, en las de Naamlyst der Raadsheeren; indien de naam van eenen daar op niet vermeld was, werd hy ten zelfden tyde ter Raadzaale uitgedreeven.

Gereed laat het zich begrypen, dat die waardigheid zeer begeerd was, dat veelen de volkskeuze tot dezelve voor zich zogten te winnen, en anderen des te berooven. Veelvuldig zyn des de voorbeelden; reeds vroeg treffen wy 'er een aan, 't geen het Character der *Romeinen* geenzins ter eere strekt. M. ACILIUS GLABRIO, die over ANTIOCHUS, en M. PORCIUS CATO, die in *Spanje* gezegevierd hadt, dreeven dit Amptbejag tot eene beschaamende hoogte. ACILIUS GLABRIO hadt, naar het verhaal van LIVIUS, ruime Koornuitdeelingen gedaan onder het Gemeen, om diens stem op zich te doen vallen. Oude *Patriciers*, die niet dulden konden dat deeze *Plebejer* in eens tot de hoogste waardigheid vóór hun zou opklimmen, spoorden twee Gemeensluiden aan, om hem het agterhouden van een gedeelte des gemaakten buits by zyne overwinning ten laste te leggen, 't welk hem tot deeze ongemeene uitdeelingen in staat stelde. Onder verscheide getuigen der Onderbevelhebberen, Krygstribunen, die onder hem op deezen Krygstocht gediend hadden, liet zich ook CATO tegen dien Mededinger hooren; terwyl die mededinging niet weinig strekte om den invloed te verminderen, welken zyn doorgaand gedrag anderzins aan zyne woorden byzette. Hy betuigde, verscheide Gouden en Zilveren Vaten, door hem in het veroverd Leger van ANTIOCHUS gezien, by den zegepraal van ACILIUS niet weder gevonden te hebben. ACILIUS stondt van eene mededinging af, welke hem blootstelde aan zo veel haatlykheids; doch beweerde teffens, dat hem zulks min tot schande strekte, dan het voor CATO zyn moest, om door valsche verklaaringen, wier geldboete geenzins te waardeeren was, na eene Eer te dingen, welke de *Patriciers* hun beiden, even gemeene *Plebejers* zynde, slegts stilzwygend misgunden. Beiden waren zy, 't geen de *Romeinen* van dien tyd den naam van *Novi Homines* (*Nieuwelingen*) gaven; met denzelven Menschen aanduidende, wier Voorouders nimmer tot hooge Staatsehreposten verheeven geweest waren. CATO zelfs zag zich, te deezer gelegenheid, voorbygegaan; het pleit tegen ACILIUS werd tweemaal hervat, maar niet voldongen.

Naa

Naa zyn afzien van de mededinging, wilde het Volk niet meer over hem ſtemmen, en ſtonden de Gemeensluiden van hunnen eisch af.

Naderhand egter dong CATO, wel niet zonder tegenkanting, doch met gelukkiger uitſlag, na dit Ampt. De Adel was hem weder party; niet alleen, om dat deeze hem, als een *Nieuweling*, die hooge waardigheid misgunde; maar veel meer nog, om dat men van zynen ſtrengen aart, en oneenigheden met veelen, een allerſtrengst, en, voor niet weinigen, een vernederend, Zedenmeesterſchap te gemoete zag. Vry- en ſtoutmoedigheids genoeg bezat CATO, om hun deeze vrees, als de voornaamſte reden van hun tegenſtand, te verwyten. Ten tyde dat hy na dit Ampt ſtondt, liet hy zich hooren, dat de ſteeds toeneemende Weelde der *Romeinen* het geſtrengſte *Cenſorſchap* vorderde; met byvoeging, dat hy, om die eigenſte reden, L. VALERIUS FLACCUS 't liefst tot Amptgenoot wenschte.

Deeze Mannen, tot Cenſors gekoozen, vingen hunne Amptsbediening aan met het vernieuwen van de Lyst der Raadsleden; zeven naamen ſchrapten zy uit: onder deezen L. QUINTUS FLAMINIUS, die reeds eenmaal *Conſul* was geweest, en in de agting zyns Broeders, den Overwinnaar van PHILIPPUS, by het Volk deelde. CATO bragt een afſchuwelykst bedryf, door deezen gepleegd, aan 't licht. Een ander Raadsheer onderging eene gelyke vernedering, alleen, zo zommigen willen, om dat hy zyne Vrouw, in 't byzyn zyner Dogter, gekuscht, en door dit bedryf de maagdlyke zedigheid gekwetst hadt. Partydigheid en wraak hadt ſoms invloed op zyne vorderingen; van dien aart was, dat hy L. SCIPIO, den Overwinnaar van ANTIOCHUS, het Ridderpaard ontnam.

Streng waren 's *Cenſors* algemeene inrigtingen, om by de *Romeinen* de Weelde, met haare Zuster Zedenbederf, te keer te gaan. By de ſchatting van het vermogen der Burgeren, liet hy alle verciersſelen, vrouwlyke praalkleederen, en rydtuigen, in aanſlag brengen, voor zo verre zy zekere bepaalde Geldſom te boven liepen, en ſtelde 'er eene belasting op; dergelyk eene bepaalde hy op Slaaven beneden de twintig jaaren, of die tot zekeren hoogen prys gekogt waren. Bedryven, die genoegzaam aanduiden, welk Zedenbederf hy zogt kostbaar, en daar door min algemeen, te maaken.

Zonderling waren eenigen zyner inrigtingen; doch droegen

gen het merkteken van Volksliefde. Onder andere liet hy alle Gooten, waar door byzondere Perfoonen de algemeene waterleidingen in hunne tuinen of huizen deeden vloeijen, ftoppen; en binnen een maand tyds alle byzondere Geftichten, op den algemeenen Stads-grond gebouwd, omver haalen. Van zyne beftelling was de ontruiming der oude Stads-riolen, de aanleg van nieuwe, als mede het dempen van poelen; waar tegen hy 's Lands Tollen tot veel hooger prys dan voorheen verpagtte. De Pagters haalden, door hunne klagten, den Raad over, om de pagt op nieuw te laaten doen; te welker gelegenheid de *Cenfors* hun alle infchryving deeden verbieden, zo dat de verpagtingen flegts voor een weinig minder aan anderen kwamen.

De voordeelen van dit alles waren voor de Stad *Rome* zo groot, dat CATO uit dezelve een Algemeen Paleis deedt bouwen, naar zynen naam *Bafilica Porcia* geheeten. Hier door betoonde hy, naar de aanmerking van CICERO, „ dat hy, overeenkomftig het oorfpronglyk Cha„ racter des *Romeinfchen* Volks, algemeenen luister even „ zeer beminde, als een afkeer hadt van byzonderen „ praal."

Naauwlyks behoeven wy te vermelden, dat CATO, door zyn *Cenforfchap*, op die wyze bekleed, de verbittering en haat der Grooten bovenal op den halze laadde; doch, in vergoeding hier van, was het Volk over 't algemeen zo zeer voldaan over de ftoute hand, waar mede hy het diep ingeworteld kwaad van het Gemeenebest hadt tragten uit te rooijen, dat het dien Vaderlander een Standbeeld in den Tempel van het algemeene welzyn oprigtte. Het Opfchrift zweeg geheel van zyne Krygsbedryven; maar vermeldde alleen, dat hy, als *Cenfor*, het ten Zedenbederf hellende Gemeenebest, door goede Tugt en heilzaame Wetten, verbeterd hadt. —— PLUTARCHUS tekent, te dier gelegenheid, op, dat die voorheen aan CATO hunne verwondering te verftaan gegeeven hadden, dat men hem nog geen Beeld hadt opgerigt, van hem dit kort, doch fterk, antwoord ontvangen hadden. „ Dat „ hy liever hoorde vraagen, waarom rigt het Volk voor „ hem geen Standbeeld op? dan — waarom gefchiedt „ hem die Eer?"

PLUTARCHUS verfchaft ons een opmerkelyk voorbeeld van het ontzag aan deeze Staats-overheid toegedraagen. Toen POMPEJUS DE GROOTE uit *Spanje* was we-

wedergekeerd, waar hy SERTORIUS verslaagen en een einde aan diens opstand gemaakt hadt; wanneer hy, door enkel goed geluk, CRASSUS de eer betwistte van eenen oorlog gedempt te hebben, die aan het Gemeenebest zo veel Volks, Prætors en Consuls, gekost hadt; naa het behaalen van twee zegepraalen, wanneer het gety zyns geluks zo hoog liep, dat CRASSUS zelve, de rykste, de stoutmoedigste, en een der welspreekendste Mannen in *Rome*, zich niet als Mededinger tot het Consulschap dorst vertoonen, voor dat hy zich van de gunst van POMPEJUS verzekerd hadt; in deeze hoogte van Volksgunst en magt, vervoegde zich POMPEJUS om onderzogt te worden door de *Censors*, ten einde hy zyn ontslag van het Legerbewind zou verkrygen; want, volgens een vastgesteld gebruik, kon niemand van Ridderlyken Range, tot welken hy behoorde, geheel van den Krygsdienst ontslaagen worden, voor dat hy zich by de *Censors* vervoegd, en getoond hadt, den tyd, door de Wet voorgeschreeven, uitgediend te hebben. Aan hun moest hy, diensvolgens, een verslag doen van de Veldtochten door hem bygewoond, met de naamen der Veldheeren, die in elk derzelven het bevel voerden. De *Censors* GELLIUS en LENTULUS hadden zich nedergezet; de Ridders verscheenen, de een naa den ander, om ondervraagd te worden; wanneer POMPEJUS in den drom verscheen, met alle de tekens van zyn Bevelhebberschap; hy zelf geleidde zyn paard, en beval de Byldraagers plaats te maaken, terwyl hy de *Censors* naderde. Het Volk stondt stil, geheel van verwondering opgetoogen; de Overheidspersoonen zagen zyn gedrag met een oog vol goedkeuring. De oudste der *Censors* stelde hem voor: „ Ik vorder „ van u, POMPEJUS MAGNUS, of gy alle de Krygsdiensten „ gedaan hebt, welke de Wet van u afvordert?" —— POMPEJUS antwoordde met eene sterke stem: „ Ik heb ze „ alle volbragt, en in alle was ik Hoofdbevelhebber!" —— Het Volk kon zich niet onthouden van toejuiching; de *Censors* reezen op, en lieten hem gaan, onder het goedkeurend gejuich der hem volgende Burgeren. Zodanig was het gedrag, 't geen men van den grootsten Man in *Rome* verwagtte, en zo eerwaardig het Character van eenen *Censor*.

Dat deeze Bediening, op den voet, zo als dezelve onder de *Romeinen* stand greep, aan misbruik onderhevig was, kan niet betwist of in twyfel getrokken worden; maar ze-

zeker zou dezelve, onder voeglyke bepaalingen, van zeer groote nutheid weezen in alle Staaten, en bovenal in zulk eenen als *Engeland*. De fchielyke omloop van eigendom, en de ongeregeldheden, waar toe de Volksvryheid onvermydlyk aanleiding geeft, brengen gewis veele verkeerdheden en drukkende lasten voor de Maatfchappy te wege. Bedryven van zulk eenen aart als wel verdienen geftraft te worden, fchoon zy niet onder de letter van de Wet vallen, noch onder den Regtsdwang van eenig Gerigtshof.

Geen Mensch, die eenige Wereldkennis bezit, behoeft onderrigt te worden, dat 'er daaden zyn, aan geene door de Wet voorgefchreevene ftraffe onderhevig, die nogthans een flegter en boozer character aanduiden, dan eenige misdaad, waar op de Wet ftraffe aankondigt. 'Er zyn voorbeelden van een laag baatzoekend gedrag, en eene verbreeking van die trouwe, welke in gemoede behoort plaats te hebben, die men niet rechtftreeks oneerlyk kan noemen, of als zodanig by den Regter zouden worden uitgeweezen; bedryven van zulk een aart, dat menig een ongelukkig fchepzel, die misfchien de ftraf der Wetten heeft moeten ondergaan, dewyl hy in een zwak oogenblik voor eene fterke verzoeking bezweeken was, op het bedenken daar van zou gruwen. 'Er zyn gevallen van verdrukking en wreedheid, welke my in onaangenaame en kostbaare pleitgedingen zouden inwikkelen, als ik de daaders den naam van Dieven en Moordenaars gaf; fchoon eenigen der zulken, die, naar de uitfpraak der Wet, met deeze haatlyke naamen beftempeld zyn, liever zouden verkoozen hebben den dood te ondergaan, dan zulke bedryven te pleegen. De rede hier van is, dat zy vorderen een bedaard en overlegd befluit om kwaad te doen; eene byzonderheid, welke die misdryven in boosheid verre den voorrang geeft, (als dit voorrang mag heeten) van die begaan worden in eene vlaag van drift; want het verraadt een veel bedorvener hart; en daar de daader zich teffens buiten het bereik van de ftraffende hand der Wet houdt, ftrekt het tot oneindig grooter nadeel voor de Maatfchappy. —— Maar, indien, in gevallen van opgemelden aart, de daad genoegzaam bekend, en de befchuldiging voldoende beweezen was; zou eene Overheid, van opgemelden aart, regt kunnen doen aan de Maatfchappy, zonder zich belemmerd of de handen gebonden te vinden, door de kieskeurigheden van de algemeen ftandgrypende Wetten,

of

of zich beroepen op eenige vastſtellingen, dan die van eeuwige waarheid en zedelyke verpligting?

By overweegingen van deezen aart is my te meermaalen voorgekomen, dat het mangel aan *Cenſor.*, van dien aart als men te *Rome* vondt, een groot gebrek is in de tegenwoordige Staatsregelingen. Een juist afgemeeten plan van dit *Cenſorſchap* te ontwerpen, en de bepaalingen op te geeven, onder welke het zou moeten waargenomen worden, is myne zaak niet. Eenige punten, nogthans, laaten zich gereedlyk zien, die betrekking hebben tot het algemeen character der bekleederen van zulk eene waardigheid.

Alle Perſoonen, die met de *Cenſoriaale magt* zouden bekleed worden, moesten op de openlykſte en ſtaatlykſte wyze verkooren worden, op eene wyze tevens, zo min mogelyk onderhevig aan eigenbaat, perſoonlyk of partyzugtig belang. Zy moesten Mannen weezen van deftigen aart, en voorbeeldlyke braafheid in alle leevensomſtandigheden; zekeren te bepaalen ouderdom bereikt, en eenige andere Overheidsposten bekleed hebben, eer men hun deeze allergewigtigſte toevertrouwde. Zy behoorden die post niet langer dan één jaar, of ten hoogſten twee jaaren, te bekleeden. De uitoefening van hun last moest met zo weinige bepaalingen, als mogelyk, omheind weezen; en zy, by het afloopen van den tyd hunner Amptsbekleeding, aanſpraakelyk weezen wegens het wel ſtipt waarneemen van hun post, en onderhevig, wegens het misbruik van hun heilig character, aan ſtraffen, zo ſtreng als kunnen bepaald worden in een vry Staatsbeſtuur.

Ik twyfel niet, of veelen zullen zich tegen de oprigting van zulk een *Cenſorſchap* verzetten, uit eene zugt tot Vryheid, en vrees voor de verkeerdheden, welke de uitoefening van zulk een gezag zou te wege brengen, zo dezelve ooit in verkeerde handen kwam. —— Maar wat zullen deeze tegenwerpers antwoorden, wanneer wy voor hunnen geest oproepen de Bediening van *Lord Chancelier*, een van de nuttigſte onzer Magiſtraatsperſoonen; een bekleed met hooger magt dan eenige anderen, en nogthans een dat minder misbruikt is, dan eenig ander Burgerlyk Character; 't welk men kan opnoemen. 'Er heeft, in de daad, een algemeene eerbied en gevoelen van heiligheid plaats, als verbonden aan den Tytel van *Chancelier*; en welke, buiten twyfel, in 't algemeen, eene groote beveiliging en behoedzel is tegen het onwaardig gedrag in den perſoon,

met

met die waardigheid bekleed; dan ik verbeeld my, dat een *Romeinsche Censor*, indien 'er heden zulk een Overheidspersoon bestondt, ten naauwen noode zich vereerd zou rekenen, als hy vergeleeken werd met den *Lord Groot-Chancelier* van *Groot-Brittanje*, zelfs in het stuk van eerwaardigheid en heiligheid zyner Bedieninge. De *Chancelier* is verantwoordelyk aan het Huis der *Peers*; maar, uitgezonderd in zeer weinige buitengewoone gevallen, gaat het Opzigterschap van dat Huis niet verder dan het herzien van 's Chanceliers Besluiten; en diens uitsteekende bekwaamheid in Regten beveiligt hem doorgaans in dit geval; terwyl de *Censor* aanspraakelyk zou kunnen gesteld worden op de sterkste wyze, op eene wyze, waar in alleen het gezond verstand en de wetten van deugd uitspraak deeden, en waar in geene kunstwoorden en uitvlugten der Regtsgeleerdheid hem zouden kunnen baaten. —— In 't kort, laaten wy, om te oordeelen over de duchtigheid deezer tegenwerpinge, alleen veronderstellen, dat de Post van *Chancelier* zo weinig in *Engeland* bekend was als die van *Censor*; en dan tegen elkander opweegen de zwaarigheden, welke tegen het invoeren van een van beiden kunnen worden in 't midden gebragt.

Ik zou my in een wyd veld van bespiegeling begeeven, als ik naging de veelvuldige ongeregeldheden, tegen welke onze Censors zouden te waaken hebben, en die zy moesten te regt brengen. Veele van die soort zyn 'er voorhanden, ondanks alle de voorzorg en de keurigheid onzer Wetten. Want het Zwaard der Wet moet gerigt weezen tegen bedryven van eenen bepaalden aart; tegen misdaaden, welke geen mommegryns aangetoogen hebben, en ondubbelzinnig zyn, welke door geene byzondere omstandigheid of oogmerk des bedryvers kunnen vergoelykt worden; tegen zulke gevallen, met één woord, als men in de Maatschappy met den naam van Misdryven bestempelt. —— Nu is het een oude grondregel, en die niet min waar dan oud mag heeten, dat een *Misdryf* niet zo snood is als eene *Ongeregeldheid*. Twee redenen pleiten hier voor. *Eerst*, om dat 'er tegen een Misdryf doorgaans voorzien is, zo ras het bekend wordt: want het maakt de driften sterker gaande, en wekt de gevoeligheid der menschlyke natuure; terwyl eene Ongeregeldheid, geen treffend voorkomen van kwaad hebbende,

over 't hoofd en door de vingeren gezien wordt, tot dezelve, in zekere maate althans, alle Leden der Maatschappye betreft, waar door de som des kwaads, daar uit voortkomende, zeer verre het treffend voorbeeld van een byzonder Misdryf kan te boven gaan. —— *Ten anderen;* dewyl eene Ongeregeldheid naauwlyks ooit juist bepaald kan worden, of met zekere omstandigheden omschreeven; 't welk een open ter ontkoming geeft.

Weshalven, uit deezen hoofde, de nuttigheid van ons *Censorschap* ten vollen blyke, en al het voorkomen van een *Aanvulzel* der Wet hebbe. 't Is eene allerongevalligste taak, de voorbeelden op te haalen, de gevallen te vermelden, van openbaare ongeregeldheid en zedeloosheid, welke, door het aanstellen van dusdanig eene Overheid, zouden voorkomen worden. Dan op dat de Leezer bemerke hoe zeer de zaak my ernst is, dat hy dan het oog vestige op onze openbaare Schouwburgen en andere openbaare vermaakneemingen, wat het Zedelyke betreft. Dan laat hy zich bovenal ten platten lande begeeven, en zich vervoegen by de verkiezingen tot het Staatsbestuur, en dan zich zelven afvraagen, of een *Romeinsche Censor* van oordeel zou geweest zyn, dat domheid, dronkenschap, en losbandigheid, de noodige bevoegdheid geeven tot het Stemregt; en of het geene verstandige, den Staat heilzaame, inrigting ware, dat 'er bevoegde Persoonen benoemd wierden, om agt te slaan op het Zedelyk gedrag hunner Medeburgeren, bekleed met de magt, om allen, wien de schandvlek van onmaatigheid of van andere ondeugden aankleefde, van de verkieslykheid tot Overheidspersoonen uit te sluiten, en van alle bekleeding van openbaare Ampten te ontzetten.

DE SCHENKER.

Eene Indiaansche Vertelling.

(Uit het Engelsch.)

Vóór den twist vàn Schah JEHAN's vier Zoonen, om te beslissen, wie hunner den Vaderlyken Throon zou beklimmen, bevondt zich *Indostan* in een staat van volkomene rust en vrede.

Het

Het Ryk was toen niet verdeeld in ſtrydende Partyen, elk op eens anders verderf uit; maar de groote Bedienden ten Hove zogten vermaak en gezondheid met in de bosſchen te gaan jaagen.

Jessom, *Emir al Omrah*, Schenker by den Schah, vervolgde op zekeren tyd een ſnelvoetigen Nyl-gau; dit bragt hem na het gebergte, grenzende aan *Dehli*, waar dit Dier honden en jaagers te leur ſtelde. De Emir, van zyn paard afſtygende, en den weg door het gebergte neemende, zette zich in 't einde neder in de ſchaduw van een zich breed uitbreidenden Platanus. Natuur, door vermoeidheid uitgeput; zogt verfrisſing in den ſlaap —— oogenblikken van ongevoeligheid; doch op de bedenking aangenaam. — Ontwaakende, zag hy voor zich een oud Man, in zyn opperkleed omwonden. Hy gaf zyne vrees te kennen, van hem zonder voordagt in den ſlaap geſtoord te hebben; met bygevoegde vraage, of hy eenige verfrisſing verlangde? —— „Een dronk waters," zeide de Schenker, „zou my hoogst aangenaam weezen." —— De oude Man vertrok, maar kwam ſpoedig te rugge met een drinkvat, gevuld met het zuiverst water, zo koel als de rots, waar uit het was voortgevloeid. De Emir het in de hand neemende, zeide de oude Man: *Wagt een oogenblik*, en, onder dit zeggen, deed hy 'er drie druppels in uit een kryſtalle vles. Naa dat de Emir gedronken hadt, vroeg hy na de beduidenis van dit inmengzel. *Het Water*, kreeg hy ten antwoord, *was om den dorst te lesſchen; de Druppels ſtrekten tot Medicyn. Gy hebt u op de jagt vermoeid, en 'er was iets noodig, om de kragt, door lichaamsbeweeging verlooren, te herkrygen.* —— „Kragt „door Lichaamsbeweeging verlooren!" riep de Emir uit: „Ik „maak Lichaamsbeweeging om kragt te verkrygen, niet om de„zelve te verliezen." —— De oude Man hervatte: *Hoe men door zich te vermoeijen kragten kan krygen, moet ik nog leeren; het werktuig van 's Menſchen Lichaam ſlyt, even als alle andere werktuigen, door wryving, en wordt bewaard door rust.* —— „Ik dagt," hervatte de Emir, „dat alle men„ſchen zamenſtemden in het gebruik en de noodzaaklykheid „der Lichaamsbeweeging." —— *Niet allen*, hernam de oude Man; *onze Nabuuren de* Perſiaanen *zyn niet geſteld op noodlooze beweeging; en hunne Nabuuren de* Turken *hebben tot een ſpreekwoord, dat het beter is te ryden dan te wandelen —— beter te zitten dan te ſtaan —— en dat de dood het beste van alles is. De* Franguis, *'t is waar, die zich onlangs ten deezen Lande hebben ingedrongen, hebben die rustloosheid, welke gy als weezenlyk noodig voor de gezondheid oordeelt. Waar onmaatigheid plaats heeft, daar kan ſterke Lichaamsoefening noodzaaklyk weezen. Zwaare arbeid vordert een menigvuldiger voedzel; maar de gemaklyke Bediening van Schenker by den Schah (want uwe kleeding wyst uit, dat gy in die post geſteld zyt)*

verdert den Lichaamsarbeid niet, om eenige kwaade uitwerkingen, uit uwen hoogen ſtaat voortvloeijende, tegen te gaan.

De Emir ſtemde in dit alles niet toe; maar eer hy kon antwoorden, vervoegde zich een Boer by den ouden Man, klaagende over geweldige Maagpyn, met verzoek om een Geneesmiddel. —— *Vriend*, ſprak de Geneesheer, *vervoeg u, door den Propheet, tot den grooten Beſchikker over de gezondheid der Menſchenkinderen. Ik kan niets doen dan door hooger byſtand —— doch dit is myn aardsch Geneesmiddel: doe drie druppels uit dit kleine vlesje in een ruimen dronk waters, en eet niets voor morgen. —— Wees indagtig, drie druppels, en niet meer!*

Naauwlyks was deeze weggegaan, of een ander Lyder kwam, klaagende over een ander ongemak. Het Voorſchrift ter geneezing was het zelfde.

De Emir was wel zeer nieuwsgierig; doch zich genoegzaam verfrischt oordeelende, ſtaakte hy allen verder onderzoek. —— Hy bedankte den Geneesheer, en vertrok.

Wanneer Schah JEHAN dronk, boodt hy, om zynen Schenker eere aan te doen, hem altoos het overſchot aan, 't welk de Emir ledigde; eene bede voor 's Keizers welvaaren opzendende.

De Schah beminde den wyn, en kon veel drinken zonder daar door bevangen te worden. De Emir was van een tegenovergeſtelde geſteltenisſe, en het gebeurde menigmaal, dat hy meer Bekers te ledigen hadt dan beſtaanbaar was met het bewaaren van een helder verſtand, en eene geſchiktheid om zyne gebeden tot den heiligen Propheet in te richten. Ingevolge van het veelvuldig gebruik des wyns, begonnen groote puisten zich op zyn neus te vertoonen, zyne beenen zwollen, zyn baard werd dun, en de Vrouwen in den Harem klaagden dat zyn adem onverdraaglyk ſtonk. De Hof-artzen werden geraadpleegd; zy ſchreeven alle de kostbaare geneesmiddelen, welke het Oosten ſchenkt, voor. —— Maar geen deezer bragt eenige baat toe.

Allengskens vermeerderden de ſlegte verſchynzels. By toeval herinnerde zich de Emir den ouden Man van den Berg. Te zwak om te paard derwaards te ryden, liet hy zich in een draagſtoel derwaards brengen, en ſprak hem in deezer voege aan: „ Wanneer ik voortyds my hier bevond, was ik uw Gast, „ ſtaa my nu toe uw Patient te weezen." — *Gansch gaarne*, luidde het antwoord: *neem drie druppels uit dit vlesje, doe dezelve in een kroes water, drink dit, en den geheelen dag niets meer.* —— „ Dat is onmogelyk," hervatte de Emir. „ Ik moet menigmaalen den Beker aanneemen van myn goe-„ den Heer." — *Dan*, was het wederwoord, *zult gy den kelk*

des

des Doods drinken —— het minste inmengzel van een vreemden en strydigen aart by myn Geneesmiddel wordt terstond doodlyk!

Naardemaal de Schah den Emir meer beminde dan zyne andere Oppassers, stondt hy dien Gunsteling toe een geruimen tyd zich van het Hof te verwyderen; begrypende dat de Talisman van den Wyzen (want voor zodanig iets hieldt hy de drie druppels) de tegenwoordigheid van den Lyder vorderde.

De Geneesheer hieldt zich aan 't zelfde Voorschrift, en de Lyder betoonde eene volslaagene gehoorzaamheid. 'Er verliepen niet veele dagen, of de gezondheid van den Emir was in alle opzigten veel beter. De puisten glommen niet meer op zyn neus, zyn baard groeide, de dikte der gezwollen beenen verdween, en zyn adem besmette de lugt niet meer. —— *Nog eene korte poos*, zeide de oude Man, *en de Engel der Gezondheid zal by u huisvesten, en den Engel des Doods verdryven, om andere slachtoffers op te zoeken.*

By menigte kwam het Volk uit de omliggende oorden, om raad te vraagen by deezen Geneesheer; altoos kreegen zy het zelfde antwoord, en 't zelfde Geneesmiddel; de uitslag was zo gezegend, dat de Geneesheeren daar omstreeks alle agting en werk verlooren.

„ Waar in," sprak de Emir by zichzelven, „ mogen deeze „ kostbaare druppels bestaan?" zich hoogst verwonderende over de eenvoudigheid en de kragt des Geneesmiddels. Schoon onbekwaam om tot de diepte dier geheimenisse door te dringen, bevondt hy dat hy volkomen hersteld was, en verlangde zich te vertoonen by zynen Meester, by het Hofgezin en de Vrouwen; hy nam dankbaar afscheid van den Arts, die, weigerende eenige belooning te ontvangen, hem liet heenen trekken, naa het geeven van deezen raad: *Myn Geneesmiddel heeft (onder de hand van hem, die gezondheid en ziekte in zyne magt heeft) de gewoone uitwerking op u gedaan; doch eenige tyd moet 'er verloopen, eer de enge porien van de huid kunnen ontlasten wat 'er nog van overgebleeven is in uwe gesteltenisse. Den Beker der Eere moet gy weigeren, zo gy niet andermaal tot my wilt komen.*

Een Paard, ryk vercierd, voerde den Emir na *Dehli*, vergezeld van een hoop Dienaaren, zich verheugende over het herstel zyner gezondheid. —— Wanneer hy den grond kuschte voor den Zetel van Schah JEHAN, werd hy eerst ontvangen als een onbekende; het kragtdaadig Geneesmiddel hadt hem, als 't ware, in een nieuw mensch herschaapen.

„ Een Beker Wyn!" zeide de Schah, „ laat de groote Arts „ weeten, wie het is die hem eene lange gezondheid toe„ wenscht, tot genot voor zichzelven, en tot heil van „ anderen. Schenk hem het Eerekleed, laat ik den Wyzen

„ Man zien en beloonen, die de bron der Gezondheid be„ zit!" —— Twee Bedienden vertrokken onmiddelyk, om deeze woorden des Schahs met den Eeremantel aan den ouden Man op den Berg te brengen.

Toen de Schah gedronken hadt, boodt hy den overgeschooten Wyn aan zyn herstelden Schenker; die, den Drinkbeker aangrypende, driemaal poogde denzelven aan zyn mond te zetten; doch te vergeefsch. —— 's Geneesheers woorden by het afscheid speelden hem nog leevendig voor den geest — en niet te drinken kon het gemis zyner hooge waardigheid — of zelfs van zyn leeven — ten gevolge hebben.

De Schah, bemerkende dat de aangeboode Beeker versmaad werd, gloeide van toorn. —— Hy riep uit: „ Voert deezen „ Slaaf uit myne tegenwoordigheid weg —— en daar hy wei„ gert *Wyn* van de hand zyns Heeren te neemen, laat hem „ *Water* drinken —— *Water* zy zyn éénige drank —— ver„ trekt!"

De Booden, na den Berg gezonden, waren niet lang op weg om de vlakte van *Dehli* over te trekken. Zy, omhingen den Grysaart met den Eeremantel hem toegeschikt, en voerden hem in tegenwoordigheid des Keizers. —— „ Nader!" sprak de Schah, „ vermeld my, door welk goed geluk gy in 't „ bezit gekomen zyt van dat Geneesmiddel, 't welk de Wyzen „ van het Oosten en het Westen zo langen tyd te vergeefsch „ gezogt hebben." —— *Uw Slaaf*, antwoordde de Arts, *bezit niets van dien aart.* —— „ Het is dan een Talisman?" hernam de Schah. —— *Ik heb geen Talisman*, antwoordde de Grysaart: *Indien gy het my beveelt myn geheim te ontdekken —— uw Slaaf moet gehoorzaamen —— maar dit eens ontdekt zynde, houdt de kragt van myn Geneesmiddel op.* —— „ Gy doet," voerde de Schah hem onverduldig te gemoete, „ myne nieuwsgierigheid meer en meer ontvlammen." —— *Het wordt dan*, vervolgde de Arts, vol ontzag, *myn pligt daar aan te voldoen. —— In myne vroege jeugd merkte ik op, welke kragtdaadige uitwerkzels de Verbeelding hebbe op 's Menschen Geest —— niets is te vreemd voor de Verbeelding om te begrypen, en geen uitwerkzel voor dezelve te groot om voort te brengen —— door de Verbeelding wordt bykans alles zodanig als wy het wenschen. Deeze ontdekking ligt voor alle opmerkzaamen open; en allen kunnen 'er het zelfde gebruik van maaken als ik. — Verder in 't leeven gevorderd, nam ik waar, dat Onmaatigheid de Moeder was der Ziekten, en de aanvoerder van den Dood. Van deeze waarheid strekt de ondervinding te getuigen; en wy hebben diep gewortelde hebbelykheid, zugt [illegible] vermaak, en vooroordeel, tegen te gaan en te overwinnen. [illegible]demaal de werken der Natuure alle volmaakt zyn, is het [illegible] met haare wetten handelen, wanneer wy onvolmaaktheid en*

en ziekte invoeren; en niets dan de neiging der natuure tot herstel en rust in het middenpunt, waar uit wy haar verdrongen hebben, kan ons tot onze vroegere volkomenheid en gezondheid wederbrengen. Indien 'er Geneesmiddelen voorhanden zyn, welke deeze neiging kunnen onderschraagen, laaten wy die gebruiken: maar hoe kunnen wy zeker gaan, dat wy de Natuur, in haare werkingen, niet vertraagen, in stede van haar te onderstutten; daar de oorzaaken dier werkingen buiten het bereik van ons kortzigtig verstand liggen.

„ Maar de drie Druppels!" viel de Schah hem in de rede. (Want alle Vorsten haaten onderrigting, schoon zy dezelve vraagen; en laaten schaars een antwoord toe op hunne eigene voorstellen.)

Deeze, antwoordde de Arts, *komen onder het geen ik van de Inbeelding gezegd heb.*

„ Ontdek my het geheim van de drie Druppels," zeide de Schah (blyk geevende dat zyn geduld ten einde was) „ en hou „ al het andere voor u zelven!"

Ik bevlytigde my, hernam de Grysaart, op een zagten toon, *om den Keizer te overtuigen, dat ik geen geheim Geneesmiddel, —— geen Talisman —— heb —— maar uw Slaaf houdt op met spreeken, dewyl zyne woorden by u geen gunstigen ingang vinden.*

„ Vaar voort!" sprak de Schah, met ongeduld.

Wanneer een Lyder by my komt, dus voer hy op dit bevel voort, *merk ik hem aan als iemand die ongesteld is, om dat hy de Natuur verwrikt heeft. Indien wy wisten wat haar in haaren eersten en rechten stand zou herbrengen, of kundig waren hoe het Geneesmiddel aan te wenden, het zou gelukkig weezen, —— maar dewyl ons zulks ontstaat, laat ik het werk aan de eigene kragten der Natuure over. —— Onmaatigheid en Overdaad hoogstwaarschynlyk de oorzaak der ongesteldheid zynde, is Onthouding naastdenklyk het rechte Geneesmiddel. Doch dit is te eenvoudig. —— 'Er moet iets bykomen om op de Inbeelding te werken. —— Myne drie Druppels voeren dit uit. —— Zy zyn het zelfde water als waar in men ze met veel behoedzaamheids laat druipen; Water alleen zyn ze, —— doch hebben een geheimzinnig voorkomen, en vertoonen zich in de gedaante van een allerkragtigst Geneesmiddel, in welks hoeveelheid men niet moet mistasten. —— Om voor te komen dat de geneezenen niet weder instorten door Onmaatigheid, welke de kwaal zou doen voortduuren, beveel ik de striktste onthouding; ten einde niets de kragt des Geneesmiddels tegenwerke. Maar het betekent over 't geheel niets meer dan het afweeren van het uitwerkzel, door de oorzaak weg te neemen; en aan de Natuur de vryheid te laaten om haare werkzaamheden onbelemmerd te verrigten —— een werk, dat niet veilig aan andere handen kan worden toevertrouwd.*

„ Hoe !" riep de Schah uit, met verontwaardiging, „ zyn „ uwe drie zo hoog geroemde Druppels niets dan Water!"

Indien zy hoog geroemd zyn, hernam de Arts, op een ontzagvollen toon, *laaten wy dan veronderstellen dat zy zulks verdienen.* —— *Ik heb u, van den beginne af, gezegd, dat de ontdekking op eenmaal een einde aan myne Kunst zou maaken.*

„ Zo," zeide de Schah, hier door in een goeden luim gebragt, „ in stede van den Schenker te straffen, ben ik zyn „ Geneesheer geweest, en heb hem bevolen het onschatbaar „ Geneesmiddel, de drie Druppels, in te neemen! —— Dat „ hy weder voor myn aangezigte gesteld worde, en het zal „ door myn toedoen niet zyn, indien hy het ooit weder „ noodig hebbe een bezoek by den ouden Man op den Berg „ af te leggen!"

IETS OVER DE UITNOODIGINGEN.

Aan de Schryvers der Vaderlandsche Letteroefeningen.

MEDEBURGERS!

'Er is een zeker Onderwerp, behoorende tot het algemeene Leeven, 't welk, schoon dus dagelyks voorkomende, zo veel my voorstaat, niet byzonder opgemerkt of behandeld is; ik meen de veelvuldige *Uitnoodigingen* en *Verzoeken* om zich by iemand te vervoegen. —— Hoedanig men zich, in vroegeren tyde, hier te lande, omtrent dit stuk gedraagen hebbe, weet ik niet; myne jaaren zyn nog niet hoog genoeg geklommen om des by ondervinding te spreeken; ook raakt het ons weinig hoe het geweest hebbe; meer hoe het zich thans toedraage. Vergun my, eenige oogenblikken, U, en vindt gy deezen plaatzenswaardig, ook uwe Leezers, des te onderhouden. Myne ondervinding zal zeker met die van anderen zamenstemmen; althans ik kan niet denken, dat my, in dit geval, een byzonder lot bejegende. Het onderscheid, tusschen myne Lotgenooten en my, zal dan alleen hier in bestaan, dat zy zwygen, en opkroppen, 't geen ik uitboezem en aan het papier aanbeveel. *Zwygen*, als my iets op 't hart ligt, kan ik niet.

De *Uitnoodigingen*, welke ik bedoel, zyn deeze algemeene: „ Wanneer, *myn Heer*, (of, by anderen, *Burger*,) zal ik het ge„ noegen hebben om u by my aan tafel te zien?" —— Of —— „ Als gy deezen weg uitkomt, zal ik my gelukkig ag„ ten, wanneer gy het middagmaal by my neemt." —— Of, op een anderen toon, — „ Waarom zien wy u nooit? Wy zyn

„ al-

„ altoos t'huis, en het zal ons genoegen vermeerderen u by „ ons te ontvangen." —— Of — „ Wel! wanneer zullen wy „ u eens zien? Zult gy *haast* by my komen eeten?" —— Of —— „ Zo, gy *wilt* u nooit by ons aan tafel laaten vinden." —— In andere gevallen — „ Eer gy uit de Stad gaat, ſtaa ik „ 'er op, dat gy by ons komt middagmaalen." —— Of —— „ Ik heb thans myn woord gegeeven, maar op een anderen „ dag zal ik my gelukkig agten als gy de Portie by ons „ neemt. —— Nu, doe het eens familiair; wy maaken geen „ omſlag," enz. enz. enz.

Het zou eindloos weezen, om alle de Formulieren, in dit geval uitgedagt en in gebruik, op te tellen; elk maakt ze naar zinlykheid en tydsgelegenheid. Men zou ligt denken, dat een éénloopend Jongeling, gelyk ik ben, die een twaalftal zulke gul uitnoodigende Vrienden had, in den tyd van veertien dagen naauwlyks ééns t'huis zou eeten. — Nogthans, Burgers, om u de waarheid vlak uit te zeggen, heb ik, by dusdanige Uitnoodigingen, te meermaalen deerlyke teleurſtellingen ontmoet.

Een verſche proeve had ik 'er van op gisteren, en deeze heeft my de pen doen opvatten; ik ging, door den ſchoonen morgen uitgelokt, na het Buiten van een dier uitnoodigende Vrienden wandelen. Hy hadt my dikwyls gevraagd, en gezegd, dat hy, buiten zynde, altoos t'huis was. Zyne herhaalde verzoeken nimmer te beantwoorden, dagt my onbeleefd. —— Ik kwam 'er een half uur vóór den tyd, dien hy my dikwyls gezegd hadt by hem het middag eetensuur te weezen, en meende dus myn tyd wel geraamd te hebben. —— Maar hy was *zo even* van tafel gekomen. —— Dit was alles wat 'er van eeten inkwam. Ik wilde niet zeggen, dat ik nog niet geëeten had. Ik maakte myn compliment, en ging na de Dorpsherberg, niet wyd van het *gastvrye* Buiten gelegen, waar een goed onthaal, voor weinig gelds, myne gemelykheid over die *woordhoudende* bejegening verzette.

Zy, „ die altoos t'huis zyn," vond ik zelden in een humeur om gezelſchap te ontvangen; en de zodanigen, „ die met blydſchap iemand zien," zyn meestentyds van huis. Zo gebeurde het my niet lang geleden, want die dingen blyven my op de krop zitten, dat ik my, in de Stad, aan een Huis vervoegde, by een dier *gulle* Uitnoodigers, en Openzetters van hun Tafel —— maar ongelukkig voor my was 's Mans Egtgenoote van huis; zy hadt de kelderſleutels by zich, de Keukenmeid niets in gereedheid —— en eindelyk, hy zelf, het hooge woord moest 'er uit, zyn woord gegeeven, om dien middag by een Vriend te gaan eeten.

Ik zal geen meer ſtaaltjes ophaalen, alleen nog melden, hoe ik, in zekere aanzienlyke Stad van het *Bataafsch Gemeenebest*,

best, door veelvuldige Proeven weet, dat zommigen by het heenen gaan, als men de hand reeds aan de deur heeft, vraagen: „ Zal ik den Burger van iets dienen? ô wat ben ik „ vergeetagtig; de drukte van ons gesprek heeft 'er my niet „ om doen denken; vergeef het my." Dit verontschuldigen gaat soms gepaard met eene houding, die niet onduidelyk uitwyst, dat het aftreeden van den Stoep een der welgevalligste passen is, welke men kan doen in 't oog van zulk een *welmeenenden Uitnoodiger*.

Met één woord, Burgers! naa eene menigte van afwyzingen en teleurstellingen, ben ik tot het begrip gekomen, dat de gewoone Uitnoodigingen enkel woorden van de Mode zyn, en zeldzaam iets weezenlyks betekenen. —— Men heeft my gezegd; en ik wil het niet lochenen, dat men alle Uitnoodigingen op die lyst niet moet aanschryven; doch hoe zullen wy, by mogelykheid, weeten, wanneer dit het geval is? —— Myn regel staat, derhalven, vast, ze nimmer weder aan te neemen; want zoekt men myn gezelschap met de daad, dan verwagt ik een bepaalder aanvraage; indien niet, en eene herhaalde ondervinding staat my hier voor borg, dan reken ik alle zodanige Uitnoodigingen, in 't wilde, voor eene beleefde wyze van spreeken.

Bykans even afkeerig ben ik geworden van eene andere soort van Verzoeken — die naamlyk van toeval afhangen. —— Men treedt, om iets te verrigten, in 't huis van eenen Bekenden, omtrent den tyd dat hy gewoon is te eeten: hy denkt dat de beleefdheid hem verpligt om u ter zyner tafel te vraagen; ja misschien denkt hy dat gy op dien tyd komt om gevraagd te worden. De veiligste regel in deeze gevallen is de Noodiging af te slaan, ten ware, 't geen niet altoos gebeurt, de Noodiger iemand is, met wien wy in de naauwste en vertrouwlykste gemeenschap leeven. Maar van zulk slag van Vrienden kunnen zeer weinige menschen een breede lyst vertoonen.

Het is, buiten tegenspraak, eene zeer verregaande laagheid, zich aan iemand als aan te bieden, om van hem ten maaltyd genoodigd te worden; doch het is, naar myne gedagten, eene nog grooter laagheid, iemand te verzoeken, die niet welkom is. Verlegenheid, behoefte, kunnen drangredenen by den eerstgemelden weezen, die om verschooning pleiten; maar voor den laatstgemelden weet ik geene verontschuldiging, ten ware eene schikking naar den geveinsden handel der hedendaagsche Beleefdheid te regtvaardigen zy.

Kiesche Menschen heeft men onder de besten te tellen, en zy kunnen zich niet gereedlyk onderwerpen, om zich onder verpligting te brengen, van wegen eene zo beuzelagtige gunste als eene Uitnoodiging om ten eeten te komen; en zy vinden

den zich gevolglyk zeer verlegen, hoe den algemeenen toon der Uitnoodigingen te verstaan. —— Hy, die zich schikt naar elke woordlyke en algemeene Uitnoodiging, zal ongetwyfeld dikwyls een onwelkome Gast weezen; terwyl hy, in tegendeel, die alleen bepaalde Uitnoodigingen aanneemt, zelden zal missen welkom te zyn. Beleefdheid, of 't geen men beleefdheid noemt, moge iemand aanzetten om een ander aan zyn tafel te verzoeken, als hy hem toevallig ontmoet; maar de Man, die ten deezen einde zyn Vriend een boodschap zendt, verlangt doorgaans hem te zien, hem te ontvangen, en gul te onthaalen.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Wanneer men de woelingen der Menschen gadeslaat, zou men dan van de meeste niet zeggen: waar toe dienen zy? Ziet men niet den eenen voor, en den anderen na, van het tooneel dezer wereld, na een kort verblyf op hetzelve, afstappen? en zommigen van dezen waren even woelziek, even onrustig, en gingen te werk, als of hier beneden hun verblyf bestendig, als of zy eeuwig hier hadden moeten woonen. Dan is zo een kort verblyf zulke woelingen waardig? Is het een werk der dwazen of der wyzen, nimmer op zyne vergangelykheid te denken, en dit wereldrond als zyn bestendig verblyf te beschouwen? Nimmer zal de wyze man alzo denken, maar hy zal zyne uitzigten vestigen buiten den kring van dit aardsche. — Hoe veele woelingen heeft men intusschen in onze dagen niet gezien, en veele daarvan wel van zulken, die wanen boven anderen in verlichte kennis uit te schitteren? Is 't niet voor veelen te laag, hunne aandagt van het aardsche af te trekken, en die op hemelsche zaken, van onbestendige op bestendige, te vestigen; wordt by veele hoogdenkende geesten eene verlichte kennis van God en Goddelyke zaken niet voor dweepery gehouden, en de Openbaring voor een boek, zamengesteld van bedriegers, wier toeleg geweest is, onder schyn van Godsdienst, de Maatschappyen in de war, en het menschdom ongelukkig te maken? Moet men zich niet beklagen, dat in eene Eeuw, welke men de verlichte noemt, dit verderflyk kwaad zo veel plaats vindt, en van dag tot dag meer veld wint? en dan nog meer is 't te beklagen, dat men het telt onder de natuurlyke gevolgen van de Vryheid. Maar zyn deze wel de egte Zoonen der Vryheid, welke zodanig eene Zedekunde prediken? Men moet niet woelen, niet rustloos woelen, als of we hier eene bestendige wooning hadden, maar we moeten zo leeven als of we zo oogenblikkelyk van 't tooneel des levens zouden afstappen. Onze groote Maker heeft ons een kort leven geschonken, met oogmerk,

merk, om ons des te opmerkzamer te maken op deszelfs onbeſtendigheid, en uiteinde. Men moet nooit laag vallen op hen, die zich meer op Godlyke, dan aardſche zaken toeleggen: want deze zyn het ware Zout, dat de Maatſchappy voor een algemeen bederf bewaart. —— Dan boven alles moeten we op eene nadere verlichting, dan die der Natuur, niet laag vallen, of dezelve verachten. Eene Maatſchappy, op het fundament van Deistery gebouwd, is zeer wankelbaar, en kan niet lang ſtaande blyven, en alle Vryheid, daar uit voortvloeijende, loopt uit in loutere Losbandigheid.

MERKWAARDIG ZEGGEN VAN ST. EVREMOND.

Dat *Bygeloof*, tot de verregaandſte uiterſten voorthollende, niet verre van *Ongeloof*, of zelfs (indien het mogelyk zy, dat 'er zulke wanſchepzels in de Zedelyke Wereld gevonden worden,) van volſlaagene *Godverzaaking*, af is, heeft het beloop der laatſte tyden in *Frankryk* geleerd; als waar, onder Lieden van Rang en Letterbekwaamheden, het Ongeloof zeer veelvelds gewonnen, en zich ook tot de Geestlyken, ſchoon met den Kerklyken mantel omhangen, uitgeſtrekt heeft. Maar is het niet te hoopen, dat 's Menſchen geest, van Bygeloof ontſlaagen, en van Vooroordeel bevryd, zyne uitzigten zal verbreeden, en zyne kragt laaten werken; wanneer het hart, uitgebreid door de Liefde der Natuure en des Menschdoms, in eene dankbaare Aanbidding zich zal verheffen tot het eeuwig, hoogstweldaadig Opperweezen, de Bron van Leeven, Vryheid, en van alle dingen, welke wy hier genieten, of in een Toekomenden Staat verhoopen. Men mag zich het zeggen van ST. EVREMOND hier herinneren: *Quand les hommes auront retiré du Christianisme ce qu'ils y ont mis, il n'y aura q'une même Religion, ausſi ſimple dans ſa Doctrine que pure dans ſa Morale.*

„ Wanneer de Menſchen van het Christendom zullen heb„ ben afgenomen wat zy daar aan toevoegden, zal de waare „ Godsdienst zelve alleen overblyven, zo eenvoudig in zyne „ Leerſtellingen als zuiver in zyne Zedekunde."

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE OVER ZEDELYKE MISVATTINGEN.

(Uit het Engelsch.)

—— Fools into the notion fall,
That vice or virtue there is none at all:
Ask your own heart, and nothing is so plain;
'T is to miftake *them costs the time and pain.*

POPE.

Misvattingen zyn zo veelvuldig en algemeen, dat dezelve te verdeelen en te rangfchikken, waarfchynlyk, zo veel tyds en blokkens zou vereifchen, als de groote Plantkundige LINNÆUS noodig hadt, om alle de Voortbrengzels der Natuure in een Zamenftel te brengen. Zy komen ten allen tyde voor, zyn eigen aan het Menschdom in 't algemeen, en geene gebeurtenis mogelyk, die immer voorviel, is geheel vry van een mengzel van Misvatting, 't zy in den beginne, 't zy in den voortgang, 't zy in het einde. Weinig, zeer weinig, dingen, in de daad, zyn vry van dit inmengzel der zwakheid. Zelden, zegt de Wysgeer LOCKE, tast iemand mis in de benaamingen, welke hy geeft aan enkelvoudige denkbeelden; zelden noemt hy *rood groen*. In zaaken van deezen aart zyn wy, het moet erkend worden, vry wel voor Misvattingen bewaard, en mogen, als 't ware, gezegd worden onfeilbaar te weezen. Maar wanneer wy buiten den kring treeden van 't geen een voorwerp der Zintuigen is, en handelen over ftukken die tot de Ziel behooren, fteeken wy in eene wyde zee van dwaaling, waar in wy dagelyks gevaar loopen van fchipbreuk te lyden, of ten minften niet aan land komen, dan naa groot gevaar uitgeftaan, of fchade geleeden te hebben.

In de onderfcheiding tusfchen Deugden en Ondeugden zyn wy eenige onzer Misvattingen verfchuldigd aan de

taal der Mode, de taal van Menſchen, die, ſchoon zy geen zeer bepaalde of redeneerkundige denkbeelden hebben van zichzelven, het nogthans zich onderwinden, de denkbeelden van anderen te regelen. Onder de zodanigen, by voorbeeld, gaat Overſpel door voor eene daad van Galanterie; een ſchendig Misdryf is een verkeerde Stap. Maar, naardemaal deeze beſtuurders van het oordeel hunner minderen het zich niet aanmaatigen, te doen te hebben met eenige Ondeugden, dan die zeer naar hun ſmaak zyn, laaten zy aan de wereld over, om, in andere opzigten, voor zichzelven te kiezen.

Dan, in dit geval, het ſmert my zulks te moeten zeggen, ontbreekt het ons aan geen gidſen of leidslieden, ieder heeft een eigen ſheedig uitgedagt Stelzel van eigen maakzel, waar door hy Ondeugd zo naby aan Deugd brengt, dat dezelve geheel en al het voorkomen aanneeme van eene ſchuldlooze Misvatting. Op andere tyden brengt men Deugd zo naby Ondeugd, dat het, als 't ware, onmogelyk worde, de daad te pryzen of te laaken.

Ieders eigene ondervinding, in 't een of ander tydperk zyns leevens, zal moeten toeſtemmen, dat hy vatbaar geweest is voor Misvattingen van deezen aart. Berisp den ergſten nietsbedryvenden Omlooper, die immer op de jammerhartigſte wyze den tyd vermoordde, en gy zult hem niet kunnen overtuigen, dat hy een oogenblik tyds over heeft voor eenige bezigheid dan die hy zich gelaat te volvoeren; ja, het is honderd tegen één, of gy zult hem van drukte, van vermoeiende bezigheid, hooren klaagen. —— Tragt een Verſpiller, die de laatſte duizend zyner bezittingen ontgonnen heeft, van zyne verkeerdheid te overtuigen, hem het dreigend gevaar van armoede onder 't oog te brengen, hy zal zyne verwondering te kennen geeven, dat gy voor Verſpilling opneemt, wat men eene zo noodige uitgave moet noemen, voor een ieder van zynen ſtaat, of (zal hy 'er mogelyk byvoegen) voor ieder Mensch. Hy zal u verzoeken alles wat hy bezit op te neemen, of uitnoodigen om eene maand by hem door te brengen, en dan vraagen, wat hy minder kan leeven, of in welk gedeelte zyner uitgaven hy kan bezuinigen? —— Bezoek den ſchraapzugtigſten Gierigaart, dien gy ergens kunt vinden, poog hem te overtuigen, dat hy Gierigheid voor Spaarzaamheid opvat. Verſterk uwe drangredenen, met aan te merken, hoe veel

ei-

eischen de Maatschappy, welker bescherming hy geniet, op hem heeft; spreek by hem van de gevoelens van dankbaarheid, van de verpligtingen uit beginzelen van Godsdienst ontleend, gy zult dit alles te vergeefsch verspillen. Het zy in tyden van Vrede of Oorlog, in dagen van Overvloed of Schaarsheid, hy zal over de slegtheid der tyden klaagen, en de noodzaaklykheid tragten aan te toonen van *een weinig* op te leggen; en misschien, om zyne ondeugd zo na mogelyk by de deugd te brengen, zal hy, met veel welspreekenheids en misschien waarheids, uitweiden over de veelvuldige jammeren, welke Verkwisting te wege brengt aan Persoonen en Familien; hy zal u gevallen vermelden, zo veelvuldig, zo doeltreffende, dat gy mogelyk, voor een oogenblik, in zyne beginzelen treedt.

Deeze voorbeelden, behalven een groot getal andere, die ik in deeze Proeve vervolgens zal bybrengen, dienen ter aanwyzinge, dat, op de groote Kaart der Zedekunde, in de wegen van Deugd en Ondeugd zeer ligt kan misgetast worden; indien wy, in deeze soort van Kaartkunde, de afstanden niet zorgvuldig aftekenen; en, behalven de meer opene en betreeden paden, op deeze bypaden letten, op welke zekere reizigers hunnen weg voortzetten, bykans ongemerkt voortzetten, eer zy de kortheid des afstands bemerken. De goede en kwaade hoedanigheden liggen, in de daad, niet wyd van elkanderen af. Wy schynen, als 't ware, geplaatst tusschen de uitersten van beiden, en het pad moet zeer effen zyn, en onze tred vast, indien wy het geluk hebben om de uitersten te wederzyden te myden. De middelweg is het pad, waar op alle Menschen verlangen te wandelen; maar het is de veelvuldige afwyking van hetzelve, die zekere Deugden zo uitsteekend maakt, dat ze naar ydele ten toonspreiding gelyken, en de Ondeugden zo buitenspoorig groot, dat wy de zedeloosheid daar van uit het oog verliezen door het belachlyke 't welk zich 'er byvoegt.

Eene plaats is 'er in Leerredenen van Dr. WHICHCOTE, waar op ik voorheen doelde, en die my aanleiding gaf tot het dus verre geschreevene. Deeze Schryver heeft een grooter aantal van deeze Misvattingen zamengevoegd, dan ik immer elders aantrof. Ik hou my verzekerd, dat myne Leezers het niet ongevallig zullen vinden, deeze plaats hier aan te treffen; te meer, dewyl de Leerredenen van dien Godgeleerden in weinige handen zyn.

„ 't Kwaad," dus laat hy zich hooren, „neemt eenen anderen *naam* aan, schoon het altoos dezelfde natuur behoudt; en dewyl het niet bekend moet worden by zyn eigen naam, neemt het den naam aan van deeze of geene Deugd, die 'er op zweemt, en geschikt is om menigmaal de onoplettenden te bedriegen. Naardemaal een byzondere regel best gekend wordt door voorbeelden, wil ik 'er eenige opnoemen.

„ Gierigheid gaat voor Huishoudelykheid door; Verspilling voor Edelmoedigheid; Trotschheid voor eene verheffing van waare Grootheid; Beuzelpraat voor Gespraakzaamheid; Tydverkwisting voor Uitspanning en Lichaamsverkwikking. Misslagen by anderen te vinden, agt men het agtgeeven op den naasten, en het wraaken van misdryf. Scherpheid en Ligtgeraaktheid is Tederheid van Geweeten. Stout van zich af spreeken is Hervorming te willen bewerken. Jaloufy en Agterdogt is bezorgdheid voor Waarheid en Regt. Zich met eens anders doen te bemoeijen, ligtvaardig daar over te oordeelen, is werkzaamheid in het voortplanten van den Godsdienst. Het bepaalen van eens anders Vryheid is zorg voor den welstand hunner Zielen. Zich veel aanmaatigende Waan houdt men voor Vertrouwen op GOD. Vermetele Vaststellingen buiten de Leer der Heilige Schrift te maaken is Verbetering van het Geloof. Diepe Onkunde en Onverstand is het verzaaken van onze Rede. Te onvredenheid over onszelven is Bekommerdheid wegens onze Zonden. Zich het gebruik van allen schepzel in de volste ruimte te veroorloven is onze Christlyke Vryheid, naar eisch, gebruik[illegible]. Overmaatige Inschiklykheid is rechtschaape Gezelligheid. Zich aan de kragt zyner Inbeeldinge over te geeven is Godlyke Inblaazing. Opstuivingen van drift is een onvermydelyk gevolg van eenen ligtgeraakten aart. Te veel van zich zelven te spreeken, en het hoogste woord in gezelschappen te voeren, heet zichzelven oefenen. Heftig voorstaan van eene Party in het Godsdienstige is het voorstaan van den Godsdienst zelven. Onverstandige praat ten aanziene van Godsdienstige onderwerpen uit te slaan heet eenvoudigheid des harten. Slordigheid is Nederigheid. Zelfwantrouwen is Zedigheid. Het neemen van strenge maatregelen is op zyn Regt staan. List en Bedrog is Voorzigtigheid en Staatkunde. Pligtverzuimenissen gaan voor Zwakheden door, — voor Zwakheden die zelfs de besten aankleeven."

Men-

„ Menſchen, die eenige Wereldkennis bezitten, zullen gewis veele bevestigende voorbeelden van hier boven aangeduide Misvattingen ontmoet hebben; welke dienen, behalven andere gevolgen, daar uit af te leiden, om te toonen, hoe verre wy 'er af zyn, om, ten deezen opzigte, de Eeuw, welke wy beleeven, *de Eeuw der Verlichting* te noemen. —— Het grootst en ſterkst bewys van *Licht* is, wanneer de Menſchen het pad, 't welk zy bewandelen moeten, duidelyk zien, en de minſte misſtappen doen.

't Is waar, wy hebben, in de meeste der bygebragte voorbeelden, onfeilbaare Gidſen om *ons te geleiden*; doch wy hebben teffens een klein ongeluk, *'t welk ons* op den leevensweg *veelal* vergezelt, naamlyk *dat wy niet zo gereed zyn om onze* Misſlagen *te ontdekken, als om daar aan behaaglyke* en *loflyke* naamen toe te *voegen, als wy ze uitgevonden hebben.*

Eenigzins ongelukkig is het, dat onze taal zo ryk is, om ons eene *verſcheidenheid van uitdrukkingen* te ſchenken, ſtrekkende tot verwarring van onze denkbeelden. —— De Wyzen in *Laputa*, ſchryft GULLIVER, ſtelden *zaaken* voor *woorden*, en waren gewoon eene menigte van zaaken met zich te draagen, noodig tot het onderhouden van eenig geſprek. „ Ik heb dikwyls „ gezien," ſchryft hy, „ dat twee deezer Wyzen, als „ 't ware, onder den last hunner pakken bezweeken: „ wanneer zy elkander op den weg tegenkwamen, „ een onderhoud wilden aanvangen, lagen zy hunne „ zakken neder, openden dezelve, en een uur met „ elkander door die tekens gepraat hebbende, hielpen „ zy elkander de zakken weder vullen, en gingen „ heen."

Ik ben van gevoelen, dat deeze *Laputiaanen* tot veele der bovengemelde Misvattingen niet vervielen.

AANMERKINGEN OVER DE TE VOREN MEDEGEDEELDE WAARNEMINGEN VAN WATERVREES. Door E. J. T. à THUESSINK, *A. L. M. Med. & Phil. Doct. Med. Theor. & Pract. Therap. Med. Forens. Clinica & Nosoc. Acad. Professor*, aan de Universiteit te Groningen.

Ik heb voorbedagtelyk zo breedvoerig de waarnemingen omtrent de gevolgen van de beet eenes Dollen Honds, zo als die gevallen door Dr. SCHUURMAN dagelyks zyn aangetekend, in dit *Tydschrift* (*) medegedeeld, om eenige leringen en erinneringen aan het niet geneeskundig gedeelte der Lezeren van hetzelve mede te delen.

1. Vooreerst leren ons deze gevallen, *dat men niet te voorzigtig zyn kan, om, zo dra 'er zich tekenen van dolheid by een hond opdoen, denzelven op te sluiten en vast te leggen.* Wanneer de eigenaar van den hond, die deze vier kinderen gebeten heeft, hier voor beter gezorgd had, zoude het leven van drie leden der maatschappy behouden zyn geweest. Daar het dier zyne beesten en varkens gebeten had, en hy het daarom als dol beschouwde, had hy het niet buiten 's huis aan een touw behoren te leggen, maar in een schuur aan een welverzekerde keten sluiten. Wanneer dit meer in acht genomen wierd, zouden 'er veele ongelukken worden voorgekomen, daar verre de meeste voorvallen van honden, die zich van touwen hebben weten los te maken. De Overheid behoorde dit by strenge wetten te gebieden, en die gene straffen, wiens hond, welken hy geweten had dol te zyn, was losgebroken.

2. Dit is dies te noodzaaklyker, daar *zeldzaam ongelukken gebeuren, dan door vreemde honden, die op wegen en straten lopen, en schynbaar gezond zyn, ten minsten de tekenen van dolheid niet opgemerkt worden van die gene, die het beest niet kennen.* De hond, die deze kinderen gebeten heeft, had den gantschen voormiddag heen en weer gelopen zonder iemand te beledigen, had zich, zonder wederstand te bieden, laten wegjagen, en viel niet

(*) Zie *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 459.

niet te min kort daarna op weerloze kinderen met woede aan.

3. *Men behoort aanstonds, by de minste tekenen van eerst beginnende dolheid, de opsluiting in het werk te stellen, dewyl de ondervinding leert, dat de beet zelf in het eerste begin der ziekte even schaadlyk is, als wanneer de ontwyfelbaarste tekenen daar zyn.* Honden, welke even te voren wel gegeten en ook gedronken hadden, ja zelf door vaarten en sloten gezwommen waren, hebben niet te min aanstonds daarna menschen gebeten, welke aan de watervrees gestorven zyn. Het is bekend, dat razende honden en wolven niet ontzien door het water te zwemmen om op menschen en beesten aan te vallen.

4. Het is niet altyd mooglyk, om, vooral vreemde honden, wanneer zy menschen of beesten gebeten hebben, te vangen of vast te leggen; *wanneer dit egter geschieden kan, moet men dit altyd doen, en nimmer het dier aanstonds doden.* Meest kan men dit altyd doen, wanneer de dolheid by een huishond ontstaat, de ziekte in het begin is, en iemand der huisgenoten gebeten is. Dit vordert eigen belang en gerustheid. Immers zien wy zeer dikwyls, dat een hond, die tand- of buikpyn heeft, zelf zyn meester byt, en als van pyn razend is. Wanneer men nu het dier aanstonds dood, is men in eene gedurige ongerustheid, die overtuigend zoude verdwenen zyn, wanneer men hetzelve had vastgelegd. Men kan dit met te meer gerustheid doen, daar de ware dolheid, eens uitgebroken zynde, binnen 2 of 3 dagen duidelyk word, en het dier daar aan zeker sterft. —— De vrees en angst voor deze ziekte kan zo hevig zyn, dat men gevaarlyke toevallen, ja zelf de watervrees, kan krygen, zonder dat men wezentlyk besmet is; offschoon ik niet denke, dat hierdoor een watervrees kan geboren worden, die anderen besmetten zoude; dusdanige men niet zelden in koortzen waarneemt.

5. Aan den anderen kant behoort men het beest in het leven te houden, *om geene ongegronde gerustheid te hebben, en daar door de noodzaaklyke voorbehoedmiddelen te verwaarlozen.* Niet zelden zien wy, dat iemand gebeten word van een hond, die kort te voren na gewoonte gegeten en gedronken, en zelf zyn meester alle gewone liefkozingen bewezen hebbende, hem onverwagt byt, en daarom aanstonds word verdronken of doodgeschoten, dan dat men naderhand, zich deze omstandigheden erinnerende,

de, zich zoekt op te dringen, dat het dier niet razend geweest is, en daar door de behoorlyke behoedmiddelen verwaarloost, daar egter naderhand de ziekte onverwagt uitbreekt, en het dus by de uitkomst blykt, dat het dier de beginzelen der hondsdolheid gehad heeft.

6. Wanneer iemand het ongeluk gehad heeft door een dollen hond gebeten te worden, *moet hy ongetwyfeld aanstonds alle behoedmiddelen, en wel onverwyld, gebruiken, doch zich niet al te zeer ontrusten.* Immers leert de ondervinding, dat 'er, behalven de uitwendige smetstof, ter daarstelling van deze ziekte, eene byzondere vatbaarheid des lichaams vereischt word, welke by alle menschen geensints aanwezig is. HUNTER nam waar, dat van een en twintig menschen, die alle van denzelfden razenden hond gebeten waren, en geene geneesmiddelen gebruikt hadden, slegts één mensch de ziekte kreeg, en daar aan stierf.

Het gebeurt bovendien dikwyls, dat iemand door de klederen heen gewond word, en de tanden van den hond daardoor afgewischt worden, zodat de wonde niet meer dan een gewone beet is, welke, zonder gevolgen na te laten, genezen word.

Eindelyk moet men zich niet te zeer bevreesd maken voor de gevolgen, dewyl niets nadeliger is, dan gemoedsaandoeningen, om de ziekte te doen uitbreken, gelyk in een van de gemelde gevallen de ziekte door schrik uitbrak. Zelfs heeft men voorbeelden, dat dit zeer langen tyd na de beet gebeurd is.

7. *Men moet aanstonds na de beet alle voorzorgen gebruiken om de ziekte voor te komen, en daarmede geen ogenblik verzuimen.* Ik wil geensints in twyfel trekken de waarnemingen van die gene, welke de ziekte nog voorgekomen hebben, nadat zy reeds eenige dagen te voren gebeten waren. Gemeenlyk denkt men, dat het genoegzaam is, wanneer men deze voorzorgen vóór den negenden dag bezigt. Dan, behalven dat somtyds de ziekte reeds vóór den 9den dag uitbreekt, is het by my niet genoegzaam uitgemaakt, dat het gif niet by wylen schielyk in den vogtstroom word opgenomen. Ten minsten schryve ik grotendeels de ongelukkig afgelopene gevallen, door ons beschreven, toe, aan het te laat aanbrengen der hulpmiddelen op den derden dag na de beet.

8. *Na myne gedagten, is 'er slegts een zeker middel om al-*

alle verdere gevolgen voor te komen, *namelyk het dadelyk vernietigen van het gif.* Dan is dit altyd mooglyk? en op welk een wyze? —— Wanneer de beet in het aangezigt, by de ogen, op den voet, of andere deelen, die niet ſpieragtig zyn, of die trekkers, zenuwen of bloedvaten, onmiddelyk by de gebetene wond, hebben; is het ſomtyds onmooglyk om het gif op die plaatzen aanſtonds te vernietigen; dan wanneer de beet op plaatzen is aangebragt, welke veilig diep genoeg kunnen uitgeſneden worden, is het raadzaam dit onmiddelyk te doen. Doch men behoort alsdan niet alleen diep genoeg de wonde uit te ſnyden, maar vooral ook de kleinſte indruk der tanden, wanneer die door de huid geboord zyn, weg te nemen, dewyl deze kleine wonden, ſchielyk en zonder bloeden toeſluitende, veel ligter vergif in zich houden, dan de grotere, en hierom houdt men de kleine wonden de gevaarlykſte. —— Dewyl de wonden, in de gevallen door ons waargenomen, meest op den voet waren, was het niet mooglyk de wonden diep genoeg te openen, en de randen weg te nemen. —— Ik verkies het mes verre boven het brandyzer, dewyl men veel zekerder van de bewerking is, en het gif gemaklyk onder de korst kan blyven hangen, en dus opgenomen worden.

Vóór dat men egter de gebetene plaats wegneemt, of de wonde verwydert, moet men dezelve met water en azyn, of met een loog van bytend loogzout, wel zuiveren, om door het mes het op de oppervlakte verſpreid gif niet na binnen te brengen.

9. *Dewyl men niet weten kan* (ten minſten niet altyd) *of men het gif diep genoeg hebbe weggenomen*, *moet men vooral de wonde ſterk laten etteren.* Dit dient voorzeker te geſchieden, wanneer men de beet niet geheel heeft kunnen wegnemen. B. RUSH, ROUGEMONT en anderen, hebben nimmer eenige kwade gevolgen waargenomen, wanneer de wonden ſterk etterden, en men deze ettering lang genoeg, ten minſten zes weken, konde dragende houden. —— SCHMUCKER beſtrooide met dit oogmerk de wonde met Spaanſchevlieg-poeder, bedekte dezelve met een Spaanſchevlieg-plaaster, en hield de wond met Baſilicumſalf open; hy getuigt, dat hem deze behandeling nimmer mislukt is (*). —— In de beide gevallen, welke

(*) Waarn. No. 44—50.

ke ongelukkig zyn afgelopen, konde men geene goede ettering bewerken; wy vinden een diergelyk, ook ongelukkig, geval, in de Prysverhandeling van ROUGEMONT (*) over deze ziekte. — By het meisje, 't welk hersteld is, etterden de wonden zeer sterk.

10. Uit het gezegde zal men genoegzaam kunnen opmaken, dat ik het meeste vertrouwen stelle op de uitwendige behandeling, en wanneer wy de waarnemingen nagaan van de meeste gelukkige genezingen, zullen wy altyd vinden, dat men geensints, by het gebruik van inwendige middelen, verzuimd hebbe de wonden lange etterende te houden. —— Omtrent de hier gebezigde inwendige middelen kan ik by ondervinding weinig zeggen; alleen hebben herhaalde ervaringen van anderen overvloedig bewezen, *dat 'er geen inwendig middel is aangeprezen, het welk niet in de meeste gevallen gefaald heeft.* De Belladonna, zo zeer door MUNCH aangeprezen, schynt tot nog toe het beste aan de verwagting te voldoen. De proef, welke wy daar mede genomen hebben, doet niets af, dewyl dit middel zeker te laat is aangewend; ik heb geen gelegenheid gehad het te beproeven.

11. *De Boomölie schynt my tot dus verre het beste en zekerste middel te zyn, hoewel de ondervinding ons ook overtuigd heeft, dat het niet onfeilbaar is.*

De Boomölie, die het beste tegengift schynt te zyn tegens alle dierlyke giften, en nu ook zeer onlangs als het beste behoedmiddel tegens de Pest door HUFELAND is aangeprezen, (Journal T. VI. St. 2.) is reeds voorlang tegens deze ziekte gebruikt. In het jaar 1740 gaf reeds VATER een Programma uit, *de olei olivarum efficacia contra morsum canis rabidi, experimento Dresdæ facto adstructa.* SIRUS prees het uitwendig gebruik der Olyfolie aan, in de *Medical Memoirs* T. II. N. 1. In de *Schwabische Chronick* van 1791, N. 96, word dit middel ook gewaagd. Eindelyk vind ik ook by RÖMER, *Annalen der Arzneymittellehre* T. I. 2 St. p. 197, eene waarneming van Dr. SCHADWELL, dat van twee menschen, die van denzelfden razenden hond gebeten waren, de eene stierf; doch dat de andere, die inwendig Olyfölie genomen had, en uiterlyk daarmede besmeerd was, behouden wierd.

De

(*) p. 215.

De vorm, waarin dit middel hier door den gemeenen man gebezigd word, schynt zynen oorsprong verschuldigd te zyn aan eene waarneming van BORELLUS, *Obs. cont.* III *obs.* 38, waarin hy verhaalt, dat een zekere BERGER ontnoemlyk veel menschen, van dolle honden gebeten, genas, door hun drie hard gekookte eijeren, met olie gemengd, in te geven. Dit middel is door een oude en aanzienlyke familie bewaard, en hier te lande met zo veel geluk gebruikt, dat het door den Heer Dr. LOOFF, eerst in zyn *Donum Chemicum*, en daarna in de Verhandelingen van de Amsterdamsche Societeit *Servandis Civibus*, VII D. p. 547, breedvoerig is medegedeeld. Hy getuigt daarvan, dat 'er geen voorbeeld is van iemand, die de watervrees gekregen heeft; wanneer dit middel tydig is gebruikt, ja zelfs, dat, in twee gevallen, waarin de watervrees reeds daar was, dezelve daar door is weggenomen; dat de zieken aanstonds konden drinken, doch dat zy beide aan een geweldige bloedbraking stierven. Hy zegt, dat het innemen van dit middel zo moeilyk is, dat het dezelfde benaauwdheid in de keel veroorzaake, die men by de watervrees bespeurt. Naderhand is dit Geneesmiddel, goedgekeurd door het Collegium Medicum, by Publicatie van den 3 October 1785, door Burgemeesteren en Raad der Stad Groningen algemeen gemaakt, welke woordelyk van dezen inhoud is: „ Neemt drie versche hoendereijeren, „ wel van het witte en de hanetred gezuiverd: laten dezelve klein geklopt worden; neemt dan een schoongemaakte pannekoekspan, of nieuwe verglaasde aarde pot „ of pan: doet daar in drie halve eijerschalen vol boomolie, laat dezelve daar in tot aan het koken komen, „ en 'er dan de eijeren ingeroerd worden, tot een ordinaire roerom: laat de patient dit opeeten, zonder brood, „ zout of iets anders, met een schone houten lepel, of dergelyk; mids dezelve vooral verbrand worde, om verdere besmetting voor te komen: de lyder moet volstrekt „ zes uren vóór het gebruik gevast hebben, en zes uren „ na hetzelve volstrekt niets nuttigen, en ook zonder slapen dien tyd doorbrengen. Neemt dan nog een ey, zo „ de wonde open is, en prepareert hetzelve als boven: „ legt daar van op de opene wonde, welke negen dagen „ open moet gehouden worden, en telkens alle morgens „ met een eiken spaantje zagtjes open gemaakt, tot dat „ die negen dagen gepasseerd zyn. Het aarde potje, uit „ welk het middel gebruikt is, moet, om alle besmetting

„ voor

„ voor te komen, verbroken worden: byaldien de lyder,
„ door de walglykheid van het geneesmiddel, hetzelve
„ mogt uitbraken, moet het volkomen, invoegen voorgemeld, op nieuws gegeven worden. Byaldien een var-
„ ken of ander klein beest gebeten is, word hetzelve in
„ dezelfde hoeveelheid en op dezelfde manier gebruikt;
„ maar voór een paard of rund neemt men de portie
„ dubbeld, de manier dezelfde blyvende."

Het Collegium Medicum raad egter by deze behandeling aan, om de wonden tweemaal daags met een pekel van zout en azyn te zuiveren, door een Spaanſchevlieg open te maken, en daarna met Baſilicum en Præcipitaat te verbinden.

Zedert dien tyd is dit middel in een algemeen gebruik, en 'er is geen voorbeeld bekend, waarin het gefaald heeft.

Dan daar de Geneeskundigen in dit middel veel bygelovigs en overtolligs vonden, en wel dra bemerkten, dat de kragt alleen van de olie af hing, heeft men alleen de olie, en, om die gemaklyker te gebruiken, dezelve met azyn voorgeſchreven, tevens daar by het openhouden der wonden aanbevelende. Gedurende de eerſte drie of vier dagen, rekent men agt lepels olie, met gelyke deelen azyn gemengd, in vier maal genomen, voldoende, terwyl men langzaam de gift vermindert, en het zeldzaam langer dan agt dagen laat gebruiken. Alle Geneesheren getuigen eenparig, dat zy dit middel nooit te vergeefs gegeven hebben, en zedert 28 jaren daarvan de uitnemendſte uitwerkingen hebben gezien. By dieren doet de olie dezelfde werking; hebbende men dezelve met vrugt, ook met brood, aan gebetene honden gegeven. In het voorlede jaar heb ik dit middel ook aan vier menſchen in deze ſtad gegeven, welke door een razenden hond gebeten waren; doch tevens ook de wonden lang laten open houden: gene van allen heeft naderhand eenig ongemak ondervonden.

Groningen,
den 20 December,
1798.

BESCHRYVING VAN HET GROOTSCH VERTOON, 'T WELK DE ROTSEN VAN ADERSBACH, IN BOHEMEN, MAAKEN.

(Uit het *Journal Litteraire de Berlin.*)

De Rotſen van *Adersbach* vertoonen zich, op eenen afſtand, als een Leger van Reuzen, op een zeer wyduitgeſtrekt veld in ſlagorde geſchaard. Hoe meer men dezelve nadert, en hoe meer men derzelver weezenlyke hoogte bemerkt, hoe meer men gewaar wordt, dat de in groepen geplaatſte Rotsklompen ontelbaar zyn. Elk deezer Rotsgevaarten ſtaat op zichzelven, en maaken eene hoogte van honderd, honderd vyftig, en tweehonderd, voeten. Meest alle zyn ze kegelvormig, en ſtaan zo naby elkander, dat een mensch naauwlyks tusſchen dezelve kan heenen komen. Op deeze wyze bedekken zy eene uitgeſtrektheid van drie *Duitſche* mylen in den omtrek, en vormen een onuitkomelyken doolhof, voor iemand, die zich zonder gids in dezelve mogt begeeven.

De zelfſtandigheid deezer Rotſen is een glasagtige Zandſteen, zeer zagt en bykans wryfbaar als dezelve met water doorvogtigd is. Het is een zeer onvolkomen ſoort van Lekſteen. De Rots trekt zeer ſterk de vogtigheid des Dampkrings aan; de regen daalt 'er in neder; de daauw en de nagtvorst worden 'er door ingedronken; en wanneer dezelve naderhand door de zon verwarmd wordt, komt het water uit alle gedeelten te voorſchyn, en voert, by het afloopen, deeltjes, van de zelfſtandigheid der Rotſen afgenomen, mede. Van hier zyn de ſlingerende paden, welke rondsom deeze op zichzelven ſtaande Rotsklompen loopen, voor het grootſte gedeelte, vergezeld van een ſtroom, welks water zeer helder is: dewyl het als uit een Lekſteen voortkomt. Het zand, daar mede weggevoerd, bezinkt onmiddelyk in de gedaante van een groot zandpad. Op zommige plaatzen ziet men het water voortkomen uit den voet der kegels, en de zandſtrooken; daar door medegevoerd, kan men onderſcheiden zien. Wanneer deeze kleine fonteinen zich openen beneden het waterpas van den ſtroom, is deeze uitwerking nog onderſcheidener, nog treffender.

Het is hoogstwaarſchynlyk, dat deeze Rotsverzamelingen

gen eertyds de kern uitmaakten van eenen Berg, welke door regenwater, en daar uit ontstaande vloeden, verbrooken is. De Rots werd hier door kaal, en blootgesteld aan de vereenigde werking van water en vorst; deeze maakten de deelen zagt, en, als 't ware, sponsagtig. Die trapswyze afneeming vaart voort onder ons oog. Het water spoelt, of zypelt, onophoudelyk na het voetstuk het zand, 't welk van boven wordt medegenomen. Te deezer oorzaake is 'er eene merkbaare ophooging van den grond der paden, elke tien jaaren. Waar het water niet rechtstandig valt van den top der kegels, maar stort over een hellend vlak, laat het zulk een overvloed van bezinkzel over, dat het opeengehoopte zand ter halver weg van een mans been kome.

Het water heeft eenige deezer kegels, aan derzelver voetstuk, op zulk eene wyze aangetast, dat derzelver geheele verbaazende klomp als in evenwigt hangt, en op een voetstuk rust, ten minsten niet meer dan een vierkante voet groot. Deeze kegels vertoonen nog ontwyfelbaare trekken van eenen gemeenen oorsprong. Alle derzelver beddingen zyn steeds evenwydig aan elkander, en ook evenwydig met den bodem.

Wanneer men in het binnenste van deezen Rots-doolhof doordringt, ziet men de wildste vertooningen, en zeer schilderagtige voetstappen van het geweld der waterstortingen, die boomen en rotsen nedergeworpen hebben in de ontzettende diepten, waarin zy gesmeeten zyn.

De Rotsen van *Adersbach* vertoonen, als 't ware, eene volkomene Ontleeding, of het Geraamte van eenen Berg. Diep in dezelve indringende, komt men op dit gedeelte van den Berg, 't welk nog met aarde overdekt is, en vercierd met houtgewas, welks afneeming zigtbaar eenen aanvang neemt. —— Dit voltooit de zeldzaamheid deezer vertooning. Op dezelfde plaats ziet men alle de opeenvolgende staat- en standsverwisselingen, door welke een Rots heenen gaat in een allengskens verval.

In deeze diepe grot, zonder eenig dak of verwelfzel, is de gesteldheid der lugt eenpaarig, en ondergaat de veranderingen niet, welke men in de open lugt aantreft. In den zomer heeft men 'er eene aangenaame koelte, en de koude van den winter voelt men 'er naauwlyks.

Op den kant van deeze ontzag inboezemende en reusagtige groep, treft men een Echo aan, die alle opmerking verdient. Dezelve herhaalt tot zeven syllabes driemaa-

len,

len, zonder de klanken te verwarren. Het middenpunt is op een kleinen afſtand van de zyden des grooten kegels, waar men het hoofdpunt aantreft van de herhaalde klanken. Woorden, met een zeer zagte ſtem geſprooken, worden onderſcheiden herhaald op den vereischten afſtand; maar, eenige ſchreden voor- of agterwaards gaande, wordt het ſterkſte geſchreeuw niet teruggekaatst. Wy namen de proef met duidelyk onderſcheiden uitgeſprooken woorden, meer en min ſterk aangezet, en met het afſchieten van een piſtool.

Zonderling is de verſcheidenheid der Natuure in haare minst zamengeſtelde verſchynzelen. De Echo is, buiten tegenſpraak, een der eenvoudigſte; nogthans, om niet te ſpreeken van het verſchil der Echos, ten aanziene van het aantal der ſyllaben, welke zy herhaalen, de meerdere of mindere duidelykheid der klankvorming, en de langer of korter tyd, in welken de klanken teruggekaatst worden, namen wy, in alle, die wy met onze ſtem maakten in dit Gebergte, een byzonder character van buiging waar, welke de Echo aan de herhaalde klanken mededeelde.

Ik heb zints bewaarheid gevonden, door verdere waarneemingen, eene meermaals gemaakte aanmerking, dat geen Echo de klank juist terugkaatst, op dezelfde wyze als dezelve wordt uitgeſprooken. De Echo van *Adersbach* is ſchielyk, leevendig in de woordbuigingen: de rede hier van hebbe men daar in te zoeken, dat de wederkaatzende zyden uit rotſen beſtaan, geheel van aarde en gewasſen ontbloot. Het is, als ik het zo eens mag uitdrukken, een viool met een ſtaalen lichaam.

De Echo van *Kinast* hervormt den ſlag van een Piſtoolſchoot in lange golvingen, afgebrooken door uitbarſtingen van klank, en geſtuitte dommelingen. De wederkaatzing wordt deels veroorzaakt door kaale rotſen, deels door boschadien. Dan niets evenaart de treurige en zagte klaagtoonen van de Echo van *Zobtanberg*, welke verzagt wordt door een zeer groot en verafgelegen bosch.

LEE-

LEEVENSSCHETS VAN JEAN SYLVAIN BAILLY.
Volgens LA LANDE.

„ De beroemde Sterrekundige LA LANDE heeft de Leevensbyzonderheden van drie groote Mannen, BAILLY, CONDORCET en LAVOISIER, die het hunne, in verſcheide opzigten, toebragten tot Verlichting des Menschdoms, opgetekend. Het niet genoeg oordeelende op deeze wyze dienst te doen, begaven zy zich op het woelig tooneel der Staatkunde, ſpeelden 'er onderſcheide rollen; doch allen met een uiteinde waar over de Menschheid treurt. Wy oordeelen het gepast, van deeze Mannen, wier naamen in onze Letteroefeningen zo dikmaal voorkwamen, wier aangekondigde Werken daar aan cieraad byzetten, in ons *Mengelwerk* eene gedagtenis te bewaaren. Wy bepaalen ons, voor tegenwoordig, tot de Leevensſchets van BAILLY, en zullen de twee andere vervolgens plaatzen. Wy ontleenen ſlegts het voornaamſte."

JEAN SYLVAIN BAILLY werd den vyftienden van Herfstmaand des Jaars 1736 te *Parys* gebooren. Hy ſtamde af van eene Familie, welke, in vier opeenvolgende Geſlachten, uitſteekende Schilders hadt opgeleverd. Tot dezelfde bezigheid werd hy aangelegd, doch betoonde zeer vroeg een overheerſchenden ſmaak voor de Dichtkunst en de Fraaije Letteren. Dan, in kennis geraakende met den wiskundigen LA CAILLE, beſliste deeze omſtandigheid de wending zyns vernufts; en zette hy zich geheel tot de beoefening der Weetenſchappen daar toe betrekkelyk.

BAILLY berekende den loopkring der Comeet van den Jaare 1759, en werd, den negen-en-twintigſten van Louwmaand des Jaars 1763, Lid van de Academie der Weetenſchappen. In dit zelfde jaar zondt hy in 't licht een nuttig en zeer doorwrogt Werk, beſtaande in de verzameling der Waarneemingen, door LA CAILLE, in de Jaaren 1760 en 1761, gedaan op de Sterren in den Zodiac. Hy begon desgelyks de beſpiegeling van de Satelli-

liten van *Jupiter*, en hadt in het ſtaan na den Prys, in den Jaare 1764, ten aanziene van dit onderwerp opgehangen, eenen ſterken Mededinger in LA GRANGE, die toen ten tyde reeds hoope gaf van den eerſten Wiskundigen in *Europa* te zullen worden. De uitkomſten zyner naſpeuringen werden verzameld in eene Verhandeling, in den Jaare 1766 uitgegeeven, teffens eene Geſchiedenis behelzende van dat gedeelte der Sterrekunde. In het Jaar 1771 gaf hy een allerkeurigst en belangrykst ſtuk over het Licht der Satelliten, en bragt in de waarneeming van derzelver Eclipſen eene maate van naauwkeurigheid, tot dien tyd onbekend.

Tot deeze diepzinnige en afgetrokkene Weetenſchappen bepaalden zich de Letteroefeningen van BAILLY niet; met eenen gelukkigen uitſlag ſloeg hy ook de hand aan de Fraaije Letteren. Zyne Lofredenen op CAREL DEN V, op CORNEILLE, op LEIBNITZ, op MOLIERE, en vervolgens op COOK, op LA CAILLE en GRESSET, werden toegejuichd, en grootlyks bewonderd.

BAILLY's welſpreekenheid duidde hem aan als een geſchikt Perſoon om de plaats van Secretaris in de Academie der Weetenſchappen, in den Jaare 1771 opengevallen, te vervullen. Onder de beguuſtiging van den Heere BUFFON, ſtondt hy na die benydenswaardige post. Het mislukte hem; het was de aanzienlyke afkomst, gepaard met de veel beloovende bekwaamheden, van den jongen CONDORCET, en den werkzaamen invloed van D'ALEMBERT, die deezen dien prys deedt ſtryken.

Onvermoeid bezig was de pen van BAILLY: met den Jaare 1775 gaf hy het eerſte Deel in 't licht van zyne *Historie der Aſtronomie*. Hier ſtrooide hy bloemen op het pad der Weetenſchappen. Dit is een in allen opzigte hoogstſchatbaar Werk, vol van leevendige en treffende beſchryvingen, van lichtgeevende verhaalen, en belangryke uitweidingen. Zyne byzondere denkbeelden, wegens den vroegen ſtaat van *Opper-Aſie*, gaven gelegenheid tot eene briefwisſeling met den ouden Wysgeer VOLTAIRE, welker hoofdinhoud welhaast der wereld onder 't ooge kwam, in twee Deelen, getyteld: *Brieven over den Oorſprong der Weetenſchappen* (*), en *Brieven over de At-*

(*) Dit fraaije Werkje is, in 't Nederduitsch vertaald, uitgegeeven by onzen Drukker, A. VAN DER KROE. In gr. 8vo.

Atlantides van PLATO. —— Speelde de Verbeeldingskragt met volle sterkte in die Proeven, Geleerdheid liet zich niet min kenbaar zien in een groot Werk, door BAILLY, in de Jaaren 1781 en 1782, zamengesteld, over de *Fabelen en Godsdienst-geloofsbelydenissen der Oudheid.* Een Werk, 't welk tot nog alleen in schrift bestaat. De uitgave zou zeker den roem des Schryvers nog wyder uitbreiden, en der geleerde Wereld voldoening verschaffen.

BAILLY's gevoelens, in sommige stukken, overeenstemmende met de Theorien van BUFFON, ontstondt hier uit eene naauwe Vriendschap tusschen hem en dien wydberoemden Natuurkenner. Een vriendschapsband, die egter verbrooken werd door BAILLY's onheusch wederstreeven van de verkiezing des Abts MAURY tot Lid der *Fransche Academie.* By deeze Academie werd BAILLY, in den Jaare 1784, tot Secretaris gekoozen. Het daar op volgende jaar zag hem Lid van de *Academie der Opschriften en Fraaije Letteren.* Hy leverde dus, naa FONTENELLE, het éénig voorbeeld op, dat één Persoon toffens Lid was van de drie Academien. —— In dien tusschentyd kwamen de andere Deelen van zyne *Historie der Astronomie* te voorschyn; en dat overheerlyk Werk kreeg zyn volle beslag in den Jaare 1787, door de *Historie van de Indiaansche en Oostersche Astronomie.* —— Een Werk van uitsteekende scherpzinnigheid, oplettende nasspeuring, en naauwkeurige berekening.

Met den Jaare 1785, gaf BAILLY aan de Academie der Weetenschappen een fraai Verslag wegens het *Dierlyk Magnetisme* van MESMER; en, in 1786, een ander Verslag, het oordeel en de menschliefde van den Opsteller om stryd ten toon spreidende, over een ontwerp voor een nieuw *Hotél dieu*, of Ziekenhuis.

Wy naderen nu tot het belangryk Tydperk, 't welk BAILLY uit zyne aan de Letteroefeningen gewyde stilte opriep, om den voet te zetten op de loopbaane der Staatkunde, roemryk, in de daad; maar vol van zwaarigheid, en omzet met gevaar. De opgang die BAILLY maakte was schielyk. Op den tweeden van Grasmaand des Jaars 1789 werd hy door de Kiezers te *Parys* tot Secretaris benoemd. —— Vervolgens aangesteld tot Afgevaardigde by de Algemeene Staaten —— en tot Voorzitter gekoozen by den Derden Staat, —— en wanneer deeze Kamer de Nationaale Vergadering inrigtte, bleef hy den Stoel van Voorzitter bekleeden. —

Wan-

Wanneer, naa het vermeesteren der *Bastille*, de Koning na *Parys* gebragt was, hoorde zich BAILLY by openbaare toejuiching tot Hoofd dier Stad benoemen, onder den tytel van *Major*.

In deeze onderscheide betrekkingen handelde hy met braafheid, met moed en gematigdheid. Hy beklom het toppunt van Eere — maar, helaas! hoe veranderlyk, los en wisselvallig, is aardsche Grootheid! De middelmaat van gedrag, die *aurea mediocritas*, na welke Deugd en Braafheid streeft, is, te midden van de stormen der Staatsomwentelingen, niet geschikt om een der beide strydende Partyen te behaagen. — Dit berokkende den val van BAILLY.

's Mans Volksbehaagelykheid begon af te neemen; en veranderde ten laatste in eene onverzoenlyke vyandschap, door een ongelukkig voorval. Op den zeventienden van Hooimaand des Jaars 1792, kreeg BAILLY van de Nationaale Vergadering last om het gepeupel te verstrooijen, 't welk oproerig was zamengeschoold om de afschaffing der Monarchy te vorderen. Hy was genoodzaakt, met leevensgevaar, na het *Veld van Mars* te trekken; en, ondanks alle zyne poogingen, ondanks zyn geduld, deeden de Krygslieden eenige schooten.

Het was voor BAILLY niet geraaden langer die hoogstgevaarlyke post te bekleeden; en, op den zestienden van de daar op volgende Slachtmaand, week hy voor den meer het Volk behaagenden PETION. — De verzwakte staat zyner gezondheid maakte het voor hem ook raadzaam, om uit het brandpunt der Staatswoelingen te wyken. Hy verwyderde zich van *Parys*, en reisde door verscheide oorden van *Frankryk*. Staande dien tyd, stelde hy Gedenkschriften op van de Gebeurtenisfen onder zyn oog voorgevallen, en in veele van welke hy eene hoofdrol gespeeld hadt. Deeze loopen slegts tot den tweeden van Wynmaand des Jaars 1789, en zullen een groot stuk in 4to uitmaaken. 'Er doet zich hoope op, dat dit handschrift in drûk zal komen.

BAILLY werd door zyne Vrienden aangemaand, om zich uit *Frankryk* te verwyderen; maar hy verkoos liever, even als SOCRATES, zich te onderwerpen aan de onregtvaardigheid en ondankbaarheid zyner Landgenooten.

Op den wenk van een laag Dwingeland werd BAILLY gevat, door een Bloedraad veroordeeld, en, op den vyftienden van Slachtmaand des Jaars 1793, overgeleverd om de

wraak te koelen van een opgestookt en niets onderscheidend gepeupel. Zyn lyden, by de doodstraf, werd met voordagt uitgerekt; maar hy verdroeg het met de bedaardheid en grootmoedigheid van een Wyzen. —— De Natuur deinst terugge op het vermelden van dusdanige barbaarschheden.

In den Jaare 1787 trouwde BAILLY aan de Weduwe van eenen die vyf-en-twintig jaaren lang zyn Boezemvriend geweest was. —— Eene Vrouw, door haare jaaren en zeden, eer geschikt om eerbied, dan om liefde, in te boezemen.

BAILLY was kloek van gestalte, deftig in 't voorkomen; hy voegde standvastigheid by aandoenlykheid. Nimmer onderscheidde eenig Wysgeer zich in zo veele byzondere opzigten, of verwierf zulk eene welverdiende hoogagting in die alle. Zyne belangloosheid was zuiver en ongemaakt, en, geduurende den tyd zyns Overheidsampts, besteedde hy een gedeelte zyner middelen om de behoeften der armen te verligten. Zyne deugd bleef zo onbesmet in de verscheide openbaare posten, welke hy bekleedde, als in de aangenaame afzondering des huislyken Leevens.

NADERE BERICHTEN VAN DE LAATSTE WERKZAAMHEDEN DER ROOMSCHE GEESTELYKHEID IN CHINA, EN VAN DEN STAAT VAN HET CHRISTENDOM IN DAT RYK.

No. I.

(Getrokken uit een Brief van F. POTIER, Bisschop van Agathopolis, en Apostolischen Vicaris der Chineesche Provintie Su-tchoan, aan TESSIER DE ST. MARIE, voormaals Lid van de Fransche Geestelykheid in het Graafschap Touraine. Geteekend 18 Oct. 1782.)

1. Drie Provintien, waarvan de kleinste zoo groot als geheel Frankryk is, staan onder myn opzicht. De Gemeenten zyn zeer wyd van elkanderen afgelegen, zoodat men dikwyls verscheidene, somtyds wel tien, dagen noodig heeft, om van de eene naar de andere te reizen. De voornaamste bevatten niet veel meer dan 300 tot 400, en de gewoone, van welken een groot getal

tal

tal is, niet meer dan 60 tot 80 Zielen. Voor alle deze Gemeenten zyn niet meer dan dertien werkelyke Missionarissen, waarvan zeven Europæers, Kweekelingen van het Seminarie te Parys, zyn; de overige Chinesen, van welken ik zelf 4 tot Priesters heb aangesteld. Daar het voor zoo weinigen onmoogelyk is, elke Gemeente dikwyls te bezoeken, en 'er lang te vertoeven, (want sommigen kunnen naauwlyks eens in 't jaar, of wel maar om de twee jaaren, bezocht worden) heeft men de toevlucht genomen tot eenige hulpmiddelen, om dat gebrek min of meer te vergoeden, waardoor evenwel de werkzaamheden, tot bewaaring en voortplanting van den Godsdienst in dit Ryk, zeer kostbaar worden, en meer ondersteuning uit Europa vorderen, dan tot hier toe wordt ontvangen.

Men heeft *vooreerst* in verscheidene Distrikten, zoo goed men kon, Schoolen aangelegd. De Jongens worden door Mannen, de Meisjens door jonge Dochters en Weduwen, onderwezen. Men dringt 'er op aan, dat ook volwassenen, als zy niet te werken hebben, deze Schoolen blyven bezoeken. Men leert daar gebeden en den Catechismus, en geeft 'er ook onderwys uit nuttige boeken, opzettelyk voor de Chinesen geschreven, waaruit ze leeren kunnen, hoe zy als Christenen behooren te leeven. De inboorlingen, voor welken dit onderwys geschikt is, brengen nog al iets toe, tot betaaling van deze Meesters en Meesteressen, die schadeloos moeten gesteld worden; maar de Zendelingschap moet 'er veel bydoen. De uitgaven, die zy voor dit artykel alleen jaarlyks doen moet, beloopen meer dan honderd pistoolen.

Men heeft *in de tweede plaats*, tot het gezegde einde, boeken vervaardigd, waarop zwaare onkosten loopen. Men kan in de Schoolen naauwlyks een eenig heidensch boek gebruiken; want deze bevatten meestendeels niets dan een wonderlyk mengelmoes van ongerymdheid, bygeloof en fabelen, met eenige weinige voorschriften der natuurwet, die 'er evenwel op eene misselyke wys inkomen. Wy hebben dan een aantal noodige boeken laaten drukken, deels voor de Christenen, en deels ook voor Heidenen, die eenigen onderzoeklust toonen, die wy, om niet van eigenbaat verdacht te raaken, en daardoor ons doel te missen, voor niet uitdeelen. Tusschen de vyf en zes jaaren beloopen de onkosten daartoe op meer dan

5000 livres, en dan komen wy altyd nog wel de helft van de benoodigde boeken te kort.

Als een *derde middel*, tot bevestiging en sterking van het geloof der Christenen, en tot uitbreiding van het Christendom onder de Heidenen, hebben wy het allerdienstigst geoordeeld, Catechiseermeesters aan te stellen, en overal heen te zenden. Die zyn verdeeld in twee Clasfen. De eerste blyft op eene vaste plaats, en bestaat veelal uit tamelyk bejaarde, welgeoefende, en voor den Godsdienst yvervolle, huisvaders. Deze zyn op de Zon- en Feestdagen by den openbaaren Godsdienst de voorgangers, en maaken voorts hun werk, om de bekeerde Heidenen nader te onderrichten, en deugdzaam te leeren leeven naar de voorschriften van den Godsdienst: het geen volstrekt noodig is, terwyl men ze anders al ligt tot het bygeloof ziet te rug keeren. De tweede Classe reist rond, om Heidenen te bekeeren. Heeft men ergens hoop op eenige Proseliten, het zy dat zich dezulken zelve aanbieden, om onderricht van het Christendom te verkrygen, het zy dat hunne bloedverwanten, of vrienden, dit voor dezulken begeeren, dan zendt men derwaart zoo iemand. Ieder Missionaris heeft een aantal derzulken, die zich daartoe wel willen laaten gebruiken, ten zynen dienste. Maar dit is een zeer gevaarlyk werk, vooral voor Europæers, die, reeds als vreemdelingen aangemerkt, by de Chinesen doorgaans met een kwaad oog begluurd worden, en buiten dat zoo ligt verdacht, en daardoor in de grootste ongelegenheid raaken. Ondertusschen wordt 'er nog al veel goeds door gesticht. Maar ook dit middel komt de Zendelingschap, die 'er de kosten alleen van draagt, duur te staan, vooral door de kostbaare reizen, die door deze menschen moeten gedaan worden. En men had 'er nogthans wel tweemaal of driemaal zoo veel noodig, om 'er het regte nut van te hebben.

Men tracht ook, *in de vierde plaats*, godsdienstigheid onder de toegebragte Christenen aan te kweeken en te onderhouden, door hun de voornaamste voorwerpen van het Christelyk geloof geduurig in aandenken te brengen. Men voorziet hen, tot dat einde, van roozekransen, crucifixen, gedenkpenningen, heilige beelden, en vooral van afbeeldingen der verborgenheden van den Godsdienst. Deze dingen kunnen, ik bekenne het, ligt misbruikt worden, wanneer men den geheelen Godsdienst daarin alleen laat

laat gelegen zyn; maar dit is ook ligt voor te komen, wanneer men ze alleen zulken in handen geeft, die geschikt zyn, om 'er een goed gebruik van te maaken, en van tyd tot tyd het oogmerk leert kennen, waartoe dezelve alleen moeten dienen. En hier te lande kan deze wyze van doen des te meer nut doen, omdat ze de inboorlingen beter te rug houdt van die bygeloovigheden, waartoe de Chinesen zoo zeer overhellen. Maar wy moeten ons beklaagen, ook hiervan geen voorraad genoeg te hebben, om 'er ons overal, daar 't pas geeft, van te bedienen.

2. Toen het getal der Christenen vermeerderde, is men ook op middelen bedacht geweest, om het getal der Missionarissen te vermeerderen. Uit het Seminarie te *Parys* ontvangt men veel te weinig toevoer, en de onkosten tot de reizen, die dezulken moeten onderneemen, en al de toestel, die zy noodig hebben, loopen ook zoo hoog, en daarin wordt zoo bekrompen door het Seminarie voorzien (*), dat men getracht heeft op andere wyzen dat gebrek te vervullen. 'Er is tot dat einde eene inlandsche Geestelykheid door ons opgericht. Men kiest en vormt daartoe zulke kinderen van Christenen, die den meesten aanleg daartoe schynen te hebben, zoo wel ten aanzien van het karakter, als van verstandelyke vermoogens. Zy leeven, onder het opzicht van een Europæischen Missionaris, in een huis, tot hunne opvoeding geschikt, byeen, daar zy eerst in het Latyn, en vervolgends in al 't geen zy weeten moeten, onderwezen worden, tot dat ze in staat zyn, om tot *Priesters* geordend te worden. Men kiest daartoe gewoonlyk Catechiseermeesters, die zich in hunnen post wel gekweten hebben. In tyden van vervolging en onderdrukking der Europæers, is het vooral van groot belang voor de Christenen, dat 'er zulken zyn, die voor het gevaar van gevangenneeming, uitbanning en openbaare terechtstelling, waardoor zy zoo dikwyls van den dienst van alle Europæers beroofd geweest zyn, niet zoo zeer blootstaan. Daardoor is het lot van Japan, daar men voor zulke inboorlingen, geschikt tot den dienst, niet gezorgd heeft, sedert 200 jaaren zoo ongeluk-

(*) Voor de geheele reis van een Missionaris wordt maar 500 livres gegeeven, en daarvoor moet hy zich alles aanschaffen, wat die post vordert.

lukkig, en bykans onherſtelbaar. Men kan zulke inlandſche Miſſionarisſen ook goedkoop houden, waartoe de Christenen zelve hier te lande het meeste bydraagen.

3. De Bisſchop moet zich, op last van den Roomſchen Stoel, op eene vaste Reſidentieplaats ophouden. Hy kan 'er wel niet altyd tegenwoordig zyn, want de geſteldheid van zaaken vordert, dat hy ook ginds en derwaart reize, om alles, zoo veel moogelyk, in oogenſchouw te neemen; maar hy moet evenwel een vaste woonplaats hebben, daar hy zich eenige maanden in 't jaar ophoudt, opdat men weete, werwaart men zich hebbe heen te wenden, om over zaaken van aangelegenheid, die door hem beſlist worden, met den Bisſchop te handelen. Hier moet hy ook, afweezig zynde, een of twee bedienden achterlaaten, die hem altyd weeten te beſchryven, of aan hun, die hem zelf ſpreeken willen, aanwyzen, waar ze hem kunnen vinden. Het huis van den Bisſchop mag wel eene algemeene herberg heeten voor de Christenen, die 'er uit alle Provintien naar toe vloeien. Men moet hier wel gastvry weezen, en zich deswegens zeer bekrompen behelpen, om de zwaare onkosten goed te maaken. Ons voedzel beſtaat, even als dat van gemeene lieden, uit ryst, moeskruiden, zwynenvleesch en gevogelte, dat men ons ſchenkt. Onze kleeding is gelyk aan die der geringſte Chineſen. Ik kan, op myn woord van eer, verzekeren, dat ik maar 3 hemden bezitte, waarvan ieder reeds byna twee jaaren in gebruik is. Myn bed beſtaat uit een deken, een mat, en een bos ſtroo. Eén mensch kan myn geheele bagagie op zyn gemak draagen, en 'er met my een reis van 80 mylen te voet, (want dit is altyd ons geval,) mede afleggen. Zoo leeven ook myne Miſſionarisſen. Ons Bisſchoplyk huis is geen paleis. Men ziet daar noch verguldſel, noch ſpiegel-, noch tapytwerk. De wanden zyn van leem, met kalk beſtreeken. Het bovenwerk is nog al draagelyk; het is bedekt met pannen, en dient tot een Kapél. Tegen over ſtaat een ander huis van biezen, met ſtroo gedekt, daar men naauwlyks voor den regen beveiligd is. Deze beſchryving van onze armoedige leevenswyze is wel niet uitlokkend, maar de gedachte, dat wy daardoor iets toebrengen, tot verbreiding en vermeerdering van menſchelyk geluk, vergoedt alles. Men moet een ziel hebben, die voor het aangenaam gevoel, dat daar mede gepaard gaat, ge-

geftemd is, om zoo veel blymoedig door te ftaan. Wy rekenen ons dit tot een groot genoegen.

4. Wy doen, behalven al 't geen vermeld is, nog andere uitgaven, om ons doel te bereiken, waarin wy zoo gaarne wenschten meer te gemoet gekomen te worden.

Hiertoe behooren de onkosten, die wy maaken, om heidenfche kinderen gedoopt te krygen. Wy weeten wel, dat men niet maar alles, wat ons voorkomt, mag doopen; en gaan hierin met veel omzichtigheid te werk, om, ware het moogelyk, een groot aantal te behouden. Daartoe zenden onze Misfionarisfen wyd en zyd Mannen en Vrouwen uit, onder het voorwendfel van byzondere bekwaamheid, om doodkranke kinderen te geneezen. Deze voorzien zich dan van een menigte goede geneesmiddelen, die zy voor niet uitdeelen, en gaan meestal tot dat einde rond aan de huizen van arme menfchen, inzonderheid ten tyde van heerfchende befmettelyke ziekten, en neemen dan die gelegenheid waar, om zulke kinderen te doopen. Men rekent het getal van kinderen, die op zoodanige wys binnen drie jaaren gedoopt zyn, op byna 100,000. Het ontbreekt ons aan het noodige geld, anders konden wy, door deze uitvinding, jaarlyks veele duizenden meer behouden.

Daarby komt, het geen vereischt wordt, om onze Christenen, die ter oorzaake van hun geloof vervolgd, en dikwyls in gevangenisfen ingefloten worden, eenigzins te onderfteunen. Men gaat dikwyls tegen onze Christenen zeer ftreng te werk. Is iemand by den Mandaryn, of Richter der plaats, aangeklaagd, dan wordt hy aanftonds door Gerechtsdienaars in hechtenis gebragt; onder het voorwendfel van huiszoeking, alles uit zyn huis geroofd, en de ftrengfte tortuur, en alles, wat haatelyk en fmertelyk is, tegen hem in 't werk gefteld. De gewoone ftraf beftaat in de influiting in een zwaar vierkant blok, dat meer dan 100 tot 200 pond weegt, vier of vyf voeten breed is, en eene opening in 't midden heeft, om 'er den hals door te fteeken. Handen en voeten zyn zoo geplaatst, dat men ze niet kan aan den mond brengen. In die richting moeten die ongelukkigen dag en nacht blyven. Sommigen laaten de *Cangue*, (zoo wordt dit fchandelyk werktuig geheeten,) met koorden aan de balken vast maaken, en flaapen dan zittende; anderen laaten de eene kant tegen den muur, de andere tegen den grond fteunen, en flaapen

dan op hunne knieën. Deze ſtrafoefening duurt gewoonlyk drie of vier maanden, en is des te ondraagelyker, omdat de lyders doorgaans te voren reeds zoo veel doorgeſtaan hebben, waarvan men zich naauwlyks een begrip kan maaken. De allerpynelykſte en afſchuwelykſte ſoorten van ſtrafoefeningen worden, op de willekeurigſte en wreedſte wyze, aan hun in 't werk geſteld. In die 27 jaaren, die ik hier vertoefd heb, zag men jaarlyks daarvan de ſchrikkelykſte voorbeelden, die het grootſte mededoogen verdienen. Somtyds komt 'er nog eene uitbanning by. Als wy nu zulke ongelukkigen in de gevangenisſen, en naderhand, als zy van alles beroofd zyn, en zulken, die in ballingſchap moeten leeven, niet eenigzins onderſteunden, zou men 'er veel meer onder zien bezwyken. Zy hebben te meer aanſpraak op onze hulp, omdat men ze zelden in zulke gevallen ziet afvallig worden.

'Er moet vervolgends gezorgd worden, dat de Dochters van arme Christenen niet met Heidenen in 't huwelyk treeden. Het gebruik hier te lande brengt te wege, dat men al zeer vroeg, zelfs in de eerſte kindsheid, huwelyksverbintenisſen maakt, die naderhand niet gemakkelyk kunnen opgeheven worden. De verloofde Jongens en Meisjens woonen dan van jongs af ſamen in één huis, en worden zoo met elkanderen tot den trouwdag opgevoed. Arme Christenen loopen dan groot gevaar, om hunne Dochters aan heidenſche ouders weg te ſchenken, waardoor deze zoo ligt deel aan het heidenſche bygeloof neemen, en althans de kinderen, uit zulke huwelyken verwekt, ongelukkig maaken. Dit kan men nog al voorkomen, door zulke armoedige ouders door kleine giften hiervan te rug te houden, en in ſtaat te ſtellen, om zelve voor de opvoeding hunner kinderen te zorgen. Het gebeurt ſoms, dat bekeerde Heidenen hunne kinderen, lang voor hunnen overgang tot het Christendom, aan heidenſche Dochters verloofd, maar die uit armoede nog niet in huis genomen hebben. Komt men deze door eenige onderſteuning te gemoet, om hoe eer hoe beter aan hunne verbintenis te voldoen, dan worden die heidenſche Dochters des te meer in de moogelykheid gebragt, om in het Christendom onderwezen, en alzoo gewonnen te worden.

By dit alles zyn onze Misſionarisſen dikwyls in 't geval, van hun noodig Kerkgereedſchap, niet alleen door

den

den moedwil van dieven en roovers, maar ook door den argwaan en de hebzucht van tolbedienden, die alles doorſnuffelen, kwyt te raaken. De toeſtel is wel gering, maar met dat al loopt dezelve zeer ligt in het oog. Men moet 'er ſoms meer dan honderd mylen te voet mede afleggen, en is dikwyls, met de grootſte behoedzaamheid, in gevaar, om alles te verliezen.

Tot vinding van alle die menigvuldige uitgaven ſchieten onze inkomſten verre te kort. Zonder merkelyk vermeerderde toelagen uit Europa moet alles in verval raaken.

TAFEREEL DER VERANDERINGEN IN EUROPA, NA HET JAAR 1789.

„Wanneer de Franſchen, die het Republikeinsch ſtelzel zyn toegedaan, met ophef ſpreeken over de magt, tot welke hun Vaderland, na de Omwenteling, geklommen is, zou men hun kunnen verdagt houden van eenzydigheid. Doch wil men weeten, hoedanig men, in de afgelegene deelen van Duitschland, hier over denkt? men zal zulks kunnen gewaar worden uit het volgend Stuk, uit een Hoogduitsch Maandwerk overgenomen, 't geen ten titel voert: *Dagelyksch Tafereel van den Staatkundigen toeſtand des Aardkloots.*"

Wanneer, door een geweldige ſchok des Aardkloots, de Alpiſche Gebergten, van Mont Blanc tot aan Istrie, verzonken; zo Groot Brittannie door den Oceaan wierd verzwolgen; indien de bronnen van den Rhyn en van den Donau verdweenen of opdroogden; zo Spanje zich hereenigde aan Africa: — zodanig eene Natuurkundige Omwenteling zou niet verwonderenswaardiger, niet vruchtbaarder in gewigtige veranderingen, ten aanziene van den tegenwoordigen toeſtand van Europa, zyn, dan de Staatkundige Omwenteling, die wy zedert 1789 beleeven.

De Aſiatiſche *Coloſſus* [hier door verſtaat de Schryver *Rusland*] is genaderd tot aan den Weixel. Warſchaw is de zetel geworden van een Pruisſiſchen Stadhouder. Oostenryk is eene Zeemogenheid geworden, door het bemachtigen van Venetien. Het Stadhouderſchap der Vereenigde Gewes-

westen, en zelfs hunne Utrechtsche Unie, is verdwenen. Aan de Po is een nieuw Gemeenebest opgestaan, 't geen reeds in zyne beginzelen een aanmerkelyken rang heeft onder de Mogenheden van Europa. Genua kent haare Patriciën niet meer. Savojen en Nice zyn onttrokken aan de magt van den Sardinischen Koning. De Nederlanden, Milaan en Mantua, gehoorzaamen niet meer aan den Keizer. Het Land over den linker Rhynoever is afgescheiden van Duitschland; terwyl een aantal andere omstandigheden zamenloopen, die eene omkeering, of ten minsten eene verbaazende verandering, van de oude Staatkundige gesteldheid des Duitschen Ryks voorspellen.

Alle deeze aanmerkelyke gedaanteverwisselingen van Europa, —— gebeurtenissen, die, in andere tyden, niet dan geduurende den ongevoeligen afloop veeler eeuwen zouden zyn bewerkt, zyn het werk van eenige weinige jaaren. Doch welke is de oorzaak van zodanige verbaazende gebeurtenissen? —— In het midden van Europa is een groot Land gelegen, 't geen wel het punt van vereeniging van alle beschaafde Volken schynt te zyn; 't welk het best voorzien is van inwendige magt; 't geen meer bronnen van voorspoed bezit, dan de overige; 't geen als door de Natuur geroepen schynt, om de eerste rol te speelen in de lotwisselingen des Aardkloots; 't welk bewoond wordt door dertig millioenen menschen, die, vatbaarder dan anderen voor allerlei geestdriften, den Aardkloot steeds deeden verbaasd staan door de snelheid hunner verrichtingen; terwyl zy ook steeds een zeker meesterschap over hunne Nabuuren gevoerd hebben, door hunne Zeden en hunne Schriften.

Dit Volk vergeet, in een oogenblik, dat het, eeuwen lang, zyn grootsten roem stelde in eene voorbeeldelooze getrouwheid aan zyne Koningen; het begeert, als met eene zoort van woede, het vryste Volk der Aarde te zyn. In dit oogenblik kent men het niet meer. Deeze zachtzinnige menschen, die men meende geheel verwyfd te zyn, ontwaaken, met eene veerkragt, eenen tegenstand, die geene paalen kent, eene verwonderenswaardige standvastigheid, grooter dan ooit Rome of Sparta betoonde. Maar wat toch is het, 't welk hun magtiger en gevaarlyker maakt, dan ooit eenig Volk geweest is? Het zyn hunne Staatkundige begrippen. Te vergeefsch is het, dat bykans alle Magten van Europa zich tegen hen

hen wapenen. *Begrippen*, zeggen hunne Wysgeeren, *laaten zich niet vernietigen door Bajonetten.* —— *Zo veele Vyanden*, roepen hunne Burgers uit, *zo veele Overwinningen voor ons.* Zy hadden hunnen Koningen zo veel magt gelaaten als hunne Vryheid kon dulden; men wil ze dwingen, om derzelver oude almogenheid te herstellen, en dit heeft tot uitwerking, dat zy zich een Gemeenebest verklaaren.

Frankryk een Gemeenebest! Hoe glimlachte de oude derwetsche Staatkundige over zulk een wangedrocht. Dit scheen de vrucht van eenen droom, door eene raazende koorts geteeld. Dit geleek eene zeepbel, gereed om op het eerste oogenblik in de lucht te bersten. Zodanig een nieuw Gemeenebest paste voorzeker zo weinig by den toestand van het oud Europa, dat 'er noodwendig de vernietiging van het nieuw gewrocht, of eene geheele herschepping van Europa, uit moest volgen. Het ging 'er mede gelyk met alle groote werken van eene scheppende geestdrift. Toen KLOPSTOK zyne eerste Zangen der Messiade had afgewerkt, zeide men hem: *Duitschland zal uwe taal niet verstaan.* —— *Dat zy die leere!* was zyn antwoord. Dus wilde ook het nieuw Gemeenebest, dat Europa voor het toekomende eene nieuwe Staatkunde zou leeren.

De worsteling was verschriklyk en moorddaadig, gelyk zy noodwendig zyn moest. Het was hier niet te doen om een *status quo* in Silezien of Beijeren, maar om eene oude of eene nieuwe Waereld. De geliefde vergelyking van OSSIAN was hier voor de eerste keer meer dan eene dichterlyke verbeelding: hier had waarlyk een stryd plaats, als het ware, tusschen twee *Genien.* De Franschen streeden voor hunne begrippen: een geheel Volk streed tegen vyandelyke legers. De uitkomst was zodanig, als men natuurlyk moest verwagten. Noch eene wolk van aanvallende vyanden, die van alle kanten kwamen aanrukken; noch de onvolkomene krygskunde der Fransche Soldaaten; noch het verraad, door hunne Generaals gepleegd; noch de inwendige verdeeldheden, —— vermogten iets tegen de geestdrift van een groot Volk. Dit Volk, 't welk men verachtelyk had geoordeeld, toonde zich verschriklyk; naauwelyks had men eene proef genomen, om aan hetzelve, binnen zyn eigen Land, wetten voor te schryven, of het verspreidde den schrik door de Hoofdsteden zyner vyanden. Een Oorlog,

on-

ondernomen om Frankryk van een te ryten, eindigt met hetzelve door Conquesten te verryken, die zyn grondgebied, bevolking en inkomsten, ten minsten een vyfde deel vermeerderen. Het ontwerp van LODEWYK XIV, om zyn Land met natuurlyke en onveranderlyke grensscheidingen te omringen, 't geen hy niet had kunnen volbrengen door het beleid en den moed van TURENNE, LUXEMBOURG, VILLARS, enz. komt thans tot stand, in een tydstip, waarin dit Ryk, tot op zyne grondvesten omgekeerd, eene geheel nieuwe bewerktuiging vordert; en zulks met ongeoefend krygsvolk, met Generaals, die naauwelyks hunne studien geëindigd hadden, of die maar pas het geweer gedraagen, en meerendeels geen dertig jaaren bereikt hadden; tegen de vermaardste Krygsoversten van Europa, tegen de bestgeoefende legers, en met zulk eenen tegenstand, als nog ooit tegen eenig Volk was betoond.

De Rhyn, in zyne geheele uitgestrektheid, benevens de toppen der Alpen, maaken de eenige grenzen uit, die Frankryk van het overig vaste land affcheiden. Van deeze uiteinden tot aan de Pyreneën is geen plekje gronds, of het is Fransch eigendom. Dit Volk, niet te vreden met zich minder aantastbaar, en geduchter, gemaakt te hebben, dan eenige andere Natie, heeft zich nog daar te boven omringd met eene keten van Gemeenebesten, op zynen voet hervormd of ingericht. Ten Noorden heeft het den Bataaf, ten Zuiden den Ligurier en den Cisalpyn. Frankryk heeft eene nieuwe manier van denken en gevoelen doen gebooren worden. Op het oogenblik dat men dit Land zodanig uitgeput oordeelde, dat men hetzelve byna niet meer rekende in de Staatkundige weegschaal van Europa, op het welk een der schranderste Staatkundigen van Engeland, (BURKE,) in de plaats van dit Ryk, *op de Kaart van Europa een ledige plek* meende te zien, wapenen zich deszelfs bewooners met de betoverende magtspreuk van *Vryheid en Gelykheid*. Binnen minder dan zes jaaren, herhaalen meer dan veertig millioenen, van de honderd zes en veertig millioenen bewooners van Europa, deeze woorden; en maaken niet alleen een naauw verbond tot aanval en verdediging, maar, in den strengsten zin, een eene en ondeelbaare Natie. Hoedanig een gewigt moet zulk eene geheel aan elkander geslootene Volksmenigte niet hebben, in de weegschaal van Europa? Vindt men, in de ge-

denk-

denkstukken der Geschiedenis, wel eenig Volk, 't geen hier mede kan vergeleeken worden? De weezenlyke magt van Rome bepaalde zich eigenlyk binnen Italie; de heerschappy dier trotsche Stad, over het overige der waereld, was steeds waggelende, als zynde strydig met den aart der zaaken, en alleen gegrond op de lafheid en onbedreevenheid der overige Volken. De laatstverloopene eeuwen vertoonden ons de schraale ontwerpen van PHILIPS, FERDINAND en LODEWYK, die ieder op hunne beurt naar de heerschappy der waereld stonden. Niet alleen mislukten hunne aanslagen, door den nayver van alle de Kabinetten van Europa; maar nog veelmeer door den haat van geheel het menschelyk geslacht, die dezelve wel voornaamelyk te niet deed loopen. Daarentegen heeft het nieuwe stelzel zyn voornaamen steun in deszelfs verleidende volksgezindheid; het werkt door zedelyke springveeren; doch deeze zyn van dien aart, dat zy van allen de kragtigste zyn, en dat de tegenstand, in plaats van dezelve te verslappen, daar aan eene nieuwe veerkragt geeft. Door den verwonderlyken invloed van het nieuwe stelzel, is reeds het woord Aristocratie uitgewischt uit onze leerboeken; die Regeeringsvorm bestaat thans alleen in het klein Gemeenebest van Lucka, 't geen men mogelyk alreeds tot een ander einde geschikt heeft. Reeds heeft men gezien, dat de Koningen, die de grootste bezwaaren tegen den Republikeinschen reus hadden in te brengen, de naaste bloedverwant van den ongelukkigen LODEWYK, en de Koning van Sardinie, beroofd van een vyfde deel zyner Staaten, geoordeeld hebben, niets beters te kunnen doen, dan met het Fransch Gemeenebest een in schyn wanschikkelyk verbond aan te gaan. Onze Atlas is thans als tot een gedenkstuk geworden. Men heeft geheele hoofdstukken van de leer der Staatkundige betrekkingen moeten doorhaalen, andere zyn 'er by gekomen, en het geheel heeft eene gewigtige verandering ondergaan.

Alle deeze wonderwerken heeft het nieuw Gemeenebest daargesteld, op het oogenblik zyner groote Staatkundige herschepping; terwyl hetzelve in oorlog was met negen Magten, zonder byna eenig geld te bezitten; terwyl het, geduurende de schokken eener Omwentelinge en eens Burgerlyken Oorlogs, om zo te spreeken, beroofd was van Koophandel, Landbouw, en andere bron-

nen

nen van welvaart, en dus als in een doodstuip lag. Wat zal dit Land vermogen, wanneer zyne ontelbaare inwendige springbronnen van welvaart, die thans zo geweldig zyn toegenomen, met behulp van een weinig rust, een nieuw leven zullen bekomen, en eene werkingskragt, die zy nooit bezeten hebben? ——

[Hoe zou de Schryver zyn Tafereel, thans, nog kunnen verbreeden!]

DE OORSPRONG VAN HET SCHAAKSPEL.

Omtrent het begin der vyfde Eeuwe van de Christlyke Jaartelling, was de Heerschappy over een uitgebreid Koningryk, niet verre van den mond van de Rivier de *Ganges*, op een zeer jong Monarch overgegaan. De beste Leermeesteresse, de Ondervinding, had hem nog niet geleerd, zyne Onderdaanen als zyne Kinderen aan te zien, en dat derzelver Liefde het eenigst hegt steunzel is van den Staat. Het was te vergeefsch, dat deeze belangryke waarheden hem, by aanhoudenheid, onder 't oog gebragt wierden, door de verstandige Bramins ten Hove, als mede door zyne Rajahs. Trotsch op zyne aangeërfde Magt en Grootheid, beheerschte hy zyn Ryk met een yzeren Scepter.

Sissa, de Zoon van Dahur, de eerwaardigste onder de Braminen, van wien de glans der Wysbegeerte affchitterde van zyne ontluikende kindschheid af tot zyn zeventigste jaar, ontdekte, dat 'er Deugden in 't hart des Vorsten verschoolen lagen, welker zaaden alleen de opkweekende koestering der Rede noodig hadden, om uit te botten, te bloeijen, en vrugten te draagen. Getroffen door de elenden des Lands zyner inwooninge, ondernam hy de zwaare taak, om den Monarch de oorzaak daar van te ontvouwen.

Sissa, tot zyn grievend hartenleed, ontdekkende, in welk een deerlyk verval de voorschriften van Deugd en Zedelykheid gekomen waren, door het slegte voorbeeld der zodanigen, die als Leeraars van dezelve te boek stonden, werd te raade eene wyze van Onderrigting uit te denken, waar door zyne lessen eer het voorkomen zouden aanneemen als het uitwerkzel van 's Prinsen eigen redenkaveling, dan van het onderwys hem door eenen ander medegedeeld.

Met dit oogmerk bedagt hy het Spel van *Shaik*, of *de Koning*. In dit Spel beleidde hy het zodanig, dat de Koning het voornaamste was van alle Stukken; maar teffens het meeste voor den aanval blootstondt, en het bezwaarlykst te verdee-

digen viel; ja alleen verdeedigd kon worden door de naasten in rang en aanzien in het Spel, alles by opklimming.

Het Spel werd eerst, als eene uitspanning, verspreid onder eenigen der Aanzienlykften des Lands; en kwam, door den grooten naam, dien SISSA zich verworven hadt, welhaast algemeen in zwang. De Vorst hoorde van dit Spel, en wilde dat de Uitvinder van 't zelve zyn Leermeester daar in zou weezen. De verstandige Bramin bereikte dus verre zyn oogmerk, en nam, in den loop zyner onderwyzingen, alle voegelyke en zich zelve aanbiedende gelegenheden waar, om aan te toonen hoe zeer de veiligheid des Konings van de andere Stukken afhing. Hy mengde 'er andere nutte waarheden onder, van tyd tot tyd met verwisseling; doch alle nederkomende op het groote doel. De Vorst bezat van natuure een zeer gezond verstand, zyn hart was vatbaar voor deugdzaame gevoelens. Met versmaading van de Grondbeginzelen zyner Hovelingen, bevlytigde hy zich op de Zede- en Regeeringsleer, welke het Schaakspel hem met zo veel nadruks voor den geest bragt. Zyn gedrag geheel hervormende, werd hy een Vader zyns Volks, en 't zelve onder zyne Regeering gelukkig.

De Vorst, verlangende den Bramin eene belooning te schenken voor het groote goed, 't welk hy ontleend hadt uit dit wysheid leerend Spel, verzogt hem te vraagen wat hy oordeelde te moeten ontvangen. —— De Bramin vroeg alleen eene Gift van Koorn; de hoeveelheid daar van zou geregeld en bepaald worden door het getal der Vakken of Ruiten van het Schaakbord. Eén Graankorl zou men op de eerste Ruit liggen, twee op de tweede, vier op de derde, en zo voort, al verdubbelende, tot de vier-en-zestigste Ruit. —— De schynbaare gemaatigdheid van deezen eisch verbaasde den Koning; en, zonder zich des eenigermaate te bedenken, stondt hy denzelven ten vollen toe. Maar toen zyne Schattingmeesters het beloop dier Gifte berekend hadden, bevonden zy dat 's Konings inkomsten niet zouden kunnen toereiken om dit Geschenk te geeven; want het Koorn van 16,384 Steden, ieder 1024 Koornzolders hebbende, en elke Koornzolder van 173,762 Maaten, en ieder Maat bestaande uit 32,768 Graankorls, kon alleen aan den eisch voldoen.

De Bramin nam deeze gelegenheid waar, om den Monarch aan te wyzen, hoe noodzaaklyk het was, inzonderheid voor Koningen, om op hunne hoede te weezen tegen de kunstenaaryen der geenen die hun omringen —— hoe veel zy verschuldigd waren aan hunne Onderdaanen, en hoe omzigtig zy behoorden te weezen om niet onberaaden hun goed weg te smyten.

nen v
zal
wend
weld
rust,
king

[I
nen

C

nie
op
te
de
V
d
B
z
I

... de
...;
... het
...,
...;

... eve
... llen
... ngen,
... hoope.
... gezel-
... by
... van een
... dee-
... worden
... kon
... welke
... zich
... ne
... op

den Vriends te regt te brengen, nam hy deezen onmiddelyk onder zyne bescherming. —— Dan, eer hy hem eenige zaaken vertrouwde, schreef hy den ouden WESTON een Brief, waar in hy hem verwittigde, „ dat een toevallige gebeurtenis diens „ *Zoon* by hem gebragt hadt, die geheel overtuigd scheen „ van zyn begaanen misstap; dat 'er geen twyfel viel aan de „ opregtheid van diens berouw en toekomend goed gedrag; „ dat hy, met 's Vaders verlof, hem onder zyne bezorging zou „ neemen, en zyn *Mentor* weezen."

Natuurlyk zou men verwagten, dat 's Vaders hart van vreugde zou hebben opgesprongen, wegens eene zo gelukkige ontmoeting, den weggezworven Zoon overgekomen; dat hy zyn Kind den begaanen misslag, die éénig in dit soort scheen, zou vergeeven, en den Heer COWAN gebeden hebben, om die gunstig uitgeboezemde bedoeling te vervullen. —— In tegendeel strekte het antwoord ter versmaading, en behelsde een verzoek, dat de Heer COWAN geen geloof in 't allerminst zou slaan aan alle die diere betuigingen. —— Zo onvoorzigtig als hard tragtte dus de Vader de gelegenheid af te snyden, om zyn Zoon weder op 't rechte spoor te brengen; dan de Heer COWAN ontfermde zich over den Jongeling, ongeagt 's Vaders nadeelige berigten. Voldaan over het goed gedrag des opgenomenen, verleende hy deezen, naa veelvuldige beproevingen, een volkomen vertrouwen; 't geen door den jongen WESTON beantwoord werd, door de vlytigste en naauwkeurigste waarneeming van 's Meesters zaaken.

De Heer COWAN, Agent voor het Leger, handelde veel Gelds, niet alleen voor zichzelven; maar ook aanmerkelyke sommen der geenen, die van hem gebruik maakten. WESTON, door een veeljaarig goed en braaf gedrag, het volkomenst en nooit misbruikt vertrouwen zyns Meesters gewonnen hebbende, kreeg het geheel bestuur van zaaken in handen; en kwam hier door in de veelvuldige gelegenheid, om met den eigendom van anderen te handelen, en 'er een kans voor zich zelven mede te waagen, in de Speculatien, die, van tyd tot tyd, voorkwamen.

De Makelaars, Beunaazen, en Loteryhandelaars, by welken hy zich vervoegde, de gegoedheid en braafheid weetende van WESTON's altoos veronderstelden Principaal (de Heer COWAN,) geloofden hem steeds op zyn woord, en hy hadt slegts te spreeken, om van alles, wat hy verlangde, voorzien te worden.

Het volgend geval wyst uit, hoe groot zyn Crediet was. Tusschen de 4 of 5000 Ponden St. noodig hebbende, vervoegde hy zich by een Heer van de Bank; zeggende: „ dat hy die „ som voor eenige weinige dagen noodig hadt, en dat hy hem „ ten pande een Papier in handen zou geeven, ten bedraage „ van 40 of 40,000 duizend Ponden, waar op eenige betaa-

„ lingen gedaan waren." Men kwam des overeen, en WESTON gaf, als een pand, een wit gezegeld papier, geheel het voorkomen hebbende van een egten fchuldbrief. Door andere gelukkig uitgevallene behendigheden vondt hy zich in ftaat om op den tyd de geleende fom te betaalen, en hy ontving het vermeende pand weder.

Op eenen anderen tyd eene dergelyke fom behoevende, gaf hy zynen Patroon COWAN te verftaan, dat 'er zich eene heerlyke gelegenheid opdeedt om een groote trek te doen. De Heer COWAN leende 'er ooren na; doch gaf te kennen, „ dat „ men, op dien tyd, niet wel meer dan tusfchen de 4 of 5000 „ Pond St. terftond kon misfen." WESTON, altoos gereed, gaf berigt, dat hy reeds eenige aanftalte tot grooter geldruimte gemaakt hadt, en dat het Huis van HOARE hem eene fom zou voorfchieten, zo groot hy mogt noodig hebben, op goede verzekering. —— Hy luisterde hier op na WESTON's voorflag, en verftrekte hem de bepaalde fom. WESTON, voorgeevende de gemelde koop gedaan te hebben, bezorgde aan zyn Meester COWAN een voor 't oog wettig gefchrift, behoorlyk vervaardigd, door den Heer HOARE en hem getekend, beloovende de geleende fom met den intrest te zullen betaalen. COWAN, hier mede wel in zyn fchik, floot het vermeende ftuk, aan welks egtheid hy niet twyfelde, in zyn kist. —— Vreemde zaak! nimmer beftondt 'er iets weezenlyks van dien aart; geen Geldleening was 'er gedaan. WESTON verzon dit alles, om de 4000 Ponden St. van zynen Meester in handen te krygen: dan wy moeten 'er byvoegen, dat hy het geld aan den Heer COWAN weder bezorgde, en de overeenkomst dus van geene beduidenis geworden zynde, volgde 'er geen verder onderzoek op.

Door zodanige middelen, en langs dusdanige wegen, vondt zich WESTON in ftaat om den Agioteur op een verbaazende wyze te fpeelen. 't Geen hy omzette, in drie jaaren, beliep een millioen Ponden Sterling. Zyne verliezen in de Lotery, en in Hazardfpelen van veelerlei foort, bedroegen, volgens zyne eigene bekentenis, meer dan 52,000 Ponden St.

Onbefchaamdheid, tot een gadeloozen trap opgevoerd, was het zeldzaamfte in zyn Character, en door deeze redde hy zich in de neteligfte gevallen; doch, hoe een Jongeling, ongerust als hy moest weezen, de ftoutheid hadt, om de zodanigen, die hy bedroog en beledigde, onder de oogen te zien, is, in de daad, verbaazend. Doorgaans was de door hem gevraagde fom 4 of 5000 Ponden St. Om zulk eene fom magtig te worden, vervoegde hy zich by een Agioteur om eene aanmerkelyke fom, ter betaaling aanbiedende eene Acceptatie van Sir H. P. WALTERS; dit gefchiedde. Weinig dagen vóór den dag der betaalinge, vervoegde hy zich weder by den Makelaar, verzogt om een Wisfelbrief van Sir WALTERS fchuldbrief, van de-

dezelfde fom, op korte dagen, door hem getrokken op den Heer COWAN's Bankier. En schoon de Heer COWAN onkundig was van deezen geheelen handel, hadt hy de onbefchaamdheid, om den Makelaar en diens Familie, met den Heer COWAN en diens Huisgezin, op zyn kamer, te gast te noodigen; en, niettegenstaande de waarfchynlykheid en het gevaar van eene ontknooping deezes handels tusfchen de Partyen, welke hem ten val moest brengen, liet hy deezen voor een geruimen tyd gelegenheid om elkander te fpreeken. Niets lekte 'er uit op deeze zamenkomst. Schoon dit ftuk een nog hangend gefchil ten gevolge gehad heeft.

Het geval, 't welk aanleiding gegeeven heeft ter ontdekking van WESTON's bedriegeryen, was een bedrog, gepleegd omtrent den Generaal TONYN, de zaaken van wiens Regiment de Heer COWAN bezorgde. De Generaal hadt 16,000 Pond St. drie per cent geconfolideerde, en bevondt zich op 't land. WESTON, die fom behoevende, maakte een valfche volmagt om die te verkoopen; een knegt van den Heer COWAN tekende als getuigen. Hy voer voort met dit ftuk, en het gelukte hem geld te krygen. Korten tyd daar na fchreef de Generaal TONYN aan den Heer COWAN, dat hy binnen korten tyd in de Stad zou komen, om een gedeelte van de 16,000 Ponden St. te verkoopen; geld tot huislyke zaaken noodig hebbende. —— WESTON begreep de ongelegenheid, waarin hy ftondt gedompeld te worden.

De Generaal kwam; maar WESTON wist, door eenige kunftenaaryen, de bedoelde overdragt eenige dagen te verfchuiven. Alle middelen, aangewend om zich te redden, mislukten; en in de vlugt was nu alleen de kans om veilig voor geregtlyke vervolging en ftraffe te blyven. Vergezeld door een knegt van den Heer COWAN, ging hy *Londen* uit. Te *Highgate* zondt hy deezen weg, met bede dat hy zou zeggen eenen anderen weg, dan hy daadlyk nam, opgeflaagen te zyn. Hier op ging hy na *Liverpool*.

De ontdekking van de vervalfching volgde. Welhaast hadt men fpoor van den gevlugten WESTON. Hy werd gevat, en na *Hunslow* gebragt. Aldaar in de gevangenis gezet, tragtte hy zich om te brengen, door zichzelven den hals af te fnyden. Door zyne oppasfers geroepen, bondt hy, om den toeleg te bedekken, zyn zakdoek zo ftyf om den hals, dat hy het bloeden ftempte; en de wonde, welke hy zich toegebragt hadt, werd niet ontdekt vóór dat hy te *Londen* kwam. By gedaan onderzoek werd hy fchuldig bevonden.

Wanneer hy ter plaatze gebragt was, waar misbruikte bekwaamheden zo dikwyls de deerlyke flotrol fpeelen, betoonde hy die onbefchaamdheid en moed niet, welke hy by andere gelegenheden zo dikwyls ten toon gefpreid hadt. Dan zyne aandoeningen werden door vrees voor den fchandlyken dood niet ge-

geheel weggenomen: bewust, dat het hem, in dat rampzalig oogenblik, aan moed mangelde, en zyne ontroering poogende te bedekken, verborg hy zyn aangezigt, zo veel mogelyk, agter zyn zakdoek, dien hy, met den dood worstelende, nog in de hand hieldt. —— 't Was in den Jaare 1796.

TREFFEND VOORBEELD VAN KUNDSCHAP EN MOEDBETOON.

(Ontleend uit *a Treatise on the Police of the Metropolis*,)

Op het gezag eens kundigen vreemden Staatsdienaars, die zich eenigen tyd ten *Franschen* Hove onthieldt, toen de Heer DE SARTINE, te *Parys*, Luitenant der Politie was, rust het voorbeeld, dat wy, als *treffend* in *Kundschap* en *Moedbetoon*, tytelden.

Een aanzienlyk Koopman van *Bourdeaux* hadt zaaken te *Parys* te verrigten; zy waren van aangelegenheid, en hy hadt ten dien einde Wisfels en Geld in eene groote hoeveelheid by zich.

Aan een der Poorten van *Parys* komende, deedt een Persoon, die 'er zeer geschikt uitzag, het Rydtuig open, en sprak hem in deezer voege aan: „ Myn Heer! ik heb u reeds eenigen „ tyd verwagt. Volgens het my gegeeven berigt, moest gy, „ op dit uur, hier aankomen: uw Persoon, uw Rydtuig, „ uw Mantelzak, beantwoordt volkomen aan de Beschryving, „ welke ik hier in myne hand heb. Gy zult my wel willen „ toelaaten, dat ik de eer heb u tot den Heer DE SARTINE in „ te leiden."

De Koopman, verbaasd en ontsteld over dit ophouden, en nog meer op het hooren van den naam des Luitenants der Politie, vorderde te mogen weeten wat de Heer DE SARTINE met hem te maaken hadt; 'er byvoegende, dat 'er nooit iets tegen de Wetten door hem bedreeven was, en 'er dus geen oorzaak was om hem te stooren of op te houden.

Geheel onkundig betuigde de Bode te weezen van de oorzaak der ophoudinge; teffens te verstaan geevende, dat hy zyn last zou volbragt hebben met hem by den Heer DE SARTINE te brengen; hy was daar toe slegts uitgezonden.

Naa eenige verdere woordwisselingen, stondt de Koopman den Officier toe, hem na het Hotel van den Luitenant der Politie te geleiden.

Met alle beleefdheid ontving hem de Heer DE SARTINE. Deeze verzogt hem te gaan zitten; en hoorde hy, te zyner groote verbaazing, de beschryving van zyn Reisgoed, van de Wisfels en het Geld, 't geen hy met zich na *Parys* gebragt hadt; waar hy zyn intrek zou neemen; zyn gewoone tyd van na bed gaan;

en

en een menigte andere omſtandigheden, welke die Heer begreep dat aan niemand dan hemzelven konden bekend weezen.

De Heer DE SARTINE, op deeze wyze de aandagt gaande gemaakt hebbende, deedt den Koopman de vraag: „ Myn Heer! „ zyt gy een Man van moed?" —— De Koopman, nog meer verbaasd over de zeldzaamheid van zodanig eene vraage, vroeg na de rede van een zo zonderling voorſtel; 'er teffens byvoegende, dat niemand ooit aan zyn moed getwyfeld hadt.

Hier op gaf de Heer DE SARTINE hem te verſtaan: „ Myn „ Heer! gy zult deezen nagt beroofd en vermoord worden! „ Indien gy een Man van moed zyt, moet gy na uwe Herberg, „ en op uw gewoonen tyd te bedde gaan; doch draag zorg „ dat gy niet in ſlaap valt: het zal ook voor u best weezen, „ dat gy niet onder het bed, of in eenige kasſen, ziet, welke „ in uw ſlaapvertrek mogen weezen," 't geen hy hem naauwkeurig beſchreef. —— „ Gy moet uw Reisgoed als naar ge„ woonte zetten, digt by uw bed, en geen vermoeden altoos „ laaten blyken. — Indien gy egter geen moeds genoeg bezit „ om dit alles op die wyze te doen, zal ik een Perſoon be„ ſchikken, die uw perſoon verbeeldt, om die rol voor u te „ ſpeelen." — Naa eenige verdere ontvouwing, die den Koopman overtuigde, dat de Heer DE SARTINE's kundſchap in alle opzigten volkomen was, weigerde hy, dat een ander zyn Plaatsbekleeder zou weezen; en nam oogenbliklyk het beſluit, om de onderrigtingen, hem gegeeven, letterlyk te volgen.

In zyne Herberg gekomen, ging hy, ten elf uuren, zyn gewoone tyd, na bedde. — Om half één uur (den tyd door den Heer DE SARTINE aangeduid) borst de deur van 't ſlaapvertrek met geweld open: drie Mannen traden 'er binnen, met een Dievenlantaarn, Dolken en Piſtoolen. De wakkerliggende Koopman zag, dat een deezer drie zyn eigen Knegt was. Zy openden zyn Mantelzak ongeſtoord, en maakten zich gereed om hem van kant te helpen. — De Koopman, dit alles ziende en hoorende, en niet weetende hoe hy zou gered worden, vondt zich in de doodlykſte verlegenheid: wanneer, op het oogenblik dat de Schelmen gereed ſtonden aan hem de moorddaadige hand te ſlaan, vier Bedienden van de Politie, op last van den Heer DE SARTINE handelende, onder de bedſteede, en in een kas, verborgen, te voorſchyn ſchooten, en de Schurken aangreepen met eene behendigheid aan hun eigen, en als wilden zy zelve den moord pleegen.

Het gevolg van dit alles was, dat het volvoeren van dit ſchriklyk bedryf werd voorgekomen, en men teffens genoegzaame bewyzen, om die Misdaadigers te overtuigen, in handen hadt.

De uitgeſtrekte Kundſchap van den Heer DE SARTINE ſtelde hem in ſtaat om dit ſchriklyk bedryf van Roof en Moord te voorkomen; 't geen, buiten zulks, volvoerd zou geweest zyn.

ZE-

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Zyn de ftrengfte Wetten wel altoos in ftaat om den mensch van het kwaad terug te houden? —— ô Neen! Hoe vele betreurenswaardige voorbeelden zyn 'er niet voorhanden, van lieden, die, ten exempel van anderen, met geweldige ftraffen gekastyd worden, wegens gepleegde euveldaden. — Zo boos is veelal het menschdom, dat het, door de zwaarfte ftraffen, vaak, van het kwaad niet kan terug gehouden of afgefchrikt worden. — Meestal komen zulke boosheden voort uit eene kwade, eene flegte, opvoeding. — Vele menfchen laten de kwade zaden van verdorvenheid in de harten hunner kinderen welig opgroeijen. — Indien deze zo niet in de jeugd wierden verwaarloosd, zou men gewis minder ongeregeldheden in de zamenleving vinden. — Wanneer ouders hunnen kinderen, van de eerfte jeugd af, zo dra zy maar eenige bevatting begonnen te krygen, onder het oog bragten, dat zy leeven onder het opzigt eener algemeene Voorzienigheid, die over alle de daden der menfchen waakt, en de goede beloonen, de kwade ftraffen moet, zou dit de Jeugd veel meêr onder haren pligt houden. Zulke denkbeelden, der tedere Jeugd vroeg ingefcherpt, wederhouden haar niet weinig van het kwaad; want wordt vroegtydig het denkbeeld ingeprent, dat 'er een Wezen is in den Hemel, 't welk waakt over alles wat 'er gefchiedt, dan leert men vroeg bezeffen, dat wy onder eene betamelyke vrees moeten leeven, om God niet te vertoornen, als levende geftadig onder zyn oog en hand, en nimmer met de boozen zeggen in zyn harte: „ God heeft het vergeten — Hy heeft zyn aangezicht verborgen; Hy ziet niet in eeuwigheid." — „ Gy ziet het immers; want Gy aanfchouwt de moeite en het verdriet. Op U verlaat zich de Arme. Gy zyt geweest een Helper der Weezen." —— Zou dit niet zo kragtig een middel zyn, om de boozen te beteugelen, als de ftrengfte politieke wetten en ftraffen? —— Even dit kan den Meineedigen, den Dwingeland en Geweldenaar, den Bedrieger, den Dief, doen zidderen; dan het moet den Goeden, den Deugdzamen, den Vroomen, opbeuren. Is het niet een onwrikbare grond van troost en vertrouwen, verzekerd te zyn, dat men nacht en dag bewaakt wordt door een Wezen, 't welk magtig is om te kunnen beveiligen tegen allen overlast —— te leeven onder het toevoorzigt van Hem, die ons redden kan uit alle rampen en benauwdheden? —— Waarlyk hierin vindt de ziele den zekerften grond van gerustheid, hierop kan zy zich veilig verlaten, en verzekerd zyn, dat Hy, die over alles het beftuur heeft, alles zo zal beftuuren, dat het medewerkt ten goede.

C. v. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

AANMERKINGEN, OVER DE OPVOEDING EN DE STUDIEN DER VROUWLYKE SEXE.

(Naar het Engelsch.)

MEDEBURGERS!

„ In de Beoordeeling van het onlangs uitgekomen Werk
„ des Hoogleeraars VAN DER MARCK, *Schets over de*
„ *Rechten van den Mensch, het Algemeen Kerken-Staats-*
„ *en Volken-Recht, ten dienste der Burgery ontworpen* (*),
„ zag ik, onder andere Aanhaalingen ter proeve uit dat
„ Stuk, eene bedenking diens Mans bygebragt, om te be-
„ weeren, dat men *de Schoone Sexe niet geheel van de*
„ *Academische Opvoeding zou uitsluiten*. Ik heb, dit
„ Werk my eigen gemaakt hebbende, die plaats naage-
„ zogt, en dezelve op bl. 181 en 182 gevonden. Ik had
„ gedagt 'er meer, dan de aanhaaling in uwe *Vaderland-*
„ *sche Letteroefeningen*, te zullen vinden; doch zag al-
„ les, wat tot die bedenking behoorde, afgeschreeven.
„ Korten tyd daar naa trof ik, in een *Engelsch* Stukje,
„ een Vertoog aan, niet zo zeer de *Academische* dan wel
„ de *Verstandige* en *Kunstbeoefenende* Opvoeding der
„ Vrouwen betreffende: ik oordeelde het der Vertaalinge
„ waardig; of Gyl. het plaatzenswaardig zult keuren, zal
„ ik afwagten. My komt het geschikt voor om in Ul.
„ *Mengelwerk* gevoegd te worden. Ik blyf, in afwag-
„ ting,

Ul. Leezer."

Vrouwen, wier bekwaamheden zeer geoefend waren, hebben dikwyls zich laaten aftrekken door najaagingen van

(*) Zie de *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 449.

van eene laage foort, en fchynen niet geleerd te hebben, dat het groot onderwerp des leevens is, gelukkig te zyn; voorzigtig en deugdzaam te weezen, ten einde door die hoedanigheden het geluk te bejaagen. Haare eerzugt heeft zich laaten leiden tot het verkrygen van Kunde en Geleerdheid, even als andere Vrouwen aangezet worden om zich bevalligheden eigen te maaken, ten einde 'er mede te praalen; en niet met het doel van het weezenlyk voordeel der verkryging. Maar het is verkeerd, uit het misbruik eenen grond te ontleenen om tegen het recht gebruik zich aan te kanten. —— Plaats de voorwerpen in een gepast licht voor het verftand, vertoon, dus doende, de betrekkingen waar in zy ftaan, en gy zult eene rechtmaatige keuze doen. „ Gy oordeelt," fprak zeker Wysgeer, „ uzelven gelukkig, om dat gy „ wys zyt; ik denk, dat ik wys ben, om dat ik geluk„ kig leef."

Geene Vrouw kan gelukkig weezen in de Maatfchappy, die de Deugden, byzonder aan haare Sexe eigen, niet bewaart. Moeten, wanneer deeze grondles duidelyk voor het verftand en overreedend betoogd is, die Deugden, en de middelen om dezelve te bewaaren en aan te kweeken, geene voorwerpen van het hoogfte aanbelang worden voor Vrouwen van verftand? Ik wil haare gerustheid niet geheel van deeze overtuiging laaten afhangen, wanneer ik in ftaat ben om die te verfterken door alle de voorafgaande hebbelykheden eener vroegtydig tot dit doel ingerigte opvoeding. Deeze zaaken zyn met elkander niet onbeftaanbaar, fchoon het, in den eerften opflage, zommigen zo moge toefchynen. Terwyl een Kind het Redesgebruik nog niet heeft, wil ik het leiden door myne Rede, en het zodanige hebbelykheden inboezemen, als myne ondervinding my overtuigd heeft, dat tot 's Kinds geluk ftrekken. Wanneer het verftand des Kinds begint te ontfluiken, kan ik het oogmerk myns gehouden gedrags ontvouwen; en hebbelykheid zal als dan het fteunzel der redelyke overtuiging krygen. Ik verlies geen tyd. Ik ftel my, door die handelwyze te volgen, aan geen gevaar bloot. Zy, integendeel, die, in dit ftuk, het geheel op de kragt der hebbelykheid en des vooroordeels laaten aankomen, ftellen zich bloot aan een geduurig gevaar. Indien hunne Kweekelingen eens beginnen te denken op de geblinddoekte opvoeding, hun gegeeven; indien eenmaal hun geloof begint te waggelen omtrent de leer-

leerstellingen hun ingeboezemd, zullen zy veelligt overslaan, om te denken, dat zy bedroogen wierden in alles wat men hun voorhieldt; zy zullen de voorige banden, met versmaading, afwerpen, aan stukken scheuren: ligten waangeloovigheid is altoos, ten tyde der ontdekkinge, ras en voorbaarig.

Smaakt u niet in de Vrouwlyke Sexe die veel moeds betoonende geest, welke de gewoonten, in de Maatschappy ingevoerd, versmaadt, door alle paalen van kieschheid en bedwang van Vrouwlyke zeden heenenbreekt —— dit vindt by my even min goedkeuring. De beste wyze, om myne Kweekelinge deeze dingen te leeren ontzien, is, haar te toonen, hoe dezelve onvermydelyk verbonden zyn met de hoogste belangen der Maatschappye, en met haare eigene weezenlyke genoegens des leevens. Voorzeker, dit begrip, dit inzigt van de nuttigheid der gebruiklyke bepaalingen, hoe schynbaar beuzelagtig, moet eene groote veiligheid voor de Sexe opleveren, en verre overtreffen de werktuiglyke hebbelykheden der zodanigen, die zich naar de gewoonten der wereld schikken, zonder overleg, zonder overtuiging. Hebbelykheid, door Rede aangekweekt, neemt den rang van Deugd aan. De beweegredenen, die van ondeugd te rugge houden, moeten meer kragts en sterkte krygen, door de middagklaare overtuiging, dat ondeugd en ellende onafscheidelyk gepaard gaan.

Het is maar al te waar, dat Vrouwen, die slegts half geleerd waren, die niet dan oppervlakkig de betrekkingen zagen van zedelyke en staatkundige denkbeelden, en het niet verder bragten dan tot eene zeer onvolkomene kennis van het menschlyk hart, zich dikwyls gedraagen hebben op eene wyze, die haare bekwaamheden en Sexe schande aandeed: zy leveren in 't oog loopende en betreurenswaardige voorwerpen op; voorwerpen, te menigvuldiger met kwaadaartigheid, dan met het verdiende medelyden, aangehaald. De goedhartige, de verstandige Man wyst de dwaalingen van vernuft met meer behoedzaamheids aan, dan die der dwaasheid; dewyl derzelver voorbeeld veel gevaarlyker moet geagt worden.

Ik beroep my op voorbeelden, die elk in dit vak eenigzins kundige, zonder naamsvermelding, zich onmiddelyk zal herinneren, om te bewyzen, dat, waar Vrouwlyk Verstand behoorlyk aangekweekt is, de Vrouwen niet alleen

verwondering verwekt hebben, door haare nuttige bekwaamheden; maar tevens agting, door haar voorbeeldlyk gedrag.

Wederſpreekers van deezen aanleg der Vrouwen, tot meerdere en uitgebreidere Verſtands-beoefening, ſchynen te ſchroomen om van Tydgenooten te ſpreeken; doch zy moeten het my ten goede houden, dat ik ze niet onaangeroerd kan laaten, als zo zeer voor myne zaak pleitende. De hedendaagſche Opvoeding is verbeterd; de vrugten deezer verbeteringe vertoonen zich: zy zyn aanwyzenswaardig.

In ſtede van my te ſchaamen, dat, tot nog toe, zo weinig is uitgevoerd door Vrouwlyke Bekwaamheden, in Weetenſchappen en nuttige Letterkunde, moet ik my verbaazen, dat 'er reeds zo veel gedaan is. Immers, wanneer wy overeenkomſtig met de waarheid, waar van de ondervinding tot getuigen ſtrekt, willen ſpreeken, zal men moeten bekennen, dat het nog geen reeks van jaaren geleden is, of de Vrouwen werden by ons, ſchoon op eene andere wyze, in Onkunde gehouden, even als in het *Turkſche* gebied. Alle middelen, om kennis te vermeerderen, werden wederſprooken door de heerſcheresſe de Mode; en zy zelfs, die de heerſchappy der Mode verſmaadden, vonden, op den weg, welken zy wenschten te betreeden, veelvuldige en bykans onoverkomelyke zwaarigheden. Onze Boeken, over de Weetenſchappen handelende, waren vol van onverſtaanbaare wartaal; een kleed van vermeende verborgenheid beveiligde pochende onkunde voor openbaare veragting; maar heden ten dage moeten de Schryvers hunne ontdekkingen aan het Publiek aanbieden in klaare bewoordingen, die elk mensch van gezond verſtand verſtaan kan: kunsttermen kunnen niet langer de plaats van weezenlyke kundigheden bekleeden; en de kunst van onderwyzen is tot eene hooge maate van volkomenheid gebragt, door de begeerte om onderweezen te worden. Veele zaaken, die men boven der Vrouwen bekwaamheden verheven waande, of nutloos voor de Sexe rekende, vindt men thans volkomen binnen het bereik haarer vatbaarheden, en wonderwel pasſende aan haaren ſtand.

De Plantkunde is onder de Vrouwen in de mode geraakt; met den tyd zal deeze haar nuttig worden, zo zy het niet alreede is. „ Men heeft," gelyk Dr. DARWIN zich uitdrukt, „ de Weetenſchap onder den Standaart

„ der

„ der Verbeelding gebragt; door de onwederstaanbaare „ bekoorlykheden van vernuft, zullen, door dezelfde „ kragt, haare volgeresſen geleid worden van de lugtiger „ overeenkomsten, die de dichterlyke verbeelding schept, „ tot de gezetter, welke de strikter redenkaveling der „ Wysbegeerte vormt (*).”

De Scheidkunde zal zich voeglyk by de Plantkunde paaren. De Scheidkunde is eene Weetenschap, byzonder voor de Vrouwen geschikt, voegende aan haare bekwaamheden en leevensstand. De Scheidkunde is geen Weetenschap van praal, zy verschaft eene bezigheid van verscheidenheid; zy vordert geene lichaamssterkte; zy kan binnenshuis geoefend worden; zy werkt onmiddelyk tot nuttige huislyke gebruiken; en terwyl zy de schranderheid van het vindingrykst vernuft oefent, gaat zy niet gepaard met het gevaar van de verbeelding te verhitten; het oordeel wordt opgeschranderd, de geest op iets weezenlyks gevestigd; de kennis, daar door verkreegen, is juist, en het vermaak der nafpeuringe schenkt eene genoegzaame belooning voor den arbeid.

Wilde ik hier uitweiden om de Scheidkunde by zeker slag van *Epicuristische* Wysgeeren aan te pryzen, ik zou zeggen dat een goede Kok een Scheidkundige is; dat de beoefening deezer Weetenschap eene heilzaame hervorming zou te wege brengen in de Boeken over de Kookkunst, en strekken om de bekwaamheden te vermeerderen en uit te breiden van elke Vrouw, die in zich alle de hoedanigheden van eene goede Huishoudster vereenigt.

De Heer ANTONY PAALVAST, de onverzoenlyke vyand van Vrouwen, die zich op eenige Weetenschap, hoe genaamd, toeleggen, verklaarde, op zekeren tyd, „ dat, „ zo hy weder eene Vrouw moest kiezen, haare weetenschap zich niet verder zou moeten uitstrekken, dan tot „ de kennis der enkele Letters, zonder derzelver heillooze zamenvoegingen; dat zy ten hoogsten tot 24 „ toe zou moeten kunnen tellen: het eerste zou haar „ bekwaam maaken om zyn Linnen met A. P. te merken; en het laatste genoegzaam weezen om haar hem „ een Hemd te doen geeven N. 1. gemerkt, en het van „ andere, ten genoegzaamen getale, te onderscheiden.”

Dan

(*) Dr. DARWIN's *Botanic Garden. Preface.*

Dan ANTONY PAALVAST's Vrouw zou, door eene gepaste aanwending der Scheidkunde, zyn Linnen met A. P. merken, met eene net- en vaardigheid, die de bekwaamste naaister in de kruissteek verre overtrof; zy zou, door bedreevenheid in de rekenkunst, zyn kleederkas en geheele huishouding in beter orde houden, en in alles smaak en geregeldheid invoeren. De Huishoudkunde bestaat niet, gelyk zommigen denken, in het staan op een duit, op een aasje gewigt; maar in een uitgebreider rekenkunst, gepaard met eene hebbelyke gesteldheid op orde, en het vermogen om onze begeerten te evenredigen met onze middelen om 'er voldoening aan te schenken. De op beuzelingen staande geest eener Vrouwe is veragtlyk en haatlyk in 't oog eens Egtgenoots van verstand en smaak. Maar, verre van huishoudelyke pligten te verwaarloozen, zullen welopgebragte Vrouwen die van het hoogste aanbelang rekenen; dewyl zy begrypen, dat de geheele gelukzaligheid des huislyken leevens opgemaakt wordt uit het geluk van elken dag, van elk uur, en dat het genot van deeze afhangt van het stipt waarneemen zodaniger deugden, die meer in weezenlyke waardye dan in schittering bestaan. —— Smaak, vernuft, oordeel, zyn alle noodig in, en toepasselyk op, de kunsten des huislyken leevens; en het huislyk leeven zal meest gezogt worden door de zodanigen, die, in hunnen eigen geest, een steeds springende welbron hebben van nieuwe denkbeelden; die zich door den ydeltuitigen geest der verstrooijinge niet laaten wegsleepen; en in staat zyn om alle de weezenlyke vermaaken van Vriendschap en Liefde te genieten.

Onder het schryven deezer Aanmerkingen, viel my een Stukje in handen, waar in ik de volgende hier niet te onpas komende plaats aantrof. 't Is J. ANDERSON, die hier spreekt. „ Het grootste gedeelte van de waar„ neemingen, welke ik hier mededeel, zyn ontleend van „ eene Vrouw, thans verheeven boven alles wat in „ deeze ondermaansche wereld plaats heeft. Haare wel„ daadige geaartheid bragt te wege, dat zy nimmer iets „ over 't hoofd zag, nimmer eenige omstandigheid over„ sloeg, welke in den kring haarer waarneeminge viel, „ die, in eenig opzigt, nuttig kon weezen voor haare „ medemenschen. Aan haaren zagten invloed hebbe men „ dank te weeten het goede 't welk uit myne pen vloei„ de. Een weezen, dit was haar heerschend denkbeeld,

„ 't welk

„ 't welk zo veel van den byſtand van anderen afhangt, „ als een mensch, is als een ſchuld aan zyne mede- „ menſchen verpligt de mededeeling van de kundighe- „ den, welke hy opgedaan heeft, en hem op zynen „ weg voorkwamen. Dit was ook myn begrip; ik „ ſtemde volmaakt in met deeze inzigten der Vrouwe „ van myn hart, die my hielp in alle myne naſpeurin- „ gen. Ik heb thans het ſomber vergenoegen, om de „ voorwerpen te beſchouwen, in welker opklaaring „ zy eertyds nevens my zo veel genoegen vondt."

De bekwaame Lord LYTTLETON, de goedhartige HALLER, de beminnelyke Dr. GREGORY, hebben allen, met de taal der hartlykſte genegenheid, met de taal der waarheid, de vermaaken beſchreeven, de geneugten opgehemeld, welke Mannen van vernuft en geleerdheid raapen uit de vereeniging met Vrouwen, die zamenſtemmen met hunne denkbeelden en aandoeningen; die met hun als gelyken kunnen verkeeren, met hun als Vrienden leeven; die hun daadlyken byſtand kunnen bieden in de zo gewigtige als aangenaame bezigheid, de opvoeding der Kinderen; die het Huisgezin in het aangenaamst gezelſchap hervormen, en het Huis het aantrekkend middelpunt maaken van aardſche zaligheid. —— Kunnen Vrouwen, wier verſtand niet beſchaafd is door nuttige leering, zodanige gezellinnen des leevens uitmaaken?

De Vrouwen hebben het voorregt niet, 't welk wy Mannen bezitten, om zich een voorwerp ter egtlyke vereeniginge te verkiezen; maar het ſtaat aan de Sexe om zich te bepaalen als zy verkoozen worden. Vrouwen kunnen den ſmaak niet volſtrekt dwingen der Mannen, aan welken zy zich verbinden; dan grootlyks zal haar geluk afhangen van het vermogen om haaren ſmaak naar dien van haaren Egtgenoot te ſchikken.

Het is te deezer oorzaake, dat ik, in de opvoeding der Dogteren, my liever bevlytige om de vermogens des verſtands in 't algemeen aan te kweeken, dan om ze tot eenig byzonder vak te bepaalen. Ik verlang niet om van myne Dogter een Snaarenſpeelſter, een Schilderesſe of Dichteresſe, te maaken; ik begeer niet, dat zy een Plantkundige, een Wiskunſtenaaresſe, of een Scheidkundige, worde; maar ik verlang haaren geest een zugt tot werkzaamheid, tot opmerking, tot kennisliefde, en kragt van redenkaveling, in te ſtorten.

Deeze hoedanigheden zullen haar in ſtaat ſtellen, om iets uitſteekends te verkrygen, als zy zich toelegt op eenig vak van Weetenſchap of Letterkunde. Haar ſmaak, zo wel als haare bezigheden, zullen, zo ik hoop, bepaald worden door haaren leevensſtand, en door de wenſchen haarer Vrienden; zy zal alle begaafd- en alle kundigheden aanmerken als ondergeſchikt aan haar voornaamſte doel, het bevorderen van anderer en eigen Geluk.

IETS OVER HET ZOGENAAMDE *Scavoir faire* IN DE BEOEFENING DER GENEESKUNDE. Door CHR. LUDW. SCHWEICKHARD, *Hofraad te Carlsruhe.*

De algemeene Aanmerkingen over het *Scavoir faire*, door den Heer VOGEL medegedeeld in het *Journal der Practiſche in- en uitwendige Geneeskunde*, zyn zo gewigtig en zo nuttig, dat ik, om aan den door hem gegeeven wenk te voldoen, het insgelyks waage, myne ondervindingen, ten opzichte van dit gewigtig onderwerp der Geneeskunde, mede te deelen. Het gevoel van de geringheid myner vermogens, met betrekking tot dien uitmuntenden Geleerden, zal my ook voor de geringſte verdenking van hekelzucht zo veel te meer bewaaren, daar myn eenig oogmerk, in het ſtellen van dit Stukje, geweest is, nuttig te zyn.

Wanneer het *Scavoir faire*, in de beoefening der Geneeskunde, niet met een bedaard overleg beſtudeerd, wanneer het overdreeven, overylend, zonder menſchenkennis en zonder zedelyke rechtſchaapenheid, uitgeoefend wordt, moet het, gelyk de dagelykſche ondervinding leert, in plaats van eene duurzaame Vermaardheid, niet dan een zeer kortſtondigen Roem baaren; wordende dus die effene baan, die den Arts, door zyn kloek en kundig beleid, tot eene gelukkige beoefening der Practyk voert, misgeloopen, en daarentegen de dwaalweg eener valſche, en geen duurzaam heil aanbrengende, Kwalkzalvery betreeden. Het is intusſchen zeer bezwaarlyk, de rechte ſcheidlinie, tusſchen het echte *Scavoir faire*, en de Kwakzalvery, naauwkeurig daar te ſtellen. Ja ik zie de zwaarigheid van zodanig eene onderneeming zo volledig in, dat ik my niet vermeete, in ſtaat te zyn, dezelve, door myne aanmerkingen,

gen, ten vollen te zullen kunnen wegneemen. Genoegzaam zal ik myne moeite beloond rekenen, zo ik flechts voor de bywegen, die tot de Kwakzalvery leiden, waarschuwen, en het daar toe brengen kan, dat het *Scavoir faire* door een opgeklaard geweeten beftierd, en de edele Eerzucht in ftaat gefteld worde, om het echte goud van de valfche fcorien der Kwakzalvery te onderfcheiden.

Daar het *Scavoir faire* het denkbeeld bevat van eene bekwaamheid, om eene onderneeming zo wel te doen flaagen als mogelyk is, moet daar ook teffens het denkbeeld in begreepen zyn, dat hy, welke die bekwaamheid uitoefent, zulks niet doe uit byoogmerken, die met de eigenlyke zaak in geen verband ftaan. Zo het geval anders is, zal het *Scavoir faire* zelden zedelyk goed, en dus van dien kant niet pryzenswaardig zyn. Begeert de Geneesheer zyne oogmerken op de beste en gelukkigfte wyze te bereiken, dan moet hy, by het ziekbed, zyn *Scavoir faire* niet alleen volgens ftaatkundige, maar ook volgens zedelyke, grondftellingen uitoefenen. Ook de allerbekwaamfte en met het fynfte *Scavoir faire* begaafde Geneesheer zal zelden ten vollen gelukkig, ten hoogften geliefd en boven andere gezocht worden, zo hy zyn *Scavoir faire* niet verbindt met eene loflyke *zedelykheid*.

De algemeene toejuiching, met welke het Gemeen deezen of geenen Arts boven andere vereert, kan toch niet wel in 't algemeen de uitwerking van een lofwaardig *Scavoir faire* in de Geneeskunst zyn. Dagelyks wordt immers de lompfte Kwakzalver met toejuichingen vereerd, terwyl de verdienfte van den kundigften Arts miskend, of met een dubbelzinnig fchouderoptrekken beoordeeld wordt. Een verftandig Geneesheer zal voorzeker zodanig eene toejuiching, die alleen voor een Kwakzalver berekend is, niet begeeren; en zo het *Scavoir faire* niets anders ten oogmerke had, zou hy 'er niet naar ftreeven.

Tot het verwerven van een duurzaam vertrouwen behoort, myns achtens, behalven de door den Heer VOGEL opgegeevene hoedanigheden in een Geneesheer, ook eene gepaste Godsdienftigheid, niet weinig onderfcheiden van huichelaary of dweepzucht. Door deeze hoedanigheid zal de Geneesheer by het beste gedeelte van het Publiek veel meer duurzaam vertrouwen ver-

krygen, dan door enkele welleevendheid zonder Godsvrucht.

Onder anderen heb ik ook ondervonden, dat het *Scavoir faire* nergens zo nuttig en gewigtig is, als by het onderzoek naar den aart der aanweezige ziekte. Inzonderheid oordeele ik hetzelve ten hoogsten noodzaaklyk by Lyders, die aan sleepende kwaalen zukkelen: naardien ik by ondervinding weet, dat een Geneesheer, die by den aanvang van een vluchtig verhaal des Lyders, aangaande zyne krankheid, hem in de reden valt, en zegt: „ genoeg! ik ken uwe ziekte al, in alle haare om„ standigheden, betrekkingen en toevallen; ik zal u ras „ helpen; uwe gezondheid moet met een of twee voor„ schriften weder hersteld zyn," enz. bykans nooit zyn oogmerk bereikt, en het vertrouwen des Lyders, zo hy het al in den eersten opslag bekomen mogt, zeer spoedig verliest. Dus kwam nog voor weinige dagen een Zieke by my; my verhaalende, dat hy by een anderen Geneesheer hulp gevraagd had, maar dat hy op zyn voorschrift geen vertrouwen kon stellen, en hetzelve ook niet wilde opvolgen, om dat die Geneesheer hem naauwlyks had willen hooren, maar hem op het spoedigst met een Recept had afgescheept.

Onder de Afwykingen van de regels der gezonde Geneeskunst behoort, naar myne ondervinding, ook die omstandigheid, waarin men menigmaalen, in plaats van de boodschappers der Zieken behoorlyk te ondervraagen, genoodzaakt is de medegebragte pis naauwkeurig te bezien, om hun vertrouwen te winnen, en verder het noodige uit hen te ontdekken. Dus heeft my ten minsten het gedrag van myn Voorzaat, in het bekleeden van een aanzienlyk *Lands-Physicat*, genoodzaakt, de door hem aangenomene rol in zekeren zin voort te speelen, om het vereischte vertrouwen by het Landvolk te bekomen. Deeze Geneesheer had veel werks gemaakt van het zogenoemde Piskyken, om daar mede geld byeen te schraapen. In den beginne moest ik my dus hier ook wel mede bezig houden, zonder dat ik 'er echter iets voor wilde genieten, tot dat ik allengskens middel vond, om de Landlieden van dit, voor de zuivere Geneeskunde zo haatlyk, vooroordeel te verlossen. Dit oogmerk bereikte ik, voornaamlyk, met hun overtuigende bewyzen voor oogen te leggen, hoe zy zich door die Kwakzalvers lieten bedriegen, die, in plaats van waarlyk iets uit het

wa-

water te zien, hun allerlei listige ſtrikvraagen wisten te doen, om achter de waarheid te komen. Wanneer men, by voorbeeld, als iemand met water by u komt, maar onbeſchroomd uitroept: *Hy is waarlyk!* zo valt u de watervertooner doorgaans in de reden, (indien, naamlyk, het medegebragte water van een manspersoon is) en zegt: „ Zo, Heer Doctor, meent gy waarlyk, dat „ de Patient in gevaar is?" en is dus in de verbeelding, dat men het geſlacht van den Zieken waarlyk geraaden heeft; 't geen dan doorgaans genoegzaam is, om den boodſchapper, die tot hier toe voor ſtommetje geſpeeld had, de tong los te maaken, en hem aan het ſpreeken te krygen, om de verdere omſtandigheden der ziekte te openbaaren. Behoort daarentegen de Zieke, van welke het water is aangebragt, tot het vrouwelyk geſlacht, dan zwygt de watervertooner, by deeze verklaaring van den Arts, plotslyk ſtil, en denkt: „ Voor deeze keer heeft de „ Doctor ten minſten mis geraaden." Daarentegen kan de Geneesheer nu voortgaan, en zeggen: *Hy is waarlyk — de Urin is waarlyk zeer brandend — doch dit zal haar niet hinderen.* De bode andwoordt daar doorgaans oogenbliklyk op: „ Zo denkt de Heer Doctor, dat de Zieke nog „ zal kunnen geneezen worden?" dewyl de boodſchapper thans overtuigd is, dat de Doctor uit de pis geraaden heeft, dat de Zieke van het vrouwelyk geſlacht is. 'Er beſtaan meer dergelyke konstgreepen, van welke gebruik gemaakt wordt, om het ligtgeloovig gemeen te bedriegen; en door de lieden zodanige ſtreeken te ontdekken, heb ik veelen de oogen geopend. Op deeze wyze meene ik, dat ook, in gewisse omſtandigheden, het *piskyken* onder het geneeskundig *Scavoir faire* mag gerekend worden.

De ondervinding heeft my overtuigend beweezen, dat het *Scavoir faire* nergens bezwaarlyker is uit te oefenen, dan by waare Hypochondristen. Ik herinnere my een geleerden Hypochondrist, dien ik, geduurende een langen tyd, onder de kuur had, en welke my met myn *Scavoir faire* meesterlyk in de engte wist te brengen: want, wanneer ik hem geduld aanraadde, of hem lichaamlyke beweeging, zonder Geneesmiddelen, voorſchreef, beklaagde hy zich daar over, by zyne Echtgenoote, met te zeggen, dat hy nu naby zyn einde moest zyn, om dat hem de Doctor niets meer voorſchreef. Wanneer ik hem daarentegen een Geneeskundig Voorſchrift gaf, dan was de klagt: „ Ik moet nu waarlyk veel erger zyn; want „ de

„ de Doctor heeft my weêr Geneesmiddelen voorgeschree-
„ ven."

Wat de konstgreepen betreft, die men in het aanpryzen van Geneesmiddelen, en in 't schryven van Recepten, kan in het werk stellen, moet ik bekennen, dat ik, in het begin van myn praktischen loopbaan, meermaalen Broodpillen voorgeschreeven, en ook leelyke Geneesmiddelen met aangenaamere vermengd hebbe, om ze dus aanneemlyker te maaken; doch teffens kan ik verzekeren, dat de ondervinding my geleerd heeft, dat het dikmaals beter is, de Zieken, in plaats van hun dingen voor te schryven, die niets baaten kunnen, indien mogelyk, te overtuigen, dat het beter voor hun is, een tydlang geene Geneesmiddelen te neemen; of te zeggen, dit of dat Geneesmiddel is zeer bezwaarlyk in te neemen, en men heeft reden om te vermoeden, dat het zyne behoorlyke werking niet zal doen, wanneer het met andere aangenaamere middelen vermengd wordt. Daarentegen gelukte het my dikwyls, wanneer de Patienten my inzonderheid verzochten, hun dit of dat middel, 't geen ik echter volstrekt noodzaaklyk oordeelde, niet te geeven, hen gerust te stellen, met te zeggen, dat ik iets anders zou bezorgen; wanneer het doorgaans nog al gelukte, met 'er iets aangenaams en onschadelyks by te voegen. Meermaalen vond ik het ook dienstiger, aan Lyders, die toch ongeneeslyk waren, iets onschuldigs voor te schryven, dan ze geheel zonder hulpe te laaten. Eene handelwyze, van welke ik desgelyks gewoonlyk gebruik maakte, by kranken, wier weezenlyke kwaal ik, in den eersten opslag, niet genoegzaam kon onderkennen.

Onder de menigvuldige voorzorgen, welke een Geneesheer in acht moet neemen, om zyne oogmerken te bereiken, behoort ook dit, dat hy de naastbestaanden en de oppassers der Zieken, op eene geoorlofde wyze, zoeke te winnen. Dus houde ik my, by voorbeeld, overtuigd, dat ik myn oogmerk niet bereikt zou hebben by een man van hooge geboorte, die aan eene zwaare en ingewikkelde krankte zukkelde, die teffens geene Consultatien wilde gedoogen, en dien men zeer bezwaarlyk tot het gebruik van Geneesmiddelen kon beweegen; en dat ik hem niet zou hebben kunnen geneezen, zo ik niet een afspraak met zyn Kamerdienaar, die wat vroeger door my van eene andere, desgelyks zeer gewigtige,

krank-

krankte geneezen was, gemaakt had, om hem te verzekeren, dat de tegenwoordige ziekte van den Heer dezelfde was, als de voorige van zyn Oppasser, en hem daar door te beweegen om myne voorschriften behoorlyk in acht te neemen.

Met betrekking tot de geneeskundige Consultatien, moet ik aanmerken, dat daar, zo ergens, het *Sçavoir faire* te pas komt. Onder anderen moet een Geneesheer behendig uitvorschen, of zyne Lyders ook eene Consultatie, met een of meer andere Geneesheeren, begeeren. Voorts, zo hy zulks zelve van dienst rekent, moet hy 'er op verdacht zyn, om zyn voorstel zodanig te doen, dat hy den Zieken geen onnoodigen angst op het lyf jaage, noch, van den anderen kant, verdenking geeve, dat het hem aan kundigheid ontbreekt. Wanneer nu tot zodanig eene beraadslaaging besloten is, moet hy de keuze van de Artzen aan den Zieken overlaaten, om geen vermoeden te geeven, dat 'er eene geheime afspraak plaats hebbe. By de Consultatie zelve moet eindelyk de Geneesheer volkomen meester van zyne driften zyn; zynde het veel beter, om de, zyns oordeels, by het krankbed voorgestelde verkeerde meeningen, op dien tyd, met stilzwygen voorby te gaan, dan, door tegenaanmerkingen, gelegenheid te geeven tot een medicinaalen twist; of zich in zodanig een geschil, 't geen reeds onder de aanweezende Artzen mogt ontstaan zyn, te mengen.

Nog meerdere, tot het weezenlyk medicinaal *Sçavoir faire* behoorende, zaaken, houde ik, om redenen, tot hier toe achter; alleen hartelyk wenschende, dat de medegedeelde aanmerkingen niet ongunstig mogen beoordeeld worden, door hen, die de zwaarigheden en onaangenaamheden, welke onafscheidbaar zyn van de Geneeskundige Praktyk, grondig kennen: gelyk ook, dat dezelve beschouwd mogen worden als vrymoedige en onopgesmukte bevindingen, die ik in myne eigene praktyk heb opgedaan.

LEEVENSSCHETS VAN JEAN ANTOINE NICOLAS CARITAT DE CONDORCET (*).

(Volgens LA LANDE.)

JEAN ANTOINE NICOLAS CARITAT DE CONDORCET sproot uit eene edele en zeer oude Familie, werd den zeventienden van Herfstmaand 1743 te *Ribemont*, in *Picardye*, gebooren. Vyftien jaaren bereikt hebbende, werd hy na het Collegie van *Navarre* gezonden, om zich in de Wysbegeerte te oefenen. Hy hadt het geluk om in handen te vallen van een bekwaamen Hoogleeraar, die zich zints dien tyd onderscheidde door verscheide uitgegeevene Wiskundige Werken. De jonge CONDORCET betoonde geen smaak te vinden in de loopbaane hem het eerste jaar voorgeschreeven; hem walgden de zifteryen der Ontology en Pneumatology, en de geheele jammerhartige, zamenknooping der Schoolsche Metaphysica. Maar, in het volgende jaar, zyne Oefeningen bepaalende tot de Wis- en Natuurkundige Weetenschappen, vondt hy deeze geheel en al gelykaartig aan zyn smaak; en schoon 'er, ten dien tyde, honderd en twintig Studenten zich te *Navarre* in die vakken bevonden, stak hy boven allen uit. Hy verdeedigde in het openbaar eenige Stellingen, waar by CLAIRAUT, D'ALEMBERT en FONTAINE zich tegenwoordig bevonden, met veel roems.

Weder na huis gekeerd, zette hy zyne Wiskundige Weetenschappen, met allen yver, voort. Om 'er te grooter vorderingen in te maaken, trok hy met den Jaare 1762 na *Parys*; waar hy de Scheidkundige Lessen van MACQUER en BEAUME bywoonde, en zich steeds liet vinden in de geleerde Zamenkomsten, door D'ALEMBERT aangelegd ten huize van Mevrouwe DE LESPINASSE.

Slegts twee en twintig jaaren bereikt hebbende, gaf hy, in den Jaare 1765, een Werk uit over de *Integral Calcule*, waar in hy de uitgestrektheid en oorspronglykheid zyner inzigten ontdekte. Men telde hem van dien tyd af onder de grootste Wiskundigen in *Europa*. Daar waren 'er

(*) Zie hier boven bl. 60.

'er toen niet meer dan tien van dien ſtempel; één te *Petersburg*, één te *Berlyn*, één te *Bazel*, één te *Milaan*, en vyf of zes te *Parys*. *Engeland*, 't welk zulke uitſteekende Wiskundigen voortyds hadt uitgeleverd, hadt 'er thans geen die met de gemelden in één rang kon geplaatst worden.

Ten blyke daar van ſtrekten de oploſsingen van de afgetrokkenſte Wiskundige voorſtellen, door hem in de Jaaren 1767 en 1768 in 't licht gegeeven. Op den achtſten van Lentemaand des Jaars 1769, werd CONDORCET Lid van de Academie, en verrykte, zints dien tyd, tot den Jaare 1773, de Boekdeelen, door dezelve uitgegeeven, met Stukken over de hooge Wiskunde. Het was eenigzins te bejammeren, dat hy zich misſchien in beſpiegeling te zeer verdiepte, en zo algemeen uitgeſtrekte regels opgaf, dat ze niet wel op byzondere gevallen konden worden toegepast. In deeze afgetrokkene beſchouwingen voortvaarende, en daar mede verſcheide jaaren aanhoudende, ſtelde hy eene breedvoerige Verhandeling op, over de *Integral Calcule*, in vyf Deelen; behelzende de Leer zelve, en dier toepasſinge. Dit Werk werd voor de Drukpers gereed gemaakt in den Jaare 1785, door KERALIO, voortyds Gouverneur van den Infant van *Parma*. Slegts honderd en acht en twintig bladzyden zyn 'er van gedrukt; maar het Handſchrift is nog in weezen; gelyk ook dat eener Verhandeling over de Arithmetica. Het is te hoopen, dat deeze beide eenmaal het licht zullen zien.

CONDORCET's aandagt bepaalde zich intusſchen niet geheel en al tot deeze diep afgetrokkene Weetenſchappen. Omtrent den gemelden tyd gaf hy een naamloos Geſchrift uit, onder den tytel van *Brief aan eenen Godgeleerden*, waar in hy op een ſcherpen Satyrieken trant de aanvallen beantwoordde, gemaakt door den Schryver van *de Drie Eeuwen der Letterkunde*, tegen dien Wysgeerigen Aanhang. Dan hy voerde het ſtuk zomtyds te verre; want, de juistheid zyner Stellingen toegeſtaan zynde, hadt hy voorzigtiger gehandeld, als hy deeze waarheden bepaald en gehouden hadt binnen eenen kring van vertrouwde Vrienden, daar ze gevaarlyk zyn voor het gros des volks, die geene gezonde beginzels weeten in plaats te ſtellen voor 't geen zy verliezen, in vrees, troost, of hoope.

Te midden van den Jaare 1773, werd CONDORCET bevorderd tot Secretaris van de Academie der Weetenſchap-

ſchappen. Deeze gewigtige post nam hy het overige zyns leevens waar, met veel bekwaamheids en grooten roem. De post, hem opgelegd, vorderde van hem het vervaardigen der Leevensbeſchryvingen der afgeſtorvene Academieleden; die taak volvoerde hy naarſtig, met oordeel en algemeene toejuiching. En welk ſoort van Geſchriften is zo vatbaar om ten algemeenen gebruike aangewend te worden, als het opſtellen van Leevensverhaalen. Deeze ſchenken leering op de inneemendſte wyze; leeven en werkzaamheid byzettende aan de regelen van gedrag en de lesſen der Deugd, doen zy in den boezem het vuur van edelaartigen volglust ontbranden. Het Leevensberigt eens Wysgeers moet overzulks een gedeelte van de Geſchiedenis der Weetenſchap bevatten. Wy zień daar in de opeenvolgende ſtappen, welke tot ontdekkingen leiden, en leeren de waardy deezer verkrygingen ſchatten, naar maate van de poogingen daar toe aangewend, en de menigte van te boven geworſtelde hindernisſen. Wie zal den *Franſchen* den lof betwisten, dat zy zints lange hebben uitgemunt in het opſtellen van *Eloges*; doch die van CONDORCET neemen een verhevener vlugt dan die zyner Voorgangeren. Vol onderrigting van waare Weetenſchap, en door onpartydigheid ingegeeven, ſpreiden zy teffens een ſterkte van Verbeeldingskragt ten toon, gepaard met kragt en ſtoutheid van ſtyl. De onverſchrokkenheid, met welke hy de gevoelens van Waarheid en Vryheid uitboezemde, kon men naauwlyks verwagten uit de pen van een Lid der Academie onder eene Monarchaale Regeering.

Behalven de *Eloges*, welke eigenlyk tot de taak van CONDORCET behoorden, gaf hy, in een afzonderlyk Boekdeel, de Leevens dier Geleerden, die, geſtorven zynde vóór het herſtel der Academie in het Jaar 1699, niet in het Plan van FONTENELLE vielen. —— Het ſtaaken van de Historie der Academie, of het opſtellen van geregelde Uittrekzels der gedrukte Stukken, 't welk hy, in den Jaare 1783, te wege bragt, ſchonk hem meerder tydruimte.

Met den Jaare 1787 verſcheen, hoewel zonder 's Mans naam, in 't licht, zyn Verſlag van TURGOT. Een meesterſtuk, 't welk, de weldaadige inzigten ontvouwende van een braaf en verlicht Staatsdienaar, een beknopte ſchets oplevert van de beginzels der Staatkundige Œconomie; men zal in geene taal iets, 't zelve overtreffende, vinden. Omtrent dien

dien zelfden tyd vervaardigde hy die fraaije Leevensbeschryving, welke geplaatst is vóor de pragtige Uitgave der Werken van VOLTAIRE.

CONDORCET was in den Jaare 1782 verkoozen tot Lid van de *Fransche Academie*. Zyn roem als een uitsteekend Schryver was zo wel gevestigd, dat de Boekhandelaars gaarne hunne uit te geevene Werken met zyn naam wilden doen pronken. Hy beloofde een Deel als een Byvoegzel by de Overzetting van EULER's *Brieven aan eene Duitsche Prinses*; doch hy voltooide het niet. Het gedeelte, 't welk gedrukt werd, slegts ruim honderd bladzyden beloopende, behelst de Beginzels der Kansrekeninge, en een aartig Plan van een Woordenboek, waar in de Stukken zouden gerangschikt worden enkel naar derzelver hoedanigheden. Eene nieuwe Overzetting kundigde men aan van SMITH's *Rykdom der Volken*, met Aantekeningen van CONDORCET; schoon hy nimmer in ernst bedagt geweest was om 'er de hand aan te slaan. Op even lossen grond was zyn naam geleend aan een Werk, getyteld: *Bibliotheque de l'Homme Public*. De gemaklykheid van zynen aart stelde hem, ten deezen tyde, maar al te zeer bloot voor zulke onedele kunstenaryen.

De laatstgemelde Letterbezigheden trokken CONDORCET niet geheel en al af van diepere Studien. Op aanraaden van TURGOT, zogt hy de Analysis toe te passen op Staat- en Zedekunde. Zyn eerste Stuk, des betreffende, over de *Waarschynlykheden*, las hy ten Jaare 1781 in de Academie voor. Vervolgens strekte hy zyne naspeuringen uit tot het overweegen van verkiezingen, verkoopingen en opvolgingen: in 't einde die Aanmerkingen en Berekeningen in de gedaante van een Stelzel gebragt hebbende, gaf hy ze in den Jaare 1785 in 't licht. Dit Boekdeel bevatte de beginzels van eene nieuwe en zeer belangryke Weetenschap.

Gereed valt te begrypen, welk een aanbelang CONDORCET stelde in het wel slaagen der Omwentelinge in *Frankryk*. Bewust welk een verbaazenden invloed de Nieuwspapieren hebben, droeg hy met ruime handen by aan het *Journal de Paris* en de *Chronique*, welke Tydschriften grooten roem verwierven door de fraaiheid die zyne welversneede pen 'er aan byzette; en niet lang vóór zynen dood ving hy met den beroemden SIEYES een Tydschrift aan tot Volks onderwys. —— In den Jaare 1791

vervaardigde hy een Gefchrift ten voordeele van het Gemeenebest-beftuur; dit verzorgde hem eene plaats in de Wetgeevende Vergadering, en de Academie ftondt hem toe de post van Secretaris te blyven bekleeden. Hy vervaardigde een Manifest, ten opzigte van den Oorlog, door de gekroonde Hoofden gedreigd; ook kwam van zyne hand een zeer breedfpraakig en uitfteekend Verflag, wegens het openbaar Onderwys, 't welk onlangs gedeeltlyk in *Frankryk* gevolgd is. Vroegtydig was CONDORCET een Lid van de Club der *Jacobynen*; dat kragtig werktuig der Omwentelinge; doch de heftigheid, met welke dezelve voortfloeg, bemerkende, verliet hy die Byeenkomften in Lentemaand des Jaars 1792.

Wanneer de Koning na den Tempel gebragt werd, benoemde de Wetgeevende Vergadering CONDORCET, om een Verdedigfchrift van dit bedryf, aan geheel *Europa* gerigt, op te ftellen. By de ontbinding dier Vergaderinge benoemde men hem tot Afgevaardigde op de *Nationaale Conventie*, en voor een tydlang fpeelde hy eene hoofdrol in derzelver raadpleegingen. Hy vondt zich aan het hoofd geplaatst van het Committé, benoemd tot het ontwerpen van een plan van eene *Republicainfche* Conftitutie. —— Maar, intusfchen, hadt de aanhang van de *Montain*, die met een byzondere kragt van character werkte, binnen korten tyd meer en meer fterkte gekreegen. Het verflag van het Committé werd koeltjes ontvangen —— zelfs met verfmaading bejegend; en op den één en dertigften van Bloeimaand 1793 zegepraalde ROBESPIERRE volkomen.

Op die Zegepraal volgde wel ras het vatten en verftrooijen der *Brifottynen*, en CONDORCET, tegen het dooden des Konings geftemd hebbende, vondt zich onder de gevloekten. Eenige maanden lang verwierf hy eene fchuilplaats te *Parys*, in het huis van eene Vrouwe, die hem in perfoon niet kende, maar deel nam in zyn lot. Niets kon de waakzaamheid van den Dwingeland ontgaan. Bedreigingen eener ftrikte Huisbezoeking drongen hem, in Lentemaand des Jaars 1794, zyne fchuilplaats te verlaaten. Hy geraakte vermomd de barriere door, en fleet den eerften nagt op de vlakte van *Mont Rouge*. Den volgenden morgen keerde hy na het huis van een oud Vriend te *Fontenai*, die ongelukkig na *Parys* gegaan was, en niet voor naa het verloop van twee dagen t'huis verwagt werd. In deezen deerlyken ftaat van onzeker-

heid

heid bragt CONDORCET één nagt in een steengroeve, en een tweeden onder een boom in 't veld door; op den derden dag haastte hy zich om zynen Vriend te ontmoeten; maar de ontmoeting was kortstondig en niets afdoende; naa een op staande voet genomen besluit, kwam men overeen, dat CONDORCET op dat oogenblik zou vertrekken, en 's nagts wederkomen, naa dat alle dienstboden ter ruste waren. Dit noodzaakte hem nog dien tyd in de nabuurschap van *Calmar* rond te zwerven. Door honger geprangd, door vermoeienis afgemat, aan zyn voet bezeerd, kon hy de behoeften der natuure niet langer wederstand bieden. Hy waagde het in een kroeg te gaan; waar zyn lange baard en verwilderd uitzigt hem verdagt maakten. Een Lid van het Committé Revolutionair van *Calmar* vroeg hem zyn Bewys van Burgerschap af; dit ontbreekende, en het vreemd voorkomen 't welk deeze Man maakte, was oorzaak, dat men hem na het Committé bragt; en van daar overvoerde na het Distrift van *Bourg la Reine.* Te laat gekomen zynde, om dien avond ondervraagd te worden, zette men hem gevangen onder den naam van PIERRE SIMON; met oogmerk om hem vervolgens na *Parys* te zenden. Doch 's anderen daags 's morgens vondt men hem dood (*).

Zo deerlyk eindigde de allerbekwaamste Wysgeer, en een der fraaiste Schryveren, die de tegenwoordige Eeuw vercierd hebben, zyn leeven. Hy was zagt, goedaartig en verpligtend, van aart. Noch zyn trant van spreeken, noch zyn uitwendig voorkomen, droegen blyk van het vuur zyns vluggen en schranderen vernufts. D'ALEMBERT vergeleek hem wel eens by een Volkaan met sneeuw

(*) Men vondt (op dat wy 'er dit byvoegen uit C. A. BÖTTINGER's *Zustand der Neuesten Litteratur, der Kunsten und Wissenschaffen in Frankreich*,) CONDORCET dood op den grond uitgestrekt liggen, zonder dat men eenig teken kon ontdekken, dat hy geweldaadige handen aan zichzelven geslaagen hadt: waar uit men giste, dat hy door ingenomen vergif zyn leeven eindigde. —— In de daad, CONDORCET hadt, zints eenigen tyd, een allerdoodlykst vergif by zich gedraagen, en, niet lang vóór dit droevig leevenseinde, een vertrouwden Vriend erkend, meer dan twintig maalen in verzoeking geweest te zyn, om het in te neemen; doch zich des onthouden uit genegenheid voor zyne Vrouw en Dogter.

fneeuw overdekt. Hy hadt iets zwaks in zyn Character; 't welk hem menigmaal de fpeelbal deedt worden van Lieden, by hem op geen eenen dag te noemen.

Het was geduurende het tydperk zyner verfchuilinge in *Pary*, dat hy, zyns lots en leevens onzeker, een Werk fchreef, onder den tytel van *Schets der Vorderingen van 's Menfchen Geest.* —— Een Werk, niet min belangryk uit hoofde van de ftoffe daar in behandeld, dan ter oorzaake van de buitengewoon harde omftandigheden, in welke het werd vervaardigd. Het zal ongetwyfeld zeer onderfcheiden gefchat en beoordeeld worden; maar elk zal de oorfpronglykheid der gedagten en de gelukkige uitdrukking van dezelve bewonderen. Het is flegts de fchets van een groot Werk, 't welk, hadt de Schryver leevenstyd gehad om dezelve op te maaken, zou mogen aangemerkt worden als een gedenkteken ter eere van de Menschlyke Natuure opgerigt.

Omtrent het afloopen des Jaars 1786, trouwde CONDORCET aan MARIE LOUISE SOPHIE DE GROUCHY, wier jeugd, geest en fchoonheid, min aantreklykheids bezaten in het oog eens Wysgeers, dan de tedere en moedige bezorgdheid, met welke zy by de legerftede zat, en het leed verzagtte, van den Zoon des Prefidents DU PATY, die door een dollen hond gebeeten was. —— Deeze Egtverbintenis, egter, was heilloos voor zyne rust; dezelve bragt hem op het gevaarvolle pad der Eerzugt; het denkbeeld, om te zorgen voor eene Vrouw en Dogter, zette hem aan om te ftaan na een post, die hy voorheen zou verfmaad hebben. —— NEWTON was Munt-meester; CONDORCET Commisfaris van de Nationaale Schatkist.

NA-

NADERE BERICHTEN VAN DE LAATSTE WERKZAAMHEDEN DER ROOMSCHE GEESTELYKHEID IN CHINA, EN VAN DEN STAAT VAN HET CHRISTENDOM IN DAT RYK.

No. II.

(Getrokken uit een Bericht van de Zendelingschap in de Chineesche Provintie Su-tchoan, van 30 Sept. 1791, aan de Directeuren van het Zendelings-Seminarie te Parys, vervaardigd door JOH. DESID. DE ST. MARTIN, Apostolischen Vicaris van Su-tchoan, en Bestuurder van de Provintien Yunnan en Koucitcheoun, afgezonden en geteekend door J. DIDIER, Bisschop te Candre.)

Wy hebben dit jaar zwaare Vervolgingen moeten doorstaan, die het getal van onze Christenen merkelyk hebben doen aanwassen. Nu is maar onze eenige vrees, dat wy voor die groote menigte niet behoorlyk zullen kunnen zorgen. Een van deze Vervolgingen scheen, naar menschelyk aanzien, het Christendom in dit Land ten eenemaal te zullen verdelgen. Wy liepen alle gevaar, om als Rebellen en Oproermaakers te recht gesteld te worden.

Twee geweldenaars, uit de Secte Fao, maakten tegen het einde van 't vorige jaar een aanslag op de Regeering, zochten alle overblyfselen van de tegenwoordige Dynastie uit den weg te ruimen, en alzoo de heerschappy te bemachtigen. Men had een jong mensch van 23 jaaren, uit de heffe des volks, die door zyn eigen familie om slecht gedrag weggejaagd was, tot Keizer bestemd. Een Physiognomist, die daarvan leefde, dat hy de menschen hun geluk voorspelde, had verzekerd, dat hy, zonder twyfel, geboren was, om tot dien allerhoogsten eeretrap op te klimmen, en dat hy, naar de regels der konst, op den eersten dag van de eerste Chineesche maand, (ongeveer in 't midden van February naar onze rekening,) daarvoor in de Hoofdstad van onze Provintie moest erkend worden. Daaraan sloegen zy, die eene omwenteling in 't hoofd hadden, geloof, en lieten zich daardoor vervoeren tot de verschrikkelykste maatregelen, om de zaak tot stand te brengen. Zy lieten den toekomsti-

 gen

gen Keizer den naam van *Tchou* aanneemen, en gaven hem nog een bynaam, die het voorkomen had, alsof hy uit het Keizerlyk Geslacht van *Min*, 't welk voor het tegenwoordige aan het roer der Regeering geweest was, afstamde. Men haalde eenige ryke en aanzienelyke lieden, die ligtgeloovig waren, door beloften van groote eerambten, over, om in het beraamd plan deel te neemen. Weldra hadden zy een grooten aanhang, en waren zoo wel van geld, als van volk, dat zich op allerlei wyzen liet verblinden, rykelyk voorzien. Het gelukte hun, in drie maanden, 9 of 10 Districten van onze Provintie, die ongeveer zoo groot zyn mag, als twee of drie Provintien van Frankryk, in hun belang te krygen.

Tot ons ongeluk, namen ook eenige Christenen deel in den Opstand. Een gelukzoeker, die, nadat hy al zyn geld en goed door het spel verkwist had, Christen geworden was, stelde zich aan het hoofd, en raakte in onderhandeling met een van de Opperhoofden. Hy gaf by zyne Medechristenen, die hy aan zyne zyde zocht te lokken, voor, dat men door de nieuwe Regeering meer vryheid van Godsdienst zou erlangen, en haalde werkelyk eenigen over, om door toelagen het ondernomen werk te ondersteunen. Voor ons Missionarissen werd alles zorgvuldig verborgen gehouden.

Ondertusschen wierden 'er wapenen gesmeed, Soldaaten geworven, vaandels gereed gemaakt, en Officiers gekozen, om het bevel te voeren. De laatste nacht van 't jaar was tot de uitvoering der Samenzweering bepaald. Dan zou men alle de Staatsdienaars, de Mandarynen, en alle leden van Regeering in de Hoofdstad vermoorden. Anderhalve dagreizen van dezelve was een troup van 10 tot 20,000 gewapende mannen byeen, de overigen waren in de Districten verdeeld. Men rekent, dat 'er ongeveer 40 tot 50,000 onder de wapenen waren. Hoe meer de tyd naderde, des te meer begon men openlyk van het geen 'er gaande was te spreeken, het volk liep overal te hoop, en begon allerlei ongeregeldheden te pleegen. De Regeering begon 'er zich tegen te verzetten. Men zocht verdachte personen op, en bragt een groot aantal in verzekering. Zelfs de gewaande toekomstige Keizer viel in hunne handen, die echter zyne Richters door stoute taal meer bevreesd maakte.

Nu kwamen de Christenen ook in 't uiterste gevaar. Sol-

Soldaaten en Gerechtsdienaars wierden overal rond gezonden, en 't gerucht verspreid, dat de voornaame rede hiervan was, omdat de Christenen een Opstand in 't zin hadden. Dezelfde Mandaryn, die ten tyde der Vervolging van 1783 Richter geweest was, en toen gelegenheid gehad had, om overtuigd te worden, dat de grondstellingen van den Christelyken Godsdienst van alle oproerigheid zeer vreemd waren, was, door de gunstige beschikking der Voorzienigheid, die ons daardoor nu nog het nuttig gevolg van die vorige ongelegenheid heeft doen zien en ondervinden, ook nu oorzaak, dat de voorgenomen rechtspleeging tegen de Christenen, wier zaak hy openlyk voorsprak, niet ter uitvoer kwam. Wy wisten niets van deze voor ons gunstige omstandigheid, maar leefden in de geduurige verwachting van gevangen genomen en mishandeld te zullen worden. Ons lot scheen meer en meer bedenkelyk te worden, terwyl elk zich van ons verwyderde. Men dwong de Christenen, om landen en huizen, die zy in pacht hadden, eensklaps te verlaaten, sneed alle gemeenschap met hun af, en behandelde hen op veele plaatzen allezins hard en onmenschelyk. Men durfde evenwel dus verre niemand van hun in rechten vervolgen, waarop de Christenen zich hier en daar openlyk beroemden.

Maar dit was van korten duur. Toen het de Regeering meer ernst wierd, om zich tegen de gewapende magt der Oproermaakers te verzetten, werd onder de aanvoerders ook een, die zich zoo wat ten halve voor een Christen uitgegeeven had, gevonden. 'Er is eene Wet in China, dat eene geheele familie, in geval van oproer, aansprakelyk is voor haare aanverwanten, vooral, wanneer niemand uit dezelve, vóór de ontdekking, de schuldigen aangebragt heeft. Zoo werd dan een, die voor een Christen doorging, met zyne vier Dochters, offchoon deze nog zeer jong waren, gevangen genomen. En nu wierden ook anderen, die 'er min of meer betrekking op hadden, opgezocht, ook de bovengenoemde, die werkelyk met het Opperhoofd der Samengezwoorenen in onderhandeling was gekomen, aangegeeven, en, zoo door huiszoekingen, als anderzins, veel moeite in 't werk gesteld, om hem in handen te krygen. Hy besloot eindelyk zelf zich aan 't Gericht over te geeven. Door zyne bekentenis, dat nog eenige weinigen min of meer deel in

de Samenzweering hadden, kwamen de onschuldigsten zelfs in verdenking. De Christenen zelfs begonden tegen ons kwaad vermoeden op te vatten, alsof wy hen, onder voorwendsel van hen te willen onderwyzen in de Christelyke Leer, in de Samenzweering hadden trachten in te wikkelen. Ik zelf moest, uit vreeze van ook in hechtenis te zullen komen, van 't eene huis in 't andere vluchten. Het gebeurde eens, dat eene talryke Vergadering van Christenen, die aan ons verbod, om vooreerst de openbaare byeenkomsten na te laaten, weigerden te gehoorzaamen, met geweld gestoord, en eenigen uit den hoop gevangen genomen wierden. Maar men liet zich weldra van onze onschuld overtuigen. De gevangenen kwamen los. Veelen lieten zich by deze gelegenheid van de goede zaak der Christenen meer en meer overreeden, en kwamen tot ons over. Deze gunstige keer van zaaken scheen ons in eene nieuwe en grootere ongelegenheid te zullen brengen, toen de Rebellen, om zich ook veiligheid te bezorgen, nu ook begonden voor te geeven, dat zy Christenen waren. De Mandaryn, die ons gunstig was, had onze Kerkboeken laaten ophaalen, en bediende zich daarvan, om zulken, die dit voorgaven, de gewoone gebeden te laaten opzeggen. En nu wierd weldra het bedrog ontdekt, en de Christenen meer en meer gerechtvaardigd.

Toen men vervolgends de schuldigen te recht stelde, waarvan eenigen aan stukken gehouwen, anderen onthoofd, of met de koord gestraft wierden, kwamen de weinige Christenen, die waarlyk misleid waren, om min of meer deel in den Opstand te neemen, vry met ligtere straffen; de twee bovengenoemden, die een meer voornaame rol gespeeld hadden, uitgezonderd, waarvan de een met de koord gestraft, de ander onthoofd werd. Dit maakte eenige Mandarynen, die den Christenen min gunstig waren, op nieuw gaande, die zich, vooral in afgelegene Distrikten, somtyds veel veroorloofden.

Men hoort geduurig van nieuwe vervolgingen en onderdrukkingen. Meermaalen worden onze verdrukkers ten toon gesteld; maar zy weeten dikwyls hunne ondeugende oogmerken zoo te verbergen, en door list en geweld zoo veel uit te werken, dat het getal van ongelukkige slachtoffers voor het Christelyk geloof van dag tot dag vermeerdert. Onder dat alles wassen onze Gemeenten, en wordt ons

werk

werk by dezelve meer en meer van God gezegend. Wy zoeken onze lieden altyd te beduiden, dat geduld, en een allezins Christelyk gedrag, ons beste wapen is.

Wy tellen dit jaar meer dan 1000 volwasſenen, die zich hebben laaten doopen, en ongeveer 1400 Catechumenen, (die nog onderweezen worden), waaronder wy dat groot getal niet eens mederekenen, die zich, onder de laatſte vervolgingen, tot ons begeeven hebben, maar nog niet by de Misſionarisſen zyn opgeteekend. 1648 Kinderen van Heidenen, die op ſterven lagen, zyn gedoopt. Het kost ons veel moeite, allen in hunne laatſte uuren by te ſtaan. Waren wy ſterker, dan zouden 'er minder onbezocht ſterven, en ook meer Heidenen, die ons onderricht verlangen, zich bekeeren.

De Bisſchop van Pekin ſchryft my, dat ook in Corea, een groot Koningryk, dat aan Leaotong grenst, het Euangelie ingang vindt. Men telt daar reeds 4000 Christenen, die door den Zoon van eenen Gezant uit dit Ryk aan 't Hof van Pekin tot het Christendom overgebragt, en voor eenige jaaren door GRAMMONT gedoopt zyn. Ook deze Gemeente heeft reeds zwaare vervolgingen moeten doorſtaan, maar ook daaronder zich heldhaftig gedraagen. Op een tyd, toen men dit minst vermoedde, kwam eene gunſtige verandering. De Ministers hadden by den Koning den Christelyken Godsdienst geprezen, en gezegd, dat dezelve in Pekin veel opgang maakte. Nu liet hy de gevangenen los, en verbood hun wel het Christendom verder voor te ſtaan, maar voegde 'er geene bedreiging by. De Christenen maakten zich deze vryheid ten nutte, en verzochten de hulp van den Bisſchop van Pekin, die ook beſloten heeft een Misſionaris derwaart te zenden, en zich veel moeite geeft, om op allerlei wyzen de goede voortgangen van het Christendom aldaar te bevorderen. Het zou voor ons ongelukkig zyn, indien het Christendom van ons, eindelyk, geheel wegging, en in andere Landen gevestigd wierd!

De Keizer van China laat thans, zoo men zegt, de troupen, die in onze Provintie, op de grenzen van Tibet, ſtaan, voortrukken, om den Lama by te ſtaan. Een nabygelegen Volk, dat een Land bewoont, welk de Chineſen het achterſte Tibet noemen, heeft de wapenen opgevat, en bedreigt den Lama, die daarom de toevlucht

tot den Keizer genomen heeft. Voorleden jaar scheen 'er een vergelyk getroffen te zyn, men meende, dat de Vrede te Pekin gesloten was. Maar de vyanden van den Lama vermoordden de Gevolmachtigden tot dat werk, toen zy te rug kwamen, en vingen den kryg van nieuws af aan. Zy hebben de Chineesche Soldaaten, die op de grenzen van dit Land stonden, ingesloten. Men weet thans niet, hoe het 'er mede is. 'Er is bevel gegeeven, om meer Krygsvolk derwaart te zenden.

IETS OVER DE ONGELYKHEID EN GELYKHEID ONDER DE MENSCHEN.

Aan de Burgers, Schryvers der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

Medeburgers!

Myn Buurman JACOB ONGELYK, een goed slag van een Man, dien ik wel zetten mag, om dat hy, schoon in Staatsbegrippen van my zeer veel verschillende, welmeenend is, komt wel eens een praatje met my houden, en laat niet af van my tot een bekeereling te willen maaken. Veelmaalen hadden wy met elkander gesprooken, over het by my geliefde, en by hem gewraakte Onderwerp: de *Gelykheid der Menschen.* —— Onlangs kwam hy my bezoeken, met een gelaad, waar op het vergenoegen te leezen was. Naa eenige woordwisseling, bragt hy het oude onderwerp, de *Gelykheid*, op het tapyt. Ik wilde het gesprek over een anderen boeg wenden; maar vrugtloos. Hoe meer ik zulks tragtte te doen, hoe yveriger hy aanhieldt. Ten laatsten haalde hy een papier te voorschyn, en verzogt my 't zelve te mogen voorleezen, het mogt te myner overtuiging dienen, hy kon het zo niet voorstellen, als zyn gevoelen daar in ten kragtigsten uitgedrukt, en onwederlegbaar, zo als hy oordeelde, gestaafd werd. Hy voegde 'er by, dat 't hem door een Vriend, uit het *Engelsch* vertaald, om de fraaiheid en kragt van 't bewys, was medegedeeld. —— Ik verzogt de voorleezing. Hy ving aan, op een veel vertrouwenden toon.

„ In de Natuur is geen zodanig ding als *Gelykheid*

„ te

„ te vinden. Indien de Mensch alle de werken der Na-
„ tuure gadeslaat, hy zal geene *Gelykheid* aantreffen. Al-
„ les is Ongelyk. Hooge bergen, ryzende heuvels, laage
„ valleijen, groote vlakten; de wortelen, de boomen, de
„ vrugten der aarde, zyn alle ongelyk in gedaante en
„ goedheid; metaalen en edelgesteenten zyn alle ongelyk
„ in waarde, glans en gebruik. Is 'er geen verschil tus-
„ schen een Citroen en een Chinaasappel? 't zyn nogthans
„ soortgelyke vrugten. Zyn niet de kruiden, planten,
„ heesters en boomen, de een hooger dan de andere?
„ Verschillen zy niet alle in 't geen zy voortbrengen?
„ Is 'er niet eene veel grooter hoeveelheid van gemeene
„ en dagelyksche vrugten, dan van die een verheeven
„ geur en smaak hebben? Brengt de Natuur geene groote
„ menigte voort van gemeene Appelen, Peeren en Prui-
„ men; en een klein getal van Persiken, Meloenen en
„ Ananassen? De kostbaarste dingen zyn overal de zeld-
„ zaamste.

„ Wyst dit niet aan, dat alle dingen meerder en min-
„ der, en dat 'er geene *gelyk* zyn? Zelfs de Oranjeappels en
„ andere vrugten, groeijende op een en denzelfden boom,
„ zyn elkander in goedheid niet gelyk; derhalven vindt
„ men in kruiden, bloemen, boomen, vrugten, enz. gee-
„ ne *Gelykheid*.

„ Wie ooit alle de Beesten der aarde nagaat, de
„ Visschen van zeeën en rivieren, de Vogelen in de
„ lugt, de Insecten, en alle andere voortbrengzels der
„ Natuure, zal bevinden, dat 'er geene *Gelykheid* is.

„ De groote Maaker der Natuure schynt, in zyne won-
„ derbaare werken, niet toegelaaten te hebben, dat 'er
„ *Gelykheid* bestondt. Hoe trots is het dan niet in den
„ Mensch, te veronderstellen, dat 'er eene mogelykheid is
„ van *Gelykheid*? Of hoe kan 'er *Gelykheid* in de wereld
„ bestaan? Daar is geen zodanig ding als *Gelykheid*
„ in de Natuur; en, indien de *Gelykheid* in de Natuur
„ geen plaats vindt, kan die nooit onder de Menschen
„ bestaan.

„ Dit wordt verder beweezen; 'er is geene *Gelykheid* in de
„ Hemelsche Lichaamen. De Zon overtreft, in glans en
„ helderheid, alle overige Hemellichten; de Maan komt de-
„ zelve naast in heerlykheid. De Ouden merkten die twee
„ Hemellichten aan als de Koning en Koningin der He-
„ mellichten; de Starren komen het naast by in glans;
„ doch sommige, even als de menschen, schitteren

„ meer

„ meer dan andere. Comeeten, met ſtaarten van vuur, ver-
„ toonen zich, van tyd tot tyd, met de ſnelle vaart van
„ Hemelboden. Is 'er in alles geen *Ongelykheid?*"

Naa dit voorgeleezen te hebben, zag myn Buurman my met oogen aan, in welke de glans van een volkomen zegepraal uitſchitterde. — Zyne zich veel, en meer dan hy gewoon was, aanmaatigende houding nam toe by myn zwygen.

Eindelyk brak ik het af; en ſtelde, tegen het gezwets van zynen hoogbewonderden *Engelschman*, deeze eenvoudige Stellingen. Dat de Voorſtanders van Staatkundige Gelykheid, waar op het hier aankwam, althans de verſtandigen onder deezen, nooit beweerden het beſtaan van Natuurlyke of Verſtandelyke Gelykheid, onder het Menschdom; noch dat zy zulks noodig hadden ten ſteun van hunne Leer — ik wees hem aan, hoe zy beweerden, dat wy allen aanſpraak hadden op gelyke Regten, op gelyke beſcherming van de Wetten, en gelyk in aanmerking kwamen, ten aanziene van de belangen des Vaderlands.

Hy ſchortte den neus op — en verliet my, met te zeggen, dat ik doof was voor de ſtem der Natuur, die zo duidelyk voor de Ongelykheid ſprak.

Ik was blyde dat hy vertrok; doch verzogt een afſchrift van zyn vertaalde Stukje, hy gaf het my gereedlyk; hierin het voorbeeld volgende van zyne Engelschgezinde Vrienden, vaardig om dergelyke Stukjes onder den man te brengen.

Keurt Gyl. dit eene plaats in uw *Mengelwerk* waardig, ik zal het met genoegen zien, en blyve uw beſtendige Leezer en Welwenſcher

PIETER GELYKHEID.

GEDAGTEN OVER DE ALGEMEENE WELTEVREDENHEID DES MENSCHDOMS.

Beſpiegelende Menſchen, die hunne denkbeelden, over Perſoonen en Zaaken, eerder vormen uit het geen zy geleezen dan uit wat zy gezien hebben, en die, in naavolging hunner Voorgangeren, zeker ſlag van denkbeelden aanneemen, die niet altoos op den grondzuil der on-

ondervinding gevestigd zyn, hebben, onder verscheide andere Stellingen, beweerd, dat de Menschen, over 't algemeen, te onvrede zyn over hun Lot, en dat de geheele bemoeijing des menschlyken leevens bestaat in een geduurig poogen om 't zelve te verbeteren, grooter, aanzienlyker, of gelukkiger, te worden.

Elk schiet hier te binnen de aanvang van het eerste Hekelschrift des Dichters HORATIUS, waar by MECENAS vraagt, *hoe het bykome dat geen Mensch vergenoegd is met zyn Staat*, en daar op voortvaart, met een menigte voorbeelden by een te haalen, en redenen by te brengen, om de oorzaaken van die algemeen heerschende Teönvredenheid op te geeven. —— HORATIUS was een uitsteekend Dichter; doch geen Wysgeer; hy behoorde niet tot die soort van Menschen, die BACON hadt leeren redeneeren. Hy moest eerst het stuk beweezen hebben, gelyk een Wysgeer van de voorige Eeuw, die, gevraagd, waarom Lood op 't water dreef? antwoordde: „Ik moet „eerst van dat dryven des Loods overtuigd weezen."

Eer wy, derhalven, besluiten, dat het Menschdom in 't algemeen gebrekkig is in het stuk van Weltevredenheid, past het ons te onderzoeken of het met de daad zo is? My ter bepeinzinge van dit onderwerp te neder zettende, bespeur ik ten klaarsten, dat, indien wy het oog vestigen en 't zelve geslaagen houden op den kleinen kring onzer kennisfen, deswegen twyfel by ons zal ontstaan —— maar, indien wy het Menschdom in eenen wyduitgestrekter kring beschouwen, zullen wy niet kunnen naalaaten te erkennen, dat de groote Meerderheid, of het Menschdom over 't algemeen, Weltevrede is met zyn Lot; en dat het gedeelte van 't zelve, 't welk zich niet weltevrede aanstelt, alleen moet aangemerkt worden als eene uitzondering op den algemeenen regel; en welke uitzondering, volgens alle voorschriften van goede redeneerkunde, dien algemeenen regel den bodem niet inslaat, maar veeleer bevestigt.

Laaten wy, in de eerste plaats, het blad der Geschiedenisse raadpleegen. De Geschiedenis, wel ontleed, zal, vrees ik, bevonden worden alleen te bevatten een verslag van de uitwerkzelen, voortgebragt door de Eerzugt van eenige weinigen, werkende op de eenvoudige driften en wel te vredene geaartheden van de rest des menschdoms. Wanneer wy ons voor oogen stellen alle de Koningen, Vorsten en Prinsen, die ooit de rust des

des menschlyken Geslachts gestoord of bevorderd hebben, hoe schraal is zodanig eene lyst, in vergelyking met het onnoemlyk groot aantal van menschlyke weezens, die, geduurende de schitterende Regeeringen en veel gerugtsmaakende Krygstochten der eerstgemelden, wel te vrede de loopbaan des leevens ten einde liepen, zonder opgemerkt te worden?

Indien wy het oog vestigen op een zekeren tak der Geschiedenisse, de Leevensbeschryving, treffen wy daar eene menigte van Mannen aan, niet te vrede met hun lot. Wy vinden 'er, die tot hoogen Staat en aanzienlyke Eereposten opklommen, door edelen nayver gedreeven, of door slinksche beweegredenen genoopt. Wy ontmoeten 'er, die ons als voorbeelden ter naavolginge worden voorgesteld, en anderen, die men ons niet min nuttig voor oogen houdt, om ons voor de gevaaren van den weg, door hun betreeden, te waarschuwen. Maar, wanneer wy alle de voorbeelden van beiderlei aart byeen gezameld hebben, welke de vlyt der verzamelaaren van Leevensgeschiedenissen ons heeft overgehandreikt, welk eene evenredigheid hebben zy tot het gros des Menschdoms? Niet grooter, denk ik vrylyk te mogen stellen, dan die van Eén tot een Millioen. Waarom zullen wy dan uit het gedrag van de weinigen een gevolg trekken, als het 'er op aan komt om over het character van de menigte te beslissen?

De Geschiedenis behelst weinig anders dan den uitslag van Zee- en Landgevegten, dan den op- en ondergang der Ryken, en derzelver tusschenvallende Staatsomwentelingen; en waarom? Waarom is dezelve onoplettend op het geen het Menschdom in 't groot, in 't algemeen, doet? —— Enkel daarom; dewyl het Menschdom, over 't algemeen, door het leeven heen gegleeden is, zonder die zugt te gevoelen, om, te onvrede over hun Lot, hun staat te verbeteren, 't welk aanleiding geeft tot gebeurtenissen, waardig gekeurd om in de geschiedrolle eene plaats te bekleeden. Zelfs dan, wanneer 'er groote Beweegenissen, van Omwentelingen gevolgd, ontstaan zyn, is het meestal tastlyk blykbaar, dat ze de uitwerkzels zyn van eenige stoute en onderneemvolle geesten, met goede of slegte oogmerken, op de driften der Volksmenigte, die, zonder deezen spoor en prikkel, zich zouden stil gehouden hebben. De ondervinding onzer dagen spreekt hier met luider stemme.

Men

Men heeft desgelyks waargenomen, dat verregaande onderdrukking de rustlievendsten onder het Menschdom tot het bieden van wederstand aanzet; doch dit levert geen bewys op tegen de algemeen heerschende geneigdheid om zich wel te vrede aan te stellen. Het minst tot beschadiging genegen Dier zal zich verzetten tegen den Man, die 't zelve plaagt en tergt. Het is zeer mogelyk, dat een Meester, die in een Dwingeland veraart, zyn Hond in woede brengt, hoe tam en getrouw Dier dezelve anderzins ook moge geweest zyn. Weltevredenheid sluit Zelfverdediging niet buiten, noch verandert eenige Wet der Natuure. Bovenmaatige onderdrukking is, derhalven, geen geval, 't welk men hier, met grond, als eene tegenwerping, kan aanvoeren.

Wil iemand egter hetzelve aandringen, dan mogen wy daar tegen stellen het geval van een Volk, zugtende onder den hardsten geessel der dwinglandye. Men zie op den Koning van *Dahomey*, die de hoofden van een aantal zyner Onderdaanen eischte, enkel ten einde hunne bekkeneelen de muuren van zyn Paleis zouden vercieren; en men beschouwe de bedaardheid, waar mede de beulen de slachting onder hunne Mede-onderdaanen aanrichten — men lette op het onderwerpend geduld, waar mede de rest des Volks getuigen is van zulk een tooneel van ontmenschte wreedheid. Strekt dit ter proeve dat het Menschdom over 't algemeen zich door Teönvredenheid laat beheerschen?

Verder, zullen wy, de Geschiedenissen van de meest dwinglandische Ryksbestuuren, die ooit de Jaarboeken der Wereld ontluisterden, geleezen hebbende, geene uitspraak doen ten voordeele van de Weltevredenheid der Volken, die zich onderwierpen aan verdrukkingen, zo hoog loopende, dat wy, dezelve leezende, ze naauwlyks kunnen gelooven, en waarvan het gevoelig getroffen hart te rug beeft? Verdrukkingen, welke zy uitstonden, niet voor eene korte wyl, maar zulk een reeks van jaaren, dat het kort verhaal van hun lyden boekdeelen beslaat!

Maar wy hebben niet noodig ons op voorbygeloopene Eeuwen te beroepen. Onze eigene waarneeming, indien dezelve eenigzins eenen kring beschryft, zal eene menigte van bewyzen opleveren van de algemeene Weltevredenheid des Menschdoms met zyn lot, hoe laag, hoe gering, het ons moge voorkomen. De onderscheiden standen in de Maat-

schap-

ſchappy beſchouwende, zal een nadenkend mensch menigvoud verbaasd ſtaan, als hy opmerkt *hoe weinig* voldoening ſchenkt aan veele duizenden, en *hoe veel* den eerzugtigen en geldgierigen Man niet kan voldoen. —— Men beſchouwe het geval des Krygsvolks zo te lande als te water. Door welke middelen ook te zamengebragt, worden zy ſchielyk aan hun lot gewend, geordend, en afgerigt, zodanig, dat zy, hoe weinig anders door den prikkel der Eerzugt gedreeven, alleen in trouwe en dapperheid zoeken uit te munten! Nogthans kunnen menſchen, op de effener paden des burgerlyken leevens hun leevensreis voortzettende, niet begrypen, hoe het mogelyk is in het Krygsberoep gelukkig te leeven, terwyl de Krygsknegten te Land en ter Zee zich verbaazen, dat die niets doende Weezens t'huis blyven, wanneer een Oorlogsverklaaring hun in 't Krygsveld, of aan Scheepsboord, roept.

Het is onmogelyk een algemeene maatſtaf van geluk te bepaalen, en kunnen wy de denkbeelden van anderen, ten aanziene van dat onderwerp, niet bepaalen gelyk onze eigene. De waarheid der zaake is, dat, op welk eene claſſe van Menſchen wy het oog ſlaan, de voorbeelden van Teönvredenheid in geene evenredigheid ſtaan tot het getal der zodanigen, by welken het denkbeeld van na verandering te haaken nimmer opkomt. Hoe veele allergeringſte bezigheden zyn 'er niet, waar in de Menſchen hun geheele leeven ſlyten, zonder van eenige ſtandsverwisſeling te droomen, zonder, zo verre het oplettendst oog kan beſpeuren, het lot van anderen te benyden. Zy zyn te vrede met de gewoone voordeelen huns bedryfs of handwerks; en klaagen niet, dan in gevalle de ondeugd het aanmoedigen van vlytbetoon ſtremt; of de tydsomſtandigheden zich in dier voege toedraagen, dat ze eene vermeerdering van arbeidsloon vorderen. Nogthans denken zy, zelfs in deeze omſtandigheden, niet om van beroepsbezigheden te veranderen. De Nagtwaaker droomt niet om een Linnenkooper te worden, de Schoorſteenveeger niet om zich tot Boekhouder op een Koopmans Kantoor aan te bieden.

De Weltevredenheid, ten aanziene van den Leevensſtand, welke wy by het Menschdom in 't algemeen beſpeuren, mag misſchien toegeſchreeven worden aan eene ſoort van grootschheid op, of gehegtheid aan, denzelven, in vergelyking met andere Leevensſtanden. ——

Dan

Dan het komt 'er niet zo zeer op aan, den oorſprong op te delven. Ik had my alleen tot een taak geſteld, van het uitwerkzel te ſpreeken; en is dit zeker eene omſtandigheid, welke algemeene Goedwilligheid onder het Menschdom moet bevorderen, wanneer wy beſpeuren, dat alle rangen, wel te vrede in derzelver onderſcheidene beroepen, de goede orde der Maatſchappye bewaaren, en ter bevordering van het algemeen geluk medewerken. Ik begryp, dat, indien wy dit onderwerp beſchouwen in het licht, waar in wy 't zelve zo even beſchouwden, 'er zich genoegzaame reden zal opdoen om te verſchillen van het zo algemeen gevoelen, dat de Menſchen doorgaans te onvrede zyn over hun Leevensſtand. In de daad, indien deeze Onvergenoegdheid algemeen heerschte, geen Regeeringsvorm, geen Maatſchappy, zou langen tyd kunnen beſtaan. En uit welk een bron de algemeene Weltevredenheid ook opwelle, wy mogen ons verzekerd houden, dat, waar het Uitwerkzel ſtrekt ter bevorderinge van het algemeene Welvaaren, de Oorzaak niet kwaad kan weezen.

ELMINA, OF DE NIMMER VERWELKENDE BLOEM.

Eene Vertelling.

(Uit het *Fransch* van M. MASSON DE BLAMONE.)

In een vergelegen Land, woonde, vóór veele eeuwen, eene jonge Prinſes, ELMINA genaamd. ELMINA was zeer ſchoon en beminnelyk. Beminnelykheid, in de daad, is de beſtendige Gezellinne der jeugd en onſchuld: maar, helaas! onſchuld en ſchoonheid verdwynen maar al te dikwyls met de kindschheid, indien 'er geene zonderlinge zorge gedraagen wordt, om het hart vroegtydig tot de liefde der deugd te vormen. De jonge Prinſes was eene Wees; maar eene weldaadige Tovergodesſe, LINDORINA geheeten, droeg zorg voor haare opvoeding. ELMINA hadt geen denkbeeld, dat haare Opvoedſter een Tovergodesſe was; maar zy beminde haar als eene Vriendin, en eerbiedigde haar als eene Moeder.

De Prinſes kreeg, op zekeren dag, vryheid om met haare Gezellinnen in een bygelegen veld te ſpeelen. Welhaast dartelde de vrolyke Kinderſtoet over het veld; jagt maakende op Kapellen, en Bloemen plukkende.

Wanneer zy eene genoegzaame hoeveelheid van Bloemen ver-

gaderd hadden, gingen zy nederzitten onder een boom, om kransjes en ruikertjes te maaken. Onder deeze vrolyke bezigheid was onderhoudend geſprek de bezigheid van eenige, terwyl andere geſchiedenisſen vertelden. Meisjes, weet men, vallen ſnapagtig, en bezitten de gave van alles te onthouden, wat zy hooren. Elmina, niet zo nieuwsgierig noch zo praatig als de rest, zong, terwyl zy haare Bloempjes uitzogt en ſchakeerde. Haare jonge Vriendinnen ſchiepen vermaak in te luisteren na haare inneemende toonen; zy zweegen alle. Zy zong een verrukkend Lied, ter eere van de *nimmer verwelkende Bloem*. Een Lied, haar geleerd door haare Voedſter. Een Zedelied, 't welk daar op uitliep, „ dat „ deeze Bloem, die vroeg moest geplukt worden, niet groeide „ in de omliggende Velden, geen Bloemhof vercierde; maar „ alleen in 't hart opwies, en nooit verdorde."

Elmina zweeg. Alle de Bloemkransjes waren in gereedheid, en haare Gezellinnen ſtonden op. „ Wat zullen wy doen?" was het woord. „ De Kransjes zyn gemaakt. Laaten wy „ ſpeelen, *de Schoonſte in den Kring!*" —— Dit ſpel was zeer geliefd by de jonge Dogters des lands. Zy koozen dan een der ſchoonſte uit haar midden, ſchikten haar op, en bekroonden haar met bloemen. Waarop zy rondsom de bekranste danſten en zongen.

Maar het was eene kiesche zaak, te beſlisſen wie de Schoonſte onder den hoop ware. In dat ſtuk konden zy bezwaarlyk overeenkomen. De meerderheid wilde ELMINA bekransd hebben; dan haare zedigheid liet niet toe te denken dat zy de beminnelykſte was; en zo verre van jalours te weezen wegens de ſchoonheid van een ander, hieldt zy het daar voor, dat veele haarer ſpeelmakkertjes zeer bekoorlyk waren. „ My is inge- „ vallen," ſprak ELMINA, „ dat wy allen zullen uitgaan „ om eene Bloem te kiezen naar elks zin, en die op onzen „ ſtroohoed ſteeken; dat wy vervolgens die Bloemen in de „ lugt werpen; en zy, wier Bloem het hoogst gegaan is, zal „ de *Schoonſte in den Kring* weezen." — Allen keurden zy dien inval goed, en het jeugdige gezelſchap verſpreidde zich, om elk de haar best aanſtaande Bloem te zoeken.

Onder de ſpeelmakkertjes van ELMINA bevondt zich eene jonge Prinſes, MALINETTA geheeten, trotsch en listig van aart. Zy liep na een bygelegen veld, plukte een Blaauwe Koornbloem, en omwondt in de ſteel een klein ſteentje. Het oogmerk van dit bedryf was wel te raaden. De Bloem, hier door zwaarder geworden, zou hooger en op een verder afſtand komen.

De overige koozen, zonder eenige list, de Bloemen, aan welke zy de voorkeus gaven. Deeze bragt een Ranonkel, geene een Roos, een derde een Lelie van Dalen, enz. Wat ELMINA betreft, zy vervoegde zich in eene haag, en zogt een Wilde Roos,

Roos, als de haar best aanstaande Bloem. Zy vondt eene menigte; doch ik kan niet zeggen, waarom zy de keus op de kleinste en ligtste liet vallen.

Op het oogenblik dat de speelende jonge Dogters de Bloemen van den hoed namen, en wegwierpen, om te zien welke verst zou gaan, voerde een zagt windje de Wilde Roos na boven. Welhaast egter zou dezelve beneden de Blaauwe Koornbloem gedaald zyn; doch een aartig Kapelletje vloog 'er rondsom, en voerde de Wilde Roos mede. —— De vrolyke Maagdenstoet lachte op het 'zien van dit kleine wonder. ELMINA werd vercierd als de schoonste in den kring. Dit bedryf viel niemand lastig; want ELMINA was zeer schoon. De bloemkranssen waren, te haarer vercieringe, in gereedheid. Zy vervoegden zich na eene plaats, waar een murmelend beekje voorbystroomde. De Prinses, met bloemen bekransd en opgecierd, zat op een grasheuvel. De Gezellinnen begonnen rondsom haar te dansen, en een Lied te zingen, op deeze gelegenheid passende.

Haare vermaakneeming werd gestoord door een onverwagt geritzel in een digt daar by liggend Kreupelboschje. Oogenbliklyk kwam uit hetzelve een kleine oude Vrouw te voorschyn, die de schoone Dansseressen naderde. In 't eerst waren zy zeer verschrikt, en wilden het gewaand gevaar ontvlieden. Maar het gul gelaad van de oude Vrouw en de aangenaamheid haarer spraake deeden welhaast alle vrees wyken. Zy was gekleed in een groen loshangend gewaad, met een strooohoed van dezelfde kleur, vercierd met een krans groene bladeren. In haare hand hadt zy een groenen pot, waar in eene kleine plant stondt.

Het was uit hoofde van deeze heerschende kleur in al den toestel, dat zy, die haar kenden, haar den naam van VERDURINA gaven. —— „ Myne kinderen," sprak zy, „ ik ben niet gekomen om u in uwe vermaakneeming te stooren. Maar ik „ heb ELMINA een gezang hooren zingen, waar in zy aanhief „ van eene *Bloem die nimmer verwelkte*. Ik heb gezien dat zy „ een Wilde Roos in het boschje plukte; en, om haare keuze, heb ik haar een onwaardeerlyk geschenk waardig gekeurd, 't welk ik haar breng." —— „ Myne Dogter," dus voer zy voort, de jonge Prinses, die haar vol verwondering hoorde, aanspreekende, „ neem deeze Plant, aan welke vier „ Bloemen en twee Knoppen zyn. Dit is de *Bloem die nimmer* „ *verwelkt*, en ik geef dezelve u ten geschenke. Bewaar die „ met alle zorgvuldigheid; maar weet, myne Dogter, dat het „ niet door bevogtigen is, dat gy die kunt in 't leeven houden. —— Let op deeze Bloem, die leevendig Rood van „ kleur is, dit is de *Bloem der Zedigheid*; zo lang uwe wangen gloeijen van die beminnelyke kleur, zal deeze Bloem al „ haare leevendigheid en schoonheid behouden. — De tweede „ Bloem, geheel onbezoedeld Wit, heet de *Bloem der Deugd*;

 „ dee-

„ deeze zal zich bevlekt vertoonen, zo ras gy onoplettend „ zyt op een uwer pligten. —— De derde is zuiver Goud- „ kleurig Geel, en heet de *Bloem der Goedwilligheid*; en zo „ lang gy die deugd oefent zal dezelve al dien gloed behou- „ den. —— De vierde is ſchoon Hemelschblaauw, en wordt de „ *Bloem der Heuschheid* geheeten; wanneer ELMINA onverduldig of „ toornig wordt, zal deeze Bloem het hoofd laaten hangen. — „ De Knop, die op 't openbarſten ſtaat, zal de *Bloem des* „ *Verſtands* te voorſchyn brengen; en deeze zich uitbreiden „ naar maate gy in leering toeneemt. —— De andere Knop „ bevat de *Bloem der Bevalligheid*; deeze zal zich allengskens „ openen, en over alle de andere Bloemen een ſchoonen luis- „ ter verſpreiden."

ELMINA, de Bloem ontvangende, riep uit: „ Ach! Goedgun- „ ſtige! hoe zal ik deeze onwaardeerbaare gift met genoegzaa- „ men dank erkennen! Gaa met my, bid ik u; LINDORINA zal, „ nevens my, u van haare en myne dankbaarheid verzekeren." —— VERDURINA hervatte hier op: „ Myne Dogter, gy „ kunt my niet beter uwe dankbaarheid betoonen, dan met my, „ ten eenigen dage, deeze Bloem in alle ſchoonheid te laaten „ zien. Ik zal, naa drie jaaren, te deezer plaatze wederkee- „ ren, en als dan de Bloem geheel zuiver is, zult gy beide „ voor altoos dezelfde blyven."

VERDURINA, in deezer voege geſprooken hebbende, vervoegde zich tot de andere ſpeelgenooten, en ſchonk elk haarer des- gelyks eenige Bloemen van haaren Toverboom. Zy gaf aan de een vyf, aan de ander vier, naar gelange zy derzelver ge- ſchiktheid tot het aankweeken kende. —— 'Er wordt ver- haald, dat de Prinſes MALINETTA ſlegts ééne Bloem kreeg, en men voegt 'er by, dat zy die nooit aan 't bloeijen kon kry- gen. —— Ik weet egter niet, wat ik hier van moet zeggen: want deeze het ongeluk gehad hebbende van haare eer te ver- liezen, heeft men niemand gevonden, die haare geſchiedenis voor de vergetelnis bewaard heeft.

De Tovergodesſe (want het is blykbaar dat VERDURINA 'er eene was,) haare Geſchenken uitgedeeld hebbende, keerde ſchielyk na het boschje weder, en verdween. De jonge Dog- ters bleeven eenigen tyd als verſtomd zitten over die ver- ſchyning. Zy verlieten welhaast de ſpeelplaats en Bloemen die zy geplukt hadden, alleen denkende op de zo even ontvangene. —— Allen waren zy begeerig om dezelve aan haare Ouders te vertoonen. ELMINA was niet t'huis, of zy verhaalde alles, wat gebeurd was, aan LINDORINA, en zette de onwaardeerbaare Bloem in een fraai Porceleinen Vat. LINDORINA betoonde zich zeer verbaasd over het voorgevallene; het bleek nog- thans in 't vervolg, dat VERDURINA en LINDORINA dezelfde waren.

ELMINA ging wel voldaan te bedde; maar, vervuld met de denk-

denkbeelden, die haare aandagt den voorigen dag getroffen hadden, dagt zy bykans den geheelen nagt om niets anders dan om grasvelden, dansfen, Tovergodesfen, en betoverde Bloemen. Haar eerste werk, by het ontwaaken, was, te bezien of haare Bloem ook eenige verandering ondergaan hadt. Zy haastte zich na den Bloempot; doch na het venster loopende hoorde zy op straat een groot geraas, en zag een aantal jongens, eene arme Vrouw naazettende. De grappigheid van dit morgentooneeltje behaagde haar, en wekte haar op tot lachen. Het was niet voor dat deeze uit het gezigt waren, dat ELMINA het vensterraam verliet, om haare Bloem te bezigtigen. —— Hoe groot was haare verwondering en smerte, als zy bespeurde dat de *Bloem der Zedigheid* den blyden gloed eenigzins verlooren hadt, en dat de *Bloem der Goedwilligheid* eenigzins besmet scheen! —— LINDORINA zag, ter kamer intreedende, de verbaasdheid der Prinses, en vroeg waarom zy zo ontsteld was.. „Ach!" sprak ELMINA, „kyk na de Bloemen; en nog„thans heb ik niets gedaan om die verandering te veroor„zaaken!"

ELMINA was, in de daad, onschuldig; want zy hadt geen denkbeeld van eenig kwaad, opgesloten in 't geen haar tot lachen verwekt hadt; en nogthans was het geen wonder, dat de *Bloem der Zedigheid* was beginnen te verbleeken, en die van *Goedwilligheid* eenigzins te versllensfen; want eene jonge Dogter behoort nimmer eene onbetaamlyke nieuwsgierigheid te betoonen, veel min te lachen, wanneer een Medemensch bespot wordt.

Op deezen trant verklaarde LINDORINA dit byzonder voorval aan de Prinses, die oogenbliklyk haar misslag bespeurde, en zich, te dier gelegenheid, op eene zo welvoeglyke wyze gedroeg, dat, eer de dag ten einde was, die eigenste Bloemen zich schooner dan voorheen vertoonden. Die kleine les maakte ELMINA oplettender en bedagtzaamer, en boezemde haar kragtig in, hoe wakkerheid en geduurig toevoorzigt noodzaaklyk waren tot het in stand houden van de *Bloem die nimmer verwelkt*. Zints deezen tyd, nogthans, vondt zy het niet moeilyk haar *Geele Bloem* in alle schoonheid te bewaaren. ELMINA was teder van hart, en menschlievend; om goed te doen hadt zy alleen de inspraaken van haar hart op te volgen. Maar de *Hemelschblaauwe Bloem* kostte haar meer moeite. ELMINA was driftig van gesteltenisse, en verloor, by de minste terging, haar geduld. De *Bloem der Heuschheid* begon te verwelken, en haar haare gebreken te verwyten. De Prinses verbeterde het gebrekkige, zo ras mogelyk; want zy hieldt zich verzekerd, dat 'er minder schande steekt in onze misslagen te verbeteren, dan in dezelve te begaan.

Ten aanziene van de *Witte Bloem*; deeze behieldt steeds haare zuiverheid. 't Is waar, ELMINA bespeurde, op zekeren

dag, eene kleine vlek; maar een traan, daar op vallende, deedt die vlek oogenbliklyk verdwynen. —— Men weet niet meer, welke de geringe zwakheid geweest hebbe, waar aan ELMINA zich schuldig gemaakt hadt; want elk welgesteld hart zal gereed een misslag vergeeten, welke geboet is door de traanen van opregt en hartgrondig berouw.

De Knop van de *Bloem des Verstands* groeide elken dag. Wanneer de Prinses zich op eenige vermeerdering van kennis hadt toegelegd, miste zy nimmer haare Bloem te raadpleegen, en bevondt doorgaans dat eenige bladen zich meer en meer ontwikkelden. Deeze was de wonderbaarste van alle de Bloemen, en bleef in grootte groeijen, geduurende het geheele leeven van ELMINA. Niets kon vergeleeken worden in verscheidenheid dan de gedaante en kleur der Bloembladeren. Op deeze zag men schoone landschappen, of volle tekeningen van het schoonste borduurzel; op geene vertoonden zich afbeeldingen tot de Aardryks- of Geschiedkunde behoorende; op veele was een gouden Lier of yvoiren Harp te zien. Met één woord, op alle de Bloembladeren ontdekte men de zinnebeelden van alles wat geschikt is om den geest eener jonge Dogter te vercieren.

De *Bloem der Bevalligheid* groeide, overeenkomstig met het zeggen van VERDURINA, ongemerkt. ELMINA hadt een en andermaal gelegenheid om waar te neemen, dat, wanneer zy immer poogde den groei te verhaasten, door eenige bevalligheden voor den spiegel aan te leeren, of anderzins zich eigen te maaken, die zonderlinge Bloem zich terstond digtsloot, en niet weder openging, voor dat zy, zonder eenige gemaaktheid, zich vertoonde gelyk zy was. Deeze Bloem hadt slegts drie bladeren; doch zy waren zo buitengemeen schoon en bekoorlyk, dat zy, als door een onbemerkbaare toverkragt, een luister verspreidden over de andere Bloemen, en alle derzelver fraaiheden vermeerderden.

Het valt gereedlyk op te maaken, dat ELMINA, deezerwyze in 't bezit van de *nimmer verwelkende Bloem*, en die met zulk een onafiaatende vlyt oppassende, de volmaaktste Prinses van haar tyd wierd. De roem van haare voortreflyke en beminnelyke begaafdheden verspreidde zich allerwegen. Want gy weet 'er is eene Tovergodesse, GERUGT geheeten, die geene andere bezigheid heeft, dan de wereld door te trekken, om te vermelden wat zy weet, goed of kwaad, van alle menschen, en bovenal van jonge Prinsessen.

Het Gerugt was overzulks onvermoeid bezig om de begaafdheden en deugden van ELMINA te vertellen: de Volken der aarde werden begeerig om zulk eene waardige Prinses tot Vorstin te verkrygen. —— De Zoon van den Koning der *Roxolaanen*, vermoedlyke Erfgenaam van het grootste Ryk op den aardbodem, kwam eenen zeer langen weg reizen om EL-

MI-

MINA te zien; en vroeg haar van LINDORINA ten Huwelyk. LINDORINA ſtemde in zyn verzoek, niet om dat hy de Erfgenaam van het uitgebreidſte Ryk ſtondt te worden; maar om dat deeze Prins desgelyks een *nimmer verwelkende Bloem* hadt aangekweekt; want 'er is eene ſoortgelyke Bloem voor de Mannen, ſchoon in eenige opzigten verſchillende van de Bloem door VERDURINA aan de Prinſes geſchonken.

ELMINA wilde de tooneelen, haar eens zo dierbaar, niet verlaaten, zonder nogmaals het boschje te bezoeken, waar zy het onſchatbaar Geſchenk ontvangen hadt, de bron van al haar geluk. —— Zy hoopte eenmaal VERDURINA daar weder aan te treffen; het was nu juist drie jaaren, zints deeze haar verſcheen. ELMINA nam de *nimmer verwelkende Bloem* mede, en ging na 't boschje. Doch hoe groot was haare verbaasdheid, wanneer zy, daar komende, niemand aantrof dan haare Opvoedſter, die t'huis gebleeven was, en geene VERDURINA!

„ *Ik weet,*" ſprak de Tovergodesſe, „ *wie gy hier zoekt.* „ *Ik gaf u die Bloem onder de gedaante van* VERDURINA, en „ ik bood u de behulpzaame hand in dezelve aan te kwee„ken, onder de gedaante van LINDORINA. —— Myne taak „ heb ik gelukkig af. *De Bloem zal nimmer verwelken;* en „ ELMINA zal altoos beminnelyk en bemind weezen; want de „ Deugden van het Hart, en de verkreegene Bekwaamheden „ des Verſtands, ſchenken aan de Bezitſter die bevalligheden, „ welke door niets immer kunnen worden uitgewischt!" —— De Prinſes wierp zich aan de voeten van haare Weldoenſter, die haar tederlyk omhelsde, en toen, eene lugtgeweestiſche gedaante aanneemende, verdween.

ELMINA, ontroerd en verſchrikt, ſtrekte haare armen uit, en riep eenigen tyd haare Weldoenſter naa. —— De Prins haastte zich te haarwaards, troostte haar over het verlies van LINDORINA, en bragt haar na zyn eigen Land, waar zy vereenigd werden met de heilige banden van Liefde en Deugd, en langen tyd het onbeſchryfbaar geluk, den Verſtandigen en Deugdzaamen beſchooren, genooten.

VERSCHRIKLYK VOORBEELD VAN BYGELOOF.

(Uit het Fransch.)

Op den derden van Zomermaand laatstleden lagen twee Kinderen en een Os van een Boer van *Planic*, in het Canton van *Maz-d'Azil*, zeer ziek. Den eenvoudigen hals kwam het in 't hoofd, dat zyne kinderen en het beest door den een of anderen betoverd zouden zyn; waarom hy zich begaf naar

naar het huis van een beruchten Waarzegger en Duivelbanner in de nabuurfchap. Deeze fchelm ging oogenbliklyk naar de hoeve van den Landman, en verzekerde, na dat hy eenig geld ontvangen had, dat de Os en de Kinderen betoverd waren door eene ryke Dame in de nabuurfchap, welke hy noemde. De Boer, niet twyffelende aan de waarheid van dit voorgeeven, beraadflaagde met zyne even bygeloovige en onkundige arbeiders, wat hier in te doen. Na eenig overleg vonden zy eene list uit, om de Dame naar de boeren-wooning te lokken, die, van niets bewust, ftraks derwaards ging. Doch zy was naauwlyks binnengetreeden, of de boeren pakten haar aan, en bonden haar handen en voeten, waar na zy haar het fchriklyk misdryf verweeten, en haar den dood dreigden, zo zy niet aanftonds de lydende voorwerpen van hunne kwaalen genas.

Hoe akelig ook de toeftand van deeze Dame was, redde zy zich echter uit denzelven, met veel beleid. Zy veinsde te bekennen, dat zy waarlyk fchuldig was aan de voorgewende tovery, en beloofde dat zy de geneezing zou volbrengen, door middel van eenige kragtige kruiden, die zy zeer geheim, in een cabinet, alwaar niemand dan zy zelve ze vinden kon, bewaarde. Zy wist haar voorgeeven verder met zo veele waarfchynlykheden te bekleeden, dat de kinkels haar eindelyk los en naar huis lieten gaan, om de voorgewende middelen te gaan haalen. Dan, in plaats van met haare geneesmiddelen weder te keeren, gaf zy kennis van 't geval aan de naaste Rechtbank; met dit gevolg, dat de uitvoerders deezer fchanddaad by den kop gevat, en in rechten vervolgd wierden.

Aanmerking van den Redacteur.

Het fchandelyk en belachlyk bygeloof aan Spooken, Duivelsbezweeringen, enz. is, op veele plaatzen van ons Vaderland, nog uitfpoorig genoeg. Veelen koesteren deeze wanbegrippen, uit onkunde, of ook wel om 'er voordeel mede te behaalen. Het is waarlyk hoog tyd, dat de goede Gemeente eenmaal van deeze dwaaze wanbegrippen geneezen worde. Wy voor ons twyffelen 'er niet aan, zo men deeze fchadelyke bedriegers naauwkeurig opfpeurde, en naar verdienften aan den lyve ftrafte, of de booze werken der duivelen, en hunner dienaaren en verbondelingen, de toveraars en bezweerders, of zogenaamde duivelbanners, zouden ras geheel in het vergeetboek geraaken.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BEDENKINGEN, OVER ONZE BEZIGHEDEN IN EENEN TOEKOMENDEN STAAT.

(Naar het Engelsch.)

Het bestendig verlangen, 't welk de Mensch bezit, om zyne kundigheden te vermeerderen, en de waarheid, dat veele duizenden sterven in het volkomen bezit hunner verstandsvermogens, welke zy geen tyd gehad hebben om in deeze wereld tot volmaaktheid te brengen, heeft men aangevoerd als een bewys voor de Onsterflykheid der Ziele; en dat 'er een Toekomende Staat moet volgen, waar in wy zullen voortvaaren met onze kennis te vermeerderen, zo dat dezelve allengs tot hooger volkomenheid opklimme. —— Dit denkbeeld is, in den laatsten tyd, heerlyk opgehelderd door eenige Schryvers; en, myns oordeels, draagt het geene geringe blyken van waarschynlykheid.

Toegestaan, dat het waar zy, of hoogstwaarschynlyk, dan mogen wy 'er uit afleiden, dat wy een smaak behooren aan te kweeken voor het geen waarlyk in kundigheden hoog te schatten is, als eene voorbereiding voor dien verhevener Staat, waar in onze kennis tot volmaaktheid zal toeneemen; en dat wy behooren te vermyden, die geringe, beuzelagtige en onteerende, najaagingen, welke onbestaanbaar zyn met den pligt eens redelyken weezens in deeze wereld; en zeker vreemd zullen zyn van zyne bezigheid in eene andere. Geen mensch zou zeker wenschen te reizen door een Land, waar hy de spraak niet kende, voor de pligten en bezigheden van 't welk hy geheel onberekend was, of waar van hy een afkeer hadt.

Welk een denkbeeld wy ook mogen vormen van de bezigheden der Gezaligde Geesten, het valt zeker rede-

lyk te besluiten, dat zy *eenigzins* verschillend zullen weezen van de meeste dier bemoeijingen, welke de aandagt en de driften der Stervelingen hier beneden bezig houden.

Eenigen tyd geleden op dit onderwerp gepeinsd hebbende, geraakte ik in een soort van Mymering, of Droom, in welken ik my verbeeldde overgevoerd te zyn in het Portaal van de verblyfplaats der eeuwig gezaligden.

Eene groote menigte volks vervoegde zich derwaards, en scheen enkel daar heen gelokt op het gerugt af: want, naa 'er in gekeeken, of 'er eenige minuuten in vertoefd te hebben, keerden verre de meesten te rugge, met zigtbaare kentekenen van spyt en teleurstelling op het gelaad. Verlegen, om te weeten, waarom zy te rugge keerden van eene plaats zo gelukkig en gezegend, waar toe de ingang zo gemaklyk scheen, en bykans geheel van hunne verkiezing af te hangen, wendde ik my ter raadvraaging tot een dier hoogere Weezens, aan welken het bleek toevertrouwd te zyn, om elken Sterveling de eigenlyke plaats zyner bestemminge aan te wyzen.

Dit Weezen verzekerde my, dat het geen ik zag zeer dikwyls gebeurde, en wel negenmaalen van de tien gevallen. „ Deeze Lieden," dus voer hy voort, „ mis„ leiden zich zelven, of zyn door anderen misleid. Zy „ hebben gehoord, dat dit de plaats is des eeuwigduu„ renden Geluks; maar, wanneer zy naderen, en bevin„ den, dat die dingen, welke hun geluk in de beneden„ Wereld uitmaakten, hier niet toegestaan zyn, of, „ 't geen zeker het geval is, hier niet gewenscht of ver„ langd, maar versmaad worden, keeren zy te rugge, om „ eene andere plaats te zoeken, waar zy mogen voort„ vaaren in hunne bekrompene najaagingen. Wend uw „ oog zydwaards, en beschouw die talryke menigte!"

Myn Gids wees my op eene groote menigte Persoonen van alle Natien en Tongen, die een verbaazend geraas maakte, en door de vermenging van taalen meestal onverstaanbaar.

„ Deezen," dus sprak myn Geleigeest, „ zyn de zo„ danigen, die gy, in de beneden-Wereld, *Ryken* noemt, „ Menschen, die hun leeven besteed hebben in de ver„ kryging van Geld, en wier neigingen wonder wel tot „ dat oogmerk gestemd zyn. Zy betragten de maatig„ heid uit beginzel van gierigheid, en daarom ziet gy „ dat

„ dat zy doorgaans eenen hoogen ouderdom beklimmen; „ zy zyn spaarzaam uit een beginzel om schatten opeen „ te hoopen, en sterven daarom veeltyds in het bezit „ van groote schatten. —— Gy ziet dat zy zich van „ deeze Plaats verwyderen; dewyl zy vernomen heb- „ ben, dat Geld hier van geene waardy is; dat niemand „ het ontbreekt, en daarom ook niet verlangt. Wy heb- „ ben geene geschikte plaatzen, waar Geld, zonder eeni- „ gen last voor den bezitter, zou kunnen opeengestapeld „ worden; geen Banken, geen Fondsen, geen Intrestgel- „ den, geen plaatzen, waar men de schatten van een „ CRESUS in een enkel uur kan winnen. Deeze Lieden „ nu, hun leeven doorgebragt hebbende zonder het denk- „ beeld van eenig ding dan *Geld! Geld! Geld!* hadden „ zich een begrip gevormd, dat de Gelukzaligheid dee- „ zer Verblyfplaatze ten eenemaal bestondt in een over- „ vloed van Goud en Zilver; en dat de Gezaligde Gees- „ ten zich steeds bezig hielden met de beschouwing dee- „ zer kostbaare Metaalen. Gy bemerkt hunne teleur- „ stelling; dan zy hebben die geheel aan zich zelven te „ wyten. De heilige berigten, deeze Verblyfplaats be- „ treffende, geeven geene aanleiding tot zodanige ver- „ wagtingen, als zy zichzelven diets maakten: alles was „ het werk hunner eigene misleide verbeelding, zy moe- „ ten zich zelven beschuldigen. De Hemel kan voor „ Lieden van deezen stempel geen Hemel weezen!"

Terwyl ik peinsde op 't geen ik gehoord had, kwam 'er eene Gravinne, die ik my herinnerde menigmaal in *St. James-park* gezien te hebben; zy brak myne bepeinzingen af, door de vraage, waar hier de meestgezogte Speelgezelschappen waren? —— Ik antwoordde, dat, volgens een my zo even medegedeeld berigt, haare Edelheid in de plaats misnomen zou weezen. Op aarde, voegde ik 'er nevens, mogt zy het speelen van *Faro* een *hemelsch* vermaak agten; maar elk Land hadt zyne eigene gebruiken, en ik moet uwe Edelheid nederig onderrigten, dat zy zich geheel misleid zal vinden in haare verwagtingen van deeze plaats gevormd. —— Dit zeggende, tradt het Weezen, 't welk zo even met my gesprooken hadt, nader, en verzekerde haar, „ dat zy by lange „ na de éénige Vrouw van rang niet was, die eene der- „ gelyke teleurstelling ontmoette; dat het 'er zo verre „ af was, dat het Spel hier geoorlofd zou weezen, dat „ men niets aan het *Geval* overliet, dewyl smert en

 „ knaa-

„ knaaging, kwelling, ydele hoop en twist, niet konden „ aangezien worden als voorwerpen van gelukzaligheid; en „ die te ondergaan, enkel vermaakshalven, was alleen het „ voorregt van eene soort van verdwaasde Stervelingen, „ voor welke eene voegiyke plaats ter opsluiting bestemd „ was." —— Zy vertrok met alle blyken van verslaagenheid en ongenoegen.

„ Zie," vervolgde myn Gids, „de gevolgen van valsche „ begrippen van Gelukzaligheid. Is het redelyk om te „ denken, dat zy, die hun Geluk, hoe onvolkomen aardsche Gelukzaligheid ook moge weezen, stellen in zulke voorwerpen, verwagten kunnen hier gelukkig te „ kunnen weezen, —— hier, waar goedheid en wysheid „ onafscheidelyk verbonden zyn? Zie na dien anderen „ hoop van te leur gestelde Stervelingen, die herwaards „ komen, in de verwagting van bestendig Geluk. Luister na hunne gesprekken, en leer onderscheiden 't geen „ tydlyk is van het bestendige en onveranderlyke."

My onder den hoop vervoegende, hoorde ik eene verscheidenheid van klagten uitboezemen. Eenigen waren te onvrede, dat men hier geene openbaare plaatzen, geene schitterende vertooningen, geene werken van verbeelding vondt, om hunne ledige uuren door te brengen. —— Anderen, die hun leeven aan de Muzyk hadden toegewyd, betuigden hun ongenoegen over 't geen zy te deezer plaatze hoorden. Eenigen zagen om na de Cirkels van de Mode; terwyl anderen, met een zugt, dat bedaarde geluk beschouwden, en dien ongestoorden vrede, welke nooit werd afgebrooken, door de stoorenissen van opstuivend misnoegen, of hoog loopende geschillen. —— Veelen deezer waren zelfs lieden van smaak, die ongelukkig verwaarloosd hadden dien smaak aan te kweeken, welke bewaarenswaardig is; een smaak voor Menschliefde en onderlinge Goedwilligheid.

Een Persoon, dien ik my herinnerde een groot Autheur geweest te zyn, kwam met groot misnoegen na my toeschieten; zeggende: „ Ik ben hier geheel niet op myn „ rechte plaats. Gy weet, myn geheele leeven heb ik „ besteed in twyfelingen te verwekken. Ik heb zelve „ getwyfeld, en anderen doen twyfelen aan de eenvoudigste dier heilige Waarheden, welke aangenomen en „ beweerd zyn door de wyzen en braaven in alle ge„ slachten. Ik verwierf daar door een grooten naam. „ Ik werd toegejuichd als een groot Wysgeer, en zeer

„ ver-

„ verlicht Denker. Veelen vatten de pen op, om my te
„ beantwoorden; maar ik ontweek of wederstond hun,
„ door nieuwe twyfelingen, en uitvlugten. Ik was ze-
„ ker dat ik alle de Ongeletterden op myne zyde had,
„ nevens allen, die wenschten vry te weezen van de
„ banden des Godsdiensts. Met één woord, het geheele
„ voorwerp, 't geen ik in myn leeven najaagde, was, de
„ Menschen hunne aangenomene begrippen te ontneemen,
„ zonder andere in stede te geeven. — Ik ben nu ge-
„ komen in de Plaats, die zy het verblyf der Eeuwige
„ Gelukzaligheid noemen. Maar welk geluk is hier voor
„ my weggelegd? Hier is niemand te verwarren in zy-
„ ne begrippen. Hier is niemand, die met my reden-
„ twist; dewyl alles blykbaar is voor oog en oor. Al-
„ les is zeker en bestendig. Indien ik zelfs herdenk aan
„ de toejuiching, welke ik verwierf, die in my den trots
„ der twyfelaary aankweekte, hier valt des niet te doen.
„ Alles is nederigheid en aanbidding van weezens van
„ eenen anderen aanleg dan ik. Ik zou bykans wen-
„ schen, dat ik myn leeven besteed had in de verkry-
„ ging van iets voor deeze Verblyfplaats geschikt; doch
„ het is nu te laat. Ik heb allen mogelyk onderzoek
„ gedaan, en kan geen één Twyfelaar in deeze plaats
„ vinden. 'Er is geen mensch voor my om mede te
„ spreeken. Allen zien zy my aan als een Krankhoofdi-
„ gen, en den veragtlykften onder de Dwaazen, voor
„ een Mymeraar, die geen vermogen heeft om eenig
„ kwaad te doen."

Deezen Wysgeer aan zichzelven overlaatende om zich uit zyne zwaarigheden te redden, vervoegde ik my tot een Jongeling van een goed voorkomen, die scheen rond te zien na iets, 't geen hy niet kon vinden; ik verzogt van hem te mogen weeten, waarom hy zo spoedig de Verblyfplaats des Geluks, voor hem geopend, verlaaten hadt. Openhartig erkende hy, dat het eene Plaats was, niet geschikt voor zyne hebbelykheden. — „ Myn
„ waarde Heer," sprak hy, „ ik geloof dat 'er geen
„ Stal of Paard is in dit geheele verblyf. Ik twyfelde
„ 'er in 't eerst aan; en wilde wedden met een der Op-
„ passers; doch hy kon niet verstaan wat ik meende. Ik
„ zou eene Eeuwigheid hebben kunnen doorbrengen, met
„ vreugde doorbrengen, te *Newmarket*; doch deeze Plaats
„ is voor my niet geschikt."

Soortgelyke klagten werden door eene menigte ande-

ren uitgeboezemd, die beleden, dat zy zich misnomen hadden in hunne voorgaande Leevenswyze, dat dezelve in 't geheel niet ſtrekte tot eene voorbereiding voor deezen Stand. Een hunner kwam 'er voor uit, dat hy, een week vyf of zes, zich toegelegd hadt om kennis te krygen aan de zeden en bezigheden deezer Plaatze; doch dat hy ongelukkig hier veel vroeger gekomen was dan hy verwagtte; en wel zeer *ſchielyk*; het hadt hem aan tyd ontbrooken om te bedenken wat tot deeze reis noodig was. „ De teleurſtelling," voegde hy 'er nevens, „ was „ verbaazend groot. Ik ſtond bekend voor zeer Galant. „ Weinige, zeer weinige, onder de Sexe konden myne „ aanzoeken wederſtaan; ik had drie of vier Intrigues te „ gelyk aan de hand, en bykans voltooid, toen de beest„ agtigheid van een Egtgenoot, wiens Vrouw my veel „ heuſcher behandelde, my herwaards deedt verhuizen. „ Gy zult my moeten toeſtaan, dit kwam zeer *mal a* „ *propos;* want in dit Verblyf is myne oude bezigheid „ van geen dienst. Hier is niets dan Zuiverheid, en die „ mis ik te eenemaal; ook heb ik 'er geen één myner „ oude kennisſen gevonden."

Onder den hoop zag ik veele jonge lieden, die rondzwierven in het zoeken van nieuwstydingen. Hunne Ouders bevonden zich by hun; deezen zagen uit na een voordeelig Huwelyk, en een grooten ſtaat; doch hunne teleurſtelling was waarlyk groot, toen zy vernamen, dat men hier niet trouwde, noch ten huwelyk uitgaf.

Desgelyks nam ik 'er waar, wier hoog oog en ſterke ſtem tot onlochenbaare blyken ſtrekten, dat hun hoofdvoorwerp in de andere Wereld niets anders geweest was dan het bejag van ydele Eere. Zy konden hier geene Gelukzaligheid aantreffen; 'er was geene Bevordering op eene plaats, waar de zodanigen, die zy in 't aardſche leeven veragt, of enkel als een ladder gebruikt hadden om in hoogheid te klimmen, op een gelyken voet met hun ſtonden; waar lieden, voorheen gewoon het hoogſte woord en het gebied te voeren, het niet konden dulden te gehoorzaamen, en waar zy, die gewoon waren den wellust huns leevens uit de vleijery te raapen, nu gedwongen waren te erkennen, hoe ydel en nietsbeduidend alle pligtpleegingen en vleijeryen waren. —— Dit ſlag van Menſchen verliet weldra dit verblyf; maar behield nog zo veel van den ouden trotsch, dat zy my ten vollen bleeken zich zo zeer misnomen te hebben in het be-

grip

grip van Gelukzaligheid, als eenige anderen, die ik voorheen gezien had.

Op dit oogenblik werd myne Mymering afgebrooken door een ontzaglyke ſtem, welke riep: „Die onwillig „ waren om zelve in te gaan, moeten geen anderen in „ den weg zyn, die verlangen om de volmaaking hunner „ Natuure te bevorderen!"

Niets komt my, op natuurlyke gronden, blykbaarder voor, dan dat de Genietingen van een Toekomenden Staat de zodanigen zyn zullen, welke in verband ſtaan met *Kennis*, *Wysheid* en *Deugd*; en op dien grond gaat niets vaster, dan dat het de onvermydelyke pligt is van een redemagtig weezen, om die najaagingen hier te beginnen, welke in een ander Leeven zullen voltooid worden. Deeze bedenking kan dienen om de zwakheid ten toon te ſtellen van de zodanigen, die hunnen leeftyd verſpillen in laage of ſnoode bezigheden.

„ Al die groote toeſtel," om dit Vertoog met de woor„ den van den Wysgeer HARTLEY te beſluiten; „ al die „ groote toeſtel om ons van het Lichaam tot de Ziel te „ brengen, en van Zelfliefde tot de zuivere Liefde tot „ GOD, welke de Leer van de zamenvoeging der denk„ beelden voor ons openlegt, levert een bewys op, dat „ die groote einden eens zullen bereikt worden; en dat „ alle onvolmaakte Schepzels, die deeze School van Goe„ dertierenheid en Godsvrugt, op onderſcheide tydper„ ken, verlaaten hebben, weder zullen verſchynen op een „ Leevenstooneel, overeenkomſtig met het tegenwoordi„ ge, doch in veele byzonderheden onderſcheiden; dat „ zy daar de geſtaakte taak weder zullen opvatten, en „ hier door gelukkig worden. —— Indien wy, over de „ oogmerken der Voorzienigheid, op de zuiverſte en vol„ komenſte wyze redenkavelen, waar toe onze vermogens „ bekwaam zyn, dat is, volgens de wysgeerigſte over„ eenkomst, dan zullen wy onvermydelyk tot dit beſluit „ gebragt worden. 'Er zyn de allerblykbaarſte kenteke„ nen van oogmerk in deezen geheelen toeſtel, van magt „ en kennis zonder paalen. Wat kan, derhalven, ver„ hinderen, dat het beſtemde oogmerk bereikt worde? „ De overweeging van GODS oneindige Weldaadigheid, „ vergeleeken met het vooruitzigt van Gelukzaligheid, „ welke voor zyne Schepzelen, uit dit oogmerk, zal „ ontſtaan, zet aan dit bewys geen geringe ſterkte by."

GENEEZING EENER ZEER BYZONDERE EN GEVAARLYKE HIK. Door *Dr.* HANSA, te *Toplitz.*

Eene jonge gezonde Vrouw, oud drie en twintig jaaren, wierd onlangs overvallen door eene allergeweldigste Hik, zonder dat ik daar van in den beginne, op eenigerlei wyze, de oorzaak kon ontdekken. Hoe geweldig ook het toeval was, en hoe zeer ook alle de ingewanden der borst en des buiks daar door geſchud wierden, ſcheen zy echter het gevaar van dit ongemak in het geheel niet te bezeffen: want, ſchoon het toeval, 't geen in den avondſtond begonnen was, geduurende den nacht, met het grootst geweld, aanhield, wierd ik eerst in den morgenſtond verzocht, om haar te bezoeken. Haar huis naderende, zag ik, tot myne verwondering, alle voorbygangers ſtilſtaan, om na het byzonder geluid, 't welk de Lyderesſe uitgaf, te hooren: dan met nog meer verbaasdheid zag ik, de kamer binnentreedende, het geweld deezes toevals, 't welk nu reeds tien uuren aaneen, zonder tusſchenpoozing, met eene ontzettende hevigheid, had aangehouden.

Dit toeval is anderzins iets, dat dagelyks voorkomt, zo by kinderen, als by volwasſenen. Te koud drinken, eene verhaaste doorſlikking, veroorzaakt zulks veelmaalen, zonder eenig kwaad gevolg. In den laatſten trap van veele doodelyke ſleepende ziekten; in ontſteekingen van Maag, Darmen, en andere nabuurige deelen; na uitputtende ontlastingen; by de Sprouw, enz. ziet men dit toeval zeer dikwyls, en het is deels een bezwaarend, deels een gevaarlyk, onheil. Doch de Hik, over welke wy hier ſpreeken, was van een geheel ongewoonen aart: want eensdeels onderſcheidde zy zich door haare ongewoone hevigheid, die alle oogenblikken eene doodelyke inwendige bloedſtorting, of iets dergelyks, dreigde; en anderdeels onderſcheidde zich dit toeval hier door, dat het voorkwam by eene gezonde en ſterke Vrouw, die aan geenerleye zenuwtoevallen onderhevig was, en by welke geene de geringſte kennelyke voorafgaande oorzaak was te ontdekken.

Allen mogelyk gebruik maakte ik van de kortſtondige oogenblikken, geduurende welke zy van haare kwaal bevryd was, om de mogelyke oorzaaken van dit toeval uit te

te vorschen. Ten naauwsten onderrichtte ik my aangaande alles, wat op den voorigen dag tot haarent was voorgevallen, om te ontdekken, of 'er ook een hevige schrik, of andere geweldige gemoedsaandoening, had plaats gehad; of zy ook eenig schadelyk voedzel gebruikt had; of haare maandzuiveringen geregeld waren, enz. doch met al myne moeite kon ik toen niets byzonders ontwaar worden; te meer, daar de tong zuiver, de smaak natuurlyk, en het lichaam niet verstopt was. Dus in de onmogelykheid zynde, om tot hiertoe eene op de oorzaak der kwaale pasfende Aanwyzing te maaken, was het echter myn plicht, zo veel mogelyk, voor de gevolgen van dit tegennatuurlyk geweld, in een sterk en volbloedig lichaam, te zorgen. Om derhalven geweldige bloedstortingen, of ontsteekingen, voor te komen, wierd eene Aderlaating van twaalf oncen bloeds gedaan. Daarenboven wierden, van uur tot uur, zagt purgeerende en weekmaakende Klysteeren gezet, uit bitter Zout, *Species emoll. Elect. lenit.*, enz. Tot een gewoonen drank, wierd eene Emulsie in gereedheid gebragt, met Salpeter, Arabische Gom en wat Maankopstroop; om van tyd tot tyd laauwwarm te gebruiken. In den omtrek der maag wierd eene pynstillende en krampweerende Zalf ingewreeven, en daar over een Pleister uit Theriakel gelegd. Alle deeze middelen beloofden verligting; en het toeval, nadat het, geduurende zestien uuren, menige doodelyke uitwerking had gedreigd, hield ook op: zo dat de Zieke thans over niets klaagde, dan over eene geweldige afmatting aller ledemaaten.

Geduurende deeze verpoozing, in welke ik haar maar eenmaal bezogt, verkreeg haar polsslag, die merkelyk versneld was geweest, zyne natuurlyke langzaamheid weder. Zy klaagde over geenerleye smert, en, tot myne verwondering, liet deeze ontzettende schudding der ingewanden geenerleye nadeelige gevolgen over. Daar ik thans beter met de Zieke spreeken kon, vernieuwde ik myne navorschingen, om achter de waare oorzaak des ongevals te komen; doch alle myne vraagen wierden onvoldoende beantwoord, en ik moest dus aanhouden met in het donker om te dwaalen. Daar intusschen de Lyderesse zeer gerust en wel te vreden in het bed lag, en ik gaarne het wederkeeren des Kramps, welke ik thans voor de eenige oorzaak van het ongemak hield, wilde verhoeden, schreef ik haar een krampstillend Geneesmid-

 del

del voor, uit *Aq. Menth. Tinct. Succin. Opium*, enz. terwyl ik haar ook van tyd tot tyd eenige droppels *Naphtha Vitriol.* op zuiker liet doorslikken. —— Thans ging ik naar huis, beval haar stilte, en hoopte op een goede uitkomst, hoewel niet zonder vreeze voor een vernieuwden aanval.

De vernieuwing des onheils, voor welke ik vreesde, openbaarde zich ook waarlyk, na verloop van acht uuren. De Hik keerde weder, met het grootst geweld; aanhoudend wierd zy daar door in het bed her- en derwaards geworpen, en haar leven was in het uiterste gevaar. Zulke dringende omstandigheden, na welker waaren oorsprong men naauwlyks eenige gissing kon maaken, beangstigden my niet weinig. Thans liet ik drooge Koppen in den omtrek der Maag zetten; dewyl dit middel, hoe eenvoudig in zynen aart, meermaalen van het grootste nut geweest is, in het stillen van krampagtige beweegingen: doch deeze deeden ook niets. Terwyl ik buiten het vertrek der Zieke was, riep my een daar tegenwoordig Geestelyke aan een zyde, en zeide my, dat de Zieke hem geopenbaard had, dat zy, twee dagen geleden, eene groote ergernis had ondergaan, welke zy zorgvuldig had bedekt gehouden. Dit gaf my meer licht, dan al het voorige, en ik besloot thans, dat 'er eene geweldige uitstorting van Galle plaats had, die, door de geledene ergernis bedorven, alle deeze toevallen, door haare prikkeling, veroorzaakte. Hier door bekwam ik eene genoegzaame Aanwyzing, aangaande 't geen my hier te doen stond. Een Braakmiddel wierd hier gevorderd. Ik hield het wel voor eene veel gewaagde zaak, om in een zo geweldig geprikkelden toestand der zenuwen zodanig een middel toe te dienen; doch daarentegen oordeelde ik de Geneezing, zonder zodanig een middel, onmogelyk. Ik waagde het, derhalven, haar een poeder uit twintig greinen *Ipecacuanha* en een half grein Braakwynsteen voor te schryven, met bevel, om, geduurende de werking van het middel, veel laauw vocht te gebruiken. Ras geraakte de Lyderesse aan het braaken, en ontlastte een grooten voorraad van bedorven en met allerleye kleuren geverfde Galle, geduurende welke ontlasting de Hikslag als weggetoverd wierd. Het geen ter waarschuwing kan dienen, dat eene opgehoopte scherpe galstoffe, zonder dat 'er eenig teken, om haar te onderkennen, voorhanden is, zonder een galachtigen smaak, en met eene volko-

komen zuivere tong, echter aanweezig kan zyn, en dat die ook dan nog in ſtaat is, om de geweldigſte toevallen te veroorzaaken. Thans had ik een vasten leiddraad bekomen, die my zeker tot het bedoelde einde kon voeren. Na eenige ruime ſtoelgangen, die eerlang volgden, en die ik nog meerder met klyſteeren bevorderde, viel de Lyderesſe in een zachten ſlaap, en wierd daar door niet weinig verkwikt. Nadat zy, geduurende eenige uuren, gerust had, verlangde zy iets te gebruiken, ten welken einde zy, volgens myn raad, eenige kopjes gerſtenwater met citroenzap dronk.

Tegen den avond myne Lyderesſe wederom bezoekende, in hoope van haar zodanig weder te vinden als ik ze verlaaten had, vond ik my niet weinig bedroogen, dewyl ik, tot myne ſmerte, moest ondervinden, dat het oude Treurſpel zich wederom vernieuwd had. Ondertusſchen was het zeer waarſchynlyk, dat 'er zich nog veel uitgeſtorte Galle in den onderbuik zou bevinden, die een zagt purgeerend middel, tot haare volkomene uitdryving, vorderde. Hierom liet ik haar, by tusſchenpoozing, een drankje gebruiken uit Manna, Tamarinden en Wynſteenroom. Ook liet ik, van wegen de twyfelachtige vooruitzichten, Dr. AMBROSI in Conſult roepen. Deeze Geneesheer ſloeg kleine giften van *Ipecacuanha* voor, welke ook aanſtonds uit de Apotheek wierden gehaald. Dan, terwyl wy bezig waren met conſulteeren en voorſchryven, bekwam de Lyderesſe, die al voorthikte, eenige ruime ontlastingen, door de werking van het purgeerdrankje veroorzaakt. Thans was het tien uuren des avonds; ik verliet de Patiente, en vond haar by myne terugkomst 's morgens zeer gerust, en van al haar ongemak bevryd. Zy berichtte my, dat zy, na myn vertrek, nog verſcheiden afgangen had gehad, en dat intusſchen de Hik was opgehouden. Ook keerde dit geweldig en den dood dreigend toeval, het welk nu ruim veertig uuren aaneen geduurd had, niet weder.

Om intusſchen behoorlyk te zorgen, dat 'er geene kwaade toevallen, het zy van den voorigen of van een anderen aart, mogten veroorzaakt worden, door eenig overblyfzel der voorige bedorvene Galſtoffen, ſchreef ik nog eenige poeders voor, van Rhabarber en Cremor Tartari, om daar van dagelyks twee te neemen; waar mede de Geneezing wierd voltrokken.

Eene Waarneeming van deezen aart bewyst meer, dan al-

alle de nietsbetekenende beſchouwende bewyzen, tegen het beſtaan van Ziekten, die hun oorſprong neemen uit verzamelingen van onreinigheden in de eerſte wegen. En die halfgeleerden, welke zich thans zo veele vergeefſche moeite geeven, om dergelyke ſtellingen te betoogen, verdienen waarlyk medelyden.

EEN ZONDERLINGE GEESTENVERSCHYNING, UIT NATUURLYKE OORZAAKEN VERKLAARD.

In het geacht *Journal der Practiſchen Heilkunde*, van den Jenaſchen Hoogleeraar HUFELAND, VI Deel 4 Stuk, ſ. 905, vinde ik een Spookgeſchiedenis, welke ik belangryk genoeg oordeele om in dit geacht Tydſchrift te plaatſen. Zy is woordelyk deze:

„ De volgende geſchiedenis, welke my van een be-„ roemd en geleerd man is medegedeeld, geeft ons niet „ alleen een nieuwen ſleutel aan de hand, om veele ande-„ re Spookverſchyningen te verklaren, maar leert ook „ vooral den Geneesheer oplettende te zyn op die opho-„ pingen van bloed, welke uit eene verſtopping der „ aambeijenvloed ontſtaan; eene Ziekte, op welke men „ voorheen te veel, in onzen tyd veel te weinig acht „ geeft.

„ Deze waardige en geleerde man bevond zich eens op „ een tyd, wanneer hy na ziel en lichaam beide zeer „ welvarende was, 's avonds alleen in zyn kamer. Op „ eens word de deur opengedaan, en hy ziet een zyner „ vrienden binnenkomen, die, tot in het midden der ka-„ mer gekomen zynde, daar ſtil blyft ſtaan, en hem ſterk „ in de oogen ziet. Hy ſtaat op, en wil zynen vriend „ verwelkomen; maar nader komende verdwynt zyn „ vriend, en hy bemerkt, dat het ſlegts een verſchynzel „ was. Kort daarop koomt zyn vriend weder, en brengt „ nog andere hem bekende menſchen mede, die zich alle „ rondsom hem verzamelen, en hem eveneens ſterk aanzien. „ Het gezelſchap neemt alle quartier uur toe; 'er komen „ nu ook allerhande vreemde gezichten by, zodat de ka-„ mer geheel daarvan vol wierd. — Deze geſtalten wan-„ delden de kamer op en neer, ſtonden ſomtyds ſtil, „ maakten dan wederom allerhande gebaarden, ja begon-„ nen zelfs eindelyk tegen hem te ſpreeken. — Men kan

„ ligt

„ ligt beseffen, dat deze toestand voor onzen Geleerden „ eindelyk zeer verveelend wierd; hy zogt zich daarom „ ook van deze lastige gasten te ontdoen, door na zyn „ slaapvertrek te gaan. Dit konde hem egter weinig helpen, „ want hy wierd weldra daar ook van deze geheele me„ nigte gevolgd, die zich rondsom zyn bed schaarde; hy „ raakte niet te min, met veel moeite, geduurende eenige „ uuren, in slaap. Kort na zyn ontwaken kwam de een „ na den ander van deze gasten wederom binnen, en het „ gezelschap wierd even talryk en lastig als den voor„ gaanden dag. Eindelyk begon dezen verlichten en on„ bevooroordeelden man nu het hoofd te drajen; daar hy „ nooit alleen en steeds van wonderbare en zich steeds „ afwisselende gezichten omringd was, ja zelfs van hun „ aangesprooken wierd, verloor hy eindelyk alle den„ kenskragt, en geraakte in de pynlykste onrust. Dit „ duurde nu even zo nog den volgenden dag, en hierom „ wierd hy te rade zynen Artz daarover te raadplegen. „ — Deze erinnerde hem, dat hy in het voorige jaar, op „ dezen zelfden tyd, wegens aandrang van bloed na het „ hoofd, was adergelaten, en dat hy ook dikwyls tekenen „ van aambeijen by hem bespeurd had.

„ Aanstonds wierden hem 's avonds bloedzuigers aan den „ aars aangelegd. —— Den volgenden morgen was het ge„ zelschap reeds minder talryk en woelig, tegens den „ middag nam het nog meer af. Des nademiddags wa„ ren 'er nog maar een paar gezichten aanwezig, en des „ avonds bleef 'er slegts een overig, het welk allengs „ bleeker wierd, en eindelyk geheel verdween. Zedert „ dien tyd heeft hy geen spoor van diergelyke verschy„ ningen ontdekt."

Hoe geschikt was dit belangryk, ons door den Heer HUFELAND medegedeeld, geval, om zelfs den stoutmoedigsten, doch minder verlichten man, de grootste vrees aan te jagen, en van het aanwezen van geesten en spooken te overtuigen. Was dit in een bygelovig land, en by een zwak mensch, gebeurd, dan zou dit geval, het welk uit zulke eenvoudige oorzaken voortvloeide, waarschynlyk als eene uitwerking van booze geesten beschouwd, en, de oorzaak der ziekte verzuimd zynde, de Zieke waarschynlyk tot twyfelmoedige razerny zyn overgeslagen. —— Men behoorde daarom in diergelyke gevallen aanstonds tot een kundig en onbevooroordeeld Geneesheer zyne toevlugt te nemen, en ik twyfel geensints of men

zou-

zoude altyd de oorzaak gemaklyk in een lichaamlyke ongesteldheid vinden. Immers is het geheel niet zeldzaam, dat men in koortzen, in ophoping van bloed in de hersenen, of in den slaap, of zelfs by volkomen bewustzyn, diergelyke verschyningen, waarvan men zich niet ontdoen kan, gewaar word. Ik voeg hier by een geval, het welk ik in het voorleden jaar zelve gehoord heb van een aanzienlyke, zeer geloofwaardige, en althans geensints bygelovige, Vrouw.

Zy was, gedurende de laatste jaren, dikwyls adergelaten, wegens ophopingen van bloed na de borst en het hoofd; zy had een zeer gevoelig en aandoenlyk zenuwgestel, en was op dien tyd zeer wel; zynde in langen tyd niet adergelaten. Nademiddaags een weinig op een stoel sluimerende, hoorde zy de deur van de kamer openen, en wierd daarvan wakker; na de deur ziende, wierd zy iemand van haar kennis gewaar, die, op dien tyd buiten 's lands zynde, van haar niet konde verwagt worden; op het ogenblik dit bedenkende, vreef zy hare ogen af, om naauwkeuriger te kunnen zien, en bemerkte toen denzelfden persoon, volkomen gekleed, doch wat bleek van aangezicht. Hiervan een weinig ontzet, zag zy voor de derde keer met meer oplettenheid na de deur, doch zag dat alstoen deze gedaante verdwenen was. Na dien tyd adergelaten zynde, heeft zy nooit wederom iets diergelyks gezien. Wanneer wy dit geval met het door HUFELAND verhaalde vergelyken, zullen wy ook gemaklyk den sleutel voor dit en diergelyke gevallen kunnen vinden.

LEEVENSSCHETS VAN ANTOINE LAURENT LAVOISIER.

(Volgens LA LANDE.)

De laatste der drie uitsteekende Mannen, van welken wy, op het voetspoor van LA LANDE, een Leevensschets mededeelen, is ANTOINE LAURENT LAVOISIER. Hy werd den 16. van Augustus des Jaars 1743, te *Parys*, gebooren. Zyn Vader, die het oog hieldt over zyne Opvoeding, spaarde, daar hy rykbemiddeld was, geene kosten om zyn Zoon alles te laaten leeren.

Nog

Nog een Jongeling, betoonde LAVOISIER een beslisten smaak voor Natuurkundige Weetenschappen te bezitten. Toen, in den Jaare 1764, het Stadsbestuur van *Parys* eene buitengewoone Eerbelooning hadt aangeboden, aan hem die de beste en goedkoopste wyze aanwees om de Straaten dier groote Stad te verlichten, behaalde LAVOISIER den Eerprys, bestaande in een Gouden Medaillje; en zyne Verhandeling, vol van de naauwkeurigste naspeuringen, werd door de Academie ter drukpersse bezorgd.

Ondanks een heftigen tegenstand, werd hy op den 13 van Meymaand des Jaars 1768 tot Lid van de Academie aangenomen. Thans lag hy zich met allen yver toe op de Scheidkunde; deeze Weetenschap was geschikt om het tooneel zyner vermaardheid te worden. De verbaazende vordering, welke hy hier in maakte, moet toegeschreeven worden aan de zeldzaame vereeniging van 't bezit van ruime Geldmiddelen met neiging en bekwaamheden.

LAVOISIER vergezelde GUETTARD op een Delfstofkundige Reize door verscheide Provincien van *Frankryk*, en deedt veele nieuwe en belangryke ontdekkingen op in dit vak. Een kort verslag hier van kwam te voorschyn in de *Mem.* van de Academie voor den Jaare 1772.

Omtrent den gemelden tyd werd zyne weetgraagte uitgelokt om de Kunst-lugten te beproeven. —— SCHEELE, PRIESTLEY en LAVOISIER floegen den weg der ontdekkinge in, en betraden dikwyls dezelfde paden. De onvermoeidste Proefneemer was PRIESTLEY; maar de meest schitterende verschynzels bleeven menigmaal onder zyne handen van de daar uit verwagte vrugt verstooken; te over gereed was hy om 'er eene te ras aangenomene veronderstelling uit af te leiden, welke hy ras wederom liet vaaren. LAVOISIER was doordrongen van den waaren geest der Wysbegeerte; 's Mans waarneemingen, altoos ten uitersten naauwkeurig, en het onderwerp in klaaren dag haalende, bedoelden algemeen nutte inzigten.

Met den Jaare 1774 gaf hy zyne Scheidkundige Werkjes in 't licht. Zy behelsden een zeer naauwkeurig geschiedkundig verslag van 't geen 'er ten opzigte der Kunst-lugten gedaan was. Het slot leverde des Schryvers voornaamste Proeven, door welke hy bewees, dat de Metaa-

taalen, by derzelver verkalking, de vermeerdering van zwaarte verkrygen door het indrinken van Lugt. —— Korten tyd naderhand toonde hy, in tegenstelling van PRIESTLEY, dat het Zwavel-zuur uit Lugt is zamengesteld; eene opmerking, welker aangelegenheid in 't vervolg bleek. LAVOISIER's schranderheid, als een Scheidkundige, was reeds zo wel bekend, dat TURGOT zich van hem bediende, om de Kruidmaakery te bezigtigen en te verbeteren. Hy voerde 'er verscheide aanmerkelyke verbeteringen in, en de haatlyke wyze van het zoeken der stoffe tot Salpeter weerende, vermeerderde hy nogthans de voortbrenging dier Stoffe vyfvoudig. Het Buskruid droeg thans tot 120 Toises, daar het voorheen slegts 90 Toises kon beschieten. Deeze meerderheid van de kragt des Buskruids werd, in den laatsten oorlog, kennelyk ondervonden.

Men hadt beweerd, dat Water, door veelvuldig overhaalen, in Aarde veranderd werd. Dit stuk loste LAVOISIER op, in den Jaare 1778; aantoonende, dat het Aardagtig bezinkzel toegeschreeven moet worden aan de geduurige afknaaging van de inwendige zelfstandigheid des gebruikten Werktuigs. —— In dat zelfde jaar deedt LAVOISIER eene belangryker ontdekking; naamlyk, dat het gedeelte van den Dampkring, tot Inademing geschikt, een uitmaakend beginzel was van alle Zuuren, daarom door hem met den naam van *Oxygène* bestempeld. Een allergewigtigst stuk, en de eerste groote schrede tot de nieuwe Scheidkunde, welke de zamenstelling des Waters, in den Jaare 1783 verzekerd, met zegepraal voltooide.

LAVOISIER bezat beslissende voordeelen boven zyne Tydgenooten; hy zette zyne naspeuringen voort met eene wiskundige zekerheid; zyne rykdom stelde hem in staat om zyne Proeven in 't groot te doen, en Werktuigen te bezigen van het volkomenst en keurigst maakzel. —— Behoef ik 'er by te voegen, dat hy een zo kundig Medearbeider hadt als LA PLACE?

Voorts bragt hy zyne Wysgeerige werkzaamheden in één lichaam, 't welk hy, in den Jaare 1789, uitgaf, onder den Tytel van *Elemens de Chemie*; een Boek, 't welk een allerschoonst voorbeeld oplevert van een Weetenschapleerend Opstel —— klaar, redeneerkundig, fraai van styl. — Het loopt buiten ons vak, de Beginzels, op welke zyn Stelzel steunt, te ontvouwen, of in de veelvuldi-

dige verdiensten van hetzelve uit te weiden; —— een Stelzel, 't welk, in 't verloop van eenige weinige jaaren, bykans algemeen is aangenomen; en 't welk, indien het geene egte ontvouwing is der Natuur zelve, daar aan zo naby komt als de tegenwoordige staat van 's Menschen kennis gehengt.

De laatste, maar geenzins de minst nuttige, nasspeuring van LAVOISIER, over de Ademhaaling der Dieren, werd, op den 4 van May des Jaars 1791, voorgeleezen. Hy had, door eenige keurige Proefneemingen, nevens den Burger SENGUIN genomen, bevonden, dat een Mensch, in den tyd van vier-en-twintig uuren, 45 Oncen uitwaasemt; dat hy 33 Oncen Leevenslugt gebruikt; dat hy door de Longen 8 Cubiekvoeten Koolzuur Gaz ontlast, van welke een derde Koolstoflyk en twee derde Oxygène is; dat het gewigt van het water, door de Longen ontlast, 23 Oncen bedraagt, van welken 'er drie Hydrogène en twintig Oxygène zyn, behalven 6 Oncen water, reeds gevormd en verlooren in de doorwaasseming der Longen.

LAVOISIER was Penningmeester der Academie, naa BUFFON en TALLET; hy voerde eene bezuiniging in, en netter orde in de rekeningen. Hy was ook Lid in de Zitting der Raadpleeging, en nam een werkzaam deel in alles wat 'er te doen viel. Wanneer het nieuwe Stelzel der Maaten ter baane kwam, en men voorstelde een Graad van den Meridiaan te bepaalen, deedt hy naauwkeurige proeven over de uitzetting der Metaalen, en vervaardigde een Thermometer ten dien einde. Door de Nationaale Conventie werd hy geraadpleegd over de middelen om het vervaardigen der Assignaaten te verbeteren, en de moeilykheden, om dezelve te vervalschen, te vergrooten.

Als een regtschaapen Burger, wendde LAVOISIER zyne gedagten op de Staatkundige Huishoudkunde. Tusschen de Jaaren 1778 en 1785 schonk hy 240 Arpents Lands, tot den Proefondervindelyken Landbouw, en vermeerderde de doorgaande opbrengst de helft. — In het Jaar 1791 werd hy verzogt, door de Constitutioneele Vergadering, een Plan te ontwerpen tot een eenvoudiger Inzameling der Belastingen. Dit gaf gelegenheid tot een uitsteekend Verslag, den *Grond-Rykdom van Frankryk* betreffende; 'twerd naderhand gedrukt. Ten deezen tyde werd hy ook be-

 noemd

noemd tot Commisfaris van de Nationaale Thefaurie, waar in hy eenige heilzaame verbeteringen daarftelde.

Staande de gruwelen door ROBESPIERRE gepleegd, vermeldde LAVOISIER aan LA LANDE, dat hy voorzag van zyne eigendommen ontzet te zullen worden; doch dat hy door arbeid zyn brood zou tragten te winnen. Apothecar te worden zou hem best geleeken hebben; doch zyn val was reeds beflooten. Op den 8 van May 1794 werd hy, nevens acht-en-twintig lotgenooten, ten dood gebragt.

LAVOISIER was kloek van geftalte, van een leevendig en vrolyk voorkomen, zagt van character, gezellig, verpligtend, en zeer leevendig. Zyne agting, invloed en rykdom, fchonken hem veel invloeds; dit wekte ongelukkig nayver. — Hy trouwde, in den Jaare 1771, aan MARIA ANNI PIERETTE PAULZE; eene Vrouw, wier vernuft en bekwaamheden den wellust zyns leevens uitmaakten. Zy boodt hem byftand in zyne werkzaamheden, en graveerde zelve de Figuuren voor zyn laatfte Werk.

NADERE BERICHTEN VAN DE LAATSTE WERKZAAMHEDEN DER ROOMSCHE GEESTELYKHEID IN CHINA, EN VAN DEN STAAT VAN HET CHRISTENDOM IN DAT RYK.

No. III.

(Uit een Brief van den Apostolifchen Misfionaris DUFRESSE, in de Provintie Su-tchoan in China, aan CHAUMONT, Directeur van het Seminarie van Zendelingfchap te Parys. Geteekend 3 Oct. 1792.)

De Heer TRENCHANT, onlangs hier uit ons geliefd Vaderland als Misfionaris aangekomen, bragt ons groote tydingen mede van de groote veranderingen, die Frankryk, zoo ten aanzien van de Kerk, als in den Staat, ondergaan heeft. Het fchynt my toe, dat Gods hand zwaar op dat Ryk rust, en ik vreeze nog zeer veel treurige gevolgen. Wy willen gemeenfchappelyk voor het Vaderland bidden. Hoe zouden wy daaromtrent onverfchillig kunnen zyn? Ik danke God, dat ik hier ben. Onze leevenswys is wel niet aanlokkend; wy hebben van tyd

tot tyd met veele wederwaardigheden te worſtelen; maar God zegent onze poogingen merkelyk; de Godsdienst ſchynt zich hier, naar evenredigheid van deszelfs verval in het Moederland, van dag tot dag verder uit te breiden. Deze Provintie is wel zoo groot als Frankryk, en veel meer bevolkt. Hoe ondoorzoeklyk zyn Gods wegen!

De Stad, waar ik myn verblyf heb, heet Tchang-cheou-hien. Zy ligt twee dagreizen beneden Tchong-kingfou, aan een vloed, die in de Provintie Houkouang afſtroomt.

Als eene merkwaardigheid kan ik u mededeelen, dat onlangs de Zoon van onzen vorigen Mandaryn, van wien de Christenen in de algemeene Vervolging van 1785 zeer veel hebben moeten lyden, tot het Christendom bekeerd is, en dat hy, in weerwil van den grooten tegenſtand, dien een man van dat aanzien natuurlyk ondergaan moest, met de grootſte ſtandvastigheid onze Leer blyft omhelzen. Hy is een jong mensch van veel verſtand. Ik heb hem met groot genoegen onderzocht, en ben ten vollen overtuigd van zyne allerbeste oogmerken. Het verdient ook vermeld te worden, dat ik eene Vrouw van 87 jaaren, by welke ik buitengemeene kennis van het Christendom beſpeurd heb, en die ook nog veel vatbaarheid en helderheid van ziel, boven 't geen men van haare jaaren ſcheen te kunnen verwachten, vertoont, gedoopt heb.

Wy zyn ook dit jaar, aan dezen oostelyken kant, van Vervolging niet geheel vry gebleven. In Yuo-tchi-hien, eene ſtreek, daar het Christendom nog niet lang gevestigd geweest is, kwam eens de Stadscommandant, op een Zondag, in eene Vergadering, daar omtrent 30 Christenen byeen waren, ontnam hun hunne Kerkboeken, en liet eenigen in verzekering neemen. Maar kort daarna raakte deze, door het beſtuur der goede Voorzienigheid, van zyn post; zyn opvolger was meer toegeevend, en de geheele zaak had geen erge gevolgen. In Fou-tcheou, eene Stad van de tweede claſſe, hadden eenige Heidenen met Christenen verſchil. Men wist het, door wraaklust, zoo verre te brengen, dat de laatſten in rechten betrokken wierden over de belydenis van hunnen Godsdienst. De Mandaryn vraagde hun, „ wat doet gylieden toch, als Christenen?” „ Wy bidden,” was het antwoord, „ en onderhouden Gods geboden.” „ Wel nu,” zegt de Richter, „ dat is zoo kwaad niet. Doet het maar zoo openlyk niet, dat 'er aanklachten tegen u komen. Het

is immers genoeg, zoo gy maar Christenen zyt in uw hart." En zoo liep de zaak ten einde, tot groot nadeel van de befchuldigers, die de onkosten, ongeveer 30,000 Deniers, voor hunne rekening hadden.

Van veel erger natuur waren de gevolgen van een geval, dat reeds vóór twee jaaren te Yun-tchoan-hien gebeurd, en met veel hardnekkigheid voortgezet is. Een Christenmeisjen was, volgends gebruik van het Land, reeds in de wieg aan een heidenfche Familie verloofd. Deze had dit kind gerichtelyk opgeëischt. Hieruit wierd een langduurig proces geboren. Dit werd eindelyk, in September van 't vorige jaar, ten voordeele van de Christen ouders uitgewezen. De heidenfche Familie, dus in 't ongelyk gefteld, liet het daarby niet berusten. Na herziening van de geheele zaak by een anderen Mandaryn, die kort daarna de opvolger wierd van den genen, die het vonnis geveld had, te vergeefsch verzocht te hebben, appelleerde zy op een hooger gerichtshof. Men gaf voor, dat de Richter omgekocht, en de geheele zaak in een valsch licht gefteld was, en zocht nu ook de Christenen, als lieden die een gevaarlyken Godsdienst hadden, zwart te maaken. De zaak zelve van het Christenmeisjen werd op nieuw, door een famenloop van omftandigheden, die voor haare ouders gunftig beftuurd werden, ten hunnen voordeele uitgewezen. Maar de aangeklaagde perfonen moesten nader onderzocht worden, of zy werkelyk fchadelyke begrippen koesterden. Men gebood hen, den Christelyken Godsdienst openlyk af te zweeren, en, toen zy dit weigerden, waren eenige honderd kinnebakflagen, naar de wyze van het Land, de eerfte ftraf of tortuur, die men hun aandeed, om door dwang te verkrygen, het geen men volftrekt wilde; waartoe echter de gewelddaadigfte middelen doorgaans te kort fchieten. Hier werd het uiterfte beproefd. Twee braave lieden, *Thomas Tang* en *Jofef Ho*, werden verwezen, om tot zoo lang in de Cangue (*) te blyven, als zy zouden weigeren het Christendom te herroepen, al moest het dan hun leeven lang duuren. Beiden ftonden deze proef met de grootfte onverfchrokkenheid door, tot dat ze eindelyk krank, en deswegens, overeenkomftig de Wetten, ontflagen wierden.

'Er

(*) Zie, over deze verfchrikkelyke ftrafoefening, No. I. van deze Berichten, hier boven, bl. 69.

*Er zyn nog andere omstandigheden, die ons dikwyls in ongelegenheid brengen. De geldspecien worden hier geduurig veranderd, en men ziet telkens een menigte valsch geld in omloop. Dit geeft veelal aanleiding tot procesfen, onrustige beweegingen, en zelfs tot moorden. Het staat thans zoo geschapen, dat 'er een formeele opstand, en geheele revolutie, schynt op handen te weezen.

Ik melde nog alleenlyk, dat wy, om alles aan den gang te houden, en onze goede zaak voort te zetten, meer Missionarisfen, en ook meer onderfteuning, volstrekt noodig hebben.

GOTTFRIED LESS.

Een Biographisch Fragment.

GOTTFRIED LESS werd, den 31 Jan. 1736, te Conitz, eene kleine Stad in Westpruisfen, geboren. Zyn Vader, JOHAN MATTHIAS LESS, Burgemeester te dier Stede, was reeds lang met DOROTHEA ELISABETH WOLF in den echt vereenigd geweest, toen zy met dit huwelyksgeschenk begiftigd wierden. Tot in zyn twaalfde jaar had deze hunne lieveling met eene zwakke lichaamsgesteldheid te worstelen, het geen hem, in de eerste beginselen van jeugdig onderwys, merkelyk terug zette, en desniettemin de vrye ontwikkeling van zyn karacter heelzeer begunstigde.

Door het voorbeeld van zyne godvruchtige ouderen, ontving hy al vroeg een teder Godsdienstgevoel. Hy was gewoon te zeggen, dat, alwat in zyne Schriften, geschikt tot overtuiging en roering, werd gevonden, was aan te merken als de vrucht van die zachte, stille, verkeeringen met God, waaraan hy zich van jongs af gewend, en waartoe zyne godsdienstige Moeder, die hy meermaalen met zoo veel aandoening voor zyn krankbed had hooren bidden, hem het uitmuntendst voorbeeld had gegeeven.

In zyn veertiende jaar werd hy te Koningsberg ter school besteld, op het vermaarde *Collegium Fridericianum*, daar hy, door de verstandige leiding van den verdienstelyken Schoolleeraar P. NALENZ, die niet minder werk maakte om het hart zyner Kweekelingen te vor-

men, dan om hen van grondige kundigheden te voorzien, binnen weinig tyds zoo ver gebragt werd, dat hy, nu 17 jaar oud geworden zynde, bekwaam geoordeeld werd, om de Academifche Lesfen by te woonen. Hy werd eerst naar Jena, en daarna naar Halle, gezonden. Hier bleef hy tot 1757, daar hy het geluk had met BAUMGARTEN van naby bekend, en weldra door dien beroemden Man in huis genomen, en aan zyne tafel toegelaaten te worden. Naar den wyzen raad van zulken uitmuntenden voorganger, werd nu de geheele loop zyner ftudien geregeld. BAUMGARTEN was, in alle opzichten, ook in kleinigheden, het ideaal, welk hy zich fteeds tot navolging voorftelde. Hy zocht zelfs de hand zynes Leermeesters, hoe onleesbaar deszelfs fchrift ook ware, na te bootzen. Het geen evenwel meer te beduiden had, was de klaarheid en juistheid in het denken, de fmaak voor de ftiptfte orde, met de kunst om zich tyd en boeken op de beste en zorgvuldigfte wyze ten nutte te maaken, waarop de Hoogleeraar altyd zoo zeer aandrong, welk alles deszelfs regtgeaarten Kweekeling, zyn leeven lang, bygebleven, en altyd by hem op den hoogften prys gefteld is. De wyze van eigen nadenken en ftreng onderzoek, waaraan BAUMGARTEN hem gewend had, beveiligde hem te Halle voor de nadeelige indrukfelen van destyds aldaar bloeiende Kweekfchoolen van overdrevene Godsdienftigheid, waarmede anders de welopgevoede, en voor Godsdienst en Godvrucht zoo zeer warme, Jongeling ligt te veel had kunnen vooringenomen geweest zyn. Hy had eene innige hoogachting voor de fchitterende deugd van eenigen van derzelver medeleden, en voor de edele grondbeginfelen, die hy in hunne Schriften ontdekte; maar droeg tevens wel zorge, dat hy 'er, in het verftandig nadenken over zaaken van Godsdienst, niet door werd gehinderd. Men kan evenwel den invloed, dien de goede gedachte, van hun opgevat, op zyne begrippen, vooral in het praktifche, gehad heeft, duidelyk bemerken in zyne nagelatene Schriften.

BAUMGARTEN ontdekte in zynen jongen Vriend weldra zoo veele goede talenten, en een toereikenden voorraad van kundigheden, dat hy hem, reeds in Halle, aan zyne welbekende *Narichten van merkwaardige Boeken* mede liet arbeiden. Kort daarna begon hy ook alreeds bydraagen, voor de *Theologifche Bibliotheek* van KRAFT, te leveren.

Gaar-

Gaarne had men hem toen reeds te Halle bankvast willen maaken. Dit mislukt zynde, begaf hy zich naar Danzig, daar hy zich, als Candidaat, van 1757 tot 1761 heeft opgehouden. Hier gaf hy ook eenige Lesſen, maar hield zich voornaamelyk met de voortzetting zyner eigene Letteroefeningen bezig. Zyn Vriend BERTLING, met wien hy gemeenzaam omging, had het genoegen hem, in 1761, als *Profesſor Theologiæ extraordinarius*, in te wyden, by welke gelegenheid hy, in een *Programma*, de groote verwachting, die men van LESS opgevat had, uitdrukte.

Dezen post nam LESS aan, onder voorwaarde, dat hem eene geleerde Reis toegeſtaan werd, die hy in zyn 27ſte jaar naar Holland en Engeland ondernam. Over Hanover gereisd zynde, werd hem aldaar door den Hofraad VAN DUVE aangeraaden, zich by den Staatsminister VAN MUNCHAUSEN te laaten aandienen. LESS beloofde zich weinig van dergelyke opwachtingen, en gaf rondelyk te kennen, dat hy zich maar éénen dag in Hanover kon ophouden. Maar nu kwam hem dié eerwaardige voorſtander en beminnaar van geleerdheid en geleerde lieden, die geene gelegenheid, om groote talenten in aanmerking te neemen, en voor Gottingen te winnen, liet voorbygaan, zelf voor, ontbood hem tot zich, en droeg hem aanſtonds, op eene vereerende wyze, den post van *Profesſor extraordinarius* in de Theologie, en Academieprediker, te Gottingen op, wanneer hy zou zyn te rug gekeerd, te aanvaarden. Zyne groote zucht, om tot algemeen nut te zyn, en zyn aangevangen plan van werken tot volkomenheid gebragt te zien, deed hem, met weerzin, Danzig, en de aldaar geopende uitzichten, vaarwel zeggen, en omtrent Michaëlis 1763 naar Gottingen komen. Ondertusſchen was hem vooral zyn verblyf te Londen zeer voordeelig. Daar werd hy met de Engelſche Litteratuur, die op zyne volgende geleerde werkzaamheden zeer veel invloed gehad heeft, van naby bekend, en inzonderheid vertrouwd met den beroemden Aartsbisſchop SACKER, met wien hy ook vervolgends eene interesſante Briefwisſeling heeft onderhouden. Men had hem ook hier de aanlokkende aanbieding gedaan, om Leeraar by de Hamburger Gemeente aldaar te worden.

1766 werd hy Doctor in de Godgeleerdheid; 1770 werd hy, met JERUSALEM, ERNESTI en anderen, Lid van het Zweedſche Gezelſchap *pro Fide & Christianismo.*

In Gottingen maakte hy zeer veel opgang. Zyne Voorleezingen, inzonderheid over de Moraal en Predikkunde, en tot wederlegging van Deïsten, werden hooggeschat en vlytig bygewoond. Zyne Leerredenen, die altyd iets origineels en nieuws eigen hadden, en den geest van het echte Christendom ademden, maakten hem niet alleen by de Academie, maar ook in geheel Gottingen, algemeen bemind. Hy leefde gemeenzaam met alle zyne Collegen, inzonderheid met MICHAËLIS, WALCH, MILLER, MEISTER en BÖHMER; en deze vriendschap heeft, in weerwil van de verscheidenheid van gevoelens en smaak, die onder hen plaats greep, nimmer opgehouden.

Door veel werken, waarvoor zyn lichaamlyk gestel niet zeer geschikt was, en een daarby gekomen pynlyk accident, waaraan hy jaaren lang veel doorgestaan had, begon zyne gezondheid eindelyk dermaate te wankelen, dat hem eene Reis in meer zuidelyke streeken werd aangeraaden, waartoe hy ook van de Koninglyke Regeering verlof kreeg. Hy ondernam dezelve in 1774, doorreisde Zwitserland en het zuidelyk deel van Frankryk, en versamelde zich, zoo veel zyne gezondheid toeliet, een schat van waarneemingen, die zyne vrienden gaarne gezien hadden, dat alle door hem in 't licht gegeeven wierden; waartoe hy evenwel niet heeft kunnen besluiten. De Consistoriaalraad WALCH heeft alleen een gedeelte derzelven, *over den tegenwoordigen toestand der Protestanten in Frankryk*, gemeen gemaakt in het 6de Deel van zyne *neueste Religionsgeschichte.* MICHAËLIS ontving van hem *vergelykingen van Parysche Afschriften van het N. T.*, die in het 9de Deel van diens *Orient. Bibliotheek* gedrukt zyn. Voorts zyn de vruchten en voordeelen van deze Reis voor hem en zyne Leerlingen, vooral ten aanzien van de Moraal, zeer gewigtig geweest. Hy had zoo wel de onverschilligheid omtrent zaaken van Godsdienst, en het Ongeloof, als het Bygeloof en de Monnikenmoraal, in alle derzelver dikwyls bedriegelyke gedaanten, en invloed op menschelyk geluk en burgerdeugd, tot aan de bronnen toe opgespoord, en was, door alle gedaane waarneemingen, in den omgang met menschen van de verschillendste Godsdienstbegrippen, in zyne vaste overtuigingen van de hooge waarde en den Goddelyken oorsprong van het waare Christendom meer en meer bevestigd, en te gelyk ook nog al meer rekkelyk en gematigd geworden in het oordeelen over anders denkenden, waarom-

omtrent zyne beoordeeling van de Schouwſpeelen ten voorbeelde kan ſtrekken. Voor het overige had ook deze Reis, voor zyne gezondheid, de beste gevolgen, en gaf gelegenheid, dat zyn huisſelyk geluk werd vermeerderd, door het aangaan van eene Echtverbintenis met Mevrouw de Weduwe UMLIN, die hy te Straatsburg had leeren kennen; eene verſtandige, edeldenkende Vrouw, zynes waardig. Nu beyverde hy zich des te meer, om, in de naauwſte verbintenis met roemwaardige Amptgenooten, waaronder hy het genoegen had nu weldra KÖPPE mede te moogen tellen, zyn post te bekleeden. 1784 ontving hy, tot aanmoediging en belooning, de waardigheid van Conſiſtoriaalraad, en werd nu ook *Primarius* van de Theologiſche Faculteit. Ondertusſchen hadden hem zyne lichaamszwakheden genoodzaakt van zynen post, als Academieprediker, afſtand te doen, en niet zelden moest hy nog de gevolgen van vroegere en nieuwe ongeſteldheden ondervinden. Zyne Leerrede, by gelegenheid van het Jubelfeest der Academie, 17 Sept. 1787 gevierd, maakte den diepſten indruk op de aanzienelyke menigte, die dezelve heeft bygewoond. Sedert is hy voortgegaan, tot 1792, den roem van Gottingen, ook verre over de grenzen van Duitschland, te helpen ſtaande houden. Toen is hy, in de plaats van KÖPPE, naar Hanover vertrokken, waarvan onder nog iets meer zal gezegd worden.

28 Aug. 1797 is hy aan eene Borstziekte geſtorven. Reeds lang had hy den dood te gemoet gezien, en, met de rustige zielsgeſteldheid van een welvoorbereid Christen, zich zelven, en zyne eenige achtergelaatene Dochter, aan Gods vaderlyke beſchikking overgegeeven. De gedachte des doods was hem, vooral op 't laatſte van zyn leeven, des te aangenaamer, omdat hy zich met denzelven de eindpaal van het zwaar lyden voorſtelde, waarmede hy, door lichaamszwakheid, heeft moeten worſtelen.

Dus verre gaven wy ſlechts eene algemeene ſchets van het by uitneemendheid werkzaam leeven van een der eerwaardigſte Mannen, waarop Duitschland mag roem draagen. De edele gevoelens, en geheele wyze van denken en werken, die hem byzonder eigen geweest is, verdienen nog wat meer van naby gekend te worden.

(Men hebbe zulks te wagten in een volgend Stukje.)

BERICHT WEGENS DEN TEGENWOORDIGEN STAAT VAN SARDINIE. Getrokken uit de *Staat- en Natuurkundige Geschiedenis* van dat Eiland, van D. A. AZUNI.

De oudere berichten aangaande *Sardinie* zyn zeer gebrekkig. In 1725 verscheen 'er een Werkje over dit Eiland, in het Fransch, uit een onbekende pen, en op eene zeer vergrootende wyze geschreeven, om invloed te verwerven op het toenmaalig Congres te *Geertruidenberg*. Doch *Sardinie* was van te weinig belang, dan dat, in het voormaalig Systema van Europa, 'er acht op geslaagen wierd; het kwam zelden in aanmerking, dan om de geschillen, die tusschen de Mogenheden plaats hadden, meer in de war te helpen.

In 1718 wierd de heerschappy over dit Land, 't geen toen onder *Spanje* behoorde, overgedraagen aan het Huis van *Oostenryk*, en uit dit Huis ging deszelfs oppermagt over aan dat van *Savoje*, om daar door een Hertog in een Koning te herscheppen. Mogelyk verandert het lot van dit Land nog vóór het einde deezer Eeuwe. Dan, hoe zulks ook loope, dit Gewest zal ten minsten in het toekomende met andere oogen beschouwd worden, dan tot hier toe plaats had, en eene belangrykheid bekomen, welke het in de nieuwere tyden niet heeft bezeten. Reeds vóór een geruimen tyd, hebben de Wysgeeren de Staatkundigen gewaarschuwd, om zich in tyds te wapenen tegen het mogelyk verlies der Americaansche Colonien. Die verandering, welke de natuur der dingen eindelyk moet te wege brengen, zou door de tegenwoordige gebeurtenissen merkelyk kunnen verhaast worden. De magtigste en verlichtste Natien zullen hierom voortaan, in haare nabuurschap, naar betrekkingen omzien, die hun in staat zouden kunnen stellen, om de daar uit voortkomende nadeelen, zo veel doenlyk, te vergoeden; en *Sardinie* is, uit dit oogpunt beschouwd, een Eiland van het grootst gewigt.

Niettegenstaande de verschillende onheilen, welke dit Land ondergaan heeft, en de slegtheid van het Staatsbestuur, bevatte *Sardinie*, volgens de Volkstelling in 1788 gedaan, nog 500,000 Inwooners. Drie millioenen menschen zou dit Land, wanneer het wel geregeerd wierd, kun-

kunnen voeden. Deeze evenredigheid van bevolking zou gelyk ſtaan met *Piemont;* en zo men maar twee millioenen rekende, zou zulks duizend menſchen uitmaaken voor de vierkante myl, en dus minder, dan in veele gedeelten van *Frankryk* en *Italie* plaats heeft.

Sardinie, een van de grootſte en vruchtbaarſte Eilanden der Middellandſche Zee; gelegen in het middenpunt derzelve, tusſchen het Vasteland van Europa en dat van Africa; voorzien van twaalf Havens, onder welke die van *Cagliari*, met recht, gehouden wordt voor een der ruimſte en veiligſte van geheel Europa, —— eischt niets, dan verbetering van Landbouw, Koophandel en Nyverheid. *Sardinie* bevat, in breedte, honderd-vyf-en-zeventig Italiaanſche mylen, en in lengte honderd; het heeft eene oppervlakte van ongeveer 11,500 vierkante mylen, van 115 in de graad. PAUSANIAS, STRABO en DIODORUS SICULUS, verheffen deszelfs rykdom, vruchtbaarheid en volkrykheid.

De *Romeinen* benamen *Sardinie* aan de *Carthageniensers*, en maakten het tot een der Koornſchuuren hunner Hoofdſtad. SCIPIO, POMPEJUS, CÆSAR, en anderen, trokken uit hetzelve veele behoeften. Om dit Eiland te overmeesteren, waren de *Romeinen* genoodzaakt, geduurende den tyd van zestig jaaren, ten minſten honderd en vyftig duizend menſchen om hals te brengen. Met dit alles bleef *Sardinie* wel bevolkt en bebouwd, gelyk men uit de getuigenisſen van POLYBIUS en anderen kan opmaaken. Na het vernietigen der Roomſche Heerſchappye, veranderde het Eiland dikwyls van Meester, en onderging verſchillende ſchokken en beroeringen. Ook verdienden de Inwooners veelmaalen den lof van dapperheid; gelyk nog in de laatſte tyden, in 1792, bleek, uit hun dapperen tegenſtand tegen den aanval der Franſchen, die genoodzaakt wierden hun opzet te ſtaaken. In 1794 en 1795 ſtonden zy, met veel moeds, op tegen den Onderkoning, dien zy, met alle *Piemonteezen*, verjoegen: by welke gelegenheid zelfs de Generaal der troupes en de Intendant-Generaal omkwamen. Het Hof van *Turin* toonde zich toen wat toegeeflyker; 't geen ten gevolge had, dat de *Sardiniers* het juk, 't geen zy niet voornemens geweest waren te verbreeken, van zelven wederom op zich namen.

Niettegenſtaande de gebreken van het Bewind, de gering-

ringheid der Bevolking, en de menigvuldige hindernissen, die den voortgang van den Landbouw in den weg staan, zyn de voortbrengzels van deezen vruchtbaaren grond toch zeer aanmerkelyk. Onze Schryver verzekert, dat de jaarlyksche uitvoer van Koorn kan gerekend worden op 150,000 *Estereaux*, of 300,000 *Emines*, van de Piemonteesche maat; dat deeze uitvoer, behalven het geen noodig was voor de bewooners zelven, en tot het bereiden van zekere koeken, die een grooten aftrek hebben, meermaalen is opgeklommen tot 600,000 *Estereaux*. Van tyd tot tyd is de Landbouw op dit Eiland toegenomen, en thans telt men ten minsten 60,000 Landbouwers.

Daarenboven worden, volgens de berichten van onzen Schryver, jaarlyks ten minsten 20 of 30,000 *Estereaux*, Garst, Boonen, en andere peulvruchten, uitgevoerd.

Hier groeit ook veel Wyn en Olie van eene uitsteekende hoedanigheid. In 1795 verschafte de Stad *Saffari* alleen 16000 pypen Olie. De nieuwlings aangelegde Olijfboschen belooven eene groote vermeerdering van dit product. Voorts vindt men 'er een grooten overvloed van Druiven, Vygen, Oranjeappelen, Citroenen, Kersfen, Castanges, Appelen, Peeren, enz.

Maar voor weinige jaaren heeft men de Catoenteelt begonnen, en dezelve zou op eene zeer aanmerkelyke wyze kunnen uitgebreid worden, indien men geen gebrek had aan Werkvolk. Het is uit verscheidene proeven gebleeken, dat de Catoen van *Maltha* 'er ongemeen wel slaagt; dat die van *Siam* alhier haare blankheid en volkomenheid behoudt; dat die van *Nankin* 'er volmaakt wel groeit, en dat die van de *Havana* zeer overvloedige oogsten belooft.

Men houdt het ook voor eene uitgemaakte zaak, dat de Zuiker en Coffy alhier volkomen wel zouden slaagen. Men heeft daarvan proeven genomen te *Melis* en by *Cagliari*. Het Zuikerriet is aldaar tot zyne volkomene rypheid gekomen; doch met de Coffy is het zo wel niet gelukt, dewyl de vruchten klein en weinig in getal bleeven: maar dit bewyst niets, dewyl men veele dier voorzorgen, welke tot het welgelukken der Coffyteelt noodzaaklyk zyn, verwaarloosd had. De Moerbezieboomen, het Vlas, de Hennip, de Soda, de Tabak, en nog veele andere heilzaame gewassen, groeijen hier desgelyks in over-

overvloed. Ook is de grond ryk in Bosſchen en vischryke Rivieren; terwyl de Bergen veel Marmer en ander gesteente van waarde opleveren. De ſchoone Granietſteenen-Pylaaren van het beroemd Doophuis van *Piſa* zyn oorſpronglyk uit *Sardinie*, zo wel als de twee ſchoone Porphyrſteenen-Pylaaren van het Doophuis van *Florence*, bezyden de Hoofdkerk.

Men vindt hier geene Wolven, noch ander verſcheurend gedierte: waarlyk een groot geluk voor een Land, geſchikt tot den Landbouw en de Veefokkery. Volgens eene Telling, gedaan in 1771, beliep het getal der zich toen op *Sardinie* bevindende Koeijen, Osſen en Kalven, 354,160. De Varkens, die by troepen geweid worden, waaronder die geene niet begreepen zyn, welke door byzondere eigenaars gevoed worden, maakten een getal uit van 152,471. Volgens dezelfde Lysten, telde men toen 911,752 Schaapen, en 420,784 Bokken en Geiten. De Konynen worden hier ook in grooten overvloed gevonden, en derzelver hair en vleesch is beter dan op *Sicilie*. Men vindt hier drieërlei zoorten van Paarden, waar onder eene die zeer uitmunt. Negentien Sardiniſche Paarden van den Spaanſchen Koning PHILIPS DEN III wierden te *Madrid* algemeen bewonderd. Desgelyks muntten, onder de geſchenken, die de Koning van *Sardinie* in 1740 naar *Portugal* zond, boven alles eenige Paarden uit van het Sardinisch Ras.

De Ouden groeven op *Sardinie* in verſcheiden Mynen; doch in laater tyd heeft men dien arbeid verwaarloosd, vooral daar een overvloed van zekerer bronnen van vermogen voorhanden was. Ondertusſchen getuigen verſcheiden kenners, die *Sardinie* uit dit oogpunt beſchouwd hebben, dat zommige Mynen, vooral die van Yzer en van Lood, met veel voordeel zouden kunnen bewerkt worden. Men vindt hier ook Kwik en Koperpyriten.

De voortbrengzels der Zee zouden ook voor *Sardinie* zeer belangryk kunnen worden. De Visſcheryen en de Zoutpannen zyn reeds in een zeer voordeeligen ſtaat. Eenige Kooplieden van *Marſeille*, die, in 1792, de uitſluitende vryheid van 't Coraalvisſchen op de Sardiniſche banken begeerden, boden daar voor aan, 500 Schepen te onderhouden, en voor ieder Schip te betaalen 35 Sardiniſche guldens, het geen jaarlyks zou beloopen 17000 kroonen; met belofte van, voor de vyf eerſte jaaren deezer pacht,

die

die voor vyftig jaaren zou worden aangegaan, voor te fchieten eene fomme van 140,000 kroonen.

Daar het *Sardinie* aan een genoegzaam getal Werklieden ontbreekt, vindt men 'er weinige, en alleen ruwe, Fabrieken. Hier door zyn de Inwooners in de noodzaakelykheid, om hunne Lakenen, en de meeste overige zaaken van weelde, van buiten te doen inkomen. Men berekent dit benoodigde op de waarde van twee millioenen Fransche livres, 't geen hun echter niet kan deeren, dewyl zy jaarlyks voor meer dan acht millioenen livres aan waarde naar buiten kunnen zenden. De belastingen, welke by wege van perfoneele en reëele bezwaaren, ten behoeve van den Koning, worden opgebragt, beloopen ongeveer anderhalve millioen livres.

Zodanig is het bericht, 't geen de Heer AZUNI ons omtrent *Sardinie* geeft; doch hier wordt *Sardinie* gefchilderd, zo als het tegenwoordig is, zonder een goed beftuur, en zonder behoorlyke nyverheid. Hoewel het mogelyk is, dat de voordeelen van dit Eiland wat vergroot zyn opgegeeven, moet men echter erkennen, dat de Schryver zich in de meeste ftukken op Acten beroept, die niet in twyffel kunnen getrokken worden. Terwyl ook het geheel bericht alle kentekenen draagt van een naauwkeurig onderzoek, en hetzelve op berichten fteunt, die niet gemaklyk te bekomen zyn.

VOORSTEL TOT HET OPRICHTEN EENER ACADEMIE OM TE LEEREN LIEGEN.

(*Naar het Engelsch.*)

Menigmaal heb ik my verwonderd, dat, onder alle Inrigtingen voor eene befchaafde Opvoeding gefchikt, 'er tot nog geene Academie heeft ftand gegreepen, waar in men met voordagt leerde, hoe van de Waarheid af te wyken, en dit te doen op de bevalligfte en beste wyze.

Zeker, zodanig eene Inrigting zou hoogst nuttig weezen tot voorkoming van zo veele lompe en handtastlyke Leugens, die de bronnen zyn van veelvuldige gefchillen en oneenigheden; en die, daar zy voor de ontdekking dermaate bloot leggen, alle de heilzaame gevolgen derven, welke eigenaartig moeten voortvloeijen uit keurige en welbelegde verzekeringen van deezen aart. In de daad, ik kan my naauwlyks een denkbeeld

beeld vormen van eene Instelling, die algemeener nut zou baaren, of een grooter aantal gevallen behelzen van de uiterste aangelegenheid; of meer overeenkomen met de dringende behoeften en noodwendigheden van een groot aantal Persoonen, van hoogen en laagen rang, van Ryken en Armen, van Vaders en Kinderen, van Mannen en Vrouwen, Heeren en Dienstboden. Met één woord, zodanig eene Academie zou van groot nut en aangelegenheid weezen voor een onnoemlyk getal van alle Volken die op den aardbodem woonen; bovenal van de zodanigen, die in eene beschaafde Maatschappy hunne dagen doorbrengen; want ik kan niet bevroeden, dat het leeven der Wilden eene byzondere afwyking van de waarheid zeer vordert; van hier is het tegenovergestelde by hun, of geheel niet in gebruik, of zy doen het op eene zo ruwe wyze, dat de Leugen onmiddelyk voor de ontdekking bloot ligt.

Dan ik moet meer byzonder de voordeelen bloot leggen, welke eene Academie om te leeren Liegen zou aanbrengen. —— In de eerste plaatze, moet een ieder ondervonden hebben, hoe bezwaarlyk de eerste Leugen valt, hoe hortend en stamelend dezelve van de lippen komt, dikwyls ook van een blos vergezeld, en zulk eene schroomvalligheid als onvermydelyk agterdenken baart, zo dezelve geene volkomene ontdekking medebrengt. Dit nu is, met de daad, aanstootlyk; want een Leugen, op die wyze in de wereld gebragt, is geen Leugen in 't geheel; dewyl dezelve niet beantwoordt aan het oogmerk. Niemand wordt 'er door bedroogen, en brengt het geene van de uitwerkzels te wege, welke hy, die 'er zich van bedient, zich voorstelde.

En waarom is het, dat de Menschen, en inzonderheid jonge Lieden, op deeze wyze faalen? —— Ik zal het u zeggen. —— Het is om dat zommige Wyshoofden verondersteld hebben dat het Liegen natuurlyk is, en men gevolglyk daar in geen onderwys behoeft. Men zou met even veel reden mogen stellen, dat leezen, schryven, of kousfen breijen, natuurlyk is. Iemand moge leeren schryven zonder leermeester, iemand moge zonder onderrigting kousfen vervaardigen. Maar wie zou dezelve draagen? Zouden zy, op het eerste gezigt, den broddelaar niet ontdekken? —— Ik geloof niet dat Liegen natuurlyk is, behalven in eenige omstandigheden. Ik meen waargenomen te hebben, dat het Liegen by eenigen erflyk is, en wil toestaan dat het gereedlyk van Vader op Zoon overgaat; desgelyks is het ook met de Jicht gesteld, en nogthans zal niemand dwaas genoeg weezen, om te beweeren, dat de Jicht natuurlyk is. De Jicht kan hier ook, in een ander opzigt, ten voorbeelde strekken; want, schoon een Vader die aan den Zoon overzette, zal deeze nogthans, indien hy dit Kind vervolgens geene lesfen geeft in het drinken, en het genot dier tafelweelde, waar door de Jicht tot volkomenheid ge-

geraakt, 'er flegts kleine aanvallen van gevoelen. Aan eenige Lieden fchynt de Muzyk, het Tekenen, en de Wiskunde, natuurlyk eigen; indien men nogthans hun allen onderwys ontzegt, zal hun vernuft van die foort zyn, dat het ongezien verdwynt.

Liegen is, derhalven, niet natuurlyk, of, indien het eenigermaate den naam van natuurlyk moge draagen, kan het niet beftaan, of tot eenige volkomenheid opklimmen, zonder Onderwys; en dit Onderwys zou gegeeven worden op de Academie, welker Oprigting ik ten oogmerk heb aan te pryzen.

Hoe jonger een Kweekeling is op die Academie, hoe meer vorderings hy zal maaken. Dit is niet meer dan men van alle foort van Onderwys te wagten hebbe. Maar de Lesfen en Voorfchriften, daar te geeven, zouden ingerigt kunnen worden naar allerlei ouderdom. Ook veronderftel ik, dat het zo wel mogelyk zou weezen volwasfene Lieden het Liegen als het danfen te leeren, in welke laatstgemelde kunst wy hoogberoemde Leerfchoolen hebben. In de daad, ik kan gereed tot de gedagten komen, dat Perfoonen, eenigzins in jaaren gevorderd, het grootfte aantal der Kweekelingen op myne bedoelde Academie zouden uitmaaken; want Kinderen behoeven zeer zelden die kunst zo zeer, als die zich reeds op de loopbaane des bezigen leevens begeeven hebben.

Dit brengt my, om, in de tweede plaatze, op te merken de oneindige verfcheidenheid van Perfoonen, die het Liegen meenen noodig te hebben om genoeglyk en met voordeel te leeven. Ik zal hier, in den voorften rang, aanvoeren een Volksklasfe, welke zeer talryk is, en Menfchen van allerlei rangen en beroepen influit. Ik meen de *Staatkundigen.* Van deezen talryken hoop kunnen weinigen, zeer weinigen, beftaan, zonder liegen —— en wel liegen op de vernuftigfte en op de waarheid meest gelykende wyze. Ten betooge hier van heb ik my alleen te beroepen op de Staatkundige Papieren en Nieuwstydingen van den dag, gefchreeven door lieden van tegen elkander overgeftelde Partyen, en behoef alleen te vraagen wat het geval zou weezen met de *Bewyzen* van wederzyden aangevoerd, indien zy grond moesten hebben in daadlyke en niet in ingebeelde bewysftukken.

Daalen wy van Dagfchriften en Nieuwstydingen af tot Staatkundige Gefprekken, die, fchoon zy zelden iets meer zyn dan de Echo van de evengemelde, wy zullen ontwaaren, dat ruime onbeweezene verzekering, vergrooting en bovenmaatige waardeering, volftrekt noodig hebben, om, te wederzyde, de zaak der verfchillend denkenden ftaande te houden; 't geen op 't zelfde uitkomt, als de een tegen den ander te verbitteren, en meer en meer van elkander te verwyderen; 't geen, volgens myne veelvuldige ondervinding, het éénig gevolg

volg is van den yver en hitte in Staatkundige Gesprekken. —— Ten aanziene van dit stuk, heeft Dr. JONATHAN SWIFT, in zyne gedrukte Werken, een keurig Stukje naagelaaten, onder het Opschrift, *de Kunst van Staatkundig Liegen.*

Ik verschil, eenigermaate, van den geleerden Schryver, in zyne begrippen van het voortzetten der *Leugenkunst.* Ik ben voor eene *Academie*; hy is voor een *Genootschap.* Verkort zal ik 's Mans denkbeelden op dit stuk bybrengen: naardemaal, indien ze goedkeuring wegdraagen, de nuttigheid van eene vroegtydige Opvoeding in een Kweekschool niet wordt weggenomen. —— SWIFT stelt voor, om de verscheidene kleinere gezelschappen van Leugenaars in eene Societeit of Genootschap te vereenigen; dat hetzelve bestaan zou uit de hoofden van verschillende Partyen; dat geen Leugen zou gelden en voor goede munt doorgaan, zonder deszelfs goedkeuring; dewyl die Leden de bevoegdste Regters waren over den tegenwoordigen stand der zaaken, en welk soort van Leugens dezelve meest vorderde. Hy wil, dat in zulk een Genootschap Menschen zullen weezen van allerlei beroepsbezigheden; dat de welvoegelykheid en bescheidenheid 'er, zo veel mogelyk, zou moeten in agt genomen worden; dat, behalven de bovengemelde Persoonen, dit Genootschap behoorde te bestaan uit de meeste hoop geevende Vernuften in en om de Stad; een groot aantal derzulken zal men dagelyks in de Koffyhuizen vinden; men moet 'er toelaaten Reizigers en Virtuosos van verscheidenerlei aart, en het niet laaten ontbreeken aan oude Krygslieden, en gryze Zeevaarenden. Aan dit Genootschap, deezerwyze ingerigt, moest de geheele beschikking der in omloop gebragte Leugens staan; in den buitenkring van dit vergaderd Genootschap moesten zich steeds Persoonen bevinden, begaafd met eene groote maate van Ligtgeloovigheid, een geslacht dat by ons wel op en voort wil; aan de Beurs zou men steeds een voorraad van de zodanigen aantreffen. Deeze lieden moeten de Leugenmunt, in het Genootschap geslaagen, in den omloop brengen, en aan den man helpen; want geen mensch liegt met meer bevalligheids, dan hy, die de Leugen, door hem gesprooken, voor waarheid houdt. Het zy voor het Genootschap een vaste zetregel, om elken dag ten minsten één, en somtyds twee, Leugens te smeeden, enz. Dit is kortlyk het Plan van den Deken SWIFT. Men zal weldoen met het te volgen; maar het kan, in de natuur der zaake, den voorrang niet hebben van de Academie door my bedoeld.

Naast de Staatkundigen, hebben wy eene andere zeer talryke hoop Volks, die de Waarheid niet aanmerkt als tot hun taak behoorende: ik meen Mededingers en Vyanden, van welk eene benaaming, beroep en rang, zy ook mogen weezen. Voor

hun zou eene Academie, waar men de meest ingang vindende en geloofwaardige Leugens bedagt en leerde, van meer aanbelangs weezen, dan voor eenig ander flag van lieden, (schoon 'er geen twyfel aan de nuttigheid voor allen valle,) naardemaal Mededingers en Vyanden altoos onder het *vermoeden* liggen van de Waarheid niet stipt aan te kleeven; en het is een vermoeden, 't welk zy tot zekerheid opvoeren, wanneer zy het waagen valschheden by te brengen, zonder geheel en al ingewyd te zyn in de kunst en de verborgenheid om Leugens te vormen. —— Niemand oordeelt zich gehouden de waarheid te spreeken van zynen Vyand of van zynen Mededinger. Maar, eens ten vollen toegestaan, dat dit het geval is, wat einde kan hy bereiken met de waarheid te verlaaten, als hy in het Liegen geen geregeld onderwys genooten heeft. Iemand moet geen handel laaten vaaren, zonder dat hy het vooruitzigt hebbe om in een ander beroep te zullen slaagen; veel min moet iemand het zich onderwinden te liegen, wanneer zyne Leugens van zulk een flegt en lomp maakzel zyn, dat ze niemand kunnen bedriegen; wanneer ze zo vol gaten en holen zyn, dat de naakte waarheid 'er door heen kykt. En hoe kan dit worden voorgekomen dan door een geregeld onderwys?

Deeze klassen, naamlyk van Mededingers en Vyanden; behelzen een zo groot gedeelte menschen van allerlei beroep en handel, dat ik het noodloos keur dezelve te verdeelen in Kunstenaars, Schryvers, Koop-, Handwerkslieden, enz. De aanmerkingen, welke ik voor te draagen heb, betreffen hun allen in 't gemeen. En staa my daarom toe te vraagen, hoe het bykome, dat zy het Liegen zo onvoordeelig vinden, dat het zo dikwyls aan den dag komt, en dus dikwyls geen dienst ter wereld doet? Het ontstaat uit den boven aangeweezen misslag, dat de menschen vertrouwen op hun natuurlyk vernuft, zonder in aanmerking te neemen, dat het Liegen eene kunst is; ja het Liegen is eene kunst en eene verborgenheid, niet te verkrygen of te ontdekken, zonder veel onderrigts, zonder veel en diep denkens. Men kan het Liegen niet by de hand vatten, gelyk men deezen of geenen handel aanvaart, zonder zyne leerjaaren doorgestaan, of eenigen aanleg daartoe verkreegen te hebben. Liegen gelykt, in geen opzigt, na Waarheid. Waarheid is gemaklyk en natuurlyk, vordert geen voorbereiding of voorbedenking. Hier van kan een ieder zich overtuigen, die 'er slegts weinige dagen de proef van wil neemen. Een voordeel, en wel een zeer groot voordeel, 't welk de Waarheid boven de Leugen heeft, bestaat hier in, dat dezelve geen twintigste deel noodig heeft van het *Geheugen*, 't welk vereischt wordt in een welafgerigten Leugenaar. Naardemaal nu het Geheugen eene bekwaamheid is, welke voor veelerleie

toe

toevallen stoffaat, en het niet meer in ons vermogen is 't zelve te bewaaren, dan zien, hooren en smaaken, hebben sommige voorstanders der Waarheid dit als een bewysreden, ten haaren voordeele, aangevoerd. Doch het is myne taak niet de Waarheid te verdedigen.

Ik heb dusverre eenige bewysredenen aangevoerd ten voordeele eener geregelde Academie om allerlei soort van Leugens te leeren. Ik heb de noodzaaklykheid daar van aangetoond voor eenige talryke klassen van menschen; en ik zou, zonder gevaar of vreeze, veele andere kunnen vermelden. Sommigen zullen mogelyk tegen die Instelling inbrengen, de uitgestrektheid daar van, en gevolglyk ook de kosten, welke daar op loopen. —— Uitgestrekt zou het ongetwyfeld weezen; men zou in de Hoofdstad des Ryks alleen verscheide Academien noodig hebben, en elke Stad zou 'er ten minsten één behoeven. Maar, wat de kosten betreft, hebbe men in agt te neemen, dat deeze niet moeten berekend worden naar de kosten die op andere Academien loopen; en hier voor pleiten verscheide redenen. In de eerste plaats zou men geen zo langduurig onderwys als op andere Academien behoeven. Eenig onderwys hou ik, in gevolge van het voorheen gezegde, voor volstrekt noodig, om iemand in staat te stellen tot het Liegen met eenige bevalligheid; doch ik heb niet gezegd dat zulks te verkrygen een lang verloop van tyd vordert. Veele duizenden hebben het Liegen geleerd in een veel korter tyd, dan zy behoefden om Latyn te leeren, of eenige voorstellen van EUCLIDES op te lossen. —— Ten anderen, zou men, indien Academien, opzettelyk ten dien einde ingericht, te hoog in de kosten liepen, dezelve kunnen aanmerken als een tak van de Opvoeding, doorgaans op de Schoolen en de Universiteiten gegeeven; en dit zou, by een ryper nadenken, met groot voordeel kunnen gedaan worden: de Kweekelingen zouden niet klaagen over dit bygevoegd onderwys; dewyl het hun zou in staat stellen om hunne andere Letteroefeningen met een des te gunstiger uitslag voort te zetten; met den tyd leerden zy hunne Ouders en Onderwyzers bedriegen; zo dat zy aangemerkt wierden als den loop hunner Studien volbragt te hebben, en in staat te zyn om in de wereld te voorschyn te treeden.

Het is by my niet volstrekt uitgemaakt, of 'er worden nu reeds op de Schoolen lessen in het Liegen gegeeven; want ik heb eenige Jongelingen gekend, die in deeze kunst zeer groote vorderingen gemaakt hadden; vorderingen, van welke ik geene andere reden kon geeven, en waar aan hunne voortgangen in andere vakken geenzins geëvenredigd waren. De bykomende kosten zouden, derhalven, gering weezen, en schoon zy meerder waren, zo denk ik, dat geen persoon,

die eenige waarde op Liegen stelt, 'er tegen zou grommen, om, wat het ook mogt kosten, een Meester in die kunst te worden. De goede uitslag moet geheel afhangen van de te werk gestelde kundigheid, en die kundigheid moet zeker gebragt worden tot een stelzel van onderwyzingen. De Menschen behooren niet te klaagen over de kosten van de Theorie, wanneer zy zo dikwyls in de gelegenheid zyn, om zichzelven te betaalen voor de Praktyk.

Wie eenigzins in aanmerking neemt, hoe algemeen het in gebruik is van de Waarheid af te wyken, zal my niet verwyten dat ik een plan voordraag van zo groot eene nuttigheid voor het Volk, als ik thans mogt bybrengen. Het moge aan zwaarigheden en tegenwerpingen onderhevig zyn; doch welk plan is des ontheven? Ik staa niet na de verdiensten van Uitvinder in het tegenwoordig geval. Ik zoek alleen de uitvindingen van anderen te verbeteren; en ik hoop dat ik de berisping zal ontgaan, toegevoegd aan de zodanigen, die 'er voor zyn om oude Stelzels om verre te smyten, om nieuwe en ongehoorde proeven te doen.

Men zal misschien inbrengen, dat Liegen, met alle de voordeelen van myne bedoelde Leugen-Academie, nog, in veele gevallen, bezwaarlyk en vol gevaars zal blyven; en dat eene tegenovergestelde handelwyze verreweg de veiligste is. De zodanigen, die zich laaten omzetten door een bewysreden als deeze, mogen alle voordeelen daar van trekken. Menschen, die met hun gemak te raade gaan, en op hun belang letten, dat is, die hun waar belang steeds in 't oog houden, zullen aan dusdanig een bewys iets hangen, en 'er zich door laaten wegsleepen; maar geheel anders is het geval met die klassen van Persoonen, van welken ik hier boven, gesprooken heb; zy bezitten te veel moeds en kloekberaadenheids, om zich van iets te laaten afschrikken, enkel om dat het zo gemaklyk niet is als iets anders. —— Menschen, die hun leevensrust bedoelen, mogen zich nog aan de Waarheid blyven vasthouden; maar zy, die het gewoel beminnen, die voor geen stormen en onweeren vreezen, die op wonderlyke gevallen, en hairbreede kanssen gesteld zyn, zullen zich gelukkig rekenen als zy eene Academie aangetroffen hebben, ingericht op het door my voorgestelde plan; zy laaten zich niet vervaaren, door 't geen schroomagtigen doet agteruit wyken.

DE PARUIKEN.

Indien men den Leeraar van de Sorbonne, THIERS, een man, die zelf eene groote Paruik droeg, gelooven moest, wierden de eerste Paruiken gedraagen wegens zekere Ziekte. —— Zulk eene stelling is eene lastering tegen de waarheid —— eene misdaad van gekwetste Paruik! —— Laat ons de Jaarboeken der ydelheid doorbladeren, en wy zullen de Paruiken altoos vereerd zien, als de schenkers van schoonheid —— ja zelfs van het eerbiedwekkende der wysheid.

Ik weet niet om welke redenen zo veele Geleerden hebben staande gehouden, dat de Ouden zich nimmer van Paruiken bediend hebben.

De Geschiedenis, Dichtkunst, Overleveringen en Gedenkstukken logenstraffen deeze stelling; dan, misschien, zyn deeze Geleerden tot die dwaaling gekomen, door de donkerheid van het woord *Paruik*.

STILLERUS (*) leidt het af van het oud Duitsch *Barucke* (hoofddekzel) — MENAGE van het Latynsch *Pilus* (hair) — WACHTER van het Grieksch *Purikos* (blond) — CLAUDE METALLIER van het Hebreeuwsch *Perah*, of van het Chaldeeuwsch *Pervah* (hairtop.) —— Indien ik myne gissingen durfde voegen by die van zo veele Geleerden, zoude ik denken, dat het woord *Paruik* waarschynlyk afkomt van het Italiaansche *Perucca* (hairwerk); haar oorsprong mag alsdan minder edel beschouwd worden, zy is toch niet minder natuurlyk, en ik wil haaren naamsoorsprong nog wel gaarn eenige eeuwen achteruit zetten. Laat ons dan het Italiaansch woord *Perucca* in eene rechte lyn doen afdaalen van het Latynsch woord *Perula*, verkleinwoord van *Pera* (zak of tasch.) —— Ziet hier de Genealogie van deeze afleiding: De Paruik bevat een gedeelte van het hoofd, —— ergo is ze voor het hoofd een zoort van kleine zak of tasch (*Perula*); van *Perula* is door verbastering *Perucca* —— verders *Parucca*, *Paruik*. — Ziet daar de zaak tot eene ontegenspreekelyke duidelykheid gebragt.

Dan, hoe het ook zyn moge met de Etymologie van het woord *Paruik*, het is toch zeker, dat zy by de Ouden bestaan heeft.

Men heeft, wel is waar, geschreeven (†), dat SIMSON een ronde

(*) Zie *Le Spectateur du Nord*, *Avril* 1798. —— Waar uit dit Stukjen gedeeltelyk ontleend is.

(†) Zie de laatste Nummer van *Janus*, 1787.

de Zaandamsche Dod gedraagen heeft, en anderen stellen haare uitvinding na het bekend geval van ABSALOM — dan dit alles is niet genoegzaam beweezen.

Het is zeker, dat de Meders Paruiken gedraagen hebben; XENOPHON bevestigt zulks, in zyn boek, genaamd *Institutiones.* —— Het is ook buiten twyfel, dat de Paruiken by de Phoeniciers bekend waren; by de Feesten offerden zy hun hoofdhair aan *Venus Ergeta.* —— Indien men SUIDAS en LIVIUS gelooven moest, dan veranderde HANNIBAL, om de laagen zyner vyanden te ontkomen, dikwyls van kleeding en Paruik. —— Onder de Grieken, die de kunsten van de Egyptenaaren en Phoeniciers geleerd hadden, waren ook uitmuntende Paruikmaakers; zy noemden de Paruik *phinakè* (bedriegery.) —— MENAGE heeft zulks opgespeurd: de naam is geenzins te onrechte; want wat is de Paruik anders, dan eene onwaare voorstelling van eigen hair?

Het is zeker, dat in Rome de Paruiken in algemeen gebruik geraakten in de laatste dagen van het Gemeenebest. — OVIDIUS, PROPERTIUS, TIBULLUS, GALLUS en anderen, hebben de Paruiken en Tourtjens van hunne Minnaresſen met fraaije vaerzen bezongen. — MARTIALIS, meer scherp dan vleijend, berispte echter alleen het misbruik. *Een geschoeid hoofd* (*calceatum caput*) schreef hy alleen op het zien van een slechten kop met eene groote Paruik.

Vóór dat BOILEAU met de gekogte Preeken van den Abt POCHETTE den spot dreef, zeide MARTIALIS reeds: „ Men zegt „ dat *Fabella* het hair van een ander draagt, maar nu ze het „ heeft gekogt, zeg ik dat het haar eigen is."

De oude Medailles vertoonen ons de Keizerlyke Kopstukken van OTTO, COMMODUS, JULIA, POPPÆA en anderen, met Tourtjens met lange lokken, — dit scheen de hoofdzoort der Romeinsche Paruiken te zyn. —— De Dames hadden echter verscheiden zoorten van Paruiken voor elken tyd van den dag: *en deshabillé* droegen zy de *Galericon* — *geadjusteerd*, de *Corymbion.* Men zegt dat MESSALINA altoos de *Galericon* gebruikte, wanneer zy aan de gemeene Soldaaten in de barakken nachtvisites gaf.

SENECA liet zich te vergeefsch tegen de Paruiken uit; de welſpreekenheid van Vader TERTULLIANUS had geen beter gevolg ——. De Paruik bleef boven alles verheven, —— de Pronkery liep toen reeds, in weerwil van haare bestryders, Europa, Asie en Africa door, en bevolkte de wereld met geparuikte hoofden.

Onze Voorouders, de Bataaven, bleeven ook in deezen vry; zy hebben zelfs, hoezeer lange en golvende hairen by hun blyken van Gebied en Vryheid waren, van hun hoofdhair een Artikel van Koopmanſchap gemaakt. —— Het Bataafsch

hair

hair was ten minsten het meest in achting onder de Romeinsche *petits-maitres.*

De Paruiken deelden, even als alle goede zaaken, in de barbaarschheid der Middeneeuwen; en het problema, waarom men de herstelling der Paruiken niet te gelyk met de *eras post renatas Litteras*, kan dagtekenen, is by de Geleerden nog niet opgelost.

Het was lang na ERASMUS, onder de regeering van LODEWYK XIII, dat de eigenlyke Paruiken in Frankryk opstonden. De eerste, die 'er zich mede vercierde, was de Abt en Saletjonker LA RIVIERE.

Geen Propheet is geëerd in zyn Vaderland. Schoon de Paruik, eigenlyk gezegd, een kind der Geestelykheid was, duurde het lang, eer zy door haare Moeder wierd erkend; verscheidene aanzienlyke Kerkvergaderingen spraken den vloek by haare geboorte. Wie kent onder anderen niet de volgende Wet (*):

Hi ne mag, 't zi hum gichte of oevel letten,
Naar wis van die Fransoysen op zyn hoeft,
Ni groete of smalle, of witte, of geele Pruuken zetten,
Al was hi ja ook van den haire gantsch beroeft.
Want dit is al te bittren grouweliken zonde,
En doer die helsche snootje duivel uitgevonde.
Mer, hevis hi gien hair, hi mag in plek daar van
Op zinder kaalen scheel wel een kalotgen draagen.
Mer spottet hi mit ons —— men fluut hum in dien Ban,
Tot hi die Pruuk uuttoeg naar onsder welbehaagen,
En beeteringe toent van zyure ontstichtlikheid.
Houwet hi die Pruuk? hum word 't menisterschap ontzeid.

Paus CLEMENS DE XIde belette haar op het Vatikaan te koomen. —— De Paruik durfde zich niet neerzetten by de driedubbelde Kroon. —— Daar veele Geestelyken, om het verlies van hun hair, dezelve nodig hadden, bleef zy worstelen tegen den Pauslyken Blixem, en alzoo wierd de aanleiding gegeeven tot de Kerkelyke scheuring over de — Paruiken.

Versmaad door het Altaar, vondt de Paruik op het laatst een vertroostenden bystand op den Troon. —— LODEWYK XIV nam haar, na onder de banieren van Venus zyne hoofdhairen verloeren te hebben, onder zyne Koninglyke bescherming. —— Toen zegepraalde zy over alle haare Vyanden, doorliep spoedig geheel Europa, en maakte veele hoofden cynsbaar.

Toen

(*) Zie *De Menuet en Dominees Pruik*, pag. 47.

Toen wierd het de Gouden eeuw der Paruiken; doch maar alleen voor de Mannen.

Haare gedaante veranderde dagelyks, en niet te vreden met het gebied over het edelste gedeelte van den mensch, het Hoofd, stond zy 'er op, om ook de menschelyke gestalte te veranderen; — door haare breedte bedekte zy de schouders, en, in vlottende golven langs den rug nederhangende, schonk zy aan den mensch de Maanen van den fieren Leeuw.

. Spoedig was 'er geen menschenhair genoeg —— het Dierenryk wierd te hulp genoomen. —— De gepoederde Paruiken kreegen ook eene beurt; naderhand wierd zy een Magazyn van Renkwerk. —— Men gaf aan haare krullen allerleije gedaanten —— *Knoopen*, *Roozen* en *Schaapekrulletjes*, zyn in deezen bekende naamen. —— De handigheid der kunstenaars ging zo ver, dat, schoon zy wolbaalen geleeken, nauwlyks zes oncen woogen. Nergens deedt zy meer nut dan by de Protestantsche Geestelykheid —— hier was zy de Theologische Cocarde —— de Thermometer der rechtzinnigheid. —— In weerwil van den Oorlog over het lang en kort hair —— over de poeder, *dat stof der Helle*, — in weerwil van de menigte Preeken over het Dames kapzel —— begaven zy zich, om vooral van de Roomsche Geestelykheid te verschillen, onder het juk der Paruik, en ... dan, waarom zoude ik die manden vol hair ophaalen, waar van, zelfs nog in onze dagen, zommige Eerwaarden hunne eerwaardigheid ontleenden? —— Wie kent niet de dikke *Luthersche* Paruik, de styve *Voetiaansche* — de *Coccejaansche* met zeven verdiepingen en zeven maal zeven krullen —— waarlyk alle *aanen* en *isten* kunnen zich in de Paruiken herkennen.

'Er is hoop, dat zeker geleerd Boekverkooper ons eene Kerkelyke Geschiedenis van de Paruik, met metaphysische en dogmatische aanmerkingen, en met mooije Plaatjes, zal leveren.

Men legde zich echter, in dien tyd van hairverkwisting, op zommige plaatzen toe op spaarzaamheid; de Gierigaart konde zich voor weinig gelds voorzien met een Paruik van Yzerdraad —— hy zag zich met deezen helm voor wind, regen en hagel, gedekt, en hy konde alzo zyne Erfparuik onbeschadigd aan zynen Zoon nalaaten.

De nimmer uitgeputte kracht der kunst baarde nog andere wonderen in de Paruike-wereld. —— Men zag dat het brooze glas zich liet kneeden en uitrekken, om de hoofden der petits-maitres met glimmende lokken te voorzien; dan, even broos als de borstjens zelf, ging het met haar als met het valsch vernuft haarer meesters; de minste tegenstand bragt alles tot stof, en zy deeden derhalven niets dan flikkeren.

De trotsch der Paruiken sloeg tot dwingelandy over; doch Hoogmoed komt voor den val. —— De Krygslieden ontsloegen

gen zich het eerst van het juk —— zy sleepten een heir van navolgers mede —— vooral onder de modejonkertjes —— een geparuikt hoofd was toen in het Mode-Lexicon een hoofd van een Sul.

De omwenteling op de Hoofden wierd vooral in Frankryk algemeen, en daar was het alleen onder de mannen van den tabbaard, dat haar aanzien bewaard bleef —— het hoofd van een Parlementsheer konde zy alzo vergelyken by een plank, waar op een vlooteling zich by eene schipbreuk redt.

De invloed deezer verandering wierd ook hier te Lande bemerkt; hoe zeer ze nie dan by de Modeslaaven geheel wierden afgeschaft. stelden de Paruiken zich toch zediger in, en de Burger Krul- of Staart-Paruik verschilde zoo veel van de te voren vry algemeene Quarréparuik, als de gebreide Schippersparuik van deeze. —— De Quarréparuik bleef alleen op het Stadhuis, om ontzag aan den Regent by te zetten, — en met de Geestelyke Paruiken ging het als met de Leerstelsels —— zy naderden elkander.

Alles scheen dus geschaapen, dat de Paruik byna geheel zou verbannen worden, en dat zy aan het natuurlyk hoofdhair den troon zoude overlaaten, dien zy te voren bezeten had; dan, leeve de wysgeerige en weldaadige geest van onzen leeftyd!

Aan de Vrouwen, die zo weinig by de Staatkundige hervormingen winnen, wierd geluk beschooren —— Het was voor onzen tyd bewaard, dat ook voor deeze de Heilzon opging, om ... Paruiken te kunnen draagen —— en haar van den last van het toilet en der dartelheid der zephyrs, die het luchtkasteel van het gekruld hair zo dikwyls omver bliezen, te verlossen. —— *Heil zy den uitvinder der Paruiken*, is thans het motto onzer Dames — en hadden de *Corinnas* der Romeinen haare *Galericons* en *Corymbions*; onze Dames hebben Paruiken, die voor beiden te gelyk, voor morgen en avond, kunnen dienen, en driemaal 's daags kunnen zy van coleur van hoofdhair veranderen. —— Wy zien Magazynen van Paruiken opgericht —— en om de berispers van de volmaaktheid der hedendaagsche Paruiken te verstommen, behoeft men hun alleen de Plaaten van het agtste Deel der nieuwe *Encyclopedie*, in folio, te laaten zien. —— Welk eene menigte van zoorten zoude men kunnen opnoemen, die thans in gebruik zyn —— *a la Grecque* —— *a la Romaine* —— *a la Turque* —— *a la Schermer* —— *a la Panurge* —— *a la Paresfense* —— *a Chignon double* —— *a Crochets* —— *a tere bourre* —— *a la Brutus* —— *a l'Artiste* —— *a la Titus*, enz. enz. en vooral de BATAAFJES niet te vergeeten.

Zie daar dan de eer der Paruik gehandhaafd, en haar aanzyn

zyn by de geleerde Ouden beweezen; men zegge dan niet, dat alles in deeze wereld verandert.

Schonk de Paruik te vooren ontzag, wysheid en eerwaardigheid —— thans zet zy ſchoonheid, verſtand en aartigheid by, en het blyft toch geleende glans, — eigenlyk blyft de wereld zich zelf gelyk. —— De Deugden en Ondeugden, Waarheid en Dwaaling, Wysheid en Zotterny, reizen altoos te zaamen. —— Wy zien, doen of zeggen niets, of het is meer gezien, gedaan en gezegd. —— 'Er is geen nieuws onder de Zon, is een gezegde zo waar als oud. —— De Paruiken ſtrekken ten bewyze.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Men vindt veele menſchen, zo gezet op nieuwigheden, dat al wat oud is, moet verworpen worden, als iets, daar geen het minſte goed in is. Wy bezitten den geest van navolging; vanhier, dat we zelden iets by ons vinden, dat we goedkeuren, en boven dat van anderen verkiezen. Al wat van buiten inkomt behaagt ons, maar wat uit onzen eigen boezem komt, daar van hebben wy heel ſchielyk een walg. Dit veroorzaakt eene geduurige verandering, doet haken naar nieuwigheden, het oude verágten, en ſchaft voedzel aan onze gebreken. Dan het ſcheelt 'er oneindig veel van, dat al het nieuwe het beste zoude wezen, en niets van het oude deugen. Waarlyk wy verwerpen veele ſchoone oude dingen, voor nieuwe pruilen, welke wy ons laten in de hand ſtoppen; eveneens is het ook gelegen met al wat van buiten aankomt; hoe veel van onze goederen laten wy varen, en nemen in derzelver plaats zulke zaken over, die ons ten verderve ſtrekken.

Duizendmalen heb ik het ondervonden, en duizendmalen by anderen waargenomen, dat de menſchen doorgaans van die geaardheid zyn, dat zy van hunnen evenmensch vorderen, 't geen ze hem, in hetzelfde geval zynde, niet begeren te bewyzen. Hoe ſchoon preekt men doorgaans over de Verdraagzaamheid; maar laten die ſchoone predikers in de gevallen zyn, dat zy die uitmuntende Christelyke Deugd zelve moeten uitoefenen; gy zult ondervinden, welk een onderſcheid 'er is, tusſchen de Verdraagzaamheid te prediken, en dezelve met de daad uit te oefenen. — Alles moet men in liefde verdragen — alles in de beste en zagtſte vouw ſchikken. Zynen Vyanden wel te doen behoort onder de daden van Grootmoedigheid. — Dan treed eens wat nader, en beſchouwt de daden dier Predikers van Grootmoedigheid eens van geheel naby, en 't zal my verwonderen, zo gy

gy 'er van de honderd één zult aantreffen, die, met een opregt hart, zynen Vyand eene enkele weldaad kan bewyzen. —— Hoe hatelyk is de oplopenheid in ieders oogen niet? —— Dan de oplopendste menschen varen doorgaans 't meest uit tegen de oplopenheid. —— De Ondeugden, de Gebreken, waar aan wy 't meest schuldig staan, het euvel waar aan wy doorgaans zelve 't meest mank gaan, daar tegen varen wy gewoonlyk het sterkst uit. Onze eigen gebreken kunnen wy met geene mogelykheid in anderen verdragen.

C. v. d. G.

KORTE AANMERKINGEN VAN G. J. VAN WY, aan den *Beoordeelaar* van het laatst uitgegeeven Stuk myner *Heelkundige Mengelstoffen.*

MYN HEER!

Het kan u niet mishaagen, dat ik de volgende korte Aanmerkingen verzogt heb alhier te plaatzen: Immers *hooren* en *wederhooren*, is de welvoeglyke, en geschikte weg, om, uwe, en myne Leezers, onbevooröordeeld, en wel, te doen oordeelen.

Gy zegt in No. 14. der Algemeene Vaderl. Letteroeff., op bl. 618., *dat het u leed doet, dat ik in een langwyligen en verwarden smaak van schryven valle, die het leezen myner Werken verdrietig maakt.* —— Voorts, *dat gy vreest, dat ik niet ligt de moeite zal willen neemen, om my dienaangaande te verbeteren, dewyl ik, in myn Voorbericht, op het Taalkundige, als een zaak van weinig belang, zeer laag nederzie.* Dat ik my *overal duidelyk uitgedrukt zoude hebben, gelyk ik op de aangehaalde plaats, zegt gy, voorgeeve, kunt gy mede niet toestemmen. Ook verstaat gy niet,* decoctio pro foro, *p.* 57, *noch* Sang draconis sacro, *p.* 60, *enz.*

Ik wil de ongegronde, en onheusche reflexien, wegens de onwilligheid ter verbetering myner aangetygde, langwyligen, en verwarden Smaak van schryven, maar even, en ter loops, aanroeren, en het overige, voor het tegenwoordige overlaaten ter beoordeeling van onpartydiger Leezers. —— Hier toe is het my gegund, en vind ik noodig de Leezers van dit geacht Maandwerk te verzoeken, de beoordeelingen in voorige Stukjes der *Vaderl. Letteroeff.* wegens de waardy van alle voorgaande Stukken, welke door my in het licht gegeeven zyn, op te slaan, ten einde de ongelykheid in het beoordeelen, duidelyk te bespeuren; terwyl ik verder noodig oordeele voor

zul-

zulke Leezers, welke myne Mengelstoffen niet bezitten, of leezen, myne woordelyke uitdrukkingen, aangaande het Taalkundige, alhier ter neder te stellen; ten einde te kunnen toetsen, in hoe verre de ongunstige beoordeeling, ten opzichte van *myn laag nederzien op het Taalkundige* al, of niet, gegrond is. —— Zie *Voorbericht* myner *Heelk. Mengelstoffen*, III Deel, bl. 10.

„ Eindelyk, ik vleye my; dat myne Taal en Schryfwyze, „ zo in deze Verhandeling, als het overig gedeelte dezes „ Werks, duidelyk en verstaanbaar is, en daar my zulks vol„ doenend toeschynt, zoo lange men over geene Taalkunde „ handeld, zoo achte ik het overtollig, uit te wyden in ver„ schooningvraaging, van wegens voorkomende fouten, ver„ zoekende alleen, dat den Leezer, dezelve ontdekkende, „ voorbyziet, of zelve verbeterd en onder de aangetekende „ drukfouten rangschikt."

Wat nu belangt het niet verstaan der woorden *decoctio pro foro*, noch *Song draconis sacro:* Hieromtrent diend, dat dit uit andere Schryveren overgenomen, niet ter myner verantwoording legt. —— 'Er was door de Beoordeelaars der Prysvraagen, uit het Legaat MONNIKHOFF, gevraagt, om op te geeven *alle middelen* die door *alle tyden* heen ter geneezing, tegenhouding, en voorkoming der Breuken, in het werk gesteld, beschreven en gemeen gemaakt waren, en onder de zodanige waren de gemelde, alzo, door my, uit oude Schryveren opgespoord, en moesten dus, onvermeldelyk en onveranderd, geboekt worden, offchoon my zuiks, met meer andere, soortgelyke, insgelyks niet zeer verstaanbaar voorkwam.

Eindelyk, het zy my ook by deze gelegenheid, vergund, dat ik ter voorkoming van verzinningen, alhier, myne Leezers van het gemelde III Deel van myne *Mengelstoffen*, onder anderen eene grove drukfout verzoeke te veranderen: op bl. 20, reg. 11 en 12: staat in een *Voorschrift* aq. Naph. aq. ci℥j ãã ʒiij moet zyn ãã ʒiij.

Arnhem,
2 February 1799.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE NADERE OPMERKING OP LUKAS II: 7. BEANTWOORD (*).

Aan de Schryvers der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

Medeburgers!

In het jongstleeden jaar hebt gy niet geweigerd in uw geächt *Mengelwerk*, en wel in No. 13, eene plaats te vergunnen aan eene Verklaaringe over LUC. II. *vers* 7, vryelyk van my overgenomen uit het bekende Engelsche Werk van den vermaarden Z. PEARCE, en, schoon op een anderen leest geschoeid, geheel rustende op de van hem aangevoerde gronden.

Het gewoone gevoelen wegens des Heilands geboorte *in eene stalling der herberge*, en van zyne eerste legging *in eene beestenkribbe*, wierd daarby tegengegaan, en niet zonder taalkundige redenen beweerd, dat „ Jesus zyn „ eerste daglicht aanschouwde *in het gastvertrek* van „ een Vriendenhuis te Bethlehem, en wel aldaar door „ Maria, zyne Moeder, by gebreke van een bed, ge„ legd wierd in eene der *Oostersche kribben*, die, op de „ wyze van een Zeemans hangmat, in eenen hoek dier „ kamer was vastgemaakt."

De gegeeven Uitlegging, welke, als blykbaar is, vry verre van het oude, en algemeen aangenomen, denkbeeld afwykt, komt kortelyk hierop neder; en het verwondert my des niet in deezen by iemand onzer Landgenooten eenige tegenspraak te ontmoeten, zo als my zeer onlangs gebleeken is uit No. 15 van uw *Mengelwerk*, waarin een uwer

(*) Zie *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 589.

uwer geëerde Correspondenten zyne Aanmerkingen op voorzegde Stukje heeft medegedeeld.

By mynen diepen eerbied voor de H. Schrift, by myne innige overtuiging, dat men in het voorstellen van oordeelkundige verbeteringen, of gissingen, en uitleggingen des Bybels, niet stout en *ligtvaardig* zyn mag, doet het my leed by den Man in verdenking gekomen te zyn, als of de zaak van my met geene genoegzaame koelbloedigheid overwogen ware.

Ik hoop, hy zal my daar van verontschuldigen; te meer, om dat ik, na het leezen zyner Tegenbedenkingen, op nieuw het stuk doorgedacht hebbende, in myne gevoelens, ten aanzien der gegrondheid van PEARCE's Verklaaring, ben bevestigd geworden.

Daar altoos de Waarheid by een bescheiden onderzoek winnen zal, meen ik de vruchten myner nadere toetze aan Ul. te moeten toezenden, ten einde zy aan uwe geächte Leezers niet onbekend mogen blyven.

Laat ik, om uwen Correspondent te gemoet te komen in zyne Aanmerkingen op mynen styl, toegeeven, dat myne achting voor den gevestigden Letterroem van PEARCE; myne ingenomenheid met zyne althans *vernuftige* Verklaaring, my eenen meer stelligen toon deed aanneemen, dan zyne Zedigheid aan mynen Voorganger veroorlofde: zo was dit ten ergsten het gevolg eener dwaaling, welke ik dan rondelyk belyden zal, wanneer het blykt, dat de begeerte, om op naam van *een ander* iets nieuws voor den dag te brengen, en geenzins het aanbelang der zaak zelve, myn dryfveer in deezen geweest is.

Laat ik wederom erkennen, dat 'er in die uitdrukking, waar over uw Correspondent gevallen is, eenige onnaauwkeurigheid gevonden wordt, zo men LUCAS in den gewoonen zin, en gelyk hy, verstaat; ofschoon het bykans *verstooten*, en *heenzenden*, mag genoemd worden, wanneer Bloedverwanten, of Vrienden, van beiderleie Sexe, de wetten van herbergzaamheid, zo geheiligd in het Oosten, derwyze schenden, dat zy eene Vrouwe, in de omstandigheden, waarin Maria was, *meedoogenloos noodzaaken de wyk te moeten neemen* naar een *ander* verblyf, dat voor haaren toestand geheel ongeschikt, en welligt gevaarlyk was. Ik zal my hierover niet zoeken te rechtvaardigen; uw Correspondent zelve schynt weinig waarde te hechten aan deeze zyne eerste Aanmerking: en het is onbetwistbaar, dat de Text niet spreeke van dusdanigen

meer-

meerderen, of minderen, dwang: trouwens hoe konde hy ook, indien onze Verklaaring steek houdt, en Maria *het gastvertrek niet verlaaten heeft.*

Doch het lust my niet te woordenziften, maar tot zaaken te komen. Van den Man, die volmondig erkent, dat LUCAS alhier van geene *herberg* gewaagd heeft, en wien het *waarschynlyk* voorkomt, dat *de kribbe*, waarin het kind Jesus gelegd wierd, eene zoort van *hangmat* geweest zy, dacht het my eenigzins vreemd, dat hy het oud vooroordeel, nopens de geboorte en eerste legging van den Heiland *in eenen beestenstal*, niet konde vaarwel zeggen. Te weeten zo moeielyk is het, ook voor den Denker, zich van gevoelens te ontdoen, waarvoor men van kindsbeen af zekeren *heiligen* eerbied opvattede; zo waarachtig is de bekende Latynsche spreuk: *Quo semel est inbuta recens servabit odorem Testa diu.*

PEARCE daarentegen, wiens woorden ik thans goedvinde hiernevens (*) aan te haalen, was van meeninge, dat men uit de averechtsche vertaaling van κατάλυμα en φάτνη, en uit de zamenvoeging van beide de woorden *herberg* en *kribbe*, te *haastiglyk* besflooten had, „ dat de „ plaats, waar Maria verloste, eene stallinge was."

Vergunt my te herhaalen, dat ik als nog geheel niet in den Text *dat* woord ontmoete, het geen van JOANNES H. X. ter aanduiding van eenen beestenstal gebezigd is; waarom ik tot hier toe met mynen Voorganger van oordeel blyve, dat de gewoone Uitlegging op louter misverstand en eene averechtsche onderstellinge rust.

Maar, uw Correspondent, deeze myne aanmerking daar laatende, bouwt op andere gronden.

Volgens hem, staat 'er in den Text: „ Zy legde „ Hem neder in *de* Kribbe, om dat 'er voor hunlieden „ GEENE PLAATZE was in het gastvertrek; en hy acht „ dat men aan de duidelyke woorden in dit geschiedver„ haal geweld zou aandoen, wanneer men daar uit op„ maakt, dat *de Kribbe* IN het gastvertrek was opgeslaa„ gen,

(*) „ What has led men to suppose, that this *manger* was of the same kind with what we commonly call so, is, that κατάλυμα follows here and is rendered *an inne:* and from both words, *an inne* and *a manger*, it has been too hastily concluded, that the place, where Mary was delivered, was a stable."

„ gen, — dewyl 'er, zyns oordeels, dan by den Euangelist „ moest geschreeven staan, „ „ om dat voor Hem (voor „ „ het kind, om neder te leggen) GEENE ANDERE „ „ PLAATZE WAS ἐν τῷ καταλύματι." "

Van te weinig aanbelang is het op nieuw te redentwisten over het *uitmonsteren* van het voorzetzel τῇ *de* uit den Text, waarin onze Tegenschryver nochthans veel nadruks vindt. Ik vergenoege my over het gezach dier leezinge myne gevoelens nader open te leggen in onderstaande noot (*).

Doch

(*) „ Hoe weinig gronds 'er zy," zegt uw Correspondent, in eene noot, „ om τῇ hier uit te monsteren, kan men by GRIESBACH zien." Met gelyk recht zoude ik mogen antwoorden, hoe veel reden 'er zy om *dat* voorzetzel, in het gezegde ἐν τῇ φάτνῃ, *verdacht* te houden, kan men by GRIESBACH zien. Beide toch is waarheid. Aan den eenen kant immers heeft de Voorzichtigheid van dien oordeelkundigen Uitgeever niet goedgevonden alhier, gelyk in vers 12, waar de uitspraak der handschriften meer beslissend is, ἐν φάτνῃ te leezen; en zy, die eeniglyk op zyn gezach zich verlaaten, moeten gewis de verbetering van PEARCE, alhier aan de hand gegeeven, afkeuren. Doch aan den anderen kant heeft zyne oprechtheid niet verborgen, dat, behalven in de zeven *Mss.* door WETSTEIN aangehaald, ook in een *achtste*, het voorzetzel gemist wordt. Voorts is het des kundigen blykbaar, dat van die handschriften *drie* voor het minst van den besten stempel zyn. Geen onbevooroordeelde derhalven zal, vertrouwen wy, of de voorgeslaagen leezing van PEARCE, of onze uitdrukkingen desaangaande, op bl. 504 van Ul. *Mengelwerk*, van eenige ligtvaardigheid verdenken mogen. Dan gaan wy een stap verder, met te zeggen, dat, nademaal de gewoone leezinge, zo hier, als inzonderheid vs. 12, door het wankelen der handschriften, geene *volslaagen* vastheid heeft, deeze ons by uitneemendheid verdacht blyft voorkomen; niet om dat de weglaating van τῇ onze Verklaaring van den Text begunstigen zoude, maar dewyl het veelvuldig gebruik der voorzetzelen in de Grieksche taale eerder te vermoeden geeft, dat de onkunde der Afschryveren τῇ zal hebben ingelascht, dan uitgemonsterd: waarvan, volgens GRIESBACH, vers 12 een voorbeeld oplevert. Ook zie ik als nog niet, hoe men het woordjen *in goeden zamenhang* aldaar missen, doch tevens vs 7 behouden kan; terwyl het alleen in vs. 16 *noodzaaklyk* is: en, dat opmerking verdient, in geen der handschriften is weggelaaten.

Doch laat het hier mede zyn als het wil: de Man, die aan de duidelyke woorden van den Euangelist zo veel geweld heeft aangedaan, als, naar het oordeel van uwen Correspondent, noodig was om 'er de van hem betwiste Verklaaring uit te haalen, is geen ander, dan PEARCE, genoeg bekend in de Taalkundige wereld om eenig gezach aan zyne Uitlegginge by te zetten. In zyn *Commentary* over de aangehaalde zinsneede van LUCAS, lees ik met zo veel woorden.

„ Liever, om dat zy *geene plaatze* voor Hem *hadden* „ *in het gastvertrek*, naamelyk om Hem in een bed te „ leggen." En aldaar in noot *E.*, waartoe hy ons verwyst, merkt hy wederom aan. „ Daar (in zekere kamer „ van een huis, en niet in een stal) maakte zy, by gebreke van een bed in dat gastvertrek, om 'er haar Zoon „ Jesus in te leggen, gebruik van ééne der Oostersche „ kribben, —— vastgemaakt aan een zeker gedeelte der „ kamer waarin zy was, en zy, geene andere plaatze „ voor hem hebbende, leide hem daar in neder."

Men noeme het dus geene vermetelheid, dat ik, zonder myne bekwaamheid met die van PEARCE in vergelyk te brengen, eene pleit aanvange tot handhaaving van zyne gevoelens.

Wanneer men het oog slaat op het voorgaande *zesde* vers van den Euangelist, meenen wy daaruit te moeten opmaaken, dat Maria en Joseph voor het minst weinige dagen *te Bethlehem waren*, aleer de Heiland gebooren wierd. Geduurende dien *onbepaalden* tusschentyd zullen zy hun verblyf, wederom volgens den zamenhang van LUCAS verhaal, gehad hebben *ἐν τῷ καταλύματι*, dat uw Correspondent toestaat over te zetten, *in het gastvertrek* van eenen hunner herbergzaame Vrienden, of Bloedverwanten. De toeloop *aldaar*, ter zaake van de Beschryving, maakt het allezins vermoedelyk, dat hun geene *gevoeglyke legerstede* des nachts kon worden ingeruimd. Hier aan toch is by buitengewoone omstandigheden altoos het eerst gebrek. Maar, terwyl zy daar waren, en Maria en Joseph voor zich (op hoedanige wyze ook) plaatze vonden in het gastvertrek, beviel de Moeder des Heeren. Zonder uitdrukkelyke melding van den Heiligen Schryver mag men dus geenzins vermoeden, dat of na de verlossing, of in den baarensnood, aan haar, en haaren ondertrouwden Man, mindere bescheidenheid, of herbergzaamheid, zoude betoond zyn. De reden gebiedt het te-

gendeel te onderstellen, en vordert daarom, dat men uit LUCAS stilzwygen, of eene *ten hoogsten twyfelachtige* uitdrukking, met geene verhaasting besluite tot eene harde en onmeedoogende behandeling van de Moeder en het Kind. — Maar de Euangelist verhaalende, „ dat Jesus in *eene*, „ of *de*, kribbe gelegd wierd," voegt 'er, enkel om reden te geeven *van die byzonderheid*, by, „ om dat 'er voor „ hunlieden geene plaatze was in het gastvertrek." Woorden, waarover men struikelt, doch die onzes inziens *in deezen zamenhang* geene andere toepassing hebben konnen dan *tot het kind*, en *zyne legplaatze*. Letterlyk mogt LUCAS het meervoudige αὐτοῖς (*hunlieden*) in stede van het enkelvoudige αὐτῷ (*hem*) bezigen, dewyl de eerstgeboorene noodzaakelyk, en geheellyk, *van hunlieder* ouderlyke verzorging afhing; en zy zelven, volgens reeds gemaakte onderstelling, geen bed, of legplaatze, in het gastvertrek hadden konnen erlangen; iets dat hy volgens de gewoonte der H. Schryvers hier als in het voorbygaan door het *meervoudige* αὐτοῖς aanduidt.

Wy staan wel toe, dat τόπος, in het algemeen, en zonder eenige bepaaling, *plaatze*, of *ruimte*, in het Grieksch betekent; dit verdient ook naauwelyks opmerking. Maar wie is zo onkundig, vraagen wy op onze beurt, in de Oude en Hedendaagsche taalen? zo onbeleezen in Werken, welke, als die van het Nieuwe en Oude Verbond, met geene Wysgeerige naauwgezetheid geschreeven zyn, dat hy niet opgemerkt heeft, dat dergelyke onbepaalde naamwoorden dikwerf uit den zamenhang eenen bepaalderen zin aanneemen? Of komt dat zelfde τόπος, waarover wy handelen, niet duidelyk, zo by LUCAS, als by de Euangelisten MATTHEUS en MARCUS, voor, in eene veel engere meening, voor *zitplaatze*, *legplaatze* van een *lyk*, en zelfs voor *de scheede van een Zwaard* (*)? en zoude men dus aan onzen Text wel eenig geweld aandoen, indien men, daar het woord φάτνῃ was voorgegaan, de betwiste zinsneede in deezer voegen overbragt, „ om dat 'er voor hunlieden geene *leg*- „ *plaatze* was in het gastvertrek?" Wat my aangaat, ik kan hiertegen geene reden my voorstellen, dan deeze, dat men het oud gevoelen, en vooroordeel, omtrent den *beestenstal*, met hand en tand mogt willen vasthouden.

Daar

(*) LUC. XIV. vs. 9 en 10. MATT. XXVIII. vs. 6. MARC. XVI. vs. 6: en voor *de scheede* van een zwaard, (by Joh. θήκη genoemd,) MATT. XXVI. vs. 52, verg. met 1 CHRON. XXI. vs. 27.

Daar in eindelyk vindt uw Correspondent geene, althans mindere, aanstootelykheid, door de bedenking, „ dat 'er zo veel gronds is om vast te stellen, dat des „ Heeren geboorte niet in den winter, maar aanmerke- „ lyk vroeger, dan de viering by ons invalt, geschiedde, „ en tevens door de gedachte, dat het luchtgestel in Pa- „ læstina zachter of gunstiger is, dan het onze zyn zou- „ de voor het verblyf eener Moeder met haar eerstge- „ booren kind in eene opene stallinge."

Gaarne belyde ik omtrent dit eene en andere met mynen geëerden Tegenschryver in één gevoelen te staan, hoezeer ik daarom het gevolg, van hem uit deeze bedenkingen getrokken, niet kan toestemmen, of de aanstootelykheid en ongeschiktheid van Maria's verblyf in eenen beestenstal by my daardoor is weggenomen. Uit dien hoofde, „ dat de Herders in het veld de nachtwacht „ hielden over hunne kudde," zal niemand toch durven opmaaken, dat het oorbaar was voor eene Kraamvrouw zich desgelyks met haar kind onder den blooten hemel te moeten onthouden in eene onoverdekte stallinge. Want, schoon in Oostelyker Landen de dagen warmer zyn dan by ons, is het niet te loogchenen dat de koude der nachten aldaar zeer aanmerkelyk is, en zo wel als de vallende daauw, en onguurheid van het weder, voor Moeder en Zuigeling gevaarlyk worden konde. De wreedheid der Nabestaanden, waarover ik my uitliet, wordt daarom, myns inziens, door de gemaakte tegenbedenkingen niet weggenomen, en maar weinig verminderd; ten zy het te bewyzen is, dat Jesus in het harte van den Zomer, of by een bestendig en zacht luchtgestel, gebooren wierd. Immers ook omtrent Paaschen leezen wy, dat Petrus zich met de Bedienden des Hoogenpriesters in den vroegen morgen warmde by het vuur (*), en waarom zou men derhalven niet insgelyks als zeker stellen mogen, dat de nachtkoude in den Herfst doorgaans niet minder geweest zy in de *bergachtige* oorden van Bethlehem? Doch laat ik my hiermede niet ophouden; want toch geenerleie gissin-

(*) MARC. XIV. *vs.* 67. LUC. XXII. *vs.* 55 en 56, en JOAN. XVIII. vs. 18 en 25, by welke plaats, en ter staaving van het geen van ons gezegd is, de aanmerkingen van LIGHTFOOT *in Horis Hebr.* Tom. II. p. 668, verdienen geleezen te worden.

singe omtrent het mogelyke en vermoedelyke, maar alleen de zin van LUCAS Geschiedverhaal moet beslissen, nopens de geboorte en eerste legplaatze van Christus. Daar ik nu, tot opheldering der betwiste woorden, of ook ter myner verdeediging, niets meer heb by te voegen, zal ik eindigen, en de zaak in geschil aan het onzydig oordeel uwer Leezeren ter beslissinge overlaaten. —— Voorts ben en blyve ik, met hoogachting,

Uw Toegenegen Correspondent,

E. D. L.

BERICHT WEGENS DE GELUKKIGE GENEEZING VAN EEN CATALEPTISCH TOEVAL. Door JAWANDT, *Hofraad te Meiningen.*

Een Jongeling wierd, in het negende jaar zyns ouderdoms, aangedaan met eene verdooving zyner zinnen, welke doorgaans twee minuten aanhield, en dikwyls vier of vyfmaal op een dag wederkeerde; doch ook veelmaalen, in dagen en weeken, niet vernomen wierd. Geduurende de aanvallen zyner kwaale, was hy zonder eenig bewustzyn, en hoorde of zag niets van 't geen rondom hem gebeurde, schoon hy met opgesperde oogleden naar eene of andere zyde scheen te staaren: ook bewaterde hy zich dan doorgaans, zonder dat hy daar van eenige bewustheid had. Overviel de kwaal hem zittende of staande, zo bleef hy in dezelfde houding, zonder te vallen, en zonder dat zyn lichaam styf wierd, of door zenuwtrekkingen wierd aangedaan.

Geduurende den tyd van drie jaaren, in welke deeze kwaal, tegen de aangewende hulpmiddelen, hardnekkig wederstand bood, openbaarde zich jaarlyks een of meermaalen een toeval van roodheid, ontsteeking en etterende zweertjes aan het Balzakje, het geen doorgaans binnen kort, door uit- en inwendige ontsteekingweerende en opdroogende middelen, wierd geneezen. Ook had hy dit toeval te vooren meermaalen gehad, en het scheen in geen verband met zyne zenuwkwaal te staan. Alle overige vermogens en kragten, van lichaam en geest, bleeven ook ongeschonden.

Reeds

Reeds van den beginne van dit hardnekkig toeval kwam het my voor, dat Wormen daar aan deel hadden; waarom ik hem, hoewel zonder gevolg, het volgend wormafdryvend middel voorſchreef: ℞ *Sem. Santon* ℈j. *Mercur. dulc. gr.* ij. *F. Pulv.* 's avonds in eens in te neemen, en daarop 's morgens een ſcrupel poeder van Jalappe-wortel. Vervolgens ſchreef ik voor, ℞ *Cort. Peruv. Rad. Valerian.* āā ʒß. *Aſſæ foetidæ* ℈j. tot een poeder, om daar van 's morgens en 's avonds een theelepel vol in te neemen, en bovendien, in den namiddag, dertig druppen Geest van Hartshoorn. Dit alles wierd vier weeken lang, zonder eenig gevolg, gebruikt. Ik ſchreef hem vervolgens laauwe Baden voor, die, drie weeken lang, zonder gevolg wierden gebezigd; terwyl ook het hem aangepreezen Liebenſteiner Staalwater geenerleye uitwerking deed, ſchoon hy het, geduurende een langen tyd, voor dagelykſchen drank gebruikt had.

Vóór my had men reeds met verſcheidene Geneesheeren geraadpleegd, en na my nam men wederom den raad van anderen in; doch, daar die het kwaad ook niet wisten te verzachten, keerde men tot my weder. Ik ſchreef hem toen een Wormmiddel uit Kwikmoor, &c. voor, waar door hy drie ronde wormen ontlastte, hoewel zonder vermindering der toevallen. Daar ik by ondervinding weete, hoe moeilyk het dikwyls valt, de Wormen uit hunne nesten los te krygen, nam ik eene proef met het uittrekzel van Okernooten; doch ook al te vergeefsch. Ik zoude nog andere Wormmiddelen beproefd hebben, doch wierd hier in belet door een verzoek der Ouderen, om by de Gottinger Geneeskundige Faculteit een advis te vraagen, het geen ook eerlang aankwam, en van den volgenden inhoud was:

„ Naardien ons de Krankheids-geſchiedenis van een Jongeling van twaalf jaaren is medegedeeld, en daar over onze meening wordt gevraagd, zo zyn wy, na gemeenſchappelyk overleg, in de volgende ſtukken overeengekomen. De ziekte is ontwyffelbaar een *Cataleptisch* toeval: om dezelve te geneezen, zal het 'er voornaamelyk op aankomen, om de prikkelende oorzaak te ontdekken, uit welke zy ontſtaat. Daar nu de ondervinding leert, dat zodanige toevallen veelmaalen door Wormen worden verwekt, en de tegenwoordigheid van Wormen by deezen Lyder reeds door het afdryven van drie derzelve is gebleeken, zo meenen wy, dat in de eerſte plaats alles

moet aangewend worden, wat dienen kan, om dit ongedierte te verdryven.

„ Hierom ftellen wy voor, om den Zieken, dagelyks, van drie tot zes drachmas Tinvylzel te geeven, 't geen met ftroop of honing tot een likpotje is gemaakt, en daar mede ten minften veertien dagen aan te houden. By voorkeuze trekken wy dit middel aan andere voor, om dat hetzelve, volgens de waarneemingen van FOTHERGILL, meermaalen de Vallende Ziekte geneezen heeft, fchoon men geen fpoor van Wormen kon ontdekken.

„ Zo intusfchen hier mede niets gevorderd wordt, zullen wy naar eene andere bron van ziekelyke prikkeling moeten omzien, welke dan denkelyk eene fcherpte der vogten zyn zal, die zich mogelyk door het vel zal kunnen ontlasten, hoedanig iets de meermaalen verfcheenen ontfteeking en verettering aan het Balzakje fchynt aan te duiden. Deeze aanwyzing vordert middelen, gefchikt om de taaije en fcherpe zappen te ontbinden, en teffens, om dezelve door de huid naar buiten te dryven. Tot dit oogmerk fchynt ons niets beter gefchikt, dan de Braakwynfteen, by tusfchenpoozing in zulke kleine giften gegeeven, dat dezelve geen braaken, maar alleen eene aanhoudende misfelykheid, kan verwekken. Voornaamelyk fchynt ons dit middel gepast, om dat het inzonderheid ook werkt op de ingewanden des buiks, en dus in ftaat is, om de daar in beftaande ophoopingen van ftoffen te verdeelen en te ontlasten. Na dat hier aan een tyd lang gewerkt is, zal men denkelyk, tot verdere voldoening van dit oogmerk, gebruik kunnen maaken van een aftrekzel van Dulcamara.

„ Zo wy intusfchen, langs deezen weg, ons oogmerk ook niet konden bereiken, moeten wy, daar de byzondere oorzaak der prikkeling onkenbaar blyft, met zodanige middelen werken, die meermaalen in ftaat zyn bevonden, de onregelmaatige beweegingen des zenuwgeftels te doen bedaaren, zonder dat men met zekerheid kan zeggen, dat zy de ftoffelyke afgelegene oorzaaken hebben weggenomen. Onder de werkzaamfte middelen van deeze klasfe behooren zonder twyffel de Zinkbloemen en de wilde Valeriaan: beide zyn zy ook wormafdryvend; doch ook beide moeten zy in eene genoegzaame hoeveelheid worden gegeeven, zo men zich daar van eenig nut wil belooven. Hierom fchryven wy in dit geval den Zieken de Zinkbloemen voor, in poeders van zes greinen, alle

mor-

morgens en avonds een in te neemen; moetende deeze giften, zo 'er geene misselykheid of braaking op volgt, van drie tot drie dagen met een grein worden vermeerderd. In allen gevalle zoude een byvoegzel van wat *Moschus*, of Uittrekzel van *Hyoscyamus*, by deeze poeders zeer dienstig zyn.

„ De Valeriaanwortel zal met een aangenaame stroop tot een likpotje gemaakt, en in zodanig eene hoeveelheid moeten gebruikt worden, dat 'er dagelyks van een tot twee lood wordt ingenomen. In allen gevalle vermeenen wy, dat, om de kragt van dit, alleen in groote giften zeer vermogend, middel nog te vermeerderen, 'er ook nog een aftrekzel van de Valeriaanwortel moet worden gereed gemaakt, voornaamelyk om daar van overvloediglyk te drinken, zo 'er niet genoeg van het likpotje kon worden ingenomen. Van deeze laatste middelen belooven wy ons zo veel meerder nut, naar maate de eerst vermelde zorgvuldig en getrouw worden ingenomen.

A. G. RICHTER,

Gottingen, D. C. C. ALTHOF, *Profess. Medicin.*
den 27 July 1795.

Ingevolge van het medegedeeld Geneeskundig Advis, wierd het Tinpoeder veertien dagen lang aangewend, 't geen niets te wege bragt, dan dat de Lyder nu, gedurende het toeval, zyn water niet langer liet loopen. Vervolgens gebruikten wy, drie weeken lang, de Zinkbloemen met *Moschus* en Extr. *Hyoscyami*, welk middel in den beginne enkel misselykheid verwekte, en ten laatsten, na het vermeerderen der giften, dikwyls braakingen veroorzaakte, waar door de toevallen heviger en aanhoudender wierden, 't geen my noodzaakte, van het gebruik van deeze middelen af te zien.

Hierom besloot ik my alleen tot de Valeriaanwortel te bepaalen, welke ik in de volgende gedaante voorschreef:

℞ *Pulv. Rad. Valerian.* ℥ij.
Ol. destill. ejusd. gtt. X.
Syr. Cort. Aur. q. s.
M.

S. Om driemaal 's daags een groote eetlepel vol van in te

te neemen. De genoemde hoeveelheid nam de Lyder doorgaans meerendeels in, binnen de twee etmaalen, of ook wel in derdehalf dag. Daar hem deeze form van het middel ras tegenstond, liet ik hem ieder lepelvol met een kopje bronwater vermengen, en dus voer hy 'er mede voort, tot de volle geneezing. Van het waterig aftrekzel wierd niets gebruikt, dewyl het hem te onaangenaam scheen. Ondertusschen wierden dus, onder het aanhoudend gebruik der Valeriaanwortel, de aanvallen, binnen de eerste veertien dagen, reeds zeldzaamer en minder hevig, en eer vyf weeken geheel verloopen waren, was de ziekte geheel verdweeren.

Aanmerking van den Redacteur.

Deeze Waarneeming van den Heer JAWANDT is ook inzonderheid daarom de aandagt der Geneesheeren waardig, om dat zy tot bevestiging dient der zekere, doch niet steeds opgevolgd wordende, waarheid, dat men van de Valeriaan weinig nuts, in *Epileptische* en *Cataleptische* gevallen, kan verwagten, zo dezelve niet, geduurende een langen tyd, en ongeveer in de hoeveelheid van twee lood dagelyks, gebruikt worde.

AANMERKING OVER DE SCHAARSCHHEID VAN WATER BY DEN BERG ETNA — ALS MEDE OVER DE MEIREN VAN AGNANO EN AVERNO.

(Uit Abbé SPALLANZANI's *Voyages.*)

De Berg *Etna* heeft, door alle tyden heen, gebrek aan water gehad; doch ten tyde toen ik my daar bevond, was de schaarschheid aan water ten hoogsten top geklommen. Geen drup regens was 'er in het tydsverloop van negen maanden gevallen; en het Regenwater, 't welk de Boeren van deeze plaatzen in hunne Regenbakken verzameld hadden, geheel verbruikt zynde, vonden zy zich genoodzaakt water te zoeken in die deelen van het Gebergte, waar een weinig waters zich opdeedt.

Schoon ik op myn tocht op den Berg *Etna* genoegzaame

me reden hadt om die ſchaarschheid van water op te merken, dewyl ik het veel duurder moest betaalen dan den Wyn te *Catania*, werd ik onder den weg hier van nog nader overtuigd. Ik zag eene menigte Vrouwen en Meisjes, met watervaten, op lastdieren gelegd, om dezelve met water te vullen, aan een Wel, ter zyde van den weg. Maar het tooneel, 't welk den diepſten indruk op my maakte, deedt zich op by myne terugreize in de nabuurſchap van *Jaci*. Aldaar zag ik meer dan honderd arme Bergbewoonders, van beiderlei Sexe, zich derwaards begeeven hebbende, om hun dorst te lesſchen in een Waterbeek, die uit het midden der Lava voortkwam.

Het roerde myn medelydend hart ten ſterkſten, deeze ellendige Landlieden te zien, alle blootsvoets, blootgeſteld aan een brandenden Zonneſchyn; want de hette was toen zeer groot in het laagſte gedeelte des Bergs. Zy zwoegden en zweetten onder den last van groote aarden vaten, welke zy op hunne hoofden en ſchouders aangebragt hadden, op een afſtand van tien mylen, om water van daar na huis te brengen.

Toen zy de Waterwelle in het oog kreegen, ſpanden zy alle de hun nog overgebleevene kragten in, verſnelden hunne afgematte ſchreden, en toen zy dezelve bereikt hadden, begonnen zy met de grootſte greetigheid van ſmagtende menſchen te drinken, zonder voor een geruimen tyd den mond af te haalen.

Hoe zeer werd myn medelyden vergroot, als deeze lieden my verhaalden, dat zy genoodzaakt waren deezen moeilyken weg alle dagen af te leggen: dat is den geheelen dag daar aan te beſteeden; met zonnenopgang uitgaande, om op den middag aan de Waterwelle te komen; en van den middag tot het vallen van den avond, om hunne wooningen weder te bereiken, en het noodig water aan hunne dorſtende Huisgezinnen te brengen. —— Terwyl ik bezig was in een onderhoud met deeze lieden, gebeurde het, dat een hunner, een Jongen op 't gezigt omtrent dertien jaaren oud, het watervat, van zyne ſchouders zettende, uit de hand liet glippen, zo dat het in den val ſtukken brak. Woorden ſchieten bykans te kort, om de ontſteltenis, het leedweezen en den angst, te beſchryven, welke den Jongen aangreepen by dit ongeluk; terwyl hy met traanen, en door ſnikken afgebrooken woorden, zyn ongeluk beweende, en zyne vrees te kennen gaf voor de gevolgen, welke hy duchtte; daar hy zich, door dit on-

ongeval, buiten staat bevondt om den verwagten voorraad van water aan zyne dorstende Ouderen te brengen. Even bezwaarlyk valt te beschryven de vreugde, blydschap, en het leevendig gevoel van dankbaarheid, welk hy liet blyken, toen ik hem een klein stukje gelds gaf, om, in een nabuurig dorp, een andere kruik te koopen, en dus in staat te geraaken, om, met den gewoonen uitslag, zyn moeilyke dagreize ten einde te brengen.

Ik geloof niet, dat 'er iemand twyfelt aan de stelling, dat de holte met water gevuld, en onder den naam van het *Meir* van *Agnano* bekend, de Mond van een Volcaan geweest hebbe. Zeker heeft het inwendig 'er de gedaante van, naardemaal het gelykt op een omgekeerde Trechter; de gewoone gedaante, waar onder de Craters of Monden der Vuurbraakende Bergen voorkomen. Het moet een zeer wyde Mond geweest zyn; dewyl dezelve bykans twee mylen in den omtrek haalt. Ontelbaare vlugten van Eendvogels zwemmen op de oppervlakte; en het water bevat eene groote menigte Kikvorschen, die, ten eenigen tyde, vermaard waren door hunne vermeende gedrochtlyke vorming, en zo bleeven tot dat de ongerymde dooling ontdekt werd door den beroemden Natuurkundigen VALISNERI.

't Zal misschien niet ongevallig zyn voor zommigen, als ik, by wyze van buitenstap, de geschiedenis van deezen misslag mededeele. —— Het is bekend, dat de *Kikvorschen*, eer zy de volkomene gedaante, onder welke wy deeze Dieren kennen, aanneemen, die van eene soort van wormen hebben, by ons *Bullekop* geheeten. Derzelver lichaamen hebben een rondachtige gedaante, en staarten. Wy weeten desgelyks, dat deeze Diertjes allengskens meer en meer de gedaante van Kikvorschen krygen; de achterpooten komen eerst te voorschyn, naderhand de voorpooten, terwyl zy langen tyd den staart houden. Dit zet 'er een vreemde gedaante aan by; naardemaal de staart gelykt op het achterste van een Visch, terwyl het ronde lichaam en de pooten die van een Kikvorsch zyn (*). Lieden, onkundig van de voortbrengzelen der Na-

(*) Men vindt die Staatswisselingen van den Kikvorsch, onder

Natuure, hebben, te deezer oorzaake, veronderfteld, dat dit gedrochten onder de Dieren waren, half Visch, half Kikvorsch.

Een bygeloovig *Napolitaan* bragt een dusdanig fchepzel, 't welk hy voor een inboorling van het Meir *Agnano* uitgaf, aan VALISNERI te *Milaan*, ten einde hy het mogt bezigtigen, en zich over dit voortbrengzel der Natuure verwonderen. De kundigheid eens zo bekwaamen Natuurkenners was niet noodig om de ongerymde dooling te ontdekken. Het by hem gebragte Dier ftrekte hem tot geen voorwerp van bewondering, maar van gelach: egter was hetzelve van eene meer dan gewoone grootte; alleen befloot hy 'er uit, dat de Kikvorfchen van het Meir *Agnano* zeer groot waren. —— Zy zyn, egter, van geene meer dan gewoone grootte; ik vond ze althans zo, fchoon het in 't laatst van de maand July was, en zy den vollen groei gekreegen, en veele, door het wegwerpen der ftaarten, de gedaante van volkomene Kikvorfchen aangenomen hadden. — De Kikvorsch, VALISNERI, als eene zeldzaamheid, vertoond, was mogelyk uit een ander Land gebragt, misfchien uit *America*, waar de Kikvorfchen tot eene buitengewoone grootte opgroeijen.

De zyden en de bodem van dit Meir zyn van Tufsteen, (eene foort van Steen uit Volcanifche zelfftandigheden gevormd) op zommige plaatzen gemengd met brokken van Lava en Puimfteen; fchoon wy niet vonden, ten minften zo verre het oog kon reiken, dat 'er eenige aderen of Strata van Lava waren; waar uit ik afleide, dat de Uitbarfting geheel, of grootendeels, dik en modderig geweest hebbe.

Het zelfde denkbeeld, 't welk ons natuurlyk voor den geest komt op het gezigt van het Meir *Agnano*, zal desgelyks by ons ontftaan by het zien van het Meir *Averno*; dewyl 'er niet aan te twyfelen valt, of hetzelve was desgelyks de Mond eens voormaaligen Volcaans. — De *Grieken* noemden het *Aornus*; dewyl men 'er geene Vogels by aantrof; waarfchynlyk om dat *toen* een verftikkende en doodlyke damp uit hetzelve oprees. — De Schryver van de *Campi Phlegraei* beweert, dat men zeer zeldzaam eenig Watergevogelte op dit Meir ziet, en dat,

der anderen, keurlyk afgebeeld in RICHARD BRADLEY's *Wysgeerige Verhandeling van de Werken der Natuur*, bl. 184.

dat, wanneer dusdanige Vogels 'er komen, zy slegts weinig tyds vertoeven. De waarheid der zaake is egter, dat, toen ik daar was, een groot aantal Watervogels op het Meir zwommen, en de Boeren my verzekerden, dat 'er in den Winter eene menigte van dit slag van Vogelen gevonden wierd. — Ik kan my ook geene reden verbeelden, welke de Vogels zou verwyderen van eene plaats, waar zy een ruimen overvloed van voedzel aantreffen; dewyl noch het Meir zelve, noch de ommestreeken, eenig blyk opleveren van schadelyke uitdampingen. — Deeze beide plaatzen liggen ten Westen van *Napels* by *Pozzuolo*.

NADERE BERICHTEN VAN DE LAATSTE WERKZAAMHEDEN DER ROOMSCHE GEESTELYKHEID IN CHINA, EN VAN DEN STAAT VAN HET CHRISTENDOM IN DAT RYK.

No. IV.

(Uit een tweede Bericht van JOH. DESID. DE ST. MARTIN, Apostolischen Vicaris der Provintie Su-tchoan, aan de Directeuren van het Parysche Seminarie, geteekend 14 Oct. 1792. Aangekomen te Londen 11 Juny 1793.)

In geene der voorgaande jaaren hebben wy op meer proseliten kunnen roemen, dan in het tegenwoordige. Wy tellen 1508 volwassenen, die dit jaar gedoopt zyn, en 2124 catechumenen. Bovendien is 'er nog een merkelyk aantal, die den afgodsdienst vaarwel gezegd hebben, en zich laaten onderwyzen, hoewel zy nog niet tot de catechumenen zyn toegelaaten; 2333 heidensche kinderen zyn in doodsgevaar gedoopt. Hoe meer voorspoed wy op ons werk zien, des te meer staan wy telkens bloot aan nieuwe vervolgingen. Maar deze leggen ook doorgaans weder den grond tot den steeds vermeerderden aanwas van onze Gemeenten, en tot bevestiging van het geloof der genen, die 'er door op de proef gesteld worden.

Het valt geduurig voor, dat Christenen, om allerlei voorwendsels, aangeklaagd, in boeten verwezen, in gevangenissen gesloten, en op allerlei wyzen mishandeld worden. Geduurig wordt hun verboden, Godsdienstige by-

byeenkomsten te houden, en de Christelyke Leer te omhelzen. Meestal evenwel worden hunne vervolgers beschaamd gemaakt door de standvastigheid, waarmede zy aan hun geloof verbonden blyven, en daarvoor alles doorstaan. Sommige Mandarynen gaan zeer willekeurig te werk. Maar niet zelden worden de harten, van de eersten in rang, bewogen, om onze goede zaak voor te spreeken. De Landswetten zyn voor ons niet geheel ongunstig. Het komt ons zeer te stade, by alle oproerige volksbeweegingen, die hier geduurig plaats hebben, ons stil te houden, en nergens deel in te neemen. Het strekt ons ook dikwyls ten voordeele, dat de Mandaryns zelden lang meester van hunne posten blyven. Zy behouden die gewoonlyk niet langer, dan drie tot zes jaaren.

Onder de menigvuldige tortuuren en strafoefeningen, die by de Mandarynen, meestal tegen de Landswetten, in zwang zyn, is, behalven geweldige stok- en kinnebakslagen, en de ondraaglyke Cangue, hier en daar het ysselyk gebruik ingevoerd, om de voornaamste peezen van de voeten, nadat men de kuit opengemaakt heeft, af te snyden. Ook deze proef hebben onze Christenen met voorbeeldelooze kloekmoedigheid doorgestaan. 'Er is nog een ander soort van allerzwaarste tortuur, die bestaat in het draagen van een zwaare tafel met twee openingen, geschikt om het hoofd door te steeken, die door twee te gelyk, eenige maanden achtereen, in eene medelydenswaardige houding, moet getorscht worden, zonder eenmaal, geduurende al dien tyd, te kunnen loskomen. Hoe zwaar men ook deze proef heeft zoeken te maaken, niemand van onze Christenen is 'er afvallig door geworden.

Wy zyn zeer verheugd over de aankomst van den nieuwen Missionaris TRENCHANT; en dat te meer, omdat wy onlangs een zeer groot verlies geleden hebben, door het afsterven van den Bisschop van Agathopolis (*), die, 35 jaaren lang, de Zendelingschap, die aan hem een der voornaamste herstellers gehad heeft, ook onder de zwaarste vervolgingen, op de roemwaardigste wyze heeft helpen staande houden. Hy heeft veel gedaan, zeer veel opgeofferd, en onbeschryflyk veel geleden voor de zaak van het Christendom. Hy heeft een geruimen tyd gevangen gezeten, en by die gelegenheid veel smaad en hoon,

(*) F. POTIER.

hoon, en de allergrievendste smerten, moeten doorstaan. Toen hy de handen zyner vervolgers ontkomen was, heeft hy zich, in zyne vlucht, in bosschen en spelonken, blootgesteld aan Tygers en andere verscheurende Dieren, moeten ophouden. Meermaalen is hy op de wonderbaarste wyze de grootste gevaaren ontkomen. Nooit is zyn heldenmoed bezweken. 'Er is geen plaats in deze Provintie, die hy niet doorkruist, geen van de steilste bergen, die hy niet beklommen heeft. Om een enkelden kranken te bezoeken, deed hy soms drie of vier dagreizen. Altyd reisde hy te voet, tot in zyn laatste leevensjaar, toen zyne voeten, door alle vermoeienissen, zoo verzwakt waren, dat hy zich eindelyk liet beweegen, om een draagstoel of slee te gebruiken. Zyne geheele leevenswys was armoedig. Het gaf my weinig moeite, een inventaris van zyne nalaatenschap te maaken. Ik vond drie hemden, en wel twee, die reeds tamelyk versleten waren, en zoo alles naar evenredigheid. Eenig geld, dat, naar onze munt, omtrent 18 tot 20 livres zou bedraagen, was zyne geheele overgeblevene schat. Op zyn voorbeeld hebben de Missionarissen geleerd, zich met weinig te behelpen, en meer voor het gemeene best, dan voor zich zelven, te werken. Hy nam alle deelen van zyn ambt met voorbeeldige naauwgezetheid en yver waar, en behield, onder alle vervolgingen, altyd dezelfde helderheid en vastheid van ziel, die elk heeft moeten bewonderen. Door buitengemeene nedrigheid, en algemeene hulpvaardigheid, was hy by elk bemind tot in het laatste van zyn leeven. Zyne gedachtenis zal lang in zegening blyven. Men heeft eenstemmig de treffendste blyken van eerbied en liefde voor den afgestorvenen Prælaat gegeeven, ook ter gelegenheid van zyne begraafnis, waartoe men een som van 800 livres had samengebragt. Ik heb my van myn gezag moeten bedienen, om voor te komen, dat men niet al te ver ging met de eerbewyzing van dien waardigen Man. Men zag daarby ten minsten 500 Christenen tegenwoordig. Had ik het niet verhinderd, uit vrees voor de gevolgen, 'er zou een getal van twee tot drie duizend byeen geweest, en de toelagen wel driemaal zoo groot geworden zyn.

De Kryg op de grenzen van Tibet duurt nog voort, om den Groot-Lama, die door een nabygelegen Volk, dat de Chinesen Pa-la-pou noemen, uit zyn land gejaagd is, by te staan. De Koning heet Nge-le-ke.

De Volken Kong-pou, Lan-mon, Tſang-pa zyn aan hem cynsbaar. De laatſte onderneeming ſchynt den Chineſen wel gelukt te zyn. Wy zyn hier om het Euangelie te prediken, en laaten daarom alle zulke zaaken, als ons niet aangaande, haaren gang gaan, zonder 'er ons in het minſte in te mengen.

GOTTFRIED LESS.

Een Biographisch Fragment.

(Vervolg en Slot van bl. 149.)

De vertrouwde omgang van onzen LESS met BAUMGARTEN, en heerſchende neiging van zich geheel, naar den denktrant van dezen zynen hooggeſchatten Leermeester, te vormen, waarvan men de duidelyke bewyzen in meest alle zyne ſchriften kan ontwaar worden, had zoo veel op de ziel van LESS, door de wyze leiding van NALENZ reeds aan een fynen ſmaak gewend, niet kunnen uitwerken, dat hy al het overdrevene in de toepasſing der Philoſophiſche grondbeginſelen van den eerstgenoemden overnam en volgde. Hy ging veeleer zyn eigen weg. Zyn ſmaak voor oude clasſiſche litteratuur, groote leevendigheid van geest, en de ſnelle vlucht, die zyn altyd diep doordringend denkvermoogen gewoon was te neemen, konden by hem onmoogelyk die engheid van begrip en vaste verkleefdheid aan ſchoolſche bepaalingen en uitweidingen toelaaten, waardoor de meeste navolgers van BAUMGARTEN, in de voortzetting hunner letteroefeningen, merkelyk zyn verhinderd. Somtyds liepen hem zyne gedachten, in 't ſchryven, zoo ſchielyk vooruit, dat hy alleen het reſultaat derzelven ter nederſtelde, en zyne Leezers liet raaden naar de middeldenkbeelden, die 'er hem toe geleid hadden. Daaruit ontſtond wel eens misverſtand van zyne gezegden, en eene verkeerde beoordeeling van zyne grondſtellingen. Niet zelden waren ook deswegens de Recenſenten van zyne ſchriften daarover te onvrede. Ondertusſchen maakte hy zyn werk, om zyne denkbeelden grondig te ontwikkelen, en tevens klaar en krachtig uit te drukken, zoodat hy aan zyne gedachten wel eenen vryen loop gaf, maar ook voor juistheid en naauwkeurigheid zorgde. Zyne kennis aan Franſche en Engelſche ſchriften, en bovenal heer-

ſchende ſmaak in zulken, die de moraal en æſthetik met bevalligheid behandelen, deed de claſse van Schryvers, die hy dagelyks by voorkeur las, merkelyk verſchillen van die genen, waarmede zyn tydgenoot SEMLER zich het meest ophield. Op zyne reis naar Engeland was hy, door het nuttig verkeer met SACKER, meer en meer ingenomen met al wat, ook voor den gemeenen man, nuttig en bruikbaar moet gerekend worden. Sedert zag hy geheel af van afgetrokkene navorſchingen en drooge beſpiegelingen, en begon hy zich meer toe te leggen, om Christelyke wysheid, voor elk en een iegelyk in 't gemeene leeven, ſmaakelyk te maaken, en als hoogstbelangryk te doen voorkomen.

Geen vak had voor hem meer aantrekkelykheid, dan het Antideïſtiſche. Eerst las hy al wat tegen het Christendom en allen geopenbaarden Godsdienst geſchreven was, en, toen hy den indruk, die, door dit geſchryf, op het beſchaafde deel van Europa gemaakt werd, had waargenomen, werd de zorgvuldige bearbeiding van dit vak, naar zyn oordeel, eene dringende behoefte. In Londen ontworp hy reeds een plan, om, het geen hy voor het waare Christendom hield, in een helder licht te plaatzen, en, naar zyn vermogen, te verdedigen. Historiſche trouw en waarheidliefde, met grondigheid en onpartydigheid, had hy zich daarby als onſchendbaare plichten voorgeſchreven, en deze heeft hy ook zoo ſtreng in acht genomen, dat zyne tegenſchryvers hem deswegens gerechtigheid hebben laaten wedervaaren. Vóór hem hadden de Duitſchers zoodanig Werk niet, als hy 1769 *over de waarheid van den Christelyken Godsdienst* in 't licht gaf. Zes kort op elkanderen gevolgde uitgaven tot 1786 ſtrekken ten bewyze van den prys, dien het publiek 'er in geſteld heeft (*).

Op het ſtreng onderzoek naar de vaste gronden, waarop wy het Christendom, in 't algemeen beſchouwd, aanneemen, liet hy de naauwkeurigſte naſpooringen naar dat gene, dat men voor echte Leer en Voorſchrift van het Christendom behoort te houden, volgen. Zyne *Moraal* kwam al vroeg, zoodra hy daarover voorleezingen houden

(*) Het is ook in onze Nederl. taal overgezet. De Zweedſche overzetting wierd, op den Ryksdag 1779, aan alle Conſiſtorien in dat land door den Priesterſtand aanbevolen.

den moest, en zyne *Christelyke Religionstheorie voor het gemeene leeven*, of *Proeve van eene Praktische Dogmatiek*, het eerste boek in dien trant, in 1779 te voorschyn (*). Daarin legde hy zyne overtuigingen, met de gronden, waarop zy gevestigd waren, over alle onderscheidene leerpunten, met vrymoedigheid, duidelyk open. Hy bleef altyd getrouw aan den geest en de grondleer der Protestanten, maar was desniettemin een warm voorstander van vry onderzoek, en eigen nadenken over alle aangenomene leerbegrippen. 's Mans byzondere, en niet zelden van 't gemeene gevoelen vry wat afwykende, denkwyze, zoo in het leerstellige, als in de uitlegging der H. Schrift, moest noodwendig in dien tyd veel meer opziens baaren, dan nu, nadat de Theologische Litteratuur sedert 20 en 30 jaaren zoo groote vorderingen gemaakt heeft (†). Diezelfde liberale begrippen over God en Godsdienst, over den geest van het Christendom, en deszelfs weldaadige bedoelingen voor het gantsche menschdom, die men hedendaagsch in de meeste schriften van de voornaamste [Duitsche] Godgeleerden aantreft, karacteriseeren de schriften van LESS, vooral de laatst uitgegeevene, en daarvoor kwam hy niet alleen in vertrouwde gesprekken, maar ook in zyne openbaare amptsverrichtingen, uit, by alle gelegenheden.

Zyn geleerdste en gewichtigste Werk is 1784 in 't licht verschenen, naamelyk *ueber die Religion, ihre geschichte, wahl und bestatigung*. Het bevat een schat van diepe onderzoekingen en nieuwe navorschingen, waardoor het nog lang onontbeerlyk zal blyven, vooral voor zulke Leeraars, die onder meer beschaafde en geoefende Christenen zich bevinden. Ook is de styl en keuze van onderwerpen by uitneemendheid geschikt, om tot een naarstig onderzoek van het Christendom aan te zetten, en het hart met warmte voor Godsdienst en Deugd, die hy voor woorden van dezelfde beteekenis houdt, te vervullen. Niemand zal dit boek uit de hand leggen, zonder den diepdenkenden Schryver voor het gewin voor waare Godsdienstigheid te danken, die door zynen arbeid voor die classe van menschen moogelyk geworden is, by welke veele andere schriften nadeelige indruksels achtergelaaten heb-

(*) Beiden zyn ook in 't Nederduitsch overgezet.

(†) 'Er zyn vier stukjens van J. H. BENNER *ueber das sonderbare in den Lessischen Schriften*, 1779—1782.

hebben. Zelfs geleerde mannen, die aan sommige navorschingen liever een' anderen loop zouden gegeeven hebben, maar wien de instandhouding van het waare Christendom, als eene der eerste aangelegenheden voor het menschdom, ter harte gaat, zullen nimmer, zonder erkentenis van 's mans groote verdiensten, aan dit Werk denken, en zich verheugen, dat dit uitmuntend Werk in Duitschland zoo veel byval gevonden, en zoo veel goeds gesticht heeft (*).

Als Prediker had LESS ook veel, dat hem alleen eigen geweest is. Hy maakte reeds 1765 zyne theorie van de beste wyze van prediken bekend, in eene Verhandeling *over eenige gebreken in het prediken.* Hy maakte eene vergelyking tusschen de welspreekendheid van *Demosthenes* en *Cicero*, en die, welke een Christenleeraar behoort eigen te zyn, waarvan het resultaat hierop neerkomt: de Christen-redenaar moet meer, dan zy deeden, op eene grondige en overtuigende onderrichting van het verstand toeleggen, en deswegens spaarzaamer zyn in het gebruik van rhetorische sieraaden, maar evenwel ook *Demosthenes* de groote kunst zien af te leeren, om zinnelyk en tot de hartstochten te spreeken, om de toehoorders zoo wel te roeren, als te leeren, en alzoo zyne voorstellingen in werking te doen brengen. Deze grondstelling bragt te wege, dat hy zich altyd bevlytigde; om op de eenvoudigste wyze, die hy meende dat den meesten indruk moest maaken, en met eene gedrongen kortheid, zyne gedachten uit te drukken. Hy behaagde daardoor juist altyd niet aan de Recensenten, maar voldeed zich zelven daardoor allermeest. Elk kon merken, dat hy uit zyn hart sprak. Men moest wel geroerd worden, op het hooren van een man, die altyd met het diepst gevoel van die dingen vervuld was, waarover hy zyne toehoorders onderhield, en dagelyks door het zwaarste lyden beproefd werd, en ook altyd zulke onderwerpen uitkoos, die hy voor hun de belangrykste oordeelde, en nooit anders dan meesterlyk behandelde. Zoodanig was LESS als Academieprediker. Zyne wankelende gezondheid liet hem maar zelden toe op te treeden, maar dan wist

(*) Men vindt 'er, onder anderen, eene uitvoerige en loffelyke beoordeeling van in de *Allg. Deutsche Biblioth.* 58ste B. 2de St. f. 323—340.

wist hy het geheele doorgaans volle auditorium, famengesteld uit de grootste mannen, die dagelyks met de beoefening van kunsten en weetenschappen zich onledig hielden, uit zyne kweekelingen, die hem met yver nastreefden, en uit eene menigte burgers van allerlei standen, tot de edelste aandachtigheid te stemmen, en op de treffendste wyze te roeren. Zyne geheele houding strekte ten bewyze van de hartelyke deelneeming van den spreeker, in alles, wat hy voordroeg. Zyne oogen spraken; en voor 't overige was de geheele wyze van uitvoering ongekunsteld, en des te meer inneemend, omdat ze de leevendige uitdrukking was van de taal des harte. Verbaazend was veelal de indruk van 's mans Leerredenen. De Academische jeugd hoorde hem niet alleen gaarne, maar toonde metterdaad vrucht te trekken uit zyn openbaar onderwys, tot inteugeling en bevordering van goede zeden. Men kon het onder allen, die hem van tyd tot tyd hoorden, min of meer bemerken, dat zy 'er eene gewenschte uitwerking van ondervonden. Men bewonderde hem zoo zeer niet, maar was door zyne redenen te diep getroffen, dan dat men het gehoorde zoo ligt weder kon vergeeten, en kon niet nalaaten, om 'er zich in den volgenden leevenswandel van te bedienen. Hoedanigen indruk veele zyner voorstellingen, b. v. over de beschaaving des verstands, over Gods alomtegenwoordigheid, over de kuischheid, over het herstellen of vergoeden van ontvreemd goed, op zyne toehoorders maakten, zal meenig een uit den grooten kring, waarin hy gewoonlyk sprak, zich nog wel erinneren. Van hoeveel belang was deze veel beteekenende werking op jeugdige harten aan een Academie, die van zoo veelen van wyd en zyd bezocht werd. By het leezen verliezen deze Leerredenen, gelyk men moest verwachten; maar vrienden van Godsdienst, en inzonderheid geoefende Leeraars, zullen ze niet kunnen leezen, zonder te gevoelen, dat ze met het volste recht nevens die van de uitmuntendste Kerkredenaars verdienen geplaatst te worden.

Toen LESS, als Hofprediker, naar Hanover vertrok, had hy, sedert verscheidene jaaren, maar zeldzaam gepredikt. Zyn zwakke borst liet hem ook aldaar niet dikwyls toe, op den kansel te verschynen. Hy deed evenwel, ook in dezen nieuwen kring, al wat hy konde. Hier was hy dezelfde, als voorheen in Gottingen, dezelfde regtschapene man, die voor waarheid en recht, voor Gods-

dienst en Christendom, met vrymoedigheid en bescheidheid, openlyk uitkwam, waardoor hy ook, zoo lang het hem vergund werd dezen post te bekleeden, veel goeds gesticht en veele harten op nieuw aan zich verbonden heeft.

Maar weinige jaaren heeft hy in dezen werkkring moogen arbeiden; dan verscheidene omstandigheden liepen samen, om hem daarin meer en meer hoogachting te doen verwerven. Te Gottingen had hy nu 't gewoone lot der Hoogleeraaren, die 'er lang geweest zyn, een leeg auditorium, te wachten; en dat te meer, uit hoofde van den keer, dien de Theologische studie aldaar allengs begon te neemen. Dit moest een man van die werkzaamheid en leevendige zielsgesteldheid, als LESS, zeer aandoen; daarby kwam de wankelende staat van zyne gezondheid, die zyne gevoeligheid vermeerderde, en hem ook tot zwaar werken buiten staat stelde. Deze samenloop van omstandigheden deed hem wel eens verlangen, om in eenen of anderen post op 't land geplaatst te worden. Ter goeder uur liet hem de Koning, by uitstek voldaan over 's mans uitmuntende diensten, aan de Universiteit van Gottingen, ook in het onderwys van drie Koninglyke Prinssen, betoond, naar Hanover roepen, daar hy ook als Consistoriaalraad moest optreeden. Hy had zich, zonder opzetlyke voorbereiding, alleen door eigen nadenken, bekwaam gemaakt tot de nieuwe werkzaamheden, aan dezen zwaarwigtigen post verbonden (*). Hy nam denzelven met dankbaarheid aan, maar verklaarde uitdrukkelyk, zich op zyne jaaren, en in zynen zwakken toestand, geenzins in staat te vinden, om 'er met dat vuur, en met die onvermoeide werkzaamheid, als aan zyn voormaaligen Leerling, Amptgenoot en Vriend, KÖPPE, eigen was, in te arbeiden.

De waardige man scheen alleen in Hanover gekomen te zyn, om daar, door slag op slag, beproefd te worden. Hy verloor hier eerst, en wel toen hy 'er naauwlyks gezeten was, zyne dierbaare Echtgenoote, en niet lang daarna ook zynen eenigen zeer geliefden Zoon; terwyl hy zelf

(*) Hy had zyne theorie over de plichten van het Leeraarampt 1790 bekend gemaakt in een geschrift, *ueber Christliches lehramt, dessen würdige führung und schickliche vorbereitung dazu. Nebst anhang von der privatbeichte.*

zelf aan nieuwe, geduurig met veel pyn en smert hervatte, aanvallen eener benaauwende borstkwaal veel had te lyden. Onder dit alles vond hy in het geloof aan God, aan het Christendom en aan de onsterfelykheid, genoegzaame sterkte. Hy arbeidde rusteloos, met buitengemeene naauwgezetheid, en volhardde daarin, tot elks verbaazing, ten einde toe.

Na den dood van SCHLEGEL werd zyn werkkring nog verder uitgebreid, door de toevoeging van den post van Generaal Superintendent van Calenberg, en eersten Geestelyken Consistoriaalraad. Hiertoe was veel kennis van menschen en plaatzen, allen aan hem dusverre geheel vreemd, noodig; die hy zich evenwel in korten tyd zoo wel wist eigen te maaken, dat hy aan alle vereischten van zynen by uitneemendheid werkzaamen post op de roemwaardigste wyze beantwoordde. 's Morgens ten vier uuren begon doorgaans het dagwerk, dat, met weinig tusschenpozen, tot niet lang voor middernacht, in de regelmaatigste orde, voortgezet werd. Alles, wat maar eenige betrekking had op de menigvuldige aangelegenheden van dezen post, werd met de grootste opmerkzaamheid gadegeslagen, en met onvermoeiden yver in 't werk gesteld, veele nieuwe inrichtingen, ten gemeenen nutte, met gelukkig gevolg, tot stand gebragt, en, wyd en zyd, voor Kerken en Schoolen veel goeds gesticht, waardoor de gedachtenis van LESS nog lang in zegening zal blyven. Dit alles bewerkte een man, die, van zyn troost en stut by het klimmen der jaaren beroofd, onder veel kommer, en met de smertelykste gewaarwording van steeds toeneemende lichaamszwakheid, daarheenen leefde, onder menschen, waarvan maar weinigen hem kenden, veelen ook miskenden, offschoon hy allen als Menschenvriend en Christen beminde. Zoo scheen hem de altoos wyze Voorzienigheid te leiden, om hem des te sterker de kracht en gezegende vrucht van den Godsdienst, waarmede zyne geheele ziel vervuld was, te laaten ondervinden.

In den huisselyken stand bleef hy zich zelven altyd gelyk. Onder alle aanlokselen, zoo wel te Göttingen, als in de Hoofd- en Hofstad, hield hy zich aan eene eenvoudige, regt patriarchaale, leevenswys. Hy stoorde anderen niet gaarne in onschuldige vreugde, maar zocht die veeleer, daar het pas gaf, te bevorderen. Lichaamszwakheden maakten hem somtyds droefgeestig, maar an-

ders kon hy de verkeering, ook wel door fyne scherts, veraangenaamen. Voor zyne kinderen was hy de tederste en zorgvuldigste vader, die geen grooter genoegen kende, dan hy 's avonds laat schepte, wanneer hy zich opzetlyk met hun bezig hield, en die altyd dezen grondregel volgde, dat geene burgerlyke betrekkingen of ampts-verrichtingen in dezen plicht van ieder mensch en vader de minste stoornis moogen geeven. Als vriend heeft hy zyne edele grondbeginselen altyd aan den dag gelegd. Moogelyk schonk hy wel eens, uit goedhartigheid, te rasch zyn vertrouwen aan menschen, die het niet verdienden. Maar hy hield zich ook niet aan verbintenissen, die hy bemerkte, dat niet van weerskanten op overeenstemming in deugdzaame gevoelens rustten. Daar deze werd gevonden, was zyne getrouwheid onbuigzaam, en werd de warme deelneeming in alle lotwisselingen van welmeenende vrienden steeds openbaar gemaakt door de stiptste vervulling van onderlinge liefdeplichten. Gemeenzaamheid in den omgang met zyne minderen was ook aan LESS byzonder eigen. Voor armen en noodlydenden was zyn hart altyd open, zonder dat men de hand kende, die hunne traanen opdroogde, en hun leed verzachtte. Niet minder gevoelig was hy over de geringste diensten, die anderen hem bewezen, altyd gereed om verongelykingen te vergeeven, en eene ruime vergoeding te bezorgen aan allen, die hy, of in schyn, of ook werkelyk, had beleedigd. Elke byzonderheid zou door daadzaaken kunnen bevestigd worden; maar dan moest men nog leevende persoonen noemen, dat alleronvoegelykst zyn zou, in eene Lofrede op een man, die zoo veel bescheidenheid in acht nam omtrent alle menschen, en niemand in verlegenheid wilde gebragt hebben.

Overgedrevene vereering heeft in de opgehangen beeltenis niets opgesierd. Zonder traanen van de innigste dankbaarheid en vriendschap kon zy niet ontworpen worden. 's Mans gedachtenis zal by duizenden in zegening blyven.

EENI-

EENIGE BYZONDERHEDEN, DEN DOOD VAN ALEXANDER POPE, *Esq.* BETREFFENDE; MET AANMERKINGEN OVER DIENS CHARACTER ALS LETTERKUNDIGEN.

(Uit diens *Life prefixed to the new Edition of his Works*, *by Dr.* WARTON.)

Omtrent den Jaare MDCCXLIV begon Mr. POPE's gezondheid en kragt zigtbaar af te neemen. Behalven de hoofdpyn, zyne gewoone kwaal, en geweldige rheumatike pynen, was hy, zints vyf jaaren, aangetast door eene engborstigheid, welke men veronderstelde veroorzaakt te zyn door borstwaterzugt; de kunde van de bekwaamste Geneesheeren, die allen vlyt te zyner herstellinge aanwendden, kon hem daar van niet verlossen. —— In Bloeimaand des gemelden Jaars nam zyne ongesteldheid zigtbaar toe, en zyne kragten verminderden. Veelvuldige vlaagen van ylhoofdigheid overvielen hem. Op zekeren dag vroeg hy DODSLEY, (die het my met traanen in de oogen verhaald heeft,) by des kranken bedsponde zittende: „Welk een grooten arm zie ik daar „uit den wand steeken?" —— Op eenen anderen dag, uit een dier zinsverbysteringen komende: „Ik ben zo „zeer verzekerd van de Onsterflykheid der Ziele, dat „ik dezelve in my schyn te gevoelen, als 't ware by „inzigt." — Mejuffrouw MARTHA BLOUNT (*) liet POPE, in diens laatste Ziekte, onopgepast, en, op zekeren dag

(*) Mr. SWINBURNE, de Reiziger, een haarer Bloedverwanten, heeft my onderrigt, dat zy, in den Jaare 1762, stierf in haar huis in *Berkeley-square*, *Piccadilly*, waar hy haar dikwyls bezogt, en zeer in zyn schik was, door de belofte, dat zy hem alle de Handschriften maaken zou, welke zy bezat; doch dat zy zonder Uiterste Wil stierf, en dat men de Handschriften nooit ontdekte. Hy verhaalde my, dat zy een kleine, nette, schoone, oude Vrouw was, lustig en vrolyk in 't voorkomen; doch dat zy geene ongemeene gaaven scheen te bezitten. Haar oudste Zuster TERESA bezat eene groote maate van vernuft en bekwaamheden.

dag ten diens huize komende, vroeg zy den zeer vriendlyken Lord MARCHMONT, die den kranken steeds met alle de verkleefdheid van een waar Vriend oppaste, „ Hoe, „ is hy nog niet dood?" —— Veel verschilde hier van het gedrag van BOLINGBROKE, die, naar het verhaal van SPENCE aan my gedaan, ter gelegenheid van een zyner laatste bezoeken by POPE afgelegd, agter diens stoel staande, en ernstig op hem nederziende, verscheide keeren, met tusschen beiden komende zugten, zeide: „ ô „ Groote GOD, wat is de Mensch! Ik kende nimmer „ iemand, die een zo teergevoelig hart bezat voor zyne „ byzondere Vrienden, of een warmer toegenegenheid „ voor geheel het menschdom!"

Het was Mr. HOOKE, een bygeloovig Papist en Quietist, een Vriend van RAMSAY, en Leerling van FENELON, die POPE overhaalde om zich van een Priester in zyn uiterste te laaten bystaan, ten einde hy mogt sterven gelyk zyn Vader en Moeder gestorven waren (*); een voorstel van veel gewigts by een Man, die zynen Ouderen altoos de hartlykste genegenheid hadt toegedraagen. En zo groot was de ernst zyner Godsdienstigheid, dat hy, naar het verhaal van CHESELDEN, den Chirurgyn, die 'er by tegenwoordig was, aan Dr. HOADLEY gedaan, al zyne kragten inspande om uit het bedde te komen, ten einde hy, op de vloer knielende, het laatste Sacrament mogt ontvangen. —— Weinige uuren naa dat de Priester vertrokken was, kwam BOLINGBROKE van *Battersea* over, en betoonde de uiterste verontwaardiging over dit bedryf. 's Avonds op den dertigsten van Bloeimaand des Jaars MDCCXLIV hadt POPE het geluk van met de grootste bedaardheid van geest, in het zes- en vyftigste Jaar zyns leevens, te sterven.

POPE werd te *Twickenham* by zyn Vader en Moeder begraaven. De Bisschop van *Gloucester* richtte, te zyner gedagtenisse, een Gedenkteken op, met het volgende Opschrift.

ALEX-

(*) Wanneer Mr. HOOKE hem vroeg, of hy niet wilde sterven gelyk zyn Vader en Moeder gestorven waren? en of hy niet om een Priester zou zenden? antwoordde POPE: „ Ik „ keur dit niet weezenlyk noodig; doch het zal wél staan, en „ ik bedank u voor uwe herinnering."

ALEXANDRO POPE, A. R. M.
GUL. *Episcopus Glocestriensis*,
Amicitiæ causa,
Fac. cur. 1761.

Poeta loquitur.

For one, who would not be buried
in Westminster-abbey;

Heroes and Kings, your distance keep,
In peace let one poor Poet sleep;
Who never flattered folks like you,
Let Virgil blush, and Horace too! (*)

De dood van POPE, hoe zeer men zulks zou hebben mogen verwagten, werd met geen Lykzangen betreurd door eenen zyner gelyktydige Dichteren, tot dat MASON vergoeding deedt door zyn *Musæus*.

Wanneer men de zwakheid, de wanvormigheid en kromte, zyns Lichaams in aanmerking neemt, is het te verwonderen, dat hy zo lang leefde. Hy was van achteren en van vooren gebocheld, en hy vergeleek zich zelven, in zyn geestig verslag van het gezelschap der kleine Mannen, by een Spinnekop. Hy was zo zwak en teder, dat hy, zonder hulp, zich niet kon aan- of uitkleeden, en zo vatbaar voor koude, dat hy niet alleen in bont en flanel als gebakerd was, maar ook een lyfrok droeg, van styf doek gemaakt, en styf om 't lyf toegehaald. Men hebbe zich in geenen deele te verwonderen, dat POPE veel hadt van de ligtgeraaktheid en ongemaklykheid, welke doorgaans lieden van eene zwakke en ongezonde gesteltenisse vergezellen.

In

(*) *Voor* ALEXANDER POPE, A. R. M.
heeft GUL. *Bisschop van Glocester*,
uit Vriendschap,
in den Jaare 1761,
dit doen vervaardigen.

De Dichter spreekt.

Voor eenen, die in de Abtdy van Westminster
niet wilde begraaven worden;

Helden en Koningen, houd u op eenen afstand,
Laat in vrede een arm Dichter rusten;
Die nimmer lieden als gy zyt vleide,
Laat Virgilius zich schaamen, en Horatius mede!

In de tusschentyden, dat geen ziekte of hoofdpyn hem kwelden, welke laatste kwaal hem byzonder eigen was, vierde hy zyn smaak te veel bot, en was te zeer gesteld op eene groote verscheidenheid van sterk toegemaakte spyzen, die de smaakdeelen gevoelig prikkelden; en nam hy, als zyn maag daar mede overlaaden was, de toevlugt tot sterke dranken.

Pope was in zyne gesprekken niet zeer schitterend of aangenaam; men verhaalt geene trekken van zyn vernuft, of geestige slagen, in de verkeering. Nimmer zag men hem hartlyk lachen. Het is niet aangenaam te hooren, dat hy, in de gewoone leevenswyze, smaak vondt in kleine kunstjes en loopjes, om zich wat hy behoefde te verschaffen, zonder het openlyk te zeggen. „Zo dat hy," gelyk Lady BOLINGBROKE het uitdrukte, „den Politiek „speelde ten aanziene van Kool en Wortelen."

Maar, welke ook de onvolmaaktheden van onzen grooten Dichter mogten weezen ten aanziene van zyne gestalte en geaartheid, hadden nogthans de kragt, sterkte en werkzaamheid van zynen geest bykans geen wedergade. Zyn geheele leeven, en ieder uur van 't zelve, was, in ziekte en gezondheid, geheel en al, met onaflaatenden vlyt, geheiligd aan die ééne kunst, waar in hy zich bepaald hadt uit te munten. Veele andere Poëeten zyn onvermydelyk verpligt geweest zich met bezigheden op te houden, in het waarneemen eens beroeps, in Krygs- of Staatszaaken, en daar door afgewend van het opvolgen hunner geliefde neiging. Van POPE kan met waarheid, en van hem alleen, gezegd worden, *Versus amat, hoc studet unum.* Alle zyne gedagten, al zyn tyd, alle zyne bekwaamheden, besteedde hy aan zyne Werken alleen —— van welke Werken, indien wy dezelve onbevooroordeeld en naauwkeurig in opmerking neemen, wy zullen bevinden, dat derzelver grootste gedeelte, want hy ondernam niets in 't Helden- of Tooneeldicht, tot het Leerdicht, het Zededicht en het Hekeldicht behoort, en gevolglyk niet tot het (mag ik my zo uitdrukken) dichterlykst soort van dichtstukken. Niets is 'er van zyne hand in zo verheeven styl als de *Bard* van GRAY. Dit is eene daadzaak, geen stuk 't welk van redeneering afhangt; en dient om aan te wyzen wat POPE met de daad gedaan heeft, niet wat hy in staat zou geweest zyn om te doen, indien hy al zyn Dichtvermogen hadt ingespannen.

Nie-

Niemand kan met mogelykheid denken, of vermoeden, dat het den Schryver van de *Geroofde Hairlok*, en de *Eloisa*, aan verbeeldingskragt mangelde, of dat hem aandoenlykheid, of het vermogen om hartroerend te schryven, ontbrak. Maar zeker ftelde hy zyne vermogens van dien aart niet zo dikwyls te werk, of gaf 'er zo veelvuldige proeven van, als hy opleverde van gezond verftand en wikkend oordeel. —— Zyn fmaak deedt hem neigen om *Franfche* voorbeelden te bewonderen; hy lag zich toe om BOILEAU grondig te verftaan, en vormde zich naar diens voorbeeld, even gelyk MILTON gedaan hadt naar de *Griekfche* en *Itàliaanfche* Zoonen der Verbeelding. Hy zette zich om hedendaagfche Zeden te fchetzen; maar die Zeden hebben, om dat ze gemeenzaam, eenpaarig, gekunfteld en befchaafd zyn, in derzelver aart iets 't welk dezelve ongefchikt maakt om den Dichter eene hooge vlugt te doen neemen.

Allengskens werd POPE een der naauwkeurigfte, en zichzelven gelykfte Dichters, die immer pen op 't papier zette; nogthans fchreef hy met kragt en nadruk, en voltooide zyne Stukken met een geduld, zorgvuldigheid en aanhoudenheid, door geene bezigheid geftoord of afgebrooken; zo dat, indien hy den Leezer niet dikwyls vervoert, en in verrukking wegfleept, gelyk DRYDEN, zal hy hem ook niet zo dikwyls als deeze ftooten, door onverwagt opkomende ongelykheden en ongerymde onvoeglykheden.

POPE zweeft nimmer boven, en kruipt nimmer beneden, zyn onderwerp. Hoe fterk eene Poëtifche Geestdrift hy mogt bezitten, hy bedwong dezelve. Het leezen van POPE's meeste Stukken doet onze ziel niet aan met zodanige beweegingen als wy gevoelen by het leezen van HOMERUS en MILTON; zodanig dat geen mensch, van waaren dichterlyken fmaak, die Schriften kan leezen, en zich zelven onder 't leezen meester blyven. — Te deezer oorzaake is POPE een Dichter, gefchikt ten algemeenen gebruike, en van algemeene nuttigheid; berekend voor Menfchen van allerleien ouderdom en leevensftand. Voorzeker het is geen bekrompen, geen uit nyd of bedilzugt ontfpruitende tytel, wanneer wy POPE den *Grooten Dichter der Rede* noemen, of den *Voornaamften Zedefchryver in Verzen*; zulk een Dichter, zulk een Schryver, was hy uit verkiezing, niet uit noodzaaklykheid.

En

En deeze soort van schryven is, met dit alles, de zekerste weg tot uitgebreide en onmiddelyk volgende hoogagting. Het is meer berekend naar de algemeene vatbaarheid der Menschen, dan de hooge vlugt van verheevener Dichtwerken.

Wy leeven in een redeneerende en ondichterlyke Eeuwe. De bosschen van Betoverde Landschappen zyn uitgerooid; de kasteelen der Tovergodessen liggen in puinhoopen; en het tovertuig van *Prospero* ligt veele vademen diep in den grond begraaven. De *Telemachus* werd in *Frankryk* zo algemeen niet geleezen en bewonderd, ter oorzaake van de Dichterlyke beelden, en keurige naavolgingen van HOMERUS, daar in uitsteekende; maar om de steekelige zinspeelingen op het bedorven Hof van LODEWYK DEN XIV, hier en daar in dat uitsteekend Werk verspreid. —— Hy die Modedwaasheden beschryft, hy wiens aanmerkingen slaan op de gebeurtenissen van den dag, die nog leevende Persoonen en nieuwlings gebeurde zaaken ter schryfstoffe neemt, gelyk DRYDEN deedt in zyn *Absalom* en *Achitophel*, vindt veele Leezers, wier verstand en driften by voldoening verschaft; en die het staatkundige meer bevalt, dan zy zich door het dichterlyke getroffen voelen.

De naam van CHESTERFIELD aan den eenen, en van WALPOLE aan den anderen kant misten nooit een Dichtstuk aan den man te brengen, en 'er van te doen spreeken. 'Er valt niet aan te twyfelen, of de Lierdichten van HORATIUS, die tot lof strekten, en diens Hekeldichten, op te *Rome* welbekende Characters gemunt, trokken meer Leezers, dan de *Æneis*, of de Landdichten, van VIRGILIUS. Kwaadaartig en ongevoelig moet die Beoordeelaar weezen, die zou durven staande houden, dat het POPE aan vernuft en verbeeldingskragt mangelde; maar misschien kan men met volle waarheid zeggen, dat diens Dichters byzondere en characteriseerende uitmuntenheden bestonden in gezond verstand en bondig oordeel. Dit was ook het gevoelen van ATTERBURY en BOLINGBROKE, en uit veele van POPE's eigene Brieven blykt, dat hy zelve 'er even zo over dagt.

Beschouwen wy POPE als Mensch, en gaan wy zyn zedelyk character na, wy zullen ontdekken dat zyne hoofddeugden geweest zyn Ouderliefde, en bestendigheid in Vriendschap; eene vuurige zugt voor de Vryheid

en

en voor zyn Vaderland, en 't geen hy oordeelde het waar belang van 't zelve te weezen; eene manlyke verſmaading van Hooffche vleijers en ſlaaven; eene ſpaarzaamheid en huishoudelykheid in zyne verteering, terwyl tefſens zyne byzondere weldaadigheden veele en groot waren; hier van gaf my DODSLEY, dien hy met zyne vriendſchap vereerde, en in zyne weldaadigheid deelde, verſcheidene voorbeelden aan de hand. POPE's jaarlyks inkomen beliep omtrent acht honderd Ponden Sterlings.

Wat POPE's Godsdienſtige gevoelens betreft, ſchoon hy niet openlyk de Godsdienstbegrippen van zyne Ouderen wilde vaarwel zeggen, uit vreeze dat men hem onder de belangzoekende bekeerlingen zou rangſchikken, bezat hy een te opgeklaard en te gezond verſtand, om de groote ongerymdheden, en in 't oog loopende godloosheden, van het *Roomſche* Bygeloof niet te zien. Op zekeren tyd erkende hy by Dr. WARBURTON, hoe hy overtuigd was, dat de *Roomſche* Kerk alle de merktekens hadt van die *Antichristiſche* Grootheid en Afval, in de Schriften des Nieuwen Verbonds zo ſterk afgeſchilderd, en zo duidelyk voorſpeld. Een gevoelen, 't geen Dr. WARBURTON zo zeer yverde vast te ſtellen, dat hy het houden van Leerredenen over dat onderwerp inſtelde, die jaarlyks in *Lincoln's-inn* Kapél zouden gedaan worden; met zyn Vriend, Dr. BALGUY, zich verzekerd houdende, „ dat de *Paapery* niet beter is dan „ een verfynd-ſoort van *Heidendom*; en dat, zo ver „ deeze zich uitſtrekt, het Euangelie zyne waare kragt „ verlooren heeft, en de menſchen gelaaten gelyk het die „ vondt; Veelgoden- en Afgoden-dienaars." —— De naderende val der Kerke van *Rome*, bovenal in een nabuurig Ryk, voorſpelde de Koning van *Pruisſen*, in den Jaare 1777, op deezen trant: „ De Paus en de Monni„ ken zullen een einde neemen, dit ſtaat vast; hun val „ zal het werk niet zyn der Rede; maar zy zullen ver„ dwynen naar gelange de Geldmiddelen der groote Vor„ ſten in verwarringe geraaken. Wanneer men in *Frank„ ryk* alle middelen zal uitgeput hebben om aan Geld „ te komen, zal men de Abtdyen en Kloosters aantas„ ten. Dit voorbeeld zal men elders volgen, en het ge„ tal der Geſchoorenen op de Kruin zal nietsbeduidend „ worden."

POPE was zyn leeven lang vast en onveranderlyk

overtuigd van GODS aanweezen, van de Godlyke Voorzienigheid, en de Onsterflykheid der Ziele; schoon hy misschien, wanneer hy onder den invloed van BOLINGBROKE schreef, ongelukkig eenige kwaalyk gegronde twyfelingen opvatte, wegens de waarheid der Christlyke Bedeeling.

HET KAARTSPEL.

PLATO, onderrigt, dat een zyner Leerlingen zeer op het Spel verzot was, bestrafte hem deswegen. De Leerling verontschuldigde zich, met te zeggen, dat hy slegts om eene *kleinigheid* speelde. „ Maar," sprak de Wysgeer, „ rekent gy „ voor eene *kleinigheid*, eene hebbelykheid van het Spel te kry- „ gen, die zeker uw deel zal worden, met om eene kleinig- „ heid te speelen?"

LICHTWEHR, een *Duitsche* Fabelschryver, heeft ons de volgende Vertelling, het Spel betreffende, gegeeven. —— Een Heer, die een geruimen tyd op reis geweest en veele vreemde Landen bezogt hadt, keerde in 't einde weder by zyne Vrienden. Zy snelden om hem te zien, en geluk te wenschen wegens zyne behoudene t'huiskomst; elk verlangde een verhaal te hooren van de ontmoetingen hem bejegend; vaststellende veel vreemds van hem te zullen verneemen. Onder menigvuldige vertellingen, liet hy zich in deezer voege hooren.

„ Gy weet, myne Vrienden! op hoe groot een afstand dit „ Land ligt van dat het geen de *Hurons* bewoonen; doch wel „ tweehonderd mylen hooger op trof ik eene soort van menschen „ aan, die my hoogst zonderling voorkwamen. — Dikwyls zaten „ zy rondsom een tafel, tot diep in den nagt, schoon 'er geen „ tafel gedekt of iets om te eeten opgedischt wierd. De don- „ der mogt over hunne hoofden rollen, twee legers in de „ nabyheid vegten, zy bleeven op hun plaats, zy stoorden „ zich des niet; zy scheenen doof en stom. Van tyd tot tyd „ mogt men hun eenige slegtgevormde klanken hooren uitslaan; „ deeze klanken scheenen geen zamenhang te hebben met het „ geen zy onder handen hadden; noch was derzelver meening „ van veel beduidenisse, niettegenstaande zy dikwyls de oogen, „ met eene wonderlyke trekking, op een en ander van het ge- „ zelschap sloegen.

„ Ik nam ze dikwyls waar; want zy vinden zich doorgaans „ van Toekykers omringd, die door zekere koorden van „ nieuwsgierigheid schynen getrokken te worden. En, geloof „ my, myne Vrienden! ik zal nimmer vergeeten de ontstelde „ gelaatstrekken, welke ik menigmaal, by die gelegenheden

„ waar

„ waarnam. Wanhoop, woede, zomtyds eene boosaartige „ vreugde, gepaard met ongerustheid, vertoonden zich, by af- „ wisseling, op veeler aangezigten. Nu bespeurde men de woe- „ de van de *Eumeniden*; dan het staatlyk en betrokken gelaat „ der Helsche Regteren; en ook de angstvolle gelaatstrekken „ van een misdaadiger, ter strafplaats gaande."

Maar, zeiden de Vrienden van deezen Reiziger, *wat hadden deeze ongelukkige schepzels op 't oog? Waren zy bezig om iets ten algemeenen beste te bewerken?* —— „ Och neen!" —— *Zogten zy na den Steen der Wyzen?* —— „ Niets van dien aart." — *Het was dan het vierkant van den Cirkel?* — —— „ Nog minder." —— *ô, Wy hebben het gevonden; zy deeden boete, wegens hunne voorgaande misdryven.* —— „ Gy hebt het nog mis." —— *Wel dan hebt gy ons van Gekken gesprooken; wat konden zy, zonder hooren, spreeken of voelen, doen?* —— „ Zy speelden!"

De Eerw. Mr. MOORE merkt op, in zyn laatst uitgegeeven Werk over *Zelfmoord*, *Tweegevegt* en *het Spel*. „ Eenigen „ schynen over te hellen, om die drift tot het Spel, tot zulke „ uiterften dikwyls voortholiende, aan het uitwerkzel der „ Lugtstreeke toe te schryven; doch zonder schyn van rede; „ naardemaal de ondervinding leert, dat dezelve gevonden „ wordt onder de Bewoonders van de verzengde en bevroozene „ Lugtstreeken, en niet minder heerscht in gemaatigde Wereld- „ oorden."

MYN AFSCHEID VAN HET KAARTSPEL, *Trente un.*

(Uit het Fransch.)

Verfoeilyk Spel! ik ben niet meer op u verzot, myne Reden heeft haar gezag herkreegen, ik weet u thans op uwe rechte waarde te schatten.

Welke helsche kop heeft u uitgedagt? Hoe heeft uw uitvinder u te voorschyn durven brengen? Had het Menschdom hem beledigd?

Uwe instelling is een schurkestuk. In den eersten opslag schynt gy die volmaakte gelykheid van kansfen te bezitten, die het vertrouwen van een ieder, die u niet kent, schynt te verdienen. Hy zet zyn stuk geld op 't tafelkleed, 't geen met hoopen gouds bedekt is, waar van hy een gedeelte begeert. Wint hy een spel, zo bekómt hy in een oogenblik den prys van al het gevaar, 't welk hy geloopen heeft; dan, des niet tegenstaande, van het oogenblik dat hy zyn geld aan uwe kansfen toebetrouwde, is hy een verlooren man. Zyn eigen vermogen, dat van zyne vrouw en kinderen, staat verzwolgen

te

te worden. Het geld van zyne vrienden en goede bekenden is in gevaar. Hy zegt vaarwel aan eere en braafheid. Onheilen, alle voortfpruitende uit hem wel bekende oorzaaken; doch wier uitwerkzels hy zich van oogenblik tot oogenblik ontveinst.

Doch, om wat nader te komen, het voordeel, 't welk gy behaalt, met een uwer flagen, op uwe flagtoffers, is dat niet een dieffal van de helft van hun geld? In een welingericht konstfpel moet eene regelmaatige gelykheid plaats hebben. In een Hazardfpel moet alles van het geluk afhangen. Waarom hangt verder het voordeel aan een flag, die zich het dikwylst herhaalt? Met welk recht beneemt gy de helft van den inleg aan hun, wier flag nul is? Is dit niet het recht der *Cartouches*, en der overige ftruikrovers, op de ongelukkige reizigers?

De vermelde oorzaak van den ondergang uwer beminnaars is wel zeker, en kan niet misfen; doch teffens de langzaamfte en ongevoeligfte. Let eens op een uwer liefhebbers: eer hy uitgaat, heeft hy zyne zaaken wel overlegd; hy zal met een onverwrikbaar beleid te werk gaan: hy heeft evenredigheden berekend, tusfchen het geen hy wil waagen, en 't geen hy hoopt te winnen. De Reden zelve zou zyne berekeningen billyken. Die dwaas, die flegthoofd, daar hy is!

Hy ftapt 'er op uit; hy komt, en neemt plaats. De flagen van het fpel volgen op elkander, met de fnelheid van den blixem. 'Er verloopt een uur; hy heeft groote voordeelen behaald. Was de man wys, hy zou nu uitfcheiden; maar neen: een Speeler wil zich al het geld toeëigenen, 't geen hy ziet; dit is zyn voornaame honger en dorst. Hy heeft gewonnen, en daarom hoopt hy nog meer te winnen. Hy houdt aan; het gemaakt gewin verdwynt; hy is even ryk als toen hy kwam; doch zyn gemoed is niet in denzelfden toeftand als voorheen: hy wenscht zyne verliezen vergoed te zien, en daar nog nieuwe winften by te voegen; zyn kop ftaat op fchroeven; zyn bloed is verhit; de Reden heeft haare kragt verlooren; hy is als blind. Verliest hy een flag, dan verdubbelt hy den inleg, ja hy houdt het vierdubbelde: eene in het wanfchiklyke voortloopende evenredigheid ledigt hem zyne zakken; alles is verlooren. Nu vonken zyne oogen, een overvloedig zweet bedekt zyn voorhoofd, het fchuim ftaat hem op den mond, hy is als een bezetene. Eindelyk valt hy, door uitputting en verdriet, in een armftoel neder. Een vlugtige flaap herftelt zyne kragten; hy geeft hem zyne kleur, en de gedaante van een redelyk mensch, weder.

Zie hier de voornaame en gewoonlykfte oorzaak van het verderf van den Speeler; zie hier den ftrik, die hem fteeds by herhaaling wordt gefpannen. De lieden, by welke de Speelers byeenkomen, zyn fchelmen, die, na een ryp overleg, gezien

zien hebben, dat dit Spel, door middel hunner konstgreepen, een dievestuk is, onder de gedaante van eerlykheid. Dus neemen zy het besluit om dieven te worden, om dat zy gaarne ryk willen zyn; terwyl het hun onverschillig is, hoe zy aan het geld komen, zo zy maar hun vel, of hals, niet in gevaar stellen.

Om dit werk gaande te houden, moeten zy voorwerpen hebben, die zy kunnen bedriegen. Zyn die eenmaal in den strik gevallen, dan zyn veelvermogende middelen noodig, om hun weder in het net te krygen. Deeze hulpmiddelen zyn: aangenaame huizen; in den winter een goed vuur, en des zomers allerhande verfrissingen, met ys bereide dranken, enz; altoos lieftallige vrouwen; eene onbepaalde vryheid van komen en gaan, van al of niet te speelen; een steeds aangenaam gezelschap; tusschen beiden een weinig betekenend kaartspel, om de driften allengskens te ontvonken; bals, concerten, soupés, enz. Alle middelen van verleiding verzamelen de dwaazen, houden hun by elkander, en doen eindelyk zeker de gewenschte uitwerking.

Zoek dus in deeze Huizen geen braave Huisvaders, geen waare Vrienden; gy zult 'er niet dan menschen vinden, die alles aan hunne driften opofferen. Nu zyn zy bezig met het Spel, dan met de Vrouwen: zy zweeven steeds om den afgrond, die hun eindelyk verzwelgt.

Verfoeilyk Spel, het verderf der huisgezinnen, de grootste vyand van goede zeden en van eerlykheid! ô Hoe haat, hoe verfoei ik u! Ik zeg u voor altoos vaarwel. Konden alle menschen zulks doen! Hoe wenschelyk ware het, dat alle rampen der geruïneerde persoonen en huisgezinnen, ja alle straffen der Helle, mogten nederkomen op die schelmen, die u tot het berooven van hunne naasten gebruiken! Mogt eindelyk uw naam en gedagtenis der vergetelheid worden overgeleverd, en hy voor eeuwig verlooren gaan, die u weder te voorschyn zou willen brengen!

HOE LAAT IS HET?

(Uit het Fransch.)

Indien de eerste, die deeze Vraag deed, een lediggangeꝛ is geweest, staat het te denken, dat hy een Land bewoond heeft, alwaar de inwooners reeds ophielden lediggangers te zyn: men kent reeds de waardy van den tyd, zo ras men dien weet af te meeten. Hoe veele uuren laat men intusschen niet vergeefsch verloopen, zonder op dezelve te letten! De tyd gooit de uuren als in eene zeef, en dikwyls vloeijen zy 'er alle door heen: gelukkig hy, die 'er eenige van opneemt, om een vriend te helpen, een ongelukkigen te vertroosten, of om

 eenig

eenig goed werk te doen; deeze uuren blyven in de zeef hangen, en men ziet ze veel langer, dan de overige.

De Egyptenaars leerden den Grieken vraagen, *Hoe laat is het?* Van wie leerden de Egyptenaars dit? Hier verliezen wy ons in den nacht der Eeuwen. ANAXIMANDER was, volgens PLINIUS, de eerste, die de Grieken met Zonnewyzers verrykte: eenige Eeuwen laater wierden zy naar Sicilie gebragt; hier vonden de Romeinen deeze werktuigen, en VALERIUS MESSALA was de eerste, die dezelve van Catane naar Romen overvoerde. Onder het Burgemeesterschap van SCIPIO NASICA gebruikte men, in plaats van de Zonnewyzers, Uurwerken, die door het water gedreeven wierden. Wat heeft men al zwaarigheden moeten overwinnen, enkel om te kunnen vraagen, *Hoe laat is het?*

De Calif AARON AL RASCHID zond aan KAREL *den Grooten* een staand Uurwerk, hoedanig iets in zyn geheel Gebied, 't geen van zulk eene groote uitgebreidheid was, niet gevonden wierd. In de Steden kon men alleen door het roepen der Nachtwaakers den tyd weeten. Thans heeft byna ieder een Horologie, en nogthans vraagt men elkanderen steeds, *Hoe laat is het?*

'Er moet in deeze woorden een grooter kragt en aantreklykheid opgesloten zyn, dan uit de enkele begeerte, om den tyd te weeten, kan gebooren worden. Ook is de Vraag waarlyk in veele gevallen onontbeerlyk, tot eene naauwkeurige bepaaling van 't geen voorgesteld wordt. Men kan, by voorbeeld, van minut tot minut, de schakel nagaan, langs welke de menschelyke kundigheden van de Indiaanen zyn overgegaan tot de Pheniciers, de Chaldeeuwen en de Egyptenaaren, en dus eindelyk tot ons, tot in het oogenblik, op het welk ik spreeke. Doch, om dit tydstip te bepaalen, moet ik dan niet al wederom vraagen, *Hoe laat is het?*

Om de zaak nader op te helderen, stel ik verder tot een grondslag, dat hy, die vraagt, *Hoe laat is het?* minder let op het tegenwoordig tydstip, dan op dat, 't welk volgen zal. Deeze vergelyking van twee verschillende tydstippen doet in den geest een geheel ander denkbeeld gebooren worden. Met zich te herinneren wat men wil doen, let men beter op het geen men weezenlyk doet. De Vraag, *Hoe laat is het?* is dus een beginzel van waarneeming, 't geen werkzaamheid geeft aan het denkend vermogen, beweeging aan het leven, en een leiddraad aan onze ontwerpen. Hoe veele menschen zyn 'er, die niet weeten wat zy zyn, noch wat zy denken, noch wat zy voorhebben, om dat zy niet vraagen, *Hoe laat is het?*

Ik ben overtuigd, dat hy, die deeze woorden boven alle zyne deuren wilde schryven, en dezelve steeds voor oogen hield,

hleid, geen minuut zou verwaarloozen. Om den tyd behoorlyk te waardeeren, moet men denzelven afmeeten; dan zorgt men, om zich niets daar van te laaten ontglippen, en men beschouwt iedere veronachtzaaming als een misdryf. Deeze woorden herroepen ons tot de werkzaamheden van het leven, gelyk de vermaaken doen tot de Liefde.

Van welk een gewigtig belang is het, voor Vaders en Moeders van Huisgezinnen, en voor de Onderwyzers der Jeugd, om de kragt der voornoemde Vraage niet te verwaarloozen! Elk oogenblik brengt, in de eerste jeugd, nieuwe denkbeelden aan, en nieuwe zorgen: men behoort geen enkel uur te verliezen, en geen twee verschillende op dezelfde wyze te gebruiken. Past dus wel op, *Hoe laat het zy?*

En gylieden, die op deezen aardbol geroepen zyt tot de Regeering der Volkeren! denkt veelmaalen aan de Belastingen, die gy genoodzaakt zyt jaarlyks uit te schryven, tot het voldoen der kosten, die het bestuur vordert. Berekent, hoeveel zulks dagelyks, ja voor ieder oogenblik, beloopt, en vraagt dan dikwyls, *Hoe laat is het?*

De Gryzaard en de Jongeling doen ook beiden deeze Vraag; doch de eerste geniet, en de tweede verwagt nog, het genot van het huishoudelyk leven. Beiden doen zeer wel met te vraagen, *Hoe laat is het?* Die Vraag is eene les voor alle leeftyden.

De Landbouwer, afgemat door den zwaaren arbeid van den dag, ziet van verre het dak van zyne hut, 't welk een weinig uitsteekt boven 't omringend geboomte. Hy denkt aan zyne vrouw, aan zyne kinderen, en aan de vreugde, met welke zy hem te gemoet zullen komen, wanneer zy in den avondstond het getrappel zyner paarden, of het blaffen van zyn hond, zullen hooren. Straks vraagt hy, *Hoe laat is het?* Hy ziet dit aan de schaduw van 't hoog geboomte, 't welk aan den weg staat; teffens worden zyne kragten herbooren; zyn moed vernieuwt zich; de aarde schynt hem minder tegenstand in den arbeid te bieden: en het tydstip, dat hy verwagt, verkort het loopend uur.

Die afgeleefde Gryzaard, die op zyn krukje leunt, die gekromd gaat door zynen hoogen ouderdom, en die met eene beevende hand de weinige gryze hairen wegstrykt, die de wind over zyne byna uitgebluschte oogen doet flodderen, was ook eens jong, sterk, vaardig en schoon. Dat Besje, 't welk nevens hem staat, en welks uitgeteerde gedaante haaren naby zynde dood aankondigt, wierd voorheen wel eens vergeleeken by de Bevalligheden. Dat poezelig Kind, 't welk zo zachtjes op den schoot zyner moeder slaapt, zal, zo het niet in vroeger jaaren wordt weggerukt, eenmaal zitten in een grooten leuningstoel, met de voeten rustende op een zacht kussen, en, met een op de borst gedrukt hoofd, staarende op zyne

kindskinderen, die dan in dien staat zullen zyn, waar in zich hetzelve thans bevindt. De elkander opvolgende veranderingen, by ons plaats hebbende, zyn aanmerkenswaardig by de verschillende overgangen der tydperken des levens; doch derzelver geduurigheid gaat steeds onafgebrooken voort, zonder dat wy zulks bespeuren; allengskens worden dus, op eene onbespeurbaare wyze, de tusschenruimten vervuld, die de kindsheid, de jongelingschap, de mannelyke jaaren, en den ouderdom, van elkander scheiden. Ieder uur wordt getekend door den loop des tyds, die schept, volmaakt, uitbluscht, en vernielt. De Vraag, *wie was ik., wie ben ik, en wat zal ik zyn?* is, uit dit oogpunt beschouwd, opgeslooten in de Vraag, *Hoe laat is het?*

Wanneer men een goed werk verricht heeft, waar toe zich meerdere gelegenheden aanbieden, dan men ligt zou denken, en men dan op zyn Zakuurwerk zag, zou zulk een uur eene schoone les worden voor het toekomende, en eene nog aangenaamer herdenking voor het voorledene geeven. Gelukkig hy! die dus, minut voor minut, den geheelen omtrek der wyzerplaat zou kunnen rondgaan, en geen tydpunt aantreffen, op het welk hy niet iets lofwaardigs had verricht. Zodanig iemand zou al veelmaalen met genoegen kunnen vraagen, *Hoe laat is het?*

KAREL AAN FREDRIK.

Neen, Fredrik! ... zulk een stryd streed nooit een sterveling;
Hier wykt de stoutste moed, ook schoon die nooit verging.
ô! Zo in uwe borst nog Deugd en Vriendschap gloeijen,
Dan zal een teedre traan gewis dit blad besproeijen!
Maar ach! uw levensloop glydt zonder kommer heen;
Zal ik die kalme rust ontroeren door geween?
Zal ik het naar tooneel van zo veel smarts ontblooten?
Den dolk, op nieuw gescherpt, in mynen boezem stooten?
Lang heeft myn bonzend hart in eenzaamheid geschreid,
Lang schuwde 't zelfs den troost der zuivre tederheid.
Maar 'k voel ..... 't is nodig, dat het menschlyk mededoogen
In myne rampen deel', ... myn traanen poog' te droogen. ....
Welaan! ... 'k stort ze in uw schoot, — gy zult myn lot verstaan,
En ... eisch ik iets van u, 't is slegts: .... een teedre traan!
Gy weet .... gy weet, hoe ik, ver van 't gewoel gescheiden,
Myn' God, in eenzaamheid, een dankbaar hart mogt wyden;
Hoe ik op 't stille land (waar 't weiflend lot verstomt,
En waar de Mensch het naast aan zynen Schepper komt,)

Reeds

Reeds in dit traanendal de rust des Hemels smaakte;
Hoe myne *Emilia* dat aardsch geluk volmaakte.
't Was in dat stil verblyf, door d'onschuld opgecierd,
Dat zy een teedre Gade, — een teedre Moeder wierd.
Daar zagen wy terug op 's waerelds wisselingen;
Ons bond het aardsche niet, —— wy scheenen Hemellingen.
Daar kenden wy geen haat, daar was 't geweeten vry;
Ik had Emile's hart, en 't floeg alléén voor my.
Wat was zy boven 't schoon dier vrouwen ver verheven,
Aan wie de kunst alleen bevalligheid kan geeven!
Haar hair, bevallig zwart, was aan geen kunst gewoon,
Een roosje was heur pragt; eenvoudigheid heur schoon.
Zo ..... zo vlood d'eene dag, en d'andre keerde weder,
En ieder vond ons heil meer groot, ons hart meer teder.
Twee jaaren waren weg, ... myn Vriend! wy merkten 't niet,
Ik zag den blixem niet in 't ysselykst verschiet! .....
Ik rustte op roosjes, vry van aardsch verdriet en zorgen;
Maar ach! de feis des doods lag voor ons oog verborgen!
't Was avond, en de zon, die, droever dan voorheenén,
Myn kommerloos verblyf had op dien dag bescheenen,
Zonk in het westen neêr, en week uit ons gezigt;
De maan trad treurig voor, en gaf een beevend licht;
De nagt brak langzaam door, langs aklig zwarte paden;
De wind sliep, en natuur scheen doodsch in nagtgewaaden.
't Was toen. ..... verheven Deugd! toen, dat Emile's ziel
In diepe eerbiedigheid, in stille godsvrugt viel:
Zy had zich ongestoord naar 't naaste bosch begeeven,
Daar loofde zy dien God, — den oorsprong van haar leven,
Den geever van het geen zy kommerloos genoot;
Daar bad zy voor haar Zoon, voor haaren Echtgenoot,
ó! Daar. .... daar poogde zy, in haar bespiegelingen,
Op wieken van 't geloof tot voor Gods troon te dringen.
Op eens ontsteekt de wind! — de maan verbergt heur gloed!
De starren staan, zo 't schynt, in eenen kring van bloed!
Twee wolken, t'zaamgeperst, verspreiden blixemstraalen,
De grond geeft krak op krak, en beeft herhaalde maalen,
Het hart der aarde klopt, de rotzen zinken neêr,
En d'echo kaatst met drift de donderslagen weêr,
De hagelsteenen, van verwonderlyke vormen,
Verzellen het geloei der ysselykste stormen.
Ik vlieg myn wooning uit; maar, hemel! welk gezigt!
De lugt, zo straks nog zwart, is nu geheel verlicht.
't Bosch, waar Emile bad, was ...., 'k voel myn boezem beeven!
Was door het blixemvuur der vlam ten prooi gegeeven! ....
ó God! .. wat oogenblik! .. wat pen beschryft deez' nood!
Gevoel hier zelf, myn Vriend! .. gevoel als Echtgenoot! —
Ik dwaal in 't bosch, verbleekt, door drift op drift bestreeden,
Verschrikking, wanhoop, angst, verzellen myne treden:
'k Her-

'k Herhaal Emile's naam! .... vergeefsch is myn geklag!
'k Hoor geen Emilia, maar .... foms .... een donderflag! ...
'k Was tands, door rook en vuur, langs neêrgevelde boomen,
Tot aan dat plekje gras, haar liefst verblyf, gekoomen.
„ Waar zyt gy? .... In wat hol? .... 't Is hy, die u bemint;
„ Ik ben het, die u roept, ... 't is Karel, 't is uw vrind!"
Zo gilde ik, toen my dagt een kermend mensch te hooren;
'k Trad toe, ... de ftem brak af, en ging geheel verlooren;
Myn voet ftuit: God!....Een Vrouw!..bleek, worstlend met den dood!
Een blixemftraal geeft licht, ... 'k herken myn Echtgenoot! .....
Toen, ... toen vereënde zich, in myn bezwymend harte,
Al 't ysfelyk geweld der wanhoop en der fmarte!
De blixem floeg u nêer, Emilia! .... gy fneeft! ....
'k Vervloek .... 'k vervloek den grond, waar gy niet met my leeft!
Sla donder! tref ook my, — of keer .... keer, dierbre! weder!...
Hier fmoort myn ftem, .. 'k zink op Emile's boezem neder.
Zy zugt! .. zy trekt! 'k herleef! .. myn hoop verheft zich weêr;
Zy ftamelt: „Karel! .. zyt ...." ô God! .. zy kon niet meer!...
Zy ftierf! .. verfchriklyk lot! .. myn oog heeft haar zien fterven;
Ik moet een Echtgenoot, ...myn Zoon een Moeder, derven!
Ontwringt het naar verhaal van zo veel tegenfpoed,
Myn Vriend! uw treurig oog geen teedren traanenvloed?
Ja, 'k zie dit blad befproeid, en uwe ving'ren beeven;
Ach! kon my uw gevoel Emile wedergeeven! ....
Maar neen! haar flaap is vast, 'k zie haar op aard niet weêr,
Dat hart, dat voor my floeg! .. dat hart! .. dat klopt niet meer!
Het droevig overfchot van myne levensdagen
Wyde ik aan d'eenzaamheid, *daar* wil ik ftoorloos klaagen;
Ik heb geen vreugde meer, — myn kragt neemt langzaam af,
Myn heil, myn troost op aard ... rust in den fchoot van 't graf.
Hier overftelpen my de treurigfte gedagten!
Vaak krygt de boezem lugt, door 't uiten zyner klagten.
Emilia! ... een Steen! ... uw nagedagtenis! ...
Zie daar! .. wat van uw deugd en godsvrugt ovrig is.
o Gy! beminde ftoet! gelukkige Echtgenooten!
Die in den ftaat der liefde uw heilftaat ziet vergrooten,
Die, daar gy vrugten van uw echtkoets plukken moogt,
Elkanders leed gevoelt, —— elkanders traanen droogt;
Bemint! ... blyft eene drift, de lust der Godheid, kweeken;
Maar denkt... het uur zal flaan, uw banden zullen breeken;
Voel het ... al wie dit graf .... Emile's graf, aanfchouwt,
„ De dood rukt alles los ... ook 't tederst hart wordt koud!"
Vergeet dit denkbeeld niet. —— Het kan .. het kan niet baaten,
Daar, by het fomber graf, daar moet g'uw pand verlaaten.
Denk aan myn yslyk lot, ... 'k heb ook bemind voorheen;
Maar 't huwlyksbed maakt plaats, helaas! .. voor eenen Steen.
Hoe vaak zat 'k aan den voet van eenen digten ceder,
Geheel vertederd, aan Emile's boezem neder:

Dan

Dan zagen wy terug, op onze teedre jeugd;
Wy bloosden niet .... ô neen! dit denkbeeld baarde ons vreugd.
Die lieve jeugd! zy was, bevryd van tegenheden,
In d'arm der tederheid onschuldig heengegleeden;
Verbeelding voerde ons daar by 't graf van eenen Vriend,
Die onze vriendschap door zyn braafheid had verdiend;
Hoe zagt sliep hy! terwyl vast d'eeuwen heenendreeven,
De schrikstem van den tyd deed nu zyn ziel niet beeven;
Maar ook zyn vonnis stond in 't eeuwig Boek geveld.
Wat vonnis! Karel! (riep Emilia, ontsteld:)
Verdoolde waereldling! die aan uw schat blyft kleeven,
Ding naar een eeuw'gen schat, ding naar een beter leven.
ô Zalig, zalig hy! die vroeg zyn dagen telt;
Wien steeds 't gevoel des doods op 't pad der deugd verzelt.
Zo bleef ons 't aklig beeld van 's menschen *niet* bekooren,
Tot w'ons in 't grensloos ruim der eeuwigheid verlooren.
Die boom herroept my 't meest myn vroegverbrooken band;
Dan eens trek ik, bedwelmd, Emile's naam in 't zand; ..
Dan eens verheffen zich tot God myn schreiende oogen;
De wolkgordyn gaat op, — 'k dring door de hemelboogen;
Een stem klinkt door de lugt: „ *Troost, troost u in uw lot,*
„ *Zy was een Engel hier! Een Engel! tands by God!*"...
ô! Dan ... dan meent myn oog die deugdzaamste aller vrouwen,
Met meer bevalligheid, voor 's Vaders troon t'aanschouwen;
'k Wil met haar spreeken ,..'k zugt,.. 'k herhaal myn tederheid,....
Maar 's Hemels glans verdwynt!..... Ontzaglyke eenzaamheid! ...
Zo leef ik, Fredrik! maar .... wat toch is zulk een leven?
Daar niets dan ramp en smart my ovrig is gebleeven;
Waar is *één enkle wensch*, die my meer ovrig schiet?
Een doodkist! Dierbre Vriend!... meer wenscht myn harte niet.
Maar ach! Verdoolde wensch! Een Zoon treurt by myn kermen,
Een Zoon bindt my aan d'aard, ik moet dat pand beschermen;
Een Vader blyft hem slegts, daar hy zyn Moeder derft,
Wie zal zyn helper zyn, wanneer die Vader sterft?....
Daar treedt hy in 't vertrek: dat oog ... die weezenstrekken!
Hoe klaar is daar het beeld der Moeder in t'ontdekken?
Ach! dat hy slegts zo braaf, maar meer gelukkig zy!
Hoe lagcht zyn lieve mond, hoe huppelt hy om my?
Vaarwel ... ik ga een wyl hem van zyn Moeder spreeken,
Ligt is, in 't jeugdig hart, haar denkbeeld reeds bezweeken.
U zy dit blad een blyk, dat Karel u bemint,
't Kan ligt het laatste zyn! ... Vaarwel! gelukkig Vrind....!

J. ....

GROND-

GRONDREGELS VAN DEN HEER CHAMFORT.

De Wetten, die een Geheim betreffen, en eene Geldfomme, aan iemand toevertrouwd, rusten op denzelfden grondflag.

Een myner Vrienden, een Man van eene onbeftendige Gezondheid, maar van een zeer vast Character, was gewoon van zichzelven te zeggen: „ Ik bevind my zo wel als een „ Riet, dat buigt, maar niet breekt; als de Eik, die breekt, „ en nimmer buigt: *homo interior totus nervus.*"

Een Mensch zonder Character is een Ding, geen Man.

Een Man zonder beginzels wordt gemeenlyk gezegd een Man zonder Character te zyn. Was hy gebooren geweest met een Character, hy moest de noodzaaklykheid gezien hebben om zich te vormen naar grondbeginzels, daar mede overeenkomftig.

Hoogmoed zet een mensch aan om zyne bekwaamheden en kragten meer en fterker in te fpannen, dan hy zonder dien prikkel zou gedaan hebben. — Steek een ftok aan een ftuk gepunt yzer, het wordt een Werpfpiets; voeg 'er een weinig vederen by, deeze verandert in een Pyl.

De meeste Menfchen zyn Slaaven, om dat zy het woord *Neen!* niet kunnen uitfpreeken; als mede om dat zy niet in afzondering kunnen leeven.

Algemeene Grondregels zyn in 't beleid des leevens, wat de gewoone gang des Werks is in eenige Kunst. 'Er kunnen, in beide, gelegenheden voorkomen, die iets meer vorderen, en eene afwyking geraaden maaken.

GEGROND ZEGGEN VAN THOMAS HOBBES.

Een flegt Staatsbeftuur is gelyk een Storm, welke hier en daar een Boom omverre werpt — ook onder deezen wel eens een besten en vrugtbaaren Boom. — Maar Burgeroorlog of Regeeringloosheid fleept, als een Watervloed, alles weg, wat denzelven voorkomt.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE OVER DE PRYSLYKE EN LAAKENSWAARDIGE NIEUWSGIERIGHEID.

Weest niet Nieuwsgierig in onnoodige dingen.

ECCLES.

De overhelling des Menschdoms, om zich, in veele gevallen, bovenmaatig bot te vieren, is de rede, waarom wy gewaarschuwd worden tegen zaaken, die, in zich zelve beschouwd, niet schadelyk zyn, en alleen schadelyk worden door buitenspoorig gebruik en te veel toegeeven.

Nieuwsgierigheid, welke aangemerkt mag worden als de grond van alle kennis en wysheid, heeft het algemeen misbruik, waar aan de beste zaaken zyn blootgesteld, niet kunnen ontgaan, en gevolglyk vinden wy onder de vroegtyds gegeevene Wysheidslessen, dat wy ons voor te verregaande en onvoeglyke Nieuwsgierigheid moeten wagten.

Dit voorschrift, even als veele andere van gelyke heilzaame strekking, vinden wy bezwaarlyk volbrengbaar: deels, dewyl wy, in onzen jeugdigen leeftyd, niet altoos het hoogst mogelyk denkbeeld vormen van de wysheid onzer Leermeesteren; deels, om dat wy, hoe genegen ook om te gelooven dat 'er zodanig iets als te verregaande en onvoeglyke Nieuwsgierigheid bestaat, de Nieuwsgierigheid eene zo sterke drift, en de voldoening daar van zo genoeglyk vinden, dat wy alzins overhellen, om te gelooven, dat *onze* Nieuwsgierigheid niet onder die onvoeglyke soort moet gerangschikt worden, en dat onze geneigdheid, om naspeuringen te doen, verre is van tot het onvoeglyke te behooren. Door dusdanige bedenkingen maaken wy ons zelven gereedlyk diets, dat wy schuldloos veele andere goede voorschriften, welker

ſtrikte onderhouding ons door lieden van jaaren wordt voorgeſchreeven, kunnen onvolbragt laaten.

De Nieuwsgierigheid mogen wy hoofdzaaklyk in drie ſoorten onderſcheiden; de *nuttige*, de *ſchadelyke*, en die alleen *belachlyk* is.

Nieuwsgierigheid mag gezegd worden *nuttig* te weezen, wanneer dezelve zich vestigt op voorwerpen, ſtrekkende om den voorraad onzer kundigheden te vermeerderen; kundigheden, welke kunnen ſtrekken tot opklaaring van ons verſtand, tot verbetering van ons hart, of ons in ſtaat ſtellen tot het bevorderen van het heil van anderen, door werken van verſtand, vernuft, en algemeene uitbreiding van kundigheden. In deezen zin alleen is de Nieuwsgierigheid de grondſlag van alle waare kundigheden. —— Dezelve beſtaat, vooreerst, in eene begeerte om kundigheden te verkrygen van de reeds gemaakte vorderingen, in eenigen tak van Weetenſchap of Kunst. Ten anderen, om die vorderingen tot een hooger trap van volmaaktheid op te voeren. Dit noemen wy, zeer eigenaartig, *Proefneeming*. Deeze, 't zy dezelve ſlaage, dan niet, verdient lof, ter oorzaake van de beweegreden, welke ons aanzet, en zelden gepaard gaat met een volſtrekt verlies van tyd en arbeid; naardemaal wy, ſchoon faalende in het rechtſtreeks bedoelde oogmerk onzer naſpeuringe, dikwyls ontdekkingen doen, in andere opzigten hoogst nuttig.

Eene Nieuwsgierigheid van deezen aart is het bykans overtollig aan te merken, dat nooit verdrukt of tegengegaan behoort te worden. Het is door de voldoening aan dezelve, dat de wereld den tegenwoordigen trap van vordering in kundigheden beklommen heeft. Het is door eene onafſlaatende voortzetting van onderzoek en proefneeming, dat de onkunde meer en meer van ons verwyderd, de kennisverkryging gemaklyker gemaakt, en de Wysbegeerte ontdaan zal worden van de duisterheden en twyfelingen, welke dezelve nog veelerwegen bedekken.

Dan 'er is eene Nieuwsgierigheid, welke met den bynaam van *ſchadelyk* mag beſtempeld worden. Van deeze zweeven ons veele voorbeelden voor den geest. De Nieuwsgierigheid mag gezegd worden ſchadelyk te weezen, wanneer dezelve zich vestigt op voorwerpen, die ſlegt en van eenen zedekwetzenden aart zyn; als, by voorbeeld, wanneer iemand een goed deel zyns leevens beſteedt

ſteedt om kunſtenaaryen en handgreepen uit te denken en aan te leeren, om in het kaartſpel anderen te bedriegen. —— Schadelyk mag ook de Nieuwsgierigheid heeten, als dezelve in 't onvoeglyke loopt, voor den Man, die 'er zich aan overgeeft, die zich zelven en zyn Gezin bederft, door eene menigte van naſpeuringen te doen, welker kosten hy niet kan draagen, noch reden heeft om te verwagten dat deeze van elders aan hem zullen goedgedaan worden. —— Hoe loflyk en pryswaardig het voorwerp zyner Nieuwsgierigheid, op zich zelve beſchouwd, ook moge weezen, voor hem is het ſchadelyk, voor hem geenzins aanpryzenswaardig. Geen mensch verdient lof om dat hy na het onmogelyke ſtreeft, en, in het geval voorhanden, zou zeker geen mensch lof verdienen, dewyl hy voor hem onbetaalbaare kosten maakt, enkel om dat zyn oogmerk goed was.

De Nieuwsgierigheid om vreemde Landen te gaan zien, de Zeden van andere Volken op te ſpeuren, is, op zich zelve beſchouwd, zeer loflyk; maar verdient een Mensch lof, die, om deeze Nieuwsgierigheid voldoening te verſchaffen, geld opneemt, 't geen hy voor 's hands weet niet te rug te zullen kunnen geeven? —— Wy hebben ook Lieden gekend, die uitgeſtrekte en kostbaare Verzamelingen maakten van Natuurlyke Zeldzaamheden, Gedenkpenningen, Oudheden en Schilderyen. Zulke Verzamelingen aan te leggen, is, op zich zelve beſchouwd, eene pryswaardige Nieuwsgierigheid; doch te meermaalen ſchadelyker dan eene der bovengemelde ſoorten. Menſchen, die zich door deeze zugt laaten inneemen en wegſleepen, ſtrekken veeltyds ten ſpeelbal, en worden de prooi, van Bedriegers, die de kunstgreepen verſtaan om Zeldzaamheden der Natuure naa te bootzen, of zelfs zodanige te vervaardigen als in de Natuur nooit beſtonden. Wy herinneren ons hier een Hoogleeraar in *Duitschland*, die zyne Leerlingen, tot verveelens toe, afmatte met het opſpeuren van Zeldzaamheden der Natuure, en hun in den Herfst voorſtelde, hoe hy ten oogmerke hadt, by 't naastvolgend Voorjaar, met hun na eene zekere door hem bepaalde plaats te gaan, op welke hy meende een ſchat van Zeldzaamheden der Natuure te zullen opdelven. Zyne Kweekelingen bevlytigden zich dien Winter, om eene groote menigte Zeldzaamheden der Natuure, die de verbeelding hun ingaf, te vormen, in kleur en zelfſtandigheid gelyk aan die men ter aangeduide plaatze wel hadt aange-

getroffen. Zy bragten, van tyd tot tyd, dezelve derwaards, en begroeven ze ter behoorlyke diepte. De Voortyd kwam; de Hoogleeraar trok met zyne Studenten ter bestemde plaats. Hy stondt verbaasd over de menigte en de onvoorbeeldlyke zeldzaamheid der Stukken daar aangetroffen. Hy wenscht zich des geluk, brengt dien schat t'huis, en zet zich om dezelve af te tekenen en te beschryven; hy doet ze in Plaat brengen, geeft ze met eene Beschryving uit, besteedt groote kosten aan een Foliant met veele Plaaten, die niets behelsden dan de bedriegende Zeldzaamheden, door de handen zyner in dit stuk onvermoeid arbeidzaame Studenten vervaardigd. —— Hoe veelvuldig zyn niet de naamaakzels van oude Penningen, van oude Munten? —— Welk een aantal is 'er voorhanden van Copyen in Schilder- en Tekenkunst? —— Veelen dier Verzamelaaren, in een en ander vak, hebben, by het vertoonen van hun Natuur- of Kunstschat aan kundiger en afgerigter oog, bevonden, dat zy hun geld voor nietswaardige prullen uitgaven, en dat zy, hunne Nieuwsgierigheid in die stukken botvierende, eerlooze knaapen geld in den zak jaagden, of zich lieten bedotten door afgerigte bedriegers.

De Nieuwsgierigheid, welke ik dusverre onderscheidde in eene *nuttige* en *schadelyke*, betrof voornaamlyk die hoogere takken, van welke de wereld veel leerings of de Nieuwsgierige zelve veel nadeels ontvangt. Maar de derde soort van Nieuwsgierigheid, welke ik met den naam van *belachlyk* bestempelde, is de wydstrekkendste van alle.

Niet oneigen zou men ze *Huislyke Nieuwsgierigheid* kunnen noemen; dewyl dezelve grootendeels zaaken des huislyken leevens betreft. Eene soort van Nieuwsgierigheid, zeer wel en te over bekend, overal waar gezellige zamenleeving gevonden wordt, en die zich op naspeuringen van veelerlei aart uitlegt. Deeze is noch altoos nuttig, noch altoos schadelyk. Zy is byzonder eigen aan zwakke en laage zielen, die 'er geen byzonder goed of kwaad mede voorhebben, maar alleen eene oogenbliklyke voldoening beoogen, zonder verder te zien; en ook voldaan zyn, als zy dit slag van nieuws mogen opzamelen, en op hun beurt by even laagzieligen weder uitkraamen. Eene soort van Nieuwsgierigheid, „ welke," gelyk zeker Schryver zegt, „ zich menigmaalen bepaalt „ by bloote kennis, en tot welker opzameling de ziel

„ eer-

„ eerder wordt aangezet om 'er na te ftreeven, door zugt „ om het ledige, 't welk by hun plaats heeft, aan te „ vullen, dan door hoop om 'er eenig voordeel mede „ te doen."

In de daad, geen beter omfchryving kan 'er van gegeeven worden, dan door het eene *ongemaklykheid van onkunde* te noemen. De hoop van voordeel kan zeker nooit in de harsfens van lieden van deezen laagen ftempel, en hoe groot is derzelver aantal, opkomen. —— Indien, by voorbeeld, myn Buurman Gasten krygt, wat verfcheelt het my, wie die Gasten zyn, hoe veele fchotels hy opdischt, hoe veel kaarsfen zyn gastzaal verlichten? Hoe genoeglyk is het egter voor eenen Nieuwsgierigen van deeze foort, dit alles te weeten; op te merken elken gast als hy intreedt; na te fnuffelen hoe veelen zich aan de fpeeltafel fchikten; hoe veelen opftonden om te dansfen; hoe veelen by de vles zitten bleeven; wie aan de fpeeltafel won, wie verloor; wie den dans opende; hoe zy gekleed waren; wie by de vles bleeven, tot zy meer dan genoeg gedronken hadden, en lastig werden voor de Dames.

Iemand moet geen aandeel altoos hebben in dit flag van Nieuwsgierigheid, waar van ik thans fpreek, die zaaken van deezen aart voor niet belangryk houdt. —— Nogthans, hoe kan men zulk een fchat van kundigheden bekomen, zonder tegenwoordig te zyn in het huis, waar dit alles omgaat? Dit is eene fchynbaar geduchte tegenwerping; maar, dank zy der Nieuwsgierigheid! de middelen, om die zwaarigheid uit den weg te ruimen, zyn, in ruimen overvloed, voorhanden. —— Myn Buurman en ik hebben geene zonderlinge kennis aan elkander, wy houden geene onderlinge verkeering; maar onze Dienstbooden hebben die aangenaame gemeenzaamheid, welke hun wederzyds aanzet om de voorvalletjes in den huize te vertellen, niet min te hunner eigene onderrigting, dan om aan de begeerte van hun Heer en Vrouw te voldoen. Door hun kryg ik, derhalven, de volkomenfte voldoening van deeze foort van Nieuwsgierigheid. —— 't Is waar, ik ben onkundig van de juiste maate van waarheid in de berigten my medegedeeld; maar dit baart geene zwaarigheid altoos, en dient alleen om den aart deezer Nieuwsgierigheid te beter uit te leggen. Zy wordt naamlyk even zeer voldaan door valschheid als door waarheid; zy is 'er alleen op gefteld om een zeker aantal antwoorden op een

zeker aantal vraagen in gereedheid te hebben; en, indien het gebeure, en dit valt menigvoud voor, dat 'er in die berigtgeevingen iets wonderbaars, ja zelfs iets onwaarſchynlyks, voorkome, de voldoening, daar uit geraapt, is, uit dien hoofde, niet min volkomen. Nieuwsgierigheid is eene ſoort van kwaal, die weggenomen moet worden, en de Lyder valt niet zo kieskeurig, dat hy na de middelen vraagt, of des een naauwluisterend onderzoek doet.

Ik weet niet regt, hoe het 'er mede geſteld is; maar wy hooren, nu en dan, wel eens ſpreeken van *Vrouwlyke Nieuwsgierigheid*, en men wil dat deeze eene zeer groote gelykvormigheid met de laatstbeſchreevene hebbe. —— Het zou eenen Schryver, die, gelyk ik doe, verlangt geleezen te worden door veele van de ſchoone Sexe, kwaalyk voegen, eene beſchuldiging van dien aart, op een losſen grond, aan te neemen. Ongetwyfeld vindt men eenige voorbeelden van dien aart onder goede en voorzigtige Huisvrouwen; doch ik vermoede, dat het alleen is op 't land, of in kleine Steden, waar zy geene gelegenheid hebben om die onverſchilligheid ten opzigte van elkanders gedraagingen aan te leeren, welke een gedeelte uitmaakt van het Stelzel des tegenwoordigen Fatſoenlyken leevens. —— Ik zal, derhalven, van dit haatlyk onderwerp afſtappen, en myne aanmerkingen over de Nieuwsgierigheid beſluiten, met een paar Portraiten op te hangen, die den aart der *Nieuwsgierigheid*, in tegenſtelling van de *Onverſchilligheid*, duidelyk kenſchetzen.

THOMAS en WILLEM zyn twee Broeders; doch zo ongelyk aan elkander, dat zommigen hun voor volſtrekt vreemd van den anderen, of zelfs voor vyanden, aanzien. THOMAS is een Man van eene onbeperkte Nieuwsgierigheid; WILLEM een alleronverſchilligst Stoicyn. THOMAS is 'er zorgvuldig op uit, om alle dingen te hooren, te zien, en te weeten; WILLEM verlangt niets te hooren, te zien of te weeten, dan 't geen hem zelven, of zyne Vrienden, onmiddelyk raakt. Zy zyn beiden, want wie is dit niet heden ten dage, Politieken; maar terwyl THOMAS aan de deur ſtaat te wagten, wanneer de Nieuwspapieren worden afgegeeven, om ze terſtond in handen te krygen, wagt WILLEM met alle geduld tot den volgenden dag, wanneer hy by zyn ontbyt de Nieuwstydingen, op zyn gemak, leest. Ontſtaat 'er brand in de Stad, of 'er even buiten, THOMAS kan zich niet wederhouden om 'er heen te ſnellen; terwyl geen aanzoek WILLEM zou overhaalen

om

om uit zyn bedde op te ſtaan, of de brand moest in de buurt en met daadlyk gevaar voor hem vergezeld weezen. *Is* 'er een Zeilparty, THOMAS maakt 'er by te weezen, om te weeten wie de vlag wint; WILLEM verwondert zich, dat iemand niet eenige uuren, of tot den volgenden dag, kan wagten, om zodanig een nieuwtje te verſtaan. THOMAS, hoewel hy geene kennis van paarden heeft, verzuimt geene Harddraavery, schoon ze op eenigen afſtand gehouden wordt, by te woonen; WILLEM, ſchoon een goed ryder, gaat nimmer eene Harddraavery zien. THOMAS gaat den eerſten avond, dat 'er een nieuw ſpel geſpeeld wordt, na den Schouwburg; men mogt het ſtuk maar ééns vertoonen; WILLEM gaat 'er nimmer, of 'er moet een ſtuk aangekundigd zyn, 't welk jaaren lang de goedkeuring heeft weggedraagen.

Komt 'er een Perſoon van aanzien, of met eenig hoog Character bekleed, in de Stad, THOMAS ſtelt zyn leeven in gevaar, om 'er het eerſte gezigt van te hebben; WILLEM wagt, om zyn eigen woorden te gebruiken, tot de groote Man goedkooper te zien is. Moet 'er iets vreemds door de Stad komen, THOMAS huurt een plaats, klimt op een ſtaketzel, op een lantaarnpaal, met leevensgevaar; terwyl WILLEM zich op zyn kamer verheugt, dat hy buiten het gedrang is, en na niets omkykt dan 't geen hy op zyn gemak voorby zyn huis ziet gaan. THOMAS is brandend nieuwsgierig om de Historie te weeten van twee Heeren, die digt by hem in het Koffyhuis zaten; WILLEM betuigt geen ſpelde te willen geeven voor hunne Geſchiedenis, al ware dezelve gedrukt, en met getuigenisſen bevestigd. Is 'er een gerugt op ſtraat, THOMAS laat alles, waar aan hy bezig is, leggen, om te gaan zien wat 'er te doen is; WILLEM bekreunt zich aan geene geluiden, dan de zodanige, welke hy kan doen ophouden, met aan zyne ſchel te trekken, en zyne Dienstbooden te zeggen dat zy wat ſtiller moeten weezen.

Zeldzaam ziet men die twee Broeders zamen wandelen. Zy mogen eens ten zelfden tyde uitgaan; maar THOMAS ſchiet ſchigtig voort, om te verneemen wat 'er vooruit te doen is; WILLEM loopt een tredje langzaamer, op dat het volk uit den weg moge weezen. THOMAS loopt op ſtraat als een ſnuffelende hond, ziegezaagende, op dat hem niets ontgaan moge; maar WILLEM gaat rechtuit, en betreedt geen meer gronds dan volſtrekt noodzaaklyk is om hem ter beoogde plaats te brengen. In een vreemde

Kerk instappende, wil THOMAS weeten, wie op den kansfel staat? hoe lang hy te dier plaatze geweest is? en hoe veel diens Jaarwedde zy; WILLEM luistert alleen naar 't geen de Leeraar zegt, en tragt 'er vrugt uit te haalen. THOMAS geraakt met een Vreemdeling in gesprek, en zoekt hem uit te lokken om zyne geheele leevensgeschiedenis te vertellen; WILLEM praat met een Vreemdeling, om dat diens onderhoud hem gevalt, of om dat hy het niet voegelyk kan ontgaan. THOMAS heeft een hevige begeerte om Strafoefeningen by te woonen; WILLEM zou een groot deel wegs bezyden om ryden, om dezelve niet te zien.

Het valt gereedlyk op te maaken, dat Broeders, zo wydverschillende in hunne najaagingen, in hunne gesprekken niet zeer eenstemmig zyn. THOMAS beschuldigt WILLEM, dat hy geene Nieuwsgierigheid heeft; WILLEM voert THOMAS te gemoet, dat hy niets dan Nieuwsgierigheid is. THOMAS beweert, dat WILLEM zo wel in een woestyn als in de Stad zou kunnen woonen; WILLEM zegt daar op, tegen THOMAS, dat *hy* zyn verblyf wel in een woestyn mogt neemen, dit was beter dan zyn tyd verkwisten in het loopen opzoeken van voorwerpen niet bezienswaardig, onder welke 'er waren, die hy zich moest schaamen te gaan zien, en van welke hy geene kennis van weezenlyk nut kon opdoen. „ Hoe!" valt THOMAS hem in de rede, „ is een Zeilparty, is een Harddraavery, is een openbaare Intrede, „ een Vierdag van een groote gebeurtenis, niets?" —— „ Ja," antwoordt WILLEM koeltjes, „ voor de daar in „ betrokkene Partyen, en als men ze eens gezien heeft, „ komt het al op 't zelfde uit." — — Meer zou hy 'er bygevoegd, en het onderhoud tot eene ongevalliger hoogte opgevoerd hebben; maar THOMAS hoorde op een Doedelzak blaazen, en stondt op om te zien wat dit beduidde.

Nieuwsgierigheid is, derhalven, nuttig en pryzenswaardig, naar gelange van de voorwerpen, op welke dezelve zich vestigt. Laage en zwakke zielen houden zich ter voldoening van dezelve met beuzelingen op; een erger slag van Omloopers en Lediggangers met voorwerpen die niet alleen de Nieuwsgierigheid voldoen, maar desgelyks stoffe van kwaadaartigheid en nyd verschaffen, en andere der gezelligheid nadeelige driften in beweeging helpen. —— Men moet zich hoogst verwonderen, hoe vee-

veele dingen de menfchen verlangen te weeten, die hun van geen dienst ter wereld kunnen weezen. Deeze geaartheid is egter zeer ongelukkig; want dezelve verflindt veel tyds, veel van die oogenblikken, welke wy moeten befteeden om kennis op te doen van 't geen goed, en te betragten 't geen nuttig is. Dat wy ons, derhalven, de onkunde getroosten van dingen, die van geene aangelegenheid altoos zyn; al ons onderzoek en vlytbetoon befteeden aan die voorwerpen, welke de aangelegenfte voor ons zyn, als redemagtige en voor de onfterflykheid gefchikte weezens.

GELUKKIGE GENEEZING EENER RAZERNY, DOOR EENE GERINGE CHIRURGICAALE OPERATIE. Door den *Hofraad* JÖRDENS, te *Hoff*.

Een Jongeling, dertien of veertien jaaren oud, begon, op den 14 van Zomermaand 1798, tegen den middag, allerley zot geklap uit te flaan. Zyne Ouders hielden dit in het eerst voor jokkerny; doch daar hy het fteeds erger maakte, beftraften zy hem, eerst met woorden, en daarna met flagen. Alles, wat aangewend wierd, om hem tot bedaaren te brengen, was intusfchen te vergeefsch; hy wierd eerlang volkomen raazend, en men verzocht my hem te komen zien. By myne komst in het vertrek, zo ras hy myne ftem hoorde, rukte de Raazende zich los, uit de handen dier geenen, welke hem vasthielden, en trachtte, al fcheldende, my ter deure uit te ftooten. Schoon men hem weder aangreep, verdroeg hy echter myn byzyn niet; maar fchuimbekte van woede, werkte met handen en voeten om weder los te komen, en fchreeuwde, tot heeschwordens toe, tot dat ik was weggegaan. Even weinig durfde zyn Vader in de kamer komen.

Te vergeefsch deed ik onderzoek naar de oorzaak van dit onverwagt voorval. Men kon zich niet herinneren, dat hy vergiftige Plantgewasfen, of iets anders nadeeligs, gebruikt had. Zommigen vreesden, dat hy door een Dollen Hond gebeeten mogt zyn; doch hier van was geenerhande fpoor te vinden. Niet onwaarfchynlyk oordeelde ik het, dat 'er wormen mede in het fpel waren; waarom

om ik hem een krampſtillend en rustverwekkend wormmiddel voorſchreef, waarvan hy eenige keeren iets nuttigde, op aanſtaan van zyne Zuster, die nog al den meesten invloed op hem had.

Eerlang bedaarde het toeval ten vollen, zo dat men het onnoodig oordeelde, hem langer in den armſtoel vast te houden. Hy was nu zeer afgemat, en men wilde hem te bedde brengen. Doch naauwlyks ſtond de Lyder op zyne voeten, of hy wierd wederom woedend. Men wierp hem echter in het bed, en gaf hem weder iets in van zyn Geneesmiddel; waarop hy ſtraks ſtil wierd, verſtandig ſprak, en, geduurende den geheelen nacht, zeer gerust ſliep.

Ten volgenden dage wederom willende opſtaan, had hy naauwlyks zyne voeten op den grond gezet, of hy wierd wederom woedend, zo dat men hem op nieuw moest vasthouden. Op dit tydſtip kwam ik hem bezoeken, en daar hy thans niet op my vertoornd was, vond ik eene bekwaame gelegenheid, om de zaak nader te onderzoeken. Ras beſpeurde ik, dat het toeval zich alleenlyk dan openbaarde, wanneer hy op zyne voeten ſtond, en vroeg hierom, of hy, zo veel men wist, ook een zyner voeten bezeerd had. In den beginne wist men my daar niets van te melden; doch een der huisgenooten herinnerde zich, dat hy geklaagd had over het nypen van een paar nieuwe ſchoenen, die hy voor eenige dagen gekreegen had. Straks verhaalde hier op een ander, dat hy, voor ongeveer vier jaaren, zich aan den eenen voet gekwetst had, door in een ſtuk glas te trappen; dat ook een ſtukje van dat glas in de wonde was ingedrongen geweest, doch dat hy het 'er zelve had uitgehaald, en dat die wonde daarop ras was geneezen.

Thans kwam ik op het denkbeeld, dat mogelyk een ſtukje glas in den voet was blyven zitten, en dat hetzelve, door het nypen der ſchoen van plaats veranderd, eenige zenuwen prikkelde, en daar door dit toeval veroorzaakte. Ik gaf dit denkbeeld aan de omſtanders te kennen; doch (gelyk men niet wel anders kon verwagten van lieden, onkundig in de dierlyke huishouding, en die dus geen denkbeeld hadden van den gewigtigen invloed van beledigde zenuwen op het denkend vermogen) allen vonden zy zulks ten hoogſten ongerymd. Ik bleef echter op myn ſtuk ſtaan, en eischte den voet te zien, gelyk geſchiedde. Ras beſpeurde ik, by den wortel van den

rech-

rechter grooten Teen, eene kleine roode verheevenheid. Ik drukte dezelve tamelyk ſterk, en aanſtonds verviel de Jongeling in eene zo geweldige vlaag van woede, dat ik my, hoe eerder hoe beter, moest wegmaaken, op dat men hem weder tot bedaaren zou kunnen brengen.

Thans was ik genoegzaam zeker van myn ſtuk, en keerde hierom ras weder met een Heelmeester. Straks deed ik den Lyder door twee ſterke kerels vasthouden, en in de beledigde plaats eene inſneede doen, in welke ook een ſtukje glas gevonden, en met een koorntangetje uitgehaald wierd. Geduurende deeze kleine bewerking, was de Lyder woedender dan ooit; doch naauwlyks was dezelve verricht, of hy kwam volkomen tot zyne zinnen, verwonderde zich over zyn uitzinnig gedrag, waar van hy geene bewustheid had; bad de omſtanders om verſchooning, en bleef vervolgens volmaakt gezond.

VERSLAG VAN DE TIN-MYNEN, IN CORNWALL, EN VAN DEN WYDUITGESTREKTEN HANDEL, IN DIT ARTYKEL, IN DE VROEGSTE EN LAATERE TYDPERKEN.

(Ontleend uit MAURICE's *Indian Antiquities*, Vol. VI.)

Het Tin, een zeer belangryk Artykel van Koophandel, is de naam verſchuldigd aan een Oostersch woord, ſtrekkende om aan te wyzen de vertooning, welke het maakte voor de *Aſiatiſche* Handelaars, die eerst na Tin zogten in de Mynen van de *Casſiterides* en *Cornwall*; want, wanneer het uit deeze Mynen, in den ruwen ſtaat, te voorſchyn komt, is die ſtoffe van eene donkere kleur; en, gewasſchen, gelykt dezelve na ſlym of modder. PLINIUS en andere oude Natuurbeſchryvers noemen het *Plumbum Album*, *Wit Lood*, en, in de daad, *Lood* en *Zilver*, zeggen de Scheidkundigen, maaken geen gering gedeelte uit van deeze Erts.

Wy leezen van geen ander Land, 't welk oudtyds Tin voortbragt, ten minſten in zulk een overvloed en zuiverheid als de *Britſche* Eilanden, noch van eenig Volk, dat 'er uitgebreiden handel in dreef, uitgenomen de *Phœniciers*, en die handel moet, in de daad, zeer vroegtydig eenen aanvang genomen hebben; naardemaal dit Metaal geteld wordt nevens andere Metaalen, die, volgens het berigt

rigt van MOSES, door het zuiverend vuur gingen; dit kan niet minder dan 1400 jaaren vóór CHRISTUS zyn. Men vindt 'er ook gewag van by HOMERUS, die eene al te naauwkeurige kennis bezat van de vorderingen des Menschdoms in kunsten en weetenschappen, om eenige ontdekkingen aan een onvoeglyken tyd toe te schryven.

Maar, wanneer deeze Mynen wel onderzogt worden, leveren dezelve een inwendig getuigenis op van den verafgelegen, ik had bykans geschreeven onberekenbaaren, tyd, waar op zy bearbeid zyn; want ter diepte van vyftig vademen graavende, ontmoeten de Mynwerkers dikwyls groote stukken hout, die gaaf zyn. In het algemeen veronderstelt men, dat deeze stukken hout daar gelaaten zyn door de wateren van den Zondvloed; maar dit begrip loopt aan tegen des Heeren DE LUC's veronderstelling, dat die Watervloed te wege gebragt is door het wegzinken van het oude vasteland. En, zonder zo verre te rug te treeden in de Jaarboeken des tyds, hebben wy reden genoeg, om te besluiten, dat ze daar gelaaten zyn door de *Phœnicische* Mynwerkers, en te houden voor stutten of pylaaren van uitgegraafde Mynen; bovenal, wanneer wy by dien zelfden Schryver vermeld vinden, dat men houweelen, koperen nagels, en andere werktuigen, gevonden heeft, op de grootste diepten, vermengd met dit hout.

Tin is op zichzelve een zo schoon Metaal, levert zulke fraaije stukken ten huislyken gebruike op, dat ze in keurigheid naast het Zilver komen, en in de onderscheidene veranderingen, welke het in 't vuur ondergaat, wordt het Tin een zo belangryk inmengzel tot verscheide andere handwerken, dat de bezorgdheid van alle Volken, inzonderheid van handeldryvende Volken, om 't zelve magtig te worden, geenzins verwondering moet baaren. Het veelvuldig gebruik van Tin gemaakt, als mede van de bereidzels uit hetzelve zamengesteld, in verscheide takken van handel en handwerken, bovenal in 't schilderen, vergulden, pottebakken, als in de Scheidkunde, en oudtyds in de Geneeskunde, schoon in dit laatstgemelde vak, uit hoofde van de vergiftige hoedanigheden, algemeen en met rede verworpen, is te wel bekend om 'er hier op stil te staan.

Men veronderstelt, dat de *Tyriërs*, door ontbindingen van dit Metaal, de schoone kleur van hunne Purperverf zeer verbeterd en vastheid gegeeven hebben; en onze *Engelsche*

ſche Lakens verzekert men dat de beſliste uitſteekenheid op alle markten van *Europa* verſchuldigd zyn aan eene verfſtoffe, waar van dit Metaal geen gering inmengzel uitmaakt.

In de *Philoſophical Transactions* vindt men een zeer klaar, en tot alle byzonderheden afdaalend, berigt van de wyze, op welke men dit Metaal in de Mynen van *Cornwall* krygt en toebereidt, —— een berigt, ſchoon al te zeer opgevuld met kunstwoorden en ſpreekwyzen der Mynwerkeren, alleen daar bekend, om hier geheel geplaatst te worden, nogthans veele Leezers niet ongevallig zal weezen, hier verkort aan te treffen.

De Erts wordt alleen verkreegen door de werkzaamſte poogingen van den Mynwerker. De aderen daalen neder tot eene zeer groote diepte, ſomtyds tot zestig voeten beneden 's aardryks oppervlakte; dikwyls treft men de Erts aan, ingewikkeld in rotzen, naauwlyks doorarbeidbaar voor de werktuigen der arbeideren. Het is niet alleen een moeilyk, maar ook een gevaarlyk, werk, van wegen het *Arſenicum*, waar mede het Tin zeer ſterk bezwangerd is, als mede de zwaveldampen en ſchadelyke uitwaasſemingen, rondsom den Mynwerker zweevende, en hem dikwyls verhinderende den arbeid voort te zetten in deeze Gewesten van duisternis en gevaar. Bygeloof heeft het zyne toegevoegd aan de ſchriklykheden van dit tooneel. De werklieden vertellen elkander Historien van onderaardſche Mannetjes, als mede dat zy, by het opklimmen der dampen uit de onderaardſche Gewesten, vreemde geluiden hooren, vergezeld van zwaare kloppingen en vreeslyke hamerſlagen. Bovengemelde dampen brengen veele verlammingen te wege, en dooden anderen in één oogenblik, zonder dat zy zigtbaar verzeerd zyn.

De Tin-erts heeft verſchillende benaamingen, naar gelange men dezelve aantreft in een zuiverder of meer gemengden ſtaat; 't geen zy *Boll* noemen is eigenlyk het Myn-Tin, daar men 't zelve uit de ader haalt. Het wordt doorgaans opgedolven in korrels of cristallen van eene zwarte kleur, hoe zwarter hoe ryker; de klompen verſchillen in grootte. —— 't Geen zy *Shodt-Tin* noemen is Erts gemengd met ſteen en aard; het komt te voorſchyn in veel grooter klompen, en in de onmiddelyke nabyheid van de ader. —— *Stream-Tin*-Erts noemt men die deelen van het Mineraal, welke afgebrooken

zyn

zyn van de ader, loopende door de hooge bergagtige Gewesten, veroorzaakt door de wateren van den Zondvloed (zo als de Mynwerkers zeggen) of door andere geweldige vloeden, in diepe valeien op een grooten afstand gevoerd. Daar hebben zy, in hoopen zamengevoegd, op verscheide plaatzen, beddingen gevormd van eene verbaazende diepte en breedte, en liggen vermengd met gruis en klei, nevens 't zelve uit de oorspronglyke bedding weggevoerd. Die brokjes worden gevonden in de gedaante van kleine pyramiden, van onderscheide oppervlakten, en zyn van verschillende grootte; eenige zo groot als een noot, andere zo klein als de fynste zandkorrel. Uit deeze Erts wordt, voornaamlyk, wanneer dezelve wel gewasschen, gestampt, en door herhaalde smelting gezuiverd is, het Tin van den fynsten korrel gemaakt, en de uitmuntenheid van 't zelve, boven het Metaal uit de Myn gegraaven, ontstaat daar uit, dat het vry is van andere Mineraale zelfstandigheden, met welke doorgaans de laatstgemelde bezwangerd en besmet zyn.

Zo veel gezegd hebbende over de verscheide soorten van dit Metaal in deszelfs oorspronglyken staat, komen wy tot de wyze van bereiding. Wanneer de Erts uitgegraaven en zamengebragt is, en de grootste klompen gebrooken zyn door lieden tot dien arbeid bestemd, wordt het op paarden na de Stampmolens gevoerd. —— Hier doet men de Erts in een grooten houten bak, de *Koffer* geheeten, en wordt tot fyn zand gestampt door zwaare yzeren gewigten, vastgemaakt aan de einden van sterke houten boomen. Deeze noemt men *Lifters* of *Stampers*, gemaakt van hard eikenhout, acht of negen voeten lang; deeze worden opgeheeven en laat men vallen door middel van een wiel, door 't water omgevoerd; zy vermaalen, met geweld nedervallende, de daar onder gebragte Bergstoffe tot poeder.

De Erts, op deeze wyze tot poeder gemaakt, wordt, door een schrander uitgedagte vinding, uit den gemelden Koffer gedaan, in een lange diepe goot, in den vloer gemaakt, de *Launder* geheeten, aan het eene einde digt gemaakt met aardzooden, door welke het water allengskens wegloopt, terwyl de Erts zelve, gezuiverd van de onreinheden, zinkt, en zich op den bodem zet. Het zand en de steendeeltjes, die ligter zyn dan de Erts, blyven boven; dit wordt weggenomen: de Erts, by her-

herhaaling gewasschen en gereinigd, wordt eindelyk gezonden na het Smelthuis, of liever, gelyk zy het eigenaartig noemen, het *Brandhuis.* —— In 't zelve wordt de Erts by herhaaling blootgesteld aan het vuur, ten einde dezelve te zuiveren van alle vreemde zelfstandigheden, de Erts inwendig bygebleeven; naderhand gaat dezelve door de grootere hette van het verfynend vuur, wanneer alle nog overgebleevene vuiligheid afgeschuimd wordt. Men giet de gloeiende klomp in vormen, die juist driehonderd en twintig ponden gewigts houden. In deeze vormen laat men het bekoelen, en het wordt in dien staat 't geen bekend is onder den naam van *Blok-tin.* —— Eer deeze blokken geheel koud zyn, worden zy gemerkt met het Huis-merk der Smelters, een Pelikaan, een Vederpluim, of iets dergelyks, ten kenteken van de egtheid des Metaals. Hier op worden ze gewoogen, genummerd, en gezonden na de naastgelegene Stad, die het regt heeft om de proef der zuiverheid te neemen, om daar verder den indruk van 's Hertogs Zegel te ontvangen, zynde een kruipende Leeuw, het wapen van RICHARD, Graaf van *Cornwall;* zonder dit merk kan het geen stuk van binnen- of buitenlandschen handel worden.

Deeze verrigting draagt den naam van het *Munten* van Tin, en elke honderd pond van in dier voege gemunt Tin betaalt, in gevolge van een oud gebruik, eene belasting van vier Engelsche Schellingen aan den Hertog; deeze belasting brengt een aanzienlyk, schoon noodwendig van jaar tot jaar veranderend, inkomen op aan den vermoedelyken Erfgenaam van de *Britsche* Kroon. Een inkomen, nogthans, 't welk noodwendig moet toeneemen, als 'er nieuwe wegen tot den uitvoer van dit nuttig Artykel ontdekt worden, of de oude verbreed door de Kooplieden van *Engeland*, 't zy afzonderlyk, 't zy te gader.

De Steden, bestemd om het Tin te munten of te eiken, waren voortyds slegts vier, gelegen in die oorden des Landschaps, welke men de gelegenste oordeelde voor de Tingraavers, naamlyk *Leskard*, *Lestwithiel*, *Truro* en *Helston.* De naastgelegene van deeze werd egter bevonden te verre af te liggen voor de Westlykste Tinwerken; ten hunnen gemakke voegde CAREL DE II 'er *Penzance* by.

Na

Nà een of ander deezer plaatzen wordt het Tin gebragt op vier groote Feesten van het Jaar. En zo zeer is het vertier toegenomen, dat, schoon, ten tyde dat CAREW hier over schreef, het geheel beloop van het verkogte Tin niet boven de 40,000 P. was, 't zelve in de laatste jaaren tot by de 200,000 P. is opgeklommen.

Van hoe veel gewigts de *Britsche* Regeering altoos deeze nationaale bron van vlytbetoon en rykdom geagt heeft, in tydperken veel vroeger dan die, waar in de Wollen-Manufactuuren deezes Ryks zo hoogen trap van vermaardheid op de Koopmarkten van *Europa* beklommen hebben, blykt uit het groot aantal van Vrydommen by opene Brieven verleend, in verschillende tyden, door Koningen en Parlementen, aan de Bewoonders van dit Westlyk gelegen Landschap; ten einde hun aan te moedigen om geheel hun aandagt te vestigen op de rykdommen, welke de schoot huns Gewests uitlevert. Vrydommen zo verscheiden, en Voorregtbrieven zo uitgebreid, dat dit gedeelte van *Cornwall*, als 't ware, een afzonderlyk Koningryk schynt, bestuurd door een eigen Parlement, en onderworpen aan een Regtsgebied, berekend naar de behoeften en 't gemak der Inwoonderen. De Oppermagt in dit gedeelte huisvest in een Officier, bekleed met den Tytel van *Lord-warden* of *Stannaries*, die de opperste regtsuitspraak doet, in gevallen, welke het leeven der Ingezetenen niet betreffen; en van diens uitspraak valt geen beroepen dan op den Hertog van *Cornwall*, in den Raad, of, in gevalle van den dood of minderjaarigheid van dien Prins, op de Kroon.

PIETER PAULUS RUBENS, IN DIENS CHARACTER ALS SCHILDER BESCHOUWD. Door wylen JOSHUA REYNOLDS.

„Het ontbreekt ons niet aan Leevensberigten van den „Puikschilder RUBENS. Wil men zyne Afkomst „weeten, men ga te raade met de breedvoerige Ge„slachtlyst, te vinden in *La suite du Supplement au* „*Nobilitaire des Païs Bas. a Malines*, 1779. —— Is men „begeerig eene Geschiedkundige Leevensbeschryving

„diens

„ diens grooten Mans te leezen; deeze werd te *Amsterdam* uitgegeeven, in den Jaare 1773, waar by eene Lyst gevoegd is zyner Schilderyen, waar die geplaatst, en welke in 't koper gebragt zyn. Verkort treft men een Leevensverhaal aan, in de bekende *Leevens van Mannen en Vrouwen*, I D. bl. 328, enz. WAGENAAR doet ons dien beroemden *Antwerpschen* Kunstschilder kennen als Staatsman, vereerd met den Tytel van Secretaris in den Geheimen Raad des Konings van *Spanje*; *Vaderlandsche Historie*, XI D. bl. 170. — Verlangt men dien vermaarden Man ten opzigte van zyne Kunst beoordeeld te zien, men raadpleege wat de *Tielsche* Kunstschilder ROELAND VAN DEN EYNDEN des vermeldt, in zyn bekroond Antwoord op eene Vraage van TEYLER's Tweede Genootschap, *over den Nationaalen Smaak der Hollandsche School, in de Teken- en Schilderkunst*. Zie *Verhandelingen* van dat Genootschap, V Stuk, bl. 82, enz. Dan, niettegenstaande 'er zo veel voorhanden is, om dien Man, uit verscheide oogpunten beschouwd, te leeren kennen, agten wy het niet overboodig, diens Character voor onze Leezeren op te hangen, gemaald door de pen van een' Kunstkenner, wien niemand de eer van een bevoegd Regter, in dat vak, zal weigeren; wylen de beroemde *Engelschman* JOSHUA REYNOLDS. Wy deelen 'er hier de Vertaaling van mede."

De Werken van Mannen van Vernuft alleen, waar in groote misslagen, met groote schoonheden, zich voordoen, verschaffen voeglyke stoffe tot Beoordeeling. — Vernuft is altoos uitmiddelpuntig, onderneemend en stout; ten zelfden tyde, waar op het onze aandagt trekt, roept het onze Beoordeeling op. — Het is de geregelde, koele en schroomvallige zamensteller, die de berisping, aan den eenen kant, ontduikt, en, aan den anderen kant, geen roem verdient.

De hoogverheven stand, op welken RUBENS geplaatst is, in de agting der Wereld, levert alleen eene genoegzaame reden op, om de gegrondheid zyner eischen op dezelve naauwer te onderzoeken.

Over een groot gedeelte des Vastenlands is de roem van RUBENS verspreid; en men mag zeggen dat hy geen hem eenigzins evenaarend Mededinger hebbe. RUBENS heeft zyn Land verrykt, niet alleen in eenen oneigenlyken

zin, door de uitsteekende voorbeelden van Kunst, die hy naliet; maar ook door iets, 't welk zommigen van meer weezenlyk belangs zouden rekenen, door het voordeel, 't welk de toeloop van Vreemdelingen, welke zyne Werken steeds na *Antwerpen* lokken, aanbrengt (*); welke Stad anderzins weinig zou opleveren om het bezoek eens Kunstkenners te beloonen.

Voor de Stad *Dusseldorp* is hy, in dien zin, mede een Weldoener geweest. De Schilderzaal dier Stad wordt aangemerkt als behelzende een der grootste Verzamelingen van Schilderyen in de geheele Wereld; doch, indien de Stukken van RUBENS 'er uitgenomen waren, zou deeze beroemde Verzameling ten minsten op de helft der waarde verminderd weezen.

Om den Schilderroem van RUBENS nog wyder uit te breiden, schonk hy aan *Parys* de *Gallery van Luxemburg;* en, indien wy hier byvoegen het aantal van Steden, Kerken, en byzondere Kunstverzamelingen, waar in een enkel Schilderstuk van RUBENS het uitsteekendst vertoon maakt, kunnen wy niet afzyn van hem in den eersten rang der uitmuntende Schilders te plaatzen.

Schoon ik tot nog dezelfde begrippen blyf koesteren, zo ten aanziene van deezes Mans uitmuntenheden als gebreken, moet ik nogthans, nu ik zyne grootste Schilderstukken gezien heb, waar in hy de meeste gelegenheid hadt, om die gedeelten van zyne Kunst, waar in hy het sterkst uitstak, te passe te brengen, bekennen, dat myne hoogagting voor 's Mans Vernuft gereezen is. Het is alleen in groote Stukken, dat de kragt van zyn geest zich heeft kunnen aan den dag leggen. Zy neemen, met de daad, toe, naar gelange van de uitgebreidheid des doeks, waar op zy ten toon gespreid worden. Zyne meerderheid doet zich niet kennen in kleine Stukjes, noch zelfs in afgezonderde deelen zyner grootere Werken, die zeldzaam uitsteekend schoon zyn. Zy ligt niet in eene houding, of in eenige byzondere uitdrukking; maar in de algemeene uitwerking, welke het Schilderstuk baart; in het Vernuft, 't welk in het geheel doorstraalt en werkt.

Ik herinner my een Stuk gezien te hebben van DIATRECI, in een byzonder Kabinet te *Brussel*, 't welk eene recht

(*) Men diene te weeten, dat REYNOLDS dit Stuk geschreeven hebbe vóór 1795. — Welke van deeze Kunststukken men, na dien tyd, na *Parys* gevoerd hebbe, is genoeg bekend.

recht ſtrydige uitwerking te wege bragt. In dit Tafereel beſpeurde men eene volſlaagene afweezigheid van dien door het geheele ſtuk heerſchenden Geest; ſchoon elk Beeld, op zichzelven genomen, naauwkeurig getekend was, en men op de houding van elk zo veel aandagts beſteed hadt, als of het een Stukje ware, voor een Schilder-Academie geſchikt. Hier ſcheen niets aan het geval overgelaaten. Alle de Nymphen (het onderwerp was eene zich baadende DIANA) waren, gelyk de Dames het noemen, *in attitudes*; nogthans, zonder het onnaauwkeurigheid of eenig ander gebrek te kunnen te last leggen, hield ik het voor een der koudſte Schilderſtukken, die ik immer zag.

De Werken van RUBENS hebben de byzondere eigenſchap, welke altoos met die van Vernuft gepaard gaat, dat zy de aandagt trekken en bewondering afvorderen, *in ſpyt van derzelver gebreken*. Het moet aan deeze betooverende *kragt worden toegeſchreeven*, dat de Stukken van andere Schilders, welke rondsom die van RUBENS hangen, ſchoon zy misſchien minder gebreken hebben, nogthans als ontbloot van geest, en koud, voorkomen. Zodanig zyn de Altaarſtukken van CRAYER, SCHUTZ, SEGERS, HEYSENS, TYSENS, VAN BULEN, en meer anderen. —— Ze zyn vervaardigd door Mannen, wier handen en vermogens ſchynen bepaald en gedwongen geweest te zyn; en het loopt in 't ooge, dat alles, wat zy op 't Schilderſtuk bragten, het uitwerkzel was van grooten arbeid en veelvuldige moeite. — De voortbrengzels van RUBENS, in tegendeel, ſchynen met eene vryheid en ruimte van zyne hand te vloeijen, als of zy hem geene moeite altoos kosteden; en aan de algemeene bezieldheid zyner Werkſtukken beantwoordt altoos de geest, die in de uitvoering doorſtraalt. Het treffend ſchitterende van zyne kleuren, derzelver leevendige tegenoverſtelling tegen elkander, de losheid en vryheid van zynen omtrek, de bezielde penceel, met welke elk voorwerp getoetst is, alles werkt mede om de aandagt des beſchouwers op te wekken en gaande te houden, in hem eenigermaate daar aan beantwoordende gevoelens te ontvonken, en hem eenigermaate te doen gevoelen die eigenſte geestdrift, welke den Schilder bezielde, toen hy voor het ſtuk zat. — Hier by mogen wy voegen eene volkomene eenpaarigheid in alle de gedeelten van het Werk, zodanig dat het geheel beſtuurd ſchynt door, en

voort te komen uit, één beginzel; alles is van één ſtuk, alles voegt op zyne plaats. Zelfs zyn ſmaak in tekening en gedaante ſchynt beter te beantwoorden aan de kleuren door hem gebezigd, en het geheele zamenſtel, dan of hy eene andere manier gevolgd hadt, ſchoon die manier, op zich zelve beſchouwd, beter moge geweest zyn. Het is hier mede eveneens gelegen als met perſoonlyke aantreklykheden; dikwyls vindt men eene zekere overeenkomst en onderlinge beantwoording in het geheel zamengenomen, die meer en ſterker inneemt dan enkel welgevormde ſchoonheid.

Alzins blykt, dat RUBENS dat vertrouwen op zich zelven gehad hebbe, 't welk ieder Kunſtenaar moet aanneemen, wanneer hy zyne leerjaaren voleindigd heeft, en het waagen mag, in zekeren zin, de leibanden van gezag af te ſchudden, en de regels aan te merken als onderworpen aan zyn bedwang, en zich zelven niet onderworpen aan de regels; het te durven waagen buitengewoone ſtappen te doen, zonder eenigen gids; zich overgeevende aan zyne eigene aandoeningen, en op dezelve laatende aankomen. — Aan dit zelfvertrouwen moet toegeſchreeven worden die oorſpronglykheid van manier of ſchildertrant, welke men met waarheid mag zeggen, dat de grenzen der kunst uitbreidt. —— Naa dat RUBENS zyne manier gevormd hadt, zag hy niet meer om na byſtand van buiten. Gevolglyk vindt men weinig in zyne Stukken, 't geen het voorkomen heeft van uit andere ontleend te zyn. Indien hy iets van anderen overnam, bezat hy de bekwaamheid om het te veranderen, en zo eenſtemmig te maaken met het overige zyns werks, dat het diefſtal, als men het zo eens mag noemen, niet te ontdekken is.

Behalven de uitſteekenheid van RUBENS in deeze Schildervermogens, bezat hy de waare kunst van navolging. Hy zag de voorwerpen der Natuure met een Schilders oog; hy zag, met eenen enkelen opſlag, de uitſteekende en groote trekken, waar door elk voorwerp gekend en onderſcheiden wordt. Zo dra hy dit gezien hadt, bragt hy het in zyne ſtukken over, met eene verbaazende gemaklykheid; en, laat ik 'er dit mogen byvoegen, die gemaklykheid is voor een' Schilder, wanneer hy een ſtuk met gezette aandagt beſchouwt, eene bron van onuitſpreekelyk genoegen. In hoe verre deeze uitmuntenheid bemerkt of gevoeld kan worden door de zodanigen,

gen, die geen Schilders zyn, weet ik niet; voor hun zeker is het niet genoeg, dat de voorwerpen naar waarheid worden uitgedrukt, zy moeten tevens met bevalligheid te voorschyn treeden, 't geen in dit geval betekent, dat het werk met gemak is volvoerd, en zonder afgevergde poogingen daargesteld. RUBENS was misschien de grootste meester in het werktuiglyk gedeelte van de Schilderkunst, en de beste werkman met zyne gereedschappen, die ooit het penceel in handen nam.

Dit gedeelte van de Kunst, schoon het niet in gelyken rang staat met het vermogen der Vinding, met het treffen van Characters, en het geeven van uitdrukking, heeft nogthans iets in zich, 't geen Vernuft mag heeten. Het is zeker iets, 't welk niet met woorden kan geleerd worden, schoon men het zich konne eigen maaken door een veelvuldig en naauwkeurig bezien van zodanige Schilderstukken, die gezegd mogen worden deeze uitsteekenheid te bezitten. Het wordt gevoeld door zeer weinige Schilders, en is zo zeldzaam ten deezen tyde onder de leevende Kunstbeoefenaaren, als eenige van de verhevenste gedeelten der Kunst.

Dit vermogen, 't welk RUBENS in de hoogste maate bezat, stelde hem in staat, om alles, wat hy ondernam af te beelden, beter te doen dan eenig ander Schilder. Zyne Beesten, inzonderheid zyne Leeuwen en Paarden, zyn zo schoon, dat men zeggen mag, dat zy nooit eigenlyk wel getroffen zyn dan door hem. —— Zyne Pourtraiten komen in éénen rang met de beste Werken van de Schilders, die dit gedeelte der Schilderkunst ten eenigen voorwerp van de bezigheid huns leevens gekoozen hebben; en van deeze soort heeft hy een groot aantal proefstukken nagelaaten. — 't Zelfde mag vrylyk gezegd worden van zyne Landschappen; en, schoon CLAUDE LORRAIN dezelve met eene grootere keurigheid uitvoerde, gelyk zulks behoort door iemand, die in eenig byzonder vak als meester te voorschyn treedt, is 'er nogthans zulk eene lugtigheid en gemaklykheid in de Landschappen van RUBENS, dat een Schilder even zeer zou wenschen de vervaardiger daar van te weezen, als van die van CLAUDE, of eenigen Landschapsschilder, wie hy ook moge weezen.

De Schilderstukken van RUBENS hebben die uitwerking op den Beschouwer, dat hy geene geneigdheid al-

toos gevoele, om de gebreken, daar in voorkomende, op te zoeken, en 'er by ſtil te ſtaan. Men heeft egter niet nagelaaten 'er aanmerkingen op te maaken; doch veele zeer ongegrond. Zyn Schilderſtyl behoort niet meer gewraakt te worden, om dat hy de verhevenheid van MICHAËL ANGELO niet hebbe, dan dat men in OVIDIUS zou beriſpen, dat hy niet op VIRGILIUS gelyke.

Nogthans moet men bekennen, dat RUBENS verſcheide uitmuntende hoedanigheden ontbraken, welke zich zeer wel naar zynen Schilderſtyl zouden gefchikt en 'er by gevoegd hebben. Onder deeze mogen wy tellen, Schoonheid in zyne Vrouwenbeelden: ſomtyds, 't is waar, naderen zy aan het ſchoone; het zyn gezonde en welgedaane Vrouwen; maar zelden, zo ooit, bezitten zy in eenige maate eigenlyke ſchoonheid: het zelfde mag gezegd worden van zyne Jongelingen en Kinderen: zyne oude Lieden hebben die ſoort van deftigheid, welke een dikgehairde baard aan een beeld byzet; doch hy bezat nimmer iets ſcheppends in het vormen van het charactermaatige zyner Beelden. In zyne afbeeldingen van de verhevenſte Characters, zo in ſtukken tot het *Christendom* als tot de Fabel-wereld behoorende, vindt de Beſchouwer, in ſtede van iets bovenmenschlyks, 't welk zou beantwoorden aan het begrip, 't welk men zich van zulke Weezens vormt, weinig meer dan bloote Stervelingen, hoedanige men ten allen dage ontmoet.

De onnaauwkeurigheid van RUBENS, ten aanziene van zyne Omtrekken, ontſtaat meermaalen uit de haast, met welke hy ſchilderde, dan uit onbekwaamheid. Men vindt, in zyne groote Stukken, waar aan hy eene meer dan gewoone oplettenheid ſchynt beſteed te hebben, naakte Beelden, zo zeer uitſteekende door derzelver tekening als coloriet. — RUBENS ſchynt een grooten afkeer gehad te hebben van de drooge manier zyner Voorgangeren, de oude Nederlandſche en Vlaamſche Schilders: om deeze te vermyden, maakte hy altoos zyne omtrekken breed en vloeijende; dit tot een uiterſte brengende, was zulks oorzaak van eene zwaarte, welke men in zyne Beelden zo veelvuldig aantreft. — Een ander gebrek by deezen grooten Schilder is de weinige aandagt door hem beſteed op de plooijen en vouwen in de kleeding, bovenal in die zyner Vrouwenbeelden; zeer zeldzaam ſtraalt 'er keuze of kunde in door.

CAR-

CARLO MARATTI en RUBENS liepen, ten deezen aanziene, in uiterften; deeze liet te veel kunsts in de fchikking der Kleederen doorftraalen, geene befteedde 'er te weinig aan. De kleeding van RUBENS, daarenboven, is niet eigenlyk historisch; de hoedanigheid van de ftoffe, waar uit dezelve is zamengefteld, is al te duidelyk onderfcheiden; hier in gelykende op de manier van PAUL VERONESE. Deeze kleeding ftoot by RUBENS minder, dan het zou doen by veele andere Schilders; dewyl het voor een gedeelte iets toebrengt aan die rykheid, welke het byzonder character van zyn Styl uitmaakt; welke wy egter niet willen voordraagen als van de eenvoudigfte en verhevenfte foort.

Het onderfcheid in de manier van RUBENS, van eenig ander Schilder vóór hem, doet zich nergens meer onderfcheiden in kennen, dan in zyne kleuren; geheel onderfcheiden, in dit opzigt, van TITIAAN, COREGGIO, of eenig ander, in deeze byzonderheid uitfteekend, Schilder. De uitwerking, welke zyne Schilderftukken doen, mag niet oneigen vergeleeken worden by eene zamenvoeging van bloem-trosfen; alle zyne kleuren zyn zo helder en zo fchoon; ten zelfden tyde heeft hy weeten te vermyden dat uitwerkzel, welk iemand veelligt zou verwagten dat zulke vrolyke kleuren moesten voortbrengen; in dit opzigt gelykt hy BAROCCI meer dan eenig ander Schilder. 't Geen gezegd werd van zeker Schilder der Oudheid, is toepasfelyk op deeze beide Kunftenaars, „ dat hunne beelden 'er uitzien als of zy met roozen „ gevoed waren."

Het zou voor een' Schilder eene Studie, hem waardig en voordeelig, weezen, naa te gaan het onderfcheid, en de oorzaak van dat onderfcheid, der uitwerking van de Stukken van COREGGIO en RUBENS; beiden, fchoon op eene verfchillende wyze, uitmuntende Meesters. De voorkeuze zou waarfchynlyk gegeeven worden naar de verfchillende Kunsthebbelykheden der Kunstkenneren. Zy, die hunne vroegfte indrukken ontvangen hadden uit de Werken van RUBENS, zouden COREGGIO houden voor een' Schilder, die met moeite zyne Stukken voltooide; terwyl de Bewonderaars van COREGGIO zouden zeggen, dat RUBENS vastheid ontbreekt. Daar is eene los- en lugtigheid, en gemaklykheid, in de Stukken van RUBENS, zullen zyne Voorftanders uitroepen, en, by vergelyking, eene moeite verraadende bewerking in die van COREG-

GIO; daarentegen zullen diens Bewonderaars klaagen over den agtloozen trant en het onvoltooide in de Stukken van RUBENS, terwyl die van COREGGIO in den hoogsten trap van kieschheid volmaakt zyn. Het geen men mag aanvoeren ten voordeele van het licht, 't welk COREGGIO in zyne Stukken brengt, zal door zyne Berispers voor gemaakt worden uitgekreeten. Men merke hier op, dat ik alleen spreek van den Schildertrant, en het uitwerkzel der Stukken; en wy mogen, ten besluite, 'er van zeggen, naar 't gewoone slot der Herderszangen, dat ieder deezer Schilderen een Krans verdient, zonder de meerderheid aan een van beiden toe te kennen.

Ten besluite moet ik, ten aanziene van RUBENS, herhaalen, 't geen ik meermaalen gezegd heb, ten opzigte van de *Duitsche* of *Vlaamsche* School: — Dat zy, die de uitsteekende verdiensten van deezen grooten Schilder niet kunnen zien, of eene zeer eng beperkte bevatting hebben van de verscheidenheid in Kunstvermogens, of zich laaten wegsleepen door den eens by hun vastgestelden regel, om niets, dan 't geen uit de *Italiaansche* School herkomstig is, goed te keuren.

BEPEINZINGEN BY DE LAATKOMENDE LENTE DEEZES JAARS MDCCXCIX, OP DEN ZESDEN VAN BLOEIMAAND.

De Winter deed al 't aardryk kwynen,
En 't veld is nog schier bleek bestorven om den mond:
De buijen deeden loof en gras en kruid verdwynen;
't Geboomte scheen te sterven in den grond,
En door de bulderende vlaagen
Als van een koude koorts geslagen;
Maar 't liefiyk Jaargety
Komt weder geur en kleur en kragt en leeven
Aan 't kwynend aardryk, aan geboomt' en kruiden, geeven,
Als door een heilzaame artseny.

HOOGVLIET.

Welk een strengen Winter hebben wy door- en afgeleefd! Hoe zag het oog voorwaards op zagtere dagen, by het gevoel der nypendste koude! Hoe verlangend klopte het hart, om de wisseling van de lieve Len-

Lente te aanſchouwen — te gevoelen! Een verlangen, aangroeiende, en in ſterkte toeneemende, met het verwylen. De uitgeſtelde hoop op die Jaargetywisſeling krenkte het hart der onverduldigen —— der *onverduldigen* niet alleen: want deezen zyn altoos over de ſchikkingen des Hemels te onvrede, en de ſteeds klaagende tong is de tolk van het morrend harte —— maar ook van bedagtzaamen en edeler denkenden.

't Beſpiegelend oog aanſchouwde den dorren en tot in 't hart verkleumden grond, door geen koesterende Lentezonneſtraal verwarmd; maar, by aanhoudenheid, door ſchraale, en nog Winterkoude ademende, Winden geteisterd. De vrugtbaarheid ſcheen verſtorven in den ſchoot des aardryks. Geen malſche regendruppelen bragten geneezing; Sneeuw en Hagel voerden nieuwe koude aan, by het loeijen van de Noordwester guure vlaagen, die ſoms den heerſchenden Oostenwind afwisſelden, en alles', wat het malſche Zuiden medebrengt, verwyderden.

Dag aan dag zag men de gehoopte verandering te gemoete; maar zy daagde niet op. Menſchen, gewoon op natuurverſchynzelen agt te geeven, en daar uit volgende Weersveranderingen te gisſen of te ſpellen, liepen uiteen in hunne vooruitzigten. Behalven het weifelende in hunne voortekenen zelve, ſpeelde daar onder de verſchillende geaartheid, en hadt deeze invloed op hunne verwagtingen en voorſpellingen; die toch meest na den ongunſtigſten kant neigden, en den goeden dag der Weersverandering verre ſtelden.

De Liefhebber van Bloemen en Gewasſen, die lachende cieraaden der Groeijende Natuur, bezogt zynen Hof. Vergeefsch zag zyn oog na de vroeg vooruitloopende Lenteverkondigers in het Plantenryk. —— Leefden zy, Bloem vertoonden zy niet; en hoe veele waren geheel dood! Welk een dor en droef gelaat, ter plaatze waar anders de Lentebloempjes met hartverjeugdigende kleur en geur prykten! —— De Hyacint, gewoon zo gezetten bloeityd te houden, dat men na *Haarlem's* Bloemwaranden, op vastbepaalde dagen, Bloempartyen aanlegt, ſcheen zynen tyd te vergeeten, en even door den grond te booren, ten dage dat hy anders met een frisſen tros prykt, door kleur het oog verrukt, en door geur den neus ſtreelt. Diens tyd- en bloeigenooten vertoonden zich in

denzelfden agterlyken ſtaat. De Lente was met haare ſchoonheden als te rug geſchooven.

Hoe verre was het 'er af, dat de Boomgaard zich als een Bloemtuin vertoonde, en Boomen met veelkleurige Bloezems, de lachende aankondigers van aanſtaande vrugten, prykten! De verlengde Winter verboodt elk den Dichter naa te zeggen:

De bloozende Abrikoos behaagt
Door duizend hagelwitte bloemen.
Met friſſcher kleur ontvonkt geen maagd
De harten die haar ſchoonheid roemen,
Dan de eedle Perſik; ieder tak
Kan tot een ſierlyk tuiltjen ſtrekken;
Terwyl langs 't volgeleide vak
Een reeks van takjens de oogen trekken.
Met ronde trosjens prykt de Pruim,
Waar na de monden watertanden.
De hooge Peer, die de armen ruim
Vaneen ſpreidt, voelt zyn boezem branden;
Zyn ſappen ryzen door dat vuur;
Zyn knoppen zwellen, berſten, baaren
De ſchoonſte bloemen uur op uur,
Waar in de zinnen ſpeelevaaren.
De purpren blos des Appels lacht
Ons aan met fraai verſchiet van kleuren,
Waar uit de traage hoop verwagt
Of prikkelende of zoete geuren.

Magna molimur parvi.

Het Wintergraan, in 't Naajaar ten ſchoot des Aardryks uitgelokt, ſcheen zich weder daar in te verbergen, en de hoop des Akkermans geheel te leur te ſtellen. Terwyl de nog naauwlyks bearbeidbaare grond zich tegen de noeste poogingen des arbeiders als aankantte, om de Vrugtbeginzels te ontvangen, die Zomergewasſen teelen, of tegen den Herfst een volvrolyken Oogst belooven. —— Welk een veelvuldig onheil ſpellend vooruitzigt!

De

De Grasplant, tegen zo veel leeds bestand, hadt de felle Winterkoude wel verduurd. Doch hoe heide-agtig, hoe laag, hoe ineengekrompen, kroop dezelve als in den grond weg! Veeman zag den tyd gebooren om zyn Vee ter muffe stalle uit te dryven; maar die tyd schonk op 't land geen voedzel. Treurig schouwspel! nog treuriger, daar de Wintervoorraad van Hooi, wegens den vroeg ingevallen Winter eer dan gewoonlyk aangetast, en van het door de koude hongerig Vee in ruimer maate dan anders gebruikt, ten einde liep. De meest ledige Hooiklamp en Zolder spellen veelvuldig en onboetbaar gebrek voor een aantal monden; die zo veel monden op hunne beurt voeden. Van dag tot dag ziet hy uit en om, neemt wind en andere weerverschynzelen waar, tragt 'er hoop uit te scheppen; maar voelt vaak zyne vrees aangroeijen. De Nieuwspapieren melden hem van Landen en Streeken, waar thans de nood de rieten daken der boeren het Vee ter spyze doet geeven. Hy beeft op dit berigt! Hy weet niet welk een lot hem met zyn Vee, zyn schat, over 't hoofd hangt. Hoe dikwyls klaagt Veeman zonder grond! Thans billykt elk zyne klagt, en het medelydend hart deelt in zyn leed —— zyn leed —— ja —— meer ook een leed, 't welk algemeenen ramp, uit behoefte aan het noodwendige, moet baaren.

Zou ik, dit bepeinzende, u vergeeten, myne Landgenooten, die, door Waterwee bezogt, uw Vee wel deels geborgen hebt; doch van den ruimer of schraaler voorraad niets konde medevoeren; dien gy met weenende oogen agterliet. —— Uw ramp is dubbel treffend! Uw vooruitzigt geheel donker — mag zulks vooruitzigt heeten. Gy, gy mengt uwe traanen met hun, wier Menschliefde u opnam, en dus lang verzorgde!

Zou ik aan u niet denken, Medemenschen, die, schoon op een grooteren afstand van my verwyderd, by het geleeden Winterleed, by het spade daagend Voorjaar, den geesfel des dollen Krygs gevoelt, en het gebrek, uit dien hoofde, dubbel rondsom u hoenen waart. —— Ja —— Ik deel, als Mensch, in uwen druk. Myne Bede voor uwe verlossing klimt ten Hemel!

Dan deeze treurige Bepeinzingen neemen een keer — zy worden door andere afgewisseld. De morgenstond op den zesden van u, ô Bloeimaand! spelt my dat gy uw Naam

Naam niet verkeerdlyk draagt, dat gy dien met allen regt moogt behouden. —— Hoe zeer, hoe schielyk, is de my omringende Dampkring veranderd! Een Lentegeur komt my verkwiklyk te gemoet! In den nagt, terwyl de slaap myne oogen look, viel die verwisseling, zo zalig, voor. De Wind moge nog uit het voorheen zo veel koude aanvoerende Oosten waaijen, het is een labber koeltje, 't geen de Lente aanvoert —— de lang verbeide, de van den Hemel vuurig afgesmeekte, Lente, naa zo lang agterblyven nu dubbel welkom. Wie aanschouwt, wie gevoelt u, zonder opgetoogenheid, zonder het dankbaar hart opwaards te heffen! Maaken wy de taal eens Dichters, by eene andere gelegenheid geuit, hier de onze:

Zou de Mensch niet opwaards kyken!
Menschen, die de liefdeblyken
Van de Hemelgunst verryken;
Voelt gy die Herschepping niet!

J. VAN DYK.

Dan tegen den avond van dien herscheppenden Dag betrekt de lugt met dikke wolken. —— Deeze spellen Regen, deeze kundigen een Donderbui aan. —— De avond valt; de Regen komt; de Blixem schittert; de Donder kraakt. — Het lachend tooneel des daags wordt afgewisseld door een donkeren nagt, alleen verlicht van gloende Blixemstraalen.

Zal dit myne opgewakkerde hoop te nederslaan? Zal dit myne troostvolle gedagten, deezen dag gekoesterd, doen verdwynen? Zal ik luisteren na de inboezemingen des altoos het ergst denkenden, het ongunstigst lot verwagtenden, die, op deezen dag, by het zamentrekken der onweerswolken, niet alleen by zich zelven peinsden, maar als hunne gedagten openbaarden, dat de dreigende Onweersvlaag waarschynlyk op nieuw van Koude zou gevolgd worden, en ons in het oude leed dompelen? Neen, veel liever stem ik in met evengemelden Dichter, en roep myne Lotgenooten, by deeze gunstige Weersverwisseling, toe:

't Is

'T Is voor u een gouden regen:
Ziet rondsom u, allerwegen
Treedt de vrugtbaarheid u tegen.
Alles riekt vernieuwd en frisch.
Beeft niet voor den schorren donder,
Houd dien voor geen straffend wonder:
Neen. Hier schuilt een Godheid onder,
Die aan 't Menschdom gunstig is.

Immers zyn de donderslagen
Stemmen van Gods welbehaagen,
Die verlenging onzer dagen
In de zuivre lugt gebiedt.
't Blikzemvuur verteert de dampen,
Stopt de bronnen onzer rampen:
Wyl 't in onze leevenslampen
Olie van gezondheid giet.

Gelukkig is de ongunstige voorspelling, wegens dé mogelyke wederkeering der gevreesde Koude, niet gevolgd. —— Zagtheid, streelende zagtheid, bleef, naa het afloopen der Onweersbuie, in ons Lugtgewest heerschen. —— Deeze spelt de gewenschte voortduuring der spade gekomene Lente. —— Deeze doet ons, met den *Abtswoudschen* Zanger, ook nu, in het vooruitzigt op het verjongen der Natuur, en het byblyven des Lenteweers, volvrolyk aanheffen:

Zo verdween met natte leden
's Winters graauwe dwinglandy
Voor de groene monarchy
Der bebloemde lieflykheden.
Zo genaakt de zomerbrand
't Vee- en Vischryk Nederland.

d'Overvriendelyke Lente,
Weer bezield door 't zonnevier,
Monstert met haar schoonsten zwier.
D'edle Bloeimaand, naar gewente

Met

Met de prilste blaên bekranst,
Pronkt en lonkt en lacht en danst.

'T Westen (*) waait met bolle vlaagen
Weelig t'onswaart pas op pas;
Spichtig riet en mollig gras
Danken 't zoet der zagte dagen
Voor den groei, die 't hart bekoort,
Daar men hem nu piepen hoort.

Haagen worden paradyzen,
En het versch ontlooken kruid
Waasemt zulke geuren uit,
Dat 'er dooden van verryzen;
D'aarde toont in wyk by wyk
Schaduwen van 't Hemelryk.

Nu, myne Land- en Lotgenooten! zo veel uwe omstandigheden zulks gehengen, niet in huis gezuft. —— Nu het Feest der zich verjongende Natuur gevierd. —— Nu beantwoord aan de taal des evengemelden Dichters:

'T Veld vergeet zyn mond te fluiten,
En de steên, met lust verlaên,
Ryden, vaaren nu en gaan,
Om een Meygezigt, na buiten.
Daar verdwaalen d'oogen bly
In Gods landschapschildery!

Daar, daar is het, Land- en Lotgenooten! dat wy thans, met een vernieuwden en diepen indruk, dien zelfden Dichter mogen naazeggen:

D'uchtend dauwt Gods zegeningen
Op de bloesems, boôn der vrugt.
Loof en wemelende lugt
Hoort men liefdedeuntjes zingen.

'T Min-

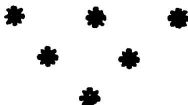
(*) Terwyl ik dit schryf is de Wind in dien hoek.

'*t Minnen hadt nooit beter aart.*
Zie, ei zie, hoe alles paart!

Het schoon, 't geen ons de zo zeer verlangde en ten deezen dage herschapen Meytyd biedt, moet ons hart in rechtschapene Dankbaarheid ontvonken. — Of zouden wy, ongevoelig voor zo veel schoons en nuts, —— ongevoelig voor het beginzel van zo veel onontbeerlyk noodzaaklyks, die verwisseling aanschouwen, en het oog niet opwaards heffen tot HEM, die de Jaargetyden regelt, van wiens onderhoudende Voorzorge leeven en welvaart te eenemaal afhangt? Dat zy verre! Veel meer past het ons de taal van POOT te voeren, waar mede ik deeze myne Bepeinzingen besluit:

Hemel! leer ons recht bemerken,
Hoe gy voor ons welzyn waakt
En de tyden vrugtbaar maakt;
Leer ons in die milde werken
U meer vinden, vry van smart,
En vernieuw ons wintersch hart.

Dat blyv' dor noch koud van deugden,
Maar vereere uw Majesteit
Wasdomryke dankbaarheid.
Met de schepzels, die 't verheugden,
Hou 't uw' lof zo fris en groen
Als gy 't groenste Bloeisaizoen.

LOF-

LOFLYK VOORBEELD VAN MENSCHLIEVENDE HULPVAARDIGHEID, AAN DE HUISVROUW VAN P. G. WITSEN GEYSBEEK BETOOND.

Alles, wat gy wilt dat u de menschen zullen doen; doe gy hen ook alzo.

CHRISTUS.

Had ik, in de maand September des voorleden jaars, het zielstrelend genoegen, om de menschlievende handelwyze van Mevrouwe HOGGUER, omtrent een' Drenkeling, in het openbaar, door eenige dichtregelen, met een gevoelvol hart toe te juigchen: met welk een vuur en gewaarwording van dankbaarheid maak ik thans het gedrag eeniger edelmoedige menschen, in een verschrikkelyk geval, dat my zelven onmiddelyk betrof, openbaar! een gedrag, het welk hunne welgeplaatste harten tot eeuwige eere, onze natuurgenooten tot een navolgenswaardig voorbeeld, en my tot een onderwerp van gevoelige erkentenis strekken zal! terwyl het de waereld tevens doet zien, dat de menschlievende deugd niet slechts in het hart van vermogenden woont, maar ook dikwyls den boezem der lieden van zogenaamden geringeren stand in behulpzaamen yver blaken doet.

Het was op den 22 April, ll. dat ik met myne hoogzwangere Vrouw, van Delft, over Leyden en Haarlem, in de trekschuit naar Amsteldam varende, zy, tusschen Haarlem en Halfwegen, de kentekens eener nabyzynde verlossing gevoelde, welken welhaast door een', zo 't scheen, volkomen arbeid gevolgd wierden, eer wy te Halfwegen waren, alwaar men genoodzaakt is van schuit te verwisselen. Met groote moeite kreeg ik haar eindelyk aan de andere schuit; schoon wy plaatsen in de roef en tot hier toe daar van gebruik gemaakt hadden, verkoos zy nu liever in het ruim van de schuit te zitten, om dat het haar in de roef te benaauwd was; want, behalven wy, waren 'er nog zes andere persoonen in, (waaronder vier vrouwen!) volgens het uitwendige, zogenaamde *fatzoenlyke* lieden; doch wier inwendig gestel zeer *onfatzoenlyk* moet geweest zyn, vermits zy, wel verre van myne Vrouw en my de roef af te staan, gelyk in diergelyke gevallen altoos de welvoeglykheid zou vorderen, my in tegendeel myne byna halfdoode Vrouw op Halfwegen in de schuit lieten slepen, terwyl zy zeer gemaklyk en met de grootste onverschilligheid hun kopje thee in de roef bleven drinken, even als of de nood van hunn' evenmensch hen niets aanging. Veel edelaartiger menschen troffen wy in de schuit aan, die oogenblikkelyk myne kermende

de en in ſtuiptrekkingen wegkrimpende Vrouw de gemaklykſte plaats aanboden, haar vertroostten en moed inſpraken. Inzonderheid verdient het gedrag der menschlievende Vrouw van den Heer EVERARDUS ENGELEN geroemd te worden: deze braave Dame, ſchoon zelf nimmer kinderen gehad hebbende, onttrok zich echter niet aan de billyke verpligting, die ieder opgelegd is, om zyn' medemensch in nood by te ſtaan: zy bood met haar Dienstmeisje myne lydende Vrouw allen mogelyken byſtand, en heeft haar noch myn kind verlaten, voor dat beiden in onze woning behoorlyk verzorgd en te bed waren.

De pynlyke voortekens der naderende Verlosſing met hevige vlaagen toenemende, wanhoopten wy Amſteldam te kunnen bereiken, voor moeder en kind door mangel aan hulp omgekomen waren; want geen der aanwezig zynde eenige Vroedkundige kennis bezittende, durfde niemant het wagen de Verlosſing te ondernemen. Ik was zinneloos dat ik het voorwerp myner liefde dus moest zien lyden, en ieder oogenblik moest vrezen dat de dood een einde daaraan maken zou, zonder dat het in myn vermogen was haar te redden. Het uur dat ik met zo veel verlangen te gemoet gezien had, dat het eerſte huwelyksſpruitje onzen vernoegden echt nog heilryker zou maken, was dus voor my een uur van onbeſchryflyken angst en wanhoop; ja, de laatſte dreef my, daar de reden en het vertrouwen op de Voorzienigheid my begaven, tot een afgryslyk beſluit, het welk ik my, zonder ſiddering, niet kan herinneren, veel minder koelzinnig hier verhalen; ik wilde, daar alle redding onmooglyk ſcheen, een einde aan de elende maken, die voor my onuitſtaanlyk was.

In dezen radeloozen toeſtand genaakten wy Sloterdyk; en het viel den braaven menschlievenden Schipper, JACOBUS CAS, in, om de aldaar wonende Vroedvrouw, Jufvrouw C. J. MAALENSTEIN, in de ſchuit te laten komen, die zich ook onmiddelyk by myne lydende Vrouw begaf, met oogmerk om haar by zich in huis te laten brengen; doch dit was niet mogelyk, dewyl zy reeds op het punt van verlosſen was; waarom zy, haar, op de bestvoeglykſte wyze, op den grond van de ſchuit geplaatst hebbende, de Verlosſing ondernam, en myne Vrouw aanmoedigde, dezelve, zo veel mogelyk, te bevorderen, welke, op het oogenblik dat de ſchuit aan de legplaats aankwam, zo gelukkig als voorſpoedig volbragt wierd. De geboorte van een' welgeſchapen Zoon, die, wanneer dezelve tot mynent ware voorgevallen, voor my een oogenblik van onuitſpreeklyke vreugd zou geweest zyn, verdubbelde myn' angst en bekommering: ik duchtte met reden, dat zyne eerſte kreet de Lykzang op myne dierbaare Echtgenoote zou geweest zyn, die ik flaauw en ſchier levenloos in myne bevende armen hield. Myn toeſtand laat zich beter gevoelen dan beſchryven: hier eene afgematte en

byna zieltogende Vrouw, die my nog in haaren ysfelyken toe-ſtand tot moed en bedaardheid vermaande, en my door haar geduld en lydzaamheid daarvan zelf het voorbeeld gaf, terwyl de tedere naamen, waarmede zy my aanſprak, my tevens het hart doorſneeden; dáár een pasgeboren Wigtje in den ſchoot van de menschlievende Mevrouw ENGELEN, die hetzelve met haare kleederen voor de koude beſchermde; zynde wy van niets voorzien om het kind te dekken, en de kermende en om hulp ſmekende Kraamvrouw te redden, dan ons beider kleederen, die te Haarlem doornat van den regen, en bygevolg tot beide einden ondienſtig geworden waren. Wie is 'er die dit akelig tooneel gevoelloos kon aanzien, buiten de *fatzoenlyke* lieden in de roef! Wat nu gedaan! ſchreeuwde ik, in traanen weg-ſmeltende; myne Vrouw bezwykt, myn kind verſtyft! De braa-ve Vroedvrouw, Mevrouw ENGELEN en haar Dienstmeisje ont-deden zich van eenige kleederen en linnen uit een pakje, het welk de laatſten by zich hadden, om daarmede de twee my zo dierbaare wezens te hulp te komen; en de voornoemde edelmoedige Schipper JACOBUS CAS, en zyn Knecht WILLEM BRASPENNING, (naamen, welke waardig zyn, in alle edeldenkende harten gegraveerd te worden,) boden zich aan, om ons in de Stad, en zo na mogelyk aan myn huis, te vaaren, niet-tegenſtaande van de Haarlemmer Poort tot aan de Kruisſtraat, alwaar ik woonde, een afſtand van byna een uur is. Met warme dankbaarheid aanvaardde ik het gulhartig aanbod dezer edel-moedige menſchen, en myne Vrouw wierd door hen zo zagt mogelyk gelukkig uit de ſchuit in onze woning overgevoerd, alwaar zy met hulp der braave Vrouwen verder verzorgd, te bed gebragt, en het kind behoorlyk gereinigd en gebakerd wierd. De bekwaame Vroedvrouw bleef tot over *half* tien uuren by myne zwakke Vrouw; hoe gaarne ik haar de *geheele* nacht gehuisvest had, was de braave Vrouw te ſterk aan haa-ren gewigtigen pligt gehecht, welke haar voorſchreef geen nacht van het Dorp te mogen blyven, om van myn aanbod gebruik te maken; zy begeerde zelfs niet eens een rydtuig, en wilde volſtrekt niet gedogen dat ik myne Vrouw zou ver-laten, om haar langs den eenzaamen, duisteren, weg te verzel-len, dien zy genoodzaakt was *geheel alleen op muilen te gaan*; my verzekerende over eenige dagen weder te komen, om naar den toeſtand myner Vrouw te vernemen, het welk zy ook nagekomen is. Dit zonderling en ysfelyk geval is thans negen dagen geleden, en myne Vrouw en Kind zyn by uitſtek wel-varende.

Ik heb het myn' pligt gerekend, dit geval, door middel van dit geächt *Maandwerk*, openbaar te maken: deels om, dewyl het toch ruchtbaar is, en door de verſchillende wyzen, waarop het verhaald wordt, zeer ligt een onderwerp van ſpotterny zou kunnen worden, waarby de eer myner Vrouw tevens lyden kon,

kon, de waereld volgens een door my zelven opgesteld Bericht, en niet volgens met logens gestoffeerde vertelsels, over dit geval te laten oordeelen; deels, en ook wel voornamelyk, om het onderscheiden gedrag der daarby aanwezig geweest zynde, als in een tafereel, in het openbaar ten toon te hangen: het is eene gewigtige bydrage tot de biographie van menschenvrinden, en strekt de menschlievendheid tot eer. De naamen der edelmoedige menschen, die my zo bereidwillig de behulpzaame hand geboden hebben, schitteren daarin schooner dan in gouden letteren op zwart marmer. De openbaare betuiging myner warme dankërkentenis is geenzins eene beloning aan de braafheid van hun gedrag geëvenredigd: zy vinden dezelve in hunne edelmoedige harten, en in den gelukkigen uitslag hunner welmenend aangewende pogingen; terwyl het my aan den anderen kant verheugt, dat ik de naamen der zogenaamde *fatsoenlyke* lieden uit de roef niet weet, en dus dezelven hier tot hunne schande en beschaming niet behoef bekend te maken, hoewel zy mogelyk dit gevoel zo min zullen kennen als dat der edele menschenliefde. Dat zy, dit lezende, zich nogthans verzekerd houden, dat hun onmedogend gedrag hen door my en myne Vrouw van harten vergeven is, indien hun geweten het hen insgelyks vergeven kan! Ik zal voor het overige geen nasporingen doen, wie zy zyn mogen: dat hunne naamen onder menschenvrinden eeuwig in vergetelheid begraven blyven!

Amsteldam P. G. WITSEN GEYSBEEK.
1 May 1799.

ZONDERLINGE EN AANMERKELYKE DOOD VAN DEN VERMAARDEN TOONEELSPEELER PALMER.

De vermaarde Tooneelspeeler PALMER, van het Tooneel van *Coventgarden*, te *Londen*, had sedert eenigen tyd te *Leverpool* gespeeld. Neerslagtig over den dood zyner Echtgenoote en Zoon, die hy kort na elkander verloor, gaf hy dikwyls blyken van eene hevige droefheid, waartegen de vertroostingen zyner Vrienden vruchteloos waren; echter speelde hy, weinig tyds daarna, een zyner voornaamste rollen, *de jonge Wilding*, in *de Logenaar*, met veel leevendigheid, en komiek.

Den 2 Augustus 1798 moest hy de moeilyke rol speelen van den *Onbekenden*, in het Stuk van KOTZEBUE, getyteld: *Menschenhaat en Berouw*. In de twee eerste Bedryven toonde PALMER geen de minste ontroering; maar in het derde scheen hy ongemeen bedroefd, toen hy op het tooneel trad; en wanneer hy den *Major Horst* moest antwoorden op deszelfs vraag naar den welstand zyner kinderen, trof hem het kortgeleden verlies

zyns Zoons zodanig, dat hy op den grond viel, een' zwaaren zucht gaf, en op het oogenblik bezweek.

Het publiek geloofde in het eerst, dat het slechts een tooneelcoup was, om de hevigheid van zyn gevoel uit te drukken; maar toen men hem dood en geheel styf zag wegdraagen, veranderde de verwondering in een' algemeenen schrik. Alle hulp der Doktors was vruchteloos; men hoorde de klagten der vrouwen en zyner medgezellen. Eindelyk verscheen de Direkteur AIKIN op het tooneel; doch de traanen en snikken beletteden hem een enkel woord te spreeken: een andere Tooneelspeeler, INCLEDON, beproefde het verhaal te doen van hetgeen gebeurd was; maar hy was ook niet in staat dan slechts eenige woorden te stamelen. — De laatste woorden, die PALMER sprak, waren: *There is another and a better world!* ('Er is eene andere en betere waereld!) Zy zullen gegraveerd worden op zyn Grafzerk te *Wolton*, alwaar hy met veel plegtigheid begraaven is. Hy stierf in den ouderdom van 57 jaaren.

Naardien zyne geldmiddelen juist niet in den besten staat waren, hadden zyne schuldeisschers zyn leven verassureerd, in de Assurantie van *Blackfriar*, voor L. 2000 St., die zy thans verpligt zyn te betaalen. Hy laat eene talryke familie na, die van hulp ontbloot is, en ieder betreurt hem als een' der eerste Tooneelspeelers. Hy was met de Knechtsrollen begonnen.

Toen men te *Leverpool* ten voordeele der vier Kinderen van PALMER speelde, deed HOLMAN eene Aanspraak, opgesteld door den beroemden Historieschryver ROSCOW, die eene algemeene ontroering te weeg bragt: zy behelsde, nevens zeer sombere uitdrukkingen, ook de laatste woorden van PALMER, die wy aangehaald hebben.

Lady DERBY, die eertyds op het tooneel met PALMER speelde, gaf voor zichzelve aan deze vertooning L. 50 St. De vertooning, die gegeeven is ten voordeele der familie van PALMER, op het Tooneel van de Opera, te *Londen*, heeft L. 700 St. opgebragt. De Broeder van PALMER wilde eene Aanspraak aan de aanschouwers doen, vervaardigd door COLMAN; maar de traanen en snikken versmoorden zyne stem: het publiek wierd daardoor leevendiger getroffen dan door de welspreekendste woorden, en overlaadde dezen tederen Broeder met toejuigchingen.

Wy herinneren ons, by deze gelegenheid, verscheiden dergelyke gebeurtenissen. MOLIERE gevoelde de eerste tekenen zyner doodelyke ziekte op het tooneel, in de rol van den *Ingebeelden Zieken*; MONTFLEURI stierf na de uitvoering der hevige rol van *Orestes*, in de *Andromaché* van RACINE; BOND, die de rol van *Lusignan*, in *Zaïre*, met zo veel gevoel speelde, stierf, in het oogenblik, dat *Zaïre* hem, in een' leuningstoel zittende, aansprak, zonder de geringste beweeging.

VOOR-

VOORVAL, SCUDERY EN ZYNE ZUSTER BETREFFEND.

SCUDERY met zyne Zuster, op reis zynde, zouden te *Pont Saint-Esprit*, de nagtrust neemen. Eer zy elk in 't voor hun gereed gemaakte bedde gingen, sprak SCUDERY met zyne Zuster over het Stuk van *Cyrus*, 't welk zy te zamen vervaardigden. „ Wat zullen wy doen," zeide de Broeder, „ met den Prins MAZARE?" —— „ My dunkt," antwoordde de Zuster, „ dat wy hem met vergif moeten van kant helpen." —— „ Neen," was 's Broeders antwoord, „ wy „ moeten dien Prins langer in 't leeven laaten, dewyl hy nog „ iets te volvoeren heeft, en wy hebben het in onze magt „ hem te dooden als 't ons lust."

Geduurende dit onderhoud tusschen den Broeder en Zuster, over het lot van Prins MAZARE, hadt een Koopman, die te bedde lag in een ander vertrek, alleen door een dun houten beschot van dat deezer Spreekeren afgezonderd, dit geheele gesprek afgeluisterd. Zich verzekerd houdende, dat deeze hem onbekende lieden over niets minder gesprooken hadden dan het beraamen van den moord van eenig Prins, rees hy op, en ging ylings na de Overheid der plaatze, om die van dit snood oogmerk te verwittigen.

SCUDERY werd nevens zyne Zuster gevangen genomen, in dien staat na *Parys* gezonden, en voor het Hof te regt gesteld. Beiden gaven zy verslag van het ontworpen Werk, en de Vryspraak volgde onmiddelyk, onder een groot geschater van laehen.

IETS OVER DE CONTRASTEN.

(Uit de *Memoires, ou Essays sur la Musique, par* M. GRETRY.)

'T Is door het Contrast dat de aandoenlykheid voornaamlyk wordt opgewekt. Eene onverschillige omstandigheid, wanneer dezelve in Contrast komt met iets, 't geen daar aan belang byzet, brengt vermenigvuldigde uitwerkzels voort. Geen denkbeeld wordt met kragt der verbeeldinge voorgehouden, als het niet gepaard gaat met het contrasteerende; dit rust op denzelfden grond als het Licht en Donker in eene Schildery. Een Kunstbeoefenaar legt 'er zich op toe, om die Contrasten daar te stellen, welke hem gevoeliger dan iemand anders treffen. De Schildery van de *Arcadische dansende Schaapherders*, door

POUSSIN, wordt menigmaal aangehaald, uit hoofde van het treffend Contrast daarin gebragt: een Graftombe is geplaatst in het gezigt des vrolyk huppelenden Gezelschaps; op dezelve staat geschreeven: *Ik was ten eenigen tyde ook een Arcadische Schaapherder!*

Staande onze Omwenteling in *Frankryk*, voelde ik my dikwerf getroffen door Contrasten, welke nimmer uit myne verbeelding of geheugen zullen worden uitgewischt, en die, uit aanmerking der tydsomstandigheden, dieper indrukkende en verschriklyker zyn dan de Schildery van POUSSIN. —— In deezen tyd, de schriklykheid van welke, van eeuw tot eeuw, zal overgereikt worden, onder den tytel van *Schrikbewind*, keerde ik 's avonds te rugge uit een tuin, gelegen in de *Camps Elisées*, waar ik genoodigd geweest was om een zeldzaame bloem te zien. Ik bevond my alleen, en zou den geur van duizend bloemen genooten hebben, by het heerlyk vertoon der ondergaande zon, indien openbaare rampen myne ziel niet overstort hadden met de diepstgaandste treurigheid.

Ik naderde *la Place de la Revolution*; eertyds het Plein van LODEWYK DEN XV. Het speelen op Speeltuigen trof myn oor. Ik trad eenige stappen voorwaards, en bevond dat het bestond uit Vioolen, een Taboret, en een Fluit; onder dit geluid vermengde zich het geroep der vrolyk dansfenden. Ik dagt op het Contrast in de tooneelen deezes leevens, wanneer een der Voorbygangeren my wees op een *Guillotine*. Ik wendde myne oogen derwaards, en de heillooze Byl rees en viel twaalf of veertien maalen agtereen. Muzyk en Dans aan de eene zyde, stroomen Bloeds aan de andere; de geur der bloemen, de lieflykheid der Lente, de straalen der ondergaande Zon, die nimmer weder voor die slachtoffers zou daagen — — — ! waren onuitwischbaare beelden! —— Om een digter naderen tot dit schriklyk Tooneel te ontwyken, haastte ik my om een bystraat in te slaan: dan ik werd verhinderd door den wagen, waar op de lillende leden van deeze slachtoffers geworpen lagen: en op dit pas hoorde ik de volgende pooging om aartig te weezen; de Voerman van dit voertuig der Slachting riep: *still still Burgers! zy slaapen!*

TURK-

TURKSCHE VOORZEGGING.

(*Uit het Fransch.*)

Indien ik een weinig meer Wysgeer ware, zou ik mogelyk om het algemeen gevoelen, wegens het gezegde: *Een Spreekwoord liegt niet*, durven lagchen. Het schynt my ten minsten, dat de Turken het Spreekwoord: *Geen Profeet is geacht in zyn Vaderland*, tot een logen maaken; en ik heb reden te gelooven, dat elk van myn gevoelen zal zyn, wanneer men het volgende zal geleezen hebben uit *Le Voyage de* PAUL LUCAS, *au Levant. Tom. I. pag.* 271 *& suiv. Edit. Vandive, Paris* 1704.

„ In hoedanigheid van Geneesheer, ging ik den Cadi bezoeken, wiens huis zeer fraai is; hy ontfing my zeer wel, en liet ons Koffy en Sorbet geeven. In het gesprek, dat wy samen hadden, vroeg ik hem, waarom hy zo veel onkosten besteed had aan een huis als het zyne, dat in de daad fraai was, doch, slechts van aarde gebouwd zynde, zeer kort van duur zoude zyn; dat hy met dezelfde onkosten een even schoon huis van steen kon bouwen, dat veel duurzaamer was. Dit is de gewoonte onder ons niet, antwoordde hy, wooningen te hebben, die langer duuren dan ons leven. Maar, hernam ik, dit zou goed zyn als de menschen geen kinderen nalieten. Zou het niet beter zyn, dat de ryke Vaders schoone huizen lieten bouwen, die hun tot eer verstrekten, en hunne kinderen van nut waren na hunnen dood? Nog ééns, zeide hy, dit is de gewoonte onder ons niet; de kinderen bewoonen nooit de huizen hunner Vaders: zy verlaaten ze, en laaten ze instorten. Welnu, hervatte ik, zou het tot uwe eigen voldoening niet glorieryker voor u zyn, dat uwe huizen na u bestonden, om eenigermaate uwe nagedachtenis te vereeuwigen? Neen, neen, viel de Cadi in, wy hebben eene Voorzegging, die ons bedreigt, dat de Franschen ééns meester van het geheele Land der Musulmannen zullen zyn; dit gebeurende, zouden zy in het huis woonen, dat ik heb doen bouwen; zy zouden 'er spek eeten, en het ontheiligen. Laaten zy zelf huizen bouwen, als zy willen: de onze zullen zo lang niet duuren."

Ik herhaal het, indien ik een gezegde, geheiligd door een groot verloop van tyd, durfde bespotten, ik zou gelooven, dat de Overwinningen van onze Legers in het Oosten bewyzen, dat de goede Cadi van *Balbec*, in 1699, beter Profeet

feet was, dan onze onsterflyke NOSTRADAMUS, dien zo veel lieden van eene zekere clasfe, met zo veel drifts, geraadpleegd hebben, geduurende de eerste dagen onzer glorieryke Omwenteling, in de hoop van daarin een kind in de wieg gesmoord te vinden.

ANEKDOTE VAN BUONAPARTE.

Toen BUONAPARTE te *Parys* was, bevond hy zich eens in gezelschap tusschen twee Dames. Een jong Officier, die geestig wilde zyn, zeide: *Waar kan men de Dapperheid beter plaatsen dan tusschen de Schoonheid en het Verstand?* —— *Vreest gy niet beiden te beledigen, Burger?* vroeg BUONAPARTE op zyne beurt.

HANNIBAL EN DE REDENAAR PHORMIO.

HANNIBAL zich te *Ephesen* onthoudende, wilde de waanvolle Redenaar PHORMIO zich doen hooren by eenen Held, wiens Krygsroem de wereld door klonk. De Veldheer willigde die begeerte in, en hoorde den *Peripatetischen* Wysgeer, die nooit eenig deel aan het algemeen Bewind gehad, geen Leger gezien, en veel min eenen Veldslag bygewoond had, eene zeer lange Redenvoering houden over de Pligten eens Veldheers, en breed uitweiden over het geheel beleid des Krygs. De meeste zyner Hoorderen, zyne Stadgenooten, betoonden zich verrukt over PHORMIO's welspreekenheid; en, niet twyfelende of de Held zou zich even zeer des voldaan houden, vroegen zy, vol vertrouwen, den *Carthager*, wat hy van zulk een' Wysgeer zeide? —— Dan zy hoorden, te hunner beschaaminge, dit wel eenigzins ruw, doch welpasfend, antwoord: „ Ik „ hoorde veele oude Gekken, maar nooit grooter Gek dan „ deeze PHORMIO!"

Hoe veele PHORMIO's leeven 'er nog!

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

AANMERKINGEN OVER EENIGE BEDRYVEN EN HET CHARACTER VAN AÄRON DEN HOOGEPRIESTER.

(*Uit het Engelsch.*)

Het Leeven en de Gefchiedenis van AÄRON befpiegelende, gelyk het ons in de Gewyde Oirkonden voorkomt, doet zich als een eerst voorwerp, onzer aanmerkinge waardig, op, de wyze op welke die Perfoonadie in de Gefchiedenis wordt ingevoerd. Op eenmaal vertoont hy zich als eene foort van Hulpbieder van zynen Broeder MOZES; en, in zo verre, minder dan deeze. Nogthans hadt AÄRON eenige voorregten, die hem tot een Perfoon van meer aangelegenheids fchynen te verheffen. Hy was een ouder Broeder, een welfpreekend Man, en begunftigd met Godlyke Inblaazing. Waarom hy, ten aanziene van Gezag, niet boven MOZES gefteld wordt, vinden wy nergens vermeld; en in die onzekerheid mogen wy dit vry toefchryven aan GODS welbehaagen.

Onder de bevestigendfte tekenen, door den Allerhoogften aan MOZES gegeeven, mogen wy rangfchikken het onderhoud, 't welk hy hadt met zynen Broeder AÄRON. 't Zelve door GOD voorzegd zynde, en *terftond* voorvallende, was voor MOZES zeer overtuigend (*). —— Het fchynt ook, dat AÄRON eene reis van twee maanden duurens (†) uit *Egypte* na den Berg *Sinaï*, met groot gevaar en veele kosten vergezeld, niet zou ondernomen hebben, indien hy niet ten vollen verzekerd geweest ware van het gezag des geenen, die hem zondt. Ook kon hy niet verwagt hebben MOZES te zullen vinden, waar hy hem

(*) Men zie iets dergelyks in het geval van JEREMIA, Hoofdft. XXXII: 8.

(†) Zie SHAW's *Travels*.

hem aantrof, zonder Godlyke onderrigting; naardemaal de plaats, in volgenden tyde de *Berg* GODS geheeten, toen onder de algemeene en schaars bezogte plaatzen behoorde. In zo verre, derhalven, als AÄRON een teken was voor MOZES, door hem *daar* te ontmoeten; zo was MOZES desgelyks een teken voor AÄRON. —— AÄRON schynt zich by MOZES vervoegd te hebben, naa het gebeurde met ZIPPORAH. Ongetwyfeld verhaalde hy aan MOZES het voorgevallene in *Egypte*.

Het schynt, dat AÄRON, in *Egypte*, zich in omstandigheden bevonden hebbe, verheven boven die van de laagste Volkssoort. —— Iemand van deeze laatstgemelden, als ten dagelykschen harden arbeid verweezen waren, kon bezwaarlyk tyd vinden, of geld uitspaaren, noodig tot eene Reis na *Horeb*; zyn Gezin en zyn Dagwerk zou hem te zeer gemist hebben. Myns bedunkens, mogen wy veronderstellen, dat, schoon de Familie van deeze Broeders geen eisch, door afkomst, hadt, op eenig Gezag, zy waarschynlyk Persoonen van aanbelang waren, door den eigendom, welken zy bezaten, door de post, welke zy bekleedden, of op eenige andere wyze.

Alleszins waarschynlyk komt het my voor, dat AÄRON een Bevelvoerder over de *Israëliten* was, toen zy in *Egypte* het werk van de hardste dienstbaarheid deeden. Of hy een Oppergebieder dan een ondergeschikt Bevelhebber geweest hebbe; kan niet bepaald worden; misschien wel 't laatstgemelde. Zeker stondt hy onder het hooger gezag van PHARAO's Officieren; dan hy kon, desniettegenstaande, een Bevelhebber onder zyn eigen Volk weezen; want het is in het *Oosten* gebruiklyk, dat, by alle Societeiten, en Handeldryvenden en Werkdoenden een Opperhoofd hebben, die verantwoordelyk is aan het Staatsbestuur. —— Te meer denk ik, dat iets van dien aart hier het geval geweest hebbe; dewyl wy niets vermeld vinden van eenige *Indringing* van AÄRON tot die post; of van eenige *Verkiezing* des Volks, of eenige beschuldiging tegen hem ingebragt door PHARAO, als zich iets aanmaatigende, waar toe zy niet geregtigd waren. Integendeel schynen MOZES en AÄRON beiden door PHARAO zelve erkend, en blykbaar door veelen van 's Vorsten dienaaren gehouden, voor Lieden van aanzien, en blykbaar de geschikte Persoonen om wegens het Volk van *Israël* klagten voor den Koning te brengen.

AÄRON verrigtte de Wonderwerken voor het aangezigte van

van PHARAO, als het veranderen van zyn Staf in een Slange, enz. zonder dat wy iets vermeld vinden van eene betuigde verwondering van PHARAO, hoe een man, die zynen daaglykschen slaafschen arbeid verrigtte, zo veel kunde, zo veel welspreekenheids, bezat. Waren MOZES en AÄRON in 't oog van PHARAO niet meer dan gemeene *Israëliten* geweest, een gevangenis zou onmiddelyk ter straffe van hun bestaan gediend hebben.

Terwyl MOZES ter ontvanginge van de Wet den bergtop van *Sinaï* beklommen hadt, hadt AÄRON nevens HUR de zorge des Volksbestuurs op zich genomen. In dit character vinden wy hem schuldig aan een misdryf, tot welks voorkomen hy zyn gezag hadt behooren aan te wenden. AÄRON's pligtschennis, in dit geval, is niet te verschoonen, schoon men het met eenige Uitleggeren zo breed niet uitmeete als wel anderen gedaan hebben. —— Dan men mag, ten aanziene van het persoonlyk aandeel, 't geen AÄRON hier in nam, vraagen, of diens Geloof en Geduld uitgeput waren? Indien ja, en hy ook veronderstelde dat MOZES gestorven was, dan kon 'er tusschen hun geen heimlyke overeenkomst weezen. Zou AÄRON bestaan hebben te doen 't geen hy deedt, hadt hy de wederkomst van MOZES verwagt? —— diens zo kort op handen zynde wederkomst? —— 't Is waar, hy legt de schuld op het Volk; maar, indien hy eenig laater berigt wegens MOZES ontvangen hadt, (door tusschenkomst van JOSUA, of op eenige andere wyze,) zou hy dan gewaagd hebben eene daad te doen, wegens welke hy wist zeker gestraft te zullen worden? De werkzaamheid van AÄRON om het Altaar te bouwen, en al het verdere tot den Eerdienst aan het Kalf gereed te maaken, en zyne onderwerping kort daar op aan MOZES, laaten zich niet wel verklaaren, zonder Godlyke tusschenkomste te deezer gelegenheid: een geheel tot opstand vervoerd Volk gehoorzaamt aan één enkel wederkeerend Bevelhebber! Niet te min schynt AÄRON, schoon strafwaardig mede-werkzaam, het kwaad meer geduld dan voortgezet te hebben. De uitdrukking, welke wy deswegen aantreffen, is opmerklyk. „ Aldus „ plaagde de HEERE dit Volk, om dat zy dat Kalf ge- „ maakt hadden, het welk AÄRON gemaakt hadt (*).”

Niets, (en dit verdient opmerking,) wordt 'er gezegd van

(*) EXOD. XXXII: 35.

van HUR, den Medegenoot van AÄRON in het bewind over het Volk, wegens het aandeel, 't welk hy gehad hebbe in dien Volks-opſtand. Misſchien oordeelde hy het best zich met die zaak niet te moeijen; dan het was AÄRON's zaak geweest, HUR's gezag, en dat der Oudſten des Volks, in te roepen, was het hem ernst geweest den dollen aanzoek des tot muiten gereeden Volks te ſtuiten. Hy blykt te kort geſchooten te weezen in zyn pligt om het Volksgeweld te ſtuiten, vreezende voor de geaartheid der *Iſraëliten*, door hem, in zyne verontſchuldiging voor het aangezigte van MOZES, met deeze woorden beſchreeven: „ Myns Heeren toorn ontſteeke *niet:* „ gy kent dit volk, *dat in het booze ligt*" (of *een tot misdryf gereeden hoop*) (*).

Het Geſchil met, en de Opſtand van AÄRON en MIRJAM tegen, MOZES (†) verſchaft een vry duchtig bewys tegen de door zommigen gemaakte veronderſtelling van eene, om 't Volk te doeken, heimlyke zamenſpanning tusſchen MOZES en diens Broeder. AÄRON neemt, 't is waar, in den beginne, een hoogen toon aan, en maakt hoogklinkende eiſchen op het bezit van geen minder gaven dan zyn Broeder. Doch naderhand erkent hy zyne dwaasheid, en onderwerpt zich, nevens MIRJAM. — AÄRON werd zelve niet met Melaatsheid bezogt; doch hy kon wel oordeelen dat zyne Zuster daadlyk door die ſchriklyke kwaale was aangegreepen: 't was zyn pligt haar voor zeven dagen buiten de Legerplaats des Volks te ſluiten, en door zyne uitdrukking, „ van het vleesch half verteerd," ſchynt die kwaal van de ergſte ſoort, en daarom te meer treffend geweest te zyn. *AÄRON's* genegenheid, belang en drift wrogten zamen om hem deeze ſtraffe aan 's Hemels tusſchenkomſte te doen toeſchryven; hy was overtuigd, dat MOZES van zichzelven de magt niet hadt deeze Kwaal haar op den halze te zenden.

Het vertrek van AÄRON, om te gaan ſterven, heeft in zich iets nadruklyks en zeer zonderlings. In 't gezigt van de geheele Volksmenigte, verlaat hy de Legerplaatze, om den Berg te beklimmen, waar hy het leeven zou afleggen. Op den weg derwaards, ontdoeſt MOZES, zyn Broe-

(*) EXOD. XXXII: 22.
(†) NUM. XII: 1.

Broeder, en ELEAZAR, zyn Zoon, hem van zyne Priesterlyke Kleeding. Daar blyven zy hem by tot zynen jongsten snik, daar begraaven zy hem, en wel op eene wyze, zo bedekt, dat zyne begraafplaats den Volke onbekend blyft; misschien om voor te komen, dat het Volk, in laateren tyd, aldaar eenigen bygeloovigen eerbied zou bewyzen. Wy mogen ons verbeelden, dat deeze door ouderdom verzwakte Man den Berg *Hor* opklimt; dat hy, op eene voeglyke hoogte gekomen, de plegtgewaaden zyner Priesterlyke Bedieninge aan zynen Zoon overdraagt; dat hy voorts, buiten het gezigt des Volks zich verwyderd hebbende, in de armen van zynen Broeder en Zoon den laatsten snik gaf. AÄRON hadt in zyn Character, over 't algemeen, veel van de zagtmoedigheid zyns Broeders MOZES. Hy schynt een Man geweest te zyn van eenen goeden en gemaklyken aart, volvaardig en gereed om den kinderen zyns Volks dienst te doen; maar al te gereed om tegen zyne eigene overtuiging aan te handelen: hier van gaf hy blyk, als het Volk hem aanzette tot het vervaardigen van het Gouden Kalf; wanneer hy toeliet dat MIRJAM hem aanzette om een mededinger zyns Broeders na het oppergezag te worden: want dit schynt voornaamlyk geschied te zyn door MIRJAM's tusschenmenging; zo wel uit een afgunst tegen vreemde Vrouwen, (geen vreemde charactertrek in iemand van haare Sexe,) als om dat zy in rang vóór AÄRON genoemd wordt, — „MIRJAM en „AÄRON spraken tegen MOZES (*)," — als mede uit de kwaal der Melaatsheid, welke haar aangreep; terwyl AÄRON in mindere maate gestraft werd, waarschynlyk dewyl hy minder schuldig was, en straffe leedt door het medelyden met zyne Zuster, als om de doorgaans daar voor bygebragte reden — het gewigt zyner Priesterlyke Bediening.

Over het geheel, dunkt my, mogen wy van AÄRON's geschiedenis ons hoofdzaaklyk deeze denkbeelden vormen. Dat hy in eenig bewind gesteld was vóór de wederkeering van MOZES in *Egypte*. —— Dat een gedeelte van zyn bewind bestondt in het opzigt over de Gebouwen door de *Israëliten* vervaardigd, schoon het niet blyke dat hy geteld moet worden onder de geslaagen Amptlieden te behooren, van welke wy gewaagd vin-

(*) NUM. XII: 1.

vinden (*); misschien was het toen zyn beurt niet om by den arbeid tegenwoordig te weezen. — Dat hy zeer veel aandeels hadt in de schikking des Volks by den uittocht; misschien hadt hy het oppertoezigt daar over, of was schatbewaarder van de geheele Caravane. — Dat hy een goed Schryver was, zo wel als een welspreekend Man. — Dat hy in de Legerplaatze een byzonder gedeelte te zyner beschikkinge hadt, als mede dat zyn gezag daar buiten zich of geheel niet of althans zeer weinig uitstrekte. — Dat, schoon hy de Oorringen, enz. van het Volk ontving, men zeer mag twyfelen of het Kalf door hem eigenhandig gemaakt zy, of onder zyn rechtstreeks bestuur.

Dit laatstgemelde, zonderling opmerkenswaardig, geval schynt zich, volgens het verhaal, in deezer voege toegedraagen te hebben (†). — Aäron nam de Oorringen en andere Cieraaden, deedt dezelve in een zak of zakken; hy waardeerde of schatte ze, als *beurzen*, (gelyk de *Turken* dit tegenwoordig zouden uitdrukken,) — toen goot hy het Kalf, of zy maakten het Kalf (‡); toen zeiden zy, deeze zyn uwe Goden — „ en wanneer Aä„ ron dit zag," (dat is, zo als ik het opvat, het *Kalf*; want het was voor diens aangezigte, dat hy een Altaar bouwde; dit blykt het zelfde voorwerp te zyn, 't welk hy zag.) Hadt nu Aäron zelve het Gouden Kalf met eigen hand vervaardigd; dan kon hy het niet gezien hebben, *naa* dat het Volk 't zelve als hun God begroet hadt; maar hy moest het *vóór* of *eerder* dan het Volk gezien hebben. — Het schynt, derhalven, dat Aäron het Goud, hem ter hand gesteld, gegeeven hebbe aan een Werkmeester, door het Volk gekoozen, en dat hy de *Volksneiging* in het geheel beloop dier zaake opvolgde; en dat hy tragtte hun begrip eene wending te geeven, —— hun begrip, 't geen hy misschien wedersprak, — door tot Eere van Jehovah te doen strekken, 't geen veelen, ten minsten, uit den vermengden Volkshoop, tot Eere wilden doen strekken van de Goden door hun in *Egyptenland* gezien. — Uit dit oogpunt beschouwd, verdient onze opmerking de uitdrukking: „ Morgen zal den Jehovah een „ Feest-

(*) Exod. V: 14.
(†) Exod. XXXII.
(‡) Vergelyk vs. 31.

„ Feestdag zyn." — Geen Feest ter eere van APIS of eenige andere Godheid, maar voor JEHOVAH. Zodanig was het gevoelen van AÄRON, wat ook zommigen onder het Volk des mogten denken. In deezen zin mogen wy 's Mans uitdrukking opvatten, in zyne bekentenis voor MOZES: „ Ik goot het," dat is, „ ik heb het laaten gie„ ten."

Zeker, het vervaardigen van dit Gouden Kalf was een werk van tyd, 't werd niet ylings of midden in de Legerplaats vervaardigd, maar in een werkwinkel, en was zelfs misschien daar mede rasser spoed gemaakt, dan AÄRON wist of verlangde. Het komt my voor, dat hy alle middelen van uitstel bezigde, schoon hy, in 't einde, zich schuldig maakte aan eene zondige toegeevenheid, om JEHOVAH onder eenige gedaante te dienen; eene onheilige wyze van Eerdienst. —— Doch AÄRON kon niet gezegd worden hier mede te zondigen tegen eene stellige Wet; dewyl hy in de Legerplaatze met het laaten vervaardigen van dien toestel bezig was, terwyl MOZES op den Berg het Bevel, daar mede strydig, ontving. AÄRON was gevolglyk onkundig van dit Verbod, en, schoon in dit bedryf niet geheel te verontschuldigen, ten aanziene van die byzonderheid onkundig. Wat middelen, om het Volk tegen te gaan in dit bedryf, AÄRON bezat, kunnen wy niet zeggen; noch ook bepaalen of het Volk zo zeer schuldig was als zommigen verondersteld hebben; dewyl hetzelve, voor zo verre wy weeten, tot nog geen verbod ontvangen hadt, om GOD, by tusschenkomste van dusdanige zinnebeelden der Godlyke tegenwoordigheid, te vereëeren.

Wanneer wy het oog vestigen op de bekwaamheden van AÄRON, de welspreekenheid hem natuurlyk eigen, en welke vorderingen hy in kundigheden gemaakt hadt (want zeker hy wist veel, indien niet zo veel als MOZES); dat GOD met hem en te gelyk tot MOZES sprak; en dat de *Egyptische* Priesters, als een gedeelte van hun beroep, Schryvers waren, — is het dan een vreemd denkbeeld, te veronderstellen, dat hy zynen Broeder de behulpzaame hand bood in het vervaardigen der Boeken die op den naam van MOZES gaan? of, ten minsten, dat hy ook Dagboeken hieldt der verrigtingen; dat hy mogelyk de bevelen van MOZES overschreef, inzonderheid die het Priesterampt betroffen? — Indien dit niet onwaarschynlyk is; dan hebben wy onmiddelyk eene reden aan

de hand voor het onderſcheid van Styl, in die Boeken zo doorſteekend zigtbaar; als mede voor die kleine verſcheidenheden op verſcheide plaatzen, welke eigenaartig ontſtaan, als twee Perſoonen dezelfde zaak verhaalen. Ik zeg, wy hebben daar van eene onmiddelyke oploſſing, zonder iets in 't minſte te onttrekken aan het gezag, de oudheid, of de weezenlyke waarde, dier Boeken. Deeze veronderſtelling geeft teffens rede van het gebruiken des derden Perſoons, als 'er van MOZES geſprooken wordt, en misſchien ook van 't geen nu en dan tot lof van MOZES voorkomt. In het Boek *Deuteronomium* bezigde MOZES de voornaamwoorden *Ik* en *My*: *ik zeide; de* HEERE *zeide tot my.* Welke weinig of nooit in de voorgaande Boeken voorkomen.

EENIGE VOORLOOPIGE VRAAGEN AAN DE VOORSTANDERS VAN HET ANTIPHLOGISTISCH SCHEIKUNDIG SYSTEMA, BYZONDER AAN HUN, DIE STELLEN, DAT HET WATER UIT ZUURSTOF-GAS EN WATERSTOF GAS IS SAMENGESTELD.

Zedert dat deeze ſtelling op het Scheikundig toneel is te voorſchyn gekoomen, heeft ze veel toeloop gekreegen, en men heeft, zo wel by ons, als buitenlands, zeer kostbaare en ſamengeſtelde Werktuigen gemaakt, om toch deeze geliefkoosde ſtelling met hand en tand vast te houden; — en zelfs die geenen, welken het tegengeſtelde ſtaande hielden, verketterd.

Ik voor my wil wel, buiten pyn en banden, bekennen, dat ik dit Scheikundig geloofsartikel ook niet kan aanneemen, en ik zal my getroosten zo lang op de lyst der Ketteren te ſtaan, tot men myne eenvoudige zwaarigheden volkoomen, zonder magtſpreuken, omwegen, en zonder zich in allerleije bogten te wringen, heeft beantwoord.

1. Als door de Zonne-warmte het water, geduurende de uitwaasſeming, van de oppervlakte des Aardkloots, onder de gedaante van waasſem of ſtoom, in den Dampkring wordt opgeheeven, en daar een poos verblyft, is dit water dan vernietigd, of wordt het door de warmte, of het *principium caloris*, of hoe men de natuurlyke oorſprongelyke warmte ook wil noemen, in eene luchtformige gedaante, of *expanſibele* vloeiſtof, opgehouden? —

Als

Als het wederom, onder de gedaante van Regen of anders, neerdaalt, is dan die Regen, zonder eenige andere bykomende toevalligheden, niet een zelfde water met dat, welk voorheen door de warmte was opgetrokken? —— Of is dit neervallend water een geheel nieuw famengefteld water, niets van het door warmte voorheen opgetrokkene bezittende?

2. Is het waar, of niet waar, dat, hoe meerder natuurlyke warmte, of *calorique*, hier of daar in den Dampkring voorhanden is, de Dampkring daar dan ook niet dies te meer water of vogtigheid in zich heeft, onder eene luchtformige gedaante? —— Zo ja, dan houdt de lucht water in zich; — zo niet; waar uit beftaat zy dan?

3. Als wy by zwoel weder het water langs de wanden van onze vertrekken zien loopen, komt dit water dan uit onze muuren te voorfchyn, of is het, voorheen in de lucht opgelost, nu, door verkoeling, onder eene tastbaare gedaante verfcheenen?

4. Hangt de verfchillende zwaarte der Konstluchten af van de verfchillende zwaarte der vloeiftoffen, en de door die lucht ontbondene verfchillende *heterogene* deeltjes? — zo niet: — van waar dan het verfchil der zwaarte?

5. Kan men uit eene aarde, welke, volgens de fterkfte betekenis van het woord, *droog* is, zonder bydoen van vogt, eene lucht ontwikkelen?

6. Als men, het zy door gisting, opbruisfching, of op eene andere wyze, een Konstlucht te voorfchyn brengt, en dezelve in een vles of onder een glas verzamelt, heeft dan deeze dus voortgebragte lucht vogt in zich, of niet? — Of is zy volftrekt *droog*? — Is zy volftrekt droog, van waar dan het vogt, welk, na de vermenging en verbranding van twee verfchillende Konstluchten, te voorfchyn komt en overblyft? — Heeft dit vogt, als nu een tastbaar en zomtyds fmaaklyk lichaam, voorheen geen aanweezen gehad? — Het zou toch in de natuur iets aanmerkenswaardigs zyn, dat 'er eene lichaamelyke, tastbaare, eenigzins famenpersbaare vloeiftof zou gebooren worden uit iets, welk geen lichaam ware.

Welk een verbaazende voorraad van *Waterftof-gas* en *Zuurftof-gas* moest 'er, by den aanvang aller zaaken, niet voorhanden zyn geweest, om die verbaazende hoeveelheid waters voort te brengen!

7. Kan men zeggen, dat de beroemde GIRTANNER, (*Anfangsgründe der Antiphl. Chym.*, 2de druk, 1795, f. 96.)

f. 96,) die groote Voorstander der *Antiphl. Chymie*, en van de samenstelling des waters, en die zich vermeet alle tegenwerpingen daaromtrent te zullen oplossen, de volgende tegenwerping: *het water ontstaat niet door de Vereeniging der Zuurstoffe met de Waterstoffe: —— maar hetzelve was voorheen reeds in die beide zoorten van Gas voorhanden, en wierd blootelyk door de verbranding afgescheiden* —— zonder tegenspraak beantwoordt door dit

Antwoord? „ Als men een mengzel van Waterstof-gas „ en Zuurstof-gas verbrandt, dan bedraagt het verkregene „ water juist zo veel aan gewigt, als het gewigt van „ beide zoorten van Gas, vóór de verbranding, bedroeg. „ Wanneer derhalven het verkregene water reeds in „ de zoorten van Gas voorhanden ware, dan moest Gas „ en water eenerlei zyn. — Verders moesten Zuurstof-„ gas en Waterstof-gas eenerlei zyn, en beide moesten „ water zyn. Doch het strydt tegen alle ondervinding, „ dat twee lichaamen, welke geheel verschillende eigen-„ schappen bezitten, eenerlei konnen zyn."

Hoe veel zou tegen dit Antwoord niet in te brengen zyn. — De drievoet van Apollo is weggenomen.

Ik zou het vooreerst by deeze Vraagen konnen laaten berusten; maar ik wil liever een weinig nader komen; kort, en zo goed ik kan, myn gevoelen zeggen; en den onkundigen een weinig toelichten.

Dat 'er op de vermenging en verbranding van deeze beide zoorten van *Gas*, of lucht, water te voorschyn komt, zal ik niet ontkennen, maar toestemmen.

Eer ik verder gaa, moet ik vraagen, of men deeze beide zoorten van Gas, of Konstluchten, waterstof-gas, (*gas hydrogenium*) of ontvlambaare lucht (*aër inflammabilis*), — en zuurstof-gas, (*gas oxygenium*) of zuivere lucht (*aër purus, dephlogisticus*), uit een zelfde water, zonder bydoen of behulp van een andere of derde stoffe, elk op zichzelven heeft konnen te voorschyn brengen? — Deeze Vraag moet volstrekt zonder tegenspraak konnen beantwoord worden; want dan eerst kan het zeggen, welk de liefhebbers van de samenstelling des waters weleer aangenomen hebben, bewaarheid worden, naamlyk *ex quibus fit, & in quibus resolvitur, ex illis constat:* ofschoon dit zeggen niet in hun voordeel is.

Zy, die het water, als water, aangemerkt hebben als eene Hoofdstoffe of *Element*, hebben nimmer toegestaan, dat dit wa-

water, overal, waar men het aantreft, even zuiver ware: — dit blykt ten vollen uit de verschillende zoorten van water, naar maate van de daarin ontbondene verschillende *heterogene* deeltjes, en van welke zo veele mede in stoom opgeheeven worden, en onder eene luchtformige gedaante verblyven. — Dat het water, ja zelfs ons zuiver Regenwater, veel lucht bevat, is bekend; want ook door kooking van veel luchts bevryd water heeft andere eigenschappen dan ongekookt; — dat 'er ook warmtestoffe in 't water huisvest, wordt genoegzaam algemeen toegestaan.

Zo ras men het water door eene gloeijende yzere buis laat stroomen, en in lucht overgaan, dan verkrygt men *ontvlambaare*, of *brandbaare*, *lucht*. — Niemand zal ontkennen, dat het water in heete stoom verandert, en onder eene heete luchtformige gedaante, of *expansibele* vloeistoffe, daargesteld, veel werkzaamer is dan koud water; — het yzer, in staat van gloeijing, is ook vatbaarder om door deeze stoom aangetast te worden; nu stel ik voor my vast, dat deeze heete stoom eenige *phlogistische* deeltjes (men verschoone my dat ik hier het verketterd woord *Phlogiston* gebruike) van het yzer tot zich neemt, of *gephlogistiseerd* wordt, en dus als *brandbaare lucht* verschynt.

Op welk eene wyze nu de lucht, 't zy door konst, het zy door de natuur, *gedeplogistiseerd* wordt, of zuiver gemaakt, en in *zuivere* of *leevenslucht* veranderd wordt, is bekend.

Men mengt een bepaalde hoeveelheid van deeze beide luchten ondereen, en steekt dezelve in brand: — en, zie daar, de band, of het *calorique*, welk deeze beide luchten in eene *expansibele*, of luchtformige, vloeistof verbonden hield, wordt verbrooken, en men vindt water van dezelfde zwaarte, als de zwaarte der beide luchten; — waarlyk eene zeer byzondere *metamorphose*. — Het besluit deezer Proefneeming is, het water bestaat uit zo veele deelen Waterstof-gas en zo veele deelen Zuurstof-gas; — en hier is men, zo veel ik weete, het nog niet eens.

Als zy hardnekkig ontkennen dat deeze beide luchten volstrekt droog zyn geweest vóór de verbranding, en niets hoegenaamd in zich hebben gehad, welk naar vogt of water geleek; laaten zy dan eens zeggen en bewyzen dat uit

uit twee *droogen* één *nat* kan te voorschyn komen; — dan zal ik my te vreden houden.

Verder: — men heeft vryheid om zo veel van deeze beide zoorten van Gas onder malkanderen te mengen als men verkiest, mits men ze maar, door ze in brand te steeken, kan vernietigen: — maar wie zal zeggen, dat het water juist uit zo veel van elk der beide luchten bestaat; — om dit te bewyzen, moeten zy het water, zonder kunst, of bykoming van een derde lichaam, scheiden en daarstellen: — en zo zy dit al konden doen, was dit dan al een teken dat het vogtig water uit twee drooge lichaamen is samengesteld?

Dat nu die beide luchten juist zo veel zwaarte aan water hebben uitgeleverd, is, dunkt my, een duidelyk bewys, dat die luchten zo veel waters in zich ontbonden hebben gehad.

Zie daar, by voorraad, eenige Vraagen, welken ik nu vriendelyk verzoek dat men beantwoorde, op dat de twyfelingen in dit stuk eens mogen ophouden, en de waarheid verschynen.

Amicus Plato, — Amicus Socrates, sed magis Amica Veritas.

EENIGE WAARNEEMINGEN, DE WOLKEN BETREFFENDE.

(Ontleend uit Dr. HUTTON's *Mathematical & Philosophical Dictionary.*)

De algemeene bepaling van 't geen men door Wolken verstaat, is, dat dezelve eene Verzameling zyn van Dampen, in den Dampkring hangende, en zigtbaar geworden.

Schoon het algemeen toegestemd worde, dat de Wolken gevormd zyn uit de wateragtige Dampen, die te vooren zich zo naauw met den Dampkring vereenigd vonden, dat ze onzigtbaar waren; valt het egter niet gemaklyk reden te geeven van den langen duur eeniger zeer donkere Wolken, eer dezelve zich ontbinden — of ook de oorzaak aan te wyzen, by welke het toekome,

me, dat de Dampen, wanneer dezelve eens begonnen te verdikken, daar mede niet voortgaan, tot zy, in 't einde, onder de gedaante van Regen, Sneeuw, of eenige andere, nedervallen.

Het is tegenwoordig bekend, dat eene ſcheiding van de verborgene Hette des Waters, uit welke damp ontſtaat, vergezeld gaat met eene verdikking van dien Damp in zekere maate: in zulk een geval vertoont zich dezelve eerst als een Rook, Mist of Damp; die, tusſchen de Zon en de Aarde geſteld, een Wolk zal vormen; wanneer dezelfde oorzaaken blyven werken, zal de Wolk Regen of Sneeuw baaren.

Nogthans is het ten vollen blykbaar, dat eenige andere oorzaak, behalven enkele Hette of Koude, in het vormen der Wolken, en het verdikken van de Dampen in den Dampkring, medewerkt. Voor een groot gedeelte ſtelt men die oorzaak in de Electriſche Vloeiſtoffe. In de daad, de Electriciteit wordt heden ten dage zo zeer als een Medewerkſter erkend in alle de groote werkingen der Natuure, dat men zich in geenen deele te verwonderen hebbe, dat ook daar aan het vormen der Wolken wordt toegeſchreeven. Beccaria heeft dezelve, diensvolgens, opgegeeven als de oorzaak van alle Wolken, welke ook, 't zy die Donder- en Blixembuijen, Regen, Hagel of Sneeuw voortbrengen.

Doch, 't zy de Wolken voortgebragt, dat wil zeggen, de Dampen in den Dampkring zigtbaar gemaakt worden, door middel der Electriciteit, of niet, het gaat vast, dat dezelve de Electriſche ſtoffe in eene verbaazende hoeveelheid bevatten, en veele verſchriklyke en verwoestende voorvallen door zeer ſterk geëlectriſeerde Wolken veroorzaakt zyn.

Het zeldzaamſte en verſchriklykſte verſchynzel van dien aart, 't welk men deswegen vermeld vindt, is misſchien, 't geen op het Eiland *Java*, in de *Oost-Indiën*, in Oogstmaand des Jaars 1772, voorviel. Op den elfden der gezegde maand, zag men te middennagt, dat een heldere Wolk een Berg bedekte in het Diſtrikt *Cheribau* geheeten; verſcheide ſlagen, als die van een Kanonſchot, hoorde men ten zelfden tyde. Het Volk, 't welk het bovenſte gedeelte van dien Berg bewoonde, niet in ſtaat om ſchielyk genoeg de vlugt te neemen, ſcheidde zich beneden hun een groot gedeelte van die Wolk, acht of negen mylen in den omtrek beſlaande, van het ove-

overige af. Zy zagen 't zelve, op- en nedergaande als de baaren der Zee; terwyl 'er vuurklooten uit voortkwamen, van zo groot eene helderheid, dat de nagt als in vollen dag herfchaapen wierd. —— De uitwerkzels van dit verfchynzel waren verbaazend en allerverfchriklykst. Twintig mylen in 't rond werd alles verdelgd; de Huizen verwoest; de Plantadien in den grond bedolven; 2140 Menfchen verlooren het leeven; behalven 1500 ftuks Vee, kwam 'er eene groote menigte van Paarden, Geiten, enz. om. — De Heer BRYDONE vermeldt desgelyks een allerverfchriklykfte uitwerking van Wolken vol Electrifche ftoffe, in zyne *Reize door Maltha*, voorgevallen den 29 van October des Jaars 1757.

Doorgaans is de hoogte der Wolken niet zeer groot. De toppen der hooge Bergen zyn 'er meestentyds van bevryd; dit wordt bevestigd door het eenpaarig getuigenis der Reizigeren, die deeze hooge deelen des Aardkloots bezogten.

De ondervinding leeraart, dat de fterkst geëlectrifeerde Wolken het laagst daalen. Derzelver hoogte is dikwyls niet meer dan 2100 of 2400 voeten boven 's Aardryks oppervlakte. Zomtyds fchynen de met Donder bezwangerde Wolken den grond te raaken; maar die Wolken hangen doorgaans een Engelfche Myl, of iets meer, boven 's Aardryks oppervlakte.

Schoon de Wind dikwyls de rigting der Wolken beftuurt, is dit niet altoos het geval; inzonderheid wanneer de Donderbui ftaat los te barften: als dan fchynen de Wolken zich zeer traaglyk te beweegen, of zelfs, voor eenigen tyd, geheel ftil te ftaan. —— De rede van dit verfchynzel heeft men waarfchynlyk daar in te zoeken, dat de Wolken gedreeven worden door twee Lugtftroomen, bykans van dezelfde fterkte; en in zodanige gelegenheden fchynt het, dat beide de Lugtftroomen tot eene verbaazende hoogte opklimmen: want, wanneer de Heeren CHARLES en ROBERT, op een hunner Lugtreizen in een Ballon, een Donderwolk poogden te vermyden, konden zy geene verandering in den loop des Lugtftrooms ontdekken, fchoon zy ter hoogte van 4000 voeten boven 's Aardryks oppervlakte opfteegen.

In eenige gevallen hangen de beweegingen der Wolken blykbaar af van derzelver Electrifche ftoffe, afgefcheiden van eenigen Lugtftroom, welke ook. In deezer voege zien wy, op een ftillen en warmen zomer-

fchen

ſchen dag, menigmaal, dat kleine Wolken elkander, in ſtrydige rigtingen, ontmoeten, en op zo kleine afſtanden te voorſchyn komen, dat ſtrydige Winden niet wel veronderſteld kunnen worden daar van de oorzaak te weezen. Zodanige kleine Wolken, wel verre van, by derzelver zamenkomst, een grooter Wolk te vormen, worden veel kleiner, en verdwynen ook wel eens geheel en al; een verſchynzel, naastdenklyk veroorzaakt door de ontlasting van tegenſtrydige Electriſche ſtoffen in elkander.

Zulks dient teffens, om eenig licht te verſpreiden over de waare oorzaak der vorming van de Wolken; want, indien twee Wolken, de eene poſitief en de andere negatief geëlectriſeerd, by aanraaking elkander vernietigen, zo volgt, dat eenige hoeveelheid van Damp, in den Dampkring opgehouden, terwyl dezelve haare natuurlyke hoeveelheid van Electriſche ſtoffe bewaart, onzigtbaar blyve, maar een Wolk wordt, als dezelve plus of minus geëlectriſeerd is.

De Gedaanten der Wolken hebbe men ook waarſchynlyk aan derzelver Electriciteit toe te ſchryven; want in die jaar-ſaiſoenen, wanneer 'er groote beweeging verwekt wordt in de Electriciteit des Dampkrings, ziet men dat de Wolken wonder vreemde gedaanten aanneemen, en geduurig van gedaante veranderen. Dit, zo wel als de zamenkomst van kleine Wolkjes in de lugt, en die, op het onderling aanraaken, verdwynen, is een vast voorteken van Donder.

De nuttigheden, welke de Wolken aanbrengen, zyn veele, en in 't oog loopende. Uit deeze ſtort de Regen neder, die het Aardryk verfrischt, en zonder welke de aarde, naar den tegenwoordigen loop der natuure, eene woestyn zou worden. —— De Wolken zyn desgelyks nuttig als een ſcherm tusſchen de Aarde en de verſchroeijende ſtraalen der Zon, dikwyls zo ſterk, dat ze het Gras en andere Planten doen verdorren. —— In de heimlyker werkingen der Natuure ook, waar in de Electriſche ſtoffe betrokken is, hebben de Wolken een groot deel, en dienen voornaamlyk om die vloeiſtoffe uit den Dampkring op Aarde te brengen, en van de Aarde in den Dampkring. In welk geval dezelve, wanneer ze met eene groote maate van Electriſche ſtoffe belast zyn, zomtyds zo ſchriklyke uitwerkzels baaren, als waar van wy hier boven een voorbeeld aanvoerden.

VOOR-

VOORSCHRIFT TER ZAMENSTELLING VAN EEN WATER, 'T WELK DE KRAGT HEEFT, OM RUPSEN, MIEREN EN ANDERE INSECTEN, TE DOODEN.

Uitgevonden door C. TATIN, *Zaadkooper en Bloemist te Parys.*

Neemt zwarte Zeep van de beste foort, één en drie vierde pond; Bloem van Zwavel, één pond en drie vierendeel; Champigjons, onverfchillig van welke foort, twee Ponden; Rivier- of Regenwater, zestig Pinten.

Verdeelt het Water in twee gelyke deelen; giet het eene gedeelte, of dertig Pinten, in een vat van voeglyke grootte alleen tot dit einde gebruikt; roert de zwarte Zeep in 't zelve om, tot dezelve ontbonden is; doet 'er dan de Champigjons by, naa dat ze even gekneusd zyn.

Laat de andere helft van het water in een ketel kooken; doet de geheele hoeveelheid van Zwavel in een ruw linnen doek, bindt dien digt met een touw, doet 'er een fteen of iets anders zwaars aan, zo dat het na den grond zinkt. Indien de ketel te klein mogt weezen om de dertig Pinten waters in te kooken op éénmaal, dan moet men de Zwavel desgelyks verdeelen. Roert het geduurende twintig minuuten, den tyd der kooking, met een ftok geftadig om, en laat de bondel Zwavel zodanig gedrukt worden, dat dezelve aan het water al de kragt en kleur geeve. De uitwerking van dit water wordt niet fterker door het vermeerderen van de hoeveelheid der opgemelde ftoffen.

Het Water, van het vuur afgenomen zynde, moet gegooten worden in een vat, en een korten tyd met een ftok geroerd; dit omroeren moet men elken dag herhaalen, tot dat het mengzel in den hoogften graad ftinkend worde. — De ondervinding leert, dat, hoe ouder en ftinkender het mengzel is, het des te vaardiger werke. Noodzaaklyk is het zorg te draagen, dat het vat wel gefllooten worde, telkens als de omroering gefchied is.

Wanneer men van dit Water gebruik wil maaken, moet men met 't zelve de Planten befproeijen, of de takken 'er in fteeken: dan de beste wyze, om het aan te wenden, beftaat in dezelve daar mede te befpuiten met een gewoone fpuit, met een pyp van het gewoone maakzel,

zel, uitgenomen dat het voorſtuk uitloope op een gat van een half duim middellyns, in het platte gedeelte met gaatjes doorboord, om dus kleine planten niet te beſchadigen; maar omtrent boomen bediene men zich vry van wyder openingen.

Eene enkele beſpuiting met dit water is genoegzaam, om Rupſen en dergelyke boomknaagende Inſecten te dooden. —— Inſecten, die onder den grond leeven, en een harde huid hebben, moeten zagt en by herhaaling beſpooten worden, tot het water op den bodem hunner verblyfplaatzen komt. Mieren-nesten, in 't byzonder, vorderen veel van dit Water, en moet de hoeveelheid geëvenredigd zyn aan de grootte en uitgeſtrektheid van het Mieren-nest; 't welk men een etmaal ongeſtoord moet laaten. Indien de Mieren, die afweezig zyn ten tyde der bewerkinge, verzamelen, en een anderen Mierenhoop vormen, moet men deeze op dezelfde wyze ſtooren. Op deeze wyze zal men ze ten laatſten alle uitdelgen; maar men moet niet te veel met een ſtok roeren; integendeel met de inſpuiting aanhouden, tot men, door het niet verſchynen deezer Diertjes, derzelver verdelging vast mag ſtellen.

Met veel voordeels zal men by dit mengzel kunnen voegen twee Oncen van de *Nux vomica*; deeze moet men nevens den Zwavel kooken; het Water zal hierdoor meer kragts krygen, in 't byzonder als men zich van hetzelve bedient om Mieren uit te rooijen.

Wanneer men den geheelen voorraad van Water verbruikt heeft, moet men zorg draagen om het bezinkzel in een diepgegraaven kuil te werpen; ten einde de Hoenders, of andere Huisdieren, 'er niets van eeten.

EENIGE ZEER OPMERKENSWAARDIGE BYZONDERHEDEN, DE CHINEEZEN EN HET CHINEESCHE RYK BETREFFENDE, UIT DE JONGSTE BESCHEIDEN OPGEMAAKT.

Het Ryk van *China* is een der grootſte voorwerpen, met welke de verbeelding zich kan bezig houden, onder alle die de Burgermaatſchappyen aanbieden. Een Grondgebied, vyftienmaalen de uitgebreidheid van *Groot-Brittanje* bevattende; en driehonderd en drie en dertig

Millioenen Inwoonders, en dus meer dan een derde gedeelte van het geheele Menschdom over den Aardbodem verspreid. Een Volk, niet alleen vereenigd door de sterke hand der Oppermagt, onder dezelfde Heerschappy; maar zamenstemmende door het volgen der zelfde Wetten, Zeden, Burgerlyke en Krygs-inrigtingen. Een Volk, 't welk dezelfde Kunsten en Weetenschappen allerwegen beoefent, dezelfde Taal spreekt en schryft. En hoe groot deeze eenpaarigheid onder de *Chineezen* zelve ook moge zyn, verschillen zy te eenemaal, in Zeden, Geaartheid en Begaafdheden, van alle Inwoonderen der Aarde, 't zy beschaafde of onbeschaafde Natien.

Hoe zeer zy onderscheiden zyn van de *Europische* Volken, en hoe weinig gemeenschap, tot zeer onlangs, 'er plaats gehad hebbe tusschen deeze wyd vaneen gescheide Volken, is zigtbaar uit de steeds voorkomende strydigheid in zaaken van weinig aanbelangs, zo wel als in die van meerder gewigts. In *Europa* is de regterhand de plaats van Eere; in *China* stelt men die in de slinker. —— De witte kleur is in *Europa* het doorgaand zinnebeeld van Vreugde en Vrolykheid, van Jeugd en Onschuld: in *China* beduidt die eigenste kleur Droefheid en Rouwe; die kleur wordt ten strengste verboden by alle gelegenheden van Vreugdebetoon, en by uitzondering bestemd tot Lykplegtigheden. —— In *Europa* zetten de Ouders den Adeldom op de Kinderen over; maar in *China* schenkt een Man, die zich beroemd maakt door eigene verdiensten, de Eer van Rang en Tytel over aan zyne afgestorvene Vrienden. —— Gehangen te worden is in *Europa* eene allerschandvlekkendste straffe; dan in *China* is het ophangen min schandlyk dan onthoofden. —— Zelfs in eene zeer opmerkenswaardige byzonderheid, welke verondersteld wordt den eenigen schakel van gemeenschap tusschen dit Volk en andere Volken te maaken, en het middel te weezen, waar door wy gemeenschap met elkander hebben —— het Zeekompas — is, het geen men, in *China*, des vaststelt, rechtstreeks het omgekeerde van het heerschend denkbeeld in *Europa*. De kragt, welke de Kompasnaald aantrekt, mag men stellen dat in ieder Pool huisvest. In *Europa* denkt men, dat de Kompasnaald sterkst na het Noorden trekt; doch in *China* stelt men, dat de Zuidpool alleen de Aantrekkingskragt bezit. De naam, welken de *Chineezen* aan het Kompas geeven, is *Ting-nan-ching*, of de *Naald*

die

ille na het Zuiden wyst. Het uitsteekend merk wordt aldaar, in gevolge hier van, op de Zuidpool gesteld, even als by ons op de Noordpool.

Het Land van *China* wordt, door de Inwoonders, *het Midden-Ryk* geheeten, als of alle andere Ryken omheenliggende deelen des Aardkloots waren; nogthans kan die benaaming ook betrekking hebben op de trapswyze uitbreiding der Monarchy, die, voortkomende uit het middenpunt, geregeld voortgegaan is aan alle zyden, tot de tegenwoordige grootheid.

Van de ontoeganglyke Gebergten van *Thibet* en *Cathmere*, die *Indie* aan het Noorden en *China* aan 't Westen beperken, ontspringen twee groote Rivieren, van welken 'er twee, oostwaards door *China* loopende, dat Land verryken en teffens vercieren. Deeze zyn de *Geele Rivier* en de *Tang-tse-kiang*, welke tot heden met geen *Europischen* naam gedoopt is. Naby de bronnen, waar uit deeze Rivieren ontspringen, naderen deeze twee Rivieren elkander op zommige plaatzen, op weinig mylen afstands; doch verwyderen zich vervolgens vaneen tot op vyftien Graaden Breedte. Vervolgens weder de lyn van afwyking inkrimpende, ontlasten zy zich eindlyk in dezelfde Zee, de *Geele Zee* geheeten, op den afstand van weinig meer dan honderd Mylen van elkander, tusschen den 32 en 34 Graad Noorder Breedte. — Deeze Rivieren bevatten in derzelver wyden omvang een streek Lands, meer dan 1000 mylen lang; liggende in dat gedeelte van den gemaatigden Wereld-riem, die in *Europa* zo wel als in *Asia* ten geboortegrond verstrekte van de grootste en uitsteekendste Characters, en het tooneel opleverde van de wydklinkendste daaden. —— Deeze hoogschatbaare streek lands besloot, in ouden tyde, het voornaamste gedeelte van *China*, en is, als 't ware, de pit of kern, welke zich uitgebreid heeft in de eene rigting van de nabuurschap des Equators tot de *Scythische* Gebergten, en in de andere van de Zee van *Corea* tot de *Tazartes* en de *Caspische* Zee.

De geestdrift tot Krygsverrigtingen moge andere Naamen en andere Volken verspreid hebben over een zo groot gedeelte des Aardkloots; maar de byzonderheid des Lands, waar van wy tegenwoordig spreeken, is dat de Landschappen van het eigenlyk *China*, — dat is van *China* binnen den grooten Muur, — meer dan driehonderd Millioenen Inwoonders bevatten.

In het ſtuk van Rykdom vertoont zich dit Land met een minder ontzettend denkbeeld van grootheid; nogthans laat dezelve niet na zeer aanmerkelyk te weezen; naardien het overſchot van den landarbeid genoegzaam is om aan de Keizerlyke Schatkist, 's jaarlyks, meer dan zestig Millioenen Ponden Sterling op te brengen.

Het is een zonderling ſtuk, onzer beſpiegeling waardig, hoe zo veel voorſpoeds wordt daargeſteld; en hoe een zo groot gedeelte des Menschdoms in veiligheid gehouden en regelmaatig geregeerd wordt. Bovenal bedient men zich van rede, gewoonte, elken grondregel uit gezag afgeleid, en elk beeld 't welk den meesten indruk op de verbeelding maakt, om den Landbouw aan te pryzen, als het weezenlykſte waar op menschlyk vlytbetoon zich kan uitleggen. In de *Chineeſche Hieroglyphica*, of Beeldſpraakig Schrift, is Landeigendom het geliefde *Zinnebeeld* van Geluk. Onbebouwde Gronden vervallen aan het Land; het vernuft der ſchranderſten onder het Volk ſcherpt zich voornaamlyk op het uitdenken van veelvuldige proefneemingen, welker zommige van een zeer zonderlingen aart zyn, om de natuurlyke vrugtbaarheid van den grond nog meer te doen opleveren; en, in 't algemeen, om in een zo verbaazend volkryk land voedzel te verſchaffen, die groote en nimmer ophoudende behoefte des Menschdoms. Hier te lande heeft men Vischvangende Vogels; als mede wondere gevaarten, bedekt met aarde, beplant met Moeskruiden en Gewasſen, die dryvende en vrugtbaare Eilanden op de Meiren en Rivieren vertoonen.

In den grond tot den Landbouw te bereiden, in het bewaaren van het zaad, in het vervaardigen van bemestingen, als mede in het beploegen der akkeren, overtreffen de *Chineezen* alle andere Volken. Het Land brengt doorgaans twee Oogſten voort in één jaar, en nooit behoeft de grond braak te liggen. Zuiker, de voedzaamſte van alle zelfſtandigheden, is 'er allerwegen in overvloed; en is 'er naauwlyks een Gewas in *China*, 't welk zyn byzonder gebruik niet heeft, niet ontdekt of ongebruikt gelaaten in andere Landen.

Geen nutlooze Planten, geen vernielende Dieren, gedoogt men in *China* den vrugtbaaren grond te beſlaan, of daar om te zwerven; de grond is, bykans met uitſluiting, beſtemd tot het voortbrengen van vrugten, om het Menschlyk Geſlacht ten voedzel te ſtrekken. Paarden worden 'er

'er zeldzaam gebruikt, of tot den Landbouw, of om rydende den weg te spoeden. Armen, en lieden van middelbaaren doen, gaan te voet. De Ryken bedienen zich van Palanquins, of Draagstoelen. De veelvuldige Kanaalen en Vaarten dienen tot het vervoeren van goederen. Naauwlyks zyn 'er eenige Tuinen of Lustplaatzen, behalven die den Keizer toebehooren.

Het Volk in *China* is over 't algemeen wel te vrede met Graan en Wortelen, en eenig Vleesch ter verkwikkinge. Melk zelfs, als mede Kaas en Boter, de gereedste Waaren in het herderlyk leeven, zyn, uit hoofde van het klein aantal van Vee, daar gekweekt en aangehouden, weinig in gebruik.

Het Staatsbestuur in *China* is zonderling, en van de meeste, tot hier toe in zwang, daar in verschillende, dat de Throon in 't minst niet onderschraagd wordt door het Altaar, en nogthans is die Throon misschien een der welgevestigdsten op den geheelen aardbodem. De hegtste pylaaren der *Chineesche* Staatkunde zyn het Aardsvaderlyk gezag, en de uitdeeling van alle Eere- en Staatsposten aan de meest daar toe geschikte en verdienstlykste Mannen. De Geslachten in *China*, van denzelfden stam oorspronglyk, bewoonen veelal hetzelfde Huis, en leeven onder het bestendig toevoorzigt en bestuur der oudste hoofden. De Jongen zuigen dus gereeder in, en houden zich vaster, dan in andere Landen, aan de gevoelens en gewoonten der Ouden. Zy schikken zich meer dan elders naar de begrippen en handelingen hunner Voorzaaten, die zy zich gaarne ten voorbeelde stellen. Het natuurlyk gevolg hier van is geen ander, dan dat zy onder anderen een afkeer hebben van nieuwigheden, die eigenaartige gesteldheid van gevorderde jaaren.

't Is zeer algemeen by de *Chineezen*, dat zy een afkeer hebben van veel arbeids kostende verbeteringen, in het geen tot de Werktuigkunde en daaraan paalende Kunsten behoort. Zy spannen nooit hun vermogen in, om dezelve te verbeteren boven den trap van blykbaare en handtastlyke nuttigheid. By hunne zeer verregaande onbedreevenheid in de Geneeskunde, zyn ze het gezondste Volk des aardbodems; en terwyl zy zich over de Scheidkunde, als eene Weetenschap, niet bekommeren, overtreffen veele hunner bearbeidingen van Metaalen en Delfstoffen de bedreevenheid der kundigsten in dit vak onder de *Europeaanen*. —— Betreffende andere takken van 't

't geen men, met onderscheiding, Natuurkunde noemt, schynen de *Chineesche* Geleerden even onverschillig. Al de kragt hunner zielsvermogens leggen zy te koste aan Zede- en Staatkunde; vorderingen, in die vakken gemaakt, baanen niet alleen den weg tot Magt en Eere, maar worden volstrekt vereischt om tot eenige Staatspost op te klimmen.

De Drukkunst, van onheuchlyke tyden af, by de *Chineezen* in zwang, werkt, met de evengemelde omstandigheden, kragtdaadig mede om het Ryksbewind te schraagen. De voorregten van den Throon worden versterkt door de grondbeginzels, welke de gedrukte Werken inboezemen. De regeerende Keizer van *China*, schoon steeds het voorwerp der Lofredenaaren, verdient de lofredenen zo zeer, dat ze de waarde zyner hoedanigheden niet te hoog kunnen zetten. — Gehegtheid aan den Vorst wordt vroegtydig ingedrukt, door alles wat op de zinnen werkt. De diepe buigingen en andere pligtpleegingen van ontzagbetoon, waar in de *Chineezen* boven alle andere Volken uitsteeken, zyn geen bloote plegtigheden. Zy brengen, met de daad, toe om de gevoelens van eerbied voor den Vorst in te boezemen en te vermeerderen, en leevendig te houden by zyne Onderdaanen.

Ondanks dit alles, zegt men, dat 'er in het *Chineesche* Ryk eene Secte bestaat, welke ten grondbeginzel heeft eenen geslaagen afkeer van de Monarchie. De zamenkomsten van deezen Aanhang worden, zo men wil, op eene zeer bedekte wyze gehouden; en lieden, verdagt van zulke gevoelens aan te kleeven, worden, ontdekt zynde, uit de voeten geholpen. — Maar dusdanig eene Secte, indien dezelve met de daad aanweezig is, staat geen grooten kans om opgang te maaken, onder een Volk, welks aart, character en zeden, zeer geschikt blyken te weezen voor de Regeeringsvorm, onder welke het zo lang geleefd en doorgaans gelukkig geleefd heeft.

HET WISSELLOT DER KONINGEN, VOORBEELDLYK GESCHETST IN SEBASTIAAN, *Koning van Portugal.*

ZO 'er immer een tyd was, in welken het oog des opmerkenden Wereldbeschouwers getuigen is van laaggevallen grootheid, in Persoonen, die boven de rest des Menschdoms het hoogst verheven scheenen, het is gewis de tyd, welken wy beleeven. Nooit deeden zich die voorbeelden zo veelvuldig in een kort bestek op. Maar onder vroegere en laatere Lotwisselingen van dien aart is 'er, myns oordeels, geen treffender, en voller van wonderbaare voorvallen, dan de Geschiedenis van een der Koningen van *Portugal*; de byzonderheden van wiens lot in veele verhaalen diens Ryks zeer onvolkomen worden opgegeeven. Het volgend verhaal is ontleend uit een oud en bykans onbekend Schryver, die voor de waarheid van 't zelve instaat. Het komt hier op neder.

SEBASTIAAN, Koning van *Portugal*, werd gebooren in den Jaare 1554, eenigen tyd naa den dood zyns Vaders, Broeder van den toen regeerenden Koning; zorgvuldig werd hy opgevoed door zyne Moeder, Dogter van den beroemden CAREL DEN V. Met den Jaare 1557, volgde hy zyn Oom JOANNES DEN III op. In den Jaare 1574 vormde hy reeds het plan om de *Mooren* te beoorlogen; en groote toebereidzels gemaakt hebbende om dit plan te volvoeren, landde hy, op den negenden van July des Jaars 1578, te *Tanger*, met eene groote Legermagt. Op den vierden van Augustus diens jaars streedt hy den ongelukkigen slag van *Alcacar*, waar in de *Mooren* de overhand hadden, schoon zy hunnen Koning verlooren, die aan eene koorts op zyn bedde stierf.

Naa den slag, de *Portugeezen* hunnen Koning missende, zonden zy tot die krygsgevangen genomen waren. Men zogt zorgvuldig na zyn lichaam, 't welk, gelyk veelen veronderstelden, gevonden werd. Het hadt verscheide wonden ontvangen; en was, uit hoofde van de hette der Lugtstreeke, reeds in een staat van verrotting. Het werd in een tent gebragt; de Adel ging het bezigtigen; maar zy vonden zich niet geheel voldaan wegens de egtheid dat dit Lyk het Lyk des Konings ware; integendeel, zy stelden over 't algemeen vast, dat dit het Lyk huns

Konings niet was. — Des niet te min verzogt de Spaanſche Koning PHILIP het te mogen hebben, en gaf 'er, naar zommiger verhaal, veel gelds voor. Het werd hem eindelyk toegeſchikt, en hy liet het met alle Koninglyke Eerbetooning te *Bethlehem*, de gewoone begraafplaats der Koningen van *Portugal*, niet verre van *Lisſabon*, begraaven.

Het gaat vast, dat de *Portugeezen*, in 't algemeen, nooit geloof ſloegen aan de Historie van 's Konings dood; maar zich zo vast verzekerd hielden van zyn leeven, dat zy gereeden byval gaven aan twee Bedriegers, die ſtoutheids genoeg bezaten om den naam van Koning SEBASTIAAN aan te neemen. —— De eerſte deezer was de Zoon van een Tichelbakker, daar toe aangezet door eenen Priester, die zich voor den Bisſchop van *Garda* uitgaf. Dan zy werden ſchielyk gevat, de Priester opgehangen, en de voorgewende Koning tot de Galeien verweezen. Dit viel voor in den Jaare 1585.

In 't zelfde jaar zogt MATHEUS ALVAREZ, een Inboorling van het Eiland *Tercera*, de Zoon eens Steenhouwers, zich voor Koning SEBASTIAAN uit te geeven. Deeze Man was een Kluizenaar, die in eene niemand beſchadigende eenzaamheid zyne dagen ſleet. Veelen, van welken hy een aalmoes vroeg, geloofden, dat zy in zyne gelaatstrekken het weezen herkenden van Don SEBASTIAAN: zy zeiden hem zulks; maar hy antwoordde zeer eerlyk, dat hy geen Koning was, maar een arme Kluizenaar. Dan allengskens begon de eerzugt in zynen boezem te woelen, en meester van zyne rede en braafheid te worden; hy antwoordde niet langer gelyk hy een geruimen tyd gewoon geweest was; maar gaf, integendeel, aan allen, die des met hem ſpraken, reden om te vermoeden dat hy met de daad die Koning was. Allengskens liet hy de zodanigen, die in dit begrip ſtonden, toe, om hem Koninglyke Eere te bewyzen, liet zyn hand kusſchen, ſpysde in 't openbaar. Ja hy kwam, in 't einde, zo verre, dat hy aan den Cardinaal Aartshertog ALBERT een brief ſchreef, hem beveelende het Paleis te ruimen, dewyl hy voorneemens was het Ryksbeſtuur weder te aanvaarden. Te dier gelegenheid werd een bende Krygsvolk op hem afgezonden, als mede tegen die hem aanhingen; hy werd gevangen genomen, en zyn aanhang verſtrooid. Welhaast volgde zyn dood, met buitengemeen vertoon van geſtrengheid volbragt. Zyn rechterhand werd afgekapt, hy ver-

vervolgens geworgd, en gevierendeeld. Door dit bedryf dagt het *Spaansch* Gouvernement een einde gemaakt te hebben aan de hoop der Pretendenten, en de ligtgeloovige dwaasheid der *Portugeezen*.

Ondanks deeze geftrengheden, verfpreidde 'er zich, in den Jaare 1598, een gerugt, dat men den waaren Koning SEBASTIAAN in *Italie* gezien hadt. Hier op verklaarde een MANUEL ANTONEZ, die by den Cardinaal HENDRIK, die Don SEBASTIAAN opvolgde, gediend hadt, openlyk in *Portugal*, dat SEBASTIAAN in den flag by *Alcacar* niet gefneuveld was, maar dat hy met hem in *Portugal* wederkeerde; dat de Koning zich begaf in een Godsdienftig Gefticht in *Algarve*, om 'er boete te doen wegens zyne roekloosheid: ter ftaavinge van dit verhaal, bragt hy by, eene in orde opgeftelde Acte van den Pater Guardiaan diens Kloosters. Dit ftuk maakte veel gerugts; MANUEL ANTONEZ kreeg last zich in perfoon ten *Spaanfchen* Hove te vervoegen; hy gehoorzaamde dien last, en zyn Papier aan Koning PHILIP overgegeeven hebbende, werd hy gevat, in de gevangenis geworpen, en men hoorde naderhand van hem niets meer.

Deeze nieuwe SEBASTIAAN vertoonde zich eerst te *Padua*, waar veelen medelyden met hem betoonden, en hem onderftand gaven. Hier op kwam uit *Venetie* te *Padua* last, om den Perfoon, die zich voor den Koning van *Portugal* uitgaf, te noodzaaken om binnen drie dagen van daar te vertrekken, en binnen den tyd van een week het grondgebied van *Venetie* te verlaaten. Hy was ziek, toen dit bevel hem ter hand kwam; doch, zo ras hy herfteld was, trok hy na *Venetie*, om aan den Raad een berigt van zichzelven te geeven. De *Spaanfche* Afgezant vervoegde zich terftond by dien Raad, vorderende dat deeze Bedrieger zou gevat worden; hem de fchriklykfte misdryven ten laste leggende. Hy werd diensvolgens in de maand November in een naaren kerker gefmeeten. Men benoemde Gelastigden, om te hooren wat de *Spaanfche* Afgezant tegen hem kon bewyzen; 't welk ten laatften op niets uitkwam. — Hy werd 28 maal verhoord. In 't eerst antwoordde hy gereedlyk op alle de vraagen hem gedaan, wegens de Gezantfchappen hem gezonden toen hy Koning van *Portugal* was, wegens de maatregelen door hem genomen, wegens de Brieven door hem gefchreeven, en de Staatsdienaaren, van welken hy zich bediend hadt. Dan, in 't einde, weigerde hy op eenige vraagen meer ant-

 woord

woord te geeven; zich, met deeze woorden, tot de Regters wendende. —— „Myne Heeren! Ik ben SEBASTIAAN, „ Koning van *Portugal*. Ik begeer van u, dat gy my „ aan myne Onderdaanen laat zien; veelen hunner heb„ ben my gekend, en zullen my nog herkennen; veelen „ hunner hebben met my omgegaan. Indien men eenig „ bewys kan bybrengen, dat ik een Bedrieger ben, ik „ ben bereid te sterven; maar zoudt gy my ter doodstraffe verwyzen, om dat ik u, boven alle Mogenheden „ van *Europa*, verkooren heb, ten einde een veilige „ schuilplaats onder uwe heerschappy te zoeken?"

Doctor SAMPAJO en een ander *Portugees*, toen te *Venetie* hun verblyf houdende, vorderden met allen ernst zyne slaaking. De Gelastigden in dit stuk verklaarden hun, dat zy, zonder een Getuigschrift van ontwyfelbaare egtheid, behelzende de merktekens waar aan Don SEBASTIAAN kon onderkend worden, deezen Man niet op vrye voeten konden stellen, dewyl zy hunnen haat tegen de *Castiliaanen* kenden; een haat zo verre gaande, dat zy, des noods, een *Neger* voor Don SEBASTIAAN zouden groeten. —— Doctor SAMPAJO toog hier op heimlyk na *Lissabon*: hy bragt van daar te *Venetie* een stuk, getekend door eenen Apostolischen Notaris, behelzende een juist verslag en opgave van de Lyfsgestalte van Don SEBASTIAAN. Hier op vernieuwde hy zyn aanzoek. De *Venetiaansche* Gelastigden ontdooken dit, bybrengende, dat zy in zulk een onderzoek niet konden treeden op het verzoek van een byzonder Persoon; doch dat zy daar toe gereed waren, indien een der Mogenheden van *Europa* zich deeze zaak aantrok. De *Portugeesche* Heeren vervoegden zich hier op, onverwyld, by vreemde Hoven.

Eindelyk kwamen, op den elfden van December diens zelfden Jaars, Don CHRISTOFFEL *de Jonge*, Zoon van Don ANTONIO, eertyds Koning van *Portugal*, vergezeld van SEBASTIAAN FIGUERA, te *Venetie*, met Brieven van de Algemeene Staaten en Prins MAURITZ. Nu werd 'er een dag ter gehoorverleening bepaald, op welken de Persoon, die zich Don SEBASTIAAN noemde, zat aan de rechterhand van den Prins; en werd het hem vergund zyne eischen in geschrifte over te geeven aan den Hertog, en tweehonderd Raadsheeren, die, als zy hem aanspraken, hem den tytel van *Illustrissimo* gaven. Dit viel voor op Dingsdag: het werd Woensdag, Donderdag en Vrydag herhaald. 's Avonds ten tien uuren op den laatstge-

gemelden dag bragten zy hun verslag in den Raad uit; deeze deedt onmiddelyk Don SEBASTIAAN voor zich komen, aan wien zy het zelfde bevel gaven, 't geen hy te vooren te *Padua* ontvangen hadt. —— Terwyl deeze order, in geschrift gesteld, geleezen werd, stonden de Raadsheeren overeinde, terwyl hy, die zich SEBASTIAAN noemde, zat, en zich gedekt hield.

Uitgaande, wilde hy niet dat iemand hem zou vergezellen na het huis, eerst te *Venetie* door hem betrokken. Hier vondt hy RODERIGO MARQUEZ en SEBASTIAAN FIGUERA, die, op het eerste zien van hem, zeer verbaasd stonden. Zy zeiden, dat hy zeer veel veranderd was; maar dat zy hem ontwyfelbaar voor den Koning hielden. Zy gaven des berigt aan Don CHRISTOFFEL zyn Neef, die daar op beval, dat hy gebragt zou worden ten verblyve van Don JOHAN DE CASTRO, in een afgezonderd gedeelte der Stad gelegen. Daar vertoonde hy zich aan alle de *Portugeezen* daar tegenwoordig, hun onderrigtende, dat zyn Lyfsgestalte iets zeer zonderlings hadt; dat zyne geheele rechterzyde veel grooter was dan zyne slinker; hy mat zyne armen, dyen en beenen; toen nederknielende, ontdekte hy, dat zyne rechter schouder hooger was dan zyne slinker, en het verschil omtrent drie duimen haalde; hy toonde hun een lidteken in zyn rechter wenkbrauw, en liet allen, die het behaagde, met de vingeren voelen een diepe houw in zyn harssenpan. Vervolgens liet hy hun zien, dat hem een kies ontbrak in de slinker onderkaak, die hy zeide hem uitgetrokken te zyn door SEBASTIAAN NERO, zyn Wondarts; alle zyne overige tanden waren vast en sterk. Zy wilden dat hy by hun zou blyven eeten; doch hy verontschuldigde zich, om dat het Vrydag en Vastendag was.

Naardemaal zy, die zich by hem bevonden, uit onderscheide Landen kwamen, waren zy verschillend gekleed, deeze op den *Duitschen*, geene op den *Italiaanschen*, en andere op den *Franschen*, trant; een hunner, FRANCISCUS ANTONIO, was in het gewaad eens Pelgrims, met een staf in de hand. SEBASTIAAN, by het vuur staande, zeide, naa een lange poos stilzwygens, eindelyk, met een glimplach, *Tanto trage!* (Welke vreemde gedaanten!) Waarop eenigen van den *Portugeeschen* Adel, die dus lange hadden stil gezweegen, uitriepen, dat de toon, op welken hy deeze woorden sprak, hem aan hun ontdekte als den Koning, voor wien hy zich uitgaf.

Op den tweeden avond, ging hy, niettegenstaande alle de wegen in het Land der *Grisons* bezet waren, over na *Terra Firma*, in 't gewaad van een Monnik; doch, wanneer hy uit *Padua* ging, deedt hy zyn Mantel en Zwaard weder aan, nam den weg na *Florence*, en werd daar gevat op last des Groot-Hertogs.

De Koning van *Spanje* vorderde, onverwyld, dat hy in zyne handen zou gesteld worden; 't geen de Groot-Hertog weigerde; zyn gedrag regtvaardigende door het voorbeeld der *Venetiaanen*. Wanneer, nogthans, de Hertog van *Savoye* toebereidzels maakte om zyne landen aan te vallen, deedt hy SEBASTIAAN na *Orbitello* zenden, en in de handen der *Spanjaarden* overleveren. —— De *Italiaansche* Schryvers verschillen, ten opzigte deezer gebeurtenisse, wyd van elkander; deezen pryzen den Hertog wegens het overleveren van een Bedrieger; geenen beweeren dat het eene volslaagen woordverbreeking was. Hy, die zich Koning van *Portugal* noemde, beschouwde het in het laatstgemelde licht. Hy verweet zulks de Officieren des Groot-Hertogs op het scherpste; wanneer hy aan de *Spanjaarden* werd overgeleverd, voegde hy 'er by, dat hy niet twyfelde of GOD zou, den Huize van MEDICIS straffen, wegens deeze trouwloosheid aan hem gepleegd.

Te *Napels* werd hy gevangen gezet in het Kasteel *De Ovo*, en, zo als de *Portugeezen* verzekeren, drie dagen lang in eene kamer opgeslooten, zonder eenig voedzel of laafenis; hy zag geen mensch; alleen een touw, met een mes van een half voet lang, lag in een hoek van het vertrek. — SEBASTIAAN gebruikte geen van deeze beide middelen; maar verdroeg geduldig de beledigingen en hardigheden hem aangedaan. Op den vierden dag kwam hem de Auditeur Generaal met twee Secretarissen bezoeken. Deeze vermeldde den Gevangenen, met weinig woorden, dat, indien hy den harssenschimmigen Tytel, welken hy tot dus lang hadt aangenomen, wilde afleggen, hy mogt eeten, drinken, en staat maaken om te huisvesten in een voegelyk verblyf. —— „ Ik kan," sprak hy, „ zulks „ niet doen. Ik ben Don SEBASTIAAN, Koning van *Portugal*, wiens zonden deeze harde straffen op hem gelaaden hebben. Ik ben gereed te sterven, op wat wyze het u behaagt; doch de waarheid te ontkennen — „ dit kan ik nimmer doen!" —— Naa deezen tyd kreeg hy water en brood, en voorts vyf Kroonen in de maand, en een knegt om hem te dienen.

De

De Graaf DE LEMOS, ten dien tyde Onderkoning van *Napels*, begeerig om hem te zien, liet hem in zyn Paleis komen; ter zaale intreedende, en ziende dat de Graaf met ongedekten hoofde zat, 't geen hy alleen deedt ter oorzaake van de hette, zeide SEBASTIAAN, op een ernstigen en vorstlyken toon: „ Graaf DE LEMOS, wees ge„ dekt!" Allen, die 'er zich tegenwoordig bevonden, stonden verbaasd. De Graaf voerde hem, met eenige versmaading, te gemoet, op welk gezag hy hem beval zich te dekken?' „ Door dat gezag," antwoordde de Gevangene, „ waar toe myne geboorte my geregtigt. Doch „ waarom, myn Heer! houdt gy u als of gy my niet „ kende? Ik herinner my u zeer wel. Myn Oom PHI„ LIP zondt u twee keeren tot my in *Portugal*, waar „ gy met my die byzondere gesprekken gehouden hebt." —— De Graaf, getroffen door dit gesprek, zeide tot den Oppasser, die nevens den Gevangenen stondt: *Voer hem weg, hy is een Bedrieger!* —— „ Neen, myn Heer," hervatte Don SEBASTIAAN, „ ik ben de ongelukkige Ko„ ning van *Portugal*, en gy weet dit ten vollen. Een „ Heer van uw aanzien moet in alle gelegenheden zwy„ gen, of der waarheid hulde doen."

Zo lang de Graaf DE LEMOS leefde, hadt Don SEBASTIAAN niet veel leeds te lyden, dan alleen dat hy een gevangen man bleef. Hy mogt leeven naar zyn welgevallen; hy mogt na de Kapél ter misse gaan als het hem behaagde. Hy nam zyne Vasten geregeld op Vrydag en Saturdag waar; en, geduurende de geheele Voorjaarsvaste, at hy niets dan brood en moeskruiden; hy biegtte geregeld.

De Graaf DE LEMOS werd in het Onderkoningschap opgevolgd door zyn' Zoon, die SEBASTIAAN met veel ruwheids behandelde. De Bisschop van *Reggio* werd gezonden om hem in den Kerklyken Ban te doen, dewyl het *Spaansche* Ministerie, uit hoofde van de antwoorden door SEBASTIAAN van tyd tot tyd gegeeven, hem voor een Tovenaar hieldt. Die Kerkvoogd dit werk met alle staatlykheid verrigt hebbende, haalde de Gevangene een Kruisbeeld uit zyn boezem; zeggende: „ Zie hier het „ teken myner Belydenisse, den Standaart van het Opper„ hoofd, dien ik, tot mynen laatsten adem, zal dienen!"

Op den laatsten dag van April des Jaars 1602 werd SEBASTIAAN uit het Kasteel gebragt, zittende op een Ezel; drie Trompetters gingen blaazende voor hem heenen, en een Heraut riep deeze woorden uit: *Zyn Al-*

Allercatholykfte Majefteit heeft bevolen, deezen Man door alle de ftraaten van Napels rond te leiden, met alle merktekenen van fchande; en dan, voor al zyn leeven, aan boord der Galeien te dienen, dewyl hy heeft voorgewend Don SEBASTIAAN, *Koning van* Portugal, *te weezen, terwyl hy een* Calabrier *is.* Wanneer de Heraut uitriep, dat hy zich voor den Koning van *Portugal* uitgaf, riep hy, „ die ben ik!" — als hy tot het woord *Calabrier* kwam, luidde de wederfpraak des Gevangenen, „ dat is „ valsch!"

Naa deeze rondvoering werd hy aan boord eener Galeie gebragt, en voor een dag of twee aan een riem met een keten vastgeklonken; doch, zo ras zy ter haven uit waren, gaven zy hem zyne eigene kleederen weder. —— In de maand Augustus des Jaars 1602 kwamen de Galeien in de Haven van *St. Lucar*, waar de Hertog en Hertogin van *Medina Sidonia* den Gevangenen begeerden te zien. Toen zy eenigen tyd met elkander gefprooken hadden, vroeg Don SEBASTIAAN den Hertog, of hy nog het Zwaard bezat, 't welk hy hem eenmaal gaf? „ Ik heb," fprak de Hertog, zeer omzigtig, „ een „ Zwaard, my door Don SEBASTIAAN gegeeven, toen hy „ na *Africa* ging; 't geen ik bewaar onder andere „ Zwaarden my gefchonken." —— De Gevangene verzogt dat ze mogten te voorfchyn gebragt worden, met byvoeging: „ Ik zal het Zwaard, 't geen ik u gaf, „ wel daar uit kennen." —— Een knegt, gezonden om de Zwaarden te haalen, kwam te rugge met twaalf Zwaarden. SEBASTIAAN, dezelve gezien, en een voor een behandeld hebbende, wendde zich, met deftigheid, na den Hertog, en zeide: „Het Zwaard, door my aan u „ gefchonken, is 'er niet onder." De knegt kreeg last de overige Zwaarden te haalen. SEBASTIAAN greep 'er een uit diens hand; zeggende: „ Dit, myn Heer! is het „ Zwaard, 't geen ik u fchonk!"

Toen hy weder aan boord van de Galeien zou gaan, keerde hy zich tot de Hertoginne; zeggende: „ Mevrouw! ik heb thans niets om u ten gefchenke te gee„ ven; toen ik na *Africa* ging, gaf ik u een Ring, in„ dien gy denzelven gelieft te laaten haalen, zal ik u een „ geheim ontdekken." —— De Hertogin erkende, het was waarheid, dat de Koning van *Portugal* haar een Ring gefchonken hadt. Zy gaf last dien te voorfchyn te brengen. Wanneer SEBASTIAAN den Ring zag, zeide hy tegen

gen de Hertogin: „ Mevrouw! druk den Ring met uwe „ vingeren: het juweel kan 'er alsdan uitgenomen wor„ den, en daar onder zult gy myn Naamcyffer leezen." Dit werd waarheid bevonden.

De Hertog en de Hertoginne schreiden by zyn vertrek. By het affcheid neemen, zeide hy tot de Hertogin: „ De „ zwarte Slaavin, die thans by u is, waschte voorheen „ myn linnen."

SEBASTIAAN werd vervolgens in eene gevangenis gezet, maar zagt behandeld, tot dat hy ftierf, 't welk vier jaaren laater voorviel. Altoos hieldt hy ftaande, dat hy in waarheid de Man was, die hy voorgaf te zyn.

BEDENKINGEN, OVER DE GELOOFWAARDIGHEID DER GESCHIEDSCHRYVEREN; EN DE VOORNAAMSTE BRONNEN VAN DE GEBREKEN, WELKE MEN BY HUN AANTREFT.

(*Naar het Engelsch.*)

De Gefchiedenis is niet vatbaar voor betoog, maar enkel gebouwd op waarfchynlykheid, en van deeze zyn 'er drie trappen. —— De eerfte betreft alle die gebeurtenisfen, die zo hoogwaarfchynlyk zyn, dat 'er, ten tegendeele, geen bondig bewys kan worden aangevoerd. Zy verfchaffen eene zedelyke zekerheid, welke ons ten vollen van derzelver waarheid overtuigt; dus, by voorbeeld, kan geen redelyk mensch lochenen, dat OLIVER CROMWELL de hand hadt in den dood van CAREL DEN I, of dat JACOBUS DE II den Throon verliet. De grootfte twyfelaars zullen geene zwaarigheid maaken omtrent zodanige algemeene gevallen. —— 'Er zyn, nogthans, gebeurtenisfen, die, in de daad, waarfchynlyk zyn; dan eenige fchynbaare tegenwerpingen kunnen 'er op gemaakt worden; tegenwerpingen, egter, niet genoegzaam om ons geloof in dezelve weg te neemen; en dit maakt den tweeden trap uit van Gefchiedkundige waarfchynlykheid. Zo is het waarfchynlyker dat Keizer CAREL DE V het Ryksbeftuur verliet om dat hy zyns ongeluks moede was, dan uit Godsdienftigheid, en om een ftil einde zyns leevens te genieten. Het is desgelyks waarfchynlyker dat Koning HENDRIK DE VIII befloot zich van zyne Egtge-

genoote te doen fcheiden, niet zo zeer uit geweetenszwaarigheid om haar langer te houden, als om dat hy haar moede was. —— Eenige voorvallen der Gefchiedenisfe verfchaffen een derden trap van waarfchynlykheid, die opgewoogen wordt door zo veele even waarfchynlyke redenen, dat de Leezers zich verlegen vinden, en verpligt hun oordeel op te fchorten. In deezer voege kan men van beide zyden twisten, of 'er ooit een Paus JOANNES beftaan hebbe. De wydverfchillende berigten, welke wy in de Gefchiedenisfen opgetekend vinden, betreffende MARIA, de Koninginne van *Schotland*, maaken het zeer bezwaarlyk, om iets, haar betreffende, te beflisfen; zelfs de laatere Gefchiedboekers, ROBERTSON, STUART en WHITAKER, hebben weinig meer gedaan dan de Partyen te wederzyden van het gefchilftuk te vermeerderen, zonder iets daadlyk by te brengen, 't welk ftrekt om het verftand van den waarheidlievenden onderzoeker op te klaaren.

Het is met de verfchynzelen in de Gefchiedenis veelal eveneens gelegen als met die wy in de Natuur befchouwen. Wy zien de uitwerkzels van de kragten der Natuur; doch derzelver oorzaaken zyn voor ons verborgen. Even zo zien wy Oorlogen en Verbintenisfen, Koningryken opkomen en ondergaan; doch wy zyn onkundig van de waare oorzaaken en geheime fpringveeren dier groote Gebeurtenisfen. Koningin ELIZABETH kon nooit overgehaald worden om zich in den Egt te begeeven; en het is vergeefsch, voor te wenden de reden van deeze verkiezing te weeten. Geheel *Europa* is thans getuigen van den voortgang der *Franfche* Staatsomwenteling; maar zy, die over dit onderwerp gefchreeven hebben, fchynen door hun eigen werk te bewyzen, dat men de rechte oorfprongen tot nog niet ontdekt heeft.

De Onzekerheid der Gefchiedenisfe moet hoofdzaaklyk worden toegefchreeven aan de Partydigheid der Gefchiedboekeren. Veelen maaken 'er hun werk van, om Laster- of Lofbefchryvingen te geeven. De *Griekfche* en *Romeinfche* Gefchiedfchryvers pryzen ten hoogften veele weinig beduidende bedryven hunner Landgenooten; doch vermelden niets van hunne onregtvaardigheid en onvoorzigtigheid. De vleijery der Gefchiedverhaalers nam in volgende eeuwen toe. De Monniken en Geestlyken, zich tot Gefchiedfchryvers opwerpende, hieven ten hemel alle Vorften die hun met Eere en Rykdommen befchonken, hoe onkundig in de kunst van regeeren, of hoe fnood zy

ook

ook mogten weezen. Integendeel bevlytigden zy zich om een flegt character toe te schryven aan allen, die een waakzaam oog op hun gevestigd hielden, en niet toestemden in, of de hand leenden aan, Braaven, die zy de vlek van Kettery aanwreeven.

Kwaadaartigheid en Lasterzugt moet men desgelyks bekennen dat het haare toebrengen tot de Onzekerheid der Geschiedenisfen. De kunftenaaryen van een vleiend Geschiedschryver laaten zich gereed ontdekken; hier toe wordt geene groote maate van scherp vernuft of wikkend oordeel vereischt; want hy vertoont de Menschen niet zo als zy zyn, maar zo als zy behooren te weezen, en vormt zich een denkbeeld van deugd en volkomenheid, als nergens met de daad gevonden wordt. — Maar een Geschiedboeker, wel afgerigt op de kunst van kwaadspreeken, zal gereeden ingang en ligt geloof vinden; vermids de Menschen, in 't algemeen, meer overhellen om de gebreken van anderen, dan derzelver goede hoedanigheden, te gelooven. —— Daarenboven worden Vleijers aangezien als Lieden van eene flaaffche geestgefteltenisse, en uit dien hoofde veragt; terwyl een afgerigt Schandvlekker den Leezer bedriegt, die zich verbeeldt dat diens ftoute en beslisfende schryftrant uit liefde tot de waarheid voortkomt, en het deeze alleen is, welke hem ter spoore en prikkel dient om de gebreken van groote Mannen in een klaaren dag te haalen.

Vrees brengt ook het haare toe tot de Onzekerheid der Geschiedenisse. Veele Geschiedboekers schroomen de waarheid te spreeken, en vermommen niet zelden daadzaaken met een omkleedzel van woorden, die veel onzekers agterlaaten. BOCCALINI en Vader PAUL wisten, by eigene ondervinding, hoe vol gevaars het was volkomene waarheid het papier aan te beveelen. CAMDEN oordeelde het niet geraaden, dat het tweede Deel zyner Geschiedenisse by zyn leeven zou uitkomen. Het laatfte gedeelte der Geschiedenisse van THUANUS zou misschien, naa zyn dood, verlooren geraakt weezen, indien de Schryver 'er geen afschrift van aan eenen Vriend ter hand gefteld hadt; want de Uitvoerders van 's Mans laatften Wil schroomden hetzelve in 't licht te zenden.

Geschiedschryvers verhaalen veele zaaken, van welke zy niet genoegzaam onderrigt zyn, of die alleen fteunen op algemeene gerugten. De zodanigen, die de Geschie-

denis van oude tyden boeken, volgen de oude Geschiedverhaalers, en het valt hun niet gemaklyk waarheid van valschheid te onderkennen. De verstandigste Mannen vinden zich niet boven vooroordeelen verheven; en het is, uit deezen hoofde, niet te verwagten, dat eenig Geschiedschryver met eene volkomene Onpartydigheid de pen zal voeren. —— Daarenboven, geen Geschiedschryver, hoe opregt ook, kan genoegzaame kundigheden opdoen van alle omstandigheden; en nogthans kan de onkunde van eene kleine omstandigheid groote dwaaling in de Geschiedenis baaren. Ja, de oorspronglyke Staatsstukken, waar uit eenige Geschiedboekers hunne schryfstoffe grootendeels opzamelen, kunnen niet altoos ten vollen vertrouwd worden.

Het verdient ook onze opmerking, dat de Geschiedschryvers zeer dikwyls verschillen in hunne verhaalen van dezelfde Gebeurtenissen. Elk Geschiedboeker voert de pen ter eere van zyn Land, en poogt hetzelve boven andere Landen te verheffen. Indien de *Carthagers* eene Geschiedenis geschreeven hadden van den *Punischen* Oorlog, zouden wy 'er veele dingen in aantreffen, strydig met hetgeen wy in LIVIUS leezen. Wanneer een Veldheer der *Gaulen* eenige Gedenkschriften hadt naagelaaten, gelyk die van CÆSAR, deeze zouden een nieuw voorbeeld opleveren van Geschiedkundige tegenstrydigheden. —— Een verstandig Man, heeft men opgemerkt, leest de Geschiedenissen, niet zo zeer om onderrigt te worden wegens de waarheid der voorige gebeurtenissen, als om het Character der Geschiedschryveren te leeren kennen, en eene uitgebreider kundigheid op te doen van de menschlyke natuur, waar door hy zich in staat gesteld vindt, om voor zichzelven eenige regels tot zyn leevensgedrag te vormen.

De neiging om Geschiedenissen te schryven moet eene zich reeds vroegtydig opdoende neiging geweest zyn. Overlevering was, buiten twyfel, het eerste middel om de kennis van het gebeurde over te brengen; doch de onzekerheid der Overleveringe moet elken nadenkenden en onderzoekenden geest terstond voorgekomen weezen; als mede de gebrekkige berigtgeeving zelve; dewyl slegts weinige menschen een geheugen bezitten, sterk en vast genoeg om een lang verhaal van gebeurtenissen te bewaaren; en dus vondt, met den tyd, de Overlevering zich meest bepaald tot huislyke gevallen. Het opschryven der

Ge

Gebeurtenisſen moet, uit dien hoofde, vry vroeg in gebruik gekomen weezen; want, indien wy de gewyde en ongewyde Geſchiedenis zamenvoegen, hebben wy een aaneengeſchakeld verhaal van de Geſchiedenis des Menschdoms van de Schepping af tot den tegenwoordigen tyd.

Het is der opmerkinge waardig, dat dit de Geſchiedenis niet is van het *geheele* Menschdom; maar van dat hoogstbegunſtigd gedeelte der wereld, 't welk zich van de andere meest onderſcheidde door uit te munten in kundigheid, kunſten en wapenen. Wanneer *'t zelve* bedorven werd door ondeugd en weelde, tot ſlaaverny en barbaarschheid verviel, nam de *Geest der Geſchiedkunde*, mag ik deeze uitdrukking bezigen, de vlugt om te zweeven over en by eenig ander Volk, uit de duisternis hervoortkomende, en de aandagt van het overige des Menschdoms trekkende door heldenmoed of deugd. —— Op deeze wyze mogen wy den loop van de Geſchiedenis des Menschdoms beſchouwen, uit *Aſia* na *Europa;* welk werelddeel tot nog den voorrang behoudt, en dien waarſchynlyk nog veele eeuwen zal houden, en de beſlisſer weezen van het lot der overige.

In het algemeen heeft men beweerd, dat de Geſchiedenis van iemands eigen leeftyd niet onpartydig kan te boek geſteld worden. Pogingen, nogthans, zyn 'er gedaan, om deeze zo ſtellig menigvoud bygebragte verzekering te wederleggen: met welk een uitſlag dit geſchiedde, zou misſchien haatlyk weezen te onderzoeken. —— Dan zeker is het niet onmogelyk om de Geſchiedenis van iemands eigen leeftyd onpartydig te beſchryven, of althans even onpartydig als de Geſchiedenis van een lang voorleden tydperk. Zulks vordert alleen van ons af, dat wy ten voorwerp onzer naſpeuringe niets anders ſtellen dan Waarheid, en dat wy die taak aanvaarden, vry van vooroordeelen, zonder den invloed van dankbaarheid of van vyandſchap te voelen, welke nimmer misſen uit Partyſchaplyke verbintenisſen voort te vloeijen.

Wanneer wy, egter, aan den anderen kant, overweegen, hoe veele uitſteekende Mannen 'er gevonden zyn, die de Geſchiedenis geboekt hebben van voorvallen, in hunnen tyd gebeurd, en bykans vergeeten, met alle de bitterheid des vooroordeels, dan zouden wy omtrent overhellen om te twyfelen of het mogelyk is eenen Geſchiedboeker te vinden, in ſtaat om de Geſchiedenis zyner eigene leevensdagen met onpartydigheid te beſchryven.

Zulks ontſtaat voor geen gering gedeelte hier uit, dat eenige Lieden zich nederzetten om zekere begrippen, of ſtellingen, door Gebeurtenisſen te onderſchraagen. 'Er kan niet wel eene onwysgeeriger wyze van Geſchiedſchryven bedagt worden dan de evengemelde; want het is den uitſlag plaatzen vóór de proefneeming; die handelwyze is ook zeer oneerlyk; naardemaal de Schryver, dusdoende, zyne vooroordeelen op zodanig een grondſlag vestigt, dat het voor hem onmogelyk is dezelve weg te weeren. Zodanige Schryvers, nogthans, ſchoon zy den naam van Geſchiedboekers aanneemen, zyn, in de daad, niet meer dan enkele onderſteuners van eene byzondere Party, voor welke zy de pen voeren, en zy doen het niet ten algemeenen beste en verlichting des Menschdoms.

DE TWEE BLINDEN VAN FRANCONVILLE.

(Getrokken uit *Le Voyageur ſentimentäl*, *ſous Robeſpierre*; *par* VERNES, *de Genève*.)

Ik had in myne gevangenis de gelofte gedaan, om, indien ik myne vryheid wederkreeg, geenszins den Goden Stieren of witte Vaarzen te ſlagten, gelyk de Ouden deden; maar om den eerſten ongelukkigen te helpen, dien het geval voor myne oogen brengen zou. In plaats van één, vond ik 'er twee; en de byzonderheid van hun ongeluk was misſchien eene beweegreden die my ten hunnen voordeele innam.

In het doorreizen der Vallei van *Montmorency*, ging ik by een' Paruikmaker te *Franconville*; terwyl ik onder zyne handen zat, hoorde ik het geluid van twee ſtemmen, die zich met de guitarre accompagneerden. Het geluid kwam uit een klein woonhuis aan de andere zyde van den tuin des Paruikmakers. Nimmer heb ik de treffende toonen eener menſchelyke ſtem, gepaard met die van een ſpeeltuig, zonder ontroering kunnen horen; en de zang van twee ſtemmen, in het zuiver akkoord, ſcheen my, na eene beminde vrouw, altoos de treffendſte harmony der natuur. Ik deed onderzoek naar de zangers, en vernam, dat de eene een meisje van zestien, en de andere een jongeling van agttien jaaren was, beiden blindgeboornen. Hunne ouders hadden hen ſints hunne kindschheid met elkander laten omgaan, om hun het vermaak te verſchaffen van elkander te vertroosten. Vereënigd door het ongeluk, wierden zy het ook weldra door de liefde: hun huwelyk zou binnen het

het jaar voltrokken worden, en geheel *Franconville* nam deel in hun lot.

De gemeenschap van het ongeluk en de liefde van deze jonge Blinden trok geheel myne aandacht. Ik gevoelde by voorraad, dat, minder afgetrokken door het uitwendig genot des levens, en geheel aan elkander overgegeven, hunne liefde meer teder, meer oprecht, moest wezen, en het waare voorbeeld opleveren van eene volmaakte veréénigIng; nog meer was ik nieuwsgierig om te weten hoedanig zy zich schadeloos stelden voor het gemis van een der eerste zintuigen, en hoe de oogen der ziel zich by hun geöpend hadden voor de vatbaarheid en het gevoel. Ik naderde, met eene soort van eerbied, het venster, alwaar zy zongen, en liet hun, door de moeder van den eenen, verzoeken de Romance te herhalen die ik gehoord had, en die hunnen toestand afschetste. Ziehier dezelve:

ROMANCE DER TWEE BLINDE GELIEVEN.

Vergeefsch verspilt de zon haar straalen:
Zy treffen nimmer ons gezicht;
Wat kleuren aan den hemel pralen,
't Is vruchtloos 't oog daarnaar gericht.
Schoon we ons van 't licht geen denkbeeld maken,
Hy, die het schiep, deed niet te min
Ons beider hart in liefde blaken,
En vormde ons ééns van lot en zin.

Mag ik {hem dien / haar die} ik min bespeuren,
't Schynt of myn ziel 't bezef ontwaart,
Alsof het strelend schoon der kleuren
Aan onze hartstochs evenaart.
Wanneer ik {hem / haar} van verr' hoor zingen,
Dan is het of de heldre dag
Een lichtstraal in myn ziel laat dringen,
En ik de grootste vreugde zag.

De liefde heeft voor ons geen vlerken;
't Is altyd lente om onze schreên;
Het jaar laat geen verandring merken;
Wy zyn bestendig wel te vreên.
Als ééns, na zo veel tederheden,
De dood ons Hemelwaart geleidt,
Elkaêr te zien is dan met reden
Voorzeker onze zaligheid.

De woorden, liefde, veréénigiog, ongeluk, trilden in myn oor met die van deze Romance, en de nooten van derzelver eenvoudige en treffende melody. Ik kwam uit eene verschrikkelyke gevangenis, en herkreeg alle de rykdommen van dit verwonderlyk zintuig, dat ons bestaan in de onmeetbaarheid der tusschenruimte uitbreidt, en ons in eenig opzicht alles geeft wat het ontdekt, alles wat het omvat. Maar wat was deze gevangenis en haare akelige duisterheid, in vergelyking van die, waarin deze ongelukkigen sints hunne kindschheid leefden, en waarin zy, dood voor de hoop gelyk voor het licht, altoos moesten blyven? ... Altoos! Wie zegt dit? wie bewyst dit? Misschien wachten hunne oogen slechts eene bekwaame hand, om zich te ontdoen van het floers, waarmede zy bedekt zyn; misschien heeft het onvermogen hunner ouders alleen hen buiten staat gesteld om de weldaaden te genieten van eene der schoonste kunstbewerkingen ... ô! Indien ik hun het licht tot een geschenk kon geven! indien ik my in de plaats van God stellen kon, en tegen twee zyner schepselen zeggen: *ziet!* .... ja, deze daad zou met het zegel der Goddelyke goedkeuring bestempeld worden!

Op dit denkbeeld sloeg ik een meer te vreden oog op de natuur; zy scheen my schooner, de aarde bloemryker, de hemel blaauwer, de zon glansryker; welke geschenken! welke genietingen! nimmer had ik zo zeer derzelver waarde gevoeld.

Straks ondervroeg ik de jonge lieden en de goede vrouw die by hun zat te spinnen, terwyl een kleine kat, de vriendin en tweede vertroosteresse der beide Blinden, tusschen hunne beenen met een kluwen gaaren speelde.

„Zyn hunne oogen onderzocht?" — „Nooit." — „Nooit? Vervloekt de geenen die dit konden doen en het verzuimd hebben! Hebt gy geen Chirurgyn in *Franconville?*" —— „ô Ja! een Chirurgyn, die zelf barbier is; hy heeft myne kinderen gezien, en geloofc dat zy niet te helpen zyn; maar men zegt dat hy 'er geen verstand van heeft." —— „Om 't even, laat hem halen, dat hy aanstonds hier kome: het is misschien omdat hy 'er geen kennis van heeft, dat hy gelooft dat een ander hen ook niet zou kunnen helpen; ik wil weten waarop hy zyn gevoelen grondt."

De Chirurgyn komt, geheel buiten adem; een klein, dik, inééngedrongen mannetje, met een bolrond gezicht, gelyk zyn scheerbekken; hy ging met het hoofd achterover, en op de teenen, om in eene aanzienlyke houding te verschynen; hy was de grootste babbelaar, dien ik myn leven gezien heb. Ik verhaal hem het geval en myne twyfelingen, en vraag hem of hy een weinig kennis van oogziekten heeft; hy glimlagcht verachtelyk, vervolgens zyn bekken nederzettende, beschouwt hy, met de bril op den neus, op nieuw de oogen der twee Blin-

Blinden; hy verklaart my dat hunne blindheid ongeneeslyk is, dat de bewerking der cataract nooit aan blindgeboornen beproefd is. —— „ Nooit? Gy bedriegt u, mynheer de barbier!" —— „ Nooit, nooit." —— „ Loop naar den duivel met uwe praatjes!" —— „ Zeer gaarne, mynheer! als gy my de visite betaald hebt." Ik lagchte en betaalde hem, en zeide dat hy het dubbele zou gehad hebben, indien hy my eenige hoop gegeven had. —— „ Ik ben een veel te eerlyk man, mynheer! om myn geweten en myne bekwaamheden te bezwaren; nogthans het kon wezen dat na een nieuw onderzoek" ....

Ik ontsloeg 'er hem van; en toen deze Dorpskwakzalver vertrokken was, deed ik de moeder van den jongman beloven my de kinderen met het eerste post-rydtuig te zenden. Ik overstelpte haar met blydschap, door haar de bewerkingen der cataract te verhalen, die volmaakt gelukt waren, op blindgeboornen. De traanen stroomden uit haare oogen, op het denkbeeld dat haare kinderen de natuur en hunne moeder zouden kunnen zien; zy sprak my van hun, met meer vuur, meer tederheid, dan te voren, onderhield my van hunnen smaak, hunne gewoonte en hunne ouderliefde; zy zelven drukten myne hand, kuschten dezelve met eene ontroering en een verward gevoel, dat zy niet wisten uit te drukken; maar dat my overtuigde, met welk eene gemaklykheid het hart zich opent voor de hoop die het nimmer toegelagchen heeft. „ Wy zullen u misschien aanschouwen, myne moeder!" —— „ CECILIA! ANTONIN! myne kinderen!" —— Ziedaar hunne taal, en zy omhelsden elkander schreijende.

Vóór ik vertrok, liet ik de moeder nogmaals de belofte herhalen om my ANTONIN en CECILIA te zenden: door de hoop en de vreugd, die my zelf ontroerde, vergat ik dat het *haare* kinderen waren.

Zy kwamen by my op den bepaalden dag en tyd; een der bekwaamste Oogmeesters wagtte hen. Myn huis was vol lieden, nieuwsgierig om hen te zien, en den uitslag van het onderzoek des Oogmeesters te vernemen. Aan het belang, dat ANTONIN en CECILIA verwekten, zou men gezegd hebben dat het op dood en leven voor hun ging; en was het niet in zeker opzicht de waarheid?

De Oogmeester onderzocht de oogen van ANTONIN en CECILIA met de grootste zorgvuldigheid; ik had hem verzocht geenszins zyn oordeel te zeggen, in gevalle de kunstbewerking geen plaats kon hebben: ik wilde hunne gevoeligheid den eersten slag bespâren van de mislukte hoop. Het onderzoek geëindigd zynde, gingen wy in eene andere kamer; hy verklaarde my ...... Het is nog geen tyd om het te zeggen.

Ik raadpleegde met myne Vrienden, wegens het bericht des

Oogmeesters; vervolgens ging ik by ANTONIN en CECILIA, en ſprak hen in dezer voegen aan: „ Wat zou ik niet geven, myne vrienden! om u beiden het gezicht te bezorgen! Beiden hebt gy my in den hoogſten graad belang in u doen nemen; en, wat het lot ook zy, dat u verwacht, dit belang zal nimmer verminderen. Tot heden zyt gy op het ſterkſte aan elkander verbonden geweest: deze verééniging heeft misſchien meer tot uw geluk toegebragt, dan het genot van het gezicht zou gedaan hebben; doch zo het gebeurde dat ſlechts één van u beiden het gebruik 'er van kon bekomen, zou deze zelfde verééniging niet verflaauwen? Wie van beiden zou, in een nieuw beſtaan, beloven kunnen getrouw te blyven aan het voorwerp dat ge beminde vóór gy het aanſchouwde?"

„ ô Ik!" riepen zy beiden te gelyk; „ indien ik het gezicht verkreeg, ik zou geen oogen hebben dan voor hem." —— „ Ik zou geen oogen hebben dan voor haar." —— „ Myn gezicht zou hem overal volgen, gelyk myne verbeelding hem thans volgt." —— „ Het is om haar te helpen, haar te leiden, dat ik het gebruik van dit zintuig zou waarderen." —— „ Het is om hem des te meer blyken van liefde te geven, dat ik den Hemel om dit geſchenk bid. Het hart, zegt men, zoekt met de oogen het voorwerp van zyn vermaak: ik heb geen ander dan ANTONIN; zouden myne oogen myne ziel doen veranderen?" —— „ Zou het gezicht my het gevoel ontroven, dat my ſints myne kindschheid bezielde, en beſtendig aan CECILIA verbond?"

„ Welnu, myne kinderen! het vonnis is geveld: één van u zal het gebruik van het gezicht bekomen; maar dat uwe liefde u niet misleide; tot dezen dag maakte de overéénkomst van uw beſtaan een behoefte uit om elkander te beminnen en ſamen te leven: een nieuw zintuig zal u verſchillend maken, een van beiden nieuwe denkbeelden verſchaffen, nieuwe begeerten, die misſchien den dood der andere zullen veroorzaken. Doorgrondt uwe harten wel, doet uitſpraak."

ô Hoe ſchets ik het treffend tooneel, dat deze verklaring by hun te weeg bragt! Welke verſchillende bewegingen beroeren hunne zielen! De vrees, de liefde, de hoop beſtryden daar in elkander. Zy ſpreken ſlechts afgebroken woorden met elkander, zy omhelzen elkander ſchreijende. „ Gy zyt het zonder twyfel die zien zult," zeggen zy tegen elkander. —— „ Welnu, ik ben het dan: de weldaad van het gezicht zal ons toch gemeen zyn." Niettemin ſcheppen zy toch behagen in elkander onderling te verzekeren van hunne tederheid in het toekomende; voor de eerſtemaal vrezen zy elkander niet genoeg te beminnen; zy doen elkander duizend betuigingen van liefde en getrouwheid, die zy nimmer nodig gehad zouden hebben elkander te doen.

„ Ach! als gy ziet," zeide CECILIA, ANTONIN met een' beven-

venden arm tegen haar hart drukkende, „ zal ik u kunnen behagen? zal ik eenige bekoorlykheid voor u hebben? Gy zult misschien nog myn vriend, myn broeder, zyn; maar ... zal ik altoos uwe CECILIA wezen?" —— „ Ach! ik vrees veelmeer niet meer uw ANTONIN te zyn, zo gy het zyt die het licht geniet. Men zegt, andere vrouwen zyn zo loszinnig, men zegt dat zy zich zo dikwyls door de oogen bedriegen! ... Als gy eens wierdt als zy! .. Helaas! gy zoudt in my niets dan eene uitgebluschte lamp beschouwen!"... —— „ ANTONIN! kunt gy my eene diergelyke belediging aandoen! my, die niet heb geleefd, niet geädemd, dan voor u!" —— „ Ach! CECILIA! gy zaagt het heelal niet." —— „ Welnu, ik ben bereid, ik wil het liever nooit zien, dan gevaar lopen van onze liefde te verliezen; zy zal 'er des te tederer door worden, wanneer wy ons herinneren wat wy aan haar opgeöfferd hebben." —— „ Vergeef my, dierbaare CECILIA! ik hield u onrechtvaardig verdacht. Neen, ik begeer zulk eene opoffering niet. Gy zult zien, gy zult my getrouw blyven, gy zult myn gids zyn, of ik zal de uwe wezen; gy zult my de natuur verklaren: zy zal niet geheel voor my verloren zyn: ik zal geloven haar door uwe oogen te zien."

ANTONIN en CECILIA besloten dan om het licht te zien, de een zonder de andere, of liever de een om de andere. Ik had dezen uitslag voorzien; maar ik was verblyd dat hunne onderlinge betuigingen van getrouwheid hun een nieuwe waarborg verstrekten, en dat geen van hun my in het vervolg kon verwyten de een ongelukkig gemaakt te hebben door de andere het gezicht te schenken. Ik maakte hun bekend dat CECILIA alleen het licht kon gegeven worden. Dit beminlyk kind gevoelde meer verdriet dat ANTONIN voor altoos 'er van beroofd moest blyven, dan blydschap dat zy zelve het genot 'er van hebben kon.

Men verrichtte de kunstbewerking aan CECILIA; zy gelukte volmaakt. Haare oogen konden de voorwerpen niet juist onderscheiden dan na verloop van zekeren tyd; maar ongevoelig gewenden zy zich aan de kleuren, de figuuren, de afstanden, en geraakten in staat om het tafereel van het heelal in al deszelfs schoonheid, in al deszelfs luister, te kennen. Haare ziel, opgetogen van verwondering, kon haare verrukking slechts door deze woorden uitdrukken: „ God! God! het verwonderlyk zintuig van het gezicht verkondigt ontwyfelbaar uw bestaan, uwe grootheid, meer dan eenig ander zinvermogen; Eeuwig Wezen! gy vergadert op de byna onmerkbaare punt van het oog de rykdommen der schepping!"

Van alle de voorwerpen der natuur verwonderde CECILIA niets meer dan haar ANTONIN: zy verwachtte dat hy in haare oogen de schoonste moest zyn, gelyk hy de dierbaarste was. Niettemin, offchoon in haare verwachting bedrogen, behield

zy haare tederheid voor hem. Haare kiefche liefde verzweeg voor hem de genietingen van het gezicht, die zy niet met hem kon delen, of deelde hem 'er flechts dat geene van mede, wat hem van nut kon zyn, zonder zyn verdriet op te wekken; zy verbeterde in hem de onvolmaakte of vreemde denkbeelden, die zy beiden zich van de voorwerpen gevormd hadden, en haare oogen fchenen de dingen flechts half te genieten, die zy hem niet kon doen begrypen. Getrouwe minnares zynde, leerde zy hem voor de tweedemaal beminnen. Dikwyls bragt zy hem, met het opgaan der zonne, op de hoogten van *Franconville*, en poogde hem de gewaarwordingen van het eene zintuig door die van andere te verklaren. De warmte der eerfte zonneftraalen, het gemurmel van het water, de geur der bloemen verrukten ANTONIN. „ Ongetwyfeld," zeide hy, „ gy, die deze voorwerpen ziet, gy bemint ze op eene andere wyze als ik." —— „ Ja, ik raak ze aan, ik ftreel ze met de oogen," antwoordde zy. — „ Maar is deze ftreling u aangenaamer dan onze kusfchen?" — „ ô Neen! ik zweer het u." —— „ Welnu, dan beklaag ik my niet van de natuur, vermits zy my het beste van haare vermaaken heeft laten behouden."

Op het tydftip, voorlang tot hun huwelyk bepaald, wierden zy veréénigd; fchoon de ouders van CECILIA tot een' anderen echtgenoot genegen waren; en meer dan ééns ben ik naar *Franconville* gegaan, om getuige van hunne ftandvastigheid en hun geluk te zyn. Ik zag CECILIA in de oogen; ik las 'er de beloning in van eene goede daad.

PROEVE, OVER DE VOORZIGTIGHEID VAN T'HUIS BLYVEN.

(Een Engelsch Stukje gevolgd.)

Aan de Schryvers der Alg. Vaderlandfche Letteröefeningen.

MEDEBURGERS!

Niet lang geleden bevond ik my in een gezelfchap, waar een Heer, die kortlings het leeven hadt ingefchooten by eene pooging om het leeven eens Vreemdelings te redden, het onderwerp was. Het fpeet my dat zyn gedrag de goedkeuring niet wegdroeg, welke men doorgaans gewoon is aan zodanige daaden te fchenken. —— Deeze dagt dat hy geen reden hadt om zyn leeven in de waagfchaal te zetten voor dat van een Perfoon hem geheel onbekend, en die misfchien ver de minst waardige van beiden kon weezen. —— Een ander mispreees in hem de dwaasheid des beftaans, 't welk, gelyk deeze Beoordeelaar

aar opmerkte, geen kans altoos opleverde van te zullen slaagen. —— Een derde merkte op, dat 's Mans eerste denkbeeld moest geweest zyn, dat van zyn eigen Familie en Vrienden, en om geene verlegenheid en droefenis over hun te brengen, ter zaake van eenen Vreemdeling dien niemand kende. —— Andere gevoelens, even schrander, werden 'er in 't midden gebragt, wel eenigzins van elkander verschillende; doch zamenstemmende in dit punt, dat Zelfbehoudenisse het eerste beginzel was ons door Natuur geleerd. —— Het gesprek eindigde met zeer veele aanmerkingen van eene oude Burgeresse, over de groote voordeelen der *Voorzigtigheid*, welke zy bekragtigde door steilig te beweeren, dat, indien deeze Heer *t'huis gebleeven*, of heenen gegaan was om bedaard zyne eigene dingen te doen, toen hy dit voorval zag, hy 'er het leeven niet by zou hebben ingeschooten.

Het was te vergeefsch, dat ik het gezelschap poogde te overtuigen, dat, naast het behouden van iemands eigen leeven, door een buitengemeen moedbetoon of zelfs list, kwam het behouden van het leeven eens Medemenschen; dat het laatste gelukkig voorval, myns bedunkens, zelfs by nadenken, een grooter genoegen schonk dan het eerste, 't welk gepaard ging met aandoeningen die eer van eene onstuimige en verschrikkende dan van eene behaaglyke natuur waren; dat de Heer, over wien het gesprek en de beoordeeling liep, niet kon gerangschikt worden onder de dwaashartigen; dewyl hy enkel bestaan hadt, 't geen honderden vóór hem met eenen gelukkigen uitslag ondernamen; dat hy, te dier oorzaake, veeleer onder de ongelukkigen dan onder de laakenswaardigen moest geteld worden; dat, toen hy den Vreemdeling in gevaar zag van te zullen omkomen, zyne ziel geheel vervuld geweest was met het éénig denkbeeld, hoe hem te redden en te behouden; dat hy niet twyfelde of het zou gelukkig afloopen, schoon de redding met moeite en gevaar vergezeld ging; en, eindelyk, dat, indien zyn ongelukkig lot aanleiding gaf om dergelyke onderneemingen te ontraaden, zulks vervolgens van heillooze gevolgen zou kunnen weezen, zelfs voor zommigen van het gezelschap, die, met geen grond van reden, konden hoopen, dat eenig mensch zyn leeven zou waagen te hunner behoudenisse, indien zyne belooning voor die daad alleen zou bestaan in aangezien te worden voor een dwaas, of althans voor een onvoorzigtig man, die niet op zyn eigen belang lette.

t'Huis gekomen, viel ik in peinzende gedagten over het onderwerp onzes gespreks, en over die soort van Wysheid, welke de menschen niet zelden ten toon spreiden, naa dat eene zaak voorby is. My schoot te binnen, dat ik niet zelden Wyshoofden van deezen stempel ontmoet had, die den mensch aanmerkten als een vrywerkend weezen in alles wat

hem

hem wedervaart, en wier raad, indien men denzelven volgde, eene nieuwe Orde van zaaken zou invoeren, en eene nieuwe ongehoorde gedaante aan de Maatschappy zou byzetten, zwanger van zeer zeldzaame gevolgen.

Dit zou eene *Revolutie van Voorzigtigheid*, of een *Constitutie van Voorzorg* mogen heeten. Ik begryp dat de eerste groote hoofdafdeeling van derzelver Wetten zou weezen, dat ieder, om alle toevallen, waar voor leden en lyf blootstaan, zou *t'huis blyven*. —— Men zal hier op zeker in 't midden brengen, dat zelfs het *t'huis blyven* niet volkomen dient om den mensch in 't leeven te bewaaren; dewyl 'er zo veele duizenden op hunne bedsteden sterven: doch desaangaande mag men zeggen, dat, schoon 'er veelen in hunne huizen sterven, buiten deurs de meeste halzen en beenen gebrooken worden, en dat, daar de ziekte hun binnen's huis wegsleept, buiten's huis de dood veel onmiddelyker volgt. t'Huis blyven zal, overzulks, eene menigte van onheilen voorkomen; als het nedervallen op straat, het op 't hoofd krygen van een steigering, het doodgestooten worden door een Os, het overreeden worden door Rydtuigen van verscheidenerlei soort, het verdrinken in 't ys by 't Schaatsryden, het beroofd worden door Straatschenders, enz.

Veelen hebben in de Kerken, en op andere openbaare Volksverzamelplaatzen, eene doodlyke koude gevat, welke hun, by het in agt neemen des gemelden regels van Voorzigtigheid, niet zou aangegreepen hebben. En, behalven 't geen gewoonlyk op straat de zodanigen wedervaart, wier laage leevensstand hun noodzaakt om te voet te gaan ('t geen zeker niet zonder gevaar is); zyn de Grooten en Aanzienlyken, die ryden, voor onheil beveiligd? Hebben wy nooit gehoord van breekende Koetzen, van hollende Paarden, zo dat de Rydtuigen aan splinters vliegen, en de menschen, 'er uit tuimelende, den hals breeken, of in 't water omkomen? En wat de Reizigers betreft, hoe zeer zy verwyderd mogen zyn van de steigeringen der metzelaaren en timmerlieden, of de ontmoeting van beestendriftdryvers, zyn zy in volkomene veiligheid? Zyn 'er geen Dieven, geen Moordenaars op den weg, geen slegte en versleetene Postwagens, die, breekende, de Reizigers van de steilte in de diepte ploffen; ontmoeten zy geen stroomende Rivieren, die hun inzwelgen, geen bruggen, die by het overryden zich begeeven?

Maar, 't geen bovenal de voorzigtige maatregel om *t'huis te blyven* aanraadt, is de aart en eigenschap van de groote waterplas, onder den naam van Zee bekend; lieden, welken zich te scheep daar op begeeven, „ zitten," gelyk iemand het uitdrukt, „ in eene gevangenis met gevaar van te verdrinken." Eenige bekwaame rekenaars hebben uitgecyferd, dat de Zee bykans zo veele lyken ontvangt als de aarde. Hoe verbaazend on-

onvoorzigtig, dwaas en dol, moet de man niet weezen, die zich op Zee waagt? Wat beſtaat zulk een Mensch niet? Hy reist eenige honderd mylen verre, legt vyf of zes mylen in één uur af, om den dood als in den mond te vaaren, en dit op de verkeerdſte en onredelykſte wyze, om die te ontmoeten, zonder de anders gewoone voorlooper, *Ziekte*. Is dit verſtandig? Voegt dit een redelyk en voorzigtig weezen? ô, Wanneer een Mensch, of door eigen dwaasheid, of by toeval, te land gevaar zyns leevens loopt, dan bevindt hy zich te midden van zyne Vrienden, die hem zullen helpen, als zy het *zonder gevaar* kunnen doen, of minder voor zichzelven, dan voor hem, bezorgd zyn; doch wanneer hy zich op den Oceaan bevindt, heeft hy geen Vrienden by zich; vrugtloos zal hy 'er om roepen. —— Waarlyk, volgens het beginzel van *Voorzigtigheid*, moest 'er een Committé aangeſteld worden, om toe te zien op die krankhoofdigen, die zich op Zee ten handel waagen. Wanneer wy hooren van ſchipbreuken van ſchepen, door toeval of met opzet ('t maakt in de zaak geen verſchil) in de lugt geſprongen, van ſcheepsbooten door ſtroom en winden weggerukt, met de manſchap in de diepte verzwolgen, wat hebbe men daar uit te leeren, wat moet ieder voorzigtig man daar uit beſluiten, wat anders, dan dat deeze lieden, waren zy *t'huis gebleeven* by hunne Vrouwen en Kinderen, zulk een deerlyk lot niet zouden ondergaan hebben?

De waare weg, om toevallen en ongelegenheden van verſcheidenerlei aart te ontgaan, is de oorzaaken daar van te vermyden; en, deeze oorzaaken wel bekend zynde, is het in ieders vermogen het hulpmiddel aan te wenden. Werd dit altoos gedaan, hoe veele jammeren en onheilen zou men ontwyken? —— En, indien 'er eenig ander bewys voor het *t'huis blyven*, naa het aanvoeren van zo veele dringende, noodig ware, dan zou het my gemaklyk vallen aan te dringen, dat, in het ontmoeten van ongelukken, *geen aanzien des perſoons* plaats hebbe. De dakpan, die, by een ſtormwind, of anderzins, van een huis valt, kan een Man dooden, uitgegaan tot het afleggen van een goede boodſchap, of met een ſlegt oogmerk bezwangerd. De Straatroover, die den reizenden man aantast, en alles, wat hy by zich heeft, ontneemt, overweegt nooit of die reiziger aan dat geld eerlyk kwam, of hy het in eigendom bezit, of voor een ander draagt, of 'er een behoeftig Gezin door zou onderſteund worden, dan of het zou dienen op de ſpeeltafel. Krakken van Rydtuigen, ontembaare Paarden, maaken hier in geen onderſcheid. De zeegolven zwelgen den Capitein in, die vegt om hooger post in het Zeeweezen te beklimmen, en den Scheepling, die om buit te behaalen zyn naasten berooft en doodt. Hier ſterft de wyze en de dwaas. —— Niets, derhalven, kan 'er, volgens de beginzelen van *Voorzigtigheid*, zekerder weezen, dan dat *t'huis te blyven*, in alle opzig-

zigten, en in alle gevallen, het veiligst en zekerst middel is, om alle toevallen, welke men *buiten* kan ontmoeten, te ontgaan.

De menschen, in 't algemeen, dit weet ik te over, hebben eenen afkeer van eenvoudige en onschadelyke middelen. Indien een glas met water, of een lepel vol melk, eene ongesteldheid zou geneezen, wie is 'er die niet liever een kostbaar en onbekend *Mengzel* uit een Apotheek zal neemen? —— *t'Huis blyven* is daarom misschien in minagting en onbruik, dewyl het eenvoudig en in aller magt is. De bekende Arme ROBIN waarschuwt nogthans zyne Leezers tegen *kleine verzuimen*. „ Om het missen van een nagel, verloor men den hoef; om „ het missen van den hoef, verloor men het paard; om het mis„ sen van het paard, kwam de Ruiter om, hy werd ingehaald „ en verslaagen door den vyand; en dit alles gebeurde door „ het niet bezorgen van een nagel in een Paards hoef." —— En zelfs dit klein verzuim zou niets betekend hebben, indien de Man het geringe middel, hier voorgesteld, naamlyk *t'huis blyven*, te baat hadt genomen.

Hoe zeer men de wyze Omzigtigheid, hier aanbevolen, moge versmaaden, wanneer wy tot rype jaaren gekomen zyn, zullen wy ons allen herinneren, dat onze Grootmoeders en Tantes gewoon waren het *t'huis blyven* aan te pryzen, als een veilig middel tegen gevaaren. —— Een der nieuwbakkene Philosophen van deezen tyd zal waarschynlyk beweeren, dat, hetgeen goede Staatkunde in de Kindschheid is, noodwendig moet overeenstemmen met het stelzel der natuure, en dat Paarden, Wagens en Schepen, uitvindingen zyn der weelde, en strekken om den aardbodem te ontvolken.

Eer ik van dit gedeelte myns onderwerps afstappe, zal het noodig weezen, dat ik het stelzel van *Voorzigtigheid* aanpryze uit anderen hoofde, te weeten, dat, schoon, door de halstarrigheid des menschdoms, veelen hunner het oor 'er niet aan zullen willen leenen, 't zelve nogthans aan niet weinigen gelegenheid verschaft om eene groote maate van Wysheid ten toon te spreiden, met zeer weinig kosten, en een groot deel van Voorzigtigheid, met weinig gevaar van te mislukken, of teleurstelling te ondervinden. —— Wanneer 'er een ongeval gebeurt, gelyk hetgeen aanleiding tot het schryven van deezen Brief gegeeven heeft, hoe veelen zyn 'er dan niet, die den naam van *Wyzen* krygen, enkel door aan te toonen, op hoe veelerlei manieren, men het gevaar zou hebben kunnen ontwyken? Wanneer 'er een steigering of stelladie instort, 'er twee of drie Werklieden by omkomen, laaten wy dan *wyslyk* bedenken, op hoe veelerlei wyzen dit zou hebben kunnen worden voorgekomen: de Werklieden zouden te middagmaalen hebben kunnen weezen, toen het ongeval gebeurde, dan was geen hunner gevallen; men zou de steigering sterker hebben

kun-

kunnen maaken, dan zou dezelve zich niet begeeven hebben; de Werklieden hadden hun werk spoediger kunnen afdoen, en dan was de steigering niet ingestort door het lang daar op laaten van zo veel gereedschappen, enz. —— In de daad, ik geloof dat 'er nimmer iemand was, ongelukkig genoeg van door Roovers ontbloot en uitgeschud te worden, of hy ontmoette een aantal SALOMO's, die, als het geval daar is, altoos wat te zeggen weeten; die elk hem, op hunne wyze, vertellen, hoe hy hun zou hebben kunnen ontgaan, en zyn geld behouden, — dan zy alle, hoe zeer zy ook overeenkomstig mogen spreeken met de striktste regelen van Om- en Voorzigtigheid, moeten onderdoen voor de bovengemelde oude Vrouw in myn gezelschap, „ dat weinig ongelukken, *buiten*, „ de menschen overkomen, die *t'huis blyven!*"

Ik had eenigen tyd my zelven botgevierd in het zamenbrengen van dit mengelmoes van bedenkingen over het meermaals gemelde Onderwerp, wanneer ik ze op 't papier bragt om ze Ul. toe te schikken; doch bedagt tevens dat Gyl. eenige Aanmerkingen van een ernstiger aart 'er gaarne by zoudt vinden. Maar ik vertrouw dat uwe Leezers reeds de bedoeling van mynen Brief ten vollen begrypen, en het overboodig is langwylig te zyn om de zodanigen te berispen, die plaagende bedenkingen vol onbescheids voegen by een weezenlyk verlies van eenen toevalligen aart. —— 't Zal niet noodig weezen een wenk te geeven, hoe veel wyzer het is, de gewoone toevallen deezes leevens te gemoet te treeden met een volkomen vertrouwen op de beschermende hulpe der Godlyke Voorzienigheid, dan zich te verlaaten op de zichzelve schaamende uitvlugten van lafheid en onvermogen.

Onze eigene beveiliging in 't oog te houden is ten vollen bestaanbaar met alle leevenspligten, en met alle eischen van moedbetoon en proefneeming. Medelyden met de ongevallen van anderen, en het daadlyk te werk stellen van reddmiddelen, behooren tot de beste aandoeningen, en de noodwendigste leevenspligten ons opgelegd. Zy strekken ten algemeenen beste. De yver, welken wy betoonen voor anderen, is, als 't ware, een Fonds, op welk wy met vertrouwen kunnen trekken, wanneer wy onszelven in ongelegenheid bevinden.

Met een gemaakte wysheid aan te toonen, langs welke wegen iemand het gevaar zou hebben kunnen ontwyken, waar in hy verviel, is dikwyls zo onvoegzaam als overtollig. Geen mensch, die by zyn zinnen is, loopt het gevaar in den mond. Treft hy het aan, onder het waarneemen van zyn geoorlofd beroep, of overkomt het hem als hy de geoorlofde uitspanningen van een werkzaam leeven neemt, dan kan men niet zeggen dat hy het zoekt. Indien wy omzigtigheid aanwen-

wenden, waar voorzigtigheid blykbaar noodig is, dan hebben wy zo veel gedaan als met rede van ons verwagt kan worden. Maar een leeven vol van geduurige vrees te leiden is een leeven van onnutte werkloosheid.

Geen mensch, wanneer hy zich op Zee begeeft, verwagt schipbreuk te lyden, of te verdrinken; geen mensch, die een reis te land onderneemt, verwagt met het Rydtuig om te tuimelen, of door Roovers overvallen te worden. Eene zekere maate van Voorzigtigheid is noodzaaklyk; maar een mensch kan niet altoos voorzigtig weezen; dewyl hy niet altoos in vermoeden van gevaar kan leeven. —— Indien onze bedoelingen goed zyn, mogen wy ze met vertrouwen te werk stellen; en indien onze daaden deugdzaam zyn, mogen wy ze, zonder vrees, voortzetten. Geen mensch kan op een gepaster tyd sterven, dan wanneer hy bezig is met zyn pligt te betragten; maar de man, die zyn pligt verzuimt, enkel uit beweegredenen van *Zelfzoekenheid* ontleend, ontbreekt het zo zeer aan moed als aan menschlykheid.

Ik ben, enz.

C. C.

TREK VAN OUDERLIEFDE.

(*Uit het Fransch.*)

De voorbeelden van deugd maaken meer indruk dan de lessen die men 'er van geeft. Deze voorbeelden doen kennen is de zaaden der deugd in de harten ontwikkelen. Het is om deze reden, dat wy de volgende trek van Ouderliefde der vergetelheid ontrukken.

De Weduwe LOCQUET kwynde op het bed van jammer en elende; zy was op het punt van alle haare middelen van bestaan uitgeput te zien, wanneer haar Zoon, agt jaaren oud, op het denkbeeld kwam, om haar door het volgend middel te hulp te komen. De natuur had hem zeer schoon hair geschonken. Menigmaal had hy zich dit cieraad hooren benyden van de geenen die thans dwaas genoeg zyn om met vreemd hoofdhair te willen pronken. Hy gaat naar een' Paruikmaaker, bedingt een' prys voor zyne hairen, en brengt zyne Moeder de twaalf Kroonen, die hy 'er voor gekreegen had: een geringe ondersteuning, die, zonder de dagen dezer ongelukkige Moeder te verlengen, haar het oogenblik nog bitterer maakte, dat haar van zulk een' dierbaaren en gevoeligen Zoon scheidde.

Deze schoone daad heeft dezen jongen Wees een' Vader doen vinden in een' edelmoedigen Verdediger des Vaderlands, die, door hem als zyn' Zoon aan te neemen, zyn geslacht vermeerderd heeft.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

GEDACHTEN OVER HET DOOPEN MET DEN HEILIGEN GEEST EN MET VUUR. MATTH. III: 11. LUC. III: 18.

Dit zeggen van Joannes den Dooper heeft den Uitleggeren van het N. T. ongemeen veel moeite gegeeven. Die 'er in 't geheel geen raad mede wisten, hebben tot het gewelddaadig hulpmiddel, om deze woorden, *καὶ πυρὶ*, (*en met vuur*,) voor een byvoegsel van eene laatere hand te verklaaren, de toevlucht genomen. Men heeft gemeend voor deze verbetering van den text nog al eenigen grond te hebben, omdat noch MARCUS, H. I: 8, noch JOANNES, H. I: 35, 'er iets van melden. Het is evenwel niet raadzaam, zulke maatregelen, ter verkryging van de naauwste overeenstemming der Euangelisten, in 't werk te stellen. De woorden *καὶ πυρὶ* worden in alle afschriften en oude vertaalingen, zoo wel by LUCAS, als by MATTHEUS, gevonden. Men moet dan liever omzien naar de beste wyze van uitlegging. Sommigen der vermaardste Geleerden zyn op de vreemdste verklaaringen gevallen.

De scherpzinnige TELLER, die over zoo veele zwaare plaatzen van het N. T. een nieuw licht verspreid heeft, weet 'er in zyn *Woordenboek* niet anders van te maaken, dan het volgende:

„ Het byvoegsel *en met vuur* laat zich terstond bevatten, als wy *en* voor *of* neemen, in dezen zin, *Hy zal u of tot betere menschen maaken, of, wanneer gy Hem niet voor uwen Leeraar wilt aanneemen, eenmaal uw Richter zyn.*"

De Eerwaardige LANG, die het nuttig gebruik van TELLER's *Woordenboek*, door een aantal grondige aanmerkingen, zoo aanmerkelyk heeft verbeterd, wil liever het gevoelen van hun bytreeden, die in deze woorden eene voorspelling van de symbolische verschynselen vinden, die,

volgends *Hand.* II: 2, 3, by de uitstorting van den H. Geest plaats gehad hebben, waarby uitdrukkelyk melding gemaakt wordt van vuurige blixemstraalen.

De geleerde Engelschman THOMAS GATAKER, van wien TELLER zyne verklaaring ontleend heeft, beroept zich nog op het 10de en 12de vers van het derde Hoofdst. by MATTHEUS, en meent, dat in het tusschenstaande elfde vers *vuur* dezelfde beteekenis moet hebben, als in het voorgaande en volgende, daar van *verderven door vuur*, van *straffen door vuur*, wordt gesproken. Maar deze uitlegregel gaat geenzins door.

Men maakt zich dikwyls moeielykheden, daar ze niet zyn. De tegenstelling van *water* en *vuur* schynt hier alles duidelyk te maaken. JOANNES stelt zynen nog geringen en zwakken invloed op de veredeling en zedelyke verbetering der menschen over tegen de ongelyk sterkere en meer vermoogende omkeering van de zedelyke gesteldheid van het menschelyk geslacht, welke JESUS zou te wege brengen. Gelyk de kracht van het vuur door de lichaamen heenen dringt, alles oplost en verandert, zoo zal ook de in Hem woonende Goddelyke kracht, (de *heilige Geest* en *vuur*, dat is zoo veel als *het vuur van den heiligen Geest*, het vermoogen van die Goddelyke kracht, die in Hem woont, en zich in zyne leerwyze vertoond heeft,) de harten der menschen doordringen, en de grootste zedelyke veranderingen uitwerken. Deze uitlegging wordt bevestigd door de omstandigheden, waarin zich JOANNES bevond, toen hy dit zeide, en voorts door de natuur der zaak, terwyl de uitkomst aan deze voorspelling volkomen heeft beantwoord. JOANNES heeft daarin het toenmaals overbekend spraakgebruik der Profeeten nagevolgd. Wie erinnert zich niet de schoone teekening by ZACHAR. XIII: 9, daar het zinnebeeld van *vuur* ook van de veredeling en zedelyke verbetering van de overgeblevenen uit eene groote slachting gebruikt wordt:

Ik zal het derdedeel in het vuur brengen,
En ik zal het louteren, gelyk men zilver loutert,
En ik zal het beproeven, gelyk men goud beproeft.
Het zal mynen naam aanroepen, en ik zal het verhooren:
Ik zal zeggen, het is myn Volk, en het zal zeggen, Jehova is myn God.

Zoo

Zoo wordt ook by MALEACHI, H. III: 2, 3, *vuur* genoemd, in de beschryving van een aanstaanden doorluchtigen dag van hervorming, om verbetering van zeden te bevorderen:

Maar wie zal den dag zyner toekomste verdragen?
En wie zal bestaan, als Hy verschynt?
Want Hy zal zyn, als het vuur eenes goudsmids, en als zeepe des vollers:
Hy zal zitten, louterende, en het zilver reinigende,
En Hy zal de kinderen Levi reinigen,
Hy zal ze doorlouteren, als goud en als zilver:
Dan zullen zy Jehova spysoffer toebrengen in gerechtigheid.

NIEMEYER heeft over die plaats, in het vyfde Deel van zyne *Charakterik der Bibel*, (*Karakterkunde des Bybels*), bl. 528, de volgende zeer gepaste aanmerking: „ Die aan de beeldryke en hyperbolische spraak der Profeeten gewoon is, zal deze beschryving niet te groot vinden, al had MALEACHI ook slechts aan de terugkomst van NEHEMIA gedacht, die „ in den eigenlykſten zin, eene hervorming van den stam Levi, en eene loutering van den Priesterstand, door afscheiding van onwaardige leden, ondernam; maar zy bevat meer algemeene trekken, die voegelyk op eene veel grootere hervorming kunnen toegepast worden.

GROTIUS, die zoo veele andere wenken, tot ontdekking van de beste verklaaringen, gaf, die men heeft over 't hoofd gezien, schynt ook hier de meening van JOANNES wel getroffen te hebben. Wy zullen zyne woorden hier nog laaten volgen: „ Cæterum sensus magis reconditus hic videtur esse, non satis esse, Christo Judice, si malis factis abstineamus, quod lotio indicabat: sed requiri vim ad bona agentem magno quodam impetu, quæ donis illis conspicuis adumbrata est."

Aan den Redacteur der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

MYN HEER!

Het volgend Stukje, over den Oorsprong en de Geschiedenis van de *Geele Koorts*, is door een myner Vrienden in een Engelsch Nieuwspapier geplaatst, en aan my toegezonden. — Daar dit Stukje een zeer groot licht verspreidt over de oorzaaken en natuur van de Geele Koorts, en ten klaarste aantoont, hoe verre de tot nog toe heerschende gevoelens over die Ziekte van de waarheid, verwyderd zyn; heb ik gemeend, dat, hoe zeer deeze Ziekte (dank zy de Goddelyke Voorzienigheid!) op den *Bataafschen* grond, tot nog toe, niet dan by naam bekend is, — ik echter myne Land- en Kunstgenooten geen ondienst zou doen met aan de uitdrukkelyke begeerte van den Schryver van hetzelve (naamentlyk de Vertaaling) te voldoen, en dit Stukje, benevens eenige Aanmerkingen van my zelven, aan UE. ter plaatzing toe te zenden.

Het kan immers een Beminnaar van Konsten en Weetenschappen niet onverschillig zyn eene dwaaling te zien uitroeijen, welke reeds tot een vooroordeel ingeworteld is, en nader bekend te worden met den waaren aart eener Ziekte, die in een ander Waerelddeel zulke groote verwoestingen heeft aangerigt: — het is waar, wy worden in dit Stukje niet vergast op fyngesponnen Theorien of vergezogte Bespiegelingen; doch, in vergoeding hier van, geeft ons de Schryver zeer veele daadzaaken aan de hand, en alle zyne stellingen zyn gegrond op Waarneemingen. —— Wat den Schryver belangt, hy is wel geen Arts, maar echter iemand, die met eigen oogen de verwoestingen, welke de Ziekte, in het Jaar 1793, te *Philadelphia* heeft aangerigt, gezien heeft; het is iemand, die, wegens zyne uitgebreide betrekkingen in den Koophandel, de schoonste gelegenheid gehad heeft de waare oorzaak der Ziekte na te speuren, en van de geboorte en den loop derzelve in de verschillende *Americaansche Provincien* een naauwkeurig Bericht in te winnen. —— Het is, eindelyk, iemand, wiens smaak voor een verkreegene kennis in alle vakken der Konsten en Weeten-

schap-

schappen aan zyn uitgestrekten Handel geëvenredigd is, en dus iemand, welke, schoon niet van de kunst, echter zeer wel in staat is, om ons een naauwkeurig verslag omtrent den Oorsprong en de Geschiedenis der *Geele Koorts* mede te deelen.

VERHANDELING OVER DEN OORSPRONG VAN DE GEELE KOORTS, DIE ZICH GEOPENBAARD HEEFT IN DE STEDEN DER VEREENIGDE STAATEN VAN NOORD-AMERICA.

Daar verscheiden verkeerde begrippen in *Europa* geheerscht hebben, met opzigt tot de *Geele Koorts* in *America*; en de kennis van de gesteldheid van een Land, op welk wy zo veele betrekkingen hebben, myns bedunkens van de alleruiterste nuttigheid is, — neem ik de vryheid om aan u te verzoeken eenige Waarneemingen door den druk aan het *publicq* mede te deelen, welken een lang verblyf in de Vereenigde Staaten, in 't byzonder te *Philadelphia*, wanneer de Koorts daar woedde in het Jaar 1793, en de echte berichten zedert dien tyd ontvangen, my in staat gesteld hebben te verzamelen.

De *Geele Koorts* is, zonder twyfel, (even als de Pest) eene Ziekte, welke uit de warme Lugtstreeken van *Asia* en *Africa* oorspronkelyk is, van waar deeze Ziekten duidelyk kunnen naargespoord worden. —— De Pest zelve wierd het eerst in *Europa* overgebragt door de Legers, op derzelver terugreizen van de Kruistogten naar het Heilig Land; doch wierd voornaamlyk in dit Waerelddeel verspreid door den Koophandel: de Ziekte verwoestte, geduurende veele leeftyden, de meeste Steden van *Europa*, en in het byzonder de Koopsteden.

In *Londen* heerschte de Pest op 14 verschillende tyden, met een ysselyk geweld, tusschen de Regeeringen van EDUARD *den Derden*, wanneer die Ziekte voor de eerstemaal zich openbaarde, — en die van GEORGE *den Eersten*, wanneer de Wetten omtrent het houden van *Quarantaines* wierden ingevoerd; deeze Instellingen, welke algemeen schynen aangenomen te zyn omtrend dat laatste tydperk, hebben naderhand *Europa* altyd voor de Pest behoed, en deeze Ziekte bepaald tot de Oostersche Landen, waar de warmte van het *Climaat* en de leevens-

wyze der Inwoonderen de besmetting bestendiglyk leevend houden.

Op eene gelyke wyze wierd de Geele Koorts eerst overgebragt naar de *West-Indiën* door de *Africaansche* Schepen, en is tegenwoordig algemeen geworden in de Eilanden, welker warm lugtsgestel haar bestendig doet voortduuren. In vredenstyd maakt de gemaklykheid, waar mede de besmetting kan vermyd worden, de Ziekte weinig gevreesd, en verhindert derzelver uitbreiding; maar, geduurende den Oorlog, wanneer de Inwoonders beslooten zyn in belegerde Steden, Vlooten en Legers onderhouden worden in plaatzen, zo gunstig voor het ontstaan van besmettelyke Ziekten, als *Schepen*, *Campementen*, *Baracken* en *Hospitaalen*, woedt de Ziekte met een onweerstaanbaar geweld.

Europa is bewaard voor deeze Ziekte, niet slegts door derzelver *Quarantaines*, maar ook door de langduurigheid der reize van de *West-Indiën*, en mogelyk om dat de Vlooten in 't algemeen aankomen in jaargetyden, genoegzaam koud om de besmetting uit te dooven, of te beteugelen; doch de uitgestrekte Koophandel der Vereenigde Staaten, gepaard met de kortheid van de reize, welke weinig meer dan 14 dagen is, maakt de *West-Indiën*, in dit geval, een gelyke bron van besmetting als de *Levant* is voor *Europa*.

Geduurende den tegenwoordigen Oorlog, schoon de Geele Koorts verwoestingen heeft aangerigt in de meeste Eilanden, heeft dezelve echter het meest gewoed in de Fransche Eilanden, in 't byzonder te *Martinique*, *Guadeloupe* en *St. Domingo*, welke de voornaamste Toneelen des Oorlogs geweest zyn; met deeze Eilanden hebben de *Americaanen* voornaamentlyk hunnen Handel gedreeven tot eenen graad, welke alle voorgaande tyden verre te boven ging; daar hun Handel voor het grootste gedeelte bestond in het aanbrengen van levensmiddelen, wierd dezelve gedreeven naar Havens en Vlooten, in zodanigen staat, welke het vermyden der besmetting onmoogelyk maakte, en de Schepen, in derzelver terugreis, over 't algemeen opgepropt zynde met *Passagiers*, *Bagagie*, en goederen van allerhande soort, hebben misschien gestadiglyk de Besmetting naar huis overgevoerd. Wanneer dezelve wierd aangebragt geduurende den Winter, of in de gematigde Jaargetyden, is de besmetting

zon-

zonder twyfel uitgedoofd geweest; doch, geduurende de zomerhitte, heeft het de zo bekende verwoestingen veroorzaakt.

Hoe zeer, in sommige gevallen, de oorsprong van de Koorts niet dan met moeite kan worden naargespeurd, om dat de manschappen van de Schepen verspreid waren, en de goederen verkogt aan een aantal verschillende persoonen, en op plaatzen ver afgelegen van de plek, waar zy eerst aan land gebragt waren, zo dat de besmetting zich openbaarde in verscheiden plaatzen, op denzelfden tyd; hebben wy echter niet alleen de stelligste Proeven, dat de Ziekte is aangebragt op de boven verhaalde wyze in elk tydperk, wanneer dezelve de Vereenigde Staaten aangetast heeft; maar ook de sterkste zydelingsche blykbaarheid, voortspruitende uit de gelykheid van de Ziekte, en van eene verscheidenheid van andere daadzaaken.

Een Geneesheer te *Philadelphia*, kennelyk door de overdreevenheid en dweepery van zyne stelsels, welke hy byna tot de maate van raazerny bragt, tegenstrydig met het algemeen gevoelen zyner Kunstbroederen, en het juist oordeel van het meerderdeel zyner Medeburgers, viel in 't Jaar 1793 het eerst op het denkbeeld, dat de Ziekte haar oorsprong had in de Vereenigde Staaten. (*) —— Om dit gevoelen staande te houden, wierden alle daadzaaken of verdraaid, of over het hoofd gezien; ongelukkiglyk haalde de nayver en jaloersheid der andere Steden van het vaste Land omtrend eene Stad, welke op zulk eene voortreffelyke wyze was bloeijende, ten opzigte van derzelver Koophandel en Bevolking, haar in den aanvang over, de Geele Koorts aan plaatselyke oorzaaken toe te schryven, tot dat zy zelve door de Ziekte aangetast wierden, en dus uitvonden van waar ze haar oorsprong nam; op deeze wyze heeft 's mans gevoelen zich wyd en zyd verspreid, in diervoegen, dat tegenwoordig talryke daadzaaken, welke derzelver ongegrondheid aantoonen, ter naauwernood in staat zyn om hetzelve tegen te gaan.

Wanneer wy den oorsprong van de Geele Koorts willen naarspeuren, moeten wy dezelve naauwkeurig onderscheiden van Ziekten van een andere natuur, van minder

(*) De Arts, hier bedoeld, is Professor RUSH.

der gevaar dan tusſchenpoozende, galagtige en ſoortgelyke Koortſen; deeze ontſtaan, zonder tegenſpraak, uit oorzaaken, onmiddelyk afhangende van het *zaiſoen* of van de plaatzelyke geſteldheid, en de Steden der Vereenigde Staaten zyn aan dezelve onderhevig op eene gelyke wyze, ſchoon niet in een grooter graad dan die van *Europa;* de Geele Koorts, integendeel, welke buiten kyf van het zelfde geſlagt is als de Pest, kan niet alleen, gelyk deeze Ziekte en de Kinderpokjens, worden naargeſpeurd, door een regelmaatigen voortgang van beſmetting; maar is ook zo verſchillende, en heeft zo veel meerdere uitgeſtrekte uitwerkzelen, dat, wanneer ook de Ziekte zich geopenbaard heeft, zy gekenſchetst is geweest met zulke tekenen, welke haar geheel onderſcheidden van plaatzelyke Ziekten.

Schoon de Geele Koorts onder de Pestziekten moet gerangſchikt worden, is dezelve echter veel *min kwaadaartig* dan de Pest, wier verwoesting geen tyd of kunst weezentlyk verminderd heeft, zelfs niet in zodanige Landen, waar de Pest beſtendiglyk in weezen is; terwyl, daartegen, in de *West-Indiën*, de Geneeskunde het woeden van de Geele Koorts zo zeer beteugeld heeft, dat de Inboorlingen niet meer voor deeze dan voor andere Ziekten bedugt zyn, en dezelve voornaamentlyk voor Vreemdelingen doodelyk is. —— Derzelver uitgeſtrekte uitwerkſelen in *Noord-America* kunnen misſchien aangevoerd worden als een bewys van de nieuwheid der Ziekte, en derzelver oorſprong van een vreemde of buitenlandſche oorzaak; echter, in den ſlegtſten of meest ſaamgeſtelden ſtaat van de Geele Koorts, is het getal van perſoonen, die herſtellen, aanmerkelyk; en, in het Jaar 1793, wierden geheele Huisgezinnen door deeze Ziekte aangetast, zonder dat een eenige perſoon 'er het leeven by verloor (*).

Geene maatregelen om de Pest af te weeren wierden in

(*) De *Geele Koorts* heeft, echter, ook in het Jaar 1793 te *Philadelphia* ysſelyke verwoestingen aangerigt; want, van Augustus tot October, verlooren, alleen in die Stad, 4041 menſchen hun leeven door deeze Ziekte. —— CAREY's *Account of the Yellow Fever.* In 1794 in 't Nederduitsch uitgegeeven door Dr. M. C. DE FREMERY, by *A. Loosjes*, te Haarlem. In gr. 8vo. *De Vertaaler.*

in *Europa* voldoende bevonden, voor dat de *Quarantaines* algemeen aangenomen wierden, en 'er verliepen veele jaaren, alvorens dezelve wierden uitgevoerd met eene genoegzaame ſtiptheid. Het ysſelyk woeden der Pest in *Marſeille*, en in andere Steden, in het begin van de tegenwoordige Eeuw, ſchynt ten laatſte de thans plaats hebbende Wetten veroorzaakt te hebben, welke misſchien de ſtrengſte zyn, en het best uitgevoerd worden, van alle wetten, thans in weezen. De gedeeltelyke maatregelen ten deezen opzigte, in de Vereenigde Staaten, zyn zekerlyk van een zeer goed gevolg geweest; doch dezelve zyn nooit in 't werk geſteld met die ſtiptheid, die in *Europa* waargenomen wordt, en men is te weinig opmerkzaam geweest, ten einde het niet nakomen der *Quarantaines* te ſtraffen.

De meeste Steden van de Vereenigde Staaten zyn tegenwoordig byna twee Eeuwen oud, en *Philadelphia* zelve telt meer dan 100 jaaren. Geduurende dit tydperk, zyn derzelver Inwoonders, door het zuiveren en bebouwen van den grond, alle natuurlyke nadeelen van eene nieuwe woonplaats te boven gekomen, en de plaatslyke en Herfstziekten zyn zo zeer afgenomen, dat derzelver Sterflysten duidelyk aantoonen, dat zy, over het algemeen, zo gezond zyn als de Steden van *Europa*; maar op geen tydperk, zedert haar aanweezen, zyn zy verwoest geweest door Ziekten gelyk aan de Geele Koorts, tot op weinige jaaren geleden. —— Het is derhalven onmogelyk, te veronderſtellen, dat een lugtſtreek, welke, geduurende zo veele jaaren, en onder meer nadeelige uitwerkſelen van dampen en moerasſen dan het tegenwoordig heeft, zo gezond geweest is, eensklaps Ziekten zoude voortbrengen, van welke de Geſchiedenis des Menschdoms ons geen voorbeeld verſchaft.

In het Jaar 1760, geduurende den *Franſchen* Oorlog, openbaarde zich de Geele Koorts, voor de eerſtemaal, te *Philadelphia*, en werd ontdekt ontſtaan te zyn door de kleederen van een jong mensch, 't welk ſtierf aan die Ziekte te *Jamaica*; deeze kleederen waren aan zyne Vrienden te *Philadelphia* gezonden; deeze Vrienden waren de eerſte, die aan de Geele Koorts ſtierven, en ſchoon ook anderen aangeſtooken wierden, maakte echter de Ziekte geen groote verwoesting. —— De Ziekte was naderhand niet bekend in *America*, tot het Jaar 1793, wan-

wanneer, in de maand *Juny*, een groot aantal Schepen, welke, zich aan de *Kaap François*, geduurende derzelver schriklyke inneeming door de Negers, bevindende, van daar medebragten alle die ongelukkige Inwoonders, welke zich door de vlugt konden bergen.

Veele van deeze Schepen kwamen in *July* te *Philadelphia* aan, belaaden met Passagiers en goederen van allerlei zoort; in het laater gedeelte van die zelfde maand, ontstak de Geele Koorts in de herbergen, waar het Volk van de Schepen te huis lag — en onder de Scheepstimmerlieden, die de Schepen herstelden. — Op een naauwkeurig onderzoek, bleek het, dat de eerste persoonen, welke aan de Ziekte stierven, de Matroosen uit deeze herbergen waren, en byna de geheele huisgezinnen van een of twee Scheepstimmerlieden, op welker Werven de Schepen *gecalfaterd* waren.

De *Quarantaines*, welke oogenblikkelyk in *werking* gebragt wierden, en eene oplettendheid op alle omstandigheden, welke de Stad gezonder konden maaken, en de besmetting voorkomen, bewaarden waarschynlyk dezelve voor de vier volgende jaaren; dewyl de Koorts zich daar niet weder vertoonde tot in het Jaar 1797; andere Steden wierden echter in dien tusschentyd door dezelve aangetast.

In het Jaar 1794 ontstond de Ziekte te *Baltimore*, waar zy gebragt wierd door een Schip uit de *West-Indiën*. Zy brak uit, en bepaalde zich geheel tot een gedeelte der Stad, gelegen op een hoog stuk Lands, en aan een breede Rivier, die de Haven maakt op den afstand van byna een myl van de Stad zelve, aan welke de besmetting naauwlyks wierd medegedeeld.

In het Jaar 1795 openbaarde zich de Ziekte te *New-York*, wanneer dezelve op gelyke wyze bespeurd wierd ontstaan te zyn door een *West-Indisch* Vaartuig.

In het Jaar 1797 ontstond de Geele Koorts weder te *Philadelphia*. Men ontdekte duidelyk, dat zy aangebragt was door een Vaartuig van *St. Domingo*, daar de Ziekte zich het eerst vertoonde aan de Kaai, aan welke het Schip gelost was, en onder de Kooplieden en andere persoonen, die zich omtrend het Schip ophielden. Ter deezer gelegenheid sprak men weinig met lof van den Doctor van de Haven, en van de Officieren van Ge-

zond-

zondheid. Men beschuldigde hun wegens nalaatigheid in de behoorlyke oplettendheid in agt te neemen (*).

Geduurende den voorleden Zomer is de Ziekte niet alleen uitgebrooken te *Philadelphia* en *New-York*, maar ook in veele andere handeldryvende Steden, in welke alle de Ziekte niet alleen konde nagespeurd worden van de gemelde oorzaaken ontstaan te zyn; maar ook de volgende daadzaaken saamgeloopen hebben, om derzelver vreemden of buitenlandschen oorsprong te bewyzen.

Ten 1sten. De Ziekte heeft zich in geene Stad geopenbaard, welke geen onmiddelyke betrekking had met de *West-Indiën.*

Ten 2den. Sedert dat de Schepen, uit de *West-Indiën* komende, belet geworden zyn de Rivier op te zeilen tot *Philadelphia*, heeft de Ziekte zich geopenbaard in alle de kleine Steden en Buitenhavens aan de Rivier van *Delaware*, waar men verpligt geweest is de laadingen te ontscheepen; terwyl de Geele Koorts zich niet vertoond heeft, 't zy in de Vlekken digt by dezelven, 't zy in die geenen, welke in de nabuurschap van de Hoofdstad gelegen zyn.

Ten 3den. De Ziekte heeft byna gelyke verwoestingen aangerigt in de kleine Steden, in welke de besmetting op dezelfde wyze ingevoerd is als in de groote Steden.

Ten 4den. De Geele Koorts heeft veel meer gewoed in de Steden van de Midden- en Noordelyke Staaten, welke het voordeeligst gelegen zyn, doch een veel sterker handel dryven, dan in de Zuidelyke Staaten, welke, buiten tegenspraak, in eene minder gezonde landstreek gelegen zyn, maar minder handel dryven.

De oorsprong van de Pest, de Kinderpokjens, en andere soortgelyke Ziekten, zyn regelmaatig nagespoord, en de meest geloof verdienende berigten stemmen overeen, dat deeze Ziekten nooit oorspronkelyk ontstonden in de Steden van *Europa*, en dat de oorzaaken, welke de geringe Ziekten voortbrengen, niet voldoende zyn om dezelve daar te stellen: op gelyke wyze, van alle de bygebrag-

(*) 'Er is te *Philadelphia* reeds voor veele jaaren een Bureau van Gezondheid opgerigt, het welk uit den dirigeerenden Arts en eenige andere Geneeskundigen bestaat, welke laatsten Officieren van Gezondheid genaamd worden.

bragte redenen ter ſtaaving dat de Geele Koorts van een plaatzelyken oorſprong is, is 'er geene, welke algemeen is tot het groote aantal van plaatzen, in welke de Ziekte zich in de Vereenigde Staaten geopenbaard heeft, en niet een eenige, die niet in een veel grooter graad in de meeste Europiſche Steden plaats heeft. Groote bevolking, naauwe ſtraaten, onreinheid, en gebrek aan gemeene rioolen, enz. indien zy plaats hadden in groote Steden, konden geen invloed hebben op de kleindere, en een laage en ongezonde ligging kan niet toegeſchreeven worden aan die Steden, welke op hooge Kaapen, of aan den oever der Zee, gelegen zyn.

Het Climaat van de Vereenigde Staaten, ſchoon heet, is echter niet warmer dan het midden en Zuiden van *Europa*, en is verbeterd, in den wintertyd, door een veel langer aanhoudende en veel ſtrenger koude. Een verſcheidenheid van Verhaalen, welke in *Europa* verſpreid zyn, met betrekking tot de ligging van de Steden der Vereenigde Staaten en derzelver bouworde, zyn onwaar, en oorſpronkelyk, of van de veronderſtelling der zodanigen, welke met de ligging van de Vereenigde Staaten niet bekend waren, of uit een valſche voorſtelling van zulken, welke andere redenen noodig hadden ten bewyze van het gevoelen nopens de plaatslyke oorzaak der Geele Koorts.

In de daad, liever dan dat men geloof zoude geeven aan een eenvoudig en duidelyk betoog, dat de Geele Koorts een ingevoerde Ziekte was, wierden een menigte verdichtſelen voortgeplant ten opzigte van de naauwe en ongeregelde bouworde der Steden, gebrek aan gemeene rioolen, en andere oorzaaken, gewoonlyk opgegeeven als een bron van Ziekte.

New-York en de meeste Zeeſteden en Havens in de Noordelyke Staaten zyn gebouwd op een zeer verheven grond, en blootgeſteld aan de zeelugt.

Omtrent derzelver bouworde evenaaren zy de beste Steden van *Europa*, en 'er is geen voorbeeld van een zeer digt ineen gebouwde Stad, — over het algemeen zyn de Steden zeer weinig onderhevig aan de gewoone Herfstziekten, en kunnen mogelyk zich beroemen op zulk een grooten graad van gezondheid, als eenige Stad in de gantſche waereld.

De Stad *Philadelphia* is op een aanmerkelyken afſtand van de Zee, ſchoon gelegen op de banken van twee ver-

maar-

maarde Rivieren; zy is gebouwd op eene schoone open vlakte, even verheven als *London*, en het land rondsom de Stad ryst aan alle zyden, uitgezonderd een, in kleine heuveltjes, gelyk aan die van *Middlesex* en *Surry*. —— Aan de Rivier, beneden de Stad, zyn eenige Weilanden; doch deeze zyn eveneens drooggemaakt en bebouwd, schoon op verre na niet zo uitgestrekt als die, welke aan den *Theems* in den omtrek van *London* gelegen zyn. —— Het water van de Stad is, over het algemeen genomen, uitmuntend, — derzelver straaten zyn wyd, wel bestraat en volmaakt droog, — een aanmerkelyk gedeelte der Stad is voorzien van gemeene riolen; en die gedeelten, in welken 'er tot nog toe geen gevonden worden, zyn noch lang noch digt genoeg bebouwd geweest, om gebrek aan dezelve te hebben; de huizen zyn over het algemeen lugtig, en bevatten zelden meer dan één huisgezin; de *policie* van de Stad, de zedelyke order én de reinheid der Inwoonderen, behoeven ten minsten voor geen eene Stad in *Europa* te wyken; zo zy, ten deezen opzigte, al door dezelve mogten geëvenaard worden.

Na de meeste *Europeesche* Steden gezien te hebben, komt het my voor, dat dezelve dugtige bewyzen tegen den plaatslyken oorsprong van Ziekten (gelyk aan de Geele Koorts) opleveren, — ik zal niet spreeken van de Steden van het Noorden van *Europa*, gelegen in eene lugtstreek, welke eenigermaate kan verondersteld worden haar te beschermen voor de besmetting, en welke over het algemeen zindelyker gehouden worden, en een beter *policie* hebben, — maar my meer byzonderlyk bepaalen tot de Steden van het Zuiden van *Frankryk* en *Italien*, in 't byzonder tot *Marseille*, *Milaan*, *Genua* en *Livorno*. —— Indien in deeze Steden al verbeteringen zyn ingevoerd, zyn dezelve zekerlyk niet voldoende om de gewoonlyk opgegeeven oorzaaken van Ziekten te vernietigen; te minder, daar deeze verbeteringen bepaald zyn tot zulke gedeelten dier Steden, onlangs aangebouwd: de naauwe straaten in de oude gedeelten deezer Steden, welke of zeer slegt, of in 't geheel niet, bestraat zyn; de gewoonte der Inwoonderen om vuiligheden van allerlei soort op de straate te werpen (*), (zonder de aandagt eener *policie* om dezel-

(*) In de Steden van het Zuiden van *Frankryk*, en van *Italien*, hebben niet slegts alle de hier opgenoemde omstandigheden

bragte
plaatz
is tot
te zic
niet
de m
volk
meer
Sted
en e
wor
den
H
is e
Eu
la
fc
zy
V
w
z
S
l
t
z

onderscheiden
op
Deur- of
elkander
van
dezel-
het
dat het
ge-
de

ſtelſel van verwoesting zoude trapswyze voortgaan, tot dat de Mensch zelf zoude uitgeroeid worden, en deze Aarde berooid laten van alle levende ſchepſels.

In den keten der Dieren, is de Mensch ontegenſpreekelyk de voornaamſte of hoofdſchalm, en van hem dalen alle de andere ſchalmen af door eene byna onmerkbare afklimming. Als een zeer redelyk Dier, voorzien met kunst en wetenſchap, is hy, in ſommige opzigten, vermaagſchapt aan Wezens van eenen hoogeren rang; waar dezelven ook mogen beſtaan. In de beſchouwing van de werken der Natuur, verkrygt hy zelfs eenige flaauwe denkbeelden van derzelver grooten Schepper. —— Waarom, vraagt men, is de Mensch niet begaafd met de magt en het vermogen der Engelen? Wezens, van welken wy niet het minſte begrip hebben. Dan met het zelfde recht zoude men mogen vragen, waarom hebben de beesten niet dezelfde verſtandelyke vermogens als de mensch? Vragen van dezen aart zyn de vrugt van onkunde, die altyd eigenwys en verwaand is. Yder ſchepſel is volmaakt naar zyne beſtemming. Het daarſtellen of wegnemen van eenige orde van Wezens zou het geheele ſtelſel van zaken in wanorde brengen, en 'er zoude eene nieuwe wereld noodig zyn om ze plaats te geven en te voeden. Byzondere ordens van geſchapen Wezens moet men niet afzonderlyk beſchouwen, maar in derzelver rang, dien zy in het algemeen ſtelſel hebben. Van den Mensch tot het geringſte Diertje, het welk door een Microscoop kan ontdekt worden, ſchynt de gaping verbazend groot te zyn; dan die gaping is opgevuld met ontallyke levende Wezens, welker onderſcheiding boven alle naſpeuring is. Allen bezitten zy een zekeren trap van volmaaktheid of uitſtekendheid, geëvenredigd aan derzelver ſtand in het Geheel-al. Zelfs onder het menschdom, het welk een byzonder ſoort is, heeft 'er een uitgeſtrekt onderſcheid plaats in deszelfs verſtandelyke vermogens. Welk een verſchil is 'er niet tusſchen een verlicht Wysgeer en een dommen Hottentot? De Natuur neemt dus, met de wysſte oogmerken, geſtadig haar gelykformig plan van trapswyze onderſcheiding in acht. Indien alle menſchen Wysgeeren waren, de noodwendige levensbezigheden zouden niet verrigt worden, en noch de maatſchappy noch het geſlacht lang in ſtand blyven. Arbeidzaamheid, verſcheiden trappen van kundigheden, verſchillende neigingen en talen zyn de groo-

groote banden der maatschappy. De Heidenen hadden, uit zekere Staatkundige en Godsdienstige beginselen, het volk verdeeld in verschillende rangen, van welken derzelver nakomelingen zich nimmer mogten verwyderen. Dit schynt ons tyrannisch en strydig met de natuurlyke vryheid van den Mensch, en het is ook zoo in sommige opzigten; doch egter schynt die verdeeling haar oorsprong te hebben uit eene verstandige opmerking: want, buiten alle staatkundige instellingen, heeft de Natuur zelve in het menschlyk geslacht verscheiden rangen daargesteld. Sommigen van dezelven heeft zy met een uitmuntend verstand en bekwaamheden voorzien; doch onder dezen zelfs zyn de uitzigten, oogmerken en smaken, op eene wonderlyke wyze verschillende.

In de vermogens en bekwaamheden der viervoetige Dieren van een en het zelfde soort vertoont zich dikwils een aanmerklyk verschil, en dit verschil is allerblykbaarst in de onderscheiden soorten van Paarden en Honden, enz.; onder dezelven zyn sommigen stout, moedig en vernuftig, anderen daartegen vreesachtig, bloode en onleerzaam.

Onze kundigheden, betreklyk den keten der bezielde en onbezielde Wezens, zyn zeer onvolmaakt; doch het geen wy 'er van weten geeft ons verheven denkbeelden van die verscheidenheid en opklimming, welke 'er in het Geheel-al plaats heeft. Een dikke wolk belet ons het gezigt van het allerschoonste en heerlykste gedeelte van dien onmeetlyken keten der geschapen *Wezens*. Wy zullen niet te min trachten dat gedeelte van dien keten te vertoonen, het welk onder het bepaald bereik van ons oog valt.

De Mensch staat, zelfs door zyne uiterlyke hoedanigheden, aan het hoofd van deze wereld: zyne betrekkingen zyn uitgebreider en zyne gestalte is voordeeliger dan die van eenig ander Dier. Zyne verstandelyke vermogens, wanneer zy door de samenleving en wetenschap verbeterd worden, brengen hem tot zulk eene hoogte, dat, indien 'er geene trappen van verhevenheid in zyn eigen soort plaats hadden, hy een groot vak in den keten der Wezens zoude open laten. Wanneer wy acht slaan op de karakters, de zeden en het vernuft der verschillende Natien, Provincien, Steden, en zelfs op die van onderscheiden persoonen in een en het zelfde huisgezin, moeten wy ons haast verbeelden, dat de soorten onder het

mensch-

menschlyk geslacht even zoo veelvuldig zyn als het getal der menschen zelve. Hoe veel trappen van onderscheid kan men niet opmaken tusschen een dommen Huron, of een Hottentot, en een diepdenkend Wysgeer? Hier is de afstand onmeetlyk; doch de Natuur heeft alles opgevuld door byna oneindige onderscheidingen.

In de afklimming van den keten der bezielde Wezens, is de eerste stap (hoe vernederend ook deze opmerking mag wezen) zeer kort. De Mensch, in zyn laagsten stand, is klaarblyklyk geschakeld, zoo wel met betrekking tot zyn lighaam als tot de vermogens van zyn geest, aan de breede en smalle Orang-Outangs, en deze zyn weder, door eene ligte afklimming, geschakeld aan de Apen, die, even gelyk zy, geene staarten hebben. Het is verwonderlyk, dat LINNÆUS en zeer veel andere Naturalisten deze afklimming in de schakel der Dieren niet opgemerkt, maar beweerd hebben, dat het Eiland *Nicobar* en andere gedeelten van *Oost-Indiën* door gestaarte menschen bewoond worden. Vóór dat men deze Dieren, welker uiterlyke gestalte zeer groote overeenkomst heeft met den Mensch, met staarten opschikte, of liever mismaakte, waren 'er egter nog trappen van onderscheiding genoeg. De breede en smalle Orang-Ourangs, die wezenlyk Dieren zyn, hebben geen staarten: zelfs zyn de talryke geslachten van Apen met dit aanhangsel niet voorzien. Dan zy, die geloof slaan aan deze gestaarte menschen, vertellen ons, dat 'er niets verwonderlyks in dat verschynsel is, om dat die staart slegts eene verlenging is van het *Os Coccygis*, het welk het uiterste is van het ruggebeen. Zy bedenken ondertusschen niet, dat, in plaats van daar door het bestaan van gestaarte menschen te bewyzen, zy niet anders doen dan een geleerde speling te maken met het woord *staart*. Het is hier ter plaatse niet ondienstig op te merken, dat een Wysgeer, die weinig werk maakt van de Natuurlyke Historie, altyd in gevaar is van bedrogen te worden, en dat een Naturalist, ik bedoel zulk een, die alleen de Namen der zaken weet, zonder Wysgeerte te bezitten, schoon hy nuttig kan wezen door het maken van eigenaartige onderscheidingen, egter onbekwaam is om ons verstand met algemeene denkbeelden te verryken. Eene geschikte mengeling van deze beiden is best bekwaam om een Wysgeer te vormen. Van de Orang-Ou-

Outangs en Apen tot de Bavianen is de onderſcheiding naauwlyks te bemerken. De groote Apen hebben geen ſtaarten, en die der Bavianen zyn zeer kort; de kleine Apen daartegen hebben lange ſtaarten, en zyn het einde van dat gedeelte van den keten dier Dieren, welke zulk eene afſchuwelyke gelykheid vertoonen aan het menschlyk geſtel en deszelfs manieren.

Wanneer wy de karakters onderzoeken, door welken de Schepſelen van elkander onderſcheiden zyn, bevinden wy, dat ſommigen van dezelven algemeener zyn, en eene grooter verſcheidenheid hebben, dan anderen. Hier uit ontſtaan alle onze verdeelingen van Clasſen, Ordens, Geſlachten en Soorten. Niettemin heeft de Natuur meestal tusſchen twee Clasſen of twee Geſlachten zulke eendaantige eigenſchappen daargeſteld, dat het uitermaten moeilyk is te bepalen tot welke zy behooren. De *Polypus*, die, door uitſchieting of uitbreiding van deszelfs lighaam, vermenigvuldigt, verbindt het Dieren- met het Plantenryk. Die Wormen, welke in het zand huisvesten, ſchynen de Inſecten te ſchakelen aan Schelpdieren, en aan zulken die een korſtigen huid hebben. Schelpdieren en Inſecten met korſtige huiden komen dus al zeer na by elkander. Beiden hebben zy, in plaats van inwendige beenderen, derzelver ſpieren en andere werktuigen van beweging uitwendig aangehegt. Onder het kruipend gedierte gaat de opklimming tot volkomenheid in het dierlyk leven en vermogens trapswyze, maar op eene zigtbare wyze, voort. Het getal van derzelver werktuigen van gevoel en de algemeene gelykvormigheid van derzelver lighamen hebben reeds een grootere overeenkomst met het maakſel van die Dieren, welken wy gewoon zyn als de volmaaktſte ſoorten te beſchouwen. De Slang is, door derzelver gedaante, bewegingen en manier van leven, klaarblyklyk geſchakeld aan de Aal en Paling. Even gelyk het kruipend gedierte, zyn de meeste Visſchen overdekt met ſchubben, welker kleur en verſcheidenheid ons dikwils in ſtaat ſtelt om het eene ſoort van het ander te onderſcheiden. De gedaante der Visſchen is uitermaten verſchillende: ſommigen zyn lang en ſmal, anderen breed en kort, ſommigen zyn plat, anderen rond, driehoekig, vierkant, enz. De vinnen der Visſchen hebben, met opzigt tot de ſtof, waar in zy leven, veel betrekking tot de wieken der Vogelen, en derzelver hoofden zyn, even als die van het kruipend gedierte, zonder nek,

nek, aan hunne lighamen gehegt. De vliegende Visschen, wier vinnen veel naar die van den Vleermuis gelyken, maken een schalm, welke de Visschen vereenigt met de gevederde geslachten. Watervogels volgen, by eene geregelde opklimming, op de vliegende Visschen. In het naspeuren der opklimming van de Visschen tot de viervoetige Dieren is de overgang naauwlyks te ontdekken. De Zeeleeuw, de Krokodil, de Schildpad en de Zeekalven hebben zulk eene gelykheid, zoo wel in derzelver uiterlyk als inwendig maakfel, met de viervoetige Landdieren, dat sommige Naturalisten dezelven, in hunne Werken, onder een en dezelfde Classe der Dieren geplaatst hebben. De Vleermuizen en de vliegende Eekhoorntjes, die de lugt klieven door vliezige in plaats van gevederde wieken, vereenigen klaarblyklyk de viervoetige Dieren met de Vogelen. De Struisvogel, de Casuaris en de Monnikkezwaan, welke eerder loopen dan vliegen, maken een andere schalm tusschen de viervoetige Dieren en de Vogelen.

Alle de bestaanlykheden, welken wy op deze Aarde kennen, kan men verdeelen in bewerktuigde en bezielde, in bewerktuigde en onbezielde, in onbewerktuigde of ruwe stof. Deze allen bezitten een zekeren trap van volmaaktheid, uitstekendheid of betreklyke nuttigheid, geëvenredigd naar derzelver stand of rang in het Geheel-al. Indien deze standen of rangen immer veranderden, zou 'er eene andere wereld noodig zyn om dezelven te doen bestaan en te onderhouden. Alle Wezens moet men niet afzonderlyk beschouwen, maar in derzelver rang en betrekking, die zy hebben tot de daarstellende gedeelten van het algemeen Stelsel der Natuur. Zekere gevolgen van derzelver naturen zien wy dikwerf aan als onheilen; dan indien men deze onheilen wegnam, zou men tevens de Wezens, waar over men zich beklaagt, vernietigen. De weêrkeerige werking van de vaste en vloeibare deelen maakt het leven uit, en de voortduring van deze werking is de natuurlyke oorzaak van den dood. Onsterflykheid op dezen Aardbodem veronderstelt een gansch ander Stelsel; want onze wereld heeft geenerhande betrekking tot onsterflyke Wezens. Ieder Dier en iedere Plant groeit, by eene langzame toeneming, uit een kleefachtig vogt, tot een zekeren trap van volmaaktheid, naauwkeurig geëvenredigd naar derzelver verschillende standen. Eene verzameling van alle deze

ftanden, of betreklyke volmaaktheid, ftelt de volftrekte volmaaktheid van het Geheel-al daar. Alle de Planeten trekken naar de Zon en tot elkanderen. Ons Stelfel trekt tot de andere Stelfels, en zy tot ons. Dus is het Geheel al aan elkander gefchakeld door een opklimmenden en byna onmerkbaren keten van bezielde en onbezielde Wezens. Indien 'er geen ander bewys voor de eenheid van GOD was, zou deze gelykformigheid van oogmerk, deze opklimmende aaneenfchakeling van gefchapen Wezens, welke niet alleen in dit hoofdftuk, maar in zoo veel andere gedeelten van het boek der Natuur zigtbaar zyn, alleen volftrekt onwederfpreeklyk genoeg wezen.

In de befchouwing van den Mensch, als aan het hoofd gefteld van alle de Dieren, welken ons bekend zyn, moet noodwendig in ons de gedagten opryzen, dat geen aandoenlyk Wezen, wiens verftandelyke vermogens die van alle andere menfchen overtroffen, by mooglykheid in deze wereld zoude kunnen leven en gelukkig zyn. Indien 'er in de daad zulk een Wezen beftond, zou het by uitftek elendig zyn. Met zinnen, fynder en zuiverer, met gewaarwordingen, gevoeliger en doordringender, met een fmaak, die zoo keurig was, dat niets van het geen hem omringde hem behagen konde, en onder de verpligting om zich met een voedfel te voeden, het geen te zwaar voor zyn geftel was, zou hy tot elende geboren, en zyn beftaan ten eenemaal onmooglyk wezen. Zelfs in onzen tegenwoordigen toeftand, wordt de eenparigheid en fmakeloosheid van bedoelingen en verlangens, de nietigheid der vermaken, en de oneindige oorzaken van knellende pynen, zelfs met groote moeite gedragen door befchaafde en verlichte verftanden. Indien wy onze gevoeligheden vermeerderden, en allen dezelfde oogmerken en ftand bejaagden, zou het leven voor geen mensch draaglyk zyn. Dat de Mensch derhalven vergenoegd zy; zyn ftand is toch op de algemeene fchaal der Natuur met wysheid gewogen; dat hy de Werken van zynen Schepper befchouwe en bewondere; dat hy zyn ftand waardiglyk vervulle, en alle onheilen befchouwe als de oorzaak of de uitwerking van een algemeen goed. Dit is de geheele pligt van den Mensch.

DE

DE TEKENS VAN NADEREND GEVAAR BY DONDERWEER, EN HET BESTE MIDDEL OM 'ER ZICH TEGEN TE BEVEILIGEN.

(Uit MORGAN's *Lectures on Electricity.*)

De Tekens van naderend gevaar by Donderweer, welke aangezien mogen worden voor de ontwyfelbaarste en beslisfendste, zyn de volgende:

Vooreerst. Eene schielyke aannadering van de met Onweer bezwangerde Wolken. —— Hoe langer eene gegeevene hoeveelheid van met Blixemstoffe vervulde Lugt over de aarde hangt, hoe meer dezelve aangetrokken wordt door verhevenheden en uitsteekende punten; maar wanneer eene Wolk, ten zelfden tyde dat dezelve boven ons hoofd is, als gevormd wordt, dan vinden wy ons blootgesteld aan de onverminderde woede der losbarstinge. — Dit zelfde mag gezegd worden van eene Wolk, die, terwyl zy digt by ons is, van tyd tot tyd, donkerder en donkerder wordt; want, in zulk een geval, mogen wy ons verzekerd houden, dat de ophooping van Onweersstoffe niet werklyk verminderd is door eenige ontlasting, en dat de belaading welhaast tot de hoogte van den slag zal opgehoopt weezen.

Ten *anderen. De rechtstandige Rigting der Blixemstraalen.* —— Deeze strekt ten uitmaakenden bewyze, dat de belaadene Wolken op die hoogte zyn, van welke zy in den grond kunnen slaan. — Eenige Electrifeerkundigen hebben de verschyning van twee Blixemstraalen, op 't zelfde oogenblik, voor één bewys gehouden, dat de grond werkt als een ontlaad-roede. Maar, schoon dit dikwyls moge gebeuren; zo menigmaalen de twee uitersten van den Blixem, als zy gaan agter eene Wolk, die dezelve gedeeltlyk bedekt, zich vertoonen, heeft men 't zelfde verschynzel. Dit teken is derhalven niet genoegzaam geschikt, en kan niet hooger aangemerkt worden dan als eene zekere maate van waarschynlykheid.

Ten *derden. Een op zichzelven staande Conductor, wiens taal, voor de geenen, die dezelve kennen, zeldzaam dubbelzinnig is.* Een vloed van vonken stroomt 'er langs, en zonder ophouden, wanneer het gevaar naby is. Indien deeze Vuurstroom, naa eenigen tyd aangehouden te heb-

 ben,

ben, schielyk ophoudt, en, naa eene geheele afweezigheid der tekenen van Electriciteit, schielyk wederkeert, met eene Electriciteit tegen de eerst zich vertoonende overgesteld; dan is het zeker, dat, geduurende het ophouden van 't vertoon der vonken, het tydstip was van het grootst gevaar. De stroom van Electrike stoffe, welke, in dit geval, byzonder sterk en snel is, gaat gepaard met een luide en zonderlinge opeenvolging van klanken. Mr. BROOK vergelykt dezelve, zeer gepast, by het geluid, 't welk een Kerk- of Toorenklok maakt, naa dat dezelve geslaagen is.

Laat ons nu onderstellen, dat wy, door de opgemelde tekenen, verzekerd zyn, dat wy ons in de gelegenheid bevinden om getroffen te worden; dan wordt het eene zaak van aangelegenheid, te weeten, hoe dit dreigend gevaar kan ontweeken worden.

Indien de Blixem in uwe wooning slaat, moogt gy u verzekerd houden, dat dezelve van den eenen Conductor tot den anderen zal overgaan, en dat deeze reeks van Conductors altoos gevonden wordt aan de wanden en afdeelingen. Gy moet u, derhalven, in 't midden van een kamer begeeven; dewyl de lugt u dan zal afscheiden van de zoldering en de wanden des gebouws, en in den omtrek zulk eene afbreeking in den omloop veroorzaaken, als noodwendig de voorkeuze van den slag bepaalt door de zamenverbondene gedeelten des gebouws.

In de open lugt is het veiligst zich op een afstand te houden van alle hooge en scherpgetopte voorwerpen; want, indien gy u, geduurende het onweer, naby dezelve bevindt, loopt gy gevaar van een gedeelte te worden van dien omvang, gelyk aan 't geen zou gebeuren als gy u in een kamer naby de muur of eene afdeeling bevondt. —— Daarenboven, indien dit voorwerp getroffen wordt, bevindt gy u in gevaar van nadeel te lyden door de omstandigheden met die verdelging gepaard. Veelvuldig zyn de voorbeelden van Reizigers, die onder hooge Boomen lyfberging zogten, en gedood werden door den Blixem, of door de stukken afgeslaagen hout.

In de open lugt moet gy vermyden digt by Rivieren of Waterpoelen te komen; en bovenal schuwen die nieuwlings veroorzaakte wateren, welke gevormd zyn door den regen by een Onweer gevallen; want deeze zyn

alle sterke Geleiders, en wanneer daar by gevoegd wordt de hoogte van een menschlyk lichaam, veroorzaakt deeze eene verhevenheid, zeer geschikt om den loop te bepaalen, en den treffenden afstand des Blixems te verlengen.

In de open lugt is een overdekt Rydtuig eene beveiliging, mits gy daar in kunt zitten op eenige duimen afstand van de zyden. In de daad, Voertuigen van deezen aart zouden de veiligste van alle mogelyke standen kunnen gemaakt worden, door dezelve van boven en beneden te omringen met dunne metaale draaden, met elkander vereenigd door een metaalen band.

Alle Electrifeerkundigen staan toe, dat Gebouwen en Schepen, door zekere middelen, geheel beveiligd kunnen worden tegen het geweld des Blixems; maar het vertrouwen op elke wyze, tot hier toe, van derzelver aanleg is verzwakt, door de voorvallen van schade binnen den veronderstelden kring van derzelver werkzaamheid. Veelvuldig zyn de voorbeelden, waar in de Huizen, gewapend met een enkelen scherpen Afleider, schade geleden hebben; en wy hebben gezien hoe veel moeite men zich gegeeven heeft tot naspeuringe der oorzaak van een zeer ontzettend geval, waarin een huis, met zes gepunte Afleiders voorzien, door een *enkelen Blixemstraal* in brand sloeg.

Het schynt my toe, dat de beste middelen van beveiliging alleen kunnen gekend worden door een naauwkeurig onderzoek van de onderscheidene zamenvoegingen der gevaarlyke omstandigheden, welke kunnen zamenloopen. Wanneer deeze duidelyk bekend zyn, hebben wy alle noodige onderrigting, hoe wy onze Afleiders moeten aanleggen; met andere woorden, wy kunnen onze Afleiders in zulker voege plaatzen, dat de Blixem, by geene mogelykheid, kan ingaan tot eenigen omtrek, waarvan zy geen gedeelte uitmaaken.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN PORTUGEESCHEN DICHTER LUÏS DE CAMOENS.

(Overgenomen uit *a General View of the State of Portugal.*)

Verscheide Steden in *Portugal* stryden om de eere van de wieg en bakermat geweest te zyn van den door zyne Dichtwerken beroemden LUÏS DE CAMOENS. Men veronderstelt, egter, vry algemeen, dat de Hoofdstad diens Ryks, *Lissabon*, het meeste regt hebbe om zich op de geboorte diens Mans te verheffen.

Zyn Vader, SIMON VAZ DE CAMOENS, was Capitein op een Koopvaardyschip. Hy hadt het ongeluk om op de Kust van *Goa*, in *Indie*, te stranden, waar hy niet alleen het grootste gedeelte zyner bezittingen, maar ook zyn leeven, verloor.

Onze CAMOENS was, ten tyde dat dit ongelukkig lot zyn Vader beliep, nog zeer jong. Hy bleef onder het opzigt zyner Moeder, die haaren Zoon, daar toe eenen voeglyken ouderdom bereikt hebbende, na de beroemde Hoogeschool van *Coimbra* zondt. Van 's Jongelings vorderingen in deezen wydvermaarden Zetel der Geleerdheid draagen zyne kundigheden, in alle de takken van oude Letterkunde, door zyne Werken verspreid, het beste getuigenis.

Die Hoogeschool verlaaten hebbende, hieldt hy zich eenige jaaren op in *Lissabon*. Zyne leevendige geaartheid, zyne beschaafde zeden, gevoegd by een gevallig persoonlyk voorkomen, deeden hem welhaast kennis krygen aan eene menigte Persoonen van den eersten rang. —— Ten zynen tyde was het zeer algemeen, by de *Portugeesche* Jongelingschap, 's avonds *Serenades* te houden onder de vensters hunner Beminden. CAMOENS werd, in een deezer nagt-minbetuigingen, daar mede bezig gevonden voor het huis eener Juffer van hoogen rang. Dit bedryf was zo ongevallig in het oog haarer Bloedverwanten, dat hy, die den Minnaar gespeeld hadt, den volgenden morgen een bevel van het Hof kreeg, om *Lissabon* onverwyld te verlaaten. Dit voorval was de bron van alle ongelukken, welke hem, vervolgens, in zulk eene menigte, bejegenden.

Uit

Uit *Lisſabon* gebannen, zogt hy eene wykplaats by zyne Bloedvrienden van 's Moeders zyde te *Santerrem*. Tot verzetting van zyn leed, hervatte hy zyne Letteroefeningen. Staande dit verblyf, vormde hy zyn plan om een Dichtſtuk te ſchryven op de Ontdekking van *Indie*, door VASCO DE GAMA.

Het leedt niet lang, of dit bedryfloos leeven, onbekend geſleeten, onder het ſmertlyk denkbeeld van een Banneling te weezen, verveelde den vuurigen Jongeling. Hy beſloot, derhalven, deel te neemen in het gevaar en in den roem zyner Landgenooten in *Africa*, en toog diensvolgens na *Ceuta*, met het Krygsvolk, derwaards gezonden om de Bezetting te verſterken. —— In de *Straat van Gibraltar* werd het Schip, waar op CAMOENS zich bevondt, aangetast door eene *Moorſche* Galei van meerder ſterkte dan het Schip, 't welk den Dichter voerde. Het gevegt duurde eenigen tyd, en de overwinning hing in twyfel; eindelyk moest de vyand, naa een hardnekkig ſtryden, het den *Portugees* gewonnen geeven. In dit Zeegevegt gaf CAMOENS de eerſte treffende proef van zynen moed. Hy was de eerſte, die op 't vyandlyk ſchip by de entering overſprong; een bedryf, 't welk hem op 't verlies van één zyner oogen te ſtaan kwam.

Van zynen moed in 't veld gaven zyne Medeſoldaaten de roemrykſte getuigenisſen, by het leveren van veele gewigtige Veldſlagen in de Vlakten van *Africa*; waar hy, naa het eindigen van elken ſlag, het Zwaard niet in de ſcheede ſtak, of hy vatte de Pen op; met de dichterlykſte trekken de dappere daaden verheffende van zyne Strydgenooten, zonder een enkel woord van zyne eigene te reppen. —— Zyne dappere daaden bleeven onvergolden van de zyde der Bevelhebberen, die hem niet durfden bevorderen uit vreeze van aanſtoot te zullen geeven by de Hofgrooten, wier ongunst hem, uit hoofde zyner gewraakte Minnaarye, beloopen hadt. Het éénigst gunstbetoon, 't welk hem ten deele viel voor veele jaaren harden Krygsdienst en gewaagd Leeven onder den brandenden hemel van *Africa*, was het verlof om weder binnen *Lisſabon* te mogen komen.

Naa verſcheide vrugtlooze poogingen ten Hove, om eenige post, geëvenredigd aan zyne gedaane dienſten, vondt hy zyn geduld uitgeput, en zich van geldmiddelen verſtooken. Hierop nam hy het beſluit, om, als 't ware, in vrywillige ballingſchap, zyn Vaderland te verlaaten. Hy ſtevende na *Indie*, in

in den Jaare 1553, met het vast voorneemen om nooit weder te keeren. Als het Schip de *Taag* uitzeilde, hoorde men hem uitboezemen de woorden op het Graf van SCIPIO AFRICANUS: *Ingrata Patria, non posfidebis Ossa mea!* „ Ondankbaar Vaderland, gy zult myn Gebeente niet „ bezitten!"

Zo ras hy in *Indie* voet aan land gezet hadt, tradt hy, als Vrywilliger, in *Portugeeschen* Krygsdienst. Als zodanig woonde hy verscheide gelukkige Veldtochten tegen de Landsvorsten by. —— Zomtyds vergezelde hy de *Portugeesche* Bevelhebbers in hunne Gezantschappen na de Volkplantingen; zo dat hy, binnen weinig jaaren, verscheide gedeelten van de groote Ryken in *Indie* en van *China* bezogt; op alle plaatzen, met het oog eens Wysgeers, den aart, de zeden, de gewoonten en de plegtigheden, der Inboorelingen beschouwende.

Verrykt met de schatten der kundigheden, door hem opgedaan, zette hy zich gerust neder op het Eiland *Macao*, waar hy het geluk hadt om benoemd te worden tot Commissaris van de Goederen der Overledenen. Hier vervaardigde hy een groot gedeelte van zyn heerlyk Dichtstuk, de *Lusiade*; hier overzag hy, op zyn gemak, de gedeelten, van tyd tot tyd, geschreeven in het veld, en op zee. Hoe hoog hy dit Dichtwerk schatte, bleek, wanneer hy schipbreuk leedt op de *Malabaarsche* Kust, by zyne wederkomst van *Macao*. Hy zwom na 't strand; dit dierbaar pand in de eene hand om hoog houdende, terwyl hy alles, wat hy buiten dien bezat, in de diepte der Zee zag verzwelgen.

Naa verscheide lotwisselingen in het Oosten, geduurende vyftien jaaren; beproefd te hebben, keerde CAMOENS, met den Jaare 1569, in zyn Geboorteland weder. Drie jaaren laater gaf hy zyne *Lusiade* in 't licht. Koning SEBASTIAAN was dermaate in zyn schik met de regelen, in het eerste Boek, op hem slaande, dat hy hem een jaargeld schonk, ten bedraage van omtrent honderd en zestig Guldens. Dit sober jaargeld trok hy egter niet lang; want, wanneer die ongelukkige Vorst verslaagen was in den ongelukkigen slag by *Alcazar*, beklom de Cardinaal HENDRIK den *Portugeeschen* Throon, en als wilde hy niet gedoogen, dat 'er ééne edelmoedige daad van hem zou vermeld worden, ontzette hy den armen Dichter van die geringe Jaarwedde, en liet hem van deur tot deur om een stuk broods bedelen.

Ge-

Gebukt onder den last der jaaren, en verzwakt door de wonden, gekreegen in den dienst zyns ondankbaaren Vaderlands, kon de gryze afgeleefde Dichter zyn lichaam niet langer voortsleepen; hy nam zyn intrek in een armen-huis: daar kwynde hy zyne dagen voort, en leefde meest van de giften, voor hem door een ouden getrouwen knegt gebedeld in de straaten van *Lisbon*. In deezen elendigen staat stierf LUÏS DE CAMOENS, in den Jaare 1579; den ouderdom van twee en zestig jaaren bereikt hebbende.

CAMOENS was middelbaar van grootte, hadt geelagtig hair, sterk spreekende oogen, een schoon uitzigt; hy was bevallig in zyn voorkomen, leevendig van zielsgesteltenisse, vlug van lichaam. In Moed behoefde hy niet te wyken voor een van de Helden zyns Vaderlands; in Letterkunde gaf hy het geen der Geleerden zyns Lands gewonnen, en overtrof hun allen in Vernuft. —— Maar het zonderlingste in zyn Character is die bestendige en nimmér bezwykende zugt voor de Dichtkunst, welke hem bybleef onder alle de lotwisselingen zyns rampvollen leevens. „ CAMOENS," schryft VOLTAIRE, „ levert „ een allersterkst voorbeeld op van de onwederstaanbaare „ aandrift der Natuure, welke een rechtschaapen Vernuft „ bepaalt om de neiging zyner begaafdheden te vol„ gen, in spyt van alle de hinderpaalen, welken hetzelve „ op den weg ontmoet." —— Zeer weinigen, in de daad, verdienen deezen lof in eene hoogere maate dan CAMOENS: dewyl noch vervolging, noch tegenspoed, noch armoede, noch de verwyderingen des Krygsmans leevens, noch de gevaaren der Zee, noch de verschriklykheden van een Kerker (*), de kragt zyns vernufts konden verzwakken. Onder alle zwaar drukkende omstandigheden voer hy voort met schryven. Zyn pen zette te boek wat hy gezien en ondervonden hadt, terwyl de schildery van het voorgevallene hem nog leevendig voor

(*) CAMOENS was na het Eiland *Macao* gebannen, eer hy aldaar benoemd werd tot het bekleeden van de bovengemelde post; en, by zyn wederkeeren van daar, naa het lyden der schipbreuke, te *Goa* in de gevangenis geworpen, beschuldigd van wangedrag in het waarneemen van dit ampt; dan hy redde zich met eere uit die verlegenheid, en deedt de schande op den kop zyner valsche beschuldigeren nederstorten.

voor den geest zweefde; aan deeze omftandigheid hebbe men zeker grootendeels toe te fchryven de veelvuldige, leevendige, en als bezielde, afbeeldingen, waar van zyn *Lufiade* overvloeit. En dewyl geen Dichter, 't zy oude of hedendaagfche, zo veele zeegevaaren en ftormen heeft uitgeftaan, zyn deeze door niemand beter befchreeven. „ Zyn Dichtwerk, zegt MONTESQUIEU, roept voor onzen „ geest op, het verrukkende van de *Odysfea*, en de groots„ heid van de *Æneade!*"

Van dit Dichtftuk zyn drie Overzettingen in 't *Latyn*, vier in 't *Spaansch*, twee in 't *Italiaansch*, drie in 't *Fransch*, en twee in 't *Engelsch*. Het werd ook in 't *Hebreeuwsch* vertaald door een geleerden *Jood*, LUZZETO geheeten, die in 't Heilig Land ftierf.

BERICHT, AANGAANDE DE NIEUWSTE ONTDEKKINGEN DER ENGELSCHE REIZIGERS IN AFRICA.

Het Londensch Genootfchap, opgericht tot bevordering der ontdekking van tot hier toe weinig bekende Africaanfche Gewesten, laat geene gelegenheid voorbygaan, om deszelfs heilzaame oogmerken te bevorderen. In 't begin van Wynmaand 1790, wierd, ten dien einde, door hetzelve, de Major HOUGHTON naar *Africa* gezonden, die, op den 11 van Slagtmaand deszelfden jaars, aan den mond der Rivier de *Gambia* aan land-ftapte, en door den Koning van *Barra* zeer vriendelyk ontvangen wierd. Aldaar vond hy een Engelsch Capitein, die met zyn Schip eene binnenlandfche reize zoude doen, 't geen hem gelegenheid gaf, om, met zyn Tolk, dien hy alhier bekomen had, naar *Jukikonda* te geraaken, alwaar hy van de Inboorlingen vyf Ezels kogt, om op dezelve zyne Koopwaaren over te voeren naar *Medine*, de Hoofdftad van het kleine Koningryk van *Woolly*.

Hier geraakte onze Reiziger in groot gevaar, door een complot van zwarte Vrouwlieden, die hier aan de Kooplieden voor hoeren dienen, en door deezen tot die euveldaad waren omgekogt, om dat zy vreesden, dat de Major, door het doen van nieuwe ontdekkingen, hun handel nadeel zou kunnen toebrengen. Gelukkig ontkwam hy dien ftrik, door de goedhartigheid eener Negerinne, die hem hier voor, in de *Mandinguesche* taal, welke

hy eenigzins verſtond, waarſchuwde. Thans begreep hy, dat hy, zonder levensgevaar, den gewoonen weg niet zou kunnen volgen, en maakte hierom gebruik van de droogte van het jaargetyde, waar door de mond der Rivier, by laag water, genoegzaam droog liep, om dezelve met zyn paard en ezels te doorwaaden, 't geen hem beveiligde voor de partyen, welke zyne vyanden, hier van onkundig, hem achterna zonden. Zo ras hy intusſchen buiten het bereik dier moordenaars geraakt was, trok hy weder over de Rivier, en kwam eerlang by den Koning, van wien hy een genoegzaam geleide verkreeg, om veilig te *Medine* te kunnen komen, alwaar hy met ongemeen veel vriendſchap ontvangen wierd.

De Stad *Medine* ligt, te water, ongeveer negenhonderd Engelſche mylen boven den mond der *Gambia.* Het omliggende land is hier zeer vruchtbaar en vee-ryk, en bezit, over 't algemeen, alles in overvloed, wat tot het levensonderhoud noodzaaklyk is. In het ſtuk van Godsdienst is het Volk hier verdeeld in twee Sečten, te weeten in Mahomedaanen en Deïsten: wordende de laatstgemelde door de eerſte doorgaans genoemd *Sonikees*, of Zuipers, om dat zy onbeſchroomd de geestryke dranken gebruiken, die door de Koran verboden zyn. Alles ſchikte zich hier tot genoegen van den Reiziger, en hy vleide zich met de hoop eener verdere gemaklyke en voordeelige reize, toen eensklaps zyne ontwerpen grootelyks verydeld wierden, door een geweldigen brand, die het meerendeel der hutten van *Medine* verteerde, en onder anderen ook tot het Schip overſloeg, waar in zyne Koopwaaren lagen, die meerendeels door het vuur verteerd wierden. Daarteboven had hy het ongeluk, dat zyn Tolk, die hem al meermaalen bedroogen had, met zyn paard, en met drie zyner ezels, doorging. Thans pakte hy het overſchot zyner bezittingen op de hem nog overgebleevene twee ezels, en begaf zich daar mede naar de nabuurige Stad *Barraconda*, alwaar hy met de grootſte vriendſchap ontvangen, en over zyn verlies zo veel mogelyk vertroost wierd.

Hier ter plaatze maakte de Major eene nieuwe overeenkomst met een inlandſchen Koopman, die, uit het Zuiden van Africa, naar het Ryk van *Bambouk* wilde trekken. Na vyf dagen reizens, kwamen zy in de onbewoonde ſtreeken, die de Ryken van *Woolly* en *Bambouk* van elkander ſcheiden. Doch eerlang bevonden zy

zich

zich in een vruchtbaar wel bewoond Gewest, in 't welk tot hier toe geen Europeaan zyne voeten gezet had. De Inwooners van dit land waren koperkleurig, hebbende lang zwart hair, ten blyke dat dezelve Afstammelingen waren van de Arabieren, die zich weleer door deeze Gewesten verspreidden, en, onder den naam van *Foolies*, een zeer uitgestrekt grondgebied in *Senegambien* bewoonen.

Na eene reis van honderd-vyftig mylen, kwam de Major HOUGHTON op den oever der Rivier van *Falémé*, die ten Zuidoosten de grensscheiding van 't Ryk van *Bambouk* uitmaakt. Hier waren de Inwooners gewoone Negers, met een zeer donker vel, wollig hair, enz. Voornaamelyk hielden de Inboorlingen zich hier op met den Landbouw en de Veefokkery. Ondertusschen zyn zy ook bekwaam in verscheidene handwerken: zo dat zy hun yzer uit de Mynen weeten te haalen, om 'er hunne huishoudelyke en oorlogswerktuigen uit te smeeden. Voorts leeven deeze menschen meest van ryst en osfenvleesch; terwyl eene zoort van Mede hunnen geliefdsten drank uitmaakt.

Ondertusschen kwam onze Reiziger hier zeer te onpas; dewyl het Land, daar hy zich tegenwoordig bevond, onlangs door den Koning van *Bondou* op den Koning van *Bambouk* was veroverd. Van deezen Overwinnaar ondervond hy geenzins dat vriendelyk onthaal, 't geen hy elders had genooten. Hy wierd, integendeel, door hem en diens Zoon beroofd van het beste gedeelte dier Waaren, welke hy nog behouden had, en onder anderen van een schoon blaauw kleed, waar in hy gehoopt had zyne opwagting by den Keizer van *Tombucto* te zullen maaken. Veele zaaken van aanbelang ontsnapten echter aan het onderzoek, of wierden door deeze woestelingen niet waardig genoeg geacht om ze mede te neemen.

Deeze onaangenaame ontmoeting deed den Major te sterker by zyn medgezel, den Koopman, aandringen, om de reize naar *Tombucto* voort te zetten; doch daar deeze vooraf zyne rystvelden, aan de Rivier gelegen, wilde bezoeken, bewoog hy den Major, om met hem dien uitstap te doen. Hier door wierd al weder eene nieuwe reden tot het uitstellen der reize gebooren. Het gewas, naamelyk, was zo slegt, dat de Koopman, een hongersnood vreezende, zyn gezin niet wilde verlaaten, tot dat hy tyd en gelegenheid had, om een genoegzaamen voor-

voorraad van eetwaaren op te koopen. Van dit middel maakte de Major gebruik, om den Koning van *Tombucto* te bezoeken, die zich toen te *Forbanna* bevond, ten Oosten der *Serra-Coles*, of de Goud-Rivier. Het ongeluk wilde, dat zyn Gids in een der uitgebreide Bosſchen van dit Gewest verdwaalde: waar by het ergſte was, dat de regentyd juist begon, waar door de grond, op welken hy zich bevond, ras overſtroomd wierd; terwyl de hemel als in brand ſtond door den blixem. 's Anderendaags begaf de Major zich weder op weg, doch met de koorts: hy kwam eerlang aan de Rivier, doch kon 'er, wegens het wasſen des waters, niet dan met moeite over komen; terwyl hy verſcheiden Krokodillen zag, die zich in de zon bakerden.

Naauwelyks was onze Reiziger te *Forbanna* gekomen, of zyne koorts verergerde zodanig, dat hy geheel buiten kennis geraakte. Ondertusſchen ontkwam hy het gevaar, door zyne ſterke lichaamsgeſteldheid, en door de zorg, welke zyn zwarte huiswaard voor hem nam. De gunſtige beloften des Konings van *Bambouk* deeden 'er ook het hunne toe, en vernieuwden in onzen Reiziger de hoop van eenmaal zyne poogingen met een gezegenden uitſlag bekroond te zien. Alles, wat die Vorst ten dien einde kon toebrengen, deed hy ook gewillig. Hy beval hem met dit oogmerk aan de zorge van een oud en eerwaardig Koopman daar ter plaatze, die hem de belofte deed, om hem te paard te brengen naar *Tombucto*, en van daar naar het Engelsch Comptoir van *Junkikonda*, aan de *Gambia*, alwaar de Major hem, voor zyne moeite en kosten, zou doen betaalen honderd vyf en twintig ponden ſterlings. Voorts wierd beſlooten, dat de Major zyne twee ezels zou verruilen voor een paard, en dat hy zyne nog overige Koopwaaren, gemakshalven, zou verwisſelen tegen ſtofgoud. De Koning ſchonk hem daarteboven eene beurs met goud, tot een teken van vriendſchap, en tot een pand voor zyne toekomende beſcherming.

Deeze tydingen, van den 24 van Hooimaand 1791, zyn de laatſte, die men van den Major heeft ontvangen. Naderhand heeft men, uit van ter zyden ingekomene berichten, vernomen, dat de zwarte Ingezetenen deezer Landen hem naar vermogen hebben voortgeholpen; doch dat hy om hals gebragt is door de zogenaamde *Mooren*, te weeten door de Afſtammelingen der *Saracenen* uit *Barbaryen*, die binnenlandsch door geheel

Afri-

Africa in grooten getale verspreid zyn, en die, zo uit beginzels van Godsdienst, als uit nayver in het stuk van Koophandel, met een doodelyken haat bezield zyn tegen de Europeesche Christenen.

(Het Vervolg hier naa.)

HET VOORSTEL AAN LODEWYK DEN XVI GEDAAN, OM TIPPOO SAÏB TE ONDERSTEUNEN TOT HET VERDELGEN DER ENGELSCHE VASTIGHEDEN IN INDIE.

(Ontleend uit de *Mem. van* FR. BERTRAND DE MOLEVILLE.)

„ FR. BERTRAND DE MOLEVILLE, Staatsdienaar van „ LODEWYK DEN XVI, heeft byzondere Memorien, „ betrekkelyk tot het laatste jaar der Regeeringe diens „ Konings, toen hy het Staatsdienaarschap bekleedde, „ onlangs in 't licht gegeeven; in dezelve troffen wy „ eene byzonderheid aan, ten deezen dage weetens- en „ daarom meldenswaardig. 't Geen hy des vermeldt is „ van deezen inhoud:"

Geduurende de Onderhandeling met *Algiers*, werd den Koning eene heimlyke Boodschap gezonden van TIPPOO SAÏB, die van LODEWYK DEN XVI 6000 Man *Fransch* Krygsvolk verzogt, met aanbod van betaaling der overvoering, kleeding en onderhoud. Hy betuigde zich verzekerd te houden, dat hy, met dien bystand, in staat zou weezen om het Leger der *Engelschen* te onder te brengen, als mede de Volkplantingen der *Engelschen* in *Indie* te vermeesteren, en derzelver bezit aan *Frankryk* te verzekeren.

Ten einde 'er niets van dien toeleg mogt uitlekken, hadt TIPPOO des niets gewaagd in zynen Raad, en deeze zaak heimlyk behandeld met den Heer DE FRESNE, Gouverneur van *Pondichery*, door tusschenkomst van den Heer LEGER, *Administrateur Civil* van *Frankryk* in *Indie*, die de *Persische* Taal verstondt, en de boodschappen van TIPPOO, betrekkelyk tot deeze zending, schreef. —— De Heer LEGER zelve kwam uit *Indie* in *Frankryk* met deezen voorslag; om het weezenlyk oogmerk zyner reize derwaards te vermommen, hadt hy, eenigen tyd vóór zyn

zyn vertrek, verklaard, dat zyne byzondere huislyke zaaken hem na *Frankryk* riepen.

Naardemaal de Heer LEGER aan den Minister der Zeezaaken gezonden was, onderrigtte ik den Koning van TIPPOO SAÏB's voorſlag; maar, niettegenſtaande de toelachende voordeelen van denzelven, en ſchoon de opſtand der Negers op *St. Domingo* het noodig maakte eene aanmerkelyke Krygsmagt derwaards te zenden, onder welk voorwendzel het zeer gemaklyk zou gevallen zyn, om de 6000 Man, door TIPPOO gevraagd, na de *Oost-Indiën* te zenden, zonder by het Staatsbeſtuur in *Engeland* eenigen agterdogt te verwekken, weigerde de Koning in deeze maatregelen te treeden. Zyn antwoord luidde: —— „ Dit gelykt al te zeer op het gebeurde met *America*, „ waaraan ik nimmer dan met berouw gedenk. Men „ bediende zich van myne jeugd, thans moet ik 'er om „ lyden. Die les is te gevoelig om te vergeeten!"

DE INVALIDE.

(*Uit het Engelsch van* GOLDSMITH.)

Men heeft dikwyls gezegd, en niets is meer waar, dat de eene helft des menschdoms niet weet hoe de andere leeft. De rampen der grooten trekken onze aandacht. Men maakt fraaije vertoogen over de edele ſlachtoffers der fortuin; doch een mensch, die in een' verheven rang lydt, is minder te beklagen dan een ander. Het is weinig verdienſte zich ſtoutmoedig in het ongeluk te toonen, wanneer men bemoedigd is door de bewondering en het medelyden der menſchen: de ydelheid is alsdan genoegzaam om iemand kloekmoedig te maken. Maar de vergeten man, die den tegenſpoed braveert, zonder vriend of bewonderaar te hebben, om hem te onderſteunen en te beklagen, is waarlyk groot.

Ik erger my, een' OVIDIUS, een' CICERO, een' RABUTIN zich bitter over hun ongeluk te horen beklagen, om dat het hun verboden is een zekere plek op den aardbol te bezoeken, waaraan zy dwaaslyk hun geluk gehecht hebben. Dit ongeluk is een geluk, indien men het vergelykt met hetgeen de arme volksclaſſe dagelyks, zonder morren, verduurt. Deze doorluchtige ongelukkigen aten, dronken en ſliepen, wanneer het hun goeddacht; zy lieten zich door ſlaaven bedienen, en hadden een verzekerd inkomen; terwyl veele anderen van huns gelyken genoodzaakt zyn al hun leven rond te zwerven, zon-

der vrienden om hen by te staan, en zonder eene plaats, waar zy hun hoofd kunnen nederleggen.

Zie hier wat my aanleiding tot deze aanmerkingen gegeven heeft. Ik ontmoette, eenige dagen geleden, een' arm' Man, dien ik in zyne kindschheid gekend had. Hy ging bedelen, omstreeks Londen, in een matroozen-buisje en op een houten been. Naardien ik wist dat hy eertyds eerlyk en spaarzaam was, begeerde ik te weten hoe hy tot dezen elendigen staat geraakt was. Na hem iets gegeven te hebben, vroeg ik hem naar zyne avantuuren, die hy my op de volgende wyze verhaalde:

„ Wat myne ongelukken betreft, ik zou slecht doen my te beklagen; want zo ik niet een been verloren had, en niet verpligt ware om te bedelen, ik zou, God dank! niet ongelukkiger zyn dan een ander. Daar is BILL TIBBS, van ons Regiment, die zyne beide beenen verloren heeft, en een oog op den koop toe; maar ik ben, God dank! gelukkiger geweest dan hy.

„ Ik ben geboren in *Shropshire;* myn Vader was een dagloóner. Ik was vyf jaaren oud, toen hy stierf. Vermits hy dikwyls van woonplaats veranderd was, zond men my van myn Dorp naar een ander, en van daar naar een derde, om door de Parochie opgevoed te worden. Ik had eenigen aanleg om iets te leren, en ik brandde om te kunnen lezen; maar de Meester van het Werkhuis gaf my een' hamer in de hand, zodra ik dien kon houden. Ik bragt aldaar vyf jaaren redelyk vernoegd door. Ik behoefde slechts tien uuren daags te werken, en men gaf my daarvoor eten en drinken. Het is waar dat men my niet uit het huis liet gaan, uit vrees dat ik mogt weglopen; maar ik mogt het gantsche huis en de werf doorlopen, en ik verveelde my niet. Men deed my vervolgens by een' Pachter, waar ik vroeg opstond en laat te bed ging; ik werkte yverig; maar myn Meester stierf, en ik moest myn fortuin elders zoeken.

„ Ik ging van Stad tot Stad, en oefende myn ambacht, als ik werk vond; en als ik het niet vond, leed ik honger. Eens ging ik over een veld, het welk een' Vrederechter toebehoorde, en ik zag een' Haas in zyn nest. Ik heb altoos gedacht dat het de Duivel was, die my ingaf den Haas met myn stok te werpen. Hoe het zy, ik doodde den Haas, en nam hem mede; ik ontmoette vervolgens den Rechter, die my als een' strooper en dief behandelde. Hy greep my by de kraag, en wilde weten wie ik was; ik wierp my aan zyne voeten, vroeg hem duizendmaal vergiffenis, en vertelde hem alles wat ik van myzelven wist. Maar schoon ik niets dan de waarheid had gezegd, antwoordde de Rechter my, dat ik myn gedrag niet gerechtvaardigd had; zodat ik naar Londen gezonden wierd in de

Ge-

Gevangenis van *Newgate*, om als een landloper uitgebannen te worden.

„ Men heeft vry kwaadspreken van de Gevangenissen, ik vind nogthans dat men het 'er zeer goed heeft. *Newgate* is een huis, zo fraai als ik nog ooit gezien heb; ik deed niets, en had altoos myn' buik vol. Maar ik was daar te gelukkig: dit kon niet altoos duren. Na verloop van vyf maanden wierd ik op een Schip gebragt, met tweehonderd makkers, en naar de Plantagien gezonden. Onze reis had beter kunnen zyn, vermits, daar wy allen tusschendeks opgesloten waren, 'er omtrent honderd stierven, by gebrek aan versche lucht, en de anderen met veel moeite behouden bleven. By onze aankomst verkocht men ons aan de Planters, en ik wierd voor zeven jaaren aangenomen. Men zette my aan het werk met de Negers, en ik volbragt myne zeven jaaren getrouw, gelyk een' braav' man betaamt.

„ Toen myn tyd om was, arbeidde ik om myn reisgeld te verdienen, en ik kwam weder in Engeland, zeer verheugd dat ik myn' geboortegrond wederzag; want ik beminde dien boven alles. Ik vreesde op nieuw als landloper gevat te worden: ik ging dierhalven niet op het land; maar bleef te Londen en daaromstreeks, om myn brood te verdienen zo goed als ik kon.

„ Ik bevond my volkomen gelukkig by deze levenswyze; maar op een' avond wierd ik aangerand door twee mannen, die my lieten vatten, en my vervolgens geboden hen te volgen; het waren twee Wervers. Zy brachten my by den Vrederechter; die my de keus gaf van Soldaat of Matroos te worden: ik verkoos te land te dienen, en wierd vervolgens naar Vlaanderen ingescheept, alwaar ik de Veldslagen van Val en Fontenai bywoonde. Ik had het geluk van slechts een enkele kwetsuur op de borst te bekomen, en de Regiments-Doctor genas my zeer spoedig.

„ Het wierd Vrede; en ik kreeg myn ontslag. Ik kon niet meer arbeiden, om dat myne kwetsuur my hinderde, waarom ik het besluit nam in dienst van de West-Indische Compagnie te gaan. Ik heb den Oorlog in America bygewoond, ik heb tegen de Franschen gevochten in zes geregelde Veldslagen. Ik ben verzekerd, dat, zo ik had kunnen lezen, ik Corporaal zou geworden zyn; maar ik ben nooit bevorderd geweest. Ik wierd ziek, en kreeg myn afscheid. Ik kwam in Engeland te rug, met veertig Guinies in myn' zak; het was in het begin van den tegenwoordigen Oorlog. Ik hoopte aan land te blyven, en het vermaak te hebben van myn geld te verteren; maar de Regering had Volk nodig, en ik wierd geprest voor den dienst des Konings, eer ik nog een' voet aan strand gezet had.

„ De Onderstuurman vond my styfkoppig; hy zeide dat ik zekerlyk het handwerk van matroos verstond, maar dat ik dit

uit kwaadwilligheid ontveinsde. Ik had goed, voor God en de geheele waereld, verklaren, dat ik geen kennis van den Zeedienst had; hy floeg my telkens, om het my te leren; maar ik had myn veertig Guinies, en dit verzoette my de flagen. Dit geld zou ik nog hebben, indien ons Schip niet door de Franfchen genomen was.

„ Onze manfchap wierd naar *Brest* gevoerd. Een groot gedeelte van ons ftierf, om dat zy niet gewoon waren in de gevangenis te leven; maar ik was dit reeds gewoon, en was zeer welvarende. Op zekeren nacht, dat ik op den grond lag te flapen, in een deken gewikkeld, wierd ik gewekt door een myner makkers, die een lantaarn in de hand had, en tegen my zeide: James! wilt gy mede de Schildwachten overrompelen? —— Ja wel, antwoordde ik, myne oogen wryvende. — Wel nu, fta op, wy zullen zien wat wy doen kunnen. Ik ftond op, maakte myn deken rondom my vast, (het was alles wat ik tot kleding had,) en ging naar beneden om den Franschman dood te flaan. Ik haat de Franfchen omdat zy klompen dragen.

„ Wy hadden geen wapenen; maar gy weet dat één Engelschman altoos vyf Franfchen het hoofd kan bieden; by gevolg vielen wy met ons negen op twee Schildwachten aan, die in een oogenblik ontwapend en doodgeflagen wierden; wy gingen vervolgens naar de Kaai, alwaar wy ons meester maakten van eene boot, en zee kozen. Wy ontmoetten een' Engelfchen Kaper, die ons aan boord nam. Na verloop van drie dagen wierd de Kaper gejaagd en ingehaald door een Fransch Fregat: wy moesten vechten. Het Fregat had veertig ftukken kanon, en wy drie en twintig. Het gevecht duurde drie uuren; en ik geloof in de daad, dat wy den Franschman zouden genomen hebben, indien onze manfchap niet allen doodgefchooten ware geweest; want op het oogenblik dat wy aanklampten verloren wy onzen laatften man.

„ Ik zou myn' tyd flecht befteed hebben, wanneer ik op nieuw naar Brest gevoerd geweest ware; doch tot myn grootfte geluk ontmoette ons een Engelsch Fregat, dat ons hernam. Ik moet niet vergeten u te zeggen, dat ik in dit gevecht op twee plaatfen gekwetst wierd: ik verloor vier vingers van myn linkerhand, en ook myn been. Ach! zo ik het geluk had mogen hebben zodanig op een Schip van den Koning gekwetst te raken, ik zou in het Invalide Hospitaal te Greenwich gekomen zyn; maar ik was zo gelukkig niet. 'Er zyn lieden die ter waereld komen met een' zilveren lepel aan den mond, en anderen met een' houten. Maar het is hetzelfde; ik ben, God dank! gezond, en vivat de vreugd!"

EEN ECHTE ANECDOTE (*).

In 't laatst der voorige Eeuw, toen deeze Staat in eenen Oorlog gewikkeld was met dien van Algiers, deed DE KOOGE, gebooren te Haarlem, een tocht mede naar de Middelandſche Zee, op een wel uitgeruſt Koopvaardyſchip. Een geruimen tyd in zee geweest zynde, maakte een Algierſche Kaaper jagt op hetzelve, en zy wierden met elkander ſlaags. In 't hevigſt des gevegts, waarin zy zich kloekmoedig verdeedigden, geraakte, door een vyandlyk ſchot, hun Kruidkamer in brand, waardoor het Schip in de lugt vloog, en de gansche Equipagie ſneuvelde, uitgezonderd alleen onze DE KOOGE, die opgevischt en in het Rooffchip geborgen wierd.

Door het Volk van een Zweedsch Schip, 't welk dit gevegt van verre had aangezien, kreeg men 'er in het Vaderland berigt van. Weldra ontdekte men, welk Schip die ramp getroffen had. Zyne Huisvrouw, de droevige tyding van het ongelukkig ſneuvelen haars Mans ontvangen hebbende, liet 'er behoorlyk aanzegging van doen, en kleedde zich met haare kinderen in den rouw; zich zelve beſchouwende als eene ongelukkige Weduwe, die haar Man, aan deeze zyde des grafs, nooit dagt weder te zien.

DE KOOGE kwam zeer ſpoedig te Algiers, en wierd aldaar als Slaaf verkogt. Hy viel eerst in handen van een ſtreng Meester, die hem al het akelige eener zwaare ſlaverny deed ondervinden. Dan, gelukkig voor hem, kwam die onbarmhartige Meester weldra te ſterven; waardoor hy in handen geraakte van eene weldaadige Weduwe, dieper landwaards in woonende, die hem zo menschlievend behandelde, als hem zyn voorige Eigenaar barbaarsch behandeld had. Terwyl hy zich by deeze Vrouwe bevond, ſchreef hy, herhaalde keeren, 't welk zyn eerſte Meester hem nimmer vergund had, om zyn Huisgezin van zyn behoud kennis te geeven, en tot zyne loskooping aan te maanen. Dan, zyne Brieven nimmer te regt komende, ontving hy ook geen antwoord. Hy begreep dus, dat hy van dien kant niets te hoopen had, en dat, wilde hy immer zyne vryheid herkrygen, zulks door zyne eigene poogingen zyn moest; en hiertoe deed zich vóór hem weldra eene onverwagte gelegenheid op. Geduurende zyne ſlaverny had hy opgemerkt, hoe gebrekkig de werktuigen waren, van welke zich de Mooren bedienden om te eeten, naamelyk met houten ſtokjes, welke zy, op de wy-

(*) Dit Stukje is ons van eene geloofwaardige hand medegedeeld.

wyze der Chineezen, by het eeten zelfs van soepe, gebruikten. Op verbetering hiervan denkende, herinnerde hy zich de kunst van zyne jeugd. Hy had, naamelyk, in zyne jeugd, te Amsterdam gewoond, naast een' Man, die houten Lepels maakte; en hy vond dat handwerk zo aartig, dat hy, in zyne snipperuuren, zich daar mede onledig hield, en die kunst leerde; toen weinig denkende, dat het eenmaal een middel tot herkryging van zyne vryheid zyn zoude.

Hy floeg dan nu handen aan 't werk, en vervaardigde weldra een net gewerkte houten Lepel, die hy, als een geschenk, aan zyne goedaartige Meesteresse aanbood, en met het grootste genoegen door haar ontvangen wierd; en gaf zy hem daarby den volgenden goeden raad, dat, indien hy nu vlytig werkte, en tevens zyne Waar op prys hield, zulks eenmaal een middel tot herkryging zyner vryheid (welke zy daarby op een' zeer maatigen prys stelde) zyn konde.

Hy ging hierop daadelyk vol moed aan 't werk, *had goeden* aftrek van zyne Waar, en verzamelde allengskens *zo veel* gelds, dat hy de bepaalde som byeen kreeg, en daadelyk daarvoor zyne vryheid kogt. Hy liet zich nu, daar hy weinig gelds overhield, na Marseille inscheepen. Aldaar aangekomen, ontving hy den raad, om zyne verdere reis over land, in zyn slaavenkleed, voort te zetten; dewyl hy dan zeker overal wel ontvangen zou worden, en op de beste wyze na zyn Vaderland kon terugkeeren. Deezen raad volgende, doorwandelde hy, deezerwyze, geheel Frankryk, en de toenmaalige Spaansche Nederlanden; en kwam dus eindelyk gelukkig in het Vaderland, en te Haarlem, aan.

In 't vallen van den avond was het, dat de gewaande Doode aan zyn eigen huis aanklopte. Een zyner kinderen 't welk hem nooit gekend had, en hy nu ook niet meer kende, deed open, en stond verbaasd op het zien van zulk eene vreemde gedaante. De Vrouw, die in het naaste vertrek zat, kende, niettegenstaande een afzyn van ruim tien jaaren, daadelyk de stem van haaren dood gewaanden Man, en viel als leevenloos in de armen van haare andere Dogter. Beide deeze kinderen stonden ten uiterften verbaasd over den indruk, dien de verschyning van deezen vreemden en slegt gekleeden Man op haare lieve Moeder maakte. Dan hoe veel hooger steeg die verbaasdheid, toen zy hunne Moeder, weder tot zich zelve gekomen, dien Onbekenden in de armen zagen vliegen, en, met vreugdetraanen, haaren tederbeminden, en zo lang, zo droevig betreurden, Egtgenoot hoorden noemen! Thans omhelsden deeze braave en deugdzaame kinderen, in dezelfde geestvervoering, hunnen wedergevonden Vader; vormende een dier schoone en zeldzaame groepen, waarvan de Menschenvriend alleen al de waarde kan gevoelen. Verbeeld u, aan

den

den eenen kant, een' Man, die, der slaverny ontvlugt, zyne waardige Wederhelft, voor altoos voor hem verlooren gerekend, wedervindt; aan den anderen kant, eene Vrouw, die haaren Egtgenoot, reeds door zo veele heete traanen beschreid, als herleevend in de armen drukt! —— De grootste vreugde volgde, zo als te denken is, op deeze aandoenlyke gebeurtenis; en geheel Haarlem deelde in die vreugde. Zy leefden, na dien tyd, nog veele jaaren zeer gelukkig met elkanderen.

Deeze Gebeurtenis strekt niet alleen ten bewyze, hoe wonderdaadig de Voorzienigheid soms een mensch bewaart; maar ook, dat Ouders, schoon gezegend met tydelyke middelen, weldoen, om hunne Kinderen al vroeg tot de eene of andere Kunst of Handwerk op te brengen; dewyl zulks in nood dikwyls een plegtanker is, en een veilige toevlucht, om de jammerlyke schipbreuk eener nypende armoede, ja zelfs eene langduurige slaverny, voor te komen. — Hoe veelen in ons Vaderland zugten thans in armoede, om dat zy, in hunne jeugd, niets geleerd hebben!

KLEINE BYDRAGE TOT DE EEUW DER REDE, VAN TH. PAINE.

Als men in aanmerking neemt, dat de Kristelyke Godsdienst, uit hoofde zyner nadruklyke lessen, alzins in den weg staat, onder anderen, aan den *Verzaker van Kinderpligt en Huwlykstrouw*, *den Bankbreukigen en Bedrieger van helpende Vrienden*, *den meineedigen Ambtenaar en steeds wispelturigen Man*; behoort onze verwondering op te houden, dat iemand, die, van zyne jeugd af, deszelfs leven door de opgenoemde zaken had gekenschetst, tusschen die bedryven zich nu en dan als Leeraar van dien Godsdienst had voorgedaan, zich in de vrywording van Amerika eenen naam had gemaakt, en —— een uitstekend vernuft bezat, een *Eeuw der Rede* schiep, of het hem gelukken mogt, door de daarin gebragte flikkeringen van Waarheid en Valschheid, het licht van zulk eenen Godsdienst te doen miskennen. —— Zelf zoude het ons, myns inziens, niet behoeven te verwonderen, dat dezelfde Man, byaldien zyn Karakter mogt bevonden worden ook het licht der Reden niet te kunnen verdragen, nog eens een *Eeuw van onbepaalde Vryheid*, of zo iets, ten voorschyn bragt, ten einde zich-zelf en zyne lotgenoten en aanhangeren achter dezelve tegen allen mogelyken aanval van berisping te verschansen. —— Doch liever wensch ik, als Kristen, dat hy, die toch, in zyne verdediging der Rechten van den Mensch en Burger, den trotsch eens Engelschen Magtspreukschryvers naar ver-

dienste verneederd heeft, nog voor het einde zyns vergevorderden levens, de dwaasheid erkenne van zynen yver tegen eenen Godsdienst, zoo weldadig, en dienstbaar aan de belangen des Menschdoms, dat, zonder de betrachting zyner Zedelessen, alle Maatschappylyk geluk te vergeefsch zal worden ondernomen. —— En dat dus de troost van het heilig voorwerp zyner belediging hem te stade kome in de oogenblikken, in welken alle onze uitzigten op deze wereld verdwynen als waterbellen.

Om intusschen de opregtheid myns oogmerks niet te verdenken, leze men de *Levensschets van* THOMAS PAINE, in het *Vierde Deel* van het *Historisch Schouwtooneel*, voor het Jaar 1791, uitgegeven te Haarlem, by A. LOOSJES, PZ.

KEURIG ONDERZOEK NA DE REDE, WAAROM ZO VEELE MENSCHEN OVER ZIEKTE EN ONGESTELDHEID KLAAGEN.

Aan de Schryvers der Vaderlandsche Letteroefeningen.

MEDEBURGERS!

Schoon ik een zeer nederig man ben, en zeer vreeze niet in staat te zullen weezen om iets op 't papier te brengen, waardig om gedrukt of in het *Mengelwerk* uwer *Vaderl. Letteroefeningen* geplaatst te worden, kan ik niet langer de aandrift wederstaan, welke ik reeds zints lang voelde, om u een korten Brief te schryven over een belangryk onderwerp, door my waargenomen, en 't geen der opmerking van allen, die eenigen ommegang met de wereld hebben, niet wel kan ontglippen, en, by myn voordragt, niemand zal bevreemden. Ik meen de zieklyke staat van een groot aantal onzer Landgenooten. Misschien zet dit myn geschryf een uwer Wysgeerige of Geneeskundige Medeschryveren aan, om het Vraagstuk op te lossen, waarom wy onder de honderd, ik had bykans geschreeven onder de duizend, naauwlyks één Persoon ontmoeten, die erkent ten vollen Gezond te weezen.

My staat voor in eenig Spectatoriaal Werk geleezen te hebben, dat Lieden uit *Indie*, die in 't voorste gedeelte van deeze Eeuw ons Vaderland bezogten; dit Volk aanzagen voor eene Natie uit Geneesheeren bestaande; dewyl zy waarnamen, dat de eerste vraag, die de een, den anderen ontmoetende, deedt, was, *Hoe vaart gy?* Deeze Vraag mogt, in die dagen, eene loutere pligtpleeging weezen, van geene weezenlyke beduidenis,

nis, waar op men geen Antwoord verwagtte, dan 't geen de Vraager zichzelven, by voorraad, hadt kunnen geeven, met te zeggen, *Zeer wel!*

Maar, helaas! de tyden zyn droevig ten nadeele veranderd. De doos van PANDORA is op nieuw geopend, en een menigte van nieuwe onheilen is daar uit in ons midden ontstaan; derwyze, dat, het geen voortyds enkel eene vraag van pligtpleeging of beleefdheid was, thans beantwoord wordt met een zeer ernsthaftig gelaad, en een lang verhaal van de Ongesteldheid des gevraagden. —— Deeze zieklyke staat der Natie schynt my toe niet eensslags ontstaan, maar langzaamerhand ingekroopen te weezen. Ik herinner my zeer leevendig, dat ik, een aantal jaaren geleden, sterk spreekende tekens van de aannadering gezien heb. Toen reeds veranderde het *Zeer wel!* in *Redelyk wel!* Toen reeds kon ik bespeuren, dat de Gezondheid zeer afnam, en dat *Redelyk wel!* zelfs, schoon genoegzaam een wenschlyken staat van Gezondheid uitdrukkende, welhaast zou veranderen in *Zeer gemeen!* en dat dit *Zeer gemeen!* door een gereeden overgang, zou verwisselen in *Zeer slegt!* of *Nooit slegter!* —— de uitkomst heeft aan deeze myne verwagting ten vollen beantwoord.

Eenige Wysgeeren hebben uitgeroepen, Helaas! waar kunt gy een Mensch vinden, die volkomen wys of volmaakt goed is! Ik verhef myne stem, en roep, Waar kunt gy den Man vinden, die volkomen gezond en geheel van alle kwaalen bevryd is! En, niet in staat zynde om een voldoend antwoord op deeze vraag te bekomen, zit ik by my zelven neder om de oorzaak op te speuren van deeze algemeen heerschende Ongesteldenisse. —— Men zegt, en ik geloof het komt met de waarheid overeen, dat wy hier te Lande doorgaans eene gemaatigde Lugtsgesteltenis hebben, verwyderd van de uitsteekende Graaden van hitte en koude, (de verloopen Winter is eene uitzondering op den algemeenen regel); dat het over 't algemeen niet ontbreekt aan plaatslyke gelegenheid om in de open lugt lichaamsoefeningen te neemen, noodig om de Gezondheid te bewaaren of te herstellen; maar, zeker, men moet hier in mistasten, want, gelyk ik reeds gezegd heb, waar vindt men den gezonden Man?

Doorloopen wy de onderscheide Rangen en Staaten der zamenleeving, wy zullen ontwaaren, dat geen deezer ontheeven is van de algemeen uitgeboezemde klagten. Ik zou misschien op het onderwerp, waar over ik schryf, nimmer gedagt, en Ul. met deezen Brieve niet lastig gevallen hebben, indien de Kwaalen, zo zeer bejammerd, alleen plaats gegreepen hadden by Lieden van aanzien en middelen; want, daar zy zeer veeltyds over hebben, zie ik niet hoe zy gelukkig zouden kunnen leeven, zonder een inmengzel van ongemak, genoegzaam om

ledige tydwakken aan te vullen, den invoer van Geneesmiddelen te begunstigen, en stoffe tot onderhoud te verschaffen; want wie heeft niet opgemerkt, ten aanziene van deeze laatste byzonderheid, dat het opnoemen van, en het uitweiden over Kwaalen, geen gering gedeelte des onderhouds by dit slag van lieden uitmaakt, en zy als 't ware eene uitspanning vinden in het elkander mededeelen van Recepten; by monde kunnen zy dit niet af, het maakt niet zelden een aanmerkelyk gedeelte van hunne Briefwisseling uit. Een Vriend aan zyn Vriend, eene Vriendin aan haare Vriendin schryvende, voeren niet zelden de taal van Patient en Geneesheer. —— Maar lieden van gemelden stempel zyn daar mede niet alleen behebt. Men hoort de klagten over Ongesteldheden van veelerlei aart onder stil leevende Ryken, onder den Middelstand, onder Koopliedén, Winkeliers, Land- en Handwerkslieden, schoon gelukkig minst onder de laatsten. By de eerstgenoemden schynt de besmetting het sterkste; van Myn Heer en Mevrouw, (ik bezig hier die oude benaamingen, om myne meening te beter uit te drukken) gaat het over op de Kamenier, den Lyfknegt, de mindere Bedienden; zy, zy allen hebben denzelfden klaagtoon meesterlyk geleerd; de Ziekte schynt op de beginzelen van *Gelykheid* te werken.

Niet alleen is het in groote en kleine Steden onzes Lands, dat die algemeene Ziekelykheid plaats grypt; was dit het geval, men zou misschien plaatslyke redenen kunnen uitdenken; doch ten platten Lande zelf, schoon, ik beken het, in mindere maate, schynt ook Gezondheid de wyk genomen te hebben.

Myne briefwisseling, tot naspeuring van die algemeene ongesteldheid, heeft my onderrigt, dat in alle onze Provinciën, (dit oude komt steeds boven,) dat in ons *één* en onverdeeld *Bataafsch* Gemeenebest het geval genoegzaam 't zelfde is; ja het gaat zo verre, dat Stedelingen, die, met oogmerk om hunne Gezondheid weder te krygen, voor een tyd, uit eigen verkiezing, of op raad der Artzen, op 't land hun verblyf gingen neemen; na eene Proeve van eenige weeken, of zelfs maanden, bevonden, dat zy wel hun Geld, maar niet hun Ongemak, kwyt raakten.

Gy zult my misschien vraagen, welke Kwaalen voornaamlyk heerschen, en verwagten dat ik 'er eene lyst van geeve, gepaard met eene min of meer uitvoerige beschryving. Dan hier toe bezit ik te weinig Geneeskunde. Ook zie ik dit niet aan voor zeer noodzaaklyk: dewyl het dezelfde Ongemakken zyn als men reeds in de veelvuldige Geneeskundige Werken beschreeven vindt. Daarenboven worden zy zo algemeen ondervonden, dat alle beschryving overtollig wordt voor de Leezers uws Maandwerks, die ik vrees dat in 't algemeene lot

lot dier ongesteldheden, zo algemeen heerschende, hun aandeel hebben.

Om my egter niet geheel te onttrekken, en eene Ongesteldheid, en wel eene der algemeenste, ten voorbeelde op te noemen, zal ik iets zeggen van een Ongemak, 't welk zich in veelerleie gedaanten vertoont, en ingevolge daar van veele bynaamen heeft, — de hoofdnaam is *Rheumatismus:* deeze heeft zo veele bynaamen, dat de opgaave dit blad noodloos zou vullen; bynaamen, welke men zeer juist weet toe te passen op de verschillende omstandigheden —— *benoodigdheden* was bykans uit myne pen gevloeid.

Met *Rheumatismus* zyn de lieden behebt, die t'huis willen blyven als zy dienden uit te gaan. Ik heb opgemerkt, dat deeze kwaal byzonder heerscht op *Zondag*, ten aanziene van het Kerkgaan; men wil dat de Kerken zeer nadeelige Gebouwen zyn voor Persoonen aan deeze kwaal onderhevig. 'Er zyn eenige omstandigheden, byzonder eigen aan deeze Kwaal, welke my te eenemaal zouden afschrikken om in eene Geneeskundige ontleeding daar van te treeden. Ik heb reden om te vermoeden, dat men deeze Ongesteldheid geheel en al uit de handen der Artzen heeft zoeken te neemen. Althans men heeft ze, naar welgevallen, in verscheide soorten onderscheiden. Zo, by voorbeeld, is 'er eene soort van zeer gevaarlyke *Rheumatismus*, die men in de *Kerk* krygt, en niet in de *Danszaal*. Nu weet ik niet regt hoe deeze te beschryven, of daar van rede te geeven. Ongetwyfeld moet 'er een onderscheid zyn tusschen Godsdienstoefening en Dansen; en dit onderscheid bestaat, zo als ik nederig denk, in de meerdere of mindere maate van Geest-inspanning by dezelve gebezigd: want alle Geneesheeren bevestigen eenpaarig, dat de Zielsgesteltenisse eenen grooten invloed heeft op de kwaalen der lydende menschheid. In eenige hedendaagsche Wysgeeren hebben beweerd, dat alle Kwaalen in de Ziel huisvesten, en dat niemand de Koorts of Podagra behoeft te hebben, dan wanneer het hem belieft. Dit is eene nieuwe en zeer troostvolle leer, en ik geloof dezelve zo vast, als ik geloof, dat niemand zyn hals breekt, of hem moet een ongeval, daar toe aanleidelyk en genoegzaam, bejegenen; en dat niemand aan een Pistoolschot sterft, buiten de byzondere werking van het Pistool.

Nog moet ik hier by aanmerken, dat meergemelde Kwaal tot eene verschooning dient, wanneer men geene andere verschooning by de hand heeft. Hoe menig eene uitnoodiging is daar door afgeslaagen? hoe menig een maaltyd uitgesteld? hoe dikwyls kwam dezelve te stade om zich van een Lastpost te ontslaan? Het gebeurt ook dat deeze Kwaal den Lyder aanleiding geeve om tot herstel of wederbekoming der be-

belette doorwaasfeming, waar aan dezelve met goed regt dikwyls wordt toegefchreeven, een vles meer te ontkurken dan hy anders zou gedaan hebben. —— Een myner bekenden kreeg dit Ongemak in die maate, dat hy in 't einde moest besluiten een Rydpaard te houden. Gelukkig bragt het hem ligtenfchap aan; doch tot voltooijing van zyne Geneezing blyft hy ryden; en, zo ik hem wel ken, zal hy 'er mede aanhouden, om niet weder in te ftorten. In de daad hy heeft het grootfte gelyk. De laatfte keer, toen ik hem na zynen welftand vroeg, was *Zeer flegt*! reeds veranderd in *Redelyk wel!* — misfchien brengt hy het met den tyd zo verre, dat het *Zeer wel!* op den toon van vroegere dagen, 'er uit komt.

Ik heb, daar de zaak algemeen is, zeer algemeen gefchreeven; veel zou 'er vallen te byzonderen. Ik behoef niet te zeggen, dat, hoewel het aangevoerde voornaamlyk de Mannen betreft, de Schoone Sexe in het uitboezemen dier klagten haar aandeel —— en wel een groot aandeel, *hebbe*. Doch een oud Vryer zynde, zal ik, om veele in 't oog vallende redenen, des niet in byzonderheden treeden. Anders zou ik kunnen fchryven van de Burgeres KLAAGZIEK, van haare Nigt ONPASSELYK, van myne Buurvrouw STEENGRAAG, en zo veele andere, die, in haare Ongefteldheden van veelvuldigen aart, een Huismiddel gevonden hebben, om haar zin te krygen; doch dit ftuk is te teder, en mag, gelyk ik reeds begon te melden, ongefchikt gerekend worden voor de pen van uwen Vriend

WAARNEEMER.

DESPOTISMUS.

Wanneer de Abbé TERNAI, Meester der Financien in *Frankryk*, onder LODEWYK DEN XV, gezegd werd, dat een zyner onregtvaardige en drukkende maatregelen algemeen veroordeeld werd, gaf hy daar op koeltjes ten antwoord; *Wie beweert dat dezelve regtvaardig is?* —— Een antwoord, voegende in den mond eens Staatsdienaars van een willekeurig Vorst.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

AANMERKINGEN OP DE PROEVE OVER DE PRYSLYKE EN LAAKENSWAARDIGE NIEUWSGIERIGHEID.

Aan de Schryvers der Vaderlandsche Letteroefeningen.

MEDEBURGERS!

Schoon 'er eenige vry goede dingen voorkomen in de *Proeve over de pryslyke en laakenswaardige Nieuwsgierigheid*, onlangs in uw *Mengelwerk* geplaatst (*), en ik zeer genegen ben om veel toe te geeven aan Schryvers van de *Manlyke Sexe*, komt by my een sterk vermoeden opwellen, dat de Opsteller van dat Vertoog voornaamlyk ten oogmerk gehad hebbe om de *Vrouwlyke Sexe* te gispen. 't Is waar, de Schryver geeft voor, slegts in het voorbygaan, iets deswegen aan te stippen, en maakt 'er zich van af, als ware hy beducht myne Sexe te zullen beledigen. Maar het valt gereedlyk door het masker, waar mede hy zich zoekt te dekken, heenen te zien. Onder de tegenovergestelde Characters van THOMAS en WILLEM, ontdek ik ten duidelykften veele Mannen en Vrouwen van myne kennis, die met elkander door den Egtenband verbonden zyn, zonder dat zy eene zeer overeenstemmende neiging hebben. Gyl. zult my, derhalven, wel willen veroorloven, eenige weinige Aanmerkingen te maaken op het onderwerp in die Proeve behandeld, en, zo ik hoop, aan dezelve, by gelegenheid, eene plaats in uw *Mengelwerk* inruimen.

Naa al het gunstige, 't welk die Proeveschryver gezegd heeft, ten aanziene van 't geen hy met den naam van *nuttige* Nieuwsgierigheid bestempelt, en den naam van *voegelyk* geeft, verbaast het my, dat hy *alle* Nieuwsgierigheid zo niet durft noemen. En waarom? —— *Vooreerst*,

(*) Zie hier boven bl. 213.

eerst, om dat dezelve ons natuurlyk eigen *is*, en wy het niet kunnen helpen, dat wy nieuwsgierig zyn — en *ten tweede*, om dat dezelve vermaaklyk is, en wy 'er ons dus, al konden wy, niet van ontdoen moeten.

Zou het, wel ingezien, niet het wreedste ding op den aardbodem zyn, ons van Nieuwsgierigheid te ontzetten? Neemt in bedenking den leevenstoestand van eene ongelukkige Vrouw, in huis en kamer opgeslooten, terwyl haar Man overal heenen zwerft om zyne Nieuwsgierigheid te voldoen met alles wat onder zyn bereik valt; *wat* zal zy doen? Hoe haar tyd besteeden? Hoe zich bezig houden? want ledigheid, heeft men altoos gezegd, is de moeder van allen kwaad. —— Misschien wordt hier op geantwoord; zy kan zich genoegzaame bezigheid verschaffen, met op haare zaaken, op haar huishouden, te letten. —— Maar, Burgers! hoe weinig tyds *is daartoe* noodig; en heeft zy dan nog geen Bedienden, *die alles*, op haar wenk, in korten tyd verrigten, *die deeze huislyke* bezorgdheden welhaast elken dag wegneemen? *Daarenboven* is 'er, in die huishoudelyke verrigtingen, zulk eene eenzelvigheid, dat ik waarlyk geloof, dat geene Vrouw van eenig verstand eene week draaglyk zou kunnen leeven, zonder tusschenkomst van een weinig haar zo dierbaare Nieuwsgierigheid om te weeten hoe het by anderen toegaat.

Veele van die Heeren der Schepping, gelyk zy zich wel eens durven betytelen, ik meen onze Mannen, *klaagen* dat het t'huis zo stil is, dat hunne Vrouwen *niets te zeggen* hebben, dan *Ja* en *Neen*, dat zy elders *moeten* gaan om iets te verneemen. —— Ik bid u, Burgers! *let* hier op; die beschuldiging is zwaar, en verdient afgeweerd. Ik beken, voor dezelve is veelmaalen *grond*; doch waar schuilt de misslag? Daar juist, waar die Proeveschryver de Nieuwsgierigheid wil beperkt en in naauwe banden beslooten hebben. Laaten de Vrouwen alleen zich bevlytigen om *zo veel* kennis te krygen van de zaaken haarer Nabuuren als van haare eigene, en in zommige gevallen *wat meer*, en ik staa borg, dat men niet meer klagtig zal vallen over der Vrouwen stomheid voor het aangezigt haarer Heeren. —— In de daad, eenige hunner, die aan de Vrouwen de vrye uitoefening haarer Nieuwsgierigheid toelaaten, hebben my meermaalen erkend, dat zy eer te *veel* dan te *weinig* praaten. Egter *is dit* eene beminnelyke zwakheid, en 'er is wel middel tegen.

Ik

Ik wil nader komen, Burgers! daar is myn Man, van wien ik dikwyls heb hooren zeggen, dat hy in Koffyhuizen en Praatgezelſchappen een der eerſten is, en den kring, hem omringende, meer dan iemand vermaakt met het vertellen van nieuwigheden en aartigheden — maar van wien, denkt gy, ontleent hy dezelve? —— Zonder my zou hy niets beduiden, zonder my zo ſtom zyn als een Afgevaardigde ter Vergaderinge, die nooit den mond opent dan om te eeten, en zyne toeſtemming alleen met knikken geeft, en zyn afkeer alleen door in ſlaap te vallen.

Verder, indien ik dien Proeveſchryver vroeg, (en ik zou het hem met nadruk vraagen, als ik my by hem bevond,) of hy niet denkt, dat de Wereldkennis noodzaaklyk is? Ja, zou hy ongetwyfeld antwoorden. Maar dan vraag ik, waar is die Wereldkennis te verkrygen? en waar in beſtaat dezelve anders, dan in de kennis wat andere Lieden doen, en hoe zy het doen? En ik hou my verzekerd, gy zult toeſtemmen, dat dezelve onverkrygbaar is, zonder een lang, werkzaam en onaflaatend, aanwenden der Nieuwsgierigheid.

Indien ik nu behoor te weeten alle die kleine byzonderheden, welke byeen- en te zamengevoegd de eigenlyke Wereldkennis uitmaaken, wat raakt het my dan, van *wien* ik deeze nuttige kundigheden opdoe? Ik kan door myne Dienstbooden iets te weeten komen in de Kruideniers winkel, op de Vischmarkt, in de Vleeschhal; ik kan den Barbier, als hy myn Man ſcheert, uitvraagen; ik kan een omzwervende en alle nieuwstydingen oploopende Domine onder een kopje Thee van al zyn dagelykſchen voorraad ontlasten; elk deezer kan my, op zyne wyze, nuttig weezen, om voorraad van Wereld- en Menſchenkennis, van zeer verſchillenden aart, op te doen. Geen zorgvuldig opſpeurder van de *Waarheid* (en deeze, weet gy, is altoos ons doel,) bekreunt zich van waar hy zyne kundigheden verkrygt, mits hy ze ſlegts bekome. Een Philoſooph zou wel een domkop moeten weezen, indien hy in geen afdruk der Werken van NEWTON wilde leezen, of dezelve moest in een fraaijen band gebonden en verguld op ſnee zyn; en een Regter zou zich nog ſlegter aanſtellen, als hy in alle gevallen vorderde, dat de Getuigen in kostbaare kleeding moesten verſchynen. Ik maak deeze aanmerkingen, om dat de Proeveſchryver een zo ongunſtigen blik werpt op zommige dier bronnen van

kundschap, waar uit wy Nieuwsgierigen het meest putten. Menigmaal ben ik van een Keukenmeid te weeten gekomen 't geen ik uit eene Juffrouw niet krygen kon, en zou ik geen uitlachenswaardige Zottin geweest zyn, als ik iets zeer gewigtigs en noodzaaklyks verwierp om dat de aanbrenger niet ryk in den dos was? Met evenveel regts zou ik de Pillen van Dr. BOLUS mogen verwerpen om dat ze niet verzilverd zyn, en in een Doosje met Goudpapier beplakt t'huis komen.

Dan, om een stap verder te gaan, niemand, hoop ik, zal in twyfel trekken, dat de Nieuwsgierigheid natuurlyk is: en ze is natuurlyk, om dat wy 'er mede gebooren worden, en (want dit zou niet genoeg weezen,) om dat zy nooit met ons sterft. Bovenal doet zy zich kennen in lieden van jaaren van beiderlei Sexen, inzonderheid als zy, door een of ander toeval, alleen woonen. Zy bekleedt de plaats van Vrouw en Gezin; want, indien iemand zo veel deels kan neemen by 't geen gebeurt in eens anders Gezin, als of het in zyn eigen ware, zyn die belangen zyne belangen te agten. Indien ik in dreeven van eene prachtige Buitenplaats wandel, en alle de fraaiheden, welke dezelve schenkt, geniet, wat kan de Bezitter meer hebben? Al het verschil tusschen ons beiden bestaat hier in, dat hy een rol Pergament kan toonen, en zeggen: „ Al dit „ is 't myne!" en ik kan zeggen: „ Al dit is ten mynen „ gebruike: dewyl het bydraagt tot myn genoegen!"

Op myne wyze dus aangetoond hebbende, dat Nieuwsgierigheid ons natuurlyk eigen is, zal het niet bezwaarlyk vallen te doen zien, dat de Nieuwsgierigheid ook goed is: want wat natuurlyk is moet noodwendig goed weezen. —— ô Ja! het is de Nieuwsgierigheid, welke eene zeer Menschlievende Zielsgesteltenis aanduidt, en een yver om anderen wel te doen te kennen geeft; want welk eene beweegreden kan iemand hebben om onderzoek te doen op de zaaken van een ander, dan om hem goed te doen? — By voorbeeld, wanneer ik zeer bezorgd ben om te weeten wat myn Buurman ten middagmaal zal gebruiken, en welk gezelschap by hem aan tafel zal komen, moet zulks enkel geschieden met oogmerk om hem tegen overdaad te waarschuwen, indien ik ontdek, dat 'er iets, daar toe betrekkelyk, op zynen disch verschynt. Is myne Nieuwsgierigheid werkzaam, om te ontdekken, wie by hem aan tafel zal verschynen, 't is met het heilzaam oogmerk om hem tegen slegt Gezelschap te waarschuwen,

als

als ik verneem, dat hy iemand genoodigd heeft, wiens flegtheid hy zo wel niet kent als ik. — Gy ziet duidelyk, ik kan 'er geen ander oogmerk mede hebben. Het is juist het zelfde, als of ik uit myn venfterraam in dat van myn Buurman kyk, om te ontdekken of 'er ook brand in zyn huis is. Zoudt gy niet willen dat ik hem desaangaande verwittigde, en hoe dankbaar behoort hy my te weezen voor myne onderrigting; nogthans moet men bekennen, dat hy dezelve verfchuldigd is aan myne Nieuwsgierigheid, welke my aanzette om het oog op zyn huis te flaan. — Ik herinner my, dit fchryvende, de oude Burgeres KYKUIT; de ftraat waarin zy woonde was niet van de wydfte; zy hadt het zich tot eene wet gefteld, alle avonden, eer zy te bedde ging, uit te kyken, om te verneemen wat 'er in de nabuurige huizen en op ftraat omging. Wat was het gevolg? Ik heb haar hooren zeggen, dat zy, door deeze waakzaame voorzigtigheid, zeker aan Nieuwsgierigheid toe te fchryven, in het verloop van ettelyke jaaren, verfcheide beginzels van brand ontdekt, ook wel eens een Schaakparty opgefpeurd, en dieveryen voorkomen heeft. Nogthans verzeker ik u, dat de Schryver der Proeve haar geen dank betoond zou hebben voor alle deeze dienstbetooningen aan de Maatfchappy in 't algemeen, en aan byzondere Perfoonen.

Waarfchynlyk is de Opfteller dier Proeve een taalgeleerd Man. Ik wil hem, overzulks, een regel onder 't oog brengen uit een van myns Zoons Schoolboeken, waar in ik, den dag naa zyn gefchryf geleezen te hebben, uit loutere Nieuwsgierigheid gluurde, en eene fpreuk aantrof, die op de Nieuwsgierigheid in 't algemeen ten vollen past: *Homo fum, & nihil hominis alienum a me puto;* ik las 'er deeze Vertaaling by: *Ik ben een Mensch, en wat den Mensch betreft trek ik my aan.* ô! Dagt ik by myzelve, welk een waardig, welk een dierbaar character! Dit maakt den grondflag uit van algemeene Menschlievenheid; dit is het juist, 't welk den Wereldburger vormt.

In deezer voege de edele drift der Nieuwsgierigheid verdedigd hebbende, leg ik thans de pen neder, in hoop van te zullen verneemen wat de Opfteller der Proeve, op deeze verdediging, te zeggen hebbe; ik onderfchryf my, in die verwagting,

PRISCILLA WAAKZAAM.

VERHANDELING OVER DEN OORSPRONG VAN DE GEELE KOORTS, DIE ZICH GEOPENBAARD HEEFT IN DE STEDEN DER VEREENIGDE STAATEN VAN NOORD-AMERICA.

(*Vervolg en Slot van bl.* 314.)

Indien men, derhalven, onder zulke ongunstige omstandigheden, in deeze Steden, gelegen in een van de heetste Climaaten, daar de Winters dikwerf zonder vorst zyn, niet alleen nooit de *Geele Koorts* of een andere diergelyke Ziekte heeft zien ontstaan, — maar ook in staat geweest is dezelve geheel te bevryden van de Pest, door de instelling van *Quarantaines*, en die Steden, zedert derzelver invoering, een hoogen graad van onafgebrookene gezondheid genooten hebben, — dit zekerlyk pleit zeer sterk tegen den oorsprong van de *Geele Koorts* in de Steden van *Noord-America*, en voor, of ten voordeele van, het gevoelen, dat de *Americaanen* van deeze Ziekte geheel zouden verlost worden door de daarstelling van soortgelyke maatregelen.

Het is ten duidelykste bewysbaar, dat de Ziekte niet in de Steden van *America*, van het eene jaar tot het andere, in wezen blyft; maar dat dezelve elke reis onmiddelyk wórd voortgebragt door een nieuwe besmetting. Koude en regen hebben ten allen tyde de Smetstof geheel krachteloos gemaakt, en tot op het afgeloopene jaar heeft dezélve zich nooit tweemaal agter elkander op éénе plaats geopenbaard. In het Jaar 1793 was de 17de van *October* de noodlottigste dag voor de Stad *Philadelphia*, en echter op den 3den *November* had de Ziekte geheel opgehouden, en de Inwoonders waren, als naar gewoonte, te rug gekeerd. —— In het verlopene jaar, schoon de Koorts zoo doodelyk was in *September*, begonnen echter de Burgers te rug te keeren in 't laatst van *October*, en ten allen tyde hebben de regen en koude van den herfst en winter de besmetting oogenblikkelyk te niet gedaan, en de Steden tot derzelver gewoone gezondheid hersteld, zonder een spoor van de Ziekte, of de minste herleeving daar van, in het volgende voorjaar.

Ik weet wel, dat 'er zeer veele persoonen zyn, welke, uit

uit liefde tot bespiegelende *Theorien*, poogen een geheel tegenstrydig gevoelen daar te stellen, en sommigen mogelyk uit een begeerte om onze betrekkingen met *America* tegen te gaan.

Reeds zyn de verschillen onder de Geneeskundigen in *America* zelve, zoo ten opzigte van den oorsprong als van den aart en de behandeling der Ziekte, voortgezet met zulk eene geestdrift en bitterheid, dat dezelven te beschouwen zyn als een der zwaarste rampen, welke die Ziekte vergezelden, en dat zy de ongelukkige Lyders beroofd hebben van al dien troost, welken het vertrouwen in den Geneesheer gewoon is in te boezemen.—— Deeze omstandigheden moeten al de waereld leeren op haar hoede te zyn, ten opzigte van Berigten welke zy van zulke zyden ontvangt, en liever te vertrouwen op het Verhaal van zodanige persoonen, die, volgens hun gezond natuurlyk oordeel, en met eene opmerking tot daadzaaken, haar de zaak mededeelen, zonder dat zy Stelsels wenschen daar te stellen, of hun byzonder belang in het oog hebben.

In het vellen van ons oordeel over eenen ramp, welke tot eene zoo ontzachelyke plaag verstrekt voor een Land, met welk wy door zoo veele banden verbonden zyn, zal ieder edelmoedige ziel gaarne gehoor geeven aan zodanige gevoelens, die gebouwd zyn op daadzaaken, en een naauwe overeenkomst hebben met onze eigen ondervinding in vroeger dagen, en welke bovenal schynen van de meeste uitwerking te zullen zyn, ter geneezing en uitroeijing van de Ziekte.

De ongelukkige Inwoonders van *America* hebben reeds byna alle hunne poogingen uitgeput, ter volmaaking van de inwendige *policie* hunner Steden, zoo dat het in agt neemen der zuiverheid weinig meer kan uitwerken. Waren zy even zoo werkzaam geweest, ter daarstelling van algemeene en stipte *Quarantaines*, zouden zy, naar alle waarschynlykheid, voor ditmaal bevryd geweest zyn voor de aanvallen van deeze verschrikkelyke Ziekte.

In plaats, daarom, van derzelver aandagt tot bedriegelyke *theorien* af te trekken, behooren wy hun te versterken in hun besluit ter aanneeming en in het werkstelling van maatregelen, welke wy zelven kragtdaadig gevonden hebben, en het is onze pligt hun op te beuren met het streelend vooruitzigt, dat deeze schikkingen, onder de medewerking der Goddelyke Voorzienigheid, voor het toekomende hunne veiligheid zullen verzekeren.

Uit dit Stukje blykt, derhalven, ten klaarsten, op welke zwakke gronden het in *Europa* byna algemeen aangenomen gevoelen steunt, dat naamentlyk de *Geele Koorts* niets anders is dan eene Galkoorts van een zeer kwaadaartigen aart, welke kwaadaartigheid door de warmte van het Climaat en de uitwaasfemingen der Moerasfen, enz. zou veroorzaakt zyn.

Immers, indien dit het geval ware, zou de Ziekte meer in de Zuidelyke dan in de Noordelyke, en meer in de minder bewoonde dan in de best bebouwde *Provincien* gewoed hebben; het zou dan een Landziekte zyn, welke, daar zy ontstond van plaatselyke oorzaaken, ook waarschynlyk alle jaaren op een bepaalden tyd zou wederkomen. De Ziekte zou dan geen onlangs ontstaane zyn, neen, zy zou zoo oud zyn als haare oorzaaken, dat is, zy zou even zoo veele jaaren tellen als de stichting der *Colonien* zelve; zy zou eindelyk algemeen door het geheele Land verspreid zyn, en zich geenzins bepaalen tot de handeldryvende Steden; en geen beletten van het binnen komen der Schepen van verdagte plaatsen, of het vastftellen van *Quarantaines*, zou eenigen invloed op de Ziekte hebben; veel minder in staat zyn om derzelver voortgang te beteugelen, en de Koorts geheel te doen ophouden.

Het is waar, het werktuiglyk gestel van de Lever schynt, en is, buiten twyfel, zeer aangedaan in deeze Ziekte; doch het zy ons vergund te mogen opmerken, dat in de warmere Gewesten de Lever aan alle heete Ziekten in het algemeen meer of min deel neemt, zoo dat 'er zelden eene hevige Ziekte plaats heeft, waarin de Lever niet aangedaan is; maar dat het, onzes oordeels, een zeer aanmerkelyk verschil maakt, of de Lever de oorzaak en zitplaats der Ziekte zy, dan of de Lever, uit hoofde van het *Climaat*, de plaatzelyke gesteldheid, den aart en de levensmanier der Inwoonderen, van de Ziektestof meer dan andere deelen word aangedaan. — Want schoon de Ziekte, onzes bedunkens, eigener aart eene besmetting is, willen wy gaarne bekennen, dat deeze besmetting, of liever dat de Ziekte, door deeze besmetting voortgebragt, van plaatzelyke oorzaaken op verschillende manieren gewyzigd word, en met plaatzelyke Ziekten kan samengesteld zyn; en zelfs zeer dikmaalen samengesteld is.

De

De natuurlyke koleur der huid word ook in deeze Ziekte niet eerder in geel veranderd, dan na dat de eerste toevallen der *Geele Koorts* zich reeds eenigen tyd geopenbaard hebben; en de kentekenen der besmetting, en van ongesteldheid des gantschen Lichaams, gaan altyd de geelheid der huid vooraf, ten duidelyken bewyze, dat het veranderen van de natuurlyke koleur des lichaams, in geel, een uitwerkzel, of gevolg, der Ziekte is, en geenzints als derzelver oorzaak moet worden beschouwd. Ik behoeve niet eens aan te voeren, dat, daar wy veelvuldige voorbeelden hebben, dat onderscheidene vergiften op byzondere deelen een soortlyke werking hebben, als de Kwik op de speekzelklieren; de Spaansche Vliegen op de piswegen, en de *Digitalis* op de pols en de opslorpende vaten, enz. — het dus als zeer waarschynlyk kan aangenomen worden, dat de soortlyke smetstof van de *Geele Koorts* eene byzondere uitwerking heeft op de werktuigen, welke ter afscheiding van de Gal dienen.

Dan, volgens welke *Theorie* men ook de geelheid der huid zoude willen verklaaren, het is ten minsten zeker, dat dit verschynsel volstrekt niets afdoet ter staaving dat de Ziekte plaatzelyk, en derzelver oorzaak en zitplaats in de Lever is.

Het is bekend, dat de beet van zommige vergiftige Slangen, onder andere toevallen, ook eene geelheid der huid veroorzaakt, en echter zal zeer zeker hier niemand de oorzaak en zitplaats der Ziekte in de Lever zoeken, maar dit verschynsel als een byzonder uitwerkzel van een soortlyke gift afleiden. Indien alle deeze bewyzen niet genoegzaam waren om de ongegrondheid van het algemeen aangenomen gevoelen te bewyzen, zo zou de groote sterfte, die alle Geneeswyzen, welke op deeze vermeende oorzaaken gebouwd zyn, vergezeld heeft, de zaak buiten allen twyfel stellen. — In de daad, de geneeskundige behandeling der Ziekte is tot nog toe zo ongelukkig uitgevallen, dat de Inwoonders der Vereenigde Staaten op het laatst byna alle vertrouwen op de Geneesheeren verlooren, terwyl men zag, dat de Artzen onder elkanderen zeer oneens waren wegens den aart der Ziekte en de manier waar op zy moest behandeld worden, en geen der aangewende middelen eenige merkelyke uitwerking had in het beteugelen van de woede der *Geele Koorts*; maar omtrend een gelyk aantal Lyders on-

der het gebruik van de verschillende Geneesmiddelen door dezelve weggesleept wierden.

De *Geele Koorts* ontstaat dus, onzes bedunkens, uit eene smetstof eigener aart, welke zich, even als de *Pest*, Kinderpokjens, enz. door de gemeenschap of aanraaking met besmette persoonen of goederen aan de gezonden mededeelt. De Ziekte schynt haaren oorsprong uit de *West-Indien* te hebben; doch welk een samenloop van oorzaaken 'er noodig is om deeze Ziekte te doen gebooren worden, en de eigentlyke wyze, waarop dezelve haare werking op het dierlyk lichaam uitoeffent, is ons tot hier toe even zo onbekend als de eigentlyke werking van alle andere besmettingen. 'Er schynt, echter, in veele, zo niet in alle, opzigten, zeer veel overeenkomst tusschen de *Geele Koorts* en de *Pest* plaats te hebben. —— Beide deeze Ziekten zyn uit de warmere Gewesten oorspronkelyk, zy worden nimmer uitgebroeid in de meer getemperde lugtstreeken, aan welke zy alleen door gemeenschap met de warmere *Climaaten* medegedeeld worden; beide tasten onmiddelyk het leevensbeginsel aan, brengen zeer spoedig de grootste zwakheid en slapheid te weeg, en de sterkste gestellen bezwyken, niet zelden in eenige weinige uuren, onder het geweld der Ziekte; beide schynen zich saam te voegen met andere in zwang gaande Ziekten, en verscheidene wyzingen te ondergaan, volgens den verschillenden aart van de doorgaande Ziekte, het lugtgestel, en de byzondere gesteldheid van den Lyder. De *Geele Koorts* hebben wy gezien, dat in de gemaatigde lugtstreeken het meeste woedt geduurende de Zomerhitte, en dat zy integendeel haare besmetting verliest en uitgedoofd word door den Noorden-wind en Winterkoude; het zelfde heeft in de Noordelyke lugtstreeken plaats, ten opzigt van de Pest. De beroemde *Russische* Artz ORRDUS getuigt, dat de Pest in dat Ryk voornaamlyk woedde geduurende het Voorjaar en den Herfst, en altoos heviger was by regenagtig en warm weder. Dat, in tegendeel, zo dra het Weêr droog en bestendig wierd, met een Noorden- of Noordoosten-wind, zelfs in het midden van den Zomer, schoon de besmetting niet geheel wierd uitgedoofd, ten minsten derzelver verwoestingen geringer waren; doch dat, by het aannaderen van den Winter, de besmetting trapswyze verminderde, en eindelyk door de bestendiglyk toeneemende koude geheel ver-

vernietigd wierd. (— ORRDUS *de peste, quæ anno* 1770 *in Jassia, & anno* 1771 *in Moscua grassata est; Petropoli* 1784, p. 81.) — Ja zelfs in die landen, waar de warmte van de lugtstreek de Pest bestendiglyk in wezen houdt, is dezelve grootendeels aan het Jaarzaizoen onderworpen. —— De Engelsche Geneesheer RUSSEL merkt, in zyn beroemde beschryving van *Aleppo*, aan; dat de Pest minder hevig is geduurende den Winter, sterker woedt in het Voorjaar, en op 't felfst is in het midden van den Zomer. In de *West-Indien* is de *Geele Koorts* altyd het hevigst geduurende den Zomer. Twee zeer vermaarde *Russische* Artzen verzekeren, dat de Peststof, alvorens dezelve het geheele lichaam aangetast heeft, en door het bloed verspreid is, dikwerf in het eerste begin der Ziekte kan verbeterd, en de besmetting het lichaam uitgedreeven worden door het gebruik van een groote hoeveelheid warm water en andere zagte zweetdryvende middelen; waar van deeze Schryvers verscheide voorbeelden bybrengen. (ORRDUS *ll.* A. SAMORLEWITZ *memoire sur l'inoculation de la Peste. Straatsburg* 1784;) — Verscheidene geloofwaardige lieden, welke van de *Geele Koorts* ooggetuigen geweest zyn, hebben my verzekerd, dat zeer veele hunner bekenden, welke de eerste toevallen van de *Geele Koorts* reeds hadden, door het gebruik van warme Baden, het drinken van een groote hoeveelheid Thee, door een wolle Deken om hun geheele lyf te winden, en door het gebruiken van andere zagte uitwaasseming bevorderende middelen, alle verdere toevallen voorgekomen hebben, en van de Ziekte bevryd gebleeven zyn. — De Geneesheer RUSSEL verhaalt ons, dat, volgens eene ondervinding van veele jaaren, de Patient doorgaans in eene zagte uitwaasseming geraakt, en den meesten tyd gelukkig hersteld word, wanneer den Lyder, in den beginne van de Pest, (alvorens de smetstof zich door het geheele lichaam verspreid, de *crasis* van het bloed veranderd, en door het aantasten van het levensbeginsel de grootste zwakheid te wege gebragt heeft,) een ruime laating gedaan, en een openend ontsteeking tegengaand afkooksel voorgeschreeven word. In de *West-Indien* hebben de *Fransche* Geneesheeren, met gelyk goed gevolg, in het eerste begin van de *Geele Koorts*, een aderlaating en openende verkoelende middelen gebezigd; al het welk ten klaarsten aantoont, dat tusschen beide deeze Ziekten de grootste verwantschap plaats heeft.

Daar

Daar dus deeze Ziekte, in alle opzigten, zulk eene overeenkomst heeft met de Pest, leert ons de gezonde rede, dat een middel, waar door *Europa*, zedert het begin deezer Eeuw, zich voor de Pest bewaard heeft, ook ten uiterſten aanpryzenswaardig is tegen de *Geele Koorts*, en zeer veel goeds van zich belooft ter uitroeijinge en voorkoming der Ziekte; ik bedoel naamenlyk het vastſtellen van *quarantaines*. In de daad, de gelukkige invloed, welken het gedeeltelyk in werking brengen derzelve reeds werkelyk op de Ziekte gehad heeft, laat geen den minſten twyfel over, of de Vereenigde Staaten zouden binnen kort van de *Geele Koorts* verlost zyn, indien de Wet, nopens de *quarantaines*, met de vereischte nauwkeurigheid en ſtiptheid in het werk geſteld wierd. — Zonder dezelve te doen werken, mogen de *Americaanen* alle middelen uitputten om hunne inwendige *Policie* te volmaaken; zy mogen, door een ſtipte oplettenheid op de zuiverheid van Water en Lugt, door het zindelyk houden der Straaten en Huizen, het maaken van gemeene Rioolen, enz., hunne Landziekten verminderen; de zamenvoegingen (complicatien) van de *Geele Koorts* eenvoudiger en weiniger maaken, en hier door derzelver verwoesting eenigzints paalen ſtellen; — maar nimmer zullen deeze Inrigtingen genoegzaam zyn om de Ziekte geheel te beteugelen en derzelver beſtaan te vernietigen, zonder dat tevens de Wet van *quarantaines* in werking gebragt, ſtiptelyk naargekomen, en geſtrengelyk gehandhaafd word. In de daad, de treurige ondervinding heeft ons geleerd, dat 'er geen zeker middel is om de beſmetting te vermyden, dan door alle gemeenſchap met de beſmette perſoonen en goederen af te ſnyden. Iemand moge, misſchien, door een geſchikten leevensregel in agt te neemen, door alles wat het geſtel verzwakken kan na te laaten, de uitwaasſeming te bevorderen, en zyn Lichaam open te houden, zich minder vatbaar voor de beſmetting maaken, en derzelver uitwerkzelen op het dierlyk Lichaam ten grooten deele maatigen, nimmer zal hy, echter, zonder de vermyding van beſmette perſoonen en goederen, voor de *Geele Koorts* volmaakt veilig zyn.

Daar de vereenigde poogingen der *Americaanſche* Artzen, ter geneezing der *Geele Koorts*, tot nog toe, zoo ongelukkig zyn uitgevallen, zoude het de vermeetelheid zelve zyn voor my, die de Ziekte nooit gezien heeft, een ſtellige Geneeswyze te willen opgeeven; ik kan echter

ter niet nalaaten in het voorbygaan aan te merken, dat, indien de *Americaansche* Geneesheeren, in plaats van zich met bespiegelingen op te houden, of hunne toevlugt tot bedriegelyke *Theoriën* te neemen, zich met zoo veel iever hadden toegelegd op het waarneemen van daadzaaken; indien zy den loop der Ziekte, derzelver zamenstellingen met de heerschende *epidemie*, met de ziekten van het Zaizoen, van het Climaat, en de byzondere gesteldheid hunner Lyderen, nauwkeurig hadden gadegeslaagen, — twyfel ik niet, of het inagtneemen deezer regelen, welken de naamen van HIPPOCRATES, van SYDENHAM, HUXHAM en STOLL vereeuwigd, en hun den weg gebaand hebben ter geneezinge van zoo veele Ziekten, zou hun ook in het behandelen der *Geele Koorts* van het grootste nut en voordeel geweest zyn. Over het algemeen, indien men, in plaats van stelzels op het Boekvertrek uit te denken, dezelven met bitterheid en geestdryvery te verdedigen, en alle daadzaaken, die hier tegen aanloopen, of over het hoofd te zien of te verdraaijen, de Natuur ondervroeg en derzelver werkingen nauwkeurig gade sloeg in de verschillende tydperken der Ziekten, zou men spoedig een middel gevonden hebben, om zeer veele geschillen, waar van het voor, en tegen, met drift door beroemde mannen beweerd word, in der minne te vereffenen.

In de Pest, by voorbeeld, is 'er een groot geschil onder de vermaardste Artzen, of het aderlaaten al of niet te pas koome. Hoe zeer hier zeer veel op den aart der heerschende *epidemie*, waar door de Pest *gecompliceerd* en niet zelden *gecaracteriseerd* word, en op de *individueele* gesteldheid van den lyder te letten zy, komt het my echter, met den Engelschen Geneesheer RUSSEL, voor, dat men voornaamentlyk het tydstip der Ziekte in aanmerking neemen moet, en dat, over het algemeen beschouwd, eene aderlaating in het eerste begin van de Pest heilzaam is; doch in derzelver meergevorderden staat nutteloos en menigmaalen zelfs zeer schadelyk zy. De rede hier van is, onzes bedunkens, de navolgende:

Door de soortlyke kragt van de giftstof word het geheele lichaam ten uiterste aangedaan, tot onregelmaatige beweegingen aangezet, en zeer geprikkeld; het valt daarom zeer gemakkelyk te begrypen, hoe, door een ruime aderlaating, de te groote terugwerking der vaste deelen, door de prikkeling van de giftstof veroorzaakt, verminderd, het geheele lichaam ontspannen, de krampagtige samentrek-

trekking van de huid weggenoomen, en de natuur, als 't ware, tot het uitdryven der ziektestof word voorbereid.

Dan deeze aderlaating echter, dit verkoelend en zweetdryvend plan, zullen zy den lyder heilzaam zyn, moeten in het werk gesteld worden, zoo spoedig mogelyk na dat de eerste toevallen der Pest zich geöpenbaard hebben, en in alle gevallen binnen eenige weinige uuren na dat de Ziekte begonnen is; alvorens naamentlyk de geheele gesteldheid door de giftstof besmet, het bloed met dezelve *genaturaliseerd*, en, als 't ware, met de smetstof tot één eigenaartig vogt geworden is. Immers het spreekt van zelve, dat, na dat de giftstof reeds ten grooten deele haare uitwerking op het lichaam verrigt heeft, en de geheele *constitutie*, als 't ware, met de smetstof doortrokken is, deeze behandeling, verre van nuttig voor den lyder, ten uitersten schadelyk zoude zyn, en dat de *middelen*, welke in het begin der ziekte zich zoo werkzaam betoonen in het uitdryven van het *miasma*, thans geen andere uitwerking zouden hebben dan den lyder merkelyk te verzwakken; dierhalven, door de zwakheid en slapheid van het lichaam, welke reeds de natuurlyke gevolgen van de werking der giftstof zelve zyn, te vermeerderen, in plaats van een *crisis* te bevorderen, de natuur van haare noodzaakelyke kragten, om dezelve te bewerkstelligen, zouden berooven, en dus des lyders einde verhaasten. Het verschil, derhalven, over het al of niet aderlaaten in de Pest, moet, onzes oordeels, beslist worden uit het verschillende tydperk der Ziekte, waarin men hetzelve in 't werk stelt. In het eerste tydperk, waarin de smetstof het levensbeginzel aantast, en de Natuur buitengewoone poogingen doet om de giftstof door middel van uitwaasseming te ontlasten, komen eene aderlaating, verkoelende, openende en zagte uitwaasseming bevorderende dranken, te pas; in het tweede tydperk, daarentegen, waarin de smetstof reeds het geheele lichaam doordrongen heeft, en de levenskragten, zo door het geweld der ziektestof, als door de vergeefsche poogingen van de leevenskragten om 'er zich van te ontlasten, afgemat zyn, voor de overmagt van de ziektestof wyken, en 'er niet dan eene zeer flaauwe wederwerking waargenoomen word, koomen prikkelende, spanning vermeerderende, middelen, en, om de zamenvoegingen van de Ziekte weg te neemen, somtyds ook braak- en buikzuiverende middelen te stade.

In de daad, na al het geen ik over deeze Ziekte gelee-

zen

zen heb, fchynt het my toe, dat, op het wel onderfcheiden van deeze verfchillende tydperken der Pest, het zeer veel aankomt, en dat dikwils het leeven van den lyder 'er geheel van afhangt. Of intusfchen deeze twee verfchillende tydperken ook in de *Geele Koorts* te vinden en in acht te neemen zyn, — iets waar voor derzelver overeenkomst met de Pest, en de waarneemingen der *Franfche* Artzen, in de *Westindiën*, omtrent het nut van eene aderlaating in het begin deezer Ziekte, fchynen te pleiten, — durve ik, by gebrek aan genoegzaame daadzaaken, niet op my neemen te beslisfen.

Maar, na dit alles flegts als met den vinger te hebben willen aanraaken, zal ik eindigen, met te zeggen, dat ik hoope, door de mededeeling van dit Stukje, aan de weetlust veeler myner onderzoeklievende Landgenooten voldaan, en iets toegebragt te hebben, om aan de zorge van hun, wien in ons Land de *Policie* en de Geneeskundige Staatsregeling toebetrouwd zyn, op het nadruklykfte, by aanhoudenheid, aan te beveelen de hooge noodzaakelykheid, die 'er in gelegen is, dat niet flegts Schepen, die uit plaatzen komen, alwaar de *Pest* woedt, of onlangs gewoed heeft, maar ook, waar alle andere Ziekten, die de ondervinding leert dat door overbrenging voortgeplant worden, heerfchen, of onlangs geheerscht hebben, — dat alle zodanige Schepen, die in onze Republiek aanlanden, *quarantaines* houden, op dat niet eenmaal duizenden onzer Landgenooten de ongelukkige flagtoffers van onvoorzigtigheid, zorgloosheid, of onkunde, worden!

's Hage, den 1ften Juny, 1799.

C. G. ONTYD, *Med. Doct.*

ONDERRIGTENDE AANMERKINGEN, WEGENS HET CRAIJON-SCHILDEREN. Door wylen FRANCIS COTES, *Esq.*, beroemd Craijonneerder.

Craijon-Schilderyën zyn, uit derzelver eigen aart, tederder, en ftaan meer bloot voor befchadigd te worden, dan eenig ander foort van Schilderwerk. Doorgaans worden die Stukken vervaardigd op een papieren grond, geplakt op fyn linnen; dikwyls worden zy gefchilderd op blaauw, maar meest op papier bereid met een

een bestreeken grond van eene middelbaare tint, vaardigheidshalve: ook wel op geheel wit papier.

Naardemaal Gecraijonneerde Stukken zeer ligt aan beschadiging blootstaan, hebbe men daaruit niet te besluiten, dat ze geen langen tyd, en zelfs eeuwen lang, kunnen bewaard worden; maar het zal altoos noodig weezen, dezelve zorgvuldig op te passen, en bovenal zorg te draagen, dat men ze niet hangt in vogtige kamers of doffe plaatzen: want het smeerzel, gebruikt om den grond te bereiden, zal dan buiten twyfel een uitslag veroorzaaken, en vlekken te weeg brengen, bovenal in de donkerste kleuren.

Alle de ligte verwen van *Engelsch* Craijon zyn geheel voor dit kwaad beveiligd en bestendig. Goed vervaardigde Stukken zijn 'er voorhanden, meer dan veertig jaaren geleden geschilderd, en die, schoon blootgesteld aan de lugtstreeken van *Oost-* en *West-Indiën*, geheel en ongeschonden gebleeven zyn.

Men moet steeds in gedagten houden, dat, dewyl de Craijon-Schilderyën droog zyn, en gevolglyk eene poederagtige oppervlakte hebben, dezelve nimmer zonder een glazen dekzel moeten gelaaten worden: naardemaal het stof, 't welk 'er zich op zet, daar niet afgeblaazen, of, op eenige andere wyze, kan weggenomen worden.

Craijon-Schilderyën, wel uitgevoerd, zyn allerschoonst, en uitmuntend geschikt ten cieraad van Kamers, welke niet zeer groot zyn: want, eene drooge oppervlakte hebbende, is het uitwerkzel zeer gelykende op het Fresco geschilderde: by kaarslicht vertoonen zy zich fraaijer dan alle andere Schilderstukken.

De schoonste Craijon-Schilderyën zyn die van den Ridder MENGS, in de Galery te *Dresden*; de Jaarsaisoenen, en andere schoone Stukken van ROSALBA, en eenige Portraiten van LIETARD, verspreid door bykans geheel *Europa*, dewyl hy in meest alle Landen van dat Werelddeel schilderde. En meen ik zelve geene veragtlyke Stukken te zullen nalaaten.

Wanneer in Craijon-Schilderyën zich vlekken opdoen in de zwarte en donkerste kleuren, deeze worden gereed weggenomen, door ze zorgvuldig met het punt van een pennemes uit te schrappen. Vertoonen zich vlekken op ligtgekleurder deelen, op het vleesch, als anderzins, deeze moeten op dezelfde wyze worden weggenomen, en op 't oogenblik der wegneeminge hersteld,

zorg

zorg draagende om wel te beäntwoorden aan de omliggende tinten, tot dat al het beschadigde is hersteld. Deeze handelwyze is menigmaal gehouden, en met zo goeden uitslag, dat het herstelde of verbeterde voor een kundig oog zelf niet te ontdekken was.

MERKWAARDIGHEDEN VAN DE EILANDEN FELICUDA EN ALICUDA.

(Ontleend uit de Reizen van den Abbé SPALLANZANI.)

De Eilanden *Felicuda* en *Alicuda* zyn de twee laatste ten westen gelegene *Liparische* Eilanden. Op *Felicuda* staan de Huizen het geheele Eiland over verspreid. Het getal der Inwoonderen beloopt omtrent zes honderd en vyftig. Op *Alicuda*, waar de volkrykheid zo veel niet bedraagt, zyn de Huizen allen gebouwd op het zuid- en zuid-oost-einde des Eilands: dewyl het eene volslaagene onmogelykheid is dezelve elders te bouwen, daar het overige des geheelen Eilands uit steilten, ontoeganglyke rotzen en bergklooven bestaat. Het verdient opmerking, dat deeze Huizen, of liever Hutten, niet gebouwd zyn aan het Strand, of beneden aan deeze rotsagtige Eilanden; maar omtrent halfweg op eene zyde, welke eene groote schuinte heeft, te welker plaatze desgelyks de wooningen staan van de twee Parochie-Priesters.

In 't eerst kon ik niet begrypen, waarom men eene ligging, zo moeilyk om te beklimmen, door de geweldige steilte, verkoozen hadt om de Huizen te bouwen, boven de laagere gedeelten deezer Eilanden, veel minder steil, en omtrent waterpas met de Zee. Maar de Boeren en Priesters, beiden, verhaalden my, dat deeze plaatzen ter bouwinge verkoozen waren door hunne Voorvaderen: dewyl, in vroegeren tyde, *Felicuda* en *Alicuda*, het verst afgescheiden liggende van het groote-Eiland, zich veelal blootgesteld vonden aan de aanvallen der *Turken*, en wel inzonderheid de Zee-Roovers van *Tunis*, die 'er dikwyls in den nagt aan land kwamen, de Eilanders, terwyl zy in hunne Huizen, digt aan het Strand, sliepen, verrasten, van hunne goederen beroofden, en in slaaverny wegvoerden, gelyk zy nog zomtyds dergelyke roovende landingen dee-

den op de Kust naby *Genoa*. De Inwoonders van *Felicuda* en *Alicuda* bouwden, te dier oorzaake, hunne Huizen, waar dit schriklyk gevaar minder te duchten was. De *Eölische* Eilanden vinden zich aan zodanige roovende bezoeken nog blootgesteld van hunne *Africaansche* nabuuren. 't Is waar, de laatstgemelden slaagen niet altoos in hun oogmerk, maar moeten zomtyds duur betaalen voor hun stout bestaan, nogthans is het noodig voor de Eilanders alle voorzorgen aan te wenden: te deezer oorzaake is 'er op *Lipari* een Wagthuis gebouwd, op *Monte della Guardia*, waar men dag en nagt wagt houdt. Dit egter schrikt de Barbaaren niet af van dikmaals na deeze Eilanden over te steeken, waar zy op de loer liggen onder een Rots, een Kaap, of Uithoek, tot zy eenig klein Vaartuig zien, wanneer zy even als Roofgieren op hun prooi aanvallen, die, buiten staat om wederstand te bieden, de Zeilen stryken: indien de wind gunstig is, of by tegenwind de Riemen gebruikende, zyn zy schielyk buiten het gezigt der Eilanden en in open Zee, wanneer het de ongelukkig verrasten weinig, of liever niets, baat, hun lot te bejammeren, en te smeeken van de slaaverny bevryd te mogen worden. —— Ik wil wel bekennen, dat ik, by deeze Eilanden omvaarende, niet zonder vreeze was, dat ik op die wyze mogt weggenomen en weggevoerd worden, om waarneemingen van een' gansch anderen aart, dan ik my had voorgesteld, te doen, op de nabuurige Kusten van *Africa*.

Behalven de Indiaansche Vygen, en eenige Olyfboomen, vindt men op deeze Eilanden veele Wyngaarden, van welke men goeden wyn maakt, schoon zy de Malmsey-wyn, of die van de Passola- of Passolina-druiven komt, niet evenaare.

Hier groeit ook Graan: dit, met de Druiven, levert op *Alicuda* omtrent drie duizend *Napolitaansche* Kroonen op; van *Felicuda* wordt zulks op omtrent een derde meer gerekend. Deeze hoeveelheid van Koorn is genoegzaam toereikende voor leevensonderhoud op *Alicuda*; doch de voortbrengst van *Felicuda* kan zo verre niet strekken: dewyl die van *Lipari*, die Eigenaars zyn van een aantal der kleine Landhoeven aldaar, eene groote hoeveelheid uitvoeren.

Het vlytbetoon en het geduld des Volks op *Alicuda* is verbaazend: zy verliezen geen duimbreed gronds, welke zy niet bebouwen. Naauwlyks vindt men 'er een streek be-

bebouwbaar land van eenige roeden in den omtrek, of het wordt afgebrooken door punten van rots, klompen lava, spleeten en klooven. Alle deeze streeken maaken zy nogthans vrugtbaar. Zy keeren die wangunstige gedeelten om, en breeken ze met puntige spaden, en dwingen dit gebrokene tot vrugtdraaging. 't Is uit hoofde van deezen arbeid, dat die van *Lipari* zeggen, dat het Volk van *Alicuda* het land omploegt met de punt van een mes. Dan het is teffens zeker, dat 'er op alle de *Eölische* Eilanden geen beter brood gebakken wordt dan op *Alicuda*. Ik heb het geëeten, en moet bekennen het zeer goed bevonden te hebben.

Weinig Visch wordt 'er op deeze Eilanden gevangen: dewyl men 'er weinigen aantreft, die hun werk van het visschen maaken, en deezen nog geen netten hebben, maar alleen de lyn en hoek gebruiken.

Het geheel getal der Vaartuigen, ook gebruikt om te visschen, of om van het eene Eiland na het andere te vaaren, is op *Felicuda* vyf of zes; *Alicuda* telt 'er slegts drie of vier. Als zy ze niet langer gebruiken, haalen zy dezelve geheel op het Strand, buiten het bereik der Zee, en laaten ze daar tot zy ze weder noodig hebben. Een of twee van deeze Booten behooren doorgaans aan den Parochie-Priester, die ze niet alleen gebruikt om te gaan visschen, maar ook tot andere einden, als om na de Markt te *Lipari* te gaan, of een Vreemdeling te geryven; in welk geval hy niet weigert als Stuurman, of, als de nood het vordert, voor Roeijer te dienen. Noodzaaklykheid, de moeder van vlytbetoon, dringt deeze Priesters om eenige bezigheid te zoeken: ten naauwen noode kunnen zy een half jaar bestaan van de inkomsten die de Kerk hun verschaft; deeze bedraagen weinig meer dan twaalf *Sequinen* (dat is omtrent zestig van onze Guldens) 's jaars, voor elk Eiland.

Op *Felicuda* was het de gewoonte, als de Man of Vrouw stierf, dat de naaste Bloedverwanten het Lyk ten grave volgden, met luide en buitenspoorige rouwklagten, en zo dra de Doodplegtigheden geëindigd waren, zich op het Lyk te werpen, het te omhelzen en te kusschen, met een luide stemme het toe te spreeken, en last mede te geeven voor de andere Wereld. Deeze bygeloovige pligtpleeging, welke van oude tyden herkomstig is, heeft de tegenwoordige Priester afgeschaft.

Op geen deezer beide Eilanden is één enkele versch-

water-bron. De Bewoonders zyn, in gevolge hier van, verpligt hunne toevlugt te neemen tot Regenwater, 't geen zy in bakken vergaderen; wanneer het, geduurende de verscheide maanden, niet regent, vinden zy zich in de deerlykste verlegenheid.

Het Volk op *Alicuda* en *Felicuda* beroemen zich, dat, van alle de *Eölische* Eilanden, de hunne bevryd zyn van alle soorten van Slangen; en, met de daad, in alle myne omzwervingen op dezelve, vond ik 'er geen. De blykbaare reden hier van is, dewyl het voedzel, voor deeze Dieren noodzaaklyk, ontbreekt; zy trekken het meeste voedzel van Insecten en andere kleine Dieren, die men 'er zeer schaars aantreft. De zeldzaamheid van deeze laatstgemelde vindt desgelyks den oorsprong in 't zelfde beginzel. Men weet dat zy op plantgewassen aazen, en wel voornaamlyk op grasgewassen, in deeze Eilanden zeer zeldzaam.

Van andere Dieren van beiderlei leeven zag ik 'er geene dan de graauwe en groene Hagedisch; en ten aanziene van de Insecten enkel eenige Springhaanen, en de Leeuwmier, welke men by grooten getale aantreft in het gruis van puimsteenen en lavaas.

Het Volk deezer Eilanden mag zich beroemen op een ander veel grooter voordeel, te weeten dat de Souverain, uit aanmerking van den armoedigen staat der Bewoonderen, hun ontslaagen heeft van alle belastingen, uitgenomen de Tienden aan den Bisschop, van welke egter de Inwoonders van *Lipari* ontheeven zyn.

Het is bykans ongelooflyk, hoe wel te vrede intusschen die Eilanders zyn, te midden van hunne armoede. ULYSSES koesterde misschien geen grooter liefde voor zyn *Ithaca*, dan zy hebben voor hunne *Eölische* Rotzen, welke zy, hoe groot eene bar- en dorheid ze ook mogen vertoonen, niet zouden willen ruilen voor de *Gelukkige Eilanden*.

Menigmaal ben ik in hunne Hutten gegaan, die, gelyk Vogelnesten, in de spleeten der Rotzen hangen. Zy zyn vervaardigd van stukken Lava, zeer slegt zamengevoegd, van buiten en binnen even zeer van alles, wat cieraad mag heeten, ontbloot; naauwlyks laaten zy eenig licht in, daar in gelyk staande met sombere spelonken.

Zomtyds vond ik my tegenwoordig by hunne schraale maaltyden, opgedischt in ruwe schotelen, of nedergelegd op den grond, waar op zy zaten; bestaande uit grof

brood,

brood, en in 't wilde gewasſen vrugten; zomtyds hadden zy 'er, als eene lekkerny, eenige ingezouten Visch by; zuiver water leschte den dorst. —— Alleen lettende op den eerſten indruk, welken dit vertoon maakte, dagt ik het volkomen beeld van jammer en ellende te beſchouwen; maar, by eene ryper overweeging, ontdekte ik in deeze ruw gevormde Hutten, te midden van dit ſchraal leevensonderhoud, een, als 't ware, benydenswaardig geluk, 't welk ik zeer twyfel, of het wel gevonden wordt in de Paleizen der Grooten, of by de lekkere ſpyzen der Vorstlyke tafelen. Opgeruimdheid en volkomene gerustheid vertoonden zich op het gelaad van dit armoedig Volk, en woonden zeker in hunne boezems. De bouwvallige Hutten, die met veragting of medelyden beſchouwd worden door de Ryken en de Grooten, waren hun dierbaar; en het Voedzel, 't welk de weelderigen zouden verſmaad en weggeworpen hebben, als ſmaakloos en walchlyk, hadt voor hun gehemelte een lekkeren ſmaak. Maar de zo geheel ſobere maaltyden deezer Eilanderen hebben eene ſausſe, nimmer uitgegooten over de Schotelen op de tafels der Grooten, ik meen honger en dorst, die elken ſchotel lekker en elken dronk fris maaken. De arbeid hunner handen en het zweet huns aangezigts ſtrekken hun tot waarborgen van een goed onthaal ten maaltyde.

Wat de weltevredenheid en bedaarde gerustheid deezer Eilanderen betreft, en de genegenheid, welke zy hun geboortegrond toedraagen, des denk ik niet grootlyks te zullen mistasten, wanneer ik die toeſchryf aan de by uitſtek gemaatigdheid hunner Lugtsgeſteltenisſe, die, zuiver zynde, zo gansch veel toebrengt om in onze geſteltenisſe de vereischte eenſtemmigheid te onderhouden tusſchen de vaste en vloeibaare deelen, of den ſtaat van volmaakte gezondheid.

Ik had 'er een proef van by my zelven. Niettegenſtaande de aanhoudende en groote vermoeienisſen, welke ik onderging in myn zwerven door deeze Rotzen, en ondanks myne hoogklimmende jaaren, gevoelde ik een lichaamsſterkte, als mede een kragt en leevendigheid van geest, en een vaardigheid in myn geheel aanweezen, welke ik nergens beſpeurd had dan op de hoogte van den Berg *Etna*. In Landen waar de lugt onzuiver is, en dikke dampen hangen, heb ik my nooit geſchikt gevonden, om, onmiddelyk naa het middagmaal, my tot myne

geliefde ſtudien neder te zetten; maar onder deezen hemel, zo ſchaars met wolken betrokken, kon ik, ten allen tyde, ſchryven, en myne aanmerkingen, welke ik thans mededeel, op het papier brengen. —— Welk een verbaazend groot onderſcheid, tusſchen deeze zo zuivere en, als 't ware, hemelſche lugtsgeſteltenisſe, en den bezoedelden, nevelagtigen dampkring van eenige der laagſte ſtreeken in *Lombardye*, omringd door ſtilſtaande en vuile waterpoelen, en ongezonde gronden; ſteeds wolken en dampen opzendende in den Winter, en hardnekkige Koortzen in den Zomer veroorzaakende; waar de geesten nedergedrukt en verſtompt worden; en waar, om de lyst van ongemakken te voltooijen, ontelbaare heirlegers van Kikvorſchen, in het warme jaargetyde, dag en nagt het oor doof ſchreeuwen door hun geſtadig brikquak-quaken.

BERICHT, AANGAANDE DE NIEUWSTE ONTDEKKINGEN DER ENGELSCHE REIZIGERS IN AFRICA.

(*Vervolg van bladz.* 332.)

Eene der voornaame redenen, om welke het Londensch Genootſchap, opgerigt tot het bevorderen der ontdekking van de Africaanſche Binnenlanden, derwaards den Major HOUGHTON had gezonden, was het bericht geweest van een Arabier, met naame SHABÉNI, die het eerst bekend maakte, dat 'er een groot en magtig binnenlandsch Ryk aan den Vloed, den *Niger*, beſtond. Twee jaaren lang had die Reiziger, zo hy verzekerde, te *Housſa*, de Hoofdſtad van dat gebied, gewoond, welke Stad hy beſchryft, als alleen vergelykbaar met Londen of Cairo. Hy voegde daar by, dat de Regeering aldaar Monarchaal was; doch bepaald door naauwkeurige en geſchreevene Wetten, volgens welke het recht met groote vaardigheid en geſtrengheid wierd uitgeöefend, door de inſtelling eener erfelyke Magiſtratuur, wier post overeenkwam met die der *Canagoes* in Indostan, 't geen een verre gevorderden trap van beſchaaving te kennen geeft.

SHABÉNI gaf een zeer voordeelig getuigenis, aangaande de goede trouw der Kooplieden, in deeze Gewesten: doch

doch hy was zeer verontwaardigd tegen de Vrouwen, om dat zy in de openbaare gezelschappen verschynen, alwaar zy haare eere dikwyls in gevaar stellen: ten minsten in de oogen van een Arabier, wier kieschheid en gestrengheid, in dit stuk, alles te boven gaat.

Verder getuigde hy, dat de Schryfkonst hier te Lande zeer algemeen was. Doch aangaande de Letters, by deeze Volkeren in gebruik, wist hy niets te berichten; dan dat dezelve geweldig veel verschilden van de Arabische en van de Hebreeuwsche. Ook zeide hy, dat de Bewooners deezer Landen zeer fraai Aardwerk wisten te bereiden; en toen hy wilde afbeelden de manier, op welke zy de Aarden bewerkten, tekende hy, zonder het te weeten, het Rad af, 't welk de oude Grieken, ten dien einde, gebruikten.

Op zyne reize van *Houssa* naar *Tombucto*, alwaar hy zeven jaaren gewoond had, vond onze Reiziger de boorden van den *Niger* nog beter bevolkt, dan die van den Nyl, tusschen Alexandrie en Cairo. Volgens zyn oordeel, overtrof geen Land ter wereld het Ryk van *Houssa*, in rykdom en waare grootheid, dan alleen Engeland.

Alles, wat SHABÉNI omtrent het Ryk van *Houssa* verhaald had, wierd, op gedaane navraage, insgelyks door de Consuls van Tunis en Marocco bevestigd, die daar byvoegden, dat de Gesneedenen der Serails dier beide Steden van daar wierden aangevoerd. HOUGHTON gaf ook, dienaangaande, in zommige zyner Brieven, eenig nader licht; doch zyn ongelukkig einde verydelde zyne verdere poogingen. Dit bewoog het gemeld Londensch Genootschap, wat laater, om derwaards een anderen waaghals te zenden, met naame MUNGO PARK, die behouden is terug gekomen, zonder echter te *Houssa* zelve geweest te zyn. Met dit alles heeft hy gelegenheid genoeg gehad, om alles, wat aangaande dat gebied verhaald was, uit onbetwistbaare berichten, voldoende te bevestigen. Volgens zyne berichten, is *Houssa* eens zo groot, en zo wel bevolkt, als Londen. De Inlanders zyn aldaar zeer begeerig naar Europeesche Waaren, en betaalen ze zeer rykelyk met Goud en andere Metaalen. Hunne Munt is Stofgoud, en de Schelp, *Couri* genoemd, welke daarvoor tot geheel in Indiën dient. Voorts getuigt hy, dat het Land een grooten overvloed van kostbaare voortbrengzels uitlevert, die met groot nut en voordeel naar Euro-

pa zouden kunnen worden overgebragt. Onder anderen verzekert men, dat de Inlanders onze meesters zyn in het harden van het Staal, en dat hunne Vylen beter zyn dan de Engelsche.

Tot het vervolgen der gedaane ontdekkingen in Africa, begaf zich de Heer PARK, op den 2 December 1793, op reis van *Pilania*, een Engelsch Fort aan de Gambia, Oostwaards, naar het Ryk van *Wooly*. Hy wierd verzeld door twee Negers, die in dat Land gebooren waren; een van welke, die het Engelsch vry wel verstond, hem voor Tolk diende. Voorts had hy een Paard en twee Ezels, tot het draagen der noodige bagagie en eetwaaren. —— Het Ryk van *Wooly* ligt ten Noorden van de Gambia, en heeft ten Westen *Wally*, ten Noord-Oosten *Bondou*, en ten Oosten de Woestyn van *Simbani*. Het Land is vlak, zonder moerassig te zyn, en bezit zeer schoone weiden, waardoor 'er een overvloed is van Hoornvee. Ook vindt men 'er veele landen, beplant met Indische Weit of Mays; doch de gewoone Europeesche Graanzoorten worden 'er niet gevonden. De Hoofdstad van dit Ryk heet *Medine*, alwaar de Heer PARK, na verloop van drie dagen, aankwam, na dat hy verscheidene aanzienlyke Vlekken was doorgetrokken. Verder trok hy langs denzelfden weg, dien HOUGHTON gevolgd had, en kwam den 21 December te *Fattékonda*, de Hoofdstad van 't Koningryk *Bondou*, gelegen op den Oostelyken oever der Rivier van *Faléme*, en voorheen behoorende tot het Ryk van *Bambouc*.

Van *Fattékonda* vertrok onze Reiziger op den 23 van Wintermaand, en kwam, twee dagen laater, te *Joag*, in het Ryk van *Kanjaga*. De Inlanders zyn hier volkomen zwart, en hebben niets van het Moorsche. De verschyning van een blank mensch verwekte by hen eene groote nieuwsgierigheid, en gaf aanleiding tot menigvuldige gissingen. Ook begeerde de Koning hem aan zyn Hof te zien; dan daar de Heer PARK gewaarschuwd was, zich niet aan hem te vertrouwen, wist hij zich, onder eenig voorwendzel, van daar te maaken, hoewel niet zonder verlies van een aanzienlyk deel zyner goederen. Daarentegen had hy hier aangetroffen een Zoon van den naburigen Koning van *Kasson*, die hem zyne bescherming beloofde, en met wien hy naar het Hof van zyn Vader reisde. Na verloop van twee dagen kwamen zy te *Kaijée*, alwaar de Rivier van Senegal ophoudt bevaarbaar te zyn, en

en trokken aldaar over dien Vloed, om zich te begeeven by TIGERRE-SÉGO, Broeder van den Koning, die den Heer PARK met veel achting ontving; terwyl de nabuurige Inlanders van alle kanten zamenvloeiden, om een blank mensch, iets by hen nooit gezien, te bewonderen. By den Koning zelven ontmoette hy geen minder heusch onthaal; doch hy moest 'er een week of drie vertoeven, eer men hem wilde laaten gaan. Toen hy hiertoe eindelyk verlof bekomen had, reisde hy Oostwaards, en kwam, na verloop van vyf dagen, te *Kemmoo*, eene zeer uitgebreide Stad, die ten dien tyde de Hoofdſtad was van *Kaarta*, doch naderhand is verwoest. Dit gebied is zeer uitgebreid, en grenst ten Noorden aan het gebied der Mooren; doch Zuidwaards aan het magtig Ryk van *Bambara*, 't geen, vóór de Reize van den Heer PARK, alleen by naame bekend was.

Daar de landſtreeken, door welke onze Reiziger tot hier toe getrokken was, meest van een vlakken boschachtigen aart waren, heerschte 'er overal eene verveelende eenzelvigheid. Doch verder Oostwaards komende, vond hy het Land bergachtig, en den grond merkelyk verſchillende van aart. Overal, daar het Land bebouwd was, vond hy het zeer vruchtbaar. Zo dat, zyns achtens, het Ryk van *Bondou* met recht mag genoemd worden een Land, *overvloeijende van melk en honig*; zynde die voortbrengzels aldaar zeer overvloedig, en byna om niet te bekomen, even gelyk de Ryst en verſcheidene zoorten van Indiaansch Koorn. De Huisdieren zyn hier byna dezelfde, als in Europa. Men vindt in de Bosſchen Varkens; doch derzelver vleesch is niet in achting by de Inlanders; hetgeen mogelyk voortkomt uit de verfoeijing, waarin dit vleesch by de alhier woonende Mahomedaanen is, ſchoon de Inlanders anderzins Heidenen zyn. Uitgezonderd Kalkoenen, vindt men hier allerlei Gevogelte in overvloed. Ook zyn de Bosſchen wel voorzien van Gazellen, die zeer lekker vleesch hebben. Het ontbreekt, daarentegen, ook niet aan verſcheurend Gedierte, vooral aan Hyenas, Panthers en Oliphanten, zo dat men ſteeds tegen hen op zyne hoede moet zyn. Behalven de hier aangekweekt wordende Graanen, vindt men 'er ook, in een aanmerkelyken overvloed, Pataten, Ignames en Citroenen. Insgelyks kweeken de Inlanders de Catoen en de Indigo, tot het bereiden van eene goede en ſterke ſtoffe voor hunne kleeding, die van eene zeer ſchoone blaauwe kleur is.

 Voorts

Voorts hebben zy zeer goede Zeep, die zy bereiden door *houtasfche en pataten* onder elkander te mengen.

De Inwooners van het Ryk van Gambia ontvangen van *Bondou* een grooten voorraad van Wierook en andere welriekende Gommen. Doch de Koophandel met de Blanken bestaat meest in Slaaven, Goudpoeder, Yvoir en Wasch. Binnenlands is het Zout, hetgeen zy van de Mooren krygen, een zeer voornaame tak van Koophandel, gelyk ook de handel in Krygsbehoeften, die zy van de Europeesche Kooplieden bekomen, welke zich aan de Gambia gevestigd hebben. Deeze artikels worden verkogt aan andere binnenlandsche Kooplieden, die daar voor Slaaven brengen, uit afgelegene binnenlandsche, en alhier alleen by naam bekende, Landstreeken. Insgelyks brengen zy aan, eene zeer lekkere zoort van Boter, genoemd *Shéatoulou*, die gekookt wordt uit eene Amandelvrucht. Eindelyk brengen zy den Inlanders een kleinen voorraad van Yzer, dat binnenlands bewerkt wordt. Met dit alles zyn de meeste yzeren werktuigen, die op de Kusten, en ook verder binnenlands, gebruikt worden, uit Europa afkomstig.

(*Het Vervolg hier naa.*)

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN BARON BORN, den beroemden Mineralogist.

(Ontleend uit TOWNSON's *Travels in Hungary.*)

De Baron BORN werd te *Carlburg* in *Transylvanie* gebooren. Hy stamde af van een adelyk Geslacht, kwam nog jong te *Weenen*, om onder de *Jesuiten* zyne Letteroefeningen voort te zetten. Deezen, afgerigt in Menschenkennis, ontdekten ongetwyfeld in hem meer dan gemeene bekwaamheden, en oordeelden, dat hy, ten eenigen tyde, tot eer van hunne Orde zou kunnen strekken. Zy haalden hem over om 'er in te treeden; doch hy bleef slegts omtrent één en een half jaar Lid van deeze Societeit.

Hier op verliet hy *Weenen*, en vertrok na *Praag*, waar hy, gelyk zulks in *Duitschland* de gewoonte is, in de Regten studeerde. Zo ras hy den loop zyner Letteroefeningen aldaar voltrokken hadt, deedt hy eene Reis door een gedeelte van *Duitschland*, *Holland*, de *Nederlanden* en

en *Frankryk*. Te *Praag* wedergekeerd, lag hy zich toe op de Natuurlyke Historie, de Mynwerkkunde, en de daar mede verbondene takken. Met den Jaare 1770 werd hy te *Praag* in het vak der Mynwerken en der Munt geplaatst. Uit zyne Brieven blykt, dat hy dit Jaar een Reis deedt, en de voornaamste Mynen in *Hungaryen* en *Transylvanie* bezogt; geduurende dien tyd hieldt hy Briefwisseling met den beroemden FERBER, die in den Jaare 1774 zyne Brieven in 't licht gaf.

Op deeze Reis verloor hy bykans zyn leeven, en werd getroffen door een ongemak, 't welk het overige zyner leevensdagen verbitterde, en alleen draaglyk gemaakt werd door zyne Philosophische geestgesteltenisse en werkzaame geaartheid. —— Het was te *Felso-Banya* dat hem dit ongeluk trof, gelyk blykt uit zyn XVIII Brief aan den Heer FERBER. Hy daalde neder in eene Myn, waar vuur gebruikt was om de Erts los te maaken, ten einde de kragt van dit middel te onderzoeken; hy deedt zulks al te schielyk naa dat het vuur was uitgebluscht, en terwyl de Myn vol was van Arsenicaale dampen, door de hette opgeheven. „ Myn lang stilzwygen," schryft hy aan zynen Vriend FERBER, „ is het „ gevolg van een ongelukkig toeval, 't welk my bykans „ myn leeven kostte. Ik daalde neder in de groote Myn, „ om te bezien op welk eene wyze men zich van het „ vuur bediende, en welk eene uitwerking zulks op de „ Myn hadt; ik deed zulks, toen het vuur naauwlyks „ uitgebluscht, en de Myn nog vol met rook was." Hoe zeer zyne gezondheid door dit voorval leedt, blykt uit den Brief, waar in hy klaagde, dat hy naauwlyks de beweeging van het rydtuig kon verdraagen. Naa dit ongeluk haastte hy zich na *Weenen*.

Vervolgens werd hy te *Praag* aangesteld tot Raad der Mynwerken. Met den Jaare 1771 gaf hy een Werkje in 't licht van den Jesuit PODA, over de Werktuigkunde by de Mynwerken in gebruik; en in 't volgend Jaar zyn *Lithophylacium Borneanum*. Dit is de Catalogus zyner Verzameling van Delfstoffen, welke hy naderhand maakte aan den Heer GREVILLE. Door dit Werk trok hy de aandagt der Mineralogisten, en het bragt hem in Briefwisseling met de eerste Mannen in dat vak. Thans werd hy Lid van de Koninglyke Societeit te *Stokholm*, *Sienha* en *Padua*; en, in 't Jaar 1774, werd dezelfde eer hem opgedraagen door de Koninglyke Societeit te *Londen*.

Ge-

Geduurende zyn verblyf in *Bohemen* bevlytigde hy zich niet alleen op 't geen zyne Amptsbediening van hem vorderde; maar zyne werkzaame geäartheid zette hem aan tot het zoeken van gelegenheden, om zyne kundigheden uit te breiden, en nuttig voor de wereld te worden. Hy nam deel in een Werk, ten tytel voerende: *Pourtraiten van Geleerde Mannen en Kunstenaars in Boheme en Moravie*. Hy was desgelyks betrokken in de *Letterkundige Verrigtingen van Boheme en Moravie*. De Uitgeever van dit laatste betuigt openlyk, in de Voorreden, hoe veel de *Boheemsche* Letterkunde aan hem verpligt is.

Praag en *Weenen* waren beide zonder openbaar Kabinet, ten dienste der Studenten: het was op BORN's aanmaaning, dat het Gouvernement besloot 'er een op te richten, en hy boodt 'er de hand aan, door 't geen hy 'er aan toebragt, en zynen arbeid. — In den Jaare 1775 lag hy den grondslag tot een geleerd Gezelschap, 't welk verscheide Boekdeelen in 't licht gaf, onder den tytel van *Memorien eener byzondere Societeit in Boheme.*

's Mans wydklinkende beroemdheid de Keizerin MARIA THERESIA, in den Jaare 1776, ter oore gekomen zynde, riep zy hem na *Weenen*, om de Keizerlyke Verzameling te schikken en te beschryven. Omtrent twee jaaren laater gaf hy in 't licht het prachtig Werk, behelzende de *Conchologie;* in het vervaardigen van 't zelve geloof ik dat hy eenigen bystand gehad heeft. De Keizerin betaalde de kosten voor een zeker aantal Afdrukken. Met den dood deezer Beschermster werd het Werk gestaakt; haar Opvolger, Keizer JOSEPHUS, die onderneeming niet begunstigende. —— BORN hadt, desgelyks, de eer, om de Aartshertoginne, MARIA ANNA, in de Natuurlyke Historie te onderwyzen; zy was op die Weetenschap zeer gesteld. BORN vervaardigde voor haar een zeer net Museum.

Met den Jaare 1779 werd BORN bevorderd tot de waardigheid van werkend Raadslid des Hofs in de zaak der Mynwerken en de Munt. Deeze post deedt hem bestendig te *Weenen* zyn verblyf houden, en nam het grootste gedeelte van zynen tyd weg.

De gevolgen van het ongeluk, hem te *Felso-Banya* overgekomen, begonnen zich thans op het smertelykst te doen gevoelen. Hy werd aangetast door de afmartelendste kolykpynen, welke tot zulk eene hoogte reezen, dat zy dreigden een spoedig einde te zullen maaken aan zyne elenden en leeven. In het hevigst zyner martelende py-

pynen nam hy de toevlugt tot de gewoone verzagtster of verdoofster van lichaamslyden, Opium. Een groote hoeveelheid was binnen zyn bereik gesteld, met voorschrift om het alleen weinig te gelyk te gebruiken: dan eens deedt de wanhoop, uit overmaat van pyn gebooren, hem de Opium, welke by hem stondt, op ééns inneemen. Dit veroorzaakte een Slaap, welke vier en twintig uuren aanhield; ontwaakende vondt hy zich van pyn ontheven. Zyne ongesteldheid tastte nu zyne beenen en voeten aan, en inzonderheid zyn rechter been, aan 't zelve was hy voortaan lam; nu eens ging de lamheid met pyn vergezeld, dan was dezelve daar van bevryd. Maar zyn voet werd met den tyd geheel magtloos, en hy was genoodzaakt te zitten of te liggen, of te leunen op een Sopha; schoon hy zich somtyds zo wel bevondt, dat hy op een stoel kon zitten, maar, zonder hulp, kon hy uit het eene vertrek niet in het ander komen.

Zyn vrye en werkzaame geestgesteltenis deedt hem belang stellen en deel neemen in alle de voorvallen des tyds, en een werkzaame rol speelen in alle Inrichtingen en Plans om het Menschdom te verlichten en te hervormen. Met deeze goeddaadige inzigten ging hy verbintenisse aan met de *Vrymetzelaaren*, wier oogmerken in dit gedeelte der wereld zich wyder uitstrekten dan om met elkander te eeten en te drinken; gelyk men mag opmaaken uit de Wetten en Reglementen door Keizer JOSEPHUS tegen de Vrymetzelaars gemaakt. Onder Keizerin THERESIA was deeze Orde verpligt zich zeer heimlyk in *Oostenryk* te onthouden; maar JOSEPHUS, ten throon klimmende, verdroeg dezelve, en de Baron vondt in de Hoofdstad eene Logie, onder den naam van de *Waare Eendragt*. Dit was geen Kaartgezelschap, of een zamenkomst om te eeten en te drinken; waar de Leden den voorrang hadden naar gelange zy meer konden stuwen en zwelgen, of waar wel te kunnen zingen als een eerst vereischte inkwam; maar een gezelschap van Geleerden, wier Logie de verzamelplaats mogt heeten van de Geletterden in de Hoofdstad.

Geen twyfel viel 'er, of deeze Heeren zouden tegenstand ontmoeten, om weetenschap en nutte kundigheden te verspreiden, zo by de Kerklyke Hierarchy, als by de kabaalen van Hovelingen, die met leede oogen aanzagen dat zy staatkundige onderwerpen behandelden. Beiden wil-

wilden zy dat die zaaken ongerept bleeven. Op hunne zamenkomsten werden Verhandelingen voorgeleezen, over eenige Stukken, de Geschiedenis, de Zedekunde en zedelyke Wysbegeerte, en gemeenlyk het een en ander over de Geschiedenis der oude en hedendaagsche Verborgenheden en heimlyke Societeiten. Deeze werden naderhand uitgegeeven in het Dagboek voor Vrymetzelaaren, ten dienste der Ingewyden, en niet openlyk ter koop aangeboden. In den Winter kwamen zy nu en dan zamen, en hielden meer openlyke Verhandelingen, waar toe de Leden der andere Logies ook den toegang hadden. Vermids de meesten der Geleerden te *Weenen* tot die Logie behoorden, was het zeer natuurlyk te veronderstellen, dat veele der Verhandelingen, daar voorgeleezen, zich niet geheel en al, of strikt, bepaalden binnen de perken van het oorspronglyk plan der Societeit. Het waren, zo ik denk, deeze Verhandelingen, die gelegenheid gaven tot een ander op *geregelde* tyden uitkomend Werk, *'t welk* eenigen tyd werd voortgezet door den Baron en zyne Broeders Vrymetzelaars. Hy betoonde zich desgelyks werkzaam in het uitrooijen van Bygeloovigheden van verschillenden aart, welke in de andere Logies waren ingesloopen; en yverde om aan deze zelve zulk eene rigting te geeven, als strekken kon om ze ten algemeenen nutte te doen werken.

De Baron en veele anderen, die tot zyne Logie behoorden, waren Leden van de Societeit der *Illuminaten*. Dit strekte hem niet tot oneere; de oogmerken der *Illuminaten* schynen, althans in den beginne, loflyk geweest te zyn, als bedoelende het onderwys des Menschdoms, en geenzins het losrukken van de banden der Maatschappy. Dusdanige Inrigtingen zyn alleen nuttig of gevaarlyk, verdienen gepreezen of gelaakt te worden, naar gelange van den staat der Maatschappye. Dit alles gebeurde vóór de *Fransche* Omwenteling, dit alles viel voor in eene Landstreeke, min verlicht dan eenig ander gedeelte van *Duitschland*. Hy betoonde zich een zo yverig Vriend der *Illuminaten*, dat, wanneer de Keurvorst van *Beijeren* allen, die in zynen dienst waren, gebood deeze Orde te verlaaten, hy zich deswegen zo misnoegd vondt, dat hy aan de Academie van *Munich* het Diploma, by 't welk hy als Lid was aangenomen, te rug zondt; openlyk zyne verbintenisse aan die Orde erkennende, en het

voe-

voegelyk oordeelde alle verdere verbintenisſen met *Beijeren* te verbreeken, als een Lid van hun Letterkundig Genootſchap.

De Vrymetzelaars behielden niet lang de beſcherming van hun Souverain. Keizer JOSEPHUS werd welhaast na-yverig over hunnen invloed, en bragt de Leden dier Broederſchappe onder zulke naauwe bepaalingen, dat dezelve een Verbod, om zo te ſpreeken, evenaarden; en zy hadden ook daadlyk dit gevolg; want de Societeit oordeelde het noodig zich te ontbinden.

't Geen den Baron BORN zo hoog in agting deed klimmen, was zyne kunde in de Mineralogie, 't waren zyne gelukkig geſlaagde Proeven in de Metallurgie, en bovenal de vorderingen door hem gemaakt in de Amalgamatie. Het gebruik des Kwikzilvers, om de edele Metaalen van derzelver ertſen te ſcheiden, was geene vinding van den Baron, noch ook van de Eeuw, in welke hy leefde; nogthans breidde hy de toepasſing daar van in de Metallurgie zo verre uit, dat het een ſchitterend tydperk uitmaakt in deeze gewigtige kunst.

Naa dat de Baron BORN met groote kosten veele byzondere Proefneemingen gedaan hadt, en overtuigd was van de nuttigheid zyner handelwyze, ſtelde hy den Keizer een berigt ter hand van zyne Ontdekkingen. Deeze gaf last om eene beſlisſende Proeve in 't groot te neemen, te *Schemnitz*, in *Hungaryen*. Om deeze te zien, noodigde hy veelen der beroemdſte Scheidkundigen en Mineralogisten in *Europa*; FERBER, ELHUJER, CHARPENTIER, TREBRA, PODA, en veele anderen, vonden 'er zich bytegenwoordig, en gaven hunne goedkeuring aan zyne vinding.

Op het bekomen deezer algemeene goedkeuring, gaf hy, in gevolge van een last des Keizers, zyne Verhandeling, over den *Voortgang der Amalgamatie*, in 't licht, met een groot aantal Plaaten, de Werktuigen en de Bewerking toelichtende. —— Te veronderſtellen, dat die gelukkige uitſlag, daar dezelve hem roem en voordeel tevens aanbragt, hem teffens den nyd en afgunst van anderen in dat vak niet op den halze haalde, zou eene bystere onkunde verraaden in 't geen wy dag aan dag zien gebeuren. Nyd heeft geen gering aandeel in het houden des evenwigts in de Maatſchappy; 't is deeze, die ſtrekt om den Grooten het hooger klimmen te beletten,

ten, terwyl een ftrydig werkende drift de geringeren opbeurt, of het dieper vallen voorkomt.

Schoon 'er groote zamenfpanningen tegen den Baron BORN gevormd wierden, als mede tegen het invoeren zyner wyze van Bewerking, waren nogthans de voordeelen van dezelve, in veele gevallen, zo zeer blykbaar, dat de Keizer het volgen daarvan in zyne *Hungaarfche* Mynen beval, en den Baron, als eene belooning voor de door hem gedaane ontdekking, tien jaaren lang een derde gedeelte fchonk van 't geen uitgewonnen werd door die wyze van bewerking, en vier ten honderd van dit derde gedeelte, voor de volgende twintig jaaren. Zelfs dit beveiligde hem niet van voortaan ten doel te ftaan aan de fchigten zyner vyanden. Men wierp fteeds ftruikelblokken in den weg, om de invoering en het gelukkig flaagen van 's Mans nuttig gekeurde *ontdekking* te voorkomen, en hem zyne welverdiende *belooning* te onttrekken.

Hoewel hy, in 't laatfte gedeelte zyns leevens, veel leedt, verhinderde zulks hem niet in het voortzetten zyner Letterbezigheden. Met den Jaare 1790 zondt hy in 't licht eene Beredeneerde Catalogus der Verzameling van Fosfilia van Mejuffrouw RAAB, meest zamengefteld uit het geen hy gefchonken hadt: dit Werk, in twee Boekdeelen fraai gedrukt, werd gunftig ontvangen. Hy hieldt zich onledig met het fchryven van de *Fasti Leopoldini*, en een Mineraalkundig Werk, wanneer de dood een einde maakte aan zyn nuttig befteed leeven, en aan zyn veelvuldig lyden.

Niettegenftaande de veelvuldige en onderfcheide wegen door zyne Geneesheeren ingeflaagen, hieldt zyne ongefteldheid aan. In zulk een toeftand vinden Kwakzalvers, maar al te gereed, toegang by den Lyder; en wie is dan niet gereed om het oor te leenen aan eenen ftouten Zwetzer, die voorgeeft een onfeilbaar middel te bezitten? Een deezer gaf hem een drank, welke zeer fchielyk zyn lyden verzagtte, met de gerustftellende verzekering, dat zyne volkomene herftelling, binnen weinig weeken, zou volgen. Hy hieldt de laatfte vyf maanden zyns leevens aan met het gebruik van dit middel; zyne pynen namen met de daad af; doch zyne Vrienden namen waar, dat de opgeruimde vrolykheid, welke hem altoos bygebleeven was, hem begon te verlaaten; en dat kramp-

trek-

trekkingen zyne onderste leden aandeeden. Op den 21 July des Jaars 1791, werd hy aangetast door kramptrekkingen en koude; de eerste weeken welhaast door wryving; doch hy verloor zyn spraak. Op de volgende dagen hadt hy verscheide toevallen, tot den 28sten, toen hy zich beter bevondt; dan hy werd welhaast weder aangetast door kramptrekkingen, en onder deeze gaf hy den geest.

De Graaf BORN was middelbaar van lengte, zwak van gestel, donker van kleur, zwart van hair, en hadt breede zwarte wenkbrauwen. Geest en scherts, als mede vlugheid van bevatting, was in zyn oog te leezen, en zyn leevendig doordringend vernuft op 't geheel gelaad. Hy verstondt, behalven de geleerde Taalen, de meeste *Europische* Taalen van aangelegenheid: hy bezat veele algemeene kundigheden, die in geene verbintenis stonden met de takken van zyn Beroep.

TIMUR EN ZADIB.

Eene Oostersche Vertelling.

Ten tyde dat de Legerschaaren van den magtigen TIMUR zich, uit de woestenyen van *Tartarye*, over de vrugtbaare velden van *Indostan* verspreidden, in getal en verslinding gelyk aan Springhaanen, zag hun Opperhoofd, roemende op de grootheid zyner magt, terugge op de bergen door hem overgetrokken, en beschouwde, met genoegen, de hinderpaalen, die hy zo moedig te boven was gekomen. —— „ Door dapperheid „ en magt," dus sprak hy by zich zelven, „ brengen wy on„ ze vyanden te onder; door geduld en aanhouden worden wy „ zelfs meester van de verbaazende werken der Natuure, die „ te vergeefsch hemelhooge bergen voortbragt, om den voort„ gang te stuiten van hem, die besloten heeft te over„ winnen!"

Wanneer 's Overwinnaars hart, in deezer voege, lugt gaf aan den trots, daar in opwellende, verwoestten zyne Krygsknegten het land, door 't welk zy heen trokken, en pleegden alle die wreedheden, welke een niet wederstaan Leger den rampzaligen Bewoonderen op de deerlykste wyze doet ondervinden. Zy haalden een Wysgeer uit diens eenzaam verblyf. Hy voerde de geweldenaars te gemoet: *Brengt my tot uw Opperhoofd; laat my dien magtigen Overwinnaar zien, eer een eindlooze nagt deeze myne oogen verdonkert; misschien zullen de woorden van* ZADIB *ingang vinden by zyne ooren, en zyn hart raaken!*

De ernsthaftigheid, met welke ZADIB deeze woorden uitboezemde, hieldt het zwaard der Krygsknegten terugge. Zy bragten hem voor 't aangezigte van TIMUR; zeggende: „ Zie hier „ een oud Man, die verzogt heeft in uwe tegenwoordigheid „ te worden toegelaaten."

Myn verlangen, fprak ZADIB, *is om te fpreeken met den magtigen Scythifchen Veldheer —— hy is groot; doch zal niet weigeren de woorden der Wysheid, de taal der Ondervindinge, te hooren.* —— „ Spreek vry uit," voerde TIMUR hem te gemoete; „ een Vyand, buiten ftaat om wederftand te bieden, be- „ handel ik als een Vriend —— tree met my in deezen Tem- „ pel van VISTNOO —— Lesfen kan men niet hooren onder „ het geraas van een voorttrekkend Leger."

De ftilheid van deeze heilige plaats, ving ZADIB aan, *is gunftig aan myn oogmerk.* —— *ô* VISTNOO! *beziel uwen Vereerder met vertrouwen, om de woorden der waarheid te fpreeken voor de ooren van deezen Geleider der Heirlegers; en bereid zyn gemoed om leeringen der Wysheid te ontvangen; van welke myn tong flegts het werktuig is, om dezelve te doen hooren!* —— „ VIS- „ TNOO," hernam TIMUR, „ is geen God dien ik vereere; maar „ eene weldaad moet altoos met dankbaarheid worden be- „ antwoord. —— Indien ik voordeel trek van 't geen deeze „ Godheid ingeeft, zal deeze Tempel van myne Offeranden „ rooken."

Wat, begon ZADIB, *kon het Opperhoofd der wyduitgeftrekte velden van* Tartarye *beweegen, om de woonftede zyner Voorouderen te verlaaten, en in afgelegene Landen te zoeken, 't geen hy in zyne eigene veel beter vindt? Zyn de Landen van* Indoftan *vrugtbaarder dan die van* Scythia? *Is de melk onzer Merrjen overvloediger, of het vleesch onzer Paarden fmaaklyker, dan die des Lands uwer geboorte?* —— *Neen, verre van daar* —— *een brandende zon verfchrdeit onze velden, ons Vee geeft fchaars melk, en levert geen vleesch, waardig om den honger van een* Tartaar *te ftillen. Waarom brengt gy dan de rampen en verwoestingen des Oorlogs over de onfchuldige Inwoonders van dit Land? ten koste van het gemis van zo veele genietingen voor u zelven?* —— „ Om myn Roem te vermeerderen," antwoordde TIMUR, op een ftraffen toon; „ de zugt na Roem is de heerfchende drift „ van ons, die tot den rang van Helden verheven zyn; na „ Roem hongeren, na Roem dorften wy, en laaten voor ge- „ meene ftervelingen over, zich te bekreunen over het vleesch „ en de melk der paarden!"

Indien, was de taal van ZADIB, *de zugt tot Roem niet kan voldaan worden dan door verdelging over het Menschdom te brengen; dan zeker ware het beter die te bedwingen.* —— *Wat goeds kan 'er uit Roem voortkomen, 't welk vergeleken mag worden met de rampen, die de voldoening aan deeze zugt vergezellen?* —— „ Gy fpreekt," hervatte TIMUR, een zagter toon dan

dan voorheen aanneemende, „ gy spreekt als een Wysgeer, „ en gy wilt den Mensch maaken zo als hy moest weezen; „ dit is onmogelyk —— myne zaak is de rol van een Vorst „ te speelen, „ die den Mensch neemt zo als hy is, en die het „ Menschdom behandelt gelyk elk *hem* zou behandelen, indien „ hy dezelfde middelen in zyne magt hadt. 't Is het Noodlot, „ en het gebruik maaken van de gelegenheid, dat den Tyran „ vormt —— zy, welken het Noodlot wangunstig is, moeten „ zich onderwerpen en stille zyn!"

By BRAHMA! riep ZADIB uit; *niemand kan het Noodlot wederstaan; maar welk deugdzaam Man zal na eene gelegenheid zoeken, om over zyne Medestervelingen te heerschen?* —— „ Wees „ verzekerd," hervatte TIMUR, „ dat Deugd eene verkreegene „ hoedanigheid is. De Mensch is van natuure zelfzoekend en „ wreed; alle kinderen zyn zo —— deeze natuurlyke driften „ worden door de Opvoeding tegengegaan; allengskens bedekt; „ maar nimmer ten vollen te ondergebragt —— myn zugt na „ Roem wordt ondersteund door myne oorspronglyke driften „ van wreedheid en zelfzoekenheid, welke ik, een Vorst zyn„ de, op het ruimst en onbedwongenst kan botvieren."

Wanneer ik, door een Vorst te zyn, sprak ZADIB, *noodwendig wreed en zelfzoekend moest weezen, ô! dat dan myn laage staat altoos de myne blyve!* —— „ De Mensch," hernam TIMUR, „ bezit ook eene zugt tot Meerderheid, welke hem den „ wensch na hoogen staat en het bezitten van schatten inboe„ zemt. Van natuure zyn alle Menschen gelyk; maar de lee„ vensomstandigheden hebben u in eenen stand geplaatst, wel„ ke het beteugelen der begeerten vordert; my in eenen stand, „ waar in ik dezelve vrylyk kan opvolgen. —— Konden wy „ onze leevensstanden verwisselen, wees verzekerd uwe Drif„ ten zouden zich, op 't eigen oogenblik, dat die hinderpaal „ was weggenomen, uitbreiden, en gy zoudt dan weezen ge„ lyk TIMUR thans is."

Kan een Aardworm trots weezen? sprak ZADIB, met een diep gehaalde zugt; *Wat is de Mensch, dan een Stofdeeltje? 't is door Deugd alleen dat hy iets beduidend wordt. Als ik dit overdenk, schuw ik met afgryzen de eerste aannadering des Hoogmoeds, en beef ik terugge op het bedenken van het snood beginzel, 't welk zyne voldoening zoekt in het leed en den rampspoed der Medestervelingen.* —— „ Noem geen Overwinnaar wreed," zeide TIMUR, met eenige scherpheid, „ hy is enkel *een Mensch* „ —— hy is in de gelegenheid gesteld om zyne Natuur on„ bewimpeld te vertoonen, en maakt des gebruik. De Wyze „ is in 't eene geval meer, in een ander minder, dan een „ Mensch. Hy is meer, in zo verre hy by de gaven der Na„ tuure de verkreegene bekwaamheden gevoegd heeft; hy is „ minder, in zo verre hy zyne natuurlyke Driften wederstreeft „ en te-onder houdt —— maar zy worden zo diep niet te on-

„ der gehouden, of zy zyn wel weder op te roepen; wanneer zy niet zelden met een verdubbelde kragt te voorschyn treeden, en de ydelheid toonen van alle zo dikwyls uitgeboezemde hoogvliegende gedagten!"

Zy zyn voor altoos by den waaren Wysgeer te onder gebragt! viel ZADIB den Prins in de reden. De drift, waar mede ZADIB dit zeggen uitte, veroorzaakte eene kleine tusschenpoozing in dit zedekundig onderhoud, waar in geen der Partyen het scheen te zullen gewonnen geeven. In 't einde brak TIMUR het zwygen af, wendde zich met veel betoons van goedgunstigheid tot ZADIB; zeggende: „ ZADIB, uwe goede hoedanigheden zullen „ niet langer in het donkere der vergetelnisse begraaven blyven —— gy zult myn Vizir weezen —— 't zy voortaan „ *myn* werk te onder te brengen, en het *uwe* te regeeren."

Onwaardige als ik ben, betuigde ZADIB, terwyl een gloed van vergenoegen hem ten oogen uitstraalde, *om zulk eene Eere te ontvangen, zal nogthans uw Slaaf zyne uiterste poogingen inspannen, om de pligten, aan zo hoogen Stand vast, te volbrengen.* —— „ Houdt gy wel in 't ooge," voegde TIMUR hem toe, „ dat, hoe „ hooger Eerepost men bekleedt, de verzoeking tot Ondeugd „ des te sterker wordt? Gy zyt thans in laagen staat, arm, en „ deugdzaam; maar, wanneer gy de tweede plaats in myn Ryk „ zult bekleeden, loopt gy gevaar, om groot, ryk en ondeugend te worden."

Die Wysbegeerte, hernam ZADIB, *welke ik my, van myne vroege jeugd af, heb eigen gemaakt, zal my schootvry stellen voor de eerste verlokzelen tot Ondeugd —— bekleed my met den mantel der Waardigheid, en hou u ten vollen verzekerd van myne wilvaardigheid om uwe hooge bevelen te volbrengen.*

„ ZADIB," sprak TIMUR, op een volernstigen toon, „ gy „ moet nu ten vollen overtuigd weezen, dat oorspronglyke „ hoogmoed, en een wensch om aanzienlyk te worden, in „ uw binnenste schuilt, en nimmer geheelenal was uitgerooid „ —— dat uwe Deugd een kunstgewrogt is, 't welk wykt „ voor de oorspronglyke indrukken der Natuure. —— Doch „ waartoe meer woorden gebruikt. —— Uw hart draagt getuigenis van de waarheid myner stellinge; want de blos der „ bewustheid verft uwe wangen —— geen wederspraak meer. „ Ik wil u niet in gevaar brengen om te verliezen 't geen gy „ u met zo veel moeite hebt aangewend; de Natuur-Mensch „ zou welhaast weder te voorschyn komen — gy aanschouwt „ hem in *my*. —— Gaa in vrede na uw kluis —— gaa daar „ heen, en blyf deugdzaam; maar laat my ongemoeid aan het „ hoofd myner zegepraalende *Tartaaren* voortrukken, tot dat „ ik den roemryken naam verwerf: *de Overwinnaar der Wereld!*"

ANECDOTES, DE ONLEERZAAMHEID DER VOLKEN BETREFFENDE.

Daar is een zekere voortgang in de Befchaafdheid, welken de Wysgeer, die de Gefchiedenis des Menschdoms befchouwt, zo als dezelve in de fchetzen der Volkszeden voorkomt, niet onopgemerkt zal laaten. —— 's Menfchen geest heeft zyne Omwentelingen, als 't ware, op onderfcheidene Tydperken. —— Geen fterker voorbeeld is hier van voorhanden, dan de verfchillende denkwyze der *Franfchen* in de voorgaande en in de tegenwoordige Eeuw, ten aanziene van het Staatsbeftuur. —— Zo groot was derzelver verknogtheid aan het willekeurig Koninglyk Oppergezag, zo groot hunne blinde en belachlyke verknogtheid aan den Souverein, niet als de Vader des Volks, maar als de God, dien zy aanbaden; dat men wel zeer mag twyfelen, of zy eene Vrye Staatsgefteltenisfe, ware hun die toen aangeboden, zouden aanvaard hebben.

Dit is ook het geval met andere Volken geweest, die, ten opzigte van hunne begrippen wegens Volksgeluk, de wonderlykfte verkeerdheid van verftand of gedrag hebben aan den dag gelegd. —— In de voorgaande Eeuw droeg de Gemeente en de Geestlykheid in *Deenemarken* uit zich zelven hunne Vryheden aan den Koning op, om zich wegens de Edelen te wreeken.

In andere Landen ontmoeten wy desgelyks, te onzer verbaazing, eene laaghartige voorkeuze der Slaavernye gegeeven. De *Capadociers* weigerden de Vryheid, toen dezelve hun door de *Romeinen* werd aangeboden, en vorderden van den Raad eenen Koning; zeggende, gelyk eertyds de *Ifraëliten* tot SAMUEL: wy willen een Koning over ons hebben.

Zulks was het geval der Boeren in *Lyfland:* zy zyn Slaaven der Edellieden, die hun op het ongenadigst plaagen. STEVEN BATORI, Koning van *Poolen*, medelyden hebbende met hunnen ongelukkigen ftaat, boodt aan, hun van die wreede Tyranny te ontheffen, en, in ftede van de zwaare Stokflagen, eene ligte Geldboete op te leggen. De Boeren konden met geen geduld eenen voorflag hooren, ftrekkende om eene zo oude en eerwaardige gewoonte af te fchaffen; en verzogten den Koning op het onderdaanigst, „ dat het hem mogt behaagen, geene Nieuwigheden in te voeren!"

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Nergens is men gelukkiger, dan waar men vredig en gerust de Deugd mag hulde bewyzen — waar men ongestoord zyne bezittingen mag behouden, en de ondeugd niet zegeviert over den goeden. Overal, waar men zich op de bevoordering van Deugd toelegt, daar voert het kwaad zyne verderfelyke heerschappy niet in; —— maar overal, waar het tegendeel plaats grypt, daar loopt alles gevaar. De Deugd kan nimmer onderdrukt worden, zonder een algemeene schadelyding en gevaar van verderf: —— en de Ondeugd kan niet algemeen zegevieren, zonder dat men gevaar loopt van een algemeen verval en eene geheele omkeering van zaken te moeten vreezen. —— Hier ziet men doorgaans de ongelukkige beginzels van verval aanvangen, waar de Ondeugd de overhand begint te nemen, en de stoutheid heeft om de Deugd te vervolgen, en hare heerschappy over dezelve uit te breiden.

Indien de mensch goede en gelukkige beginselen bezit, uit welke hy werkt, en naar welke hy zyne bedryven regelt, gronden die uit de Deugd hunnen oorsprong nemen, zulk een mensch kan veele aangename levensdagen hebben, zelfs alschoon hy somtyds te worstelen heeft met tegenheden en wederwaardigheid. —— Het genoegen te hebben, van zich zelven, zonder vrees of eenige rilling, rekenschap te kunnen afvragen, en tegen zich zelven te durven zeggen: „ Hoe heb ik myn tyd besteed? heb ik aan de bestemming van mynen Schepper, met my in de zigtbare waereld aanzyn te schenken, beantwoord? —— Een mensch, die zich zelven gerust deze vragen doen kan, zonder van schaamte te blozen, of te schromen, dat zyn gewisse hem zal antwoorden: Gy hebt uwen tyd als een dwaas schandelyk misbruikt —— en in geenen deele beantwoord aan de groote bestemming van uwen alwyzen en goedertieren Schepper: —— Maar die integendeel dit troostryk antwoord ontvangt: Gy hebt alle uwe vermogens aangelegd, om uwen tyd wel te besteden, om dien aan te leggen ten uwen nutte, en tot voordeel van uwen Evenmensch —— gy hebt, zo veel in u is, tragten te beantwoorden aan de hooge bestemming van uwen grooten Schepper. —— Is er dan nog zo veel onvolmaaktheid in uw werk, zo dat gy van schaamte zoudt moeten blozen, als gy hier eene vergelyking maakte tusschen dit uw werk en het Volmaakte; — denk dan, dat dit laatste hier op aarde geen plaats grypt: maar eerst eenen aanvang zal nemen, als gy zult zyn overgevoerd aan gene zyde van de doods-Jordaan in de zalige gewesten der Eeuwigheid. —— Zulk een mensch, die dat doen kan, zulk een mensch kan

kan by zoortgelyke troostelyke overweging onmogelyk ongelukkig wezen. —— Hy smaakt eene gerustheid, eene vergenoeging in den geest, eene vrede der ziele, die hem, zelfs in het midden van rampen en tegenheden, nog kan doen juichen, en den weg zynes levens vrolyk kan doen bewandelen; alschoon het pad, dat hy te betreden heeft, met eene menigte doornen moge bezaaid zyn. —— Hy wandelt blymoedig en gelaten voort, verzekerd, dat dit leven, de tyd der beproeving, eerlang zal afgewisseld worden met een leven, waar geene moeite of verdriet meer plaats grypt, maar eene stoorelooze zaligheid, die eeuwig zal duuren.

Hoe vele — hoe oneindig vele zyn de aanlokzelen der wereld, en derzelver verleidende begeerlykheden. —— Zy lokken gestadig den mensch, die, door derzelver schynschoon bedrogen, zich laat verleiden, en, aan hare lonken en vleitaal gehoor leenende, de betragting zyner pligten vergeet, en het pad des verderfs bewandelt. — Al de kragt, welke de Deugd op het gemoed van zulk een doet, is gewonelyk ydel, en niet vermogend om de aanlokzelen der wereld te kunnen weerstaan: — en schoon men zelve ontwaar word, dat ze de ketens van slaverny smeden, om den mensch in te boejen; men geeft zich nogthans vrywillig in deze banden; en met voorbedagten rade word men een Slaaf; een Slaaf, die, alle zyne vryheid verloren hebbende, zich verbindt aan de zonde en derzelver dienstbaarheid. Het is toch geenzins een bewys van vryheid, al te doen wat men wil, in alles zyne bedorven neigingen den teugel te vieren, en die op te volgen: maar dit is de ware vryheid, te doen wat billyk is, te doen wat wy aan God, onzen Evenmensch en ons zelven verschuldigd zyn.

De aarde is eene ryke Baarmoeder — hoe mild is zy niet om uit haren schoot alles voort te brengen, terwyl zy inwendig vervuld is met ryke schatten — nogthans is de aarde in zich zelve eene stof, welke zich niet bewegen, niet roeren kan; zonder eenen Opper-Bestierder, welke beweegt en doet werken, is alles op den aardbodem onbeweeglyk, niets kan zich roeren, maar de stof zoekt volmaakte rust, en kan zich, in de daad, niet langer bewegen dan tot zo lang als de kragten van den beweger duuren; want zo dra deze uitgewerkt zyn, gaat alle stof tot hare gewone werkeloosheid over, en keert weder tot de vorige rust. Waar van daan komt het dan, dat de aarde alle dingen voortbrengt, dat ze niet slegts ryk is inwendig, en aldaar onberekenbare schatten bevat en opgesloten houd: maar dat zy op hare oppervlakte nog oneindig ryker is, en meer in zich bevat. —— Haar oppervlak levert een overvloed, een rykdom op van zaken, die niet zyn op te zommen. Hoe vele

le zoorten van bloemen, kruiden, boomen en vrugten worden 'er uit haren boezem niet voortgebragt! —— Hier moet het opmerkzaamst verstand versteld en verbaasd staan. Hier wast het onkruid tegelyk op met de Tarwe; de schadelyke distel wast in denzelfden grond, waar in het heilzaamst kruid groeit; zy staan naast elkander, en worden beide door dezelfde moeder onderhouden. Ondertusschen, heeft de aarde eene scheppende kragt? bezit zy het vermogen om uit zich zelve te werken, en onderscheiden Wezens voort te brengen? —— Niets van dit alles —— het aardryk blyft onvrugtbaar, tot zo lang dat hetzelve zaden in zynen schoot ontvangt, welke daar gekoesterd, uitgebroeid, en door de verschillende Lugtdeeltjes zodanig in werking gebragt worden, dat zy zich ontwikkelen, en tot planten, boomen, kruiden of gewassen, opgroejen, alle naar hunnen byzonderen aart of natuur. —— Dan alle deze werkingen hangen te zamen af van den eenigen Werker, den Eersten en Opperbeweger van alles, dewyl alle werkzaamheid ophoudt, *als deze eerste Werkmeester zyne hand te rug trekt, en ophoudt met bewegen.* —— Wie is het die uit éénen *grond het welriekende* Marjolein doet uitspruiten, en *de stinkende*, de walglyke Cicuta voortbrengt? — Wie verspreidt *de* aangenaamste geuren in den welriekenden Hyacint, daar inmiddels in deszelfs bol of kruid niets aangenaams gevonden word? — Wie heeft in den Akel, in deszelfs kiem, alle de kragten van den sterken Eik opgesloten, die, wanneer hy zich in het aardryk ontwikkelt, tot eenen boom opwast, welke de felste, de geweldigste stormen verduuren kan? — Het is alleen de Hand des Almagtigen, die den Hemel uitspande *als* een dunne doek — die sprak: daar zy licht, en daar was *licht!* —— *God, de Schepper* van 't Geheelal, die *Hemel en Aarde met dezelver Volheid* heeft voortgebragt.

Wie wys is zoekt de Weetenschappen op, hy heeft ze lief, hy bemint ze, en verfiert zyne ziel met de edelste gaven; maar de dwaas bekreunt zich der Weetenschappen niet. Hy is lui, en zyn welgevallen is aan de ydelheden.

C. v. d. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BEDENKINGEN OVER DEN GODSDIENST VAN ONZEN TYD.

Arist! ons bygeloof nam slechts een' andren keer.
Men dweepte als Godgeleerde en nu als Wysgeer weêr.
Eerst scheen de Reden van de Deugd byna gescheiden;
Nu poogt men heel een Volk door haar alléén te leiden.
Eerst klonk men boei aan boei; nu weert men elken band —
Ach! altyd stelsels, Vriend! en nooit gezond verstand!

R. FEITH.

Godsdienst, onder de eene of de andere gedaante, heeft men, in bykans ieder gedeelte der bekende Wereld, voor een stuk van *Volksbelang* gehouden. Misschien is dezelve thans niet min zodanig, dan in eenige voorgaande Eeuwe; doch, naar gelange de kundigheden meer wyd en zyd verspreid zyn geworden, heeft men eene nieuwe wyze van denken ingevoerd, welke haare uitwerking op den Godsdienst gehad heeft.

Heden ten dage schynen veelen van de bekwaamste Schryvers over dit Onderwerp den Godsdienst niet te beschouwen als een Onderwerp, 't welk *verbetert*; maar als een, dat *verbeterd* moet worden; niet als het voortbrengzel der Wysheid, die van boven is; maar van de Menschlyke Rede; niet als het Geloof ten grondslag hebbende; maar als de uitkomst van zekere bewysredenen, en de byeenvoeging van eenige denkbeelden.

Geene Weetenschap laat zulk eene verscheidenheid van begrippen toe als de Godsdienst. In de *Regtsgeleerdheid* hebben wy 't geen bepaald en vastgesteld is omtrent zeker stuk; in de *Geneeskunde* gaat men op genomene proeven af; in den *Landbouw* raadpleegt men de lessen der veelvuldige ondervinding. Maar, in den Godsdienst, is, naar veeler begrip, niets zeker dan 't geen de Zedekunde der oude Wysgeeren aan de hand geeft; niets

„ wat goed is en wel luidt". dan de betragting der gezellige Deugden.

Naa dat een reeks van Godgeleerden en Wysgeeren, met eenen gelukkigen uitſlag, de ſtellingen van eenen HERBERT, eenen HOBBES, eenen TINDAL, eenen SHAFTESBURY, en meer anderen, beſtreeden hebben, zyn 'er anderen opgeſtaan, wier doel geenzins ſchynt om de zegepraal der eerstgemelden te vergrooten, om den vyand van den Godsdienst weder op het openbaar ſlagveld te ontmoeten; maar den Ongeloovigen op eene vriendlyke wyze te gemoete te treeden, de ſterkten, hem ontweldigd, over te geeven; en door eene ſoort van ſchikking, nieuw in haaren aart, en ſchynbaar van eene allervriendlykſte ſtrekking, de geheele wereld tot *één* Godsdienst-ſtelzel te brengen, meer geſchikt naar de verfyning deezer Eeuwe, en van eenen aanleg om een algemeene Volksgodsdienst te worden. Veel, *zeer* veel, van 't geen, eenige jaaren geleden, begreepen werd *weezenlyk* tot den Godsdienst te behooren, heeft men opgegeeven. De Godsdienstyver van ieder hoofd voor hoofd is thans de yver van een party; een nieuw ſlag van ſpreekwyzen heeft men ingevoerd, die al de kragt van bewys hebben. Men bedient zich van eenige woorden en uitdrukkingen, die, om zo te ſpreeken, als een toverroede werken op de algemeen heerſchende begrippen.

Het erkende oogmerk veeler Schryveren heden ten dage is om den Godsdienst tot de oude en oorſpronglyke Eenvoudigheid te rug te brengen: een oogmerk, buiten twyfel, zeer pryswaardig en van de hoogſte aangelegenheid; want veelvuldige misvormingen zyn 'er ingeſlopen, en eene ontelbaare menigte misbruiken is, als 't ware, door het tydsverloop geheiligd. Maar de begrippen, aangaande dit ſtuk gekoesterd, laaten zich niet gemaklyk overeenbrengen met het berigt, 't geen wy kunnen verkrygen van de Eenvoudigheid des *Christendoms* in de egte en oude gedaante. Moet egter van ieder erkend worden, dat wy het beste geſchiedkundige verſlag deswegen aantreffen in de verhaalen der vier Euangelieboekeren, dan ontdekken wy daar veel meer, dan 't geen beſtaanbaar ſchynt met het geen men hedendaagsch die Eenvoudigheid noemt. —— Het lydt geen twyfel altoos, of wy vinden, in die oude Oirkonden, dat de Godsdienst van het Euangelie een Godsdienst was van het Hart, zo wel als van het Verſtand; een Godsdienst, die van Geloof

loof veelvuldig spreekt, en 't zelve als den grondslag voordraagt; een Godsdienst, die het Geloof vordert in dingen die wy niet ten vollen begrypen. Maar het Geloof wordt by zommigen dier Vereenvoudigeren geheel buiten gesllooten; en beroepen zy zich geheel en al op de Rede, niet alleen in die gevallen, waar in dit edel vermogen, die straal der Godheid in 's menschen binnenste, volstrekt en noodwendig te passe komt; maar ook in zodage, waar in men zich daar op niet kan beroepen. „ By „ hun," om hier de woorden te bezigen van Dr. CAMPBELL, „ wordt de Rede gehouden voor de maatstaf der „ Waarheid, terwyl dezelve oorspronglyk niets anders „ is dan de toetssteen der baarblyklykheid; en in de twee„ de plaats alleen de maatstaf der waarheid."

Van den Godsdienst alles af te weeren, wat strekt om den opgang en invloed van denzelven te stremmen — af te weeren alle overtollige byvoegzels, door Bygeloof en Geestlyke Dwinglandy, helaas! met zulk een overmagt, zints eeuwen, ingevoerd — af te weeren alles wat strekt om die zuivere bron te beroeren en te bederven, is eene allerloflykste pooging der hervorminge, waar aan elke Waarheid- en Godsdienstvriend gereedlyk de hand moet leenen. —— Maar den Godsdienst te brengen tot eene Eenvoudigheid, welke niet steunt op het oorspronglyk Stelzel des *Christendoms*; eene Eenvoudigheid zonder kragt, zonder aandrang, welke niets heeft dat uitlokt, overtuigt, en gerustheid schenkt, dit zeker, indien zulks het doel is van eenige Schryveren, gaat zwanger van zeer schadelyke gevolgen, welke zy of niet kunnen, of niet willen zien, of, die ziende, erkennen. —— Het is eene uitgemaakte zaak, dat deeze zogenaamde vereenvoudigde kragt- en klemlooze Godsdienst, met andere oorzaaken van Ongeloof, medewerkt om het getal grootlyks te vermeerderen van de zodanigen, — niet die zich tegen den Godsdienst aankanten, of om denzelven te bestryden de pen voeren; maar die omtrent den Godsdienst volstrekt onverschillig worden. Zy koesteren geene Hoope daar op gegrond; zy worden door geene Vreeze, daar uit voortspruitende, ontrust.

Godsdienst, of 't geen de menschen in 't algemeen, geduurende de twee laatste Eeuwen, met naame, verstaan hebben dat Godsdienst was, heeft, aan den eenen kant, zeer veel geleden door de traagheid en verwaarloozing

van dat gedeelte der Geestlykheid, wier ryke inkomsten hun verhieven boven de pligten van hun beroep, — en, aan den anderen kant, door eene schoonschynende Wysbegeerte, welke zich naauwlyks boven bespiegeling verheft, en niet verondersteld kan worden invloed op de betragting te hebben; want dezelve schynt veeleer daar uit voort te spruiten. Wie de eenvoudigste pligten van den Godsdienst al te lastig vindt, die geen yver in zynen boezem gevoelt, en denzelven nooit opwekt; wie hebbelyke Godsvrugt beschouwt als een bestendig terug houdend middel om meer geliefde najaagingen voort te zetten, zal altoos reden van verschooning en ontslag vinden, in de eigengevormde Stelzels van Godsdienst, die hem met zichzelven bevredigen, zyne daaden met zyne begrippen, of zyne begrippen met zyne daaden, doen overeenstemmen. Zyne kundigheden, mag ik het zo uitdrukken, geeven hem licht; doch geen warmte; zyne Wysbegeerte is schitterend; doch niet in staat om de koude des onheils te verwarmen, of de hardheid der ondeugd te doen smelten.

Het woord *Godsdienst* behelst in zich iets verbindends, iets verpligtends; een kragt waar tegen wy ons niet verzetten, en een invloed dien wy niet wederstaan mogen. De Godsdienst ontleent zyn magt van den grondslag op welken dezelve gebouwd is, de bevordering van het Geluk des Menschdoms. Dit is het eenig doel en eindoogmerk van den Godsdienst; niets, wat ter bereiking daar van te kort schiet, mag den naam van Godsdienst draagen; en alles, wat verder gaat, wordt met regt Bygeloof geheeten. —— De Godsdienst is geschikt om alle die hinderpaalen tegen Gelukzaligheid weg te weeren, welke dwaasheid en ondeugd zo ligt doen ontstaan, en die gereedheid om onszelven nadeel te doen, door een misnomen en verkeerd bejag van ingebeeld vermaak. —— De Godsdienst werkt op het hart en de genegenheden. —— De Godsdienst weert die bekrompenheid van verlangens, welke het Geluksbejag bepaalt tot het louter zinnelyke en het voldoen onzer laagste neigingen; daar dezelve onze denkbeelden wegens de waardigheid der menschlyke Natuur uitbreidt, door ons een vooruitzigt op geluk te openen, 't welk onbegrensd is, eene voldūuring van bestaan in zuiverheid en vrede. —— De striktste bepaalingen van den Godsdienst kunnen, overzulks, niet ondraagelyk ge-

gekeurd worden; dewyl zy met de belôoningen in geene evenredigheid ſtaan. —— Met één woord, Godsdienſtige gevoelens worden in eenzaamheid gebooren, groeijen door overdenking aan, en worden eene hebbelykheid des harten, zo wel als van het verſtand. De Godsdienst is onkundig van zich naar voorkomende gelegenheden van aardsch belang te ſchikken. Welgeregeld *Oordeel* moet de handelingen, uit dit beginzel voortkomende, billyken; doch het grootst *Vernuft* is ſoms niet in ſtaat om dit te bevatten of te gevoelen.

Maar, ſchoon het beginzel van Godsdienst algemeen, en algemeen verbindend, behoort te weezen, weet men het heden ten dage te ſchikken en te plooijen naar de losbandigheid der tyden. Een gedrag niet in 't oog loopend ſlegt, eene geaartheid niet ongezellig, eene bywooning van den openbaaren eerdienst by gunſtig zich voordoende gelegenheden, ſchynt de geheele omvang te weezen van 't geen, als een *Pligt*, den Godsdienſtigen Man wordt afgevorderd.

In dit zo beknopt ſtelzel van Pligt is een beginzel, waar op men ten ſterkſten aandringt; het *vermyden van Schynheiligheid.* Waardig is dit ſtuk om 'er kortlyk op ſtil te ſtaan. By veelen beſtaat alles wat groot en goed is in openlyk te handelen; en Geveinsdheid is de éénige Ondeugd, algemeen gewraakt, en waar tegen alle voorſchriften ſtaan aangekant. —— Wanneer Geneesheeren Geneesmiddelen tegen de lichaams-ongeſteldheden voorſchryven, ſchikken zy dezelve naar de kwaal met welke de Zieke behebd is, of die men onderſtelt dat hem ſchort; doch nooit rigten zy hunne voorſchriften in tegen eene kwaal, waar van zich geene verſchynzelen hoegenaamd opdoen. Natuurlyk en oordeelkundig, in de daad, is deeze handelwyze; doch men wykt daar van af in het geneezen van de kwaalen der ziele. Indien 'er ooit een tyd ware, waar in de Schynheiligheid zo weinig voorkwam, dat dezelve bykans onzigtbaar mogt heeten, het is heden ten dage. De Zeden van geene Eeuw, ons bekend, evenaaren onze Eeuw in openhartig vertoon van 't geen men is; zommigen zouden misſchien zeggen, dat dit tot in het onbeſchaamde loopt. Algemeene ondeugden en ongeregeldheden werden nimmer zo openlyk gepleegd, zo openlyk gekend. By zommigen, en helaas! by veelen, is 'er geen grooter bewys van *Geest* te bezitten, en 'er voor uit te komen wie men is, dan eene openbaare ten toon ſprei-

 ding

ding van ondeugden, die de ziel verlaagen, en dwaasheden, die den mensch tot schande strekken. *Men is zo zeer op zyne hoede, om alles, wat naar Geveinsdheid, of Schyndeugd, zweemt, te vermyden, dat men openlyk spreekt van buitenspoorigheden, welke men nooit pleegde; roemt op schandelyke verbintenissen, die men nimmer aanging, en pocht op schennisfen, tot welker volvoering men van natuure onbekwaam is.* —— Het in agt neemen van openlyke welvoegelykheid, de pligt om een goed voorbeeld te geeven, en niet voorbedagtlyk veragting over Godsdienst en Deugd te brengen, maaken geen gedeelte uit van het heerschend stelzel der Zedeleere, mag het anders dien eerwaardigen naam draagen.

Het komt my, overzulks, onbegrypelyk voor, waarom men tegen het vertoon van Godsdienstigheid uitvaart, en zich tegen Geveinsdheid wapent, *als tegen een algemeen heerschende Ondeugd! Brandt het vuur van Godsdienst-yver zo sterk, dat het moet verdoofd worden? Is het algemeen gelaad der zeden, heden ten dage, zo heilig, zo naar het overgedreevene aan dien kant zweemende, dat het noodig zy waakzaame voorzorge te gebruiken tegen zwaargeestigheid uit Godsdienst-begrippen spruitende?* —— In de daad, eene raadgeeving van dien aart komt heden niet te passe, en is althans verre van algemeen dienstig te weezen. Men heeft tyden beleefd, waar in dezelve beter mogt gelden.

In de tegenwoordige gesteltenis der Zeden komt het ons voor geheel overboodig te zyn aan te dringen op eene grootere openhartigheid ten deezen aanziene. En mogen wy hier by aanmerken, dat men, de verdiensten van den Geveinsden en den openbaaren Snoodaart tegen elkander opweegende, de schaal ten voordeele van den eerstgemelden zal zien overslaan. Hy heeft eenig ontzag voor het denkbeeld van Deugd; de inwendige bewustheid van verpligting daar toe niet geheel te ondergebragt, en slaat nog eenigzins agt op het geluk der gezellige zamenleeving. De openbaar Godlooze daagt deugd en deugdvrienden uit, en spreidt, door de kragt zyns voorbeelds, verwoesting rondsom zich heenen.

De dwaaling ten aanziene van den Godsdienst, in den hedendaagschen zo algemeenen vorm gegooten, bestaat hier in, dat dezelve zich bepaalt tot eenige weinige Zedepligten met welvoegelykheid in agt genomen, en een uit-

uitwendig Gedrag, 't geen niet als ongeschikt en ongeregeld voorkomt; maar dit alles wordt, onafhanglyk van allen Godsdienst, van ons gevorderd, en stemt zamen met ons gemak, met onze rust, met ons tydlyk belang. Het is geenzins in gevolge van zulk een Stelzel, 't welk niet meer mag heeten dan een kleine verbetering van de *Heidensche* Wysbegeerte, dat wy verhevene Zielen kunnen verwagten, die verhevene Deugden volbrengen. Het is een eenvoudig plat betreeden pad, waar op men geene groote en verhevene voorwerpen aantreft, niets vindt dat de ziel verheft. Dat pad te bewandelen is goed, is noodzaaklyk, en kan 'er gevolglyk weinig verdiensten in steeken.

In 't kort, indien de Godsdienst, zal dezelve aanneemelyk zyn voor lieden deezer Eeuwe, in zulker voege gewyzigd en tot louter zedelyke stellingen terug gebragt moet worden; heeft de Godsdienst niets dat naar *Gelooven* zweemt: dan was 'er geene Openbaaring noodig geweest om de Menschen wyzer en beter te maaken; dewyl men slegts noodig gevonden heeft dit weinige uit de Christlyke Openbaaring te ontleenen. Waarlyk zy, die, door zulke ongepaste toegeeflykheden aan de neigingen eener verdartelde Eeuwe, het Ongeloof met een dun bekleedzel van *Christendom* overtrekken, zouden zeker hun doel onmiddelyker bereikt, en tevens opregter gehandeld hebben, hadden zy de Aposteis, door DIOGENES LAËRTIUS vermeld, volmondig aangepreezen, en de Brieven van Apostel PAULUS voor die van SENECA verwisseld.

Dan, daar wy, aan 't hoofd deezer Bedenkingen, de zo veel waarheids behelzende en op dit onderwerp voegende Dichtregels van den Burger FEITH, uit diens treffend Leerdicht, getyteld *aan Aristus*, gesteld hebben, sluiten wy dezelve gevoeglyk met de daar op volgende schoone regelen.

Kom, dat men Wysgeer zy, een trotsch gezwets verachte,
En van zyn' God alleen een duurzaam heil verwachte!
Ach, zo voor 't menschlyk hart, door zo veel noods geknaagd,
't Alleen met recht den naam van Wysbegeerte draagt,
Wat hier zyn prys verheft, en, in een moeilyk leven,
Ons by den minsten ramp het reinst genot kan geven,
Het aanzyn zegen maakt, jeugd, bloei, en kracht verlengt,
En ons ons groot verschiet geduurig nader brengt;

Dan juiche 't Menschdom, valle aan Jesus voeten neder,
En vinde 't waar geluk, zyn deugd en grootheid weder;
Dan lagcht in Jesus leer, bevat in luttle blaên,
De waare Wysbegeerte ons van den Hemel aan! .
ô Wie haar kent en volgt met een eenvouwig harte,
Wat wint zyn ziel in rust, wat spaart zyn geest zich smarte!
Hoe menige onweêrswolk dryft zyne cel voorby!
Hoe kalm verryst zyn deugd, zyn heil, en zyn waardy!
Hoe zorgloos kan zyn hart hier elk genoegen smaaken!
Hoe vreedzaam is zyn dood, hoe zalig zyn ontwaaken! —
Wat troost bragt Wysbegeerte in duizend stelsels voort?
Wat biedt ze aan 't hart, dat lydt, en dan geen schim bekoort?
Een waterlooze wolk! een berg van donkre boeken!
Is 't ligt, de waarheid in dien doolhof op te zoeken?
Wat al spitsvondigheên zyn in haar leer verspreid!
Hoe luttel wysheid, en hoe veel onzekerheid!
Hier wreed te leur gesteld, wordt daar ons hart bedroogen.
Wat gistren waarheid scheen, verklaart ze morgen logen.
Ach! altyd met zich zelve in harden wederstand,
Was 't eerst *Descartes*, toen weêr *Leibnits*, heden *Kant!*
Al wat ze ons weidsch belooft, of we in haar schriften eeren,
Kan Jesus Godsdienst ons volmaakter, korter leeren.
Hy mist eene ydle praal, maar treft altyd zyn doel;
Verheft myn reden, staaft myn zedelyk gevoel,
En blyft, waar Wysbegeerte en trotsche grootspraak zwichten,
Myn nood verzachten, en myn eenzaam pad verlichten!

AANMERKINGEN OVER DE BESTE HULPMIDDELEN TEGEN EENIGE VERGIFTEN, INZONDERHEID TEGEN DE ZODANIGE, DIE, ALS GENEESMIDDELEN GEBRUIKT, IN EENE TE GROOTE GIFTE ZYN GENOMEN. Door Dr. SAMUEL HAHNEMANN.

1°. Tegen de nadeelige werkingen der *Campher*, in eene te groote menigte gebruikt, is niets vermogender, dan het *Heulzap*. Een Meisje van vyf jaaren had eene voor haare jaaren zeer sterke gifte van *Campher*, te weeten van acht of tien grein, doorgeslikt. Ongeveer tien minuten na dat oogenblik wierd zy bleek, en kort daarop machteloos, spraakeloos, en zonder bewustzyn; haar hoofd wierd op de rechter schouder getrokken; terwyl het overige lichaam geheel slap was. Zomwylen wierd

wierd zy aangedaan door ſtuipachtige beweegingen in de armen. De oogen draaiden zich buitenwaards. Het ſchuim ſtond haar op den mond, en de adem was naauwlyks beſpeurbaar.

Toen het kind in een warm bed gebragt was, ſcheen het wat te bekomen; men deed het toen een ſterk aftrekzel van Coffy doorzwelgen; doch dit was olie in het vuur, en alle toevallen verergerden. 'Er volgde nu eene hevige braaking, in welke het grootst gedeelte der doorgeſlikte *Campher* wierd overgegeeven. Doch dit bragt geen de minſte beterſchap by; ſchynende de worſteling met den dood, van oogenblik tot oogenblik, toe te neemen.

Ik goot haar vier druppen Tinctuur van *Heulzap* in den mond, zonder dat ik beſpeuren kon, dat zy wierden doorgeſlikt. Daar ik echter, na verloop van eenige minuten, eenige beterſchap meende te beſpeuren, voer ik voort, met van tyd tot tyd eenige druppen van dat middel toe te dienen, meerendeels door middel van clyſteeren, dewyl het middel, door de verhindering der doorſlikking, zonder uitwerking, weder uit den mond liep. Ook voldeed dit ten vollen aan het oogmerk; want toen het kind ongeveer twee greinen *Opium* op deeze wyze gebruikt had, (eene gifte die voorzeker in een zo jong meisje anderzins doodelyk zou geweest zyn) was het geheel geneezen, zonder aanwending van eenig ander middel. Een geruste ſlaap van ettelyke uuren, verzeld met een overvloedig zweet, deed het kind zyne voorige vrolykheid weder bekomen.

Onder anderen was in dit geval aanmerkelyk, dat de Coffy, het kragtigst tegengift tegen het *Heulzap*, gelyk wy elders beweezen hebben, de toevallen zo geweldig deed toeneemen; terwyl de anderzins te vreezene nadeelige werking der Heulzaps-tinctuur, by eene zo aanmerkelyke gifte in zulk een jong voorwerp, door de tegenwoordigheid der *Campher* wierd voorgekomen.

2°. De te hevige werking der *Arnica* wordt het best verholpen door middel van *Azyn*, gelyk blykt uit het volgende geval. Een Man van eene zeer gevoelige geſteldheid, in het best van zyn leven, nam, by gelegenheid eener heerſchende *Influenza*, om eene geweldige, denkelyk uit die oorzaak ontſtaane, Hoofdpyn weg te neemen, zes greinen *Arnica*-wortel in; eene gifte, die hy zeer gering rekende, om dat hy dit middel voorheen in Herfst-

koortzen wel eens, tweemaal 's daags tot vyftien of zeventien greinen, gebruikt had. Ras bespeurde hy, na eene geweldige koude, eene onuitspreekelyke benaauwdheid, duizeligheid, hartklopping, en meer andere toevallen, die door de verdoovende Vergiften, als *Cicuta* enz., pleegen veroorzaakt te worden. Ondertusschen kreeg hy een byzonderen trek tot Azyn, en bespeurde ras eene merkelyke beterschap, na deszelfs gebruik, voornaamelyk met alle seconden daarvan een klein slokje door te slikken, waar door hy van alle de vermelde bedenkelyke toevallen in een half uur tyds verlost wierd. —— 'Er bestaat mogelyk geen geneesmiddel, waar van de giften, naar maate der aanwezende lichaamsgesteldheid, naauwkeuriger moeten bepaald worden, dan de *Arnica*. In slymerige koudbloedige gestellen, voornaamelyk by gelegenheid van Herfstziekten, met een zwakke polsslag, kan deeze wortel doorgaans, zonder eenige nadeelige uitwerking, tot eene gifte van twaalf greinen, worden ingenomen: doch dit zelfde middel, gegeeven in de hoeveelheid van acht greinen, in een gevoelig gestel, en in eene ziekte, die tot ontsteeking overhelt, is, gelyk my uit verscheidene voorbeelden bekend is, in staat, den sterksten man binnen weinige uuren te dooden.

3°. Tegen het vergif der Kokkelbessen (*Cocculi Indici*) schynt niets beter gegeeven te kunnen worden, dan *Campher*. Een Apotheker, van een gezond, doch zeer gevoelig, gestel, wilde, vóór eenige jaaren, den smaak deezer Zaaden beproeven. Wel weetende, dat hy met een geweldig scherp middel te doen had, woog hy 'er eene enkele grein van af, en deelde dezelve nog in tweeën, zo dat hy maar de kleinste helft op de *tong* lag, en, na dezelve over de oppervlakte van den mond verspreid te hebben, doorslikte. Naauwlyks, intusschen, had hy zulks verricht, of hy wierd door eene onuitspreekelyke benaauwdheid overvallen; hy wierd yskoud; zyne ledemaaten waren als verlamd en styf; terwyl hy geweldige pynen in het hoofd en den rug gevoelde. Van oogenblik tot oogenblik verergerden de toevallen, zo dat, na zes uuren tyds, de onbeweegelykheid des lichaams, verzeld met angst, verdooving, koud zweet, en een geweldigen afkeer tegen allen drank en voedzel, tot den hoogsten trap was geklommen. Teffens lag hy byna bezeffeloos, met een knorrig, staarend gezicht. Met moeite gaf hy my te kennen, toen ik by hem kwam, dat zyne Hersse-

nen

nen als met een band wierden zamengestrengeld, en dat hy zyn einde naby dagt te zyn. Gaarne zou hy wat geslaapen hebben, doch dit was hem niet mogelyk: want zo ras hy de oogen sloot, moest hy zich weder oprichten, dewyl hy betuigde, by de minste sluimering, in zyn hoofd iets te voelen, 't geen de beangstiging, die de schrikbaarendste droomen kunnen verwekken, evenaarde.

Ik begon myne behandeling, met den Lyder eenige druppen Opium-tinctuur toe te dienen; doch dit scheen meer kwaad dan goed te doen. Hierom nam ik myn toevlucht tot eene *Emulsie* met vyftien greinen Campher, van welke ik hem alle minuten een lepelvol deed inneemen, met een zo goed gevolg, dat de schrikbaarende toevallen binnen een uur geweeken waren, en de Lyder ras weder tot voorige gezondheid kwam.

4°. Daar de zogenaamde Bast van *Garou* de bast is dier Heesters, welke de Kokkelbessen voortbrengen, is het geen wonder, dat de *Campher* deszelfs nadeelige werking insgelyks wegneemt. Zulks ondervond ik by iemand, die het aftrekzel van deezen bast, geduurende een te langen tyd, inwendig had gebruikt, waar door hy over zyn geheel lichaam met eene onverdraagelyke jeukte wierd aangedaan, die hem geen slaap vergunde. Tegen dit toeval schreef ik hem dertig greinen Campher voor, om daar van alle zes uuren een vyfde gedeelte te gebruiken, waar door hy, eer nog alle poeders verbruikt waren, reeds van zyne kwaal verlost was.

5°. De *Gittegom* schynt zyne gevaarlyke werking te verliezen, door zyne vermenging met *Loogzouten*. Ik zag ten minsten een Kind van drie jaaren twee greinen Gittegom, in eene ontbinding van *Wynsteenzout* opgelost, inneemen, zonder eenige zichtbaare uitwerking, dan eene zeer ruime waterloozing. Denkelyk ontzenuwt het Loogzout de kragten van dit geweldig middel, door het ontbinden der harstige deelen, en dus zal het waarschynelyk ook de kragten van veele andere geweldige Purgeermiddelen kunnen maatigen, of wegneemen.

6°. Tegen het vergif van den Doornappel (*Datura Stramonium*) is de *Azyn* van een groot vermogen. Eene bejaarde Vrouw had, binnen den tyd van acht uuren, twee greinen van het *Doornappel-extract* ingenomen, met deeze uitwerking, dat zy door eene geweldige angstvalligheid en verdooving wierd overvallen, gepaard gaande met stuiptrekkingen. Door het gebruik van Koffy tragtte men

haar

haar verligting te bezorgen; doch alles wierd 'er in een hoogen graad door verergerd. Toen men, daarentegen, haar eenige oncen sterken Wynäzyn, binnen een korten tyd, had laaten drinken, verdweenen de gemelde toevallen zeer spoedig.

7°. Insgelyks wordt door den *Azyn* het vergif der zogenoemde *St. Ignatius-Boonen* bedwongen. Een Jongeling van twintig jaaren, die 'er eene te groote gifte van had ingenomen, bespeurde ras eene zoort van verlamming der onderste ledemaaten, verzeld met stuiptrekking, eene ongewoone koude over het geheel lichaam, inwendige angst, verwydering der oogappels enz. Koffy en Tabaksrook verergerden het ongemak. De Campher, waar mede ik de geneezing beproefde, bragt ook geen hulp aan. Doch toen ik hem acht oncen goeden Wynäzyn had laaten drinken, bespeurde hy eene oogenbliklyke verligting, en kon nog op dien zelfden dag een plaisierparty bywoonen.

8°. Van erger aart was de vergiftiging van twee Kinderen, die het poeder van het wit Nieskruid (*Helleborus albus*) hadden ingenomen. Het jongste derzelve, 't geen men, by vergissing, vier greinen van dit poeder had ingegeeven, was nog geen twee jaaren oud; en het oudste, 't welk zeven greinen daar van had ingekreegen, maar vyf jaaren. Na verloop van weinige minuten, wierden die kinderen yskoud, en geheel verslapt, en lagen, zonder eenig bewustzyn, als verstikt, met het schuim op hunne monden. Men poogde by hun, door middel van een veder, eene braaking te verwekken; doch zonder gevolg, en met verergering der toevallen: ook drong men hun overvloediglyk melk in, zonder dat het iets uitwerkte, dan eene braaking, die de toevallen nog meer deed toeneemen.

Deeze treurige omstandigheid had nagenoeg een half uur geduurd, toen ik by de Lydertjes kwam, en dezelve genoegzaam als op sterven vond liggen, met alle tekenen van eene geheel onderdrukte levenskragt. Dit bewoog my hun, zo veel doenlyk was, een sterk aftrekzel van *Koffy* in te geeven, 't geen, daar 'er weinig doorslikking mogelyk was, voornaamelyk door middel van klysteeren moest geschieden. Hier mede gelukte het my, boven verwagting, en na verloop van een uur tyds waren reeds de gevaarlykste toevallen geweeken. De natuurlyke warmte, de vrye ademhaaling, enz. keerden terug; terwyl eene

eene daarop volgende verkwiklyke slaap, van eenige uuren, de kinderen nog meer herstelde. Intusschen bleeven dezelve nog zwakjes, vermagerden, en zukkelden een tydlang met eene sleepende nachtkoorts. Dan ook deeze toevallen wierden, door een aanhoudend gebruik van den Koortsbast, weggenomen. Zo dat deeze kinderen eerlang volkomen herstelden.

BERICHT, WEGENS DE KUNSTSUIKER VAN DEN HEER ACHARD.

Het gebrek dat Europa sedert eenige jaaren gehad heeft aan Coloniale producten, uit hoofde van de door den tegenwoordigen oorlog gestremde scheepvaart naar andere waerelddeelen, en voornamelyk aan Koffy en Suiker, welke twee artikels tot zulk een' buitengewoonen hoogen prys gestégen zyn, dat inzonderheid de middenmatige volksklasse die byna geheel ontbeeren moet, heeft aanleiding gegeven tot onderscheiden proefnemingen om dit gemis door minder kostbaare inlandsche voortbrengsels te vergoeden. Gebrande Chicorei, Rogge, witte Erwten, Garst, enz. vervangen byna algemeen de Koffy, waarvan men te vooren doorgaans een der daaglyksche dranken bereidde. De heer ACHARD heeft met een' gelukkigen uitslag de proef genomen om insgelyks uit een' zeer gemeenen Wortel eene goede Suiker te bereiden. Zie hier de wyze waarop hy zulks in het werk stelt.

De Wortel, door hem ten dien einde gebezigd, is de zogenaamde Schaarsheid- of Mangel-Wortel (*), (*Beta vulgaris* van LINNEUS,) welke een zeer goed voedsel voor het Rundvee is, waartoe deze Wortel ook doorgaans voortgeteeld wordt.

25 dezer Wortelen, wegende te samen 150 hectogrammes, (omtrent 33 ponden,) in kleine stukken gesneden en gestampt, leveren door de perssing ten naastenby 97 hectogrammes (20 ponden) sap, het welk men in een wel vertinde koperen ketel op een vuur van koolen laat uitwaassemen, tot zo lang het de dikte van honig krygt, en van tyd tot tyd neemt men zorgvuldig de schuim weg. Het sap

(*) Zie de beschryving van dezen Wortel in de *Verhandelingen van de Amsteldamsche Maatschappy tot bevordering van den Landbouw.* 7de Deel, 1ste Stuk.

sap deze dikte bereikt hebbende, vermindert men het vuur, en laat de uitwaasseming voortgaan, tot de massa zo hard word, dat zy met den stamper van den mortier tot poeder kan gestoten worden. Dit poeder heeft eene helder bruine kouleur, en volkomen den smaak van ongemengde Suiker; het gewigt is omtrent 10 hectogrammes (2½ ℔). Om deze Suiker geheel wit te maken, laat men op een klein vuur dit poeder in Alcohol of wyngeest smelten, tot de massa volkomen opgelost is, waarna men deze vloeistof laat koud worden, door digt linnen filtreert, en het overige als vooren bewerkt. Als deze Suiker zuiver genoeg is, laat men den wyngeest op een matig vuur uitwaassemen. De witte Suiker, die men door dit middel verkrygt, kan op 6 pCt. van het gewigt der Wortelen berekend worden; en 6 vierkante voeten lands zyn toereikende om zo veel Wortelen voort te brengen als men nodig heeft voor 30 hectogrammes (6 à 7 ℔) Suiker.

BERICHT, AANGAANDE DE NIEUWSTE ONTDEKKINGEN DER ENGELSCHE REIZIGERS IN AFRICA.

(*Vervolg van bladz.* 370.)

Geduurende zyn verblyf te *Jarra*, had de Heer PARK reeds vernomen, dat men zich niet na *Bambara* kon begeeven, zonder daartoe verlof te hebben bekomen van het Moorsch Opperhoofd ALI, die toen ter tyd te *Benown* gelegerd was: gelyk ook, dat zodanig een verzoek, zo het niet met één geschenk gepaard ging, onfeilbaar wierd geweigerd. Om deeze reden voorzag zich onze Reiziger van vyf stukken beste inlandsche stoffen, voor welke hy een zyner schietgeweeren verruilde. De afgezondene met deeze boodschap en geschenken keerde, na verloop van veertien dagen, terug, vergezeld met een Slaaf van ALI, die order had hem te geleiden tot aan *Bambara*. Deeze gebeurtenis gaf den Reiziger hoop, dat hy zeer vriendelyk zou ontvangen worden: kunnende hy geenzins vermoeden, dat men tegen hem een verraderlyk ontwerp had gesmeed, en dat deeze Gids maar een lokaas was, om hem te zekerder in den strik te krygen, en zyne ontkoming door het Land van *Kaarta* te verhinderen.

Op den 27 van Sprokkelmaand 1794 vertrok de Heer

PARK

PARK van *Jarra*, vergezeld door twee Zwarten en den Slaaf van ALI. Op den derden dag na hun vertrek kwamen zy in eene groote Stad, *Deéna* genoemd, by het inkomen van welke onze Reiziger ſtraks door een groot aantal Moorſche Inwooners omcingeld wierd. Deeze deeden hem allerlei ſmaad aan, ſpoogen hem in 't gezicht, en plunderden een gedeelte zyner goederen. Het gelukte hem, in het huis van een Neger te vluchten, van waar hy zich, met zyn gezelſchap, ten volgenden dage begaf na *Sampaka*, eene groote Stad, die voormaals aan den Koning van *Bambara* behoorde, doch door hem, om vrede te behouden, aan de Mooren was afgeſtaan. Hier huisvestte de Heer PARK by een Neger, die een Buskruidmaaker was. Het Salpeter is hier zeer overvloedig, in de nabuurige vyvers en moerasſen, die in den regentyd vol water loopen, in welk het gedierte gewoon is zich, geduurende de zomerhette, te baaden. Nadat de wateren door de werking der zon allengskens zyn uitgedroogd, vertoont zich het Salpeter, in de gedaante eener witte korst, op het ſlyk, waarvan men het door herhaalde zuiveringen afſcheidt. De Zwavel, die in dit poeder komt, wordt van de Mooren gekogt. Dan hoewel alles ten naastenby bewerkt wordt gelyk in Europa, is dit Buskruid echter in geenen deele zo kragtig als het onze.

Niettegenſtaande de groote hette, het gebrek aan water, en de kwellingen der Mooren, kwam de Heer PARK den 7 Maart te *Sami*, twee dagreizen van de eerſte Grensſtad van *Bambara*. Thans rekende hy zich reeds geheel buiten gevaar: doch op het onverwagtst verſcheenen twee Mooren, die hem de order bragten van ALI, om zich met hun na zyn Kamp te *Benown* te begeeven. Hoe weinig zin hy hier in had, was hy wel genoodzaakt hen te volgen. Na eene zeer moeilyke reis, kwam hy den 11, in den avondſtond, aan het Arabisch Kamp, geheel uitgedroogd door onlydelyken dorst, tot welks lesſing hy niet, dan met veel bidden en ſmeeken, eenig water bekwam. Naauwlyks had het gerucht van zyne komst zich door het Kamp verſpreidt, of ieder die in bezigheid was, met het putten van water, het bezorgen van het vee, enz. kwam yverig toeſchieten, om een blank mensch, 't geen zy nooit ontmoet hadden, te zien: zo dat onze Reiziger de grootſte moeite van de waereld had, om tot aan de tent van het Opperhoofd door te dringen, daar hy eindelyk bin-

binnen geraakte. Hier vond hy den Vorst zitten op een zwart kussen, en bezig om zich eenige hairen uit de bovenlip te trekken. Na den Heer PARK met aandagt beschouwd te hebben, deed hy by de Mooren, die hem derwaards hadden gevoerd, onderzoek, of hy het Arabisch ook sprak; doch deeze daarop neen antwoordende, scheen hy zeer verwonderd, en bemoeide zich niet verder met hem. De Vrouwen, daarentegen, die in de tent waren, toonden zich zo veel te nieuwsgieriger: zy deeden, namelyk, allerhande vraagen aangaande zyn persoon; zy doorsnuffelden zyne zakken, deeden hem zyne kleederen ontknoopen, om de witheid van zyn vel te zien; ja zy telden zelfs zyne vingeren en teenen, eveneens als of zy twyffelden, of hy wel een gewoon mensch was.

Nadat de nieuwsgierigheid der Moorsche *Vrouwen* voldaan was, wierd PARK gebragt na de *tent* van *het* Opperhoofd der Slaaven van ALI; *zonder dat hy daar* mogt binnen komen, of zelfs iets van zyne eigene goederen aanraaken. Eenig voedzel verzogt hebbende, bekwam hy eindelyk wat Indisch koorn, gekookt met water en zout: waarna men eene mat op het zand voor de tent uitspreidde, om hem tot eene slaapplaats te dienen. Doch den volgenden dag wierd voor hem een hut zamengespykerd, waar in hy zeer naauwkeurig wierd bewaard.

Nadat onze Reiziger een week of acht in deezen toestand had doorgebragt, wierden de Mooren geweldig ontrust door een bystand van tweehonderd Ruiters, die door den Koning van *Bambara* aan dien van *Kaarta*, met wien zy in oorlog waren, wierden gezonden. Spoedig verliet toen ALI zyn Kamp, en trok Noordwaards; moetende onze Reiziger hem steeds volgen. Eindelyk nam hy hem mede na *Jarra*, en verkogt aldaar, tot groot verdriet van PARK, een Neger, die hem steeds getrouwelyk gevolgd was. Teffens ontdekte hy uit het Zoontje van ALI, een kind van tien jaaren, 't geen veel medelyden met hem had, dat zyn Vader had voorgenomen hem te doen dooden, of hem zyne oogen te doen uitsteeken. Dit bewoog hem, ernstig aan zyn behoud te denken, en hy nam het besluit, om zich, zo mogelyk, door de vlucht te redden. Op den eersten van Hooimaand ontsnapte de Heer PARK aan zyne oppassers, en had daarteboven, even vóór zyn vertrek, het geluk, van by zyn paard te kunnen komen, en het mede

de te neemen, met een gedeelte zyner goederen, en zyn compas, hetgeen hy steeds in het zand had weeten te verbergen. Geduurende den eersten dag dwaalde hy voort, zonder ergens te rusten. „ Ik bevond my „ (zegt hy) eveneens als iemand, die uit eene zwaare „ ziekte opkomt; myne ademhaaling was ruimer dan voor- „ heen, en myne leden waren buigzaamer. De Woestyn „ had zelfs, naar myn inzien, haare verschriklykheid ver- „ looren, en ik vreesde niets meer, dan te vervallen in „ de handen van een der zwervende Moorsche benden, „ die my terug zou kunnen brengen by de Roovers, aan „ welke ik was ontvlooden."

Intusschen volgde op deeze aangenaame overweeging ras het schrikbaarend denkbeeld van den elendigen toestand, waarin zich onze Reiziger thans bevond. Zyn afgemat paard kon eerlang niet meer voort, terwyl hy zelve byna van dorst verstikte. 'Er was noch geschikt voedzel, noch water, te vinden; zynde 'er niets voorhanden dan eenige bladen, die of te bitter, of te veel uitgedroogd waren. Met dit alles maakte hy zich zo spoedig voort als hem mogelyk was, en richtte zich Zuidwestwaards, in hoope van eerlang eene veilige schuilplaats te vinden. Ondertusschen wierd hy niet weinig verkwikt, door een plotzelyken regen, die hem gelegenheid gaf, om zyne doornatgewordene kleederen uit te persfen, en dus drinken te bekomen; terwyl zyn paard zich ook eerlang in eene regenplas kon verfrisschen. Met dit alles zou de Heer PARK toch van gebrek hebben moeten omkomen, zo hy ten volgenden dage niet by eenige hutten was gekomen, alwaar hy een zakdoek verruilde aan voedzel, voor hem en voor zyn paard: dan daar deeze buurt nog onder de heerschappy der Mooren stond, durfde hy 'er niet lang vertoeven; vooral daar hy nu het grondgebied der Negers naderde, alwaar hy hoopte, niets te vreezen te zullen hebben.

Na eene reis van vyftien dagen, opgewekt door de begeerte om aan het oogmerk zyner zending te voldoen, en leevende van de milddaadigheid van het armste Volk, 't geen op den aardbodem te vinden is, trof hy, op den zestienden dag, eenige *Mandinguesche* Negers aan, die na *Sego* reisden. Nu had hy ook eerlang het genoegen, van het voornaamste voorwerp zyner nasspooringen te ontmoeten. Hy aanschouwde, namelyk, den *Niger*, blinkende met den glans der opkomende zonnestraalen, en vloeijende in

eene bedding, die ongeveer de breedte van den Theems by Westminster evenaarde, van het Westen naar het Oosten, door eene groote Stad, welke, volgens het getuigenis zyner reisgenooten, *Sego*, de Hoofdstad van het groot Koningryk *Bambara*, was. Men wist reeds vóór veele jaaren, dat door het midden van Africa, tusschen den vyftienden en den twintigsten graad Noorderbreedte, eene aanzienlyke Rivier vloeide. In het eerst meende men, dat dezelve een tak was van den Vloed van Senegal. Naderhand hield men 'er de Gambia voor. Doch vervolgens ontdekte men, dat geen van beiden de Niger kon zyn: vooral om dat deeze in eene geheel tegenstrydige richting, te weeten van het Westen naar het Oosten, liep, door tot hier toe onbekende Gewesten. De Mooren noemen deezen Vloed *Nil il abeed*, of de Slaavenrivier: de Negers noemen dezelve *Joliba*, of het groot Water. Daar nu de Heer PARK den loop van deeze Rivier, van het Westen naar het Oosten, geduurende meer dan honderd mylen zelve heeft gezien, en alle berichten, die hy heeft kunnen bekomen, daar mede overeenstemmen, schynen thans alle twyffelingen, die daar tegen zouden kunnen ingebragt worden, volkomen te vervallen.

(Het Vervolg en Slot hier naa.)

„ Tot een staal van de denkwyze van den Russischen „ Keizer, en de groote vryheden, door denzelven aan „ eene van buiten ingekomen secte van Disfenters verleend, „ hebben wy onzen Leezeren het navolgende echt be„ richt willen mededeelen."

SCHUT- EN GENADEBRIEF VAN DEN RUSSISCHEN KEIZER PAULUS DEN EERSTEN VOOR DE BROEDER-GEMEENTE IN SAREPTA.

De eigentlyke verblyfplaats der Broeder-Gemeente, (anders bekend onder den naam van *Hernhutters*), in het Russische Ryk, is te Sarepta. Deze Stad, (zoo verdient tegenwoordig reeds die oord genoemd te worden, alwaar vyf broeders vóór 27 jaaren het eerste hout lieten vallen,) ligt in het Koningryk Astrachan, in het Saratowsche Stadhouderschap, vier mylen van Zarizin, aan de

de kleine Rivier Sarpa, welke in de Wolga stroomt, meer dan 360 Duitsche mylen van Petersburg verwyderd. Dewyl de groote weg hier doorloopt, welke van Petersburg en Moskou, over Astrachan, naar Persien en Oost-Indiën gaat, zoo was de ligging voor de oogmerken der Broederen zeer bekwaam; en de uitkomst bevestigde dit geduurig, hoe veel zwaarigheid en gevaar de Colonisten ook, in den beginne, van de Calmukken, die aan den rechter en linker oever van de Wolga woonen, of liever by wyze van horden omzwerven, uit te staan hadden (*).

Nu gaf reeds CATHARINA II, in 1764, nadat zy het leerbegrip der Broeders van de hoogst-eerwaardige Synode, (het hoogste, geestelyke Raads-Collegie,) hadt laten onderzoeken, en deze alle de voorheen uitgestrooide beschuldigingen voor onverdiend verklaard hadt, aan de Gemeente de volle uitoefening der Godsdienstige vryheid, naar hunne meening en gebruiken, en in het volgende jaar aan de Colonie, die zich te Sarepta nedergezet hadt, nog andere byzondere voorrechten. Deze zyn tegenwoordig door Keizer PAULUS I bevestigd en vermeerderd. Zy verkreeg daarvan eene eigenhandige schriftelyke oorkonde van den Keizer, den 20sten Juny 1797 (†). De gewichtigste punten zyn de volgende:

„ De Euangelische Broeder-Gemeente der Augsburgsche Confessie, in de Sareptische Colonie, zal haar eigen recht uitoefenen, en haar gewoon recht van erfopvolging moogen behouden. Met dat oogmerk wordt haar, overeenkomstig de voorige verordening, eene byzondere Regeering toegestaan, die uit twee door de Gemeente gevolmachtigde Ouderlingen, eenen Rechtsgeleerden, en drie Byzitters, bestaat. Aan dit Bestuur wordt de waardigheid en magt eenes van den Keizer zelven aangestelden Gerichts gegeeven, onder den naam van *Bestuur der Euangelische Broeder-Gemeente.* Haar wordt ook toegestaan een eigen zegel te voeren. In betrekking tot andere Gerichten, zal zy met de Stadsregeering gelyk gesteld worden, maar aan geen ander Gerichtshof onderworpen zyn. Ook kan en mag geen der van den Keizer aangestelde Krygsbevelhebbers, of burgerlyke Amptenaaren, zich eenige persoonlyke magt over dit Bestuur

(*) CRANZ *alte und neue Brüderhist.* B. I. f. 731.

(†) GROT *Bemerkungen über die Religionsfreyheit der Ausländer im Russ. Reiche.* B. I. f. 333.

ſtuur aanmaatigen, of zich in haare zaaken mengen. Zy zal veel meer, nevens de gantſche Colonie, alleen van de Commisſie over de landelyke huishouding, die tot beſcherming der Uitlanders, en van de *huishoudingen* op 't land, aangeſteld is, afhangelyk zyn, en aan deze alleen, in geval dit gevorderd wierd, gehouden zyn rekenſchap van haare openbaare zaaken te geeven.

„ Dit Sareptiſche Beſtuur kan zyn recht in alle burgerlyke zaaken uitoefenen, maar niet in halszaaken. Want alhoewel het, van wege de lang beproefde braafheid en rechtſchapenheid der Euangeliſche Broeders, niet waarſchynelyk is, dat iemand van hun een groove halsmisdaad begaan zal; is het toch moogelyk, dat, tegen alle verwachting, een enkeld geval eenmaal plaats hebbe. Een dergelyke misdaadiger zal dan niet meer onder het gerecht der Broederſchap behooren, maar wel verzekerd, en alzoo begeleid, aan het gericht van de aan de Colonie naastbygelegene *Kreits* overgeleverd en afgegeeven worden, alwaar dan met hem, overeenkomſtig zyne misdaad, naar de algemeene Rykswetten, gehandeld zal worden.

„ Aan allen in de Colonie woonende Broederen, *ook* aan alle anderen, die zich naderhand in dezelve nederzetten willen, worden alle rechten der Broederſchap, zoo wel in haare Colonie, als in het gantſche Rusſiſche Ryk, toegeſtaan, en veroorloofd, om allen inlandſchen en uitlandſchen handel, onder betaaling van den vastgeſtelden tol, te dryven, zonder dat zy genoodzaakt zyn, in de Rusſiſche koopmanſchappen deel te neemen (*).

„ Aan reizende Broeders, die binnen in het Ryk zaaken te verrichten hebben, geeven de Beſtuurders der Broederſchap hunne pasſen; tot de reizen over de grenzen

(*) Te Sarepta dryven de Broeders allerlei ſoort van handwerken, en hebben Fabrieken van boomwollen, half zydene ſtoffen, doeken, mutſen, leder, enz. Hunne handel is uitgebreid, en, om deze te bevorderen, bevinden zich, by voortduuring; in de beide Hoofdſteden van het Ryk, afgezondene of beſtendig inwoonende Broeders. Te Petersburg heeft CATHARINA hun eene ruime plaats, (waarop een aanzienlyk woonhuis voor de Agenten, om reizende Broeders te ontvangen, en hunnen Godsdienst te verrichten, enz. gevonden wordt,) aangeweezen, en met even dezelfde Voorrechten begunſtigd, welke de overige Proteſtantſche Geestelyken genieten.

zen heen en weder (*) zullen hun, op aanwyzing van het door hun aangestelde Bestuur, de passen van de plaatzen, waar alle overigen ze verkrygen, gegeeven worden."

(*) Want de Gemeente te Sarepta heeft jaarlyks vast eenen grooten toevloed van nieuwe medeleden, die uit Duitschland komen. De tyd zal moeten leeren, of de tegenwoordige strengheid, en moeielykheid, om uit en in te komen, ook aan de reizen der Broeders belemmeringen zal geeven.

TREFFEND VOORBEELD VAN OPENBAARE GODSDIENSTOEFENING.

(Ontleend uit *A Walk through Wales in Aug. 1797. By the Rev.* RICHARD WARNER *of Bath.*)

„ De openbaare Godsvereering heeft, in de daad, het „ ongeluk van veelal geheel sleurswyze te worden „ waargenomen. Zy draagt de duidelykste kenmerken „ hier van voor het oog des waarneemers, die belang „ stelt in deeze allergewigtigste verrigting voor den af„ hanglyken, en in zo veelerlei opzigten van den Hemel „ hoogst beweldaadigden, Mensch. Een treffend, hier „ van afwykend, voorbeeld te ontmoeten, kan niet nalaa„ ten den Godsdienstvriend te behaagen. Wy neemen, „ derhalven, uit het opgemelde Werk; eene wandelende „ Reize door *Wales* behelzende, 't volgend verslag, by „ wyze van een *Fragment*, over."

* * * * *

—— Onze Gids, ons gebragt hebbende door het bosch, gaf de noodige onderrigtingen wegens den weg, dien wy vervolgens moesten gaan. Het weêr was donker, nat en onaangenaam geworden, en bragt het zyne toe tot het treurige vertoon van een dor bergagtig Land, waar zich geen één enkel belangryk voorwerp van Natuur of Kunst opdeedt, om de doodsche eenzelvigheid van het tooneel te verleevendigen. Naa een uur op deezen weg voortgegaan te zyn, deedt zich aan ons oog op, een op zichzelven staand Gebouw, 't welk het voorkomen hadt van eene lange en laage boerenwooning.

Dit Gebouw naderende, werden wy, op 't onverwagtst, getroffen door een welzamenſtemmend gezang. Wy luisterden met alle aandagt, en vonden 'er ſmaak in; 't was voor ons zo bekoorend als onvermoed. 't Scheen een Godsdienſtig Lied, aangeheven door eene menigte van ſtemmen, meerendeels aangenaam en wel in den toon. Deftig en eenvoudig was het, niet, gelyk ons Kerk-gezang, afgebrooken door verpoozingen by het einde van elken regel; maar het ging onafgebrooken voort; alleen veranderd door zagte ryzingen en daalingen; het *piano* en het *forte* werd geregeld in agt genomen.

Wy naderden het gebouw, en bemerkende dat wy geen ſtoorenis aan de Vergadering gaven, traden wy binnen. Het tooneel, 't welk zich aan ons oog opdeedt, was en treffend en behaaglyk. Eén aantal menſchen, die van verre moesten gekomen weezen, net gekleed, de zedigheid zelve in het voorkomen, was hier zamenvergaderd in een ſchuur op een *kaalen* berg, om een Lofpſalm van dankzegging aan te heffen, een Gebed in eenvoudigheid des harten uit te ſtorten, en den Maaker aller dingen „ in geest en waarheid te dienen." —— De Leeraar was een oud man, van een eerwaardig voorkomen, ongemaakt in zyne verrigtingen, vuurig in het uitſtorten zyner Dankzeggingen en Gebeden, allerernſtigst en nadruklykst in zyne vermaaningen. —— Zulk een tafereel leverde ons deeze onverwagt bezogte hut op. Noch myn Reisgenoot, noch ik konden ongevoelig blyven voor den invloed van dit alles. De Godlyke zamenſtemming des Gezangs drong door tot in onze harten; en ſchoon wy de taal, in welke de Gebeden en Dankzeggingen werden uitgeboezemd, niet verſtonden, hieven wy onze gedagten ten hemel, met eene Godsdienſtigheid des gemoeds, welke wy vertrouwen dat aangenaam en welgevallig was voor dat Weezen, 't welk elke gemoedsbeweeging, haakende na zyne gunst, gadeſlaat. Zo dat wy, ſchoon verſtooken van op onze wyze den openbaaren Godsdienst te handhaaven, ten dien ſtonde zulks deeden met eene meer dan gewoone deelneeming.

De Godsdienstoefening geëindigd zynde, deeden wy eenig onderzoek na de Plaats, den Leeraar, en den Godsdienst-aanhang, tot welken hy behoorde. Onze nieuwsgierigheid werd ten vollen voldaan door eene Vrouw, die in een klein hutje woonde, aan 't einde deezer Vergaderplaats, zeer goed *Engelsch* ſprak, en tot een voorbeeld

van

van net- en zindelykheid kon dienen. Uit haar vernamen wy, dat men dit Gebouw *Penstreet* noemde, en 't zelve vervaardigd was tot eene Vergaderplaats van *Presbyteriaanen*, die 'er alle Zondagen ter Godsdienstoefening zamenkwamen. De Leeraar heette WM. JONES, een Man van een zeer eerwaardig en voorbeeldlyk character.

Niets, mogelyk, kan een sterker en teffens aangenaamer blyk opleveren van dien Geest van Godsdienstigheid, welke heerscht onder lieden van den geringsten stand in *Wales*, dan het even bygebragte voorbeeld. —— Eene Vergadering, zamenkomende in een Kerkgebouw, gelegen in een wild bergagtig land, op een verren afstand van de naaste wooningen, in grooten getale vergaderende, ondanks den regen en wind, die den geheelen morgen met zulk een geweld hadt aangehouden. — Aan deezen Geest van Godsdienstigheid, in de daad, moge men toeschryven die heuschheid, beleefdheid en welvoegelykheid, welke de Inwoonders deezer streeken in eene zo veel hooger maate bezitten boven het *Engelsche* gemeene Volk: want het is eene waarheid, welke ieder opregte waarneemer zal erkennen en gereedlyk toestemmen, dat de éénige grondslag van Goede Zeden, en een voegelyk gedrag, althans onder lieden van den geringsten stand, een beginzel van Godsdienstigheid is, en de kennis van de Pligten, welke dezelve voorschryft, gepaard met een leevendig gevoel van de verpligting om dezelve waar te neemen als redelyke en verantwoording schuldige Weezens.

BERIGT VAN EENE ZONDERLINGE VROUWLYKE INSTELLING TE LAUSANNE.

(Ontleend uit EDWARD GIBBON'S, *Esq. Miscellaneous Works.*)

Ik kan niet nalaaten iets te vermelden van eene byzondere Instelling te *Lausanne*, die, zo zeer als iets, de onschuldige Vryheid der *Zwitsersche* Zeden ten toon spreidt. Dezelve heeft van den Leeftyd der Leden den naam ontleend van *la Societé du Printems*, of *de Societeit der Lente.*

Dezelve bestaat uit zestien of twintig jonge ongehuwde Dogters, van goeden huize, schoon niet van de aanzienlykste Familien. De oudste is misschien omtrent twintig jaaren; al-

alle zyn ze bevallig, eenige redelyk schoon, doch twee of drie van eene uitsteekende schoonheid.

Deeze jonge Dogters komen bykans alle dagen byeen, zonder het bedwang, of zelfs de tegenwoordigheid, van eene Moeder of eenige andere bejaarde Bloedverwante. Zy worden aan haare eigene voorzigtigheid overgelaaten. Jonge Lieden, zo Vreemdelingen als Inboorelingen, woonen die byeenkomsten by. Zy lachen, zy zingen, zy speelen op de kaart, en voeren kleine Tooneelstukjes uit. Maar, te midden van deeze schynbaar onbezorgde vrolykheid, betoonden zy eerbied voor zichzelve te hebben, en werden met onderscheiding door de Heeren bejegend. De bykans onzigtbaare scheidlyn tusschen Vryheid en Ongebondenheid werd nimmer overtreeden door eenige houding, door eenig woord, door eenigen oogslag; en de maagdlyke Kuischheid werd nimmer bevlekt door den zwadder der kwaadspreekende eerrooving, of kwam zelfs in verdenking.

In de daad, zo vreemd als deeze Inrigting op zichzelve is, zo zeer verschaft dezelve een doorsteekend bewys van de zuiverheid der Zeden onder de *Zwitsers.*

EENE VENETIAANSCHE GESCHIEDENIS.

(Ontleend uit *Essays by a Society of Gentlemen at Exeter.*)

Niemand, eenigzins kundig met de voormaalige gesteltenis van den *Venetiaanschen* Staat, kan onkundig weezen van de verregaande Jaloufy, in dit Staatsbestuur heerschende. — En de geheimhouding en de spoed, waar mede Persoonen, alleen *verdagt* van zich in Staatszaaken te mengen, gestraft werden, hebben de Regtsoefening, in dit eertyds beroemd Gemeenebest, byzonder gekenmerkt.

Veele gevallen zyn des verhaald, op welker leezen de Menschlykheid beeft; en schoon het Staatsbestuur, daartoe aanleidelyk, thans heeft opgehouden, zal het een leerzaam onderhoud verschaffen, een der treffendste te vermelden.

De Geschiedenis van ALBANO, een jong *Venetiaansch* Edelman, die omtrent het midden der zestiende Eeuwe leef-

leefde, levert hier van een voorbeeld op, in veele opzigten aanmerkelyk.

ALBANO, hoogst eerlyk van Character, begaafd met de uitmuntendste talenten, was bemind en geagt by de *Patriciërs*, en bykans de afgod des Volks. Maar, niettegenstaande zynen rang, zyn onbesmet character, zyne treflyke daaden, ter verdeediging zyns Vaderlands uitgevoerd, en zyne onvermoeide poogingen om het welvaaren zyner Medeburgeren te behartigen, viel hy in verdenking dat hy maatregels beraamde tegen den Staat: eene verdenking, welke zyne al te kiesche, of liever te romaneske, denkbeelden van eer hem beletten op te klaaren; 't geen hem onderhevig maakte aan ongenade en eene straf, onverdraaglyker dan de dood.

Een der Spionnen hadt waargenomen, dat ALBANO bestendig omtrent middernagt, met zyn mantel omwonden, en op eene zeer omzigtige wyze, sloop in het huis van den *Franschen* Afgezant. — Volgens de strenge Wetten van *Venetie*, staat het geen Edelman vry, eenen vreemden Staatsdienaar te gaan bezoeken, dan ten zy het geschiede voor eene welbekende zaak, of met verlof van den Raad: zo schroomagtig waren de *Venetiaanen*, om voor te komen dat men eenige nieuwigheden beraamde, of iets bestondt, 't welk op de verandering der Staatsgesteltenisse invloed kon hebben.

De zonderlinge wyze, op welke ALBANO, by herhaaling, zyne bezoeken ten huize des *Franschen* Afgezants ging afleggen, kon derhalven niet nalaaten, de zorgvuldigste oplettenheid te verwekken van de waakzaame Verspieders tot behoud des Staatsbestuurs. Welhaast werd ALBANO's gedrag aangemeld by een der voornaamste Staatspersoonen, den Boezemvriend des in verdenking gevallenen Edelmans. — FRIULI, (zo was deeze Edelman geheeten,) stondt verbaasd op het hooren des verhaals, en twyfelde, met al de angstvalligheid, welke de vuurigste vriendschap kan inboezemen, aan het gegeevene berigt, schoon hem zeer omstandig, en tot kleinigheden toe, medegedeeld. Om van de waarheid of valschheid ten vollen onderrigt te worden, stelde hy een zyner getrouwste bedienden te werk, om de stappen van den niets kwaads vermoedenden ALBANO na te gaan.

Naa het verloop van eenige dagen ontving FRIULI de bevestiging van deeze nagtbezoeken, als mede van de

heimlyke en vermomde wyze, op welke steeds dezelve werden voortgezet. Vervuld met de smertlykste aandoeningen wegens den toestand van zynen Vriend, maar teffens gedagtig aan de pligten jegens den Staat, werd FRIULI's hart ten prooije van de diepgaandste bekommerdheid.

Nog ongenegen om te gelooven, dat de beminde metgezel van zyne vroegste dagen, dat een Vriend, van wiens eerlykheid en vaderlandsliefde hy altoos de verhevenste begrippen gekoesterd hadt, dat het cieraad van den Staat, de afgod des Volks, eene gedagte, den Staat vyandig en nadeelig, in zynen boezem zou kunnen koesteren, besloot hy, vóór de volvoering der Staatswetten, welker handhaaven hy bezwooren hadt, in eigen persoon getuigen te weezen van de misdaadige bezoeken, ALBANO ten laste gelegd.

Maar al te dra werd hy overtuigd, dat de *berigten*, hem medegedeeld, welgegrond *waren*: *want verscheide* opeenvolgende nagten, op het *stilste uur*, op de vermomdste wyze, zag hy ALBANO het *huis* van den *Franschen* Gezant naderen, en, op een gegeeven teken, daar in toelaaten, met de uiterste omzigtigheid en geheimhouding.

Het welvaaren van het Gemeenebest, het diep gevoel van Pligt, 't welk hy omdroeg, en het onwederspreeklyk bewys, 't geen hy met eigen oogen gezien hadt, gedoogde niet, dat FRIULI het langer uitstelde, om een Overtreeder der Wet op te roepen, ten einde hy *zich* verantwoordde wegens dit gedrag, of het geheimzinnige, daar in opgeslooten, opklaarde.

FRIULI's vaderlandsliefde, gloeiende *en opregt*, zette hem aan, om te worstelen tegen die *aandoeningen*, welke de vriendschap met zo veel gewelds deedt opwellen; hy leedt veel in dien tweestryd. Met het innigst leedweezen zag hy zyn dierbaarsten Vriend blootgesteld aan de strenge uitoefening der hardste Wetten, en zyn hart kromp op het denken aan de uitkomst. Dan, alle aandoeningen, welke met de belangen zyns Vaderlands strydig waren, smoorende, besloot hy de pligten zyns Ampts volkomen waar te neemen. — Een naaren, slaaploozen nagt doorgebragt hebbende, gaf hy den volgenden morgen bevel, om den Grooten Raad zamen te roepen, en last, om den ongelukkigen ALBANO te vatten.

Dee-

Deeze bevelen werden zo ftipt als fpoedig volvoerd. FRIULI bereidde zich om in den Raad te verfchynen, en de ftukken, die zyne befchuldiging uitmaakten, te ontvouwen.

De leden van den Raad, beftaande uit de edelfte, wysfte en eerwaardigfte *Venetiaanen*, vertoonden op hun gelaat den indruk van het diepgaandst leedweezen, wanneer zy vernamen, wiens lot zy zouden moeten beflisfen. Een diepe en ontzettende ftilte, meer zeggende dan de welfpreekendfte tong kon uitdrukken, ontftondt 'er in deeze Raadsvergadering. De oogen van allen fpraken op het kragtigst, de tongen zweegen.

FRIULI, wiens geheel geftel beefde, wiens ftem wiegerde door de kloppingen van zyn hart, brak deeze geduchte ftilte af, met een aanfpraak tot den even ontftelden Raad gerigt. — Hy begon met aan te merken, dat hy uit de oogen van alle de Raadsleden, op hem gevestigd, ten klaarften las, het fpreekende van hunne verbaasdheid en kommer, dat ALBANO zou aangeklaagd worden, en dat hy diens aanklaager zou weezen. „ Hadt het „ GOD behaagd," riep hy uit, in al de bitterheid zyner ziele; „ dat ik vóór het aanbreeken van deezen dag ge„ ftorven ware!" Hy voer voort met aan te merken, dat, als hy het oog vestigde op het deftig en eerwaardig lichaam van Mannen, 't welk hy aanfprak, hy vertrouwde in hun te aanfchouwen de yverige en ftandvastige vrienden van de heilige *Venetiaanfche* Staatsgefteltenis. Mannen, die niet alleen dezelve moedig zouden verdeedigen tegen alle aanvallen van een openbaaren vyand, maar ook, met dezelfde vaardigheid en moed, alle heimlyke aanflagen, ingerigt om dezelve te ftooren of te benadeelen, afweeren. — In alle andere opzigten wilde hy wel bekennen de minfte hunner te weezen; maar in liefde tot zyn Vaderland, in onaflaatenden yver voor deszelfs welweezen, in onverzetlyke geftrengheid tegen de vyanden van den Staat, verklaarde hy voor niemand hunner te wyken. — En, terwyl een vloed van traanen zyne wangen bedekte, voegde hy 'er nevens, dat deeze dag ten bewyze zou ftrekken van dit zyn zeggen, en toonen dat het geen hy gezegd had geene grootfpraak was.

Zy aanfchouwden, merkte hy aan, voor hunnen Regtbank, een Perfoon, die ten eenigen tyde tot een cieraad der Republiek ftrekte, het fchoonfte voorbeeld van 't geen uitmuntend en groot was, den geëerden en beminden Mede-

deraad, niet alleen beschuldigd van daadlyk de Wetten des *Venetiaanschen* Staatsbestuurs geschonden te hebben; maar liggende onder een zwaar vermoeden wegens het beraamen van maatregelen strydig met de zekerheid van den Staat. —— En door wien werd hy aangeklaagd? — Door eenen die gaarne zyn leeven zou hebben opgeofferd om hem te behouden —— door eenen, die, hadt hy alleen geluisterd na de stem der Vriendschap, hem moest gedekt hebben tegen alle regtsvervolging, en beveiligd voor het opgeheeven strafzwaard —— door eenen, die, door het handhaaven van de Wetten zyns Lands, op eenmaal, den vrede en het geluk van zyne volgende leevensdagen opofferde. —— „ ô Myn Vaderland!" riep de elendige FRIULI uit, „ wat offer breng ik niet voor uw welvaaren, voor uwe veiligheid? Ik offer den Vriend myns harten. Nimmer brandde 'er op het altaar der *Vriendschap* een zuiverder vlam, dan die in myn *boezem* blaakt; maar wanneer gy roept, ô myn Vaderland! versmoor ik de Vriendschapsgloed, en doof uit alle aandoening, welke kan stryden met uwe veiligheid!"

Hy verzogt zyne Mederaaden verschooning, wegens de hevige aandoening zyner ziele, en tragtende de opwellingen van zyn ontroerden boezem te onder te houden, voer hy voort, om den Raad de Byzonderheden voor te leggen van het bedryf, 't welk den grond der beschuldiging opleverde.

Langen tyd, voer FRIULI voort, was het, eer hy kon overgehaald worden om geloof te slaan aan de berigten hem gegeeven; doch de herhaalde Nagtbezoeken van ALBANO waren maar al te zeker. —— Hy merkte op, dat het enkel ongelast gaan aan het huis des Afgezants strydig was met de vastgestelde Wetten; maar wanneer men in overweeging nam het ontydig uur, de voorbedagte vermomming van gewaad, de zeer omzigtige wyze van toelaating, kon het niet missen of 'er moest ten minsten een hevig vermoeden ontstaan, dat 'er iets, den Staat nadeelig, in bewerking was.

Niettegenstaande dit ongunstig licht, waar in ALBANO voorkwam, verzogt FRIULI den Raad, dat dezelve, uit aanmerking van zyns Vriends voorheen onbesmet character, en loflyke diensten den Vaderlande beweezen, deezen wilden vergunnen, wat hy kon te zyner verschooninge in te brengen, en uit diens mond te verneemen

de

de uitlegging van een bedryf, 't welk zy, op dit oogenblik, niet konden nalaaten in een misdaadig licht te beschouwen. —— Hy hoopte, dat de Raad hem zou toestaan, dat hy heden den pligt, hem door de wet opgelegd, volbragt hadt, en onbetwistbaar getoond, dat in zyn oog geene opoffering te groot was, wanneer het welzyn van den Staat zulks vorderde. —— Hy verzogt nogmaals de Raadsleden, dat zy zich zouden herinneren, welke verpligtingen *Venetie* hadt aan den beschuldigden, van wegen 't geen hy, zo binnen als buitenlands, ten beste van den Staat gedaan hadt. — Hy besloot met aan te merken, dat Regtvaardigheid met Genabetoon te maatigen aangenaamst en welgevalligst was in 't oog des Hemels.

De geheele Raad was ten hoogsten aangedaan over alles wat FRIULI in 't midden gebragt hadt. Diens tweestryd tusschen pligt en genegenheid verwekte bewondering en medelyden teffens.

Naa eene korte tusschenpoos, werd ALBANO opgeroepen om zich te verantwoorden, wegens de beschuldiging tegen hem voor den Raad gebragt. Met een onbeteuterde houding, met een vaste stem, met zedigheid, deftigheid en bevalligheid, begon ALBANO zyne verantwoording voor den Raad.

Hy verzekerde den Raad, dat hy op dit oogenblik meer gevoelde voor zynen Beschuldiger, dien hy ten eenigen tyde zynen Vriend hadt mogen noemen, dan voor zich zelven — dat de gesteltenis, waar in FRIULI was, veel erger moest weezen, en veel belemmerender, dan zyne eigene, hoe heilloos voor hem ook deeze dag mogt afloopen.

Van alles wat gezegd was, wegens zyne afgelegde nagtbezoeken aan het huis des *Franschen* Afgezants, erkende hy voluit de waarheid: en hadt hy met die bezoeken strydig gehandeld met eenige Staatswet, schoon dezelve verouderd en in onbruik geraakt ware, hy was diensvolgens der straffe onderhevig. — Dan hy merkte aan, dat geen misdaad beweezen was, of hem kon beweezen worden uit die daad, dan alleen in gevalle dezelve in verband stondt met het vermoeden, dat hy zich ingewikkeld hadt in het beraamen van maatregelen, nadeelig voor den Staat. — Het was, merkte hy op, eene harde zaak, tegen vermoedens te stryden; daaden konden beantwoord, wederspprooken, ontkend of uitgelegd worden; maar vermoedens, die wist hy niet af te weeren, dan alleen door den

Raad

Raad te verzoeken, by welken hy zints langen tyd bekend geweest was, om te rugge te zien op het geheel beloop zyns voorigen leevens, en op het striktst te onderzoeken, of, in eenig tydperk van 't zelve, de minste grond zich opdeedt om eenig vermoeden van Verraad ten zynen opzigte te verwekken. —— Op eene zedige wyze herinnerde hy den Raad aan de diensten door hem der Republiek beweezen, en hoe hy onaflaatend gearbeid hadt, om de belangen van dezelve te behartigen èn den roem te vergrooten. —— Hy riep den Hemel tot getuigen, dat hy nimmer met gedagten of daaden ooit eenigen maatregel nam, ongunstig voor het Staatsbestuur; dat hy, op dit oogenblik, zo zuiver en onbevlekt was in het behartigen van 's Lands belangen als in eenig tydperk zyns leevens. — Hy loochende dat 'er een vaster en getrouwer Vriend van *Venetie*, of een stipter handhaaver van deszelfs Staatsgesteltenis, bestond dan hy. — Hy voelde zich zo zeer ondersteund en gesterkt door zyne eigene braafheid en onschuld, dat hy allergerustst zyne zaak, zyne eer en leeven, in de handen der agtbaare Vergadering overgaf; vast vertrouwende, dat dezelve, door een eenpaarig besluit, de blaam zou uitwisfen, welke deezen dag op zyn Character gelegd was, veroorzaakt door de ongegrondste vermoedens.

De Voorzitter, eenen korten tyd met de andere Raadsleden gesprooken hebbende, gaf ALBANO te kennen, dat de Raad genoeg wist om denzelven te voldoen, dat hy niet alleen eene der grondwetten van het *Venetiaansche* Staatsbestuur overtreeden, maar ook op zulk eene zeer verdagte wyze gehandeld hadt, dat hy onvermydelyk verpligt was reden van zyn doen te geeven, en de beweegredenen te ontvouwen; de weezenlyke oorzaak bloot te leggen van zyne nagtbezoeken ten huize van den *Franschen* Afgezant, en opregt te bekennen waarom hy die zo zorgvuldig hadt tragten te bedekken. Dat hy door dit bedryf zich onderhevig gemaakt hadt aan zeer zwaare straffen — maar dat de Raad, uit aanmerking zyner voorheen gedaane diensten, gereed was om de strengheid van de Wet te verzagten, onder voorwaarde, dat hy hun ontvouwde de waare beweegreden van zyne heimlyke Bezoeken, uit welke zy anderzins zouden moeten besluiten dat 'er iets nadeeligs voor den Staat in lag opgeslooten.

ALBANO bedankte den Raad voor de betoonde zagtheid

heid en het aangeboden gunstbetoon; ten zelfden tyde verklaarende, dat hy, met de goedkeuring van zyn eigen hart, de byzondere omstandigheden van zyn gedrag, in deezen gehouden, niet kon openleggen. —— Met de sterkste bewoordingen en op de plegtigste wyze lochende hy alle bedoelingen tegen het welzyn van den Staat. — Hy besloot met den Raad te verzekeren, dat, hoedanig ook de uitslag mogt weezen, geene magt op aarde uit zyn mond zou haalen, het ontvouwen zyner beweegreden tot het doen dier argwaan verwekkende Bezoeken; ten dien opzigte zou hy het diepst en onschendbaarst stilzwygen bewaaren.

Het is naauwlyks mogelyk, de verbaasdheid en het leedweezen te beschryven, welke de geheele Raadsvergadering beving, op het hooren deezer sterke verklaaring; de bedaarde en stellige wyze, op welke ALBANO dezelve hadt afgelegd, liet geen grond van hoope altoos over, dat iets ter wereld hem zou afbrengen van het verklaarde besluit.

ALBANO kreeg last om te vertrekken. De Raad, zyn gedrag uit alle oogpunten beschouwd hebbende, ontdekte 'er veel berisplyks, en nog meer verdagts in. ALBANO's volstrekte weigering, om tot eenige uitlegging te komen, scheen het begrip te staaven van allen, dat 'er iets misdaadigs in moest schuilen. Hoe groot, derhalven, hunne vooringenomenheid ten zynen voordeele mogt geweest zyn, zy aarzelden nu niet, hem de misdaad, van iets kwaads tegen den Staat te brouwen, toe te schryven. —— De Raad was reeds wyd en verre afgeweeken van de algemeen gebruiklyke handelwyze by dergelyke gelegenheden, en hadt, ter oorzaake van ALBANO's deugden en gedaane diensten, eene zagtmoedigheid betoond, zelden, zo immer, gebruiklyk by den *Venetiaanschen* Raad.

Onder dat berugté plein in *Venetie*, bekend by den naam van *St. Marcus*, zyn gevangenissen, zo diep onder den grond, dat ze verre beneden het waterpas der zee loopen. Door eene opening aan den top, wordt het ongelukkig slachtoffer van Staats-agterdogt nedergelaaten, om nooit weder te keeren; hier door wordt den elendeling schaars leevensonderhoud toegeworpen; door dit alleen komt de lugt, zo als dezelve is, met moeite heen dringen, om het elendig bestaan des daar diepgekerkerden te verlengen. — In deezer voege ommuurd, en zo zorgvuldig

dig als wreed beroofd van de middelen om een einde te maaken aan dien onbeſchryflyk ſchriklyken toeſtand, in eene volſtrekte duisternis, voor altoos van de wereld afgeſcheiden, zonder de minſte ſtraal van hoope om ooit hunne Vrienden, hunne Bloedverwanten, weder te zien, ja om ooit eenig voorwerp op aarde te aanſchouwen, verduuren deeze ſlachtoffers van argwaan veel meer ſmerts dan de ſchriklykst te bedenkene doodſtraf.

Om in eene deezer jammerzalige kerkers het overige zyns leevens te blyven, werd ALBANO verweezen. Het vonnis, eenmaal geſtreeken, was onherroeplyk. De volvoering volgde ſpoedig. Zonder verlof om affcheid te neemen van zyne Bloedverwanten, zyne bekommerde Vrienden, zyne Huisgenooten; zonder eenige voorbereiding tot zulk eene ſchriklyke gebeurtenis, werd die ongelukkige Edelman gevoerd na die verblyfplaats van ſchrik en donkerheid. Dit lot moest hy ondergaan in den bloei zyns leevens, in de volſte kragt zyner ſchitterende bekwaamheden. ALBANO werd, als 't ware, leevend begraaven, en voor altoos van het oog der menſchen verwyderd.

Niettegenſtaande de geheimhouding en ſpoed, waarmede dit alles verrigt was, bemerkte het Volk in *Venetie* welhaast het afweezen van hun Voorſpraak, Weldoener en Vriend. Opgewiegd in de onderdaanigſte onderwerping aan het Bewind, durfden zy niet om hem vraagen, of zelfs morren tegen hun, door wier bewerking zy alle reden hadden om te vermoeden, dat zy zich van hem verſtooken vonden. Dan 's Volks rouwe was niet min diep of opregt, om dat dezelve ſtille was; de geheele Stad liet niet naa het lot, hem ten deele gevallen, te beweenen.

Het ſtrenge Patriotismus zelfs van FRIULI kon hem niet onderſtutten onder de rouwe en ſmert, veroorzaakt door dit vonnis. Hy beſchouwde met ſchrik den toeſtand, waar in hy zynen zo dierbeminden Vriend geſtort hadt. De ſchildery, welke hy zich daar van maalde, was allerſchriklykst voor zyne verbeelding. — Het vermaagerd gelaat van ALBANO, met diepe vooren van hoopeloosheid op eenige uitkomst, en de trekken eener kort aanſtaande ontbinding, zweefden ſteeds voor den geest van FRIULI; hy ſtelde zich voor, de wanhoop in 't oog zyns Vriends te leezen; het klamme zweet op diens aangezigt zag, het murmelend vervloeken der ſtervende lippen hoorde hy

in

in zynen verbysterden geest. Dit alles liet hem dag noch nagt rust. Zyne gezondheid nam af, hy kwynde van verdriet en boezemknaaging; hy overleefde dit ongeluk zyns Vriends maar weinig tyds. Zyn dood ſtrekte tot bewys, dat zyne *Vriendſchap* in ſterkte en opregtheid zyne *Liefde en Yver voor het Vaderland* evenaarde.

Hoe lang de ongelukkige ALBANO, in die plaats van wee en ach, onbeſchryfbaar elendig beſtaan hebbe, kan niet geweeten worden. Het diepſte ſtilzwygen hadt des plaats; niemand durfde na het lot van dien Staatsgevangenen, of liever van dit Slachtoffer van Staat, verneemen, of waagde het zelfs den naam van ALBANO te noemen.

Veele jaaren waren 'er verſtreeken naa den tyd der Gevangenzetting van ALBANO, wanneer een Priester te *Parys* geroepen werd by eene Juffrouw, om haar geestlyken troost toe te dienen, en, in haare jongſte leevens-oogenblikken, die plegtigheden aan haar te verrigten, welke haare Godsdienst-belydenis vorderde. — Onder andere byzonderheden, welke de zieltoogende ADELAIDE haaren Biegtvader ontdekte, was het volgend geval: Dat zy, omtrent twaalf jaaren geleden, in *Venetie* zich onthouden hadt ten huize van den *Franſchen* Gezant; diens Egtgenoote, aan welke zy bevriend was, en wier genegenheid zy genooten hadt van haare vroegſte kindsheid af, derwaards vergezellende. Dat zy, geduurende haar verblyf, kennis gekreegen hadt aan een jongen *Venetiaan*, wiens naam en waardigheid zy niet wist, doch die tot den eerſten rang behoorde; dat diens perſoonlyke begaafdheden, en bevallige ommegang, haar hart vermeesterd hadden; en dat, ſchoon los en onbedagt haare eer aan hem opgeofferd hebbende, egter de genegenheid, welke zy elkander toedroegen, van dag tot dag, aangroeide; dat, dewyl hy, door Huwelyk, zich met haar niet kon vereenigen, zonder, naar 's Lands denkwyze, zyne eer te bezoedelen, zy de geheimſte wyze van zamenkomst beraamden, en hy, door tusſchenkomst van eene vertrouwde Dienstbode, beſtendig omtrent middernagt by haar kwam. Maar dat hy eensſlags, op het onverwagtſte, zonder eenige haar bekende oorzaak, afgelaaten hadt haar te komen bezoeken. Dat zy, afgepynd door duizend gisſingen, en vreeze voor het ergſte, begon te kwynen; waarom men te raade werd, haar weder na *Frankryk* te laa-

laaten trekken, waar zy, in 't einde, haare gezondheid, doch nimmer de rust haarer ziele, wederkreeg.

ADELAIDE, door dit verhaal afgemat, hadt naauwlyks de Schuldvergiffenis, welke zy verzogt, en door haare zigtbaare boetvaardigheid scheen te verdienen, bekomen, of zy blies den laatsten leevensadem uit.

Hier uit werd het allerwaarschynlykst, dat de ongelukkige ALBANO onschuldig was aan allen misdryf tegen zyn Land, en dat diens nagtbezoeken, als bewyzen aangevoerd van slegte maatregelen tegen den Staat, door hem in 't donker beraamd, alleen bestaan hadden in vervoegingen by eene schoone Zielsvoogdesse. Hy gaf de voorkeus om de elenden te verdraagen van eene altoosduurende gevangenis, in een hol, (zo verschriklyk dat het oog van den menschlievenden HOWARD het niet mogt zien) boven het gevaar, om *Haar*, die hy beminde en aanbadt, aan den smaad der wereld bloot te stellen. In bewondering over zynen edelen geest, over zyne vuurige liefde, over zyne onwankelbaare standvastigheid, mogen wy vergeeven wat 'er bestraffenswaardig was in zyn gedrag, of, indien wy hem van dwaaling en verkeerdheid beschuldigen, een traan van medelyden op de assche van dien ongelukkigen plengen.

BEDENKINGEN OVER DE ZUGT TOT HET WONDERBAARE.

(*Uit het Engelsch.*)

Het is nog niet uitgemaakt, of de Zugt tot het Wonderbaare onder het wyze of dwaaze moet gerangschikt worden; maar hier in stemt men overeen, dat deeze eene zeer algemeen heerschende hoedanigheid is, en dat weinigen zich te vrede houden met het eenvoudig verhaal eener gebeurde zaake, als zy zich eenigzins in de mogelykheid bevinden om in het ryk der verbeeldinge uit te weiden, en eene treffende uitwerking te wege te brengen, door zich te beroepen op de zinnen van de onkundigen en weinig onderrigten.

't Is deeze Zugt tot het Wonderbaare, welke zomtyds Reizigers baart, ook nu en dan Boeken van Reizigers te voorschyn brengt, welke ons doet overhellen om aan de laatste de voorkeus te geeven boven de geregelder en meer in orde geschikte beschryvingen; en die bovenal Romans aanpryst, als eene soort van Boeken, waar in de Schryver zich ontheeven agt van al-

alle regelen, die eene waare gebeurtenis vordert in 't oog te houden; en de Leezer is zeer gereed om te berusten in een voorregt, door welks gebruik hy zich verzekerd houdt, genoegelyk onderhouden en verrast te zullen worden.

Maar alle Menschen kunnen geen Schryvers weezen, en het is uit dien hoofde, dat, in de gezellige verkeering, de meesten zich bevlytigen om Verwondering te verwekken, door het ophaalen van lotgevallen, die, toen zy gebeurden, niets in zich hadden om ze te onderscheiden van zeer gewoone gebeurtenissen; doch die, door het behulp van een weinig bedenkens, en het inmengzel van eenige grootspraak, het voorkomen krygen van eene meerdere belangrykheid, en aller aandagt op den Verteller doen vestigen. Het zal overzulks niemand *wonderbaar* voorkomen, wanneer ik 'er byvoeg, dat, in zodanige gevallen, niet altoos die strikte verkleefdheid aan de waarheid bespeurd wordt, welke een verstandig man wenscht dat bewaard blyve, en een braaf man gaarne verwagt.

Zy, die zich in de gelegenheid bevonden hebben om te reizen, vindt men dikwyls dat eene geneigdheid verkrygen voor het Wonderbaare, 't welk zy mededeelen aan hunne gaapende toehoorders, met eene groote maate van voldoening aan wederzyden. Eene vaardigheid in woorden en spreekwyzen aan den eenen kant, en eene overmaate van ligtgeloovigheid aan den anderen kant, veroorzaaken dat men onderling genoegen vindt in de voordragt, schoon dit weinig vrugts kan baaren; dewyl de spreeker 'er geen vrugt van kan trekken, om dat hy weet dat hy onwaarheden opdischt, en de hoorders des verstooken blyven, vermids zy het hun medegedeelde aan den toetssteen der ondervinding niet kunnen beproeven.

Myn Buurman, Mr. MANDEVILLE, is by uitstek op het Wonderbaare gesteld; maar zo groot is zyne liefde tot de waarheid, dat hy dezelve nooit zoekt in Romans en dergelyk slag van Schriften, die, gelyk hy aanmerkt, naar het zeggen der Schryveren zelve, werken van verbeelding zyn, maar in Boeken van Reisbeschryvers, die, zyns oordeels, waarheid moeten behelzen, dewyl de Schryvers zelve zulks verzekeren.

Mr. MANDEVILLE is een oud Heer, die een Landgoed bezit. In zyne jeugd was hy verstoken van gelegenheid om te reizen, door beroepsbezigheden aan zyn huis verbonden; welke hy niet kon laaten vaaren, vóór dat de dood van een ryken Oom hem meester maakte van zyn tyd. Gaarne zou hy toen zich op reis begeeven hebben, om met eigen oogen de Wonderen te zien, van welke hy zo dikmaals geleezen hadt; gaarne hadt hy de vreeslyke Vuurbraakende Bergen in den mond gekeeken, de Pyramiden beklommen en gemeeten; doch zyne jaaren verboden hem zulke gevaarlyke tochten te onderneemen; en een verouderde Jichtkwaale ontzeide hem niet min nadruklyk de beweeging, aan verre reistochten verknogt.

Om dit gemis te boeten, houdt hy open tafel voor Reizigers van allerlei soort, die hem voor zyne gastvryheid beloonen met verhaalen, welke hy zo greetig aanhoort, als zy de spyzen van zyne welvoorziene tafel verslinden. Deeze Reizigers staan hooger of laager by hem in agting, niet naar den rang, welken zy in deeze wereld bekleeden, maar naar den afstand der Landen en Plaatzen door hun bezogt. En schoon 'er een tyd geweest is, dat een Heer, van *Bengalen* komende, het hoogst by hem te boek stondt, zou hy thans voorzeker een *Nabob* wel willen ruilen voor een wederkeerend Banneling uit *Port Jackson*. Hy heeft eenige vrees, dat de vaardigheid, waarmede men thans de Reizen na *Oost-Indiën* volbrengt, welhaast de *Asiatische* Wonderen zeer algemeen zal maaken, aan de *Ganges* breedte en diepte ontneemen, aan de Tygers en Hyenas derzelver wreedheid en verscheurende kragt ontzeggen.

Wanneer Mr. MANDEVILLE een Reiziger uit verren lande gekreegen heeft, noodigt hy zyne Nabuuren om op den maaltyd deel te hebben aan het onthaal. De Vreemdeling zit als dan aan 's Gastheers rechte hand, en wordt bejegend met alle behoorlyke eerbiedenisse; en geeft de Gastheer, zeer beleefdlyk, by elk artykel, den voorrang aan 't Land, waar uit de Reiziger komt. By voorbeeld. — „ Gy zult dit Ossenvleesch, Mr....
„ vry goed vinden; maar, ik weet, het haalt niet by 't geen gy
„ t'uwent gewoon zyt. — ó, Neem wat meer van dien Visch;
„ gy zult denzelven draaglyk eetbaar vinden; maar wy hebben
„ zulke Koks niet als gy t'uwent. — Geef dien Heer een
„ Glas *Madera*; dezelve is middelmaatig; maar ik weet gy
„ zyt gewoon denzelven beter te drinken. — Een stuk van
„ dien Oranjeappel, indien het u belieft; ach! wy kunnen hier
„ geen volmaakte Oranjeappels opzetten; zy worden in deeze
„ Lugtstreek niet door en door ryp. Gy zult deeze Appels
„ zo vinden; maar misschien zyt gy niet gewoon zo zeer ver-
„ koelende vrugten te gebruiken. — De Hond, die daar
„ loopt, is een vry goede hond in zyn soort; maar Dieren als
„ deeze, wat zyn ze, in vergelyking by de veel betere, die
„ gy t'uwent hebt!"

Op deeze wyze *lokt* Mr. MANDEVILLE, gelyk hy het noemt, zynen Reiziger *uit*, die iets meer of minder dan een Reiziger moest weezen, indien hy de uitlokkingen, om *Wonderbaar* te weezen in zyne berigtgeevingen, kon wederstaan. Maar met dit alles, worden de verwagtingen van mynen Vriend doorgaans eer opgewekt dan voldaan; want daar hy elk alleen verzoekt, dewyl hy weet dat zy zich in vreemde landen hebben opgehouden, krygt hy dikwerf de zodanigen, die, geen bekwaamheid tot het doen van Waarneemingen bezittende, gevolglyk ook dezelve niet kunnen mededeelen. — Dit, egter, stelt hem niet geheel te leur. Zy geeven hem gelegenheid om het gebrekkige deezer Berigtgeeveren aan te vullen uit het geen

hy

by geleezen heeft, en zy krygen, by wyze van wedervergelding, dat aandeel van het *Wonderbaarlyke*, 't geen hy van hun verwagtte te zullen hooren; en zy staan verwonderd zo veele buitengewoone dingen te verneemen van een Heer, die nimmer gereisd heeft. —— Maar misschien zouden zy, in veele gevallen, zich minder verwonderen, indien zy wisten, dat hy zyne kennis van al dat *Wonderbaare* te eenemaal daar aan verschuldigd is, dat hy nimmer gereisd heeft.

Altoos, nogthans, kan Mr. MANDEVILLE geen Gast uit verren Lande krygen, en een goed gedeelte van het jaar moet hy zich vergenoegen met de verhaalen van Reizigers, wier tochten zich bepaalen tot een afstand van honderd of honderd en vyftig mylen. Deeze missen in geenen deele hem en zichzelven te voldoen, door tot een verbaazenden graad van *Wonderbaarheid* loutere beuzelingen op te voeren, en door een zeer veel vergroot verhaal iets vreemds by te zetten aan 't geen een kind zich zou schaamen voor iets van belang uit te venten.

THOMAS BRAGLY is, in dit geval, een groot Gunsteling van Mr. MANDEVILLE. —— THOMAS is nimmer, in zyn geheele leeven, drie dagreizen verre van zyne geboorteplaats geweest; nogthans zou men, hem hoorende spreeken, denken, dat hy niet alleen den aardkloot omgereisd hadt, maar ook ontmoet alle die lotgevallen, gevaaren, rampspoeden en uitreddingen, die ooit een Reiziger daadlyk overkwamen, of welke de verbeelding immer schilderde. Heeft hy een rid te paard gedaan van slegts tien mylen, hy ontmoette op den weg eenig avontuur, zo verbaazend, dat het hem stoffe verschaft om 'er een week lang vol verwondering over uit te weiden. Heeft hy onder een afdak een regenbui afgeschoolen, zeker heeft hy daar, in dien wagtenden toestand, eenig zonderling Persoon aangetroffen; de beschryving van dien Persoon, en het verhaal van diens onderhoud, geeft hy op in volle lengte, en het mist niet de gewenschte uitwerking op zyne Toehoorders te doen. — Vertoeft hy in een Herberg, altoos gebeurt 'er, staande dien tyd, iets Wonderbaars. Gaat hy by zyn paard in de stal, de Stalknegt vertelt hem een der verbaazendste dingen, welke hy immer hoorde, en dit wordt in alle uitvoerigheid weder oververteld. Is de Waardin van een bevallig voorkomen; zy wordt, in zyn berigt, een der schoonste en betoverendste Vrouwen, die zyne oogen immer aanschouwden; en is zy beleefd, vriendlyk geweest, dan geeft hy door oogwenken en knikken te verstaan, welk een zegepraal zyne galantery behaalde —— niet dat zulk slag van avontuuren zo zeer bevallen aan Mr. MANDEVILLE als wel aan anderen; want hy zou liever, was het hem mogelyk, de hoogste top van een Ysberg beklimmen, dan de schoonste Vrouw aanroeren. —— THOMAS, egter, om hem regt te laaten wedervaaren, is al te zeer aan het Wonderbaare verknogt, om bedryven van galantery als vertellingswaardig te

rekenen; en een grooten overvloed van woorden by een gladde tong bezittende, kan hy boven alle verwagting alle kleinigheden vergrooten. By hem wordt een Regenbui een Zondvloed; het vallen uit een vaartuig heeft alle de verschriklykheden van de deerlykste schipbreuk; valt hy van zyn paard, hy valt zo als nimmer eenig mensch viel, en ook is zyne herstelling zo wonderbaar, dat dezelve geen voorbeeld heeft. Geen einde is 'er aan het Wonderbaare zyner Vertellingen, als hy, by mangel van anderen voorraad, het in den zin krygt, om waare gevallen, anderen overgekomen, op zichzelven over te brengen. Dan, in dit geval, loopt hy dikwyls te zeer in het buitenspoorige voor Mr. MANDEVILLE zelven. —— THOMAS, met één woord, is een van die beuzelende Heeren, die zelden dienst doen, dan wanneer hy toehoorders aantreft, die ligtgeloovig zyn, en zo zeer gezet om het *Wonderbaare* te verzwelgen, als hy gesteld is om het te vervaardigen. Nogthans zou hy een veel uitgebreider vermaardheid kunnen verwerven, dan hem thans ten deele valt. Voor een Schryver van Nieuwspapieren zou zyn bystand onbetaalbaar weezen.

Dus verre eene flaauwe schets gegeeven hebbende van Mr. MANDEVILLE's character, althans ten opzigte van zyne zugt voor het *Wonderbaare*, zal het niet overtollig weezen, 'er met een kort woord by te voegen, dat 'er eenig gevaar steeke in zulk eene neiging bot te vieren, zo voor onszelven, als voor anderen. 'Er is gevaar, dat wy onze Onkunde aan den dag leggen, wanneer wy onze Ligtgeloovigheid doen zien; en dat wy eene geschiktheid, om de waarheid te kort te doen, vertoonen, als wy onze poogingen inspannen om der Ligtgeloovigheid van anderen voedzel te verschaffen. —— Aan den anderen kant zal eene gesteldheid op het geen treffend en ongemeen is, in de werken van Natuur en Kunst, ons opleiden tot bedenkingen, welke hoogst pryslyk zyn, smaak en hart beide verbeteren; dan het blykt, zelfs in gevallen van dien aart, de veiligste weg te zyn, nimmer breed uit te weiden over 't geen wy niet gezien hebben; of aan 't geen ons onder 't ooge kwam eene hoogte en breedte te geeven, welke 't zelve nooit hadt. 't Is eene vermaaklyke aandoening, van verwondering getroffen te worden over iets 't welk weezenlyk bestaat; maar het is op verre na zo welgevallig niet, wanneer wy bemerken, dat het voorwerp onzer Bewonderinge, tot het waare gebragt, niets bovengemeens in zich heeft, en dat het geen ons verrukte, louter in verbeelding bestondt.

ERNSTIGE AANMERKINGEN OVER HET MISBRUIK VAN VERNUFT OF GEESTIGHEID.

Brandende lippen en een boos harte zyn als een potscherf met schuim van zilver overtoogen.

SALOMO.

Het misbruik van de ons geschonkene bekwaamheden wordt, maar al te zeldzaam, aangemerkt als een misdryf van zo snood eenen aart, als het met de daad is. 't Schynt als of het bezit van schitterende begaafdheden eene verschooning voor derzelver misbruik oplevert; en dat de Man, daar mede beschonken, hier door een voorregt gekreegen heeft, om dezelve, strafloos, tot de slegtste oogmerken te gebruiken. Dit is zeker even ongerymd als te beweeren, dat een Man, die een Gouden Zwaard heeft, het regt zou bezitten om 'er mede te dooden; of dat eene Schoonheid zich aan den ongebondensten wellust mag overgeeven, om daar door te meer genoegen te schenken. Nogthans moet men toestaan, dat zeker soort van Talenten zulk een schitterenden luister van zich afgeeven, dat daar door het oog der omstanderen verblind, en buiten staat gesteld worde, om het kwaad, 't geen zy veroorzaaken, op te merken; op dien glans alleen lettende. —— Deeze bedenkingen reezen zeer onlangs by my op, wanneer ik in een gezelschap een Drink-conditie van eenen aanstootlyken aart hoorde instellen. Ik kon niet nalaaten myn misnoegen te uiten. en myne afkeuring rondlyk te verstaan te geeven. 't Eenig antwoord, 't geen ik op myne gemaakte aanmerking ontving, was: „ Myn Heer! ik deed het „ alleen uit Geestigheid!"

Misschien is 'er geene van de takken, waar in men het Vernuft kan onderscheiden, welke meer misbruikt wordt tot onwaardige oogmerken, dan *Geestigheid.* Deeze is eene zo algemeene en hoogst goedgekeurde hoedanigheid, dat wy die op zichzelve om eigen waarde hoogschatten, als alles overtreffende, en het voorwerp, waaromtrent dezelve gebezigd wordt, uit het ooge verliezen.

Dat Geestigheid Geestigheid is, welk daar van het voorwerp ook moge weezen, wil ik gaarne erkennen; maar ik merk de keuze van een voeglyk voorwerp aan als eene weezenlyke verdienste; en moet daarom een zeer groot onderscheid maaken, tusschen die Geestigheid, welke ten doele heeft ondeugd of dwaasheid in den schild te vaaren, en die, welke strekt om iets belachlyks te verspreiden over

iets heiligs en ernstigs. Men heeft, en niet zonder grond, opgemerkt, dat, wanneer men de onbetaamelyke spreekwyzen en dubbelzinnige uitdrukkingen, in veele onzer Blyspelen, en bovenal Klugten, wilde uitwisschen, al de Geestigheid by de vertooning zou verlooren raaken. Maar zou men daar by eenig nadeel lyden? Het is hard, dat wy geen anderzins heilzaamen drank mogen drinken, zonder dat 'er een scheutje vergifts ingemengd worde.

Dan indien het misbruik der zogenaamde Geestigheid zich bepaalde tot dit slag van Tooneelstukken, en derzelver voorbeeld niet van eenen zeer besmettenden aart was, zouden wy dit aan zyne plaats laaten. Maar ongelukkig worden 'er veelen gevonden, wier eisch op Geestigheid zeer zwak is, en zich uit geenen hoofde eenig regt kunnen aanmaatigen om te boerten met het geen ernstig is, die hunner verbeeldinge bot vieren, zo verre zy kunnen, over onderwerpen, die, zo dezelve geen voorwerpen zyn van hun Geloof, nogthans verdienen met eerbiedenisse behandeld te worden.

Aan deezen valschen smaak, om geestige zetten te geeven, moeten wy toeschryven de tot walgens toe herhaalde en reeds versleetene boerteryen, den Godsdienst betreffende. Dan dewyl de Godsdienst door geen waarlyk wys of geleerd Man ooit met veragting behandeld wordt, welke ook zyne byzondere gevoelens desbetreffende mogen weezen, of welke tegenwerpingen hy daar tegen moge hebben, zo blykt, dat dezelve nooit het voorwerp van Boert of Geestigheid konne weezen. Niets behoort daar aan ten doele te staan, dan 't geen, volgens de algemeen aangenomene denkbeelden der menschen, ondeugend of dwaas is. Eenige leevendige Vernuften, die zich nu en dan een zogenaamd geestig woord, ten smaad van den Godsdienst, lieten ontvallen, hebben opregtlyk beleden, „dat „zy 'er niets kwaads mede bedoelden; maar dat die geestige „zet boven lag, en 'er uit moest." —— Indien dit het eigenaartige der Geestigheid is, indien de bezitter daar van zo weinig zelfbestuurs bezit, dat hy de wapenen, welke dezelve verschaft, tegen zyne eigene overtuiging aan, bezigt; indien hy als genoodzaakt is om kwaad te doen, en op 't eigen oogenblik te bekennen, dat hy het gedaan hebbe, is in de daad zyn lot zeer te bejammeren; en men mag zeggen, dat hy, indien zulks in zyn vermogen is, beter deedt een wapen weg te smyten, 't geen hy niet weet hoe te gebruiken, en 't welk nooit ter scheede behoort uitgetrokken te worden, dan by gelegenheid van weezenlyke terging.

Een ander zeer ruim en ryk onderwerp voor *laage Geestigheid*, of *laage Vernuften*, niet wyd van het bovengemelde verschillende, is de *Dood*. —— Het is opmerkelyk, hoe veel moeite men zich gegeeven hebbe, om den Dood nimmer met

zyn

zyn eigen onbevallig klinkenden naam te noemen. In het zogenaamd fatzoenlyk leeven, wordt Overfpel een ftukje van Galantery; Doodflag een affaire d'honneur; Verleiding der Onfchuld het neemen van eene kleine vryheid, geheeten. Deeze misdryven, dierwyze gevernisd, fchynen min haatlyk, en worden ongelukkig gemeenzaam voor de verbeelding. Om dezelfde reden wordt de Dood, ten einde men dien van zyne verfchrikkingen ontbloote, en plaats geeve in onze gefprekken, onder veelvuldige zinnebeelden en fpreekwyzen voorgedraagen, van zo laag en boertig een aart, dat men ze, hoe algemeen in zwang onder het fpreeken, in sommige gezelfchappen, bezwaarlyk op het papier onder zyn oog kan dulden. Ik zal ze daarom hier niet te nederfchryven. De meesten zyn oud en verfleeten, fchoon men zoms 'er eene nieuwe byvoegt: zo hebben de *Grondvergaderingen der Burgeren*, zeer onlangs, gelegenheid gegeeven tot de fpreekwyze, *Hy is na de Grondvergadering gegaan*, om iemands Dood en Begraafenis uit te drukken. Dan, behalven de oud- en verfleetenheid der meeste laage en boertige fpreekwyzen, ten dien opzigte gebezigd, kan 'er niemand iets waarlyk geestigs meer in vinden; dewyl ze gebruikt worden van ieder een, die onbedagtzaam is in 't fpreeken.

Dan, zonder ten oogmerke te hebben om die uitdrukkingen te willen berooven van het weinig Geestige, 't welk 'er in zou mogen gelegen zyn, (fchoon die berooving geen misdryf altoos zou weezen,) is die wyze van zich uit te drukken, ten zagtften genomen, geene losfe en ligtvaardige wyze van fpreeken over een onderwerp, van zo ernftig een aart als de Dood? —— Dit is een onderwerp, waar over de Menfchen op eenen afftand boerten, of wanneer zy 't zelve verre van zich verwyderd veronderftellen, fchoon het nooit met de daad zo is; doch waar voor zy op de aannadering beeven. Wat is dit bedryf anders dan dat eens laagen lafhartigen, die ftout fpreekt wanneer hy zyn vyand verre van zich verwyderd rekent? Daarenboven is het onmogelyk, dat lieden, over wier dood wy met die laage en boertige bewoordingen fpreeken, by ons kunnen geagt en geëerbiedigd zyn. Ik beroep my op die vermeende Geestigen zelve, of iemand hunner eenige voldoening zou ontvangen uit het denkbeeld, dat zyne Vrienden, wanneer hy den laatften leevensadem hadt uitgeblaazen, zyn Dood op die wyze vermeldden? Of het hun zou fmaaken, om de even aangehaalde nieuwerwetfche fpreekwyze ten voorbeelde te neemen, dat men in de Nieuwspapieren las: „ N. N. is, in „ den ouderdom van .... jaaren, op den ..... na de „ Grondvergadering gegaan?" —— Hoe zeer loopt het laage, het onvoeglyke, dier letteren elk in 't ooge? en die

woor-

woorden hebben, uitgesprooken wordende, dat zelfde laage en onvoeglyke in zich.

Ik hoop men zal my toestemmen, dat de benaamingen of uitdrukkingen, welke wy bezigen om iets uit te drukken, de meening dier zaake moeten medebrengen, en 'er ons een juist denkbeeld van geeven. Ik behoef niet te ontvouwen, welke denkbeelden het woord *Dood* onmiddelyk by ons doet boven komen; noch de sleep van denkbeelden te vermelden, welke voor onzen geest waaren, op het berigt, dat een onzer Vrienden den laatsten adem heeft uitgeblaazen. Maar hoe hangt het denkbeeld van *Grondvergadering*, (om by dit voorbeeld te blyven) met dat van *Onsterflykheid* zamen? —— De waarheid der zaake is, dat deeze Geestigheden eerst uitgedagt zyn door menschen, die wenschten alle ernstige gedagten van zich te verwyderen; zy zyn naderhand overgenomen by geheel bedagtloozen, die geen werks altoos maaken om in ernst aan het Graf en den Dood te denken, en zich dien staatswisfel steeds voorstellen onder een dier *zo* zeer in gebruik gebragte boertige spreekwyzen.

De Doodstraf der *misdaadigeren* zelve, het schriklykste en afschuwelykste, 't geen men zich voor den geest kan haalen, is een ryk onderwerp geworden voor Geestigheden van dien onvoeglyken aart. Deeze hebben eene laagheid, zeer smaakende na de geboorteplaats, de Gevangenhuizen van *het uitvaagzel* des menschdoms. Daar, daar alleen, kan men, zo ergens, gedoogen, dat het ophangen eens misdaadigers genaamd wordt, „ door een hennipen venster kyken!" om geene andere voorbeelden van dit ergerlyk slag van uitdrukkingen hier op te haalen.

Vernuft, Geestigheid, te passe gebragt op onderwerpen, die de straffe der Wet zouden verdienen, en nogthans, als 't ware, boven of liever beneden de Wet gerekend worden, mag men een zeer nuttig Talent heeten; en wanneer men die bekwaamheid nu en dan bezigt, om stukken van Letterkunde, en het onderhoud in de Verkeering, te verleevendigen, is dezelve allergevalligst. Maar iets, 't welk zo veel vermag, is veeltyds gevaarlyk, en het is, met de daad, te bejammeren, dat men maar zeldzaam weezenlyk Vernuft en waare Wysheid met elkander vereenigd ziet. Die vermogens zyn ons, door den Schepper, tot die heilzaame einden geschonken; hy heeft niets te vergeefsch geschapen; doch ook zeker niets tot een slegt en verdervend oogmerk. Men heeft ongelukkig deeze hoedanigheden vaneen gescheiden, en die scheiding strekt ten nadeele der deugd, en tot onheil der menschlyke Maatschappye.

„ Vernuft en Oordeel," dus luidt de aanmerking van eenen schranderen *Engelschen* Schryver, Lord KAMES, „ vindt men

„ schaars

„ schaars vereenigd. Vernuft bestaat hoofdzaaklyk in dingen
„ zamen te voegen door verafgelegene en ingebeelde betrek-
„ kingen, die verrasſen, dewyl men ze niet verwagtte: dus-
„ danige betrekkingen, van den vlugtigſten aart zynde, ko-
„ men ligt op by de zodanigen, by welken elke betrek-
„ king even welkom is. Geestigheid is, te deezer oorzaake,
„ goeddeels onbestaanbaar met bondig Oordeel, 't welk beu-
„ zelagtige betrekkingen verwerpt, en alleen, die weezen-
„ lyk bestaan, aanneemt. Sterk Geheugen en Geestigheid
„ gaan dikwyls gepaard; gezond Oordeel voegt zich schaars
„ by beiden."

Het Onderwerp, waar over ik deeze weinige Bedenkingen op 't papier bragt, mag gering en beuzelagtig aan zommigen voorkomen; maar *hæ nugæ in seria ducunt mala.*

BESCHOUWING VAN DE WERKEN DER NATUUR.

Groot zyn Gods Werken! Hy heeft dezelve alle met wysheid gemaakt. De aarde is vol van zyne goedertierenheid! —— moet elk aandagtig Beschouwer van Gods groote en verbaazende gewrogten uitroepen. Komt dan, Natuurgenooten! verheft den roem en de magt van Hem, die de gantsche Natuur geschapen heeft, en nog daaglyks, in zo veele byzonderheden, onderhoudt en gadeslaat.

Men doe, voor 't hoog bestuur, een eeuwig danklied klinken:
Gods magt is altoos wys, Gods wil is eindloos goed!

Ja duizenden getuigen van des Scheppers pracht en sterkte, —— al de Waerelden roemen het geen zyne wysheid voortbragt; Zeeën, Bergen, Bosſchen, Rotzen, zyn alle spreekende bewyzen van Gods liefde, van Gods magt.

Zouden wy, verhevenste der ondermaansche Schepzelen, alleen dan zwygen; daar Hy, de groote Bouwmeester der Waereld, overwaardig is, om, van al wat redelyk denkt, geëerd en aangebeden te worden?

Wie doet millioenen Zonnen prachtig, heerlyk schitteren? —— Wie stelde paalen aan ontelbre Bollen, in hunne wonderbaare wending? —— Wie anders dan Gods gebiedende Almagt? Hy, *Jehova!* stapelt bergen op bergen, om het geweld van den storm te boeijen, daar Hy van derzelver toppen gezondheid en verheuging af doet daalen. Hy denkt altoos om het welzyn zyner Schepzelen: het smagtend veld drenkt Hy met aangenaamen regen, en met dauw; koelt de lugt door zagte winden,

den, ja verkwikt de gantſche onafmeetbaare Schepping, de geheele Natuur.

Het is Gods hand, die, in de aangenaame *Lente*, de aarde met een tapyt van bloemen verciert; en, na ons de aangenaamheden van *Zomer* en *Herfst* te hebben doen genieten, de aarde, als gehuld in vlokken, in zagte windzelen nederlegt. Maar wie kan naar eisch *de Werken der Natuur*, in alle byzonderheden, verheffen? waar zouden wy beginnen, waar eindigen? De gantſche Natuur predikt Gods ontzaglyke grootheid en vaderlyke goedheid; want hy hegt zelfs nut en zegen aan de rampen die ons treffen. Ja, ſpreek, verdwaalde Godverzaaker! wie dondert in de wolken? wien hoort ge in de ſtormen loeijen? Spreek, Twyfelaar! wie ſtuwt de golven, dat ze als hooge bergen zich verheffen? —— Donder, zee en ſtormen zeggen 't u, dat het God is, die deeze Wonderen werkt; en wat twyfelt gy? Laat veel liever uw mond van Gods groote daaden gewaagen. Hy ſchiep het gantſche Heelal, ter zyner Eer en ten onzen nutte. —— Ontvang dan, ô Eeuwige Godheid! onzen dank, onze aanbidding; en laat u het onvermogen van uwen aardworm niet mishaagen. Gy, die in ons hart kunt leezen, ziet en weet onzen hoogſten wensch, om u eens, in de eindelooze Eeuwigheid, in uwe onmiddelyke tegenwoordigheid, den hoogſten lof toe te brengen!

Sta ik, met het hoofd omlauwerd,
Voor uw' troon, ô Alvermogen!
Dan zal ik, met ed'ler lied'ren,
Uwe Majeſteit verhoogen.
Stond, waarnaar ik ſmachtende uitzie,
Yl tot hem, die u verbeidt;
Koom, zo ſmaak ik eerlang zuiv're,
Wisſellooze Zaligheid!

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

IETS OVER DE GODLYKE ROEPING DER CHRISTEN-LEERAAREN.

Aan de Schryvers der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

„ Medeburgers!

„ Buitenspoorigheid aan den eenen kant geeft dikwyls
„ gelegenheid, dat men, aan den anderen, tot het
„ zelfde kwaad vervalle." Hy, die met geen geslootene
„ oogen in de verkeering ommewandelt, treft daar van
„ dagelyks voorbeelden aan van verscheidenerleien aart.
„ Onlangs bevond ik my in geen onaanzienlyke Stad van
„ ons Gemeenebest. 't Was Zondag. By eene wan-
„ deling met gezelschap liepen wy in een der Kerken
„ van het Hervormd Kerkgenootschap. Opgepropt met
„ menschen vonden wy dezelve, en ten Kansel een
„ Redenaar in den bloei zyns leevens, geenzins mis-
„ deeld van welspreekenheid, althans wat het uitwen-
„ dige betrof. Wy behoefden niemand te vraagen, wat
„ oorzaak was van de meer dan gemeene opgevuld-
„ heid des Kerkgebouws. De Leeraar deedt zyne Intree-
„ redenvoering op deeze zyne nieuwe Standplaats. Hy
„ was, juist by ons inkomen, bezig met der luisterende
„ menigte, in 't breede, en met niet weinig woorden-
„ praals, te ontvouwen, wat hem bewoogen hadt om
„ zyn voorige Standplaats voor de tegenwoordig aanvaar-
„ de te verwisselen, en bevlytigde zich, om de *Godlyk-*
„ *heid zyns Beroeps* te dier Stede aan te toonen. Hy
„ bezigde daar toe een vloed van hoogklinkende woor-
„ den, doormengd met Schriftuurlyke uitdrukkingen,
„ van de oude Propheeten en de Apostelen gebruikt,
„ die hy op zich zelven derwyze toepaste, dat de Ge-
„ meente, dezelve voor volle munt aanneemende, niet

„ kon nalaaten hem aan te zien als een Man, die, „ ten haaren opzigte, eene volstrekt Godlyke Zending „ hadt.

„ Dit, ik weet het, is zo verre van vreemd of nieuw „ te zyn, dat het veeleer algemeen en oud mag heeten. „ Het gaf ons, by het t'huis gelaatene gezelschap weder„ gekeerd, stoffe tot een gesprek; 't welk een keer nam, „ welken ik, eeniger begrippen wel kennende, moest „ verwagten, in het spottende te zullen loopen, en my „ bykans berouw deedt krygen wegens de nieuwsgie„ righeid, welke ons in de Kerk gelokt hadt. Wel „ verdiende de aanmaatiging des Leeraars, dien wy ge„ hoord hadden, berisping; wel mogt de geestlyke „ hoogmoed, die in zyne taal doorstak, gewraakt en „ in een helderen dag gezet worden: in zo verre ook „ nam ik deel in het gesprek: maar welhaast sloeg men, „ te dier gelegenheid, over, om met het Leeraarampt „ den draak te steeken, en vervolgens op den Gods„ dienst, als een louter menschlyke vond, aan te val„ len. Ik deed myne poogingen, om het waarlyk goe„ de, nuttige en noodige des Leeraarampts, afgeschei„ den van die aanmaatigingen, te verdeedigen, en de eer „ van den Godsdienst te handhaaven tegen de schimp„ scheuten, daar op by wylen afgegeeven door lieden, „ die geen onderscheiding maaken tusschen *Stelzelleer* en „ *Godsdienstleer*. Met welk een vrugt ik myn tegen„ stand, in een en ander geval, bood, kan ik niet zeg„ gen: dewyl ik dit gezelschap niet bleef bywoonen; „ en, in den laaten naamiddag, met de Jaagschuit ver„ trok.

„ Geen gezelschap in de roef vindende, nam ik myn „ toevlugt tot het *Engelsch* Maandwerk de *Monthly Re-* „ *view*, waar van ik een Stukje in den zak had. Onder „ het doorbladeren kwam ik tot een Leerreden, getyteld „ *The Charge of the Right Reverend* THOMAS LEWIS „ O' BIERNE, *D. D. Lord Bisschop of Osfory, to the* „ *Clergy of his Diocese in his Annual Visitation.* — Het „ voorgevallene op dien dag, het gehouden gesprek in„ zonderheid, deedt my de zeer gunstige Beoordeeling „ dier bezwaarlyk voldoenbaare Keurmeesteren met meer „ aandagts, dan men doorgaans by het doorbladeren eens „ Maandwerks besteedt, leezen.

„ De Bisschop roerde juist een snaar, in het verlaa„ tene gezelschap veelal met een zo ruwe hand aange-

„ gree-

„ greepen. — 't Is waar, 't geen de *Engelsche* Schryver
„ *the Internal Call*, of *Inwendige Roeping*, noemt, is ge-
„ heel iets anders, dan 't geen veele Leeraars de *Godlyke*
„ *Roeping* tot het bekleeden van deeze of geene Stand-
„ plaats noemen; doch het een en ander staat in een ge-
„ noegzaam verband, om het geen wy hier aangemerkt
„ vinden, als niet te onpasse by het andere, in deezen
„ by te brengen. —— Wat hier van zyn moge; t'huis
„ gekomen, dagt my een gedeelte uit de Leerreden over-
„ genomen, hoe kort ook, zeer zinryk en vertaalenswaar-
„ dig: teffens keurde ik uw Maandwerk zeer geschikt
„ om het daar in te plaatzen. Dit is de reden dat ik het
„ Ul. zende, met verzoek van aanneeming.

„ Onder het vertaalen kwam my voor den geest een
„ der *Epigrammas* van den schranderen en Godvrugtigen
„ WERENFELS, 't geen ik ten slotte hier by voege.

Pietatis in Pastore necessitas.

Quisquis oves Christi vis pascere, dispice primum,
Ipsene sis veras illius inter oves.
Qui non ex ovibus, qui non est de grege Christi,
Quicquid agat, Pastor non erit ille bonus.

„ Ik blyf Ul. Begunstiger,

L. S."

De uitdrukking, *Inwendige Roeping*, ten aanziene van het Leeraarampt gebezigd, is eene uitdrukking, niet vry van dubbelzinnigheid. In onze beoordeeling van de *Inwendige Roeping*, behooren wy zorgvuldig, aan den eenen kant, de uitersten van Geestdryvery te vermyden; en, aan den anderen kant, die ter zyde stelling van alle Christlyke aandoening, ten aanziene van dit stuk, welke veelen zich veroorloven.

Het zou, voorzeker, zeer veel aangematigd en gevaarlyk zyn, by de aanvaarding des Christen-Leeraarampts, te zoeken na eenige *gevoelige* beweegingen of tusschenkomst van den Heiligen Geest; na eenigen invloed of dwang, op de ziel werkende door een *onderscheide merkbaare* aandrift. By ons kan het zelfvertrouwen geen plaats hebben, om den Heere, *die de harten aller menschen kent, aan te roepen, om*, door eene zigtbaa-

baare en ontwyfelbaare tusschenkomst, derwyze *te toonen, wien hy verkooren heeft om het lot der Bedieninge en des Apostelschaps te ontvangen*, als toen het lot op MATTHIAS viel, en *deeze, met algemeene toestemming, tot de elf Apostelen gekooren werd.* —— Wy kunnen niet verwagten, dat 'er *Prophetien van ons vooruitgegaan zyn in de Wereld*, gelyk ten aanziene van TIMOTHEUS, om te bepaalen of *die Bedieninge ons is opgedraagen*, met die zelfde volkomenheid en kragt, als ten opzigte van dit voorbeeld eens waardigen Euangeliedienaars. —— Alles, wat wy kunnen doen, is over onze Roeping op eene redelyke wyze te oordeelen. Wy moeten het oog vestigen op den gewoonen loop der Voorzienigheid, zo als dezelve werkt ten aanziene van de onderscheide Standen en Beroepen in het menschlyk leeven. —— Wy hebben de hoedanigheden na te gaan, met welke de Natuur ons heeft begiftigd tot het waarneemen van dien post. —— Wy zyn verpligt te onderzoeken, welke oogmerken wy hadden, welke inzigten ons bezielden, by het aanvaarden.

De oogmerken van deugdzaame en Godsdienstige Ouderen, met zorgvuldigheid voor ons een toekomend leevensplan vooruitziende; hun vlytbetoon om ons eene opvoeding te geeven, en die geschiktheden in ons aan te kweeken, welke meest en best geschikt zyn om ons voor te bereiden tot dien leevensstand; zelfs de oogmerken en wenschen van Vrienden en Begunstigers, die, zonder eenige onregtmaatige, ongevoeglyke of ongeschikte tusschenspraak of aanzoek van onzen kant, het in hun vermogen gehad hebben ons eene Standplaats in de Kerk te geeven, en zelfs vroegtydig onze oogmerken en letteroefeningen derwaards eene wending gaven; eene sterke neiging en overhellende begeerte tot het Leeraarampt, vroegtydig door ons opgevat, en steeds gekoesterd: —— alle deeze mogen aangemerkt worden als de gewoone tusschenkomsten der Voorzienigheid; en, in gevolge van deeze, kunnen wy in staat gesteld worden om een redelyk oordeel te vellen over onze Roeping, voor zo verre deeze gaan.

Een tweede Regel, om des te oordeelen, ontleenen wy uit onze Geschikt- of Begaafdheden. De sterkste aanwyzing, welke wy kunnen hebben, dat de Voorzienigheid ons tot eenigen byzonderen Leevensstand geschikt heeft, bestaat daar in, dat wy de Gaven en Talenten ontvangen hebben, noodwendig vereischt om aan de ein,

einden van denzelven te beantwoorden, en de oogmerken daar van te bevorderen. De Gaven en Talenten nu, noodzaaklyk tot het Beroep eens Leeraars, mogen wy in Natuurlyke en Zedelyke onderscheiden. Wat de Natuurlyke Gaven aanbelangt: allen kunnen in de Kerk geen *Apostels*, allen geen *Euangelisten*, allen geen *Propheeten* zyn. 'Er moet verscheidenheid van Talenten weezen, beantwoordende aan de verschillende oogmerken en voorwerpen van het werk onzer Bedieninge. Maar kundigheid om te onderwyzen, en oordeel om te bestuuren, zyn weezenlyke hoedanigheden, noodig in de Bedienaaren eener Gemeente; en hy, die by zichzelven geene vatbaarheid ontdekt om die kennis te verkrygen, en zich niet kan belooven, het daar toe behoorende te zullen magtig worden, heeft alle reden om vast te stellen, dat GOD hem niet bestemde om een Leeraar der Gemeente te weezen.

Het is te regt opgemerkt, door een' der uitmuntendste Bisschoppen, op welken de Christen-Kerk in deeze laatere dagen mag roemen, (Bisschop WILSON) „ dat 'er „ meer Zondaars bekeerd zyn door Vroome dan door „ Geleerde Mannen." De Kerkvader HIERONYMUS geeft aan eene heilige Eenvoudigheid den voorrang boven ongeheiligde Welspreekenheid; en Bisschop BURNET schryft, „ dat eene groote maate van Godsvrugt, „ met eene kleine maate van Geleerdheid, zeer veel „ af kan doen in de nuttigheid eens Euangeliedienaars." Nogthans is eenige maate van Geleerdheid noodwendig; en het oogmerk van onzen *Godsdienst* geen ander zynde, dan om de menschen te brengen tot de kennis der waarheid, gelyk dezelve in CHRISTUS JESUS is, of hun in die kennisse te bevestigen; en het oogmerk van ons *Leeraarschap* geen ander zynde, dan om dat oogmerk te bevorderen: is het ten vollen blykbaar, dat eene bekwaamheid, om de noodige kundigheden, daar toe strekkende, voor ons zelven op te doen, en de talenten om ze aan anderen mede te deelen, weezenlyke voorafgaande vereischten zyn, om iemand bevoegd te maaken tot het staan na, en het aanvaarden van, het Christen-Leeraarampt. (Door de bewustheid, derhalven, van een ieder, hoofd voor hoofd, in hoe verre hy die bekwaamheid bezit, of mag hoopen dat talent te zullen verkrygen, kan hy, ten deezen opzigte, over zyne Roeping oordeelen.

De Zedelyke Hoedanigheden, gelyk zy, ongetwyfeld, de weezenlykste moeten geagt worden, zo zyn ze ook te sterker gemerktekend; Hebbelykheden, van 'er zich op toe te leggen, en vlytbetoon, vroeg verkreegen en steeds aangekweekt — hebbelykheden van maatigheid en soberheid; voeglykheid van gedrag; goedertierenheid en zagtheid van aart; deftigheid van zeden; kuische en welgeregelde begeerten; eene onschendbaare liefde tot, en eenpaarige betragting van, de waarheid; zuiverheid en standvastigheid van beginzels; eerlykheid en braafheid van hart. — Ik wil, naa deeze optelling, my niet aanmaatigen, met een volkomen vertrouwen, te verklaaren, dat, in den tegenwoordigen vervallen staat des *Christendoms*, dat, met de opgehoopte maate van menschlyke zwakheid en onvolmaaktheden, die ons aan alle kanten omringen, niemand (om my van deeze uitdrukking te bedienen) *de hand aan de Arke van* GOD *mag slaan*, of, als *Herder* en *Leeraar* der *Kudde van* CHRISTUS, het dienstwerk aanvaarden, wiens geweeten hem geen getuigenis geeft, dat hy daadlyk en werklyk alle de opgenoemde Zedelyke Hoedanigheden bezit. — Maar dit kan, dit durf ik, met vertrouwen, zeggen, dat hy, die in zichzelven de zaaden en beginzels van deeze Zedelyke Hoedanigheden niet ontdekt; dat hy, die, uit de bevinding zyner jeugdige jaaren, niet eenige gerustftellende verzekering heeft, dat hy eene geestgesteltenisse en geaartheid bezitte, geschikt om dezelve te beminnen, aan te kweeken en tot rypheid te brengen, nooit veilig en met waarheid mag zeggen, dat hy vertrouwt, door eene *Inwendige* Roeping des Heiligen Geests bewoogen te zyn om na het Leeraarampt te staan, of hetzelve als zodanig te aanvaarden.

WAARNEEMING WEGENS EENE AFKNAKKING VAN HET HOOFD DES DYEBEENS, EN DESZELFS GENEEZING. Door G. J. VAN WY.

Niet algemeen genoeg bekende Heelmethodes, door beroemde Mannen uitgedacht en aangeprezen, door nieuwe Waarneemingen te bekrachtigen, en algemeener bekend te doen worden, in zulke Schriften, welke zeer algemeen geleezen worden, moet de toeleg zyn van alle, in

in de bevordering der Heelkunst belang ftellende, Artzen. Uit dit oogpunt befchouwde het ook de Amfterdamfche Heelmeester J. H. DE CLERCQ; zie zyne Waarneeming over een afgeknakt hoofd des Dyebeens, en deszelfs geneezing, in de *Verhandelingen van het Genootfchap ter bevordering der Heelkunde te Amfterdam*, IIIde Deel, bl. 89, enz.

Ik ga andere gelukkig geflaagde geneezingen der Breuken van den hals des Dyebeens, door my behandeld, op de manier, door den beroemden en kundigen Heelmeester D. VAN GESSCHER, in zyne *Heelkundige Mengelftoffen*, bl. 365, enz. en *Hedend. oeffenende Heelk.* Ifte Deel, bl. 275, 276 en 304. ook in de *Aanmerkingen over de wangeftalte der Ruggegraat, en de behandeling der Ontwrigtingen en Breuken van het Dyebeen*, bl. 96, enz. opgegeeven, voorby, en bepaale my alleen tot het geval eener afknakking van het rechter hoofd des Dyebeens eens Kinds van den Burger J. N. B....., oud ruim een en een half jaar.

Den 30 Juny l. l. viel dit Kind van eenen niet hoogen drempel, en hier door knakte de kraakbeenige famenvoeging van het hoofd des Dyebeens, met deszelfs hals, af, gelyk uit de gewoone kentekenen duidelyk kenbaar was.

De in het werk geftelde behandeling, in bovenaangehaalde Schryvers opgegeeven, en plaatzing in eene voldoenend groote en onbeweegbaare Wieg, op een vaste paardehaire matras; gevoegd by de oplettende zorge der Ouders tot de meest mogelyke ftilhouding, geduurende de geneezingsbehandeling; het toedienen van gezonde voedzels, en verdere kunstmaatige behandeling, (welke alhier mede te deelen te omflagtig zyn zoude, en ons noodzaaken tot overtollige herhaaling van iets, 't welk reeds voorlange geboekt, en in de aangehaalde Schryvers te vinden is) zyn van eenen zo gelukkigen uitflag geweest, dat ik, beneffens de Ouders, het groot genoegen heb, het Lydertje, ten einde van zes weeken, volkomen herfteld te zien, zodanig zelfs, dat hy, van toen af, langzaamerhand tot zyne voorige radheid in 't gaan herfteld is, en thans, zonder eenige de minfte verkorting van zyn been, als vóór het ongeval, rad gaan en loopen kan.

Arnhem,
9 September 1799.

BRIEF VAN DEN HEER B. HUSSEM, AAN DE SCHRYVERS DER Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen; STREKKENDE TOT NADERE BEVESTIGING ZYNER HANDELWYZE, OM BEDORVEN WATER WEDEROM DRINKBAAR TE MAAKEN.

In uwe Letteroefeningen, No. 9, bladz. 402, de Recensie van myn uitgegeven Stukje, betreffende het bedorven Drinkwater op de Schepen, gezien hebbende, neeme ik de vryheid, ulieden, by deezen, de volgende Proeven, tot meerdere bevestiging, omtrent de mogelykheid, om, door myne opgegeven manier, gezegde bedorven Water weder tot een zeer goed en drinkbaar Water te brengen, mede te deelen; welke reeds genomene Proeven my, by de uitgave van myne opgegevene manier, omtrent de verbetering van het bedorven Water, nog niet bekend waren.

Na dat dan myne opgegevene bewerking van dit bedorven Drinkwater aan 't publiek bekend geworden was, heeft de Heer VAN DER HOOP my medegedeeld eene Missive, geschreven door den Capitein NOOT, uit 's Lands Schip *Utrecht*, waar in die Capitein meldt, dat hy, juist volgens myne opgegevene manier, om bedorven Water weder tot een zeer goed en drinkbaar Water te brengen, de proef daar van, reeds in 1793, op het Schip van den Capitein KOLFF, had laaten neemen, met een zeer voldoenend gevolg: omstandiger te vinden in de *Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek*, No. 10, bladz. 440.

Vervolgens heeft de Heer VAN BYLAND, ook reeds te vooren, op zyn Schip, door middel van een zoortgelyk Werktuig, als ik opgegeven heb, de proef genomen, mede met een zeer goeden uitslag.

Nog heb ik, na dat myn gezegde Stukje uitgekomen was, gevonden, dat *Lord* MACARTNEY, op zynen togt naar China, in 1792, zich reeds, met veel succes, van zoortgelyk Werktuig bediend heeft (*).

Verder heeft my de Chirurgyn Majoor ter Zee, VAN DER

(*) MACARTNEY, *Reis naar China*, Eerste Deel, bladz. 264, 265.

DER POT, geschreven, dat hy, op zyne reis met 's Lands Schip *de Castor*, in 1793, van Gibraltar naar Livorno zeilende, en het Water tot dagelykschen drank bedorven zynde, door middel van een zoortgelyk Werktuig, als ik opgeeve, dit bedorven Water, op dat Schip, weder tot zeer goed en drinkbaar Water gebragt had.

Amsterdam, B. HUSSEM.
11 Sept. 1799.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN GEORGE GRAHAM, F. R. S. *beroemd Starrekundige en Mechanicus.*

Mr. GEORGE GRAHAM, die een plaats verdient onder de eerste Starrekundigen, en bovenal uitstak in het vervaardigen van Uurwerken en Werktuigen ten dienste der Starrekunde, werd, in den Jaare 1675, gebooren te *Gratwick*, een gering Dorp in het Noordlykst gedeelte van *Cumberland*. Van 's mans vroegsten leeftyd ontbreeken alle narigten. Zyne opvoeding was zeker niet van dien aart, dat dezelve den Man beloofde, welken hy naderhand betoonde te zyn; want, schoon hy de *Latynsche* Taal verstondt, was hy die Taalkennis verschuldigd aan eigene beoefening, in een laater tyd des leevens dan men doorgaans tot het aanleeren van die Taal schikt.

Met den Jaare 1688 kwam hy te *Londen*, en werd Leerling by een Klokkenmaaker van de geringste soort. Zyne leerjaaren by dien Meester uitgestaan hebbende, stak de kragt van zyn vernuft in het Werktuigkundige dermaate door, dat Mr. THOMAS TOMPION, ten dien tyde de eerste Horlogiemaaker in de Wereld, het voor een geluk rekende, hem onder zyne Werklieden te mogen tellen.

De kunst van Horlogiemaaken was toen nog in haare kindschheid, en Mr. TOMPION was zelve oorspronglyk van een veel laager beroepsbezigheid, een Grofsmit ten Platten-lande: hy kwam in *Londen*, in 't jaar naa den grooten Brand, en opende een Winkel, in den hoek van *Water-lane*, in *Fleet-street*, waar hy tot zynen dood woonde. Met deezen TOMPION, den beroemdsten Horlogiemaaker van dien tyd, verbondt zich GRAHAM op 't naauwste; een van diens Nigten trouwende. Men veronderstelde dat

hy met deezen Oom in compagnie deedt; dewyl beider naamen gevonden worden op alle de Horlogien van Mr. TOMPION, veele jaaren vóór den dood des laatstgemelden: maar dit geschiedde alleen om vervolgens de zaak op hem te doen overgaan; gelyk hy die ook kreeg, benevens het grootste gedeelte van Mr. TOMPION's bezittingen.

Mr. GRAHAM was egter anderzins niet gelukkig in deeze Egtverbintenisse; zyne Vrouw werd voor veele jaaren van hem gescheiden, en leefde van een jaargeld van veertig Ponden St., door hem ten haaren behoeve toegestaan. Hy hieldt haar zeker verdagt van groot misdryf: want de twee Zoonen, welke zy ter wereld bragt, dagt hy dat geen eisch hadden op zyne vaderlyke genegenheid.

Naa dat Mr. GRAHAM langen tyd een cieraad voor zyn Land geweest was, en een Vriend van NEWTON, HALLEY, als mede van de beroemdste Mannen van dien tyd, stierf hy in zyn Huis, over *Water-lane*, in *Fleetstreet*, in Slachtmaand des Jaars 1751, en werd den vier-en-twintigsten van die Maand begraaven in *Westminster-Abbey*, nevens het graf van Mr. TOMPION. Hy liet omtrent 6,000 Ponden St. naa, die, in gevolge eener Stedelyke beschikking op zyne naalaatenschap, verdeeld werden tusschen de Weduwe en haare twee Zoonen. Zy overleefde hem slegts korten tyd.

Dit zyn de weinige lotgevallen, welke wy kunnen mededeelen van een Man, wiens verblyf bepaald was tot een enkele Straat, en die zyn leeven geheel toewydde aan Starrekundige waarneemingen en het vervaardigen van Werktuigen. Dan over zyn character en bekwaamheden mogen wy breeder uitweiden. Dat GRAHAM in zyne beroepsbezigheid uitstak, was het minste; hy mogt de grootste Werktuigkundige van zynen tyd heeten, en hadt eene volkomene kennis van de beoefenende Starrekunde. Hy onderscheidde zich niet zo zeer, door onderscheidene beweegingen tot het afmeeten van den tyd, tot een hooger trap van volkomenheid gebragt te hebben (*), als wel door

(*) Hy vorderde veel verder in het maaken van Mathematische Instrumenten dan van Uurwerken en Zakhorlogien. Hy was niet slegts een Uurwerkmaaker, maar ook een algemeen Werktuigkundige.

door het uitvinden van verscheide Starrekundige Instrumenten, door welker behulp men groote vorderingen in die Weetenschap gemaakt heeft. Grootlyks verbeterde hy de zodanige, die in gebruik waren; en schoon zelve geen uitsteekende hand bezittende om te werken, was hy een keurig beoordeelaar van het geen gewerkt werd; en steeds de beste werklieden in dienst hebbende, werden de Instrumenten onder zyn oog vervaardigd met eene net- en naauwkeurigheid, waar in niemand hem kon evenaaren.

De groote Muur-Quadrant, in het Koninglyk Observatorie te *Greenwich*, werd voor Dr. HALLEY, onder het opzigt van GRAHAM, gemaakt, en de verdeelingen 'er op gesteld met zyne eigen hand. Naar dit onvergelyklyk oorspronglyk stuk, zyn de beste Instrumenten van die soort, in *Frankryk*, *Spanje*, *Italie* en in de *West-Indiën*, gemaakt door *Engelsche* Kunstenaars. —— De Sector, door welks behulp Dr. BRADLEY eerst twee nieuwe beweegingen in de vaste Starren ontdekte, was door hem uitgevonden, en zamengesteld onder zyn opzigt. Die groote Wysgeer gaf menigwerf, op het sterkst, te verstaan de groote verpligting, welke hy aan Mr. GRAHAM hadt, voor den bystand in zyne Starrekundige naspeuringen, welken hy ontving door de uitneemenheid der door hem vervaardigde Werktuigen.

Mr. GRAHAM bevatte zo veel van het Planeetstelzel in den omvang van een doos, als noodig was om den beoeffenaar der Starrekunde in zyne leeringen bystand te bieden. Naar dit Planetarium zyn alle de hedendaagsche Orreries, als een model, gemaakt; terwyl de eer, aan Mr. GRAHAM, als Uitvinder, toekomende, gansch ten onregte, aan een anderen gegeeven werd. —— De Geschiedenis der uitvinding, en van dien eerroof, is merkwaardig.

Toen Prins EUGENIUS, naa het sluiten van den Vrede te *Utrecht*, in *Engeland* kwam, kogt hy veele Instrumenten, tot de Natuur- en Starrekunde dienstig, by Mr. ROWLEY, 's Konings Instrumentmaaker. By Mr. GRAHAM gebragt, (gelyk men niet verzuimde, alle vreemde liefhebbers van Weetenschap tot hem in te leiden,) voelde EUGENIUS zich zo zeer getroffen door diens Planetarium, dat hy hem sterk aan was om 't zelve aan hem af te staan. De groote Kunstenaar liet zich bezwaarlyk door dien grooten Held overhaalen, om het aan hem te verkoopen. Volgens diens verzoek zondt hy het Planetarium

aan Mr. ROWLEY, ten einde het na *Weenen* mogt gezonden worden, nevens andere Inftrumenten, door dien Prins gekogt. —— Mr. ROWLEY hadt dit door zo veelen lang bewonderd Planetarium niet in handen, of hy nam het uiteen; doch, naa zyne nieuwsgierigheid voldaan te hebben, kon hy het niet weder zamenvoegen, gelyk het geweest was, en moest de toevlugt neemen tot Mr. GRAHAM, die al te onverfchillig was ten opzigte van zyn belang en roem om dit te weigeren. Mr. ROWLEY vondt zich hier door in ftaat gefteld om het naa te maaken, 'er eenige ftukken byvoegende, die eene eenvoudige beweeging vereischten, en door Mr. GRAHAM 'er uit gelaaten waren. Mr. ROWLEY vervaardigde zyn eerfte Planetarium voor CHARLES, Graaf van *Orrery*, een uitfteekend Letter- en Kunstminnaar van dien tyd. Sir RICHARD STEELE, die onkundig was van het Planetarium door Mr. GRAHAM uitgevonden, dagt regt te moeten laaten ervaaren aan den eerften *Aanmoediger* tot het vervaardigen van dus een Kunstftuk, zo wel als aan den Uitvinder; hy noemde het daarom een *Orrery*, en gaf aan Mr. ROWLEY den lof, welke Mr. GRAHAM wettig toekwam.

Wanneer de *Franfche Academisten*, in den Jaare 1736, na het Noorden gezonden werden, om de waare gedaante des Aardkloots te bepaalen, oordeelden zy Mr. GRAHAM den bekwaamften Man in *Europa*, om het opzigt te hebben over het vervaardigen der Inftrumenten tot het doen hunner Waarneemingen. Zy flaagden ook gelukkig, volbragten hun werk in minder dan één jaar; zodanig, dat, door daar op volgende Waarneemingen in *Frankryk* gedaan, Sir IZAÄK NEWTON's Theorie van de gedaante des Aardkloots ten vollen bevestigd werd. Maar de Leden der Academie, die na *Peru* gezonden waren, geen goede Inftrumenten medegenomen hebbende, vonden zich zeer verlegen en in hunne werkzaamheden belemmerd.

Mr. GRAHAM deelde veele en zeer gewigtige ontdekkingen aan de *Koninglyke Societeit* mede; (van deeze was hy Lid geworden;) in 't byzonder eene foort van uurs-verandering van de Kompasnaald; een Kwikzilver-Pendulum; en veele keurige byzonderheden, betrekkelyk tot de waare lengte van den eenvoudigen Slinger, waar op hy proeven bleef neemen, tot weinige jaaren vóór zyn dood. Hy was, in de daad, een uitmuntend Proefneemend Wysgeer; alle zyne Proeven nam hy met eene ongemeene maate van naauwkeurigheid.

Dee-

Deeze der Weetenschappen zo dienstige Man was zo gul, in 't mededeelen van zyne vindingen, als schrander om dezelve daar te stellen. Zyn voornaam doel was, der Weetenschappen bevorderlyk te weezen, niet het verzamelen van schatten, of het verwerven van roem. Oorspronglyk was hy als een *Quaker* opgevoed; dan hy liet alle de byzonderheden hunner kleeding vaaren, alleen derzelver netheid behoudende. Het blykt niet, dat hy vervolgens zich tot eenige Kerk of Secte vervoegd hebbe. Volkomen opregt van aart, was hy vry van agterdogt; geheel boven nyd verheven, handelde hy altoos opregt; en, smaak vindende in weezenlyk vermaak, was zyn gedrag edelmoedig. Veelmaalen leende hy geld uit; dan men kon hem niet overhaalen om het op Intrest te geeven; en, om die zelfde oorzaake, besteedde hy zyn Geld nooit in eenige Fondsen. Naa zynen dood vondt men Banknooten by hem, die twee-en-dertig jaaren oud waren; zyne geheele Bezitting, buiten het Geld, 't welk hy in zynen handel gebruikte, vondt men in een sterke doos.

Ten slot merken wy hier nog aan, dat Mr. THOMAS MUDGE, Horlogiemaaker des Konings, wiens vindingryke geest zo veel heeft toegebragt tot verbetering zyner Kunst, een Leerling by Mr. GRAHAM geweest is.

ONTDEKKING VAN EEN ALLERSCHANDELYKST LETTERKUNDIG BEDROG, BETREFFENDE DE GESCHIEDENIS VAN SICILIE.

(Overgenomen uit J. HAGER *nachricht von einer merkwurdigen litterarischen betrugery*, en EICHHORN's *Allgem. Bibliothek der Biblischen Litteratur.*)

Het is bekend, dat de Arabieren zich, in 't jaar 827 van de Christelyke jaartelling, in Sicilie nedergezet hebben. Nu stond dit land tot in 't jaar 1074, even als Spanje omtrent terzelver tyd, onder de Arabische opperheerschappy, die het merkelyk heeft doen bloeien. 'Er zyn nog uitmuntende openbaare gedenkstukken van den voordeeligen invloed van die regeering op den welstand van Sicilie voorhanden; waterleidingen, die het kostelykste water tot Palermo in alle verdiepingen der huizen, of door onderaardsche kanaalen in de tuinen, heenleiden, en nog de oude Arabische naamen *Giarra* en *Ka-*

tus draagen; opschriften, die niet lang geleeden alleeerst door den Domheer *Gregorio* bekend gemaakt zyn (*); Arabische grafschriften, waarvan *Vasalli* te Palermo onlangs drie, die tot de vyfde en zesde eeuw der Hegira behooren, ontdekt, en in 't Latyn vertaald in 't licht gebragt heeft (†); Kufische penningen, die in Sicilie nog steeds in groot getal uitgegraven worden, maar tot nog toe niet zyn beschreven; en voorts zeer veele woorden, die uit het Arabisch in de Italiaansche taal zyn overgenomen, en een eeuwigduurend gedenkteeken van den invloed der Arabieren op Italie blyven (‡).

Men heeft echter tot hiertoe van dit tydvak zeer weinig echte bescheiden, door gebrek aan geloofwaardige schriften desaangaande (§). De Annalen van *Al Sanhadschi*, die byna gelyktydig moeten vervaardigd zyn, heeft men dusverre in Europa niet kunnen ontdekken. In Sicilie zyn niet meer dan 35 handschriften, die eerst in de vorige eeuw uit Spanje daarheenen gebragt zyn, en zy hebben ook, zoo verre men ze heeft leeren kennen, op de geschiedenis van dit eiland geen betrekking. Het is echter, uit hoofde van de bekende schryfzucht der Arabieren, vooral met opzicht tot de geschiedenis van hun land en volk, meer dan waarschynelyk, dat 'er Arabische schriften van die merkwaardige eeuwen voorhanden geweest zyn. Denkelyk heeft de verregaande yver der Inquisitie naderhand alles, wat Arabisch was, verdelgd.

Na de uitdryving der Arabieren door de Noormannen, *Rudiger* en *Robert Guiskard*, bleef het gebruik der Arabische taal en ingevoerde konsten onder de regeering der Noormannen voortduuren, gelyk blykt uit de penningen der Noormansche Vorsten, uit de bouworde, die onder hun in gebruik geweest is, en uit de Arabische diploma's, die men in de Archiven der Domkerk te Palermo en andere Kathedrale kerken op Sicilie vindt. De Dom te Palermo, die in de twaalfde eeuw gebouwd is, gelykt meer

(*) *Rerum Arabicarum, quae ad historiam Siculam spectant, ampla collectio.* Panormi 1790.

(†) Apud *Anton. Fulgoni.* Romae 1793.

(‡) *Vocabulario* Siciliano etimologico dell' Ab. *Mich. Pasqualino.* Palermo 1787–1795, 5 Voll. 4.

(§) Alwat daarvan voorhanden is, heeft *Airoldi*, in de Voorrede van het *Codex diplomaticus van Sicilie*, naauwkeurig opgegeeven.

meer naar eene Oosterſche Moskee, dan naar een Christenkerk. Aan het hof der Noormanſche Vorſten zag het 'er nog half Oostersch uit, en dit duurde tot den tyd van Keizer *Frederik II*, gelyk men weet uit *Benjamin van Tudela* en *Falcandus*. Keizer *Frederik* liet zyn Wetboek niet ſlechts in de Latynſche en Griekſche, maar ook in de Arabiſche taal vervaardigen. Men zou dan ook verwachten, dat het aan Geſchiedſchryvers over Sicilie in de Arabiſche taal, uit het tydvak van de Noormannen, niet zal ontbroken hebben.

Nadat men eeuwen lang te vergeefsch had omgezien naar echte bronnen, om de geſchiedenis van Sicilie voor beide genoemde tydperken naauwkeurig te beſchryven, kwam eindelyk, in 1782, *Joſeph Vella*, geboortig uit Malta, Kapellaan van de order der Johanniten, en naderhand Abt van St. Pankrazio, te voorſchyn met de ontdekking van tot hiertoe onbekende Gedenkſchriften, beſtaande in een *Codex diplomaticus*, die eene Arabiſche briefwisſeling in zich behelst tusſchen de Stadhouders van Sicilie en hunne Opperheeren in Africa, en een *Codex*, over de bemachtiging van Sicilie door de Noormannen. Hierby kwam nog een Arabiſche *Livius*.

De eerstgenoemde Codex zou, volgends het deswegens gemeen gemaakt verhaal, in de vorige eeuw, door *Martino la Farina*, Marquis van Madonia, uit Spanje naar Palermo overgebragt, en vervolgends met eenige andere afſchriften voor de Abtdy van St. Martino aangekocht zyn. *Vella* gaf voor, dat de aandacht op dit oud afſchrift over de geſchiedenis van Sicilie gevallen was door aanwyzing van den Marokkaanſchen Gezant by het Hof van Napels, *Mohammed Ben Osſman*, die, in 1782, op zyne terugreis naar Mequinez, door een ſtorm genoodzaakt in de haven van Palermo binnen te loopen, by die gelegenheid, onder andere merkwaardigheden, ook de Bibliotheek van de Abtdy St. Martino had bezichtigd, in tegenwoordigheid van *Vella*, die zoo wat verbasterd Arabisch verſtond, zoo als te Malta wordt geſproken, en meer dan iemand in ſtaat was, om den Gezant min of meer tot tolk te dienen.

Van dien tyd af hoorde men, met veel ophef, van den *Codex diplomaticus* ſpreeken. Naauwlyks was dit gerucht verſpreid, of *Airoldi*, Richter van de Monarchie, of wel het Opperhoofd in het Beſtuur van Kerkelyke zaaken, was om ſtryd, met den Abt *Morroy*, toen

ter

ter tyd Prælaat van St. Martino, in de weer, om deze vermeende nieuw ontdekte bronnen der Siciliaansche Geschiedenis in 't licht te geeven. *Airoldi*, die zelf de Arabische taal niet magtig was, vermoedde des te minder de moogelykheid van bedrog, omdat een beroemd Duitsch Geleerde, de Hofraad *Tychsen* te Rostok, de aan hem overgezonden proeven uit het Afschrift voor echt erkende, en onderSteunde nu op alle wyzen de overzetting; die de Abt *Vella*, de eenige man in Sicilie, die Arabisch verstond, zou vervaardigen. Deze gaf voor, hierover een briefwisseling te houden met den Marokkaanschen Gezant, en 'er kwamen werkelyk brieven over Livorno, Malta en Cadix aan, die eindelyk, zoo als men zeide, bericht bragten, dat 'er in de beroemde Bibliotheek te Fesf een veel vollediger origineel afschrift, dat met dezen Codex overeenkwam, werd gevonden. De verwachting van de gedaane ontdekking werd steeds hooger gespannen, en wierd nu ook aan 't Hof te Napels zeer toegejuicht, nadat *Vella*, eer men begon te drukken, zynen vertaalden Codex, zeer net geschreven, aan hare Koninglyke Majesteiten, door den Marquis *Caraccioli*, toenmaaligen Staats-Secretaris, liet overhandigen. Het daarby gevoegd voorgeeven, dat op de Marokkaansche Bibliotheek gewigtige byvoegselen tot den *Codex diplomaticus* gevonden wierden, had ten gevolge, dat, op koninglyk bevel, 1000 oncen (d. i. 5000 keizerlyke guldens) tot eene reis naar Fesf toegestaan wierden, waar *Vella* zich met drie jonge Geleerden zou heen begeeven, om alle afschriften, die tot de geschiedenis van Sicilie konden dienen, naterpooren, en zich daarvan te bedienen. 'Er is evenwel van die reis niets gekomen. Maar men arbeidde voort aan de uitgave van den Codex van St. Martino. *Vella* droeg intusschen, om het bedrog des te beter te beleggen, wel zorge, dat het Afschrift zelf door streeken en puncten by ieder woord bedorven en geheel onleesbaar werd, en, opdat men niet aan den inkt en het vermilioenrood de nieuwheid mogt ontwaar worden, liet hy hetzelve, onder voorwendsel, dat men het hierdoor beter voor bederf zou bewaaren, blad voor blad met verguldsel beleggen, en hetzelve door middel van eene lymachtige stof daaraan vastkleeven, 't geen de Abtdy, voor welkers rekening dit geschiedde, op niet minder dan 30 Napolitaansche oncen, (d. i. 150 guldens) te staan kwam. En nu weigerde hy voortaan den Codex aan ken-

kenners der Arabische taal te laaten zien, en in de Bibliotheek te rug te brengen.

Men begon evenwel van tyd tot tyd gewigtige bedenkingen tegen de echtheid van het voorgegeeven Afschrift te opperen. De eerste, die openlyk daartegen te voorschyn kwam, was de beroemde Historieschryver *Rosar. Gregorio*, die, onder den verdichten naam van L. de Veillant (*), in 1788 daarover een brief, in 't Fransch, aan den vermaarden *de Guignes* geschreven, liet drukken, waarin de volgende bezwaaren te berde gebragt wierden. 1) Het schrift was noch Cufisch, noch Moorsch; maar verbasterd Neschi. 2) 'Er wierd eene dubbele Chronologie in gevolgd, de Arabische en Christelyke; waarby evenwel de jaaren altyd op elkanderen volgden; en de Arabische, Syrische en Latynsche naamen der maanden doorgaans onder een gemengd. 3) De geheele schryftrant was meer Maltesisch, dan Arabisch, waaruit men te meer kwaad vermoeden moest opvatten, omdat *Vella*, als Professor in de Arabische taal te Palermo, in plaats van de Arabische, alleen de Maltesische taal leerde.

Van dit gevoelen waren ook andere Geleerden, zoodra zy het eerste blad, dat *Vella* in 't Arabisch en Latyn uitgaf, zagen, en nog meer, toen men het werk nader begon te onderzoeken. *De Guignes* vond, in het *Journal des Savans*, Aug. 1786, het Arabisch zeer verdacht. De Pauslyke Archivarius *Marini* verklaarde de Pauslyke Brieven, in het tweede deel ingelascht, voor ondergeschoven, dewyl 'er niet alleen niets van werd gevonden in de Archiven van den Paus, maar om den styl, die nooit in brieven van den Paus zoodanig was, als in deze Brieven.

Anderen beyverden zich integendeel des te sterker, om *Vella* te verdedigen. *Di Blasi*, Koninglyk Geschiedschryver van Sicilie, gaf in 1788 een schrift uit, waarin hy Veillant van woord tot woord zocht te wederleggen; door 't geen hem *Vella*, want hy zelf verstond geen Arabisch, had aan de hand gegeeven. Buitenlands stelde zich *Tychsen* van Rostok, en eenige andere Geleerden, voor

(*) Hy verborg dus zyn eigen naam, onder de Fransche vertaaling van zyn naam, geschreven met Grieksche letteren. Men erinnert zich het Grieksche γρηγορεῖν.

voor de echtheid van den Codex in de bres, de eerste, zoo 't schynt, misleid door de gunstige getuigenissen van den Vorst *Torremuzza* en *Airoldi*, de overigen door dat van den Ridder *Landolina*, hoewel geen van hun 't Arabisch verstond.

Onder dezen stryd, voor en tegen het ondernomen werk, kwam de *Codex diplomaticus*, van 1789 tot 1792, in volle zes deelen te voorschyn, en 'er waren nog twee anderen gereed, om ter persse gelegd te worden. *Airoldi* bezorgde niet alleen de uitgave, die zeer kostbaar werd, maar vercierde dezelve ook daarenboven met eene inleiding, met aanmerkingen van zyn eigen hand, en allerlei historische navorschingen. De Landkaart, die *Vella* 'er byvoegde, als of ze ook tot den Codex behoorde, was deels uit *Cluverius Sicilia antiqua*, deels uit een oude Kaart van *Agatino Aidone*, samengeflanst.

In 1793 kwam *Vella* met een nieuwen wigtigen vond te voorschyn. Hy gaf voor, ook een Arabischen Codex, over het tydvak van de beheersching van Sicilie door de Noormannen, van zynen Marokkaanschen correspondent ontfangen te hebben. Het eerste deel was naauwlyks in 't licht verschenen, of men begon ook omtrent dit stuk kwaad vermoeden te krygen. Van het tweede zyn maar eenige bladen voor den dag gekomen, die weldra, toen men het bedrog ten vollen ontdekt had, onzichtbaar, en sedert zeer zeldzaam wierden. Men staakte het drukken, en 'er is verder niets van geworden.

Nu sprak men nog van een Arabischen *Livius*, die de verlorene boeken van den Romeinschen Geschiedschryver zou bevatten. Men sloeg daaraan te eer geloof, omdat reeds *Pieter de la Valle*, *Erpenius*, *Clodius* en anderen beweerd hadden, dat 'er een Arabische *Livius* op den buitenkant van de Sophiakerk werd gevonden, en, volgends *Savary*, niet alleen *Livius*, maar ook *Tacitus* en *Diodorus Siculus*, in 't Arabisch zouden overgezet zyn (*). Men bragt buitenlands tegen de waarschyne-lyk-

(*) *Savary lettres sur l'Egypte.* T. 3. lett. 79. *Toderini lettere turc.* T. 2. p. 46. 'Er is, gelyk *Hager* getoond heeft, alle reden, om de vertelling van een Arabischen *Livius* op den buitenkant der Sophiakerk verdacht te houden. Men laat die Moskee niet aan Christenen zien, dan onder een streng toezicht, 't geen niet gunstig over die ontdekking doet denken. Ook

lykheid van dit voorgeeven met zeer veel grond in, dat de Arabieren, zoo veel men weet, niets uit het Latyn, en in 't geheel geen Geschiedkundige schriften overgezet hebben; maar hoe sterker men buiten af, vooral te Parys, aan de echtheid van deze ontdekking twyfelde, des te vaster was men in Napels daarvan overtuigd, en Lady *Spencer*, die in 1794 door Italie reisde, bood zich aan, om de kosten der uitgave te draagen.

Eindelyk besloot de regeering van Napels, een kritisch onderzoek over alle deze betwiste stukken in 't werk te stellen. Dit werk wierd aan den Heer *Joseph Hager*, van Weenen, Doctor in de Theologie te Pavia, een beroemd Geleerde, opgedraagen, die ook daartoe de regte geschiktheid had. Wel toegerust aan de Oostersche Academie te Weenen, was hy, twee jaaren lang, in dienst van 't Keizerlyk gezantschap te Constantinopolen, en reisde vervolgends door Italie, Spanje, Vrankryk, Engeland en Holland. Geduurende zyn verblyf in Italie, in 1794, bezocht hy ook Sicilie, inzonderheid om den Arabischen *Livius* van naby te bezichtigen, en was de eerste, die, in zyne *reis van Warschau naar de hoofdstad van Sicilie*, (Weenen 1795), den letterkundigen de hoop benam, om het verlorene deel van *Livius* uit het Arabisch hersteld te krygen, terwyl hy met Monsignor *Airoldi* ontdekt had, dat het uittrekzel van het 60ste boek van *Livius*, hem door *Vella* in het Italiaansch medegedeeld, niets anders was, dan de Epitome van *Florus*. Den *Codex diplomaticus* had hy, in weerwil van de dringendste verzoeken, van *Vella* niet kunnen te zien krygen. Hy had hem alleen het voorgewende afschrift van den Noormanschen Codex getoond.

Eer de Heer *Hager* Italie verliet, had hy reeds de voorbereidselen tot een naauwkeurig onderzoek gemaakt. Nog te Palermo zynde, had hy reeds aan den Onderkoning dezelfde bedenkingen medegedeeld, die *Gregorio* had gemaakt in den boven aangehaalden brief, en dit vond zoo veel byval, dat hy verzocht werd, om datzelfde tot kennis van den Generaal *Acton* te Napels te brengen: het geen hy ook, door eene schriftelyke memo-

Ook mogt men verwachten, dat zoodanig afschrift reeds voorlang naar de Bibliotheek der Moskee zou overgebragt zyn.

morie, kort daarna uitvoerde, met dat gevolg, dat de Koning van Napels hem naar Palermo beriep, om een formeel onderzoek omtrent de in twyfel getrokken ſtukken in 't werk te ſtellen. Hy hield zich daarmede van 1794 tot 1796 bezig, en maakte zich weldra gereed, om het volledig reſultaat van dit onderzoek aan het publiek mede te deelen. Hierin verhinderd zynde, op bekomen onderricht, dat de Koning zelf, alwat daartoe betrekkelyk was, wilde laaten drukken, gaf hy alleen een *Bericht* uit *van een merkwaardig litterarisch bedrog*, te Leipzig en Erlangen uitgegeeven in 1799. Men heeft daarin ook de bovengemelde memorie aan den Koning van Napels, en de opgave van een aanmerkelyk aantal Schryvers, die, in goed vertrouwen, den inhoud van deze verdichte oirkonden overgenomen, en als ontwyfelbaar verbreid hebben.

De Heer *Hager* heeft het gepleegd bedrog met den *Codex diplomaticus*, daar het nu allereerst en voornaamelyk om te doen was, in veele byzonderheden zoo overtuigend aangewezen, dat de zaak buiten alle bedenking geſteld is.

Men vindt daarin, veelal, de naamen der maanden uit den *Abulfeda* van den Siciliaanſchen Geſchiedſchryver *Caruſo* overgenomen. Dit zyn Muhammedaanſche maanmaanden, die de verdichter van den Codex, uit onkunde, voor zonnen-maanden aangezien, en daardoor de grofſte fouten in de Chronologie begaan heeft. Hy heeft de verwarring des te grooter, maar ook daardoor te gelyk het gepleegd bedrog kenbaarder, gemaakt, door 'er nu en dan andere Syriſche en Latynſche of Italiaanſche naamen van maanden onder te mengen, alle naamen van zonnen-maanden, die hy met de maan-maanden verward heeft. Hy vond by *Caruſo* maar zeven naamen van maanden, en ſchreef ze even verkeerd en gebrekkig, als *Caruſo* gedaan had, 't geen van een Arabisch origineel niet te verwachten was. Nu vulde hy, omdat hy niet beter wist, dit getal aan met drie Syriſche zonnen-maanden, de elfde ontleende hy van de Latynen of Italiaanen, en voor de twaalfde nam hy uit *Caruſo*, uit onweetendheid, den naam aan van een van de zeven, die by dezen Geſchiedſchryver met een klein verſchil, op tweederlei wyze, werd geſchreven.

Tot een nieuw bewys van bedrog ſtrekt de overeenkomst van de verhaalen in den *Codex diplomaticus* met den *Abulfeda* van *Caruſo*, en nog een ander Siciliaansch

His-

Historiefchryver *Inveges*, terwyl ze integendeel van den echten Arabifchen *Abulfeda*, en alle andere ontwyfelbaare Arabifche Gefchiedfchryvers, geheel en al afwyken, en daartegen ftryden: waaruit men mag befluiten, dat van dit geheele famenweeffel uit laatere Siciliaanfche Schryvers niets in 't Arabisch voorhanden geweest is.

Vella heeft alleen de voorgewende overzetting laaten drukken. Van den Arabifchen text heeft hy niets gemeen gemaakt, behalven eene Voorrede, waaruit men echter genoeg zien kan, dat het een verdicht werk is (*). De fpelling krielt van de lompfte fouten, die den opfteller allerduidelykst verraaden, als iemand, die 't Arabisch alleen van 't hooren heeft aangeleerd, en niet in ftaat is, om het behoorlyk te fchryven. Men bemerkt ook weldra, dat het geen zuiver, maar verbasterd Arabisch is, zoo als men gewoon is op Malta te fpreeken. De meest bekende woorden en fpreekwyzen zyn kwalyk gefchreven, en in de woordenfchikking komt het origineel met de Latynfche of Italiaánfche overzetting, niet alleen woord voor woord, maar ook in de geheele orde en famenvoeging overeen, 't geen met den aart der Arabifche taal ten eenemaal ftrydt. Nu en dan heeft de opfteller vergeeten, dat dit werk het geheele voorkomen van een Muhammedaansch ftuk moest behouden. Hy heeft zich zoo min naar de zeden en gewoonten, als naar den Godsdienst der Arabieren, uit wier midden hy dit gefchryf deed te voorfchyn komen, weeten te fchikken. Hy laat de opftellers van de voorgewende brieven, die men voorgaf, dat tusfchen Arabifche Stadhouders en hunne hooge zenders zouden gewisfeld zyn, in verbasterd Arabisch, woorden noemen en zaaken uitfpreeken, welke Schryvers uit de negende en tiende eeuw niet hebben kunnen denken. De ingelaschte Pauslyke brieven, waarvan de volledigfte verfamelingen van oude gedenkftukken, die 't Roomfche Hof betreffen, niets hebben, en die buiten dat om verfcheidene redenen geheel verdacht zyn, vertoonen desgelyks aan alle kanten een fchryfftyl van veel laatere tyden. De bygevoegde penningen draagen

(*) De Hofraad heeft het ook in zyn *Elementare Arabicum* laaten drukken.

gen eveneens de duidelykste merkteekenen van valschheid en bedrog.

In den Noormanschen Codex had de uitgeever wel verscheidene misslagen, die hem in den Codex van St. Martino aangewezen waren, getracht te verbeteren; maar de Heer *Hager* deed duidelyk bemerken, hoe veel 'er nog van die natuur, zoo ten aanzien der orthographie, als der verhandelde zaaken, en geheele schryfwyze, was overgebleven, en bood zich aan, om deswegens ook een uitvoeriger verslag te geeven, 't geen hy desgelyks, wanneer het begeerd werd, op zich nam, om de onechtheid van den zoo hoog geroemden Arabischen *Livius* te bewyzen.

Het voornaame hoofddoel van het gepleegd bedrog schynt geweest te zyn, om eenige Siciliaansche familien, in de handhaving van eenige aangematigde rechten, door aanwyzing van derzelver oorsprong en gegrondheid, van dienst te weezen. *Vella*, die in bekrompene omstandigheden was, meende zich daardoor merkelyk te bevoordeelen. Hy bekwam 'er ook werkelyk een Professoraat door in de Arabische taal te Palermo, *en werd* vervolgends met de Abtdy van St. Pankrazio, *en* een jaarlyks pensioen van den Koning, begunstigd, en alom geroemd.

Maar dit is hem duur te staan gekomen. In rechten vervolgd over het ontdekt bedrog, en, na voorafgaande bekentenis, in 1796 gevonnisd, is hy niet alleen van zyne eereposten geheel ontzet, maar ook verwezen, om 15 jaaren opgesloten te worden, met confiscatie van goederen.

Men ziet het omstandig en naauwkeurig bericht van deze gantsche zaak en derzelver behandeling, 't geen de regeering van Napels zou laaten drukken, nog met verlangen te gemoet. Deze en geene stukken zien reeds afzonderlyk het licht. Het rapport van den Heer *Hager* aan den Koning van Napels, over het aan hem opgedraagen onderzoek der betwiste oirkonden, geteekend 9 Febr. 1795, — het relaas over het proces van *Vella* aan den Aartsbisschop van Aleppo, een geboren Arabier, wien de overziening van 't gestreken vonnis, op koninglyken last, was opgedraagen, en het advies van den Aartsbisschop daarover, geteekend 1 Sept. 1796, *komen* vooral in aanmerking.

Dit

Dit nader onderzoek is ook niet gunſtig uitgevallen. De Aartsbisſchop heeft het gegeeven getuigenis van openbaar bedrog, zoo ten aanzien van den zoogenaamden Noormanſchen Codex, als van den Codex van St. Martino, ten vollen bevestigd, en de geheele onechtheid van alle in 't licht gegeeven ſtukken buiten alle bedenking geſteld. Het geſtreken vonnis van het opperſte geestelyke gericht is deswegens bekrachtigd, en ook vervolgends geen verandering hoe ook genaamd, by hoogere gerichtshoven, door appel en reviſie, daarin gekomen.

Het is dan ten vollen gebleken, dat de Codex van St. Martino werkelyk in zuiver Arabisch cierlyk geſchreven, maar door ſtreeken en punčten van een laatere hand onleesbaar gemaakt is, om een verdichte geſchiedenis van Sicilie als een overzetting van dit werk te doen voorkomen, waarvan echter niets hoegenaamd in het voorgewend origineel wordt gevonden. Zoo veel men hier en daar, uit verſcheidene nog leesbaare woorden en perioden, kan opmaaken, behelst het Arabisch afſchrift eene verſameling van verſcheidene Muhammédaanſche ſchriften, die over de geboorte van hunnen Profeet *Muhammed*, over de geſchiedenis van zyne voorouders en nakomelingen, over zyne ſlavinnen, zyne briefwisſeling, reizen, voorzeggingen, bedryven en dood, en veele byzonderheden, die den Muhammedaanſchen Godsdienst betreffen, handelen. Omtrent den anderen zoogenaamden Noormanſchen Codex, die in 't Arabisch en Italiaansch gedrukt is, heeft men bevonden, dat het Italiaansch opſtel origineel, en daaruit eene overzetting in verbasterd Arabisch vervaardigd is, waarin het getal der misſlagen dat der woorden overtreft, en de onkunde van den bedrieger allerwege aan den dag legt.

Men heeft zich by deze gelegenheid nog twee voorbeelden van dergelyk letterkundig bedrog erinnerd. In 1600 kwam te Grenada de geſchiedenis van den inval der Saracenen in Spanje, in de Caſtiliſche ſpraak, uit een Arabisch afſchrift, zoo als men voorgaf, vertaald, in 't licht; een verdicht werk van den Koninglyken tolk Don *Miguel de Luna*. Het bedrog bleef lang verborgen, en 'er kwamen, in 70 jaaren, zes Spaanſche overzettingen, en zelfs, in 1660, eene Italiaanſche, te voorſchyn. —— Het andere voorbeeld is niet zoo lang geleden. Men gaf ook te Grenada, in 1774, een aantal,

in metaal, lood en steen, ingegraveerde opschriften in 't licht, die men zeide, dat op het Slot Alcazaba opgedelfd waren. Het bedrog is eerst ontdekt door *F. P. Bayer*, in eene Verhandeling *de confictis Granatensium monumentis*, ingevoegd in de nieuwe uitgave van de *Bibliotheca vet. Hispan.* Madrid 1788.

BERICHT, AANGAANDE DE NIEUWSTE ONTDEKKINGEN DER ENGELSCHE REIZIGERS IN AFRICA.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 402.)

De Stad *Sego* is zamengesteld uit vier groote afdeelingen, of kwartieren, van welke 'er twee aan elke zyde der Rivier liggen. Deeze kwartieren zyn ieder afzonderlyk omringd met een aarden wal; 't geen dezelve dus vertoont, als bestaande uit vier Steden. De huizen zyn van leem gebouwd, meest eene, doch zomwylen ook twee verdiepingen, hoog, en meermaalen wit geschilderd: terwyl 'er ook verscheidene Mosquéen voor de Mooren gevonden worden. Alle deeze gebouwen, de menigte van schepen op de Rivier, eene aanzienlyke bevolking, en het alom bebouwd aardryk, maaken eene vertooning van beschaafdheid en pragt, welke men niet ligt in het hart van Africa zou zoeken. Volgens de naauwkeurigste berichten, die hy heeft kunnen magtig worden, schat de Heer PARK de bevolking van *Sego* op dertig duizend zielen.

De Schepen, met welke de *Niger* wordt bevaaren, zyn van een zeer byzonder maakzel: ieder derzelve is zamengesteld uit twee uitgeholde boomstammen, die met hunne einden aan elkanderen geslooten zyn; welk punt van vereeniging naauwkeurig het midden van het vaartuig uitmaakt. Deeze Schepen zyn dus naauw en lang; ook zyn zy, schoon zonder dekken en kromhouten, sterk, en kunnen vry aanzienlyke lasten draagen. PARK zag 'er onder anderen een, in 't welk, behalven een groot aantal menschen, vier paarden waren gelaaden. Onze Reiziger begaf zich tot een deezer barken, met welke de reizigers over de Rivier wierden gezet; doch hy vond den toevloed zo groot, dat hy 'er geene plaats in kon krygen. Ondertusschen vestigde de menigte haare oogen op deezen

een vreemdeling, en beschouwde hem met stilzwygen en verbaasdheid. Hy was niet zonder ongerustheid, op het zien van een aantal Mooren onder den hoop. De Koning had intusschen ook al bericht bekomen omtrent zyne aankomst, en zond hem een Bode, om te verneemen naar de reden zyner komst. De Heer PARK gaf zo veel mogelyk een voldoend bericht, aangaande de oogmerken zyner reize, en voegde daar by, dat hy, op reis zynde naar *Jenné*, van al het zyne was beroofd geworden, en daarom zyne toevlucht nam tot de bekende milddaadigheid van den Koning. De Bode zeide hem toen, dat hy de verdere orders van den Monarch had af te wagten in een vry afgelegen Dorp, 't geen hy hem aanwees.

Onze Reiziger gehoorzaamde aan dit bevel, doch niemand wilde hem hier huisvesting of voedzel geeven; zo dat hy, daar 'er een geweldig onweder opkwam, genoodzaakt wierd, met zyn paard onder een boom te vluchten, alwaar hy, mogelyk, door vermoeidheid en gebrek zou zyn bezweeken, zo hem niet eene barmhartige Negerin in dien onaangenaamen toestand gevonden had, die zyn paard by den toom nam, en, zo wel hem, als zyn paard, voedzel en dekzel bezorgde; uit dankbaarheid voor welke weldaad PARK haar de vier laatste koperen knoopen, die hy aan zyn vest had, vereerde. Geduurende den geheelen volgenden dag bleef hy hier, zonder eenige boodschap te ontvangen; doch van ter zyden vernam hy, dat hy het groot onderwerp was van de openbaare nieuwsgierigheid, en dat de Mooren en de Slaavenhandelaars zeer ongerust waren over zyne komst; zo dat, schoon de Koning hem niet ongunstig was, hy echter, denkelyk, zonder veel troost, zou moeten vertrekken. Op den derden dag van zyn verblyf in dit Dorp, kwam 'er eindelyk een dienaar van den Koning, die hem zeide, dat hy aanstonds uit de nabuurschap van *Sego* moest vertrekken: maar 'er teffens byvoegde, dat de Koning medelyden met hem had, en hem daarom een zak met 5000 Kowris vereerde, om daar voor eetwaaren te kunnen koopen. Eindelyk zeide hy hem nog, dat, zo hy waarlyk van voorneemen was om naar *Jenné* te reizen, hy order had om hem te geleiden tot aan *Sansanding*.

Ras begaf onze Reiziger zich op weg met zynen Gids, die, schoon hem voornaamelyk toegevoegd om de oogmerken van zyne reize te bespieden, hem omtrent veele zaaken onderrichtte. Onder anderen gaf hy hem te kennen,

nen, dat, zo hy waarlyk naar *Jenné* wilde reizen; 't geen men naauwelyks wilde gelooven, hy eene onderneeming had begonnen, die veel gevaarlyker was, dan hy mogelyk dagt: want dat, alhoewel die Stad behoorde tot het Ryk van *Bambara*, dezelve inderdaad eene Moorſche plaats was, welker Inwooners, ja zelfs de Gouverneur, aldaar door den Koning geplaatst, behoorden tot de Mahomedaanſche Secte der *Bushreens*; zo dat hy daar in handen van menſchen zou geraaken, die het voor een verdienſtelyk werk hielden, een Christen ter dood te brengen. Voorts vernam hy, dat de Steden, die hooger op waren gelegen, en voornaamelyk *Tombucto*, het groot onderwerp zyner naſpooringen, nog gevaarlyker waren, dewyl zy geheel en al aan de Mooren behoorden. Niettegenſtaande dit ongunſtig vooruitzicht, bleef PARK in zyn voorneemen volharden, en kwam eerlang te *Kabba*, alwaar hy pasſeerde, zonder eenige byzondere ontmoeting: alleen vond hy aanmerkenswaardig, dat het alom bebouwde land eene gelykheid had met het hart van Engeland, welke men nooit in het midden van Africa zou gezocht hebben.

In den namiddag van den tweeden dag *bereikten* onze Reizigers *Sansanding*. Deeze Stad, gebouwd op den oever der Rivier, is zeer uitgeſtrekt, en wordt zeer druk bezocht door de Mooren, die 'er een grooten koophandel op dryven. Deeze nabuurſchap der Mooren bewoog hen, niet in de Stad te komen, maar op den overkant der Rivier voort te wandelen. De Negers, die hem voor een zeer blanken Moor hielden, moeiden zich niet met hem; doch de Mooren kenden hem zo veel te beter. Naauwelyks had een van dit volk hem gezien, of hy openbaarde zulks, met een geweldig geſchreeuw, aan zyne makkers; 't geen ten gevolge had, dat hem ras eene geheele menigte vervolgde, zo dat PARK maar even tyd had, om het huis van den *Dooty*, of Stadsvoogd, te bereiken. Deeze man was een zeer goedhartige Neger, die den Mooren te kennen gaf, dat deeze Reiziger de vreemdeling van den Koning was, die onder zyne beſcherming ſtond, en dat hy hun dus verbood, hem eenig kwaad te doen. Om hun echter eenig genoegen te geeven, bewoog hem de *Dooty*, zich aan hun op een bank voor eene Mosquee te vertoonen, alwaar hy een tydlang blootgeſteld bleef aan de beſchimpingen deezer geestdryvers. De gulhartige Stadsvoogd ver-

vertroostte hem, zo veel in zyn vermogen was, en deed een schaap voor zyn avondmaal slagten.

Na dat de Heer PARK in den vroegen morgen van hier was vertrokken, kwam hy, door *Nijara*, te *Modiboo*, eene verrukkelyke plaats, aan den oever der Rivier, van waar hy zich echter, uit vreeze voor de Mooren, ras wegmaakte. De *Dooty* deezer plaats behandelde hem insgelyks met groote vriendschap, en gaf hem een Gids mede tot *Kea*, van waar hy, met eene visschersboot, in zes uuren tyds, overvoer naar *Silla*, eene groote Stad, op den zuidelyken oever van de Rivier. De *Dooty* van deeze plaats was byna even barbaarsch als de Mooren, en PARK had de grootste moeite van de waereld, om verlof te bekomen, om aldaar te overnachten. Uit het geen hy hier vernam, begreep hy ook, dat hy met geene mogelykheid, zonder het dringendst levensgevaar, verder kon reizen. Hy nam hierom het besluit, om weder naar de *Gambia* terug te keeren, 't geen hem ook, zonder merkelyke ontmoetingen, gelukte, dewyl hy thans zynen weg nam door landen, welke alleen door Negers bewoond worden, alwaar hy niets van de trouwlooze Mooren had te duchten.

Schoon de Heer PARK geene gelegenheid had, den loop van den *Niger*, beneden *Silla*, in persoon waar te neemn, vernam hy op zyne terugreize dienaangaande het volgende. Twee dagreizens voorby *Silla* werpt zich die Vloed in een groot Meir, *Dibbie* genoemd, en komt daar uit weder te voorschyn met een aantal beeken, die zich in twee groote takken vereenigen, wier eene Noordoostwaards, doch wier andere recht naar het Oosten loopt. Niet verre van *Tombucto* vereenigen zich deeze hoofdtakken weder, en dan loopt de Vloed ten Zuiden van *Houssa*; doch zyn verdere weg is tot hier toe onbekend. Zelfs is het niet onmogelyk, dat hy zich ten laatsten met den Egyptischen Nyl vereenigt.

Ten opzichte der Steden *Jenné*, *Tombucto* en *Houssa*, zeide men hem, dat de laatste de grootste was, en dat de kleinste dier Steden *Sego* zeer veel in grootte overtrof. Nog vernam hy, dat 'er tusschen *Jenné* en *Tombucto* eene aanmerkelyke Fabriek van Aardwerk bestaat, 't geen alomme door het binnenst van Africa wordt verzonden, onder den naam van *Downie*. Meermaalen had onze Reiziger gelegenheid, eene groote menigte van dit Vaatwerk te zien, 't geen hem zeer sterk voorkwam, doch met geenerlei vernis overdekt was. Eindelyk bericht

richt de Heer PARK, dat 'er dikwyls geheele Caravanen uit het Noorden van Africa, over *Fez*, door de Woestyne, te *Tombucto* en *Housfa* aankomen, met Europeesche goederen, die in de Moorsche Havens aan de Middellandsche Zee worden opgekogt. Door deezen weg weet men, zelfs in het binnenst van Africa, wat 'er in Europa voorvalt. Onder anderen vernam onze Reiziger door dien weg, in deeze afgelegene Gewesten, in 1795, het neemen van een Engelsch Convooy uit de Middellandsche Zee, door de Franschen.

OPSPEURING, HOE HET BYKOME, DAT ZO VEELE DOODE MENSCHEN OP STRAAT WANDELEN?

Aan de Schryvers der Vaderlandsche Letteroefeningen.

Medeburgers!

Niet lang geleden, immers het was in No. 8. deezes Jaars uwer *Letteroefeningen*, *Mengelwerk*, bl. 340, dat gy een Brief plaatste van den Burger WAARNEEMER, behelzende een *Keurig Onderzoek na de rede, waarom zo veele Menschen over Ziekte en Ongesteldheid klaagen.* Ik las dit Stukje met veel genoegen, daar het zo duidelyk aanwees, hoe het bykome, dat zo veele Zieken ons, dag aan dag, ontmoeten, en waarlyk de Zamenleeving niet veraangenaamen of vervrolyken. Onbevallig is dit, naar aller toestemming, die der zodanigen niet uitgezonderd, welke hun aandeel hebben in dit treurigheid verwekkende beklag over ongesteldheden van veelerlei aart. Doch, Medeburgers! was dit het ergste, 't geen ons te vooren komt! Ik meen reden te hebben om my te beklaagen over een nog grooter kwaad, een nog rustftoorender en genoegen weerender onheil, 't welk de Zamenleeving drukt, en voor zommigen bykans ondraaglyk maakt. Hier over wilde ik u in dit myn geschryf onderhonden, en de rede opspeuren, hoe het bykome, dat zo veele Doode Menschen op straat wandelen?

Vreemd, ik beken het, moet dit voorstel klinken. —— Denkt niet, dat ik, in onze verlichte Eeuwe, aan Geesten, aan Spookverschyningen, geloove, en over Dooden, in dien bygeloovigen zin, zal spreeken. Verre van daar. Dit wil ik overlaaten aan de kleinverstandigen, die een winteravond met dusdanige vertellingen kunnen korten, en daar over met zo veel nadruks spreeken, dat de luisterende aandagt waane, die schrikbeelden rondsom zich heen te zien waaren. Neen, ik bedoel geheel iets anders.

Noo-

Noodig zal het weezen u, vooraf, te onderrigten, dat ik my eenigzins vreemde en van den gewoonen trant afwykende denkbeelden vorme wegens Leeven en Dood. Niets is algemeener en meer op de waarheid gegrond, dan dat ons Leeven de onzekerheid zelve is, en 'er geen tydperk des leevens kan uitgedagt worden, of in 't zelve sterven menschen. Goeddeels stem ik deeze waarneeming toe. Kinderen, Jongelieden van verschillende jaaren, sterven; doch wanneer ik hoor of lees van Menschen, die zeventig, tachtig, honderd jaaren en daar boven oud worden, dan gevoel ik by my zelven eene sterke neiging om die verzekering te betwisten. Ik zal dit nader ontvouwen, en de gronden, waar op dit myn schynbaar vreemd gevoelen rust, openleggen.

Gaa ik met myne Ondervinding, en die is tog de beste Leermeesteresse, te raade, dan ontmoette ik nimmer, of althans zeer zelden, een leevend Man van die jaaren; en dit heeft my doen vaststellen, dat zo om en aan de zestig jaaren de uiterste eindpaal van het menschlyk leeven gevonden wordt. Laater ontmoeten wy zeldzaam iemand, die eenige tekens van leeven vertoont, uitgenomen dat hy het gebruik van zyne voeten heeft en de tong roert. Door dit laatste bevestigt hy my in het denkbeeld, dat hy waarlyk onder de Afgestorvenen behoort, als hy my vertelt, welke zonderlinge gebeurtenissen 'er voorvielen *in zyne dagen*, *in zyn leeven*; spreekwyzen, waar van geen mensch met voegelykheid en gepastheid gebruik kan maaken, als hy nog onder de leevenden wil geteld worden, maar die zeer eigen klinken uit den mond van eenen Afgestorvenen.

De zodanigen nu, Medeburgers! zyn de Menschen, die ik bedoel, als ik spreeke van Dooden, die op straat wandelen, en zich vertoonen als of zy leeven, schoon zy geene driften, geene vermogens, geen genot hebben in gemeenschap met de leevenden. — Ik stem u toe, zy zoeken alles aan te wenden om hun Dood te verbergen, uit vreeze van begraaven te zullen worden. Dit schynt eene plegtigheid, in welke zy geen zin altoos hebben. Zeldzaam zyn de voorbeelden van die daar op gesteld scheenen. Weinigen, die, met Keizer CAREL DEN V, zich in een kist laaten leggen, omdraagen en den lykdienst doen verrigten by hun zogenaamde leeven; of die het voorbeeld zullen volgen van een oud Dorp-Heelmeester van myne kennis, (men neeme het, in deeze dagen van Gelykheid, niet kwaalyk, dat ik van een Keizer en een Dorp-Heelmeester in éénen adem spreeke, en ze beiden als voorbeelden aanhaale,) die, in zynen ouden dag, alle avonden in een Doodkist ging slaapen. —— Hoe vreemd ook zou het weezen, naar den hedendaagschen trant, als Dood in de Nieuwspapieren te staan, terwyl men nog als Leevende omwandelt! Dit zyn strydigheden, die zich niet wel laaten vereffenen; doch dat zy, ondanks

danks zy onbegraaven zyn, en men hunnen dood in de Nieuwspapieren niet aangekondigd gevonden hebbe, onder de Dooden moeten geteld worden, zal ik nu, met een en ander voorbeeld, uit veele duizenden ontleend, bewyzen.

Als ik een Heer ontmoet, die het groote Moordjaar, of zyn drie-en-zestigste, reeds verre agter den rug heeft, en het gezelschap onderhoudt met een breedvoerig verhaal van de Plaisierpartyen van *zyn tyd*, en beweert dat wy in *onze dagen* ons zo niet vermaaken; als hy van zyne Minnaryen spreekt, en Schoonheden opnoemt, hoedanige 'er *tegenwoordig* niet gevonden worden; van Paarden, gelyk men *heden* in *Europa* niet kent, —— dan merk ik hem aan als uit dit leeven gescheiden. —— Ik erken, 'er zyn uitzonderingen op deezen regel, in eenige oude Liefhebbers, die, met hunne reeds donkerwordende oogen, eene bloeiende Schoonheid van deezen tyd begluuren, en van harten toestemmen dat 'er nog bevallige troonietjes gevonden worden ....; die, gelyk ik onlangs van twee *Engelsche* Heeren las, (een hunner reeds verre in de zestig, en de ander een goed stuk in de zeventig gevorderd,) met elkander over elks ouderdom spraken, waar op een hunner den anderen te gemoet voerde: „ ô, Myn „ Vriend! laaten wy van de jonge Juffers spreeken, en ons „ met den ouden dag niet bemoeijen!" Dan schaars komen ons die zulken voor, en in hun gedrag is met de daad iets contrasteerends. —— Ik gaa voort.

Wanneer ik een Heer aantref, die my vertelt, dat men in *onze dagen* geen Schilderstukken vindt, waardig om 'er na te kyken, —— geen Muzyk, waardig om 'er na te luisteren; dat 'er zulke Wysgeeren, Geschiedschryvers, Geneeskundigen, Regtsgeleerden en Staatslieden niet zyn, als 'er in *zyn tyd* bloeiden; dan voel ik eene sterke verzoeking om hem te vraagen, wanneer hy stierf, en hoe lang hy in eene andere wereld geweest hebbe. —— Ja ik heb een Bloedverwant van den beschreeven stempel, die, in den zin myner bewoordingen, omtrent tien jaaren geleden stierf, en my menigmaalen onderhoudt over het groot verschil tusschen het *leeven* in *zyn tyd* en tegenwoordig. Hy komt 'er dagelyks voor uit, dat de Wyn, dien wy drinken, niet haalt by dien van *zyn tyd*; dat ons Vleesch die malschheid niet hebbe, als in *zyne dagen*. Hy gaat de tafel rond met dusdanige vergelykingen. —— In het verder onderhoud, (want hy is een zeer praatige Doode,) beduidt hy ons, dat wy thans geen Predikanten hebben, als *in zyn tyd*; een zelfde oordeel velt hy over de Acteurs en Actrices van den Schouwburg; over de Operas, over de Concerten. ô Hoe zeer is alles, zedert *zyn tyd*, verslimmerd! —— Dewyl ik nog wel iets van hem te wagten heb, wanneer hy *begraaven* zal zyn, vind ik alle reden om hem niet te verwittigen, hoe lang hy reeds dood geweest is: dat hy niet langer

onder de Menfchen van deeze wereld geteld moet worden, is zedelyk zeker.

Onder myne bekenden is een ander overleden Vriend; die ik veronderftellen moet, dat reeds lang geleden geftorven is: dewyl hy volftrekt het beftaan eener Vrouwlyke Schoonheid in deeze dagen lochent; verzekerende, dat onder de duizend Vrouwlyke Weezens geen één gevonden wordt, die in vergelyking komt by de Engelinnen van *zyn tyd*: ook zyn de Mannen droevig verbasterd; zwakke Dwergen, in vergelyking met de Herculesfen van *zyne dagen*. Hy laat onze hedendaagfche Gebouwen niet ongemoeid; zy komen in eene zeer nadeelige vergelyking by de Paleizen, algemeen in *zyn tyd*. Hoe breed weidt hy uit over de Lusthoven van vroegere dagen, met lange volftrekt rechte gefchoore laanen, groote vlakten en wyde vyvers! De kromme flingerende paden, de bergjes, de agter lommer gedooke vischkommen, komen 'er niet by in vergelyking; zy zyn een walg in zyne oogen; alles is broddelwerk.

Van myne kennisfen onder de Sexe, die mede onder de Afgeftorvenen behooren, zou ik zeer breed kunnen fpreeken; doch myn Brief zou te lang worden: alleen moet ik vermelden, dat, by deeze Overledenen, het fpraaklid, over 't algemeen, nog in fterker beweeging blyft dan by de Mannen, inzonderheid als het op de Kleederdragt aankomt, en die fnaar geroerd wordt. Andere Hoofden, andere Lyven, dan in *haar tyd*, vertoonen zich tegenwoordig: de Vrouwen hebben geen ruggen meer; doch 't geen zy van achteren verliezen, winnen zy van vooren. Ó! 't Zyn gedrochten geworden! Jonge ongerepte Deerns fchynen zwangere Vrouwen! —— En wie twyfelt of dezelfde ongunftige vergelyking gaat voort —— onbelemmerd voort —— als 'er over het Huiscieraad, over de Keuken, de Huishouding in 't algemeen, gefprooken wordt? Ongunftig komt altoos de vergelyking uit.

In 't algemeen, ik beken het, Medeburgers! is het onvoegelyk, kwaad van de Dooden te fpreeken; en het zou my fmerten, dien menschlievenden regel te fchenden, ten ware het dat zy niet geheel opregt omtrent zichzelven handelen. Zy behoorden hun fcheiden uit dit leeven te erkennen, en ftil als het graf te blyven, in ftede van onze genietingen te ftooren, door hunne haatlyke vergelykingen tusfchen *hunne* en *onze* dagen. In de daad, ik bekreun my niet of myne afgeftorvene Vrienden het hooren; zy fterven menigwerf zonder dat zy het weeten, en behouden, welk eene ftrydigheid! nog eene groote gehegtheid aan het leeven.

'Er is, in 't byzonder, (ik heb 'er reeds iets van aangeftipt, maar ik moet 'er nog wat van zeggen,) een zeker zeer flegt foort van *Doode Lieden*, die voortvaaren te handelen als of zy in het volle bezit waren van hunne vermogens; die eeten, drin-

drinken, vloeken, zweeren, geile taal uitslaan, en ranken pleegen als of zy slegts twintig jaaren oud waren, en niet reeds met den eenen voet in 't graf gingen en met den anderen niet verre van 't zelve af waren. Zy konden niet losser en ligtzinniger weezen, indien zy waarlyk in 't leeven waren wedergekeerd. —— Ik moet ronduit zeggen, dat zulk een gedrag van Dooden voor my geheel ondraaglyk is: en schoon wy, volgens den reeds aangehaalden regel, geen *kwaad* van de *Dooden* mogen spreeken, wil ik ten hunnen opzigte de waarheid zeggen, en met ronde woorden verklaaren, dat zulk een gedrag hoogst wanvoegelyk is; dat hun veel beter zou voegen, stilletjes in het Familiegraf neder te daalen, dan die schandvlek op hunne naagedagtenis te brengen. De groote reden van het begraaven is tog om een onaangenaam voorwerp van voor de oogen weg te brengen; en wanneer ik zie dat een *Overledene* zich zo onbestaanbaar met de zeden der andere wereld gedraagt, houd ik zulks voor een *ergerlyk* vertoon, dat verdient weggenomen te worden. —— Dit geldt ook inzonderheid de Vrouwen, onder welke men 'er aantreft, die *oud*, en, naar myn oordeel, *overleden zyn*, en nog als *Modepoppen* op het tooneel der wereld verschynen, en, gevolglyk, naar de tegenwoordige Kleederdragt, geen of een kleinen ronden rug hebben, en van vooren een walglyk vertoon maaken; de paruiken komen, van wegen de grysheid of kaalheid, deeze Dooden wel; doch het aangezigt, 't welk 'er uitkykt, verbrodt alles. ô Welke *Meduzas*-koppen!

Alle deeze, hoedanig zy zich ook aanstellen, kunnen geene onkunde voorwenden. Zy weeten wanneer zy gestorven zyn, zo wel als wy, en zy behoorden te weeten, hoe zy zich, in dien toestand, moeten gedraagen; anderzins volgt onvermydelyk, dat zy hun leeven vry nutloos gesleeten hebben.

Ik neem het niet op my, de tyden, in welke *wy leeven*, te verdeedigen; maar, zo verre ik kan gissen, hebben dezelve hunne goede en kwaade hoedanigheden, gelyk ook voorige dagen gehad hebben; en onze Naakomelingschap zal, hoop ik, dezelfde gedagten van ons vormen, en niet denken, dat de dingen niet bestaan, enkel om dat zy ze niet kunnen zien; of dat 'er geen genoegens genooten worden, enkel dewyl zy ze niet kunnen smaaken. De waarheid der zaake is, de blinden lochenen dat 'er kleuren zyn; de dooven houden het daar voor, dat 'er geen klanken gehoord worden; en de stommen, dat 'er geen welspreekenheid bestaat. 't Is de vereeniging van deeze drie gebreken, welke den *Dood* uitmaakt, waar over ik gesprooken heb: in de meeste gezelschappen treft men een voorbeeld van deeze of geene soort aan.

„ Van hier is het," zegt een *Engelsch* Schryver, met wiens woorden, op een ernstiger toon, dan myn Brief geschreeven is, gestemd, ik denzelven sluite, „ dat lieden van deezen aart

„ steeds

„ steeds klaagen, dat de tyden verslimmeren. De jeugdige leeftyd vertoonde aan hun oog alles in het bevalligste „ licht; en wanneer de menschen over zich zelven wel te „ vrede zyn, scheppen zy veelligt genoegen in 't geen hun „ omringt; het gelaat der natuure klaart op; de zon schynt „ met onbenevelder glans. Maar, wanneer de Ouderdom hun „ het genot deezer vermaaken ontzegt, en hebbelyk geworden ondeugd hun een wansmaak heeft ingeboezemd van „ de éénig waare en duurzaame vermaaken; wanneer een „ terugzigt op hun voorgaand leeven niets aan hun oog vertoont, dan een wydstrekkenden onbearbeiden grond, dan „ is 't geval daar, dat eene ziel, door zwaargeestigheid overmand, vol knaaging, en eene ongevoeligheid voor allen „ redelyk genot, elk voorwerp verdonkert of miskleurt. De „ verandering is niet te zoeken in de tyden, maar in hun, „ die verlaaten zyn geworden door die genietingen, welke „ zy niet wilden verlaaten."

Ik twyfel geen oogenblik, of gy zult, zo wel als de Brief van den Burger WAARNEEMER, wel willen eene plaats inruimen aan deezen van hem, die zich tekent

THOMAS LEEVEND.

DE MANDEMAAKER. EENE ANEKDOTE.

Koning GEORGE DE I van *Engeland*, in de tusschenpoozen zyner Rykszorgen, en wanneer hy met zyne gemeenzaame Vrienden zich verlustigde, plagt, aan dezelven, de volgende Anekdote te verhaalen.

Omtrent het Jaar 1615 woonde, ergens in *Duitschland*, een Edelman, wiens Dogter door een Jongeling van adelyke geboorte wierdt gewyd. In zyn aanzoek by de jonge Dame niet ongelukkig slaagende, vraagde hem de Edelman, in een gesprek, welk hy met hem over de groote zaak hieldt, hoe hy zyne Dogter, indien hy met haar in 't huwelyk tradt, dagt te onderhouden? Het antwoord was, volgens haaren rang. De Vader hierop hervattende, dat dit niet een antwoord op zyne vraag was, begeerde hy andermaal te weeten, waar mede hy haar onderhouden zoude? Waarop de jonge Edelman hernam, dat hy hoopte, dat men hier voor niet behoefde bezorgd te zyn, vermits zyn rykdom even bekend was als zyn naam. De oude Heer erkende, dat hy groote goederen bezat, maar vraagde tevens, of hy geen meer vastigheids dan zyne Landgoederen bezat, waar mede hy zyne Dogter kon onderhouden? Vreemd klonk deeze vraag den Jongeling in

de ooren; doch de bedoeling daar van was, dat de oude Edelman zyn vast besluit aankondigde, om zyne Dogter, hoewel zyne Erfgenaame, en die groote goederen hadt te verwagten, nimmer uit te huwen darr aan iemand, die een Handwerk verstondt, waar van hy zou kunnen bestaan, indien hy uit zyn Land wierdt verdreven.

De Jongeling verstondt thans geen Handwerk. Doch, het kostte wat het wilde, zyne Minnares niet willende verlaaten, verzogt hy een jaar uitstel, met belofte van in hetzelve eenig bedryf te zullen leeren. Diensvolgens vervoegde hy zich by een Mandemaaker, den bekwaamsten in zyn beroep, welken hy kon vinden. De vlyt, met welken hy zich oeffende, hadt ten gevolge, dat hy, binnen het tydsverloop van zes maanden, dat handwerk beter dan zyn Baas verstondt. Als eene proeve van zyn vernuft, en van zyne ongemeene vorderingen in zoo kort een tyd, vertoonde hy aan de jonge Dame een werkstuk van zyn maakzel; zynde een witte teenen Mand, welke, veele jaaren daarnaa, in algemeen gebruik kwam onder de Jufferschap, onder den naam van Kleeremanden bekend, uit Holland en Duitschland na Engeland overgebragt. Eene gewenschte echtverbintenis was het gevolg van deezen maatregel. Het ongeluk wilde, eenige jaaren naa dit huwelyk, dat de Edelman, met zynen Schoonzoon en Dogter, door de rampen des Oorlogs, van alle zyne bezittingen beroofd, zyn Vaderland moest verlaaten. Thans kwam den jongen Edelman zyn handwerk te stade. In Holland, alwaar hy zich hadt nedergezet, onderhieldt hy zynen Schoonvader en zyn gezin met het maaken van witte Mandtjes, van zo eene uitsteekende fraaiheid, dat hy geenen weergaê hadt. En 't was deeze Duitsche Edelman, welke den Hollanderen de kunst leerde van het vervaardigen dier aartige Mandtjes, welke in de Nederlanden nog heden gemaakt worden.

ANEKDOTE, RAAKENDE DEN LORD-KANZELIER JEFFERYS.

Zoo algemeen als gegrond is de aanmerking, dat geen karakter volmaakt gelyk is aan zich zelve; het beste is niet geheel vry van vlekken, en het slegtste van deugd niet geheel ontbloot. Een treffend voorbeeld hier van ontmoet men in eene Anekdote, die wegens den Regter JEFFERYS wordt verhaald. Die Regter, hoewel, over 't algemeen, een yverig tegenstreever van alle poogingen, ter handhaavinge van de Vryheid der Onderdaanen aangewend, vereerde niet slegts, op zekeren tyd, met zyne goedkeuring, maar beloonde zelf, op eene edelaartige wyze, het moedig gedrag van zekeren per-

ſoon, ter verdeediginge der Vryheid werkzaam: eene kloekheid, waar door hy zelve het onderſpit delfde. In een geſchil over de verkiezing van een Parlementslid voor de Stad *Arundel*, in het Graafſchap *Susſex*, nam het Gouvernement zeer yverig deel, en wel zoo openlyk, dat het voordagtelyk JEFFERYS, toenmaals Lord-Kanzelier, uitzondt, met last om alle mogelyke middelen in 't werk te ſtellen, om de verkiezing van den Hof-Kandidaat te bewerken. Op den dag der verkiezinge, ten einde om de Kiezeren te beangſten, plaatſte hy zich digt by den Officier, die de ſtemmen opnam, die weleer Procureur geweest was, doch zynen post hadt nedergelegd, in welken hy een goed kapitaal hadt verzameld, doch tevens zyne eer onbeſmet hadt bewaard. Zeer wel kende hy den Kanzelier, doch hieldt zich, voorzigtigheidshalve, alsof hy hem in 't geheel niet kende. De Officier, geduurende de ſtemopneeming, elk eenen, die zich aanboodt, eer hy ter ſtemminge wierdt toegelaaten, naauwkeurig opneemende, wees een perſoon af, die tot de Hofparty behoorde. JEFFERYS, dit ziende, rees in drift op, en verklaarde, naa verſcheiden onvoegzaame aanmerkingen gemaakt te hebben, dat de Man ſtemmen zoude: 'er nevens voegende: *Ik ben de Lord-Kanzelier van het Koninkryk*. De Major, hem met oogen, welke de diepſte veragting aankondigden, aanziende, hernam: „ Uw onbeſcheiden gedrag overtuigt my van de on„ mogelykheid, dat gy de perſoon kunt zyn, voor welken gy „ u uitgeeft. Waart gy de Kanzelier, gy zoudt weeten dat gy „ hier niets te maaken hebt, alwaar ik alleen de zaaken re„ gele." Straks zich tot den Oproeper wendende, „ Offi„ cier," ſprak hy, „ breng dien knaap buiten de zaal." Oogenbliklyk wierdt zyn bevel volvoerd, en de Kanzelier ging, grootlyks bedremmeld, na zynen intrek, terwyl de verkiezing ten voordeele van den Volks-Kandidaat uitviel. Tot zyne uiterſte verwondering zondt, nog dien zelfden avond, de Kanzelier aan den Major eene boodſchap, met verzoek dat hy hem in zynen herberg wilde koomen bezoeken. Op een weigerend antwoord, begaf zich JEFFERYS na zyne wooning, en, binnengelaaten zynde, ſprak hy den Major aldus aan: „ Mynheer, hoewel wy verſchillende belangen voor„ ſtaan, kan ik niet nalaaten eerbied te hebben voor een „ perſoon, die de wet zoo wel kent, en zoo kloekmoedig „ durft betragten; en ſchoon ik zelve eenigzins vernederd „ wierd, gy hebt ſlegts uwen pligt gedaan. Gy zyt, zo „ als ik heb vernomen, een onafhanklyk perſoon; doch, „ misſchien, hebt gy den eenen of anderen bloedverwant, „ die het niet zo ruim heeft. Dit zo zynde, laat my het „ vermaak genieten, hem een aanzienlyken post te mogen „ aanbieden, die ter myner begeevinge ſtaat." Zulk eene

aanbieding, zoo edelaartig gedaan, kon niet uitblyven des Majors dankbaare erkentenis te wekken, die eenen Neef, in niet zeer ruime omstandigheden, hebbende, denzelven den Kanzelier aanboodt; straks teekende deeze de noodige Akte tot een zeer voordeelig en aanzienlyk Ampt.

GROOTMOEDIGHEID VAN SALADIN.

Wanneer de wydvermaarde Sultan SALADIN te rug keerde van het Beleg van *Monsol*, in *Syrie*, bemagtigde hy het geheele Landschap van *Emessa*, met regtsverkragting van NASOR EDIN, den jongen Prins: hy eischte het, onder voorgeeven, dat de Vader van den Jongeling zyn Land verbeurd hadt, door onderstand te verleenen aan eene en andere zamenzweering tegen des Sultans belangen.

SALADIN beval, dat men voeglyke zorg zou draagen voor de opvoeding van den jongen Prins. Op zekeren dag, begeerig te weeten, welke vorderingen deeze met het ontvangene onderwys gemaakt hadt, deedt hy den Jongeling voor zich komen, en vroeg hem, tot welk een gedeelte van den *Coran* hy met leezen gevorderd was. Tot verbaazing van alle de omstanders, zeide de Jongeling: „ Ik ben te dier plaatze, „ welke my leert, dat hy, die de goederen van Wees- „ kinderen verslindt, geen Koning is, maar een Dwinge- „ land!"

Zeer verwonderd stondt SALADIN op dit rustig en onbeschroomd antwoord van den jongen Prins. Eenigen tyd zich bedagt hebbende, voerde hy hem dit antwoord te gemoete: „ Hy, die met zulk een moed en koenheid spreekt, zal niet „ missen, met even veel moeds en koenheids te handelen. „ Ik hergeef u derhalven de Bezittingen van uwen Vader; ten „ einde men niet denke, dat ik voor een Moed schroom, „ dien ik enkel eerbiedig!"

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Wanneer wy onzen Aardbol in betrekking tot alle andere Planeten en Starren in aanmerking nemen, dan weten wy, dat 'er maar zeer weinige zyn, welke door dezelve in grootheid overtroffen worden; maar dat zy, integendeel, onzen Aardbol zelve onbedenkelyk in grootheid overtreffen; wanneer wy dan verder onze bespiegeling voortzetten, en in overweging nemen, hoe verbazend groot het getal dier Werelden is, wel-

welke zich aan ons gezigt vertoonen; wanneer wy by eenen helderen avondstond den Hemel aanschouwen, daar elk dier ontzaglyke Werelden maar een enkele vuurvonk schynt te wezen, schoon zo veel grooter dan onzen Aardkloot, hoe onafmetelyk en onbegrypelyk groot moet die ruimte dan niet wezen, waar in zy plaats hebben om zich vry en onverhinderd te kunnen bewegen! —— Hoe verbazend groot het Geschapenal, daar onze Planeet, welke wy bewonen, maar een enkel stip is! —— Hoe verbazend moet dan dat gansche Zamenstel zyn, waar van onze Aarde maar een stip zynde, nochtans, op zich zelve beschouwd, groot — zeer groot is, en het gewrogt eener oneindige magt aanduidt! —— Dan hoe bedwelmend groot moet dan de Stigter en Maker zyn van een Gevaarte als het Heelal is! —— Eene bedaarde overdenking hier van doet den beschouwer in stillen ootmoed wegzinken. Doch zetten wy onze bespiegeling nog verder voort, met betrekking tot den oneindigen Werkmeester, dan zal onze verwondering nog oneindig hooger klimmen —— als wy in overweging nemen, dat even zo min het grootste gevaarte in dat oneindig Gestigt, als het allerkleinste stofje, zich kan roeren of bewegen, zonder den wil van den God des Hemels, den Stigter en Bouwheer van 't Heelal. —— Het geringste stofje, hoe onbegrypelyk klein ook, roert zich niet zonder den wil van onzen Hemelschen Vader — en hoe vele millioenen zulker stofdeeltjes maken het Geheelal niet uit! —— ô Onbegrypelyke Almagt! —— Ondoorgrondelyke Wysheid! —— De overweging uwer Magt, Grootheid en aanbiddelyke Wysheid doet my het gezigt schemeren, het hoofd draaijen. —— Uwe groote Majesteit, ô oneindig Opperheer! doet my in bedwelmende verwondering wegzinken, en uitroepen: *Hoe groot zyt gy, ô God! al uw doen is enkele Majesteit en Heerlykheid!*

De verscheidenheid in al het geschapene maakt vooral de schoonheid uit in de Natuur, terwyl zy de wysheid en het vermogen van den Schepper niet minder ten toon spreidt. Hoe schoon vertoont zich al het aardryk, overal opgecierd met Boomen, Planten, Kruiden, en eene verscheidenheid van Bloemen, die de bevatting te boven gaat! Welk eene verscheidenheid van levende schepselen, van Dieren, die zich in de lugt, op de aarde en in het water bewegen! ô Welk eene verbazende verscheidenheid ontdekt men in die allen niet! en overal wordt men orde en de juistste schikking ontwaar. Wie moet, dat alles nauwkeurig opmerkende, niet in verbazing opgetoogen staan? Oneindige magt en wysheid is 'er alleen de oorzaak van. —— Dan wie heeft het verordend, dat Boomen, Kruiden en Planten uit het aardryk zouden voortkomen, en in hetzelve wortelen schieten en groeijen; daar het Gedierte des Velds daarop wandelt, daarop leeft; terwyl de Visschen in het water zwem-

men, en buiten hetzelve niet leven kunnen; de Vogelen des Hemels door de lugt zweven, en zich verheffen boven het aardryk? — Wie heeft deze orde in al het geschapene gelegd? Is het niet de Oneindige, die, in den beginne, de dingen tot wording riep, even als of zy waren? Die sprak: *daar zy licht!* en daar was licht.

Alle menschen, zo velen 'er geboren worden, moeten eenmaal sterven. Men verschynt niet op dit tooneel des levens, dan om daar weêr eenmaal, 't zy vroeg of laat, jong of oud, af te stappen; — allen worden wy geboren om te sterven — allen moeten wy dien zelfden weg bewandelen, waar op zo vele millioenen onzer natuurgenoten ons zyn voorgegaan: want wy allen dragen de zaden der sterfelykheid in onzen boezem. —— Gy liefderyke Vaders en tederhartige Moeders, elke spruit, ieder kind dat u geboren wordt, is, hoe zeer een geschenk des Hemels, zo dra het aanzyn ontvangen heeft, aan den dood en aan alle zyne gevolgen onderhevig. Dat kind, dat u geboren wordt, moet sterven; mogelyk slegts weinige oogenblikken, na dat het levenslicht ontvangen heeft, sterft het, en verlaat het tooneel, waar op het pas te voorschyn kwam. Mogelyk vertoeft het langer, en verdwynt eerst, na dat het eenige rollen heeft uitgespeeld: maar dit is zeker, eenmaal moet het dit tooneel verlaten. —— En gy, Kinders, welke uwe Ouders teder lief hebt — gy Vrienden, die elkanderen bemint, weet dat 'er een tyd komt van scheiden, een tyd dat wy elkanderen moeten verlaten. —— Deze waarheid is zo zeker, als het zeker is, dat wy allen eenmaal begin ontvangen hebben. Want schoon wy ook ons leven tot nog zulk eenen hoogen ouderdom mogten uitrekken, al ware het ook, dat wy al de Eerstvaders in ouderdom overtroffen, wy moeten nochtans sterven. —— Doch, zal de Mensch dan ophouden te zyn? Zal hy wederom in den afgrond van het Niet verzinken, waar uit hy door de almagtige hand van zynen Maker getogen is? —— Op zulk een treurig denkbeeld yst de natuur van elk mensch te rug; zulk een somber vooruitzigt drukt de ziel geheel ter neder, en verscheurt den benauwden, den geprangden boezem. —— Waar uit ontspruiten deze kwellende, deze ontrustende gedagten? waar uit dit te rug beven op het treurig denkbeeld van Vernietiging? — Voorwaar nergens anders uit dan uit dien inwendigen trek, die aangeboren begeerte, om onsterfelyk te blyven, om te blyven voortduuren. —— Dan deze troostvolle, deze ingeschapen trek tot Onsterfelykheid, gevoegd by de inzigten en oogmerken, welke de alwyze Schepper gehad heeft in het voortbrengen van redenmagtige Wezens, was volkomen in staat, om elk mensch te overtuigen, dat hy voor altoos aanwezen zal blyven behouden. —— De Rede toch leert ons, dat het een wys, alge-

noeg-

noegzaam en hoogst volmaakt Wezen geenzins zoude betamen, zulk eene handelwys te houden met Schepzelen, welke Hy met dusdanige vermogens beschonken heeft, als de Mensch bezit. —— Dan de Algoedheid heeft het hierby niet gelaten. Hy heeft ons nader bekend gemaakt, wat 'er van ons worden zal. De Godlyke Openbaring stelt deze troostvolle waarheid buiten alle bedenking. Wy zullen leven na den dood; wy zullen eeuwig leven, na dat wy den natuurlyken dood eerst gestorven zyn. Veelvuldige malen leerde onze groote Meester de onsterfelykheid, de eeuwigduurendheid, van den Mensch —— en zyn stervende mond bevestigde deze Leer nog aan het Kruis, aan den Boosdoener, aan zyne zyde gekruist: *Heden zult gy met my in het Paradys zyn.* —— Paulus was met verlangen naar dien staat aangedaan. „ Hy wenschte om ontbonden te worden, om dat hy wist dat het sterven hem gewin was." Dus zyn wy zeker, ons onstoflyk deel zal eeuwig leven. Dan dit is niet genoeg. Onze Godsdienst openbaart ons nog daarenboven eene troostvolle waarheid. Hy leert ons eene Opstanding van ons stoflyk deel — eene Opstanding uit den Dooden. Die groote dag, die dag vol majesteit, zal eens aanlichten, dat *allen, die in de Graven zyn, zyne stem zullen hooren, en zullen opstaan.* —— ô Welk eene statige vertooning! Maar welk eene zielstreelende waarheid: Ook myn stoflyk deel zal leven —— Ik mensch zal geheel met lichaam en ziel eeuwig leven! —— Dan, aan wien zyn wy deze oneindige weldaden verschuldigd? Alleen aan onzen groten Verlosser, die van den dood is opgestaan, en toen den dood heeft verslonden. Ware Hy in het graf gebleven, wy hadden allen grond van hoop, om uit den dood op te staan, en eeuwig te blyven leven, voor altyd verloren. Maar onze eeuwige Verlosser bevestigt nu zyne Leer, met zelve uit het graf te verryzen, en het leven aan te nemen. —— ô Weldadige, aanbiddenswaardige Verlosser en Heer! druk deze blyde en troostvolle waarheid my diep in het harte; laat my nimmer aan dezelve twyfelen, maar daar van altoos ten vollen verzekerd zyn.

Wanneer men een al te groot vertrouwen op zich zelven stelt, brengt men zich vaak in groot gevaar. Men mag in verscheiden gevallen zich zelven wel eens wantrouwen, en den wyzen raad innemen van brave en vertrouwde Vrienden, op welken men weet dat een veilig en gerust vertrouwen te stellen is. —— Een al te veel vertrouwen op zich zelven heeft menig-een in ongelegenheden gebragt, waar uit hy zich niet wist te redden. Men heeft dikmalen de goede raadgevingen van anderen nodig, welke, in gevallen, waar men zoms wordt ingewikkeld, ongelyk meer doorzigt hebben dan wy zelve: ook gebeurt het niet zelden, dat anderen beter kunnen

oor-

oordelen, in omftandigheden waarin wy gewikkeld zyn, dan wy, om dat zy onzydiger te werk gaan, en daardoor de gevallen meer van alle kanten, en in alle derzelver byzondere omftandigheden, bezien, dan wy zelve. Ook kan de verlegenheid ons oordeel ook vaakmaal overdwarsfen, het geen by een ander zo geen plaats heeft, die de zaak meer bedaard befchouwt, om dat ze hem niet zo onmiddelyk aangaat als ons zelven. —— Doch hy, die zich zelven al te veel betrouwt, en nooit den raad van anderen wil innemen, is doorgaans een waanwys mensch, vol gebreken en misflagen, niet vatbaar voor verbetering. — Doch, aan den anderen kant, moet men ook zich zelven niet al te veel mistrouwen; dit zou ons in dezelfde gevaarlyke omftandigheden wikkelen, als eene al te grote vertrouwenheid op ons zelven; want een mensch, die zich zelven nooit vertrouwt, is bykans tot gene zaak bekwaam.

Wy allen hebben doorgaans meerdere kennis van anderen, dan van ons zelven; op de kennis van onzen Evenmensch leggen wy ons naarftig toe, en die van ons zelven zyn wy veelal gewoon te veronagtzamen. Hebben wy dan meer belang by anderen, dan by ons zelven? Dat zy verre. — Onze eigen belangen fpreken immers het eerst, en dan komen die van anderen. Dan laat ons altyd denken, dat, indien wy ons zelven voorbyzien, anderen ons wel zullen waarnemen; want zo als wy omtrent anderen handelen, handelen dezen weêr doorgaans omtrent ons. Zyn wy blind, met betrekking op ons zelven, anderen, daarentegen, zyn weêr zo veel te fcherpziender omtrent ons, en wat wy van ons zelven niet zien, zullen anderen in ons weldra ontwaar worden. — Dan zo wy nog daarenboven eene ruime gift verwaandheid bezitten, worden onze gebreken in de oogen van anderen onverdraaglyk groot, en maken ons tot een voorwerp van befpotting by al de wereld.

Is 'er wel iets, dat ons wel voegt, dat ons goed ftaat, wanneer wy het met eene zekere gemaaktheid doen, —— wanneer 't ons niet natuurlyk is? Daarentegen, ftaat ons wel iets kwalyk, voegt ons niet alles, wat ons natuurlyk is? —— Daarom mishaagt ons in den eenen, het geen wy in eenen anderen pryzen. Al wat niet natuurlyk is, wordt gemaakt; en wat gemaakt is, mishaagt. Zelfs mishaagt de gemaaktheid aan den grootften gemaakten; de eene Pedant befpot en belacht den anderen, zonder zyne eigen dwaasheid op te merken.

C. v. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

IETS OVER DEN TWEEDEN EERSTEN SABBATH, *Luc.* VI: 1. Door F. S. WINTERBERG.

Het is ongemeen vernederend voor alle vroegere en laatere Overzetters en Schriftverklaarders, dat geen derzelven, vóór de laatste helft van de zestiende eeuw, het regte begrip van deze Grieksche uitdrukking gevat, en nog veel minder naauwkeurig opgegeeven heeft. De Syrische, Persische, Aethiopische en Arabische Overzetters schreeven daarvoor: *op eenen Sabbath*, of *op een anderen Sabbath*. De Latynsche Vertaalingen, zoo de oude, of zoogenaamde *Vulgata*, als van *Beza*, *Piscator*, *Schmid* en anderen, hebben woordelyk: *in Sabbatho secundo primo*, of *altero primo*. De Hoogduitsche Bybel vóór *Luther* heeft: *an dem andern Sabbath tom ersten*. De Engelsche Vertaaling: *on the second Sabbath after the first*. De Nederlandsche: *op den tweeden eersten Sabbath*.

Van de oude Overzetters merkt *Isaac Casaubonus* aan, dat zy deze plaats zoo duister aangezien hebben, dat ze by de Grieken tot een spreekwoord is geworden. Men vindt onder de genen, die 't Euangelie van Lucas verklaard hebben, eenigen, die deze uitdrukking geheel voorbygaan, anderen, die niets bepaalen, en ook dezulken, die zich over de tallooze menigte van uitleggingen bezwaaren, waaruit men niet weet, wat te kiezen.

Luther heeft eene andere Vertaaling ter baane gebragt, *auf einen Affterſabbath*. Hy wilde 'er *een feestdag van de nieuwe Maan*, of dergelyken anderen, door verstaan hebben, die geringer en minder plechtig was, dan de gewoone Weeksabbath, en daarop onmiddelyk volgde, gelyk de Dingsdag op Maandag, die men daarom wel *aftermontag* (*achtermaandag*) noemt. *Theophylactus* heeft reeds aangemerkt, dat men elken feestdag *Sabbath* noemde, en gemeend, dat hier aan een Weeksab-

bath moet gedacht worden, die op een Vrydag, zynde zoodanigen feestdag, volgde. Men heeft dus ten onrechte beweerd, dat *Luther* in 't zelfde begrip ftond met dien ouden Kerkvader. De gedachte van *Luther* is evenwel ook niet aanneemelyk. Men mogt op alle andere feestdagen, zelfs op het Paaschfeest, fpys bereiden, Exod. XII: 16. Maar op den Sabbath was dit ongeoorloofd, H. XXXV: 3. Hoe zouden dan nu de Pharizeeuwen de Apostelen over Sabbathfchennis hebben kunnen befchuldigen, terwyl ze airen geplukt en gewreven hadden, zo het geen Weekfabbath geweest ware?

Epiphanius, Bisfchop van Cypren, die aan 't einde der vierde eeuw leefde, is reeds op het fpoor geweest, om de regte verklaaring te ontdekken, volgens welke men door deze uitdrukking *den eerften gewoonen Sabbath na Pafchen* verftaan moet, hoewel hy naderhand van gevoelen is veranderd.

Het was voor den beroemden *Jofeph Scaliger*, dien grooten Zoon van een grooten Vader, (*Julius Cæfar Scaliger*,) voorbehouden, om deze alleen waare uitlegging op vaste gronden te vestigen. Hy fchryft daarover, in zyn onfterflyk Werk, *de emendatione temporum*, L. VI. p. 557, dus: „ *De tweede eerfte Sabbath* is die, welke allernaast op het Paaschfeest volgt: want de wet gebiedt van den tweeden paaschdag zeven weeken te tellen. Van daar hebben alle weeken en fabbathen, van Pafchen tot Pinxter, haare naamen van den tweeden paaschdag. De 16de van Nifan is, en heet, *de tweede*, of *de volgende dag van Pafchen*, en alle weeken, die zich van den tweeden paaschdag tot op den 6den Sivan, onzen 16 Mai, uitftrekken, voeren haare naamen van even dezen tweeden paaschdag. Zoo ook de fabbathen. Zoo heet *de eerfte Sabbath na den tweeden paaschdag* σάββατον δευτεροπρῶτον, 't welk even zoo veel is, als de eerfte Sabbath na den tweeden paaschdag, en zoo verder." *If. Cafaubonus* heeft, in zyne *Exercitatt. ad annal. Baronii*, daaraan zyne toeftemming gegeeven, en de woorden van Mofes, Levit. XXIII: 15, aangehaald, waar hy de zeven weeken gebiedt te tellen van den tweeden paaschdag, en eene plaats uit *Jofephus*, *Antiq. Jud.* L. 3. c. 10, die dit ook bevestigt. *Dionyfius Petavius*, anders een heftige tegenparty van *Scaliger*, heeft zelf moeten bekennen, dat geen betere verklaaring kan gegeeven worden.

Men heeft echter, in laatere tyden, tegen dit gevoelen ee-

eenige bedenkingen ingebragt, die ik zal trachten uit den weg te ruimen.

Samuel Petitus beweert, dat men op Sabbath niet zou hebben durven reizen, of uit Jerusalem gaan. Maar het tegendeel blykt uit Hand. I: 12, daar van eene *Sabbathsreis* gewag gemaakt wordt, 't geen de Pharizeeuwen waarschynelyk uit Exod. XVI: 29 zullen afgeleid, en, naar Num. XXXV: 6 en Jos. III: 4, zoo zullen bepaald hebben, dat men 2000 ellen van de Stad gaan mogt. Lucas beschryft de ligging van den Olyfberg, omdat hy voor uitlanders schreef. De Syrische Overzetting verklaart het door 7 stadien; maar volgens *Josephus*, *Antiq. Jud.* L. 20. c. 6, was de afstand maar vyf stadien. 'Tweeduizend ellen maaken drieduizend voeten, en als men deze divideert door zeshonderd, (zoo veelen gingen by de Grieken in een stadium); dan krygt men vyf stadien. — Kan dan Jesus, op dezen Sabbath, niet met zyne leerlingen van den Olyfberg gekomen, of derwaart heengegaan zyn?

De voornaamste tegenbedenking, door *Joh. Maldonatus* gemaakt, is hierin gelegen, dat de airen in Judæa, tegen Paschen, nog niet ryp waren. Maar het tegendeel is in de Schriften van Moses en der Joodsche Uitleggers zoo duidelyk vervat, dat 'er geen de minste twyfel aan is, of de gerstoogst zy in Palæstina omtrent dien tyd ingevallen. Onder anderen zegt *R. Abarbanel:* „ Omer was niets anders, dan de eerstelingen van den gerstoogst, die daags na Paschen aanving, naar de gesteldheid van het Israëlitische land, welks vruchten vroegtydig ryp waren." Andere bedenkingen, waarom men dit gevoelen verlaaten, en naar andere uitleggingen omgezien heeft, zyn van geen belang.

Ik wil liever nog eenig gewag maaken van de gedachte van *Cloppenburg*, die de spreekwys by Lucas verklaart, uit het onderscheid tusschen het burgerlyk en kerkelyk jaar by de Jooden. De eerste Sabbath van het burgerlyk jaar zou in 't Grieksch *de eerste*, die van het kerkelyk jaar *de tweede eerste* geheeten zyn. Waaruit dan het zeggen der Pharizeeuwen zal te verstaan zyn: *waarom doet gy, 't geen niet geoorloofd is, op* DE SABBATHEN, dat is, *op deze Sabbathen?* Maar deze eene, zoo ik meen, onoplosbaare, zwaarigheid staat dit, anders wel aanneemelyk, gevoelen in den weg, dat, volgens het spraakgebruik in het N. T., vergeleken met het Syrische, σαββατα

 al-

altyd in 't enkelvoudige moet vertaald worden, en dus overal *een week*, of wel *den Sabbath*, aanduidt. De oorsprong van dit al zeer oud spraakgebruik is door *Scaliger* aangewezen, ter aangehaalde plaatze. Men vertaalde eerst, of schreef het Hebreeuwsche *Schabbatôn*, met Grieksche letteren, dus: σαββατὼν: waarvan naderhand, by vergissing, als of het dus meer analogisch geschreven werd, σαββάτων gemaakt is. En van daar is σαββατα, als het meervoud van σάββατον, in de beteekenis van het enkelvoudige, in gebruik gekomen. Door deze aanmerking ontvangen deze en gene kwalyk verstaane plaatzen van het N. T. nieuw licht. Zy kan ook hier en daar dienen, ter beoordeeling van de waare leezing; b. v. Hand. XIII: 14, 42. XX: 7. Jo. XX: 1. Luc. XXIV: 1. Marc. XVI: 1, 2. Matth. XXVIII: 1. 1 Cor. XVI: 2.

Men treft dit spraakgebruik reeds aan by *Josephus*. Het schynt zich zelfs verspreid te hebben onder Latynsche Schryvers. *Persius* noemt eenen feestdag *sabbata*. Satyr. 5.

Labra moves tacitus recutitaque sabbata palles.

Zoo ook *Horatius*, L. I. Sat. 9.

—— Meliori
Tempore dicam: hodie tricesima sabbata ——

In de *Neue Allgemeine Deutsche Bibliothek*, B. 43, 1 St. p. 8, wordt tegen deze, in de daad boven alle anderen verre weg aanneemelyke, uitlegging nog eene aanmerking gemaakt, volgens welke, uit den aart der taale, δευτεροπρῶτος niet zou kunnen beteekenen, *de eerste na de tweede*, maar veeleer, *de eerste in de tweede*; het geen de Recensent dan met *Wetstein* dus wil aangevuld hebben, *de eerste Sabbath in de tweede maand*. Maar taalregels komen by zoodanige willekeurige woordvoeging, om eene by de Grieken onbekende zaak maar eenigzins verstaanbaar uit te drukken, niet zoo zeer in aanmerking. De beteekenis, die *Wetstein* 'er aan geeft, steunt even weinig op analogische gronden. *Aanmerk. van den Redact.*

VER-

VERDEDIGING VAN HET ANTIPHLOGISTISCH SCHEIDKUNDIG SYSTEEM, INZONDERHEID VAN DE SAMENSTELLING VAN HET WATER, ter beantwoording der hierover voorgestelde *Vraagen*, in No. 7 van dit Maandwerk.

Door J. A. UILKENS,

A. L. M. Ph. Dr. en Predikant te Eenrum.

Het moet zeker den Voorstander van het *Lavoisieriaansch* Scheidkundig Leerstelsel verwonderen, thands nog, onder de ervarene Natuur- en Scheid-kundigen, Tegenstanders van dit, zo alom toegejuicht, Systeem aan te treffen! —— welke verwondering vermeerdert, naar mate men, in alle byzonderheden van werkingen der Natuur of Konst, de verklaringen van STAHL en LAVOISIER met elkanderen vergelykt. De een toch neemt veronderstellingen aan, ten hoogsten in het mogelyke berustende, en die nimmer door enige Proeven, of verschynselen der Natuur, op onwrikbare gronden kunnen worden gevestigd; daar, integendeel, de ander zyn Leerstelsel op vele Proeven, door geheel Europa duizendmalen herhaald, en op de verschynselen in de Natuur zelve, gegrond heeft.

Maar wie zou, desniettegenstaande, echter vorderen, dat 'er ook in enige delen van dit Systeem volstrektelyk gene, nog niet genoeg bewezene, stukken gevonden zullen worden? ja dat men ook in de eindoorzaken tot zeer waarschynlyk bestaanbare, of liever aanwezige, stoffen moet komen, welke nogthands voor zich zelven niet kunnen worden daargesteld, en in zo verre in veronderstellingen berusten? Dan toch begeert men iets, het welk in gene Wetenschap der Natuur door ons, die slechts maar om de buitenste schors der dingen knabbelen, geleverd kan worden.

By de ontwikkeling van de oorzaken der natuurverrichtingen, komen wy eindelyk tot de zulke te rug, welke gene voorwerpen voor onze zintuiglyke waarnemingen meer zyn, en daar door buiten de grenzen onzer kennis liggen. Wy moeten by deze oorzaken als grondkrachten staanbly-

blyven, en alle befpiegelingen daaromtrent hebben de Wetenfchappen niets begunftigd (*).

Het nieuw Scheidkundig Leerftelfel is, naar myn inzien, een geheel, en kan niet gedeeltelyk worden omhelsd. Het grondt zich voornamelyk op vier hoofdzaken, die aan elkanderen op het nauwst verbonden zyn.

1. Op het inzuigen, of liever de ontbinding, der lucht, by het verbranden der lichamen, verkalken der metalen, by het ademhalen, enz. het welk reeds JEAN REY, BOYLE, HALES en anderen bemerkt hebben.

2. Op de herftelling der kalk van kwikzilver, zonder bydoen van brandbare lichamen, en te gelyk op de ontwikkeling van lucht daarby, volgens de proeven van den Heer BAYER.

3. Op de fpecififche warmte der zuivere lucht, volgens den Heer CRAWFORD.

4. Op de famenftelling van het water, volgens CAVENDISH.

Het konde niet anders, of by meer nauwkeurige proeven, met de fchaal in de hand genomen, over deze voorname onderwerpen, moest men het ongegronde van STAHL's alles veronderftellende, en zo onbevredigende, verklaringen inzien, en eindelyk tot daadzaken, tot bewyzen, die elk ogenblik werkelyk geftaafd kunnen worden, overgaan.

Dan — 'er zyn nog, welke, in dit nieuwere Leerftelfel, zodanige onoplosbare zwarigheden menen te ontdekken, dat zy hunne goedkeuring niet geredelyk daar aan kunnen hechten; en gy, Kunstvriend! welke enige bedenkingen, dienaangaande, voorgefteld hebt, en die verzoekt dat men uwe Vragen beantwoorde, behoort onder dit getal.

Ik zal trachten (zo het niet te vermetel voor enen beginner in de grote loopbaan der Natuur- en Scheid-kunde is!) uwe zwarigheden op te losfen.

Weinig tyds, na dat de onfterfelyke LAVOISIER, om wiens rampzaligen dood nog elk enen ROBESPIERRE vervloekt! het water als ene famengeftelde vloeiftof meer had bekend gemaakt, en een geheel nieuw Scheidkundig Leer-

(*) *Grundrisf der Naturlehre von* T. A. C. GREN, 3 aufl. C. 3. § 8.

Leerstelsel te berde gebracht, was het DE LUC, die tot een ander denkbeeld verviel, en door enige Hygroskopische waarnemingen, meestal op hoge bergen, tot de gedachte kwam, dat het water, het welk van de oppervlakte der aarde uitwaasfemt, voor enigen tyd tot een luchtformigen, geheel drogen, staat overgaat; dat het ontstaan van wolken even min het gevolg is van ene oplossing van water in de lucht, als de regen ene nederplossing van het voorheen opgeloste water, maar dat integendeel de regen ene wederkering van lucht tot water is, zo dat het water het ponderabele van alle luchtsoorten zoude zyn, gelyk het vuur (de warmtestof) het niet ponderabele van alle is (*).

Het scheen in 't eerst, dat hierdoor en de samenstelling van het water uit *Oxygene* en *Hydrogene*, en de oplossingsleer van het water in de lucht, in eens den bodem ingeslagen was. Men zie slechts de grootspraak van LICHTENBERG, by elken Natuurkundigen bekend, in de Voorrede van de 5de uitgave van ERXLEBEN's *Natuurkunde* (†). Dan — het verdient voorzeker ene grote verwondering, hoe Mannen, van die onbegrypelyke ervarenheid in het natuurkundige vak, kunnen weigeren, de oplossingstheorie van water in de lucht, of deszelfs mechanische verbinding, als damp, door vereniging met de warmtestof, gelyk ook GREN wil, en de samenstelling van

(*) J. A. DE LUC, *nouvelles idées sur la Meteorologie*, T. 1. 2. *a Londres* 1786. *Zweyter Brief der Hr.* DE LUC *an Hr.* DE LA METHERIE, *ueber die wärme, das schmelzen, und die verdunstung*, in GREN's *Journal der Physik*, b. II. s. 402. *Dritter Brief* — — *ueber die dämpfe, die luftformigen flussigkeiten, und die atmospherische luft*, in 't zelfde *Journ.* Th. III. s. 132. Als ook van DE LUC, *Prufung einer abhandlung der Hr.* MONGE, *ueber die ursach der haupsachlichtsten phänomene der Meteorologie*, b. VI. s. 121.

(†) Het Stelsel van DE LUC heeft zeker vele Voorstanders gevonden; maar nogthands, geloof ik, niet zo algemeen, als FRIEDRICH MURHARD zich uitdrukt. „Beide Systeme, das *Antiphlogististische* und *De Luc'sche*, sind jetst die vorzuglichsten. „Sie erstrecken sich ueber dem grosster theil der Naturlehre, „und fast alle physiker folgen in ihren erklärungen entweder „dem einen oder dem andern." *Geschichte der Kunste und Wissenschaften*, achte abtheilung. I. *Geschichte der Naturlehre*, 1 b. s. 25 einl.

van 't water zelve, aan te nemen, wegens enige zwarigheden, die uit onze onvolkomene kennis van den dampkring, en oorzaken der onderscheidene verschynselen, welke zich daar in openbaren, voortspruiten, en nogthands zo gretig een ander gevoelen omhelzen, het welk even min op dadelyke bewyzen gegrond is; ja — ik durf zeggen, op het hoogst, in de mogelykheid berust. Immers het water wordt, volgens DE LUC, LICHTENBERG, en allen, die dit Stelsel omhelzen, op *ergens ene wyze* in lucht verwandeld, herformd, en de regen is het tegenovergestelde proces (*)! Op welk ene wyze gebeurt dit dan nu? Hier doen zich voorzeker gene mindere zwarigheden op, dan by de oplossingstheorie, of by de mechanische vereniging als damp, (*gaz aqueux*) volgens GREN.

Ik zoude ene, menige vellen grote, Verhandeling moeten leveren, zo ik de oplossingsleer van het water in de lucht, en wolken, regen, nevel, mist, als ene min of meer grote nederploffing, uit elkanderen, geheel ter neder wilde stellen. Ik zal thands liever alleen uwe Vragen beantwoorden, daar de hierover zo voortreffelyk geschrevene Werken in uwe, en veler Natuurkundigen, handen zullen zyn (†).

Ter

(*) Enige Duitsche Scheidkundigen hebben gedacht, dat alleen water met warmtestof ene bestendig luchtformige gedaante konde aannemen; doch de proeven van AD. WILH. HAUCH (in GREN's *Journal der Physik*, 8 b. 1 h. 1794, f. 27, enz.) hebben het tegendeel hiervan genoegzaam geleerd. —— DE LUC neemt altoos nog een derde lichaam aan, het welk de byzondere luchtsoort wyzigt.

(†) LE ROI, *Memoire sur l'elevation & la suspension de l'eau dans l'air*; in de *Mem. de l'Acad. des Sc. de Paris*, 1751, pag. 481. —— M. HUBE, *ueber die ausdunstung, und ihre wirkungen in den Atmosphäre*, Leipzig 1790, 8. —— *Prufung der neuen theorie des Herrn* DE LUC, *vom regen, und seiner darauf abgeleiteten einwurfe gegen die auflösungstheorie. Eine von der Kon. Preuss. Acad. der Wiss. zu Berlin gekrönte Preisschrift*, 1794. —— *Schreiben an* GREN, *ueber einige einwurfe gegen dass Antiph Systeem, und gegen die auflösung des wassers in der luft, von Herrn* ZYLIUS *in Rostock*; in GREN, *J. d. Ph.* b. 6. f. 196. —— *Schreiben von Hr.* ZYLIUS *ueber* DE LUC's *Lehre vom regen, &c* GREN, *J. d. Ph.* 8 b. 1 h. f. 51. —— *Etwas ueber den regen und Hr.* DE LUC's *einwurfe gegen die Francösischen Chemie, von Hr. Hofr. und Prof.* MAYER *in Erlangen*. GREN, *J. d. Ph.* 5 b. 3 h. f. 371.

Ter beantwoording dan van uwe *eerste Vraag*, stel ik, dat het water in de lucht, gelyk de zouten en gommen in water, de harschen in Alcohol, enz. chemisch wordt opgelost; het zy dat het eerst, gelyk SAUSSURE wil, door de warmtestof tot damp (*gaz aqueux*) gebracht moet zyn, het zy dat het zelfs als water, als ene druipbare vloeistof, voor deze oplossing vatbaar is, het welk in dezen geen voorwerp van verschil uitmaakt; het is zeker, dat ene voorafgaande verbinding met de warmtestof deze oplossing ten sterksten bevordert. LE ROY, te *Montpellier*, was, zo veel ik weet, de eerste, die deze belangryke stelling heeft voorgedragen; hy nam ene oplossing als water aan; doch SAUSSURE (*), en meest alle Natuurkundigen na hem, stelde ene voorafgaande dampforming, het water eerst met warmtestof verbonden. Het koomt my nog niet vreemd voor, of het water is in zyne drie staten voor deze oplossing vatbaar; van waar anders, by sterke vorst, het spoedig drogen van alles? de vermindering van zwaarte van het ys?

Het opgeloste water kan alsdan op gene Hygroskopische lichamen werken, om dat het groter verwandschap met de lucht, dan met enige van deze lichamen, heeft; waardoor terstond de grond vervalt, waarop DE LUC zyne theorie gevestigd heeft. Want om dat de lucht, voor en na den regen, geen maximum van vochtigheid op den Hygrometer toonde, en de lucht hoe hoger hoe droger wordt; besloot DE LUC ene herforming van water in lucht, en lucht in water; daar toch het zelfde moet plaats hebben, wanneer het water in de lucht chemisch is opgenomen (†); —— de lucht is alsdan min of meer vochtig, niet zo zeer als dezelve min of meer water opgenomen heeft, maar veel meer naar mate deszelfs verwandschap meerder of minder sterk is.

Het is voorzeker moeijelyk, alle de oorzaken te bepalen, waardoor deze verwandschap verandert; zonder twyfel spelen in dezen de warmte-, licht- en Electrieke-stof de hoofdrol. Wie kent alle de fynere stoffen, welke nog in

(*) *Hygrometrie*, f. 224. § 191.

(†) T CAVALLO, *abhandlung ueber die lufter*, f. 326. Prof. MAYER, *etwas ueber den Regen*, &c. in GREN'S *J. d. Ph.* 5 b. 3 h. f. 371, &c. Wy zullen dit straks, by den Regen, nader ontwikkelen.

in de lucht aanwezig zullen kunnen zyn, en in dezen medewerken? De Luc (*) toch ſtaat zelf toe, dat men by vele natuurverſchynſelen zich bezwaarlyk van de gedachte ontdoen kan, dat 'er nog andere ſtoffen mede in 't ſpel zyn, op welke wy niet denken, of liever die wy niet kennen, en nogthands wezentlyk tot de oorzaak dier verſchynſelen behoren.

Wanneer nu de verwandſchap, of de aantrekkingskracht, der lucht met het water, of waterdamp, vermindert, ontſtaan 'er wolken, nevel, of mist, welke altoos met de Electrieke ſtof, meestal poſitief, verbonden zyn, en daardoor, als allerfynſte waterblaasjes, ver genoeg van elkanderen gehouden worden, om enigen tyd in ene, anders 800 maal ligtere, vloeiſtof te dryven, volgens de wetten van zwaarte, gelyk Saussure, door Microskopiſche waarnemingen, deze blaasjes in damp (*gaz aqueux*) ontdekt heeft; en zoude de theorie van Hube niet veel waarſchynlyks hebben, dat, *namelyk*, deze waterblaasjes met het *gaz hydrogene* gevuld zyn? waardoor zy dan ook, even gelyk als met deze lucht gevulde zepebellen, tot zodanig ene hoogte klimmen, dat ze met de lucht in evenwicht zyn.

De Electriciteit, echter, dit is meer bewysbaar, ſpeelt in dezen, zo wel by de uitwaasſeming, oplosſing, wolkenforming, als regenſtorting, de hoofdrol (†).

Daar dan nu de wolken, door de vereniging met de Electrieke ſtof, ligt genoeg zyn om op de lucht te dryven, zo volgt, dat, by vermindering van deze ſtof, de waterblaasjes, waar uit de wolken beſtaan, nader aan elkanderen worden gebracht, zich verenigen, meerdere zwaarte verkrygen, en, als druppelen, in regen, naar beneden vallen (‡). Zo immers is, behalven vele andere, ene waarneming van de Luc (§):

„ Ik

(*) *Idées ſur la Meteorol.* ſ. 853.

(†) Musschenbroek, *Phyſ. Exp.* pag. 423. § 1022. *Introd. ad Phil. Nat.* §. 2298. M. Hube, *ueber die ausdunſtung*, &c. 28 kapittel. Willem van Barneveld, *Verhandeling over de Luchtverhevelingen*, in het *Algem. Mag. van Wet. K. en Smaak*, 3de Deel 2de Stuk, bladz. 775, enz. 4de Deel 1ſte Stuk, bladz. 37, enz. en bladz. 407, enz. Ene twede lezing van deze, waarlyk ſchone, Verhandelingen zal niemand verdrieten!

(‡) M. Hube, *ueber d. ausd.* ſ. 312, 317.

(§) *Unterſuchungen ueber die Atmosphär*, a. d. F. 2 th. ſ. 315.

„ Ik heb dus (schryft hy) het ontstaan van Regen dik-
„ wyls zeer duidelyk op de bergen gezien: hier is een
„ voorbeeld, gelyk het zich op deze wyze voor myne
„ ogen toegedragen heeft.

„ Ik was ongeveer een vierde myl westwaards van
„ enen 200 toisen hogen berg, waar van de kant naar
„ my toe loodlynig afgesneden was. De door een oos-
„ tenwind gedrevene wolken raakten aan de kruin des
„ bergs, die dezelve scheen aan te trekken; ten minsten
„ verdikte zich daar een gedeelte van hare laag, en
„ wierd zo digt en zwaar, dat de lucht dezelve niet
„ meer konde dragen, maar alzo, gelyk een stroom, wel
„ 50 toisen diep, naar beneden schoot, alwaar dezelve
„ zich in regen ontlastte, en den berg niet langer voor
„ 't oog bedekte."

Ook gebeurt het, dat ene vermindering van de Electrieke vloeistof nog terstond genen regen veroorzaakt, maar alleen de daar door zwaarder gewordene wolken lager doet zakken, tot dat ze wederom met de lucht in evenwicht zyn. Zo klimmen zy, omgekeerd, hoger, zonder nogthands geheel opgelost te worden, wanneer de Electriciteit zich in dezelve vermeerdert.

Zeer gemakkelyk valt dan te verklaren, waardoor by donderweder zo veel zware regen veelal plaats heeft; het welk veelmeer moet worden toegeschreven aan ene vermindering van de Electrieke stof, dan aan ene waterforming uit *Oxygene* en *Hydrogene*, offschoon 'er ook dit by plaats zal hebben.

Van velen, echter, zal hier de vraag ontstaan, of dan de lucht zo veel water opgelost kan houden, daar de proeven van SAUSSURE geleerd hebben, dat ene droge Cubiek voet lucht met 10 greinen water reeds verzadigd is, gelyk dit ook door DE LUC tot een hoeksteen van zyn Systeem gelegd wordt? Maar zo de lucht met het water de grootste verwandschap heeft, kan men dan wel ene stellig droge lucht verkrygen? Immers neen; en hoe kan dan iets, uit deze proeven van SAUSSURE, tegen de oplossingstheorie worden aangebracht? Behalven het water, het welk met ene droge lucht nog verbonden is, en niet door ons daar van gescheiden, of door Hygroskopische lichamen gekend kan worden, om dat het chemisch is opgelost, neemt nog een Cubiek voet lucht 10 greinen op; maar hoe veel zal nog niet bovendien chemisch met dezelve verbonden kunnen geweest zyn? Ook zyn 'er, die, om de

de veelheid van water, het welk door regen, dagen achter elkanderen, vallen kan, te verklaren, ene wederzydsche herschepping van water en Stikgaz hebben aangenomen; —— in de Dampkringslucht, zeggen deze, is ongeveer 0. 75 delen Stikgaz, en slechts 0. 25 delen Zuurstofgaz: dus kan 'er ene genoegzame hoeveelheid water geboren worden, wanneer het Stikgaz tot hetzelve wederkeert; van hier, volgens hen, dat men, na enen regen, de lucht veel zuiverer vindt, en vryer ademhaalt. —— Maar het is niet nodig, deze onverdedigbare theorie ter verklaring van den regen aan te nemen (*).

Het is, *ten tweden*, ene uitgemaakte zaak, dat de lucht, warm zynde, meer waterdelen oplost, dan koud, gelyk dit ook by alle oplosmiddelen plaats heeft. Aan de meerdere uitzetting der lucht kan het niet worden toegeschreven: want ook in beslotene glazen heeft het zelfde plaats. Maar doordien door de warmte het water meer tot enen dampformigen staat wordt gebracht, zo is, volgens alle Chemische wetten, de verwandschap der lucht met hetzelve dies te groter; ook zullen 'er alsdan zeer veel waterdelen als damp, *gaz aqueux*, met de lucht physisch verbonden zyn.

Ten derden, het water, dat zich uit de warmere lucht aan koudere lichamen hecht, kan voorheen opgelost geweest zyn, en zich dan op die koudere præcipiteren; hiertoe, echter, wordt ene volkomene verzadiging vereischt, welke 'er zelden by de lucht zal plaats hebben, wanneer koudere lichamen vochtig worden. Maar zo ras wy, met vele beroemde Natuurkundigen, stellen, dat 'er, behalven het opgeloste water, veel waterdamp physisch met de lucht verbonden is, om dat het, met de warmtestoffe verenigd zynde, daartoe ene genoegzame ligtheid verkregen heeft, verdwynen hier alle zwarigheden: want juist by ene warmere lucht worden de koudere lichamen in onze huizen vochtig, om dat de dan mechanisch met de lucht verbondene waterdamp zich aan die koudere hecht, zyne warmte verliest, en tot ene druipbare zelfstandigheid, dat is, water, wederkeert. Gelyk ook de beroemde HUBE den oor-

(*) Men zie, ter wederlegging van dit Stelsel: *Grundzugen zu den neuen Chemischen theorie, von* A. N. SCHERER, s. 220——227. *Und nachträge zu dem Grundz.* s. 475.

oorsprong der dauw uit onopgelosten waterdamp, in zyne *Naturlehre* en *Ausdunstungstheorie*, verklaart; en GREN, die ene oplossingstheorie niet omhelst, stelt alleen ene zodanige Physische verbinding van waterdamp, *gaz aqueux*, in de lucht (*); zo dat hy zelfs, om zyne eigene woorden te gebruiken, zegt: „ *Auf diese wechselseitige zerzetsung und bildung des* „ *wasserdampfs in der luft*, (door vermeerdering, namelyk, of vermindering van warmtestof of drukking) „ *grunden sich die bekannten phänomene vom sichtbarwen-* „ *der unsers hauchs in kalter luft, und der unsichtbar-* „ *keit desselben in warmer; das so genannte schwissen oder* „ *anlaufen kalter körper in feuchten und heissen Zim-* „ *mern; das swissen der fenstern in diesen Zimmern,* „ *wenn die äussere luft merklich kälter ist, als die inne-* „ *re; das beschlagen der gebäude beym thauwetter nach* „ *anhaltendem froste; das beschlagen der glocke der luft-* „ *pumpe bey wiederhinzulassung der luft nach vorherge-* „ *gangener verdunnung; die entstehung des Nebels, der* „ *Wolken, des Thaues, des Reifs, des Regens, des Schnees,* „ *des Hagels.*"

(*) T. A. C. GREN, *Natürlehre*, f. 387. § 598. f. 612. § 940. —— gelyk ook GEORG ADAMS, in seyne *Vorlesungen ueber die Experimental Physik, &c.* a. d. E. 1799. 2 th. f. 10.

(*Het Vervolg en Slot in een volgend Stukje.*)

EENE TOT NOG ONBEKENDE BYZONDERHEID IN DE NATUURLYKE HISTORIE VAN DE MOL. DOOR ARTHUR BRUCE, *Esq.*, *Secretaris van de Societeit der Natuurlyke Historie te Edinburgh.*

(Ontleend uit de *Transactions of the Linnean Society.* Vol. III, 1797.)

Dat de Mol met andere Viervoetige Dieren en Menschen deelt in den geest van nieuwsgierigheid te bezitten, welke dit Dier aanzet om uittochten te doen, en zelfs over water te trekken, vond ik onlangs, dat op de best gestaafde getuigenissen steunde.

Het

Het *Loch van Clunie* bezoekende, 't welk ik herhaalde keeren deed, ontdekte ik een klein Eiland, 540 voeten van het digtstbyliggend land afgelegen; de maat des afstands was over ys genomen. Op dit Eiland heeft Lord AIRLY, de Eigenaar, een Kasteel en een kleinen tuin. Menigmaal ontdekte ik het vertoon van nieuw opgeworpen Molshoopen. Eenigen tyd hield ik die hoogten voor het werk van den *Water-muis*, en vroeg, by eene voorkomende gelegenheid, den Tuinman, of ik hier in geen gelyk had? —— Hy antwoordde 'er Neen op, maar dat het Molshoopen waren, en dat hy, niet lang geleden, 'er één of twee gevangen hadt; maar dat hy, vóór vyf of zes jaaren, 'er twee in vallen ving, en twee jaaren daar naa hadt hy 'er geene vernomen. Maar omtrent vier jaaren geleden, op een Zomer-avondstond, den 4 of 5 Juny, omtrent tien uuren, zag hy, nevens een ander geloofwaardig Man, Lord AIRLY's Kelderknegt, op een kleinen afstand, in effen water, een Dier, na het Eiland zwemmende, op geen grooten afstand van 't zelve. Schielyk, al te schielyk! maakten zy zich meester van dit zwemmend *Dier*, en bevonden dat het onze gewoone Mol was, door een verbaazend Instinct der Natuure geleid om van het naaste Landpunt op dit Eiland te komen. Het was, tot deezen tyd, omtrent twee jaaren lang geheel vry geweest van eenig onderaardsch bewooner; maar de Mol hadt nu, vóór ruim een jaar, zich weder vertoond, en die hoopen, welke ik zag, opgeworpen.

In de Natuurlyke Historie van dit Dier, herinner ik my niets zo treffends ontmoet te hebben; inzonderheid als men in aanmerking neemt de groote diepte des waters, zo in den Zomer als in den Winter —— 't zelve is van zes tot tien en vyftien voeten, en somtyds van dertig of veertig voeten rondsom het geheele Eiland.

TREF-

TREFFEND VOORBEELD VAN DER VOGELEN BEZORGDHEID VOOR DE JONGEN.

(Uit THOMAS YOUNG's *Essay on Humanity to Animals.*)

De Vliegen-vanger (by RAY onder naam van *Stoparola* bekend) maakt alle jaaren zyn nest in den Wyngaard, die voor myn huis groeit. Een paar van deeze Vogeltjes hadt, op zeker jaar, het nest ongelukkig geplaatst op een te blooten hoek, misschien op een donkeren en nevelagtigen dag; niet vooruitziende, welk ongemak daar uit, by wisseling van weêr, zou kunnen voortspruiten. Het werd een heete Zomer, met onbenevelden zonneschyn, vóór dat het broedzel half in staat was om het nest te kunnen verlaaten. De zonneschyn en de wederkaatzing van den muur werden onverdraagelyk; de hette zou onvermydelyk de Jongen hebben doen verstikken, hadt niet de ouderlyke bezorgdheid een red- en hulpmiddel ingeboezemd, het Mannetje en Wyfje aangezet, om het nest, op de heetste uuren van den dag, te bedekken met zo wyd mogelyk uitgespreidde vleugelen: terwyl zy in dien staat met open monden na verkoeling hygden, weerden zy de hette af van het kroost, anderzins zeker daar door omgekomen.

BYZONDERHEDEN, BETREFFENDE DE SCHILDERESSE MARIA ANGELICA KAUFFMANN.

(Ontleend uit HUBER en ROST's *Manuel des Curieux & des Amateurs de l'Art.*)

MARIA ANGELICA KAUFFMANN werd te *Coire*, in 't Land der Grisons (in *Zwitzerland*), ten Jaare 1742, gebooren. Zy leefde nog, te *Rome*, in den Jaare 1795. Haar Vader JOSEPH KAUFFMANN, gebooren te *Bergentz*, (eene Stad aan het Meir van *Constans*,) een Portraitschilder, leerde zyne Dogter het schilderen en de muzyk. In haare vroegste jeugd hieldt zy meer van de laatste dan van de eerstgemelde kunst. Elk Reiziger van eenig aanzien, die door *Coire* trok, ging haar zingen en speelen hooren. De Vader en Dogter zetten zich voor eenigen

gen tyd te *Constans* neder, en vertrokken van daar na *Italie*.

In *Italie* gekomen, was *Milaan* de eerste woonplaats. Hier zette zich de Kunstenaresse in ernst tot schilderen, en vondt grooten bystand van eenige *Duitsche* Liefhebbers, die haar reeds in haare Geboortestad gekend hadden. Zy vervaardigde daar ter Stede een aantal Copyen van de werken der grootste Meesters in *Italie*.

Met den Jaare 1763 vertrok zy na *Napels*, en van daar na *Rome*, waar zy kennis kreeg aan den beroemden WINCKELMANN. Deeze schreef, in eenen Brieve aan zynen Vriend FRANK, in 't Jaar 1764, over Juffrouw KAUFFMANN, in deezer voege: „Ik heb my laaten uit„schilderen door eene Vreemdelinge; zy is uit *Zwitzer*„*land* geboortig, nog jong, maar van zonderlinge ver„diensten. Zy munt uit in het portraïteeren met oliever„wen. Zy heeft my ten halven lyve, zittende, afgebeeld. „Zy vervaardigde desgelyks een geëtste afbeelding van „my, en gaf ze my als eene vereering. Haar Vader, „die desgelyks een Schilder is, bragt haar, nog jong, „in *Italie*: zy spreekt het *Italiaansch* zo goed als het „*Hoogduitsch*; en de laatstgemelde taal zo zuiver en „aangenaam, dat zy voor een geboorene *Saxische* zou „kunnen doorgaan. Zy weet zich ook in 't *Fransch* en „*Engelsch* zeer wel uit te drukken: dit laatste brengt „veel toe, dat alle *Engelschen*, die te *Rome* komen, zich „door haar laaten schilderen. Zy zingt met zo veel „smaaks, dat zy vrylyk gelyk gesteld mag worden met „de beste Zangkunstenaars. Haar naam is ANGELICA „KAUFFMANN."

Voorgegaan door een welgevestigden roem, stak onze Kunstenaresse, in den Jaare 1765, na *Engeland* over. Haare vrye en ongemaakte schilderwyze beviel daar boven maate: in den Jaare 1769 werd zy tot Lid van de Academie der Schilderkunst verkooren; en alle Lieden van smaak konden niet nalaaten haar te bejegenen met eene oplettenheid, welke haare ongemeene gaven dubbel verdienden.

De Heer STURTZ (*) heeft van Juffrouw KAUFFMANN dee-

(*) De Heer STURTZ onthieldt zich veele jaaren in *Engeland*, *Frankryk* en *Italie*; tot het *Deensche* Gezantschap behoorende. Een Man van Letteren zynde, en met dien rang bekleed, hadt hy

deeze fchets gegeeven: „ In haare houding en fchilder-
„ ftukken, in haaren ommegang en bedryven, heerscht
„ onveranderlyk één toon; die van zagte vrouwlyke
„ waardigheid. Toen ik haar zag en fprak, hadt zy om-
„ trent zeven-en-twintig jaaren bereikt, en zonder eene
„ volmaakte fchoonheid te weezen, is haar gelaat, zo wel
„ als haar geheele perfoon, inneemend. Haare weezens-
„ trekken vallen zeer in den fmaak als die DOMINIQUO
„ fchildert; daar in ftraalt iets edels, befchroomds, veel-
„ beduidends, en belangneeming inboezemends, door. Men
„ kan haar niet als in 't voorbygaan aanfchouwen; het
„ oog wordt op haar gevestigd, en 'er zyn oogenblikken,
„ op welken zy eenen dieper indruk maakt. Dan, naam-
„ lyk, wanneer zy PERGOLESI's *Stabat* zingt en fpeelt,
„ in Godsdienftige verrukking haare groote kwynende
„ oogen ten hemel heft, en met dien oogflag haare zielönt-
„ roerende ftem paart, in die oogenblikken wordt zy het
„ leevendig beeld van St. CICILIA. Hoe veel aanfpraaks
„ heeft zy, met zo veele bekwaamheden befchonken,
„ niet om gelukkig te weezen! Nogthans is zy het tegen-
„ woordig niet. De zwaargeestigheid, met zeer zigtbaare
„ trekken op haar gelaat te leezen, is het gevolg van
„ een ongelukkig huwelyk, in eene volkomene egtfchei-
„ ding onlangs geëindigd. Al het voordeel van beroemd-
„ heid, alle zegeningen des leevens, worden vergiftigd
„ door het geen haar hart lydt."

Met den Jaare 1782 ging zy, te *Rome* wedergekeerd, eene tweede Egtverbintenis aan, met JOSEPH ZUCCHI, en heeft zints dien tyd de Schilderkunst te dier Stede, met onafgebrooken gelukkig flaagen, voortgezet. Geduurende haar eerst verblyf te *Rome*, hadt zy begonnen met Historieftukken te fchilderen. Haare Beelden, van middenmaatige grootte, zyn zagt en bevallig; haare zamen-

hy gereeden toegang tot lieden van aanzien: dit ftelde hem in ftaat, om, ten hunnen opzigte, veele belangryke byzonderheden op te doen, welke hy in twee Stukjes te *Leipzich* uitgaf. Deeze maaken een zeer gewild Boek by de *Duitfchers* uit, als vol van belangryke en aartige Anecdoten, gepaard en opgehelderd door eene menigte van vernuftige aanmerkingen. —— Wegens de Kunftenaresfe, van welke wy hier boven verflag gaven, vindt men daar mede goeddeels zamenftemmende Berigten in de *N. Algem. Konst- en Letterbode*, X D. bl. 197.

menstellingen, uit de Dichters ontleend, zyn vernuftig, en alles is over 't geheel gelukkig en bezield uitgedrukt. Haar coloriet is zagt, doch vast teffens, naar den besten trant der hedendaagsche *Italiaanen*; in den laatsten tyd heeft het meer sterkte gekreegen, zints zy zich toegelegd heeft om de *Venetiaansche* Meesters te volgen. Geheel in den geest van het Antique gevallen, vertoonen haare Vrouwenbeelden *Griekfche* Schoonheid; dan men heeft opgemerkt, dat in de Mannenbeelden de trekken van de vrouwlyke Sexe te veel gevonden worden. HECTOR, afscheid neemende van ANDROMACHE, is niet meer een Held in den smaak van HOMERUS, maar een verkleedde Vrouw.

Juffrouw KAUFFMANN heeft, behalven haare Schilderstukken, veele Plaaten geëtst in *aqua fortis*, op eene zeer bevallige wyze: de meeste deezer Plaaten zyn op nieuw uitgegeeven by de BOYDELL's te *Londen*. De voortbrengzels deezer Kunstenaresse, welke zeer veele in getal zyn, hebben werk verschaft aan de bekwaamheden van eenigen der kundigste Plaatsnyders in *Europa*.

BERICHTEN VAN DE COLONIE SIERRA LEONE.

Zoo verre de Jaarboeken reiken, heeft nooit ééne Volkplanting een edeler oorsprong en een weldaadiger doel gehad, dan die, welke van een Engelsch Koophandel-gezelschap op de Westkusten van Noord-Afrika, in het, naar de Rivier van gelyken naam benoemde, District Sierra Leone, ondernoomen is. Reeds lang *is het* bekend, dat een gezelschap van waardige en welgestelde mannen in Engeland zich, met inspanning van alle hunne krachten, en met opoffering van een deel van hun vermoogen, tot het vaste besluit en tot de uitvoering van het plan vereenigde, om de Natie tot de afschaffing van den haatelyken, de menschheid onteërenden, Slaavenhandel te doen besluiten. Aan het hoofd derzelven waren, *Wilh. Wilberforce*, *Granville*, *Sharp*, *Thom. Clarkson*, en anderen. Met hun deelde in de eer van de eerste pooging, ter uitvoering van dit menschlievend plan, nog een tweede Gezelschap, dat de verdere ontdekking van dat waerelddeel, en naauwere verbintenissen met hetzelve, ten oogmerke hadt. Eindelyk kwam hier

hier nog een derde by, dat uit geleerde en voornaame Zweeden en Engelschen van de zoogenaamde nieuwe Jerusalemsche kerk, dat is, van de Swedenburgsche secte, bestond, welken de zedelyke en godsdienstige beschaaving der bewooners van het binnenste van Afrika met de voornoemde bedoelingen wenschten te vereenigen. Onder hun bevonden zich eenige voortreffelyke natuurkundigen, leerlingen van *Linnæus* en *Wallerius*, die zich te gelyk van hunne deelneeming in deze ontwerpen, en daadelyke medewerking, een aanmerkelyk gewin voor hunne weetenschap voorstelden.

Op deze wyze is het Gezelschap voor Sierra Leone, (*The Sierra Leone Company*), ontstaan, dat te Londen gevestigd is, en van tyd tot tyd in een Coffy-huis (*Paul's Head Tavern in Catsaton street*) byeenkomt, om over de inkomende berichten beraadslaagingen te houden, en besluiten te neemen. Het edele oogmerk van het Institut is alzoo: „ midden onder de Negervolken eene op gerechtigheid gegronde Volkplanting en Koophandel op te richten, geene landen of menschen te rooven, by wyze van koop een streek gronds magtig te worden, geenen slaavenhandel te dryven, noch in hun regtsgebied te dulden, Europische en Afrikaansche producten te verruilen, ontdekkingen voor de Natuurkunde en Aardrykskunde in het binnenste van Afrika te doen, uitlandsche producten daarheen te verplanten, de Negers te beschaaven (*)." Deze gantsche onderneeming verdient de goedkeuring van ieder menschenvriend, en wordt van de Engelsche regeering op het krachtigste ondersteund.

Door deze ondersteuning werd in 1787, met de onkosten van eenige duizend ponden, welke, door inteekening van een aantal Edelen, te samen gebragt waren, de eerste inscheeping van Colonisten op Sierra Leone gereed gemaakt. Het waren eenige honderd arme, grootendeels in

(*) *Brun's Afrika*, Th. IV. s. 299, 305. De eerste omstandigste berichten over dit ontwerp vindt men in *Zimmermann's Annalen der Geogr. und Statist.* B. II. s. 33. Het volledigste verhaal in *An account of the Colony Sierra Leone, from the first establishment in 1793 being the substance of a Report delivered to the Proprietors. Published by order of the Directors.* Lond. 1795.

in Londen bedelende, Negers, die te vooren in Amerika, of op de Vloot, gediend hadden. Maar een groot deel derzelven ſtierf reeds op de reize, en een ander werd kort na de landing vermist. Ruuwheid, onmaatigheid, voornaamlyk in 't gebruik van rum, afkeer van landarbeid en beſchaaving, waren de oorzaaken van dit tweeërlei verlies. Men zocht dit verlies van menſchen door herhaalde zendingen te verhelpen, en was onvermoeid in den ſtryd tegen byna onoverkomelyk ſchynende zwaarigheden. Eindelyk kwam in 1792, en nog meer in 1793, de vrye Volkplanting op Sierra Leone tot ſtand.

De inwendige inrichting derzelve is volkomen overeenſtemmend met de grondſtellingen, die een van de bovengemelde Zweedſche Geleerden, in een byzonder geſchrift, uit beredeneerde gronden en ondervindingen afgeleid en ontwikkeld heeft (*). Eenige wenken, die hy over de vorming van zulk eene Volkplanting tot menſchelykheid en Godsdienst geeft, moogen hier ter regter plaatze bygebracht worden.

„ Het geluk en de vastheid van eene maatſchappy rusten alleen op de deugd der byzondere leden, waaruit zy beſtaat; en, wanneer geene vreemden daar invloed verkrygen, zoo zal de voortduuring of wasdom der maatſchappy afhangen van de nieuwe geſlachten, welke van tyd tot tyd medeleden derzelve worden. — De geest neemt de duurzaamſte indrukken en gewoonten, gedurende den tyd der minderjaarigheid des menſchen, aan. De opvoeding der jeugd is bygevolg eene zaak van het hoogſte gewicht voor iedere maatſchappy. Zy zal deswegens, naar myn oordeel, een byzonder deel van het beſtuur eener nieuwe Colonie uitmaaken. ——

„ Tot onderricht van de kinderen der Colonisten of der inboorlingen, aan welken men goede zielsvermoogens of eene geneigdheid tot de weetenſchappen ontdekt, moet men noodzaakelyk ſchoolen oprichten. Uit eigene ondervinding ſchynt het my toe, dat by de Colonien een ſoort van vaderlyke opvoeding moet plaats hebben,

(*) C. B. *Wadſtröm's Verſuch über Kolonien, vorzüglich in Rückſicht auf die Westl. Küste von Afrika*, Th. I. *Aus dem Engl. mit vielen Anmerk. von Zimmermann.* (Leipz. 1796.)

ben, en dat by jonge Colonisten hoofdzaakelyk op leezen, fchryven, rekenen, grondftellingen van den Godsdienst, en handwerken, moet gezien worden.

„Om de befchaaving der inboorlingen te bevorderen, moest ieder Colonist de vorming van twee Negerkinders, zoowel wat het lichaam als de ziel betreft, op zich neemen, welke dan, op zekere door de wet vastgeftelde voorwaarden, tot leerlingen behoorden aangenoomen te worden. Deze leerlingen moesten, op beftemde tyden, in tegenwoordigheid van hun, die het opzicht over de opvoeding hebben, geëxamineerd worden; de laatften konden dan bevoegd zyn, om ze naderhand voor meerderjaarig te verklaaren, en van dien tyd af zouden zy dan in alle rechten van de medeleden der Societeit kunnen treeden. Op deze wyze zou een klein aantal van Colonisten den Staat, in weinige jaaren, goede medeleden uit de Negers-leden verfchaffen, welken in het Christendom onderricht, en aan geregelde zeden en dagelykfchen arbeid gewend waren, en die weldra den fmaak voor kennis en werkzaamheid onder hunne landslieden zouden verbreiden.

„Het ware te wenfchen, dat men ergens in een vruchtbaare ftreek eene fchool voor de inboorlingen van Afrika oprichtte, die men meer met de beärbeiding van ruuw werk moest bezig houden, dan met handwerken en handel. Op zulk eene fchool konde men Negerkinders zetten, en ze daar tot eenen zekeren ouderdom aan een werkzaam en gemeenfchaplyk leeven gewennen, en dan weder tot de Colonie laaten te rug keeren, zoodra zy op die wyze tot de bovengemelde leerjaaren voorbereid waren. Befchouwende en beoefenende Godsdienst moest hun te gelyk ingeboezemd worden, en alle hunne werkzaamheden van lichaam en geest moesten de echte zedelykheid, en waare nuttigheid voor het burgerlyke leeven, ten doel hebben. Op deze wyze zouden hunne verftandsvermoogens zich van tyd tot tyd ontwikkelen; oefening zou op de befchouwing, en het dadelyke arbeiden op onderricht volgen. Byzonder moesten den kinderen, naar myne gedachten, niet alleen de algemeene grondftellingen ingeboezemd worden, maar ook de dadelyke handgreepen by de beärbeiding van het land, by de vervaardiging van tegelfteenen, by het bouwen van huizen, en by de meest gewoone en noodwendigfte hand-

werken. Door zulken leevensloop zouden zy naar het oogmerk der Societeit gevormd worden; en hierdoor zou ook eene grootere zedigheid en bruikbaarheid, dan door de uitmuntendste onderrichtingen, verbreid worden. Geleerde kundigheden moeten dan uit dit plan niet uitgesflooten worden; doch toont de leerling geene buitengemeene bewaamheden, en eene meer dan gewoone neiging tot de weetenschappen, zoo zoude ik hem maar alleen tot het leezen, schryven en de eenvoudige rekenkunde bepaalen.

„ De Afrikaanen wenschen werkelyk om hunne kinders in Europa te laaten opvoeden. Dit blykt daaruit, omdat zy ze gaarne met dat oogmerk daar heen zenden. Gewoonlyk bevinden zich vyftig tot zeventig zulke kinders op de school te Liverpool, (die, welke naar Londen en Bristol komen, nog niet medegerekend,) om daar, gelyk zy zich uitdrukken, verstand en een helderen kop te verkrygen. Hebben zy de opvoeding in onze Europische schoolen bekomen, zoo keeren zy naar Afrika te rug, en zoeken zich daar geheel Europisch te kleeden, en ook zoo te leeven, en worden daarom ook zeer geächt van hunne landslieden. Anders worden ook met dat zelfde oogmerk veele Negerkinders naar Vrankryk gezonden.

„ In een tyd, waarin zulke groote verschillen, onder alle klassen der beschaafde Natien, met opzicht tot de denkbeelden van God, heerschen, zou men het voor eene stoute aanmaatiging kunnen houden, wanneer ik ook myne gedachten daarover wilde voordraagen. Het zal daarom toereikend zyn, alleen dat geene by te brengen, 't geen ik in staat geweest ben, met de uiterste moeite, van de meening der Afrikaanen desaangaande byëen te zaamelen.

„ Zy gelooven geheel alleen aan het bestaan van een God, den Schepper en Onderhouder van alles, en, om hunne gedachten te bepaalen, verbeelden zy zich God in deze of gene gestalte. Want zy schynen aan niets te kunnen gelooven, 't welk hun niet in eene zekere gedaante verzinlykt wordt. Schoon het hun nu wel dunkt, dat de Zon het zinnebeeld der Godheid is, (want zy wenden, by het gebed, hun gezicht daarheen,) zoo stellen zy zich God toch als een menschelyk weezen, of als eene menschelyke gestalte, voor, omdat zy niets volkomener en edeler denken kunnen, dan de menschen.

Hoe

Hoe ligt zal het nu niet zyn, een Volk, 't welk dus genoegzaam tot aanneeming van het Christendom voorbereid *is*, dadelyk tot Christenen te maaken!

„ Alle voorslagen, die ik in dit opzicht waage aan te bieden, bepaalen zich hiertoe, om de grondleggers of bestuurders van eene nieuwe Colonie te raaden, dat zy ten uiterste werkzaame, weldenkende en deugdzaame persoonen, als eerste Colonisten, uitzoeken; verder, dat zy 'er zich op toeleggen, om vroege en geregelde huwelyken te bevorderen, die men voor den waaren grondslag van alle maatschappyelyke orde moet houden. Want de ondervinding leert, dat in de ongeregelde leevenswyze, welke noodwendig op den ongehuuwden staat volgt, de hoofdoorzaaken van de meeste wanorde liggen, waardoor maatschappyen maar al te dikwyls verstoord worden. Het overige moet men aan Gods voorzienigheid overlaaten, die alleen de harten der menschen kent."

Men merkt reeds hieruit, dat de Godsdienstige opvoeding hier, op een zekerer en menschelyker wyze, ingericht wordt, dan door alle tot hiertoe bekende zendelingschappen, in andere waerelddeelen, tot dus ver geschied is. Het voorkoomen van leevendigheid acht men het zekerste middel, zoowel om de ruuwe natuurmenschen van de ontäarting tot woestheid en wildheid te rug te houden, als om hen aan een stil, huislyk, zedelyk en gemeenschaplyk leeven te gewennen; dit is de gemakkelykste overgang tot dien graad van redelyke en zedelyke beschaaving, in welken zy eerst vatbaar worden om den Godsdienst aan te neemen.

Uit het boven aangehaalde, door de Bestuurders van het Gezelschap, tot welzyn der Colonie, bekend gemaakte schrift, deelen wy hier nog eenige waarneemingen en verhaalen mede, welke het karakter en den trap van beschaaving der inwooners van die oorden treffend aantoonen (*).

„ De Afrikaansche inwooners van de Colonie zyn, volgens de ondervinding der Bestuurders, over 't algemeen in den hoogsten graad bygeloovig; zy gelooven aan hexery, toovery en bezweeringen, zyn bovendien op allerlei bedriegeryen afgericht, en laaten zich tot veele ongerechtige, ja, gruuwzaame handelingen verleiden,

(*) *An account of the Colony*, &c. p. 201.

den. Eenigen zyn nog gehecht aan het bygeloof van het Mahomedanismus, 't welk zy van de Mahomedaansche Priesters, die geheel Afrika rondreizen, en tooverboeken verkoopen, ingezoogen hebben. De inwooners van Sierra Leone, en van den omliggenden oord, offeren op bestemde tyden aan den Duivel; zy gelooven aan God, doch schynen egter geene vaste dagen aan zynen dienst te wyden; en, schoon zy eenige donkere begrippen van een staat na den dood hebben, zoo schynt hun geloof daaraan toch weinig invloed op hunne daaden te hebben. Veelwyvery is algemeen; en de geest om zich te wreeken, en gelyk met gelyk te vergelden, kan als heerschend aangemerkt worden. Een der achtbaarste en opgeklaardste aanzienelyken wachtte op eene gelegenheid, om eene hem voor veele jaaren aangedaane beleediging te wreeken, niet aan den beleediger zelven, maar aan zyne nakomelingen. Een ander, welligt het beminnenswaardigste karakter in het land van Foulah, had, in eene lange redevoering over den Christelyken Godsdienst, de deugdelykheid van denzelven toegestaan; maar, toen men aan de leer van de vergeeving der beleedigingen kwam, wilde hy daarin in geenen deele toestemming geeven; want, zeide hy, dit is eene deugd, die een mensch niet beoefenen kan, en die men dus van een mensch niet kan vorderen. Het nationaal karakter der Afrikaanen verschilt grootelyks, byzonder in den graad van bygeloof en ruuwheid; doch het onderscheid onder hun kan niet altoos in den slaavenhandel, of andere plaatselyke omstandigheden, gezocht worden. De inwooners van het land Foulah munten boven anderen uit, byzonder door groote gastvryheid jegens de vreemden; by de kustbewooners, daarentegen, vindt men, vooral by de geenen, die naby de Slaavenfactoryen woonen, groote verslaafdheid aan den drank, argwaan tegen de blanken, meer geloof aan toovery, bedriegery en ruuwe wreedheid; zy zyn ook veel baatzuchtiger, onbillyker en onderneemender.

„ Een pryzenswaardige trek der Afrikaanen is, over 't geheel, hunne dankbaarheid, hun medelyden, hunne overhelling, om zich, in weerwil van hunne geestdrift, door redelyke gronden te laaten overtuigen, hunne sterkte van geest, die, offschoon zy nu kwalyk bestuurd wordt, hen toch voor eene betere leiding vatbaar maakt. Naar het aanzien zyn de Afrikaanen zeer leergierig, vooral met opzicht tot Godsdienstige kennis; want zy neemen de

de leere des Christendoms zeer gaarne aan; maar deze bereidwilligheid is meer aan hunne eerzucht en yver, dan aan hunne toeſtemming der Christelyke leer, toe te ſchryven, in welke zy nog geheel onkundig zyn. Zy ſchynen de ſchandelykheid van den ſlaavenhandel, gelyk van elke ſnoode daad, toe te ſtaan; en, in weerwil van deze aanmaaning van hun alzoo wakker gewisſe, zoo niet in weerwil zelfs van hunne volle overtuiging deswegens, dryven zy egter dien handel, dewyl hy hun voordeel aanbrengt.

„ Op eene ongegronde beſchuldiging van een Zwarte, werd eenen Scheeps-kapitein van de Maatſchappy de vermoording van den Zoon des geſtorvenen Konings *Naimbanna*, dien hy op zyn ſchip hadt, te laste gelegd. De Zwarte was met des Konings Zoon op één ſchip geweest, en hield zich beleedigd, om dat de Kapitein van hem, geduurende de reize, de dienſten van een matroos gevorderd hadt. Hy hadt ook gezien, dat de Kapitein den kranken Prins eenige geneesmiddelen gaf, waarop deze onbeſchryflyke lichaamspynen kreeg. Waarſchynlyk hadt hem zyn wrok tegen den Kapitein verleid, om kwaad vermoeden tegen hem op te vatten, welk hy dan ook terſtond, na zyne aankomst in Sierra Leone, aan de naastbeſtaanden van den geſtorvenen mededeelde. Terſtond nam men zyne toevlucht tot bezweeringen, als het middel, om de waarheid of valschheid der aanklagte uit te vinden. Het lyk werd aan een beroemden zwartkunſtenaar overgegeeven, recht op geſteld, en onderſcheidenlyk gevraagd: of de Maatſchappy van Sierra Leone, of de Stadhouder, of de Geneesheer, of de dienaar van de Maatſchappy, die den kranken oppaste, den dood veroorzaakt hadden? Het lichaam bleef zonder beweeging. Nu vraagde men, of de Scheeps-kapitein de ſchuldige zy? waarop het lichaam met het hoofd geboogen zoude hebben. Men ſchreef nu terſtond eenen bedreigenden brief aan den Stadhouder en den Raad, waarin men voldoening voor den moord vorderde; waarby egter zeer loos te verſtaan gegeeven wierd, dat men niet aan de Maatſchappy zelve, maar aan een van de Scheepskapiteins der ſlaaven, de ſchuld gaf, welke den bediende van de Maatſchappy gebruikt hadt, om des Konings Zoon te vergeeven. De Stadhouder en Raad ſpraken deze beſchuldiging tegen; evenwel moesten zy het byëenroepen van een nationaal gericht toeſtaan, waarby een

groote menigte gewapende inwooners verſcheen. De onderhandeling wierd, met groote plechtigheid, in naam van de Moeder des ontzielden, door een nabuurig ſtamhoofd geöpend. Deze hield zyne redevoering in de Timmaniſche ſpraak; maar hield dikwyls op, opdat alles, wat hy zeide, vertaald kon worden. 't Geen hy zeide, kwam hierop neer: „ De Koningin, (Moeder des geſtorvenen), houdt geen gericht over de Maatſchappy, ook geen gericht over den Stadhouder, ook niet over verſcheidene anderen, die naar de ry genoemd wierden; maar de Koningin heeft eene aanklagte tegen den Scheepskapitein, dewyl hy haaren Zoon, op eene zee-reize, met een kop thee vergeeven heeft; de Koningin eischt de betaaling van 600 Bars (byna 100 pond ſterling,) die haar onmiddelyk moeten beſchikt worden; onder dit beding wil zy van haar voorneemen, om de Maatſchappy te beöorlogen, afzien; en dan is de aanklagte ten einde." —— Hy voegde 'er by, dat, wanneer de Kapitein de misdaad, waarvan hy zoo duidelyk overtuigd was, nog wilde loochenen, hy na de ſtad van de Koningin zou gebracht worden, om de proef met een *dronk rood water* (*), naar de Timmaniſche landwetten, te ondergaan. De Kapitein, die 'er tegenwoordig was, wierd by den laatſten eisch zeer ontſteld; maar een gelach der inwooners, die daarby ſtonden, toonde nadrukkelyk, dat zy niet geloofden, dat de Kapitein die proef zoude inwilligen. De Gouverneur en de Raad vorderden, op ſtaanden voet, de bewyzen voor het vermoeden. De Neger, die 'er de oorzaak van was, wierd te voorſchyn gebracht, en herriep zyne gantſche voorige beſchuldiging, meerdere getuigen bevestigden des Kapiteins onſchuld, de inwooners ſchaamden zich over hun gedrag, en den dag daaraan kwam de Koningin zelve naar

(*) Deze proef met rood water beſtaat daarin, dat de beſchuldigde eene hoeveelheid water, met een zeker vergift gemengd, drinkt. Grypt dit den ongelukkigen nu zoo ſterk aan, dat men hem voor genoeg overtuigd kan houden, zoo ſlaat men hem de herſſenen in. Dikwyls ſterft hy egter op ſtaanden voet, door de onmiddelyke werking van het vergift. In beide gevallen wordt de familie tot ſlaaven verkogt. Inwooners van hoogen rang moeten de proef dikwyls doorſtaan. Zy moeten de vermenging van het water weeten te verhoeden.

naar Freetown by den Gouverneur, en bad hem eenen anderen van haare Zoons te erkennen.

„Het is onbegryplyk, hoe hunne verbeeldingskracht zich met de buitenſpoorigſte, nietigſte, en belagchelykſte denkbeelden kan voeden. Men gelooft, by voorb., dat een van de eilanden, die aan den oever liggen, verzinken zoude, zoo rasch de Koningin van het nabuurige vaste land het met den voet aanroerde. Een ander klein eiland, meer inwaarts gelegen, houdt men voor de woonplaats van een legioen duivels; en gelooft, dat, zoo ooit een mensch het waagde, van daar een blad van een boom weg te neemen, zyne boot, by het te rug vaaren, ontwyfelbaar zou omſlaan, en hy moeten verdrinken."

Het volgende bericht geeft ons eene treurige ſchets van den buitengewoonen graad van bygeloof, en onweetendheid van een opperbeſtuurder eener nabuurige ſtad. „Ik bezocht," wordt daarin gezegd, „dezen man, en vond hem aan het middageeten. Een Koning uit het binnenſte des lands, en een Mahomedaansch Priester, dien hy en de andere hoofden van de omliggende oorden, by hunne tooveryen en hunne duivels-offers, tot helpers gebruiken, aten by hem. Na den eeten kreeg de opperbeſtuurder het gebedenboek te voorſchyn, en bad zeer ernſtig, naar het ſcheen. Hy zeide, het deed hem zeer leed, dat hy niet eenige jaaren een Roomsch-Katholyken biegtvader by zich had kunnen hebben; maar hy verhaalde my, dat hy reeds bevoolen had, dat, zoodra hy dood was, twee van zyne ſlaaven naar St. Jago moesten gezonden worden, om een Roomſchen priester te haalen, die dan het noodige doen moest, om hem den weg naar den hemel te bereiden. Hy is zoo ſterk van de kragt der abſolutie overtuigd, als van zyn aanweezen, en hy ſchynt ook in het gantſche Roomſche bygeloof wel bedreeven te zyn; zyn geloofsſtelzel heeft evenwel, door de vermenging van hetzelve met alle de byvoegſelen, en den geestendienst van zyn eigen land, eene zeldzaame gedaante verkreegen. —— Hy zeide ook, dat de invoering van het Christendom in Afrika hem zeer aan het hart lag, en dat hy in ieder plan, tot deszelfs uitbreiding, zeer gaarne inſtemde; hy beloofde aan eenen Leeraar van hetzelve, dien men zondt, een huis en een ſtuk land te geeven, en hem onder zyne byzondere bewaaring te neemen. By alle zyne onkunde,

de, gevoelde hy de ſchandelykheid van den ſlaavenhandel zeer leevendig, en dit gevoel uitte hy op deze wyze: „ Wat heb ik nog met den ſlaavenhandel te doen; het is tyd, dat ik daarvan aflaate, en myne rekening met God afmaake; ik ben oud, en moet nu aan den hemel denken."

(*Het Vervolg hierna.*)

KORTE KENSCHETZENDE OPGAVE DER ROMEINSCHE DICHTEREN.

De eerſte ſoort van Dichtwerk, 't welk de *Romeinen* met geluk ter hand ſloegen, was voor het Tooneel. PLAUTUS was de eerſte, die, in dit vak, uit eigen bron ſchepte, en roem verwierf. De Blyſpelen, door hem vervaardigd, zyn egter ongepolyst. Zyne boerteryen loopen in 't ruwe, zyne geestigheden loopen veel in 't gemeene en laage: met dit alles heeft hy de Characters wel getekend en volgehouden; de Puntſpreuken zyn vaak treffend.

In den leeftyd van TERENTIUS hadt het *Romeinſcha* Blyſpel een hooger trap van naauwkeurigheid en fraaiheid beklommen. In de ſchriften deezes Blyſpeldichters vindt men eene bevallige eenvoudigheid. Hy is vry van gemaakte geestigheid, en van onvoegelyke bycieraaden. Zyne Characters zeggen, wat zy moeten zeggen; en de draad des ſpels ontwikkelt zich allengskens.

LUCRETIUS vereenigde de Dichtkunde met de Wysbegeerte, en betoont, wanneer de deftigheid zyns onderwerps zulks toelaat, zeer veel geests. Zyne uitweidingen, en deeze treft men veele aan, zyn vol vuurs en leevens. Het ſtelzel van EPICURUS, waar van hy de verdienſten ophemelt, noodzaakt hem menigmaal, eenige honderd regelen lang, als 't ware, traaglyk voort te kruipen. Maar, wanneer hy, van dat ſtelzelbedwang ontſlaagen, op eigen toon zingt, is het menigmaal als een blixem, voortkomende uit eene donkere wolk. Hy ſpreidt kragt en vuur ten toon.

CATULLUS heeft alle de verdienſten van de *Griekſche* Lierdichteren. Zyne Lierzangen zwellen van geestdrift; zyne Puntdichten treffen doel; zyne ſchilderyen der liefde zyn vol, ſchilderagtig, en leevendig.

VIR-

VIRGILIUS praalt voor aan op de lyst der *Romeinsche* Dichteren. Diens *Herderskouten* heeft men hoogst toegejuichd, en zy hebben, buiten allen tegenspraak, verdiensten: maar zy zyn misschien te beschaafd en te hoog voor dat slag van Versen. Zyne *Landdichten*, die de beste en verstandigste regels voor den Landbouw, en wat daar toe behoort, opgeeven, mogen aangezien worden voor het schoonste en meest afgewerkte Dichtstuk, waar op men in eenige taal kan roemen. De *Æneas* deezes Dichters, uit het oogpunt beschouwd als eene verdeediging der Monarchaale Regeering, onder de *Romeinen* ingevoerd met de Throonbeklimming van AUGUSTUS, moet men toestaan, dat kunstig is en vernuftig. Als een Dichtwerk heeft het stuk zeker zeer onderscheidende verdiensten. Men heeft, egter, opgemerkt, dat het aan Character en vinding mangelt; dat ÆNEAS zelve een te weinig beduidend Persoonadie uitmaakt.

HORATIUS was geheel gevormd om te schitteren aan een Hof, waar men op vernuft hoogst gesteld was. Hy bezat eene groote maate van Menschkunde, en daar benevens de vrolykste geaartheid, gepaard met de fynste boertery. Zyne Lierzangen zyn vol van keurige en allergelukkigst gekoozene uitdrukkingen. 's Mans Hekeldichten zyn in alle opzigten lofwaardig. Hy mag gezegd worden de Ondeugd weg te lachen, en Deugd in de gemoederen zyner Leezeren in te storten. Zyn Dichtkunst, aan de PISO's toegezongen, heeft men zeer bewonderd, en hoe meer men het fyne daar van begrypt, hoe hooger die bewondering opklimt. Wy bewonderen andere Dichters; maar wy worden kennis met HORATIUS, en beminnen hem.

TIBULLUS is een keurig en schoon Minnedichter. Maar zyn oordeel was grooter dan zyn vernuft. Ryst hy nimmer tot eene verbaazende hoogte, men moet zeggen dat hy ook nimmer laag zinkt; altoos is hy fraai.

PROPERTIUS, die grooter maate van verbeeldingskragt bezat, was geen zo aangenaam Dichter als TIBULLUS. Hy hieldt zich te veel modellen voor, en het mangelde hem aan smaak; en zonder deezen kunnen geene stukken, op den duur, behaagen.

OVIDIUS sloeg de hand aan alle soorten van Gedichten, en slaagde grootlyks in alle. Zyn grootste misslag is, dat hy zyn gansch weelderig vernuft niet genoeg wist

wist te beteugelen. De *Feesten* van OVIDIUS zyn, misschien, alles wel overwogen zynde, voor de hoogste pooging van dichterlyke bekwaamheden, die men ergens aantreft, te houden. Zyne *Treurdichten* zyn vol van vernuft, tederheid en gevoel. 's Mans *Helden-Brieven* munten uit in verscheidenheid en deftigheid; en zyne *Gedaantverwisselingen* leezende, staan wy steeds verbaasd over de onuitputlyke vrugtbaarheid zyner verbeelding.

LUCANUS is zwellende in de hoogste maate. Nogthans treft men wysgeerige plaatzen aan, die lof verdienen. De geest van Vryheid, welken hy ademt, geregtigt hem tot onzen prys. Zyne Wysbegeerte ontleende hy van zynen Oom SENECA, of uit de lessen zyns Leermeesters CORNUTUS.

PERSIUS wilde en Wysgeer en Dichter weezen; doch was geen van beiden. Dan hy schynt, buiten dit, een goed Mensch en een braaf Burger geweest te zyn. Zyne Schriften, schoon ze zeer duister zyn en ondichterlyk, ademen deugd.

SILIUS ITALICUS volgde VIRGILIUS naa; doch bleef, als Dichter, verre agter dien Zanger. Men mag egter, ten zynen opzigte, aanmerken, dat hy vry is van gemaaktheid en gezwets; en dat, indien hy niet verdiene onder de eerste Dichters geteld te worden, hy nogthans talenten bezat, die een goed Geschiedschryver van hem zouden hebben kunnen maaken.

STATIUS heeft overvloed van vernuft; doch derft alle voorzigtigheid. Zyn *Thebaide*, indien niet kwalyk geschreeven, is slegt ingericht. 's Mans *Sylva* zyn in de hoogste maate los en onnaauwkeurig.

VALERIUS FLACCUS verdient, als Heldendichter, eene plaats naast VIRGILIUS. Hy bezat vuur, en teffens naauwkeurigheid; dit maakt dat alles geregeld en onbedwongen afloopt.

MARTIALIS stelt ons Dichtstukjes van de kleinste soort ter hand, en munt in dit vak uit. Begroette hy iemand met een Nieuwejaars-gift, deeze ging van een Vers vergezeld. Stierf, 'er een Vriend of Bekende, hy vervaardigde een Grafschrift. Moest 'er een Standbeeld opgerigt worden, men vervoegde zich by hem om een Opschrift. Dit maakte zyne hoofdbezigheid uit.

JUVENALIS, de laatste der *Romeinsche* Dichteren, van welken wy gewaagen, is in geenen deele de minst gedenk-

denkwaardige. Hy bezat de beleefdheid niet van HORATIUS; dan het mangelde hem aan geen geest. Hy overtreft alle Hekeldichters in fcherpheid. Hy betoonde zich een vyand van alle Ondeugden, en zyne Schriften doen ons de Deugd op hoogen prys ftellen.

VOORBEELDIG WERKZAAM MEDELYDEN VAN EEN MENSCHLIEVEND GEMOED.

[Ontleend uit Dr. JOHN MOORE's *Edward*, II Vol. 8vo. (*).]

Juffrouw BARNET, Huisvrouw van den Heer GEORGE BARNET, die op geen grooten afftand van Londen woonde, was na de Stad geweest, om haare Dochter in eene Kostfchool te bezorgen.

Zy had eene postchais genomen, op dat de koets mogt t'huis blyven ten dienfte van haaren Echtgenoot, wiens ftandvastige gewoonte was dagelyks, vóór het middagmaal, uit te ryden, ten einde eene graage maag te krygen; de eenige verftandige reden, naar het gevoelen van den Heer BARNET, welke een man in ruime omftandigheden kon hebben om zich de moeite te geeven van beweeging te maaken.

Wanneer nu Juffrouw BARNET uit de Stad na huis keerde, brak de postchais, en viel midden op den wech neder. —— Op het oogenblik, waarin Juffrouw BARNET en haare dienstmaagd onbezeerd uit de postchais gekomen waren, kwam eene postkoets den wech langs. De koetfier kende de Juffrouw, en dewyl het huis van haaren Echtgenoot naast aan een Dorp lag, hetgeen hy recht moest doorryden, hield hy ftil, en bood aan, haar voor haare eigene deur af te zetten. —— Juffrouw BARNET, befpeurende dat 'er een geruime tyd zou verloopen eer de chais kon herfteld worden, nam des koetfiers voorflag aan, en beval haare meid een klein pakjen in de koets te leggen.

„ Grut, Juffrouw," fchreeuwde de meid, zo ras zy in de koets had gekeken, „ hier is een allerlelykst oud wyf, en een „ jongen, die 'er uitziet als een bedelaars-jongen — gy kunt „ hier onmogelyk intreeden."

„ Wat het oude wyf en den jongen aangaat," zei de koetfier, „ al zitten zy nu *binnen-in*, zy behooren flechts *buiten*.

„ op,

(*) Wy hebben deeze proeve, uit dit vernuftig Werk van den benoemden Schryver der *Befchouwing der Maatfchappy en Zeden in Frankryk*, &c. niet ongefchikt geoordeeld voor ons *Mengelwerk*. Het Eerfte Deel van den *Eduard* zal, binnen kort, by de Drukkers deezes, DE WED. J. YNTEMA EN ZOON, uitgegeeven worden.

„ *op*; —— want, zo als het ongeluk wilde, ik trof het, dat „ ik niemand in de koets kreeg; en zo, toen het begon te „ regenen, kreeg ik medelyden met den jongen, en zeide hem, „ dat hy in de koets zou gaan schuilen, hetgeen hy weigerde, „ ten zy het oude wyf toegelaten wierd ook in de koets te „ gaan; en zo, daar de jongen, gelyk gy ziet, een heel „ mooie jongen is, kon ik het niet uitstaan, dat hy voor den „ regen zou blootgesteld blyven, en zo was ik genoodzaakt „ hen beiden in te laaten; maar nu, voorzeker, indien haar „ Ladyschap 'er op staat, moeten zy beiden weer buiten-op „ gaan, dat ook geen groote hardigheid zal weezen, want het „ begint goed weêr te worden."

„ Goed of slecht, zy moeten 'er op het oogenblik uitgaan," zei de meid; „ beeldt gy u in, dat *myn* Juffrouw met zulke „ schepsels als deeze, en wel byzonder in een zo morsig hok „ wil zitten?"

„ Hoor eens hier, jonge dochter," sprak de koetsier, „ gy „ kunt van het oude wyf en van den jongen zeggen wat u „ behaagt —— zy raaken my niet —— maar wat de koets „ aanbelangt, het is *myn* koets, en heeft, gelyk gy moet wee- „ ten, zo goeden naam als eenige koets op den wech, mis- „ schien beter' dan uwe eigene; en zo zou ik u niet raaden „ het character van zodanigen te *belabbekakken*, die niets te- „ gen het uwe zeggen. —— Maar wat u belangt, myn lieve „ jongen," vervolgde hy, den jongen by den arm vattende, „ gy moet 'er uit komen, dewyl deeze Juffrouw hier 'er op „ gesteld is."

„ Vooral niet," zeide Juffrouw BARNET; „ laat het kind „ blyven, en de vrouw ook; 'er is ruimte genoeg voor ons „ allen."

Dit zeggende, stapte zy in de koets; de meid volgde, en de koetsier sloeg voort.

Deeze schikking was zeer mishaagelyk voor de meid, die grootlyks geërgerd scheen, dat zy naast eene zo slecht geklee-de vrouw moest zitten.

Juffrouw BARNET, in tegendeel, was wel in haar' schik met de gelegenheid om de arme vrouw en den jongen gemak te bezorgen —— want deeze Dame was van eene menschlievende inborst, en schoon zy tevens buitengemeen vry was van verwaandheid, evenwel, indien al de voorraad, welken de meid van deeze laatste bezat, tusschen haar beide ware verdeeld geweest, zouden de Juffrouw en de meid te zamen een paar zeer verwaande vrouwspersoonen uitgemaakt hebben.

Juffrouw BARNET was eenigzins neerslachtig, door dat zy nu, voor de eerste maal haars leevens, gescheiden was van haare Dochter. —— Het oude wyf, in tegendeel, zeer vermaakt met haare plaats in de koets, was vrolyk, en recht ge-

schikt

fchikt om haare vrolykheid te deelen met het gantfche gezelfchap.

Zy deed verfcheiden poogingen om Juffrouw BARNET in gefprek te wikkelen, maar zonder vrucht; want fchoon deeze, door eene goedaartigheid van karakter, welke haar nooit verliet, alle de vraagen van de vrouw met minzaamheid beantwoordde, zy verviel telkens weder tot een peinsachtig ftilzwygen.

Dit verwonderde het oude wyf zowel als het haar te leur ftelde —— nooit in haar geheele leeven had zy eene zo ftilzwygende vrouw ontmoet; en het genoegzaam voor onmogelyk houdende, dat zy op denzelfden dag, in dezelfde koets, twee van dezelfde gefteldheid zou aantreffen, waagde zy het de meid aan te fpreeken, in weerwil van derzelver afkeerige blikken, en zeide: „ Eilieve, Juffrouw, daar de zon nu „ begint door te breeken, denkt gy niet dat wy een' mooien „ dag zullen krygen?"

In deeze pooging, om de meid aan het fpreeken te brengen, flaagde zy nog ongelukkiger dan haar by de Juffrouw gebeurd was: want fchoon de eerfte niet deelde in de neerflachtigheid der andere, en in het algemeen niet afkeerig was van praaten, rekende zy iemand, gekleed zo als deeze arme vrouw, ver beneden haar antwoord — weshalven zy, de bruine japon der vrouwe met verachting aanziende, en tevens van de mouwen van haare eigene, die van zyde was, het ftof afborftelende, met een' opgetrokken neus en uitgefteken onderlip, haare verfmaadende oogen na de andere zyde keerde, zonder de arme vrouw eenig antwoord te geeven.

Te leur gefteld in alle haare poogingen om een gefprek aan den gang te brengen, en geheel onbekwaam om den mond te houden, begon het oude wyf, als eene laatfte toevlucht, met den jongen te praaten.

Zyn gefnap ftoorde fchielyk de gepeinzen en trok de aandacht van Juffrouw BARNET, welke ten laatften het oude wyf vraagde, of de jongen een nabeftaande van haar ware.

In haar' fchik met deeze gelegenheid om haare tong den teugel te vieren, antwoordde zy met groote fchielykheid, en genoegzaam in éénen adem: „ Een nabeftaande van my! Alle „ myne nabeftaanden zyn dood, met believen van je Lady„ fchap, uitgezonderd myn moeizegger, de lombardhouder in „ Shug-lane, die zo ryk en zo grootsch is geworden, dat hy „ my naauwlyks toefpreekt; maar wat deezen jongen hier aan„ gaat, ik zag hem nooit van myn leeven, vóór deezen goe„ den kostelyken dag, wanneer ik hem ontving van de Op„ zienders van het Werkhuis, om hem met my te neemen na „ myn eigen huis op het land, alwaar ik reeds zes kinderen „ in de kost heb, ieder tegen drie arme fchellingen in de „ week, hetgeen je Ladyfchap moet erkennen, dat waarlyk in

„ conscientie te weinig is voor myne moeite en kosten: maar „ de harten van hun, die het opzicht hebben over de armen „ in sommige kerspels, zyn zo hard als de kerk-muuren zelve. —— Nu, met believen van je Ladyschap, dit arme kind „ was, maar het schynt, onlangs ziek geworden aan de Affluenza, en kan niet op een handwerk besteld worden, vóór „ dat hy sterker wordt. En zo gaven zy hem my, met de „ andere kinderen, om het genot van de buitenlucht; welke ik „ je Ladyschap verzeker, dat juist en volkomen het teugendeel „ doet van dat doctors tuig; want zy herstelt de gezondheid der kinderen, en geeft hun allen een allervreeslykften „ verslindenden honger, zo als ik verzekerd ben dat ik tot „ myne kosten gewaar word — en zo — als het zo zyn —"

„ Ellieve, wie zyn zyne ouders?" zeide Juffrouw BARNET, den woordenvloed der oude vrouw stuitende, die, zo als zy zag, onuitputtelyk was.

„ Dat weet alleen onze lieven Heer hier boven," hernam het oude wyf; „ want zy zeiden my, dat hy in het Werkhuis „ gebragt wierd toen hy slechts weinige maanden oud was; de „ Opzienders van het kerspel ontvingen hem van eene arme „ vrouw, die zeide, dat zy zyne moeder niet was, maar zyn „ naam was EDUARD EVELIN; maar wie zyne moeder was, is „ bezwaarlyk te zeggen; en nog meer, wie zyn eigenlyke vader was, zo als je Ladyschap wel weet, want men heeft ze „ nooit kunnen vinden; maar het bestaat in reden, dat hy beiden gehad heeft; want in al myn leevens-dagen heb ik nooit „ van iemand gehoord, die noch vader noch moeder had, uitgezonderd MICHEL HISENDECK, van wien de Pastoor van ons „ dorp laatstleden zondag preekte; maar MICHEL leefde in de „ dagen van de Schrift, en dat verschilt van deuze tegenwoordige tyden; zo dat ik maar zeggen wil, dat de ouders van „ deezen jongen onbekende persoonen moeten weezen; maar „ wie zy ook mogen weezen, ik denk dat zy niet beter waren „ dan zy behoorden te weezen; in welk geval het klaar genoeg „ is, dat deeze jongen hier, onder het welneemen van je Ladyschap, niet meer noch minder is dan een onnatuurlyk kind; „ want indien hy langs den natuurlyken weg van het huwelyk „ geboren was, bestaat het in reden, dat zyne ouders hem al „ zedert lang zouden erkend hebben."

Juffrouw BARNET, aangedaan over den toestand van deezen jongen, die zyn' leevensloop begon onder zo ongunstige uitzichten, zeide: „ Myn lief kind, zyt gy niet bedroefd, dat gy „ zo van huis gaat?"

„ Neen," antwoordde hy, „ dat scheelt my niet."

„ Is 'er niet iemand t'huis," hernam zy, „ daar gy droevig „ om zyt, dat gy hem verlaat?"

„ Neen," hervatte de jongen, „ ik ben niet droevig over „ iemand, dien ik verlaat."

„ Wat,

„ Wat, ook niet over hun, die goed jegens u waren?" voegde zy hem toe.

„ Niemand was ooit goed jegens *my*," zei de jongen.

Juffrouw BARNET was getroffen door de antwoorden van het kind, welke deszelfs hulploos lot en de wreede onverschilligheid der waereld zo krachtig schilderden. Zy dacht aan haar eigen kind, nu, voor de eerste maal, overgelaten aan de zorge van vreemden, en de traanen stonden haar in de oogen.

„ Myn arme kleine knaap," zeide zy, na een kort stilzwygen, „ was *niemand* ooit goed jegens u?"

„ Neen," antwoordde hy, „ zy zyn alleen goed jegens de „ Moeder van het huis haar zoon."

„ En hebt gy *geenen* vriend, lieve jongen?" voegde zy 'er by met eene zucht.

„ Neen, want oude ROBERT de aschman stierf voorleden „ week."

„ Was die uw vriend?"

„ Ja, dat was hy," hernam de jongen, „ hy gaf my eens „ een stuk zoete koek."

Juffrouw BARNET kon zich niet wederhouden van te glimlachen over de nadruklyke eenvoudigheid van dit antwoord, en begon zo veel belang in hem te stellen, en gevoelde zich zo aangedaan, ziende een zo schoon kind, in de waereld, als het ware, te grabbelen gesmeten, dat, terwyl zy nog glimlachte, de traanen haar uit de oogen liepen. —— De jongen dit bespeurende, en zich omtrent de oorzaak daarvan vergissende, zeide: „ Ik viel ook aan het huilen, toen ik hoorde, „ dat arme oude ROBERT dood was."

„ Daar deedt gy als een goede jongen aan," zeide Juffrouw BARNET.

„ Neen, ik deed als een stoute jongen," zeide hy; „ de „ Moeder geesselde 'er my voor."

„ Myn arme lieve kleine knaap," riep Juffrouw BARNET uit, „ dat was waarlyk hard!"

„ Het is allykewel recht, Mevrouw," sprak het oude wyf, „ dat kinderen gegeesseld worden als zy huilen; indien ik dat „ niet tot een' vasten regel in myn huis maakte, zou 'er niet „ anders dan schreeuwen zyn van den morgen tot den avond „ —— want ik zal u zeggen, hoe ik altoos met die kleine „ snotnebzen leef, als zy rumoer beginnen te maaken —— „ Ik neem ze by de lurven ——"

Hier werd het oude-wyf gestoord door het stilhouden der koets aan de plaats der gemeene weide, daar zy moest uittreeden, en na haar eigen huis wandelen.

Juffrouw BARNET beval den jongen yverig aan haare zorg, stoppende haar ter zelfder tyd eene guinie in de hand, en 'er byvoegende, dat zy, misschien, haar somtyds zou komen zien,

en haar ruimer beloonen, wanneer zy bevond, dat de jongen met vriendlykheid behandeld wierd. — Het oude wyf, beloofd hebbende dat zy hem vriendlyk zou behandelen, ging haaren weg. en de koets reed voort.

De verlaten toeſtand van deezen armen jongen, die van Vader, Moeder, Nabeſtaanden en Beſchermer ontbloot was, bragt de menschlievende aandoeningen van Juffrouw BARNET zo ſterk in beweeging, dat haare gedachten, voor het overige van den weg, tusſchen denzelven en haar eigen kind verdeeld waren.

Niet lang daarna, op eenen morgen, reed Juffrouw BARNET, onder voorwendſel van een vroeg bezoek af te leggen, na de hut van het oude wyf, om na den armen jongen te verneemen. Zy zag hem ſchielyk zitten op een' ſteen by de deur van de hut, afgezonderd van de overige kinderen, die op de heide aan het ſpeelen waren.

Hy ſprong met uitgeſpreide armen na Juffrouw BARNET toe, zoras hy haar zag.

„ Waarom ſpeelt gy niet met de andere kinderen?" vraagde zy.

„ Omdat," zeide hy, „ gy beloofde te komen en na my te „ zien, en ik heb zedert al den tyd op u gewacht."

„ Dat heeft hy, in waarheid, Mevrouw," *zei de oude* vrouw, die uit de hut kwam, zoras zy het rytuig zag *ſtilhouden*; „ hy is beſtendig op den uitkyk geweest, van den morgen „ tot den avond, alhoewel ik hem zeide: jou malle gek! zeid' „ ik, denk je dat die mooie Juffrouw de moeite zal neemen „ van te komen om te zien na zulk een' armen kleinen ſchelm „ als gy? —— En wat meent je Ladyſchap, dat hy antwoordde?" ——

„ Wel *wat* antwoordde hy?" zeide Juffrouw BARNET.

„ Ja, dat denk ik, zei hy; want zy beloofde my, dat zy „ het doen zou, zei hy; en de Domine van ons Werkhuis „ leerde ons, dat goede luiden altyd hun woord hielden, zei „ hy — En ik ben verzekerd," vervolgde het oude wyf, „ dat „ je Ladyſchap altyd zo doen zal; in het byzonder jegens „ my. waaromtrent je Ladyſchap zich wel zal herinneren, dat „ gy beloofde my te zullen beloonen, als het zo ware, dat ik „ deezen jongen vriendlyk behandelde, hetgeen God weet dat „ ik gedaan heb, volgens myn' ſchuldigen plicht."

„ Hebt gy al wat tot uw ontbyt gehad, lief kind?" zeide Juffrouw BARNET tot den jongen.

„ Ik zoude zo juist hem wat gegeven hebben," antwoordde het oude wyf, „ toen je Ladyſchap kwam. —— Zoude ik „ niet, kind?"

„ Ik weet het niet," zei de jongen.

„ Hy verſtaat nog geen beſchaafdheid, met believen van je „ Ladyſchap," zeide het oude wyf; „ maar ik zal het hem wel-

„ haast

„ haast leeren op zyn tyd; want in waarheid ik zou hem juist
„ iets tot ontbyt gegeven hebben, volgens myn' schuldigen
„ plicht."

Juffrouw BARNET bleef een' geruimen tyd met den jongen praaten, en was zeer in haar' schik met alles wat hy zeide. Zy gaf vervolgens eenig geld aan de vrouw, herhaalende haaren last, „ dat zy zorg voor den jongen moest draagen, en wel „ op hem passen; en nu, lieve jongen," vervolgde zy, „ hier „ is iets voor u;" hem een groot stuk zoete koek aanbiedende.

„ Gaat gy alreeds heen?" vraagde de jongen, met een droevig gezicht.

„ Ja, myn lief, ik moet gaan," antwoordde zy.

„ Daar," zei de jongen, de koek aan het oude wyf geevende, „ gy kunt dat verdeelen onder de kinderen."

„ Neem eerst zelve wat," hervatte het oude wyf, 'er een stuk afbreekende, en het den jongen aanbiedende.

„ Neen," zeide hy; „ ik heb 'er *nu* geen' zin aan."

„ Maar gy moet 'er wel zin aan hebben," zeide zy, tevens een' goeden beet van de koek neemende. —— „ Hier, hier," vervolgde zy, zo ras zy onderscheiden spreeken kon: „ ik „ verzeker u, dat het recht lekker is; neem dan een stuk „ voor u."

„ Ik kan het nu niet eeten," antwoordde hy, de koek weigerende, en Juffrouw BARNET treurig aanziende.

„ Ik zal wederkomen om u te zien, myn lief," tevens Juffrouw BARNET, hem op de wang tikkende; „ maar tegenwoordig ben ik genoodzaakt heen te gaan: eilieve, wees „ een goede jongen."

„ Ik kan geen goede jongen weezen," hervatte hy, op het punt van te schreien, „ als gy heen gaat."

„ Ik zal schielyk wederkomen," zeide zy, „ maar, eilieve, „ wees goed."

„ Ik zal 'er myn best toe doen," zei de jongen, met een' snik, „ maar ik vrees, dat ik niet kan."

Juffrouw BARNET had niet alleen een warm menschlievend hart, maar ook iets van eene warme verbeelding. De toevallige wyze, waarop zy deezen jongen ontmoet had, en de schielyke en steeds aangroeiende deelneeming in zyn lot, welke zyn voorkomen, gedrag en verlaten toestand in haar hart verwekten, beschouwde zy als eene aandrift der Voorzienigheid, welke haar drong, een' schoonen jongen tegen ondeugd, eerloosheid en verderf te behoeden.

Vol van dit denkbeeld, keerde zy weder na haar huis, een weinig vóór dat haar Man opstond; en tegen den tyd, dat hy gekleed was, had zy alles tot zyn ontbyt in orde geschikt.

De Heer BARNET kwam in de zykamer met een nieuwspapier in de hand, en, dat zelden het geval was, met een vrolyk gelaat.

„ Ik verbeeld my, dat gy goed nieuws te vertellen hebt,” zeide Juffrouw BARNET.

„ Wel, ja,” zeide hy: „ ik zie, dat de fondsen anderhalf „ ten honderd gerezen zyn; en daar zal ik een tamelyk mooie „ som by winnen.”

„ Ik ben blyde dat te hooren,” zeide zy, hem een kopjen thee aanbiedende.

„ Ik zie geene reden, waarom wy heden tot het middagmaal „ niet eene schotel gestoofde karpers zouden hebben, laat het „ kosten wat het wil,” hervatte hy.

„ Gy zult ze hebben, myn lief,” zeide Juffrouw BARNET; „ ik zal 'er terstond last toe geeven.”

Terwyl Juffrouw BARNET bezig was haare beveelen te geeven, bediende haar Echtgenoot zich zeer ryklyk van het geroost brood, hetgeen hy naar zynen smaak geboterd vond. —— Hy volhardde met eeten, met alle vertooning van genoegen, nog een' geruimen tyd nadat zyne vrouw was te rug gekomen; en toen hy niet meer eeten kon, bood hy haar een bord met geroost brood aan., met zyn gewoon zeggen by dergelyke gelegenheden —— „ *Ik wenschte waarlyk, myn lief, dat gy ook „ zelve een stukjen wildet eeten.*”

„ Met al myn hart,” zeide Juffrouw BARNET, „ want ik „ verheug my, dat ik u deezen morgen zo blymoedig en wel „ zie.”

„ Wel, in waarheid,” sprak hy, zyn' buik strykende, „ ik „ gevoel myzelven vry genoeglyk.”

Juffrouw BARNET, oordeelende dit het gelukkige oogenblik om haaren Echtgenoot de historie van den armen jongen te verhaalen, beschreef deszelfs schoon uitzicht en hulploozen toestand in zo welspreekende en aandoenlyke uitdrukkingen; dat haar Man, in weerwil zyner natuurlyke onverschilligheid voor alles wat hemzelven niet persoonlyk aanging, een weinig getroffen scheen. — Juffrouw BARNET, dit bespeurende, vervolgde:

„ Ik verzeker u, myn waarde, dat gy nooit een mooier jon„ gen zaagt.”

„ Ik twyffel 'er in geenen deele aan,” zei de Heer BARNET.

„ Maar wat het oude wyf aanbelangt,” verving zyne Huisvrouw, „ zy kwam my voor een ongevoelig schepsel te wee„ zen, en stonk na jenever.”

„ Ik twyffel 'er in geenen deele aan,” zei de Heer BARNET, „ want ik heb verscheide oude wyven gekend, die na jenever „ stonken.”

„ Ik ben verzekerd, dat zy den armen jongen zal verwaar„ loozen,” hervatte zy.

„ Wel, myne waarde,” zei de Heer BARNET, „ indien gy daarvan „ overtuigd zyt, dunkt my, dat wy om het oude wyf moesten „ zenden, en haar raaden om wel zorg voor hem te draagen;

„ en

„ en ik ben gewillig haar eenige schellingen uit myne beurs te
„ geeven, om haar daar toe te beweegen."

„ Dat zoude wel maaken," zeide Juffrouw BARNET, „ dat zy
„ zou *beloeven* zorg voor hem te draagen, en dat zy machtig
„ vriendlyk jegens hem zou *schynen*, als gy of ik by haar waren;
„ maar wat zal 'er van het arme kind worden, wanneer wy
„ niet tegenwoordig zyn?"

„ Wel, dan moet hy zyn lot afwagten, gelyk de overige kin-
„ deren," zei de man.

„ De andere kinderen hebben allen' den een' of anderen na-
„ bestaanden, om na hen te verneemen," zeide Juffrouw BAR-
NET; „ maar deeze arme jongen is geheel ontbloot van allen
„ nabestaanden, vriend, of beschermer. Het arme schepsel zelve
„ vertelde my, dat de éénige vriend, welken hy ooit gehad
„ had, voorleden week gestorven was."

„ En wie was dat?" zei de Heer BARNET.

„ Een arme oude aschman," antwoordde zyne Vrouw.

„ En maakt gy nu al dien omslag, JANSJE, over een' kleinen
„ vriendloozen vagebond, welken niemand kent?" zei de Heer
BARNET.

„ Indien deeze arme jongen bekend ware en vrienden had,
„ zoude hy onze bescherming niet behoeven," antwoordde
Juffrouw BARNET.

„ Dat is zeer zeker," zei de Heer BARNET; „ maar, aan de
„ andere zyde, is het voor ons zeer hard, de éénige be-
„ schermer te zyn van arme, vriendlooze, nergens t'huis be-
„ hoorende, jongens."

„ Dit is maar één jongen," hervatte Juffrouw BARNET;
„ misschien zal de Voorzienigheid ons nooit eenen anderen op
„ eene zo zonderlinge wyze doen ontmoeten."

„ Wel, waarlyk, JANSJE, gij doet my verbaasd staan," zei
de man; „ gij schynt zo veel belang in deezen jongen te stel-
„ len, als of hy uw eigen ware."

„ Zo zoudt *gij* ook doen, indien gy hem slechts gezien
„ hadt; hy is een allerbekoorlykste kleine knaap; en schoon
„ hy wat bleek en vermagerd is, zag ik nooit in myn leeven
„ een' jongen met mooier trekken en een meer inneemend ge-
„ laat: —— hy bragt my in gedachten onzen eigen' armen
„ GEORGE, die dood en weg is" —— Hier borst zy uit in
traanen, en was, geduurende eenige minuten, buiten staat
van te spreeken.

„ Ik bid u, bedroef toch uzelve niet over hetgeen niet te
„ verhelpen is," zei de Heer BARNET; „ gij weet, myn lief,
„ dat wij alles voor GEORGE deeden wat wy konden, en de
„ Apotheker deed ook alles wat *hy* kon doen; hy kon voor
„ den éénigen zoon van eenen Hertog geen grooter aantal van
„ drankjens, en hartsterkingen, en juleppen, hebben voorge-
„ schreven; want zyne rekening was zo lang als een spit; dus

„ is hier geene reden van droefheid of naberouw. —— En
„ wat deezen gasthuis-jongen aanbelangt, schoon hy my ge-
„ heel niet raakt, evenwel, omdat hy zo sterk na GEORGE
„ gelykt, ben ik gewillig, weekelyks, uit myn' zak, het oude
„ wyf iets toe te leggen, om haar wel zorg voor hem te doen
„ draagen."

Juffrouw BARNET schudde haar hoofd.

„ Wel, wat zoudt gy dan willen dat ik deed?" hervatte de man; „ immers zoudt gy niet willen, dat ik hem geheel uit de
„ handen van het oude wyf nam, en zelve den geheelen last
„ van zyn onderhoud droeg?"

Juffrouw BARNET glimlachte met een' knik van goedkeuringe.

„ Wel lieven tyd, myne waarde!" vervolgde de man, „ gy
„ bedenkt niet, hoe vreemd eene vertooning wy zouden
„ maaken, met een' armen ellendigen bloed van een' jongen,
„ misschien den zoon van een' aschman, onder ons opzicht te
„ neemen, en al de kosten van zyn onderhoud te draagen. Ik
„ zou gaarne willen weeten, wie 'er ons voor zal bedanken?"

„ Onze eigene harten," zeide Juffrouw BARNET.

„ Van den tyd af, dat ik geboren werd, heeft myn hart
„ my nog nooit bedankt voor iets van die natuur," zei de Heer BARNET; „ en ik ben verzekerd, dat alle onze kennissen
„ ons zouden uitlachen, en den spot met ons dryven."

„ Al het gelach van de waereld kan weldaadigheid niet be-
„ spotlyk maaken," zeide Juffrouw BARNET; „ en bekrompen
„ zielen mogen 'er zich aan stooten, dat zy u zien doen het-
„ geen zy niet kunnen navolgen: maar de kwaadaartigheid zelve
„ kan noch het vermaak beletten, hetgeen een liefdaadig be-
„ dryf uw eigen gemoed zal aanbrengen, myn lief, noch de
„ achting, welke gy daardoor zult verwerven."

„ Zo dat gy het 'er dan op toelegt," antwoordde de man,
„ om my te plaagen, tot dat ik deezen jongen in myn huis
„ neem."

„ Myn toeleg is nooit geweest u te plaagen, maar altoos
„ om u gelukkig te maaken, myn lief. Ik beken, dat ik aan-
„ gedaan ben over den vriendloozen toestand van dit arme
„ weeskind, en getroffen door deszelfs gelykenis naar het kind,
„ dat ons in dien zelfden ouderdom ontrukt werd; —— en
„ wat het onderhoud van het arme jonge schepsel aanbelangt,
„ dit zal voor ons eene loutere beuzeling zyn, doch van on-
„ eindig gewicht voor hem; het zal hem misschien behoeden
„ tegen ondeugd, en tegen de ergste soort van verderf. De
„ nagedachtenis van een' zo liefdaadigen plicht te hebben be-
„ weezen aan een' beminnelyken jongen, gelyk uw' eigen' over-
„ leden zoon was, zou, zonder twyffel, u een altoosduurend
„ genoegen aanbrengen: maar," vervolgde zy, bespeurende dat haar Echtgenoot begon aangedaan te worden, „ ik wensch
„ niet, dat gy iets doet, hetgeen u niet wordt ingegeeven

„ door

„ door het edelmoedig gevoel van uw eigen hart: want hier„ van ben ik verzekerd, dat, wanneer gy daarnaar handelt, het „ u zelfs in deeze waereld voorspoediger zal maaken, en u ver„ zekeren van eene honderdvoudige belooning in de toeko„ mende."

De ernst, waarmede Juffrouw BARNET sprak, en de herinnering van eenen zoon, welken hy zo zeer bemind had, als hy iets kon beminnen, hadden alreeds het hart van den man getroffen; en deeze laatste aanduiding van onmiddelyken voorspoed en toekomende belooning, eenigermaate in zyne ooren klinkende als *interest op interest* en een groote *premie*, kwam naast aan zyne wyze van gevoelen, en overmeesterde hem te eenemaal.

„ Wel, myn lief," zeide hy, „ daar dit uwe meening is, „ laat de jongen dan herwaards gebragt worden, zo ras het „ u behaagt."

Juffrouw BARNET floeg haare armen om den hals van haaren Echtgenoot, en dankte hem met al den gloed van een overvloeiend en menschlievend hart.

VERTALING VAN EEN OOSTERSCH MANUSCRIPT.

Aan den grooten en magtigen ACHMET.

Tot in een' der afgelegenste hoeken van uw magtig Ryk hebben wy de aangenaame tyding vernomen, dat gy de beminlyke deelgenoote van uw' troon en bed aan eene droevige flaverny hebt ontrukt. Welk eene gevoelige ziel zou zich daarover niet verheugen! Men zegt dat gy aan de grooten van uw hof feesten en prachtige speelen zult geven; dat kostelyke reukwerken, goud, edele gesteenten en paerlen, hun van uwe schatten ten geschenke zullen gegeven worden, en dat zeven dagen lang de bekoorlykheden der muziek hunne ooren en harten betoveren zullen. Maar, ô ACHMET! zyn wy niet zowel als zy uwe getrouwe onderdaanen? Zal uwe weldadigheid zich niet tot ons uitstrekken? Wy vragen geenszins purperkleurigen wyn te drinken, en ons met het vleesch van uwe rheebokken te vergasten; het goud maakt ons niet begerig, en de kostbaare gesteenten zyn niet geslepen om aan den boezem van herderinnen te schitteren. De weldaad, die wy van u vragen, is van veel meer belang; en deze weldaad kunnen wy slechts van de Goden en van u verwachten. Wy vragen u onze Vaders, onze Mannen, onze Minnaars, onze Zoonen en onze Broeders. Een wreede Oorlog heeft uwe eertyds zo bloeijende velden met weduwen, weezen, gryzaards zonder kinderen, meisjes zonder minnaars, met ongelukkige schepsels vervuld. Het is

zelfs

zelfs niet in uw vermogen hun verlies te vergoeden. Maar wy, wier bezittingen nog van de goedgunstigheid der fortuin afhangen, wy durven onze natbekreten oogen tot u opheffen, en uwe goedertierenheid afsmeeken. Wy zyn wel verzekerd, ô edelmoedige ACHMET! dat onze elende te kennen en die te verzagten voor u het zelfde zal zyn. Het is deze overtuiging, die eene nederige herderin den moed geeft om haare eenvouwdige hut te verlaten, en eene onschuldige en kunstelooze bede aan den grootsten der Monarchen te richten.

ô Gy, wien ieder acht om uwe weldadigheid en deugd! leg een' enkelen dag uwe diadeem af, en begeef u, gekleed als een herder, dien niemant belang heeft om te bedriegen, buiten de grenspaalen van uw hof, en kom de elende uwer getrouwe onderdaanen zien; kom onze nederige vallei bezoeken; zie onze herders met gryze hairen hunne kudden naar de rivier geleiden. Zy hadden opgehouden te arbeiden; hunne kinderen, sterker dan zy, vervulden hunne plaats; maar uwe legers hadden soldaaten nodig, en zy hebben hunne hoogbejaarde vaders verlaten om in uwen dienst te gaan stryden en sterven. Zie deze goede gryzaards met onzekere treden voortwaggelen: het is de Oorlog, ô ACHMET! het is de wreede en verwoestende Oorlog, die hunne verzwakte ligchaamen van derzelver steunsels beroofd heeft.

Zie deze kleine kinderen, welker blonde hairen aan de gloeijende zonnehitte en verkoudende koelte van den regen blootgesteld zyn; hunne lippen zyn geverfd met het sap van wilde moerbeziën, die hun eenigste voedsel zyn, sedert hunne vaders de vreedzaame hut voor de oorlogsvelden verlaten hebben. Arme onschuldigen! wie zal u voortaan tegen de dieren des wouds verdedigen? wie uw teder verstand vormen? wie uwe onzekere schreden op het pad der deugd bestieren? wie uw leven beschermen tegen vergiftige vruchten?

Beschouw, ACHMET! deze bedroefde maar beminnelyke menigte van jonge meisjes; het incarnaat der roos is van haare wangen verdwenen, het licht haarer oogen is door een' wolk van traanen verduisterd. Zy vlechten geen kransen meer van de schoonste bloemen. Dit lommer, waar onder hunne verliefde herders het aangenaam en treffend geluid hunner speeltuigen deeden weêrgalmen, is thans droevig en eenzaam. De helsche Oorlog heeft haare minnaars, haare bruidegoms, weggerukt; zy zuchten, en geen een is gebleven om haar hart te vertroosten.

Wend uwe oogen hier heen, en beschouw, zo gy dit gezicht verdragen kunt, deze nog ongelukkiger vrouwen. Zy waren voorheen de gelukkige echtgenooten van tedere en arbeidzaame mannen. De stille tevredenheid woonde in haar hart, en eene wettige liefde was voor haar eene bron van zuivere en onvermengde vermaaken. Maar thans, welk eene droevige verandering! Zy leven, om onophoudelyk den angst te ondergaan van

dat

dat geen te verliezen, het welk haar duizendmaal meer dierbaar is dan haar eigen leven. Wanneer zy de zon zien opgaan, weten zy niet, of, voor dat haare verlengde stralen den westerhorizont vergulden, het bloed van haare echtgenooten een' vreemden grond zal besproeijen. ô Vreeslyke gedachte, die de ziel met een' onuitspreeklyken angst vervult! wie kan de yslykheid verdragen, die u verzelt! Dierbaar voorleden! smartelyk tegenwoordig! vreeslyk toekomend! alles spant samen om gevoelige harten te verscheuren. Red ons, ô ACHMET! terwyl het nog tyd is. Geef ons onze vrienden, onze beschermers, weder, terwyl het nog in uwe magt is om ze ons weder te geven. Dat het geluk op onze rampen volge, en dat, terwyl wy de aangenaamheden der liefde en vriendschap genieten, onze harten bezield zyn door het gevoel uwer weldaaden. Dat de kinderen, die geboren zullen worden, dat de toekomende eeuwen zeggen, dat wreedaarts een' misdadigen Oorlog wilden voortzetten; maar dat ACHMET, in plaats van naar zegepraal en overwinning te verlangen, heeft toegestemd in de VREDE!

BRIEF VAN DIRECTEUREN VAN HET BATAAFSCH GENOOTSCHAP DER PROEFONDERVINDELYKE WYSBEGEERTE, TE ROTTERDAM, AAN DE SCHRYVERS DER ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN.

Geachte Medeburgers!

Directeurs van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelyke Wysbegeerte, te Rotterdam, hebben gezien, in het 9de Nommer der *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen voor* 1799, eene vry ongunstige beoordeeling van het Rapport, door hun op verzoek van den Agent der Bataafsche Marine uitgebragt, over zekere manier om bedorven Water op 's Lands Schepen van Oorlog drinkbaar te maaken, aangeboden door B. HUSSEM, dirigeerend Chirurgyn by de Marine, enz. —— Daar nu in het Voorbericht voor het Stukje, waarby voorn. Chirurgyn HUSSEM deeze manier waereldkundig maakt, het gemelde Rapport alleen stuksgewyze, en, blykens de schampere aanteekeningen, met opzet verminkt is medegedeeld, en Bestuurders voor zich gaarne gelooven, dat die ongunstige beoordeeling door geene andere dryfveer is voortgebragt, dan alleen door den indruk, welken de leezing van dit Voorbericht, by den eersten opslag, en zonder nader onderzoek, gemaakt heeft, hebben zy wel het hunne willen toebrengen om u en tevens het Publiek in staat te stellen, het gemelde Rapport grondiger en onpartydiger te beoordeelen, en ben ik ten dien einde gelast aan u Copy van het gemelde Rapport, in zyn geheel, zoo als het door hun aan den Agent der Marine gezonden is, te doen

roe-

toekomen, verwachtende van uwe onzydige waarheidsliefde, dat gy, tot wegneeming van alle verkeerde denkbeelden, hetzelve, benevens deezen Brief, in uw eerstvolgende Stukje wel zult gelieven te plaatsen.

Ik heb de eer met de meeste achting te zyn

Uw dienstvaardige Medeburger

Rotterdam, 21 Sept. 1799. O. C. EICKMA, *Direct. en 1 Secr.*

Copy.

De Directeurs van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelyke Wysbegeerte, te Rotterdam, aan den Agent der Marine van de Bataafsche Republiek, in den Haag.

Medeburger!

Wy hebben van u ontvangen eene Memorie van den dirigeerenden Chirurgyn HUSSEM, betreffende het Water tot dagelykschen drank voor het Scheepsvolk, benevens een daar by behoorend klein Modél, en uwe Missive, houdende verzoek om onze gedagten daar over aan u mede te deelen. Wy achten ons zeer vereerd met het vertrouwen, het welk gy wel in ons hebt willen stellen, dan het spyt ons dat wy in deezen niet genoegzaam aan uw verzoek kunnen voldoen; de voorslag van den Heelmeester HUSSEM is van dien aart, dat dezelve niet dan zeer gebrekkig alleen *Theoreticé* kan beoordeeld worden. Voor zoo veel het ons beschouwender wyze voorkomt, kunnen wy niet zeggen groote verwagting te hebben van deeze manier, om het Drinkwater op de Schepen te zuiveren. Wy kunnen ons niet verbeelden, dat het kleinzyn van het water, alleen door de gaatjes van deeze blikke plaaten, hetzelve genoegzaam zuiveren kan van de daar by gemengde slym en andere vuiligheden; ook komt het ons voor, dat 'er alleen by stil weder van dit werktuig zou kunnen gebruik gemaakt worden; terwyl ook het dikwerf overpompen van het water, en verdeelen van hetzelve in menigvuldige kleine straaltjes, hetzelve zeer veel moet doen vervliegen, 't welk voor een weezenlyk verlies op de Schepen moet gerekend worden. Wy zyn echter eenpaarig van gevoelen, dat het der moeite waardig zyn zoude zich te informeeren of men in de daad en met voordeel gebruik maakt van dit werktuig op de Engelsche Oorlogschepen in de warme landen, iets waartoe by de Marine overvloedige gelegenheid is, en byaldien men het dus bevindt, zouden de kosten niet groot zyn, om daar van by gelegenheid op een of meer van onze Schepen de proef te neemen.

Heil en Broederschap!

Rotterdam, Nov. 1798.

Ao. IV. L. B. De Directeurs van het Bataafsch Genootschap voorn. en uit derzelver naam

(w. g.) O. C. EICKMA, *Secretaris.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BEDAARDHEID VAN GEEST, OP MENSCHKUNDIGE EN GODSDIENSTIGE GRONDEN AANGEWEEZEN.

Hy zal van geen kwaad gerugte vreezen — zyn hart is vast, vertrouwende op den HEERE.

PSALM CXII: 7.

(Naar het Engelsch.)

Bedaardheid van geest, te midden van de veelvuldige toe- en tegen-vallen, die gestaage wisselingen des menschlyken leevens, zal elk bedagtzaame, inzonderheid ten deezen dage, zo vol beroerings, erkennen, is eene der grootste zegeningen, welke wy op aarde kunnen verlangen, en derzelver bezit moet voor eene paarle van onschatbaare waarde gerekend worden. En zeggen wy niet te veel, als wy voluit verzekeren, dat deeze alleen het deel kan weezen van den Man, die, op Godsdienstige gronden, een deugdzaam leeven leidt, aan zyne verpligtingen en betrekkingen tot GOD en den Naasten beantwoordt, en zich van het Zelfbestuur, naar behooren, kwyt.

Die Bedaardheid van geest te verkrygen en te bezitten, is een staat, waar op de wenschen, bedoelingen, en poogingen, van den verstandigen, den braaven, en den Godsdienstigen, uitloopen.

Het gros des Menschdoms verbeeldt zich, dat die hoogst schatbaare Bedaardheid gereedlyk te verkrygen is, door Lieden met ruime schatten bedeeld, of ten minsten in onbekrompen staat leevende; als welke de bezitters, huns agtens, boven alle gewoone stoorenissen deezes wisselbeurtigen leevens verheffen. Dat zulks eenigzins daar toe medewerkt, kan niet ontkend worden. Armoede, bekrompene leevensomstandigheden, stemmen met die Bedaardheid niet wel zamen. Verstooken te weezen

van zodanige middelen, als voegen aan den rang, welken wy in de maatschappy bekleeden; bezwaard te zyn met kommer, om elken dag, die aanbreekt, voegelyk ten einde te brengen; in stede van onderstand te verleenen aan een Huisgezin, 't welk het oog ten onderhoud op ons geslaagen houdt, zich omringd te vinden van het gebrek, 't geen 't zelve lydt: zyn omstandigheden, welke niet kunnen nalaaten een gevoelig hart, op het diepst, te treffen. Maatregels, derhalven, te neemen, om, door wettige middelen, een toereikend bestaan op deeze wereld te hebben, is wys, voegelyk, en pligtmaatig. Geheele verwaarloozing onzer zaaken, en onverschilligheid ten aanziene onzer tydlyke omstandigheden, is, meest altoos, het gevolg van de eene of andere ondeugd of dwaasheid.

Dan ik moet hier by herinneren, dat het verkrygen van Rykdom geen zeker middel altoos is om tevens Bedaardheid van ziel te verkrygen. Belemmeringen en kwellingen vergezellen vaak den Rykdom: eene langduurige en veelvuldige ondervinding heeft met de onwederspreekbaarste lessen geleeraard, dat de Bedaardheid van geest, welke ik hier bedoele aan te pryzen, *niet altoos* by de Veelvermogenden, ten aanziene van tydlyke middelen, gevonden wordt. Ja, tot hoe hooger stand in deeze wereld de menschen opklimmen, hoe meer zy zich in aanzien en magt onderscheiden, hoe verder zy zich vaak van inwendigen Vrede verwyderen. Het tooneel der wereld levert zo veele voorbeelden op van jammer en elende in de hoogere leevensstanden, dat het volstrekt noodloos is, hier van iets meer dan deezen enkelen herinneringswenk by te brengen.

Overzulks als eene beweezene waarheid aanneemende, dat het enkel bezit van de zogenaamde Geluksgoederen deezer wereld den mensch niet waarborgt voor Bedaardheid van geest, moeten wy omzien na andere gronden om dezelve op te vestigen. Wy moeten onderzoeken, of 'er een regelmaat des Gedrags kan worden aangeweezen, die, onafhangelyk van uitwendige omstandigheden naar deeze wereld, strekt om het hart zorgzagtende geruststelling te verschaffen, en dat geen te schenken, waar na de begeerte des Streevers na Bedaardheid van geest zich uitstrekt.

Een eerste algemeene raadgeeving is, dat wy ons de trekken eigen maaken van een Character door DAVID geschetst, als hy van den Man zingt, *die opregt wandelt*, ge-

geregtigheid werkt, en met zyn harte de waarheid spreekt. Van zulk een Man mag men met hem zeggen: *die deeze dingen doet, zal niet wankelen in eeuwigheid* (*). Zo groot is de kragt des geweetens in elken menschlyken boezem, dat de herinnering van misdryven nooit nalaat de Bedaardheid van geest te verdryven. Men mag zich ten vollen verzekerd houden, dat hy, die zynen Naasten te kort doet, die den onschuldigen ten valstrik strekt, die het toevertrouwde pand verdonkert, of zynen vriend verraadt, nooit een geruste ziel met zich zal omdraagen. Zyne snoode verrigtingen dringen zich, zyns ondanks, aan zyne herdenking op. —— Om Bedaardheid van geest te derven, is het niet noodig een Snoodaart, in den volstrekten zin diens woords, te weezen. Neen. Het besef zelfs van een dwaas en beuzelend gedrag, van een leeven in bedryfloosheid gesleeten, baart hartkwelling. —— Dat hy, derhalven, die na Bedaardheid van geest streeft, zich bovenal bevlytige om onberisplyk te leeven. Gerust zal hy, naa een welbesteeden dag in het voldoen aan zyne Pligten, zyn hoofd in kalmte nederleggen: terwyl een genoeglyk gedenken, van nuttig voor zichzelven en anderen geleefd te hebben, hem zagtlyk doet insluimeren.

Zulk een gedrag, dit mogen wy, in de tweede plaats, aanmerken, schenkt hem een nederig vertrouwen op de gunst van GOD. Zonder gebreklykheden en te kortschietingen brengt niemand zyne dagen door. De Godsdienstige Man zal, gevolglyk, als noodig tot zyne geruste Bedaardheid, houden een grond van Hoope op de Godlyke Genade en Vergeeflykheid. Deeze schenkt hem de waare Godsdienst; hier van wordt hy door de Leer van JESUS CHRISTUS verzekerd — verzekerd, wanneer onze denkbeelden van den Natuurlyken en Geopenbaarden Godsdienst gezond en zuiver zyn, vry van alle smetten des Bygeloofs, wiens angst aanjaagende verschriklykheden, de ziel van zwakke en niet wel onderweezene gemoederen vermeesterende, 't geen zy voor Godsdienst neemen, in een bron van elenden doet veranderen. —— Daarenboven is het noodig, dat wy in staat zyn ons vertrouwen op GOD te stellen, niet alleen als onzen toekomenden Regter; maar als den tegenwoordigen Bestuurder der menschlyke zaaken. Zo

(*) PSALM XV: 5.

onvast en wisselvallig is de voortduuring van alles ons de wereld kan schenken, dat hy, die geene gron-n van vertrouwen heeft op den Opperbeschikker der gebeurtenissen en lotgevallen deezes leevens, in veele gevallen, ongerust, verslaagen, moet weezen. Hy alleen bezit eene vaste Bedaardheid van geest, die, te midden van alle de wisselbeurtigheden deezes leevens, met een vol betrouwen het oog gevestigd houdt op den Alvermogenden Opperregeerder, onder wiens bescherming hy zich veilig rekent. *In de Vreeze des* HEEREN, luidt daarom SALOMO's nadenkenswaardige Spreuk, *is een sterk vertrouwen; hy zal zynen Kinderen een toevlugt weezen.* (*).

Het gemelde wyst ons aan de eerste en weezenlyke grondslagen van Bedaardheid des geests: *zonder* deeze kan dezelve geen plaats hebben. Maar, wordt zy altoos *met* dezelve gevonden? De ondervinding geeft op deeze vraage een ontkennend antwoord. Zy doet ons Menschen kennen, wier beginzels, wier zedelyk gedrag, over 't algemeen, onberisplyk zyn, en die op eenen grooten afstand zich van Bedaardheid des geests verwyderd vinden: een toestand, veroorzaakt door onvergenoegdheid van aart, door stugheid van zeden, en andere dergelyke tegenwerkende oorzaaken. Het is, overzulks, noodig, daar op agt te geeven, en van dien kant hulpmiddelen aan te voeren, om te wege te brengen, dat Godsdienst en Deugd haare kragt ten vollen uitoefenen, in Bedaardheid van geest te wege te brengen. Hier over zal ik, als een doorgaans min in agt genomen stuk, nu voorts myne bedenkingen en raadgeevingen aanvoeren.

In de *eerste plaats* zal grootlyks kunnen dienen, agt te geeven op het aankweeken van ons Verstand. Een voorraad van nuttige kundigheden en denkbeelden verschaft een groot voordeel ten genot van Bedaardheid van geest. —— Ik wil, dit beweerende, niet, dat een ieder zich moet toeleggen om een geleerde te worden. Dit zou de dwaasheid zelve weezen. Veeler leevenstoestand gedoogt zulks niet; anderen vinden 'er geen smaak altoos in. Alles, wat ik bedoel, komt hier op neder, dat een ieder, die een leeven vol Bedaardheid des geestes wenscht te leiden, zo veel hem mogelyk is, door middel van waarneeming, van leezen, en van overdenken, zich een voorraad van nuttige denkbeelden verzamele. In eene

(*) SPREUKEN XIV: 26.

eene ziele, van die verstandigheid ontbloot, woont zeldzaam Bedaardheid. Die ruimte loopt dan gevaar van aangevuld te worden door laage lusten en driftopvolgingen: terwyl de ziel des wyzen, om zo te spreeken, een Koningryk op zichzelve uitmaakt. In uuren van zwaargeestigheid vindt hy altoos hulpmiddelen in zichzelven, waar toe hy, te zyner opbeuringe, toevlugt kan neemen. Naardemaal 'er veele gevallen zyn, waar in uitwendige omstandigheden geen vermaak aanbrengen, is het alleen, dat een mensch met zelfgenoegen zyne dagen kan slyten, door in staat te zyn om het te laaten aankomen op 't geen zyn eigen geest hem verschaft.

Ten zelfden einde mogen wy, in de *tweede plaats*, aanpryzen, steeds zorg te draagen, dat wy behoorlyke bezigheid hebben om onzen tyd aan te besteeden. Geregeld vlytbetoon en arbeid, met tusschenpoozen van rust, is misschien de meest aanleidelyke leevensomstandigheid, om ons Bedaardheid van geest te schenken. Byaldien onze Leevensstand ons niet van zelve tot werkzaamheid roept, zal het hoogst dienstig weezen, 'er ons op toe te leggen om ons iets ten doele voor te stellen, waar op onze aandagt zich vestigt. Ontspanning van den strak gespannen boog der bezigheden is noodig tot herstel der veerkragt. Maar indien ontspanning in volslagene ledigheid verandert, wordt dezelve, in eene zeer hooge maate, strydig met de zo wenschlyke Bedaardheid van geest. Elk mensch is, uit hoofde zyner natuure, meer of min tot een werkzaam leeven gevormd. In eene ziel, die geheel in een staat van rust is, en geen voorwerp heeft, 't welk haar tot werkzaamheid aandryft, zal, in stede van zelfgenot, eene geduurige kwyning plaats grypen, die niets dan elende baart. Het leeven vervuilt, in zulk eenen staat, gelyk een stilstaande waterpoel, en de Mensch wordt zichzelven ten last. Niemand kan het gezegde derwyze opvatten, dat ik hier mede geweldige en gevaarlyke najaagingen wil aanpryzen, geschikt om allen, die 'er zich aan overgeeven, te belemmeren en te verwarren. Het straalt elk in 't ooge, hoe verre vervreemd deeze zyn van een staat van Bedaardheid. Maar, in den doorgaanden loop van een gerust en gemaklyk leeven, zou ik ieder aanraaden, dat hy zich zeker bepaald einde voorstelde, eenig voorwerp koos, 't welk de ziel in werkzaamheid houdt, en opene tydvakken opvult. Aan dit oogmerk kan beantwoorden elk onschuldig voorwerp, schoon

op zichzelf beschouwd van geene groote aangelegenheid. Het is beter voor de ziel, in eenige bepaalde daar aan gegeevene rigting te werken, dan, als 't ware, altoos te dobberen in een ledig ruim.

Maar, omtrent welke voorwerpen wy ook werkzaam mogen weezen, is het een allerweezenlykst vereischte, om Bedaardheid van geest te verkrygen en te behouden, dat wy, in de *derde plaats*, leeren onze Gemoedsdriften bestuuren. Deeze zyn, in de meeste gevallen, de Verstoorsters van onze rust. Hoe noodzaaklyk de driften ook mogen weezen, om onze ziel in werkzaamheid te brengen, zullen zy, nogthans, in geene behoorlyke onderdaanigheid aan onze Rede gehouden, binnen korten tyd, alles in verwarring brengen. Driften, welker opvolging uitloopt op boosaartigheid en rustverstooring der Maatschappye, strekken eigenaartig om kwelling en onrust te berokkenen. 't Is naauwlyks noodig, met één woord te vermaanen, dat wy niet moeten gedoogen dat zy het hart vermeesteren. Noodzaaklyker zal het weezen, aan te wyzen, dat zelfs die Driften, welke men van eenen onschadelyken aart agt, en gevolglyk in deugdzaame gemoederen kunnen huisvesten, wanneer zy geheel den meester speelen, oorzaak kunnen zyn om de Bedaardheid van geest te stooren. Dat, gevolglyk, een ieder, die prys stelt op het bezit van dien schat, zich bevlytige op gemaatigdheid en op zelfbestuur, ook ten opzigte van Driften, die een schoon en behaagelyk voorkomen hebben. Ieder oplettende zal by de proeve, meer of min, weeten, dat de voldoening van dezelve geene vergoeding verschaft voor de aanhoudende slaaverny, waar in zy den mensch brengen, als zy tot ongemaatigdheid overslaan.

Voorts is dit Zelfbestuur hoogst noodzaaklyk in alles, wat betrekking heeft tot onze hebbelyke geaartheid. Zelfs in die gevallen, waar het niet aankomt op sterke Driften, zyn die mindere Gemoedsbeweegingen, welke onze gesteltenis beroeren, door derzelver veelvuldig wederopborrelen, genoegzaam om allen zelfgenot te vergiftigen. De mensch, die verlangt eene bedaarde zielsgesteltenis te bezitten, moet bovenal zich toeleggen om eene zagtaartigheid van gemoed aan te kweeken. Bovenal is het zyne zaak, zich daar op toe te leggen in dien ommegang, 't zy huislyke, 't zy, in wyder kring, gezellige, met welke hy het meest te doen heeft. Wie weet niet, dat 'er duizenden gevonden worden, die, in 't open-

't openbaar, en in ſtaatlyke gezelſchappen, geheel beleefdheid, geheel zagtaartigheid, zyn; maar die t'huis, en in den kring hunner naaste betrekkingen, botvieren aan ſtug- en ſtroefheid, en kwellende uitbarſtingen. Lieden van dien ſtempel kunnen geene rust der ziele ſmaaken: want het is in den dagelykſchen en gemeenzaamen ommegang, dat onze geaartheid haare kragt voornaamlyk oefent, 't zy om de Leevensrust te bevorderen; of die te ſtooren. Wanneer, in die omſtandigheden, waar in de menſchen elkander het naaste komen, zy, in ſtede van zagtlyk elkander te ontmoeten, tegen den anderen ſtooten en wryten, worden de opgewekte gevoelens van den beledigendſten en onbehaagelykſten aart. In de daad, wy mogen, als een vasten ſtelregel, aanneemen, dat hy, die gedoogt, dat ongeregelde driften, of een dwarsdryvende geaartheid, hem beheerſchen, een vreemdeling moet weezen ten aanziene van de Bedaardheid van geest, ſchoon hy anderzins alles mogt bezitten, wat de wereld kan opleveren.

Vergunt my, in de *vierde plaats*, deeze raadgeeving by de voorgaande te voegen. Verwagt nooit te veel van de wereld. Hooggeſtemde hoope, en wydſtrekkende vooruitzigten, zyn geſlaagene Vyandinnen van Bedaardheid des geests. Willigt men dezelve voorbaarig in, zy zullen gewisſelyk teleurſtelling ten gevolge hebben. Ja de inwilliging zelve veroorzaakt te onvredenheid wegens onzen tegenwoordigen toeſtand: en wie te onvrede is, kan met geene mogelykheid gelukkig weezen. Een der eerſte lesſen van de waare Wysheid, of van den Godsdienst, die beide uit éénen mond ſpreeken, is, dat wy onze verwagtingen en hoop moeten maatigen, en de reis des leevens niet voortzetten als menſchen, die verwagten altoos met een voor-den-wind te zullen zeilen. Schikt uwe uitzigten naar uwen rang en ſtaat in de wereld, en zweeft nooit, vol verbeelding van geluksbevordering, buiten dien kring. Houdt u te vrede met gemaatigde genietingen, en leert daar in ſmaak vinden. Weest dankbaar, wanneer gy vry moogt weezen van ſmerte, ſchoon het hoogst genot van aardsch geluk u niet ten deele valle. Weest vergenoegd, indien het leevenspad, door u betreeden, gemaklyk en effen is, ſchoon niet met bloemen van vermaak beſtrooid. Het lot des menschlyken leevens gedoogt geen ſteeds aanhoudende verlustiging; en verheffing onder zyne medemenſchen maakt op verre na

niet altoos gelukkig. Bedenkt, dat in de midden-lugtſtreeke de Bedaardheid des geests woont. Deeze ſtreeft niet na die hoogte des dampkrings, waar zich de onweeren vormen; deeze kruipt niet langs den grond, waar dikwyls ſchadelyke uitdampingen plaats vinden. Poogt niet, by alle gelegenheden, uzelven voorwaards te dringen. Vergenoegt u zomtyds in de ſchaduw te wyken, en ſtaat anderen toe, de hun voegende plaats te bekleeden. — Gy begrypt, ik geef deeze leevensregels niet aan den eerzugtigen, aan den Man, die op hoog aanzien vlamt, maar aan de zodanigen, die aan Gerust- en Bedaardheid een hooger prys toekennen, dan aan een luisterryk vertoon op het tooneel der wereld.

De zodanigen wil ik desgelyks vermaand hebben, om, daar zy niet te veel van de wereld verwagten, ook geen te hooge gedagten te vormen van de zodanigen, op wier vriendſchap zy zich verlaaten, en aan wier lot het hunne verbonden is door maatſchappylyke of huislyke betrekkingen. Indien gy ergens volmaaktheid zoekt, zult gy u zeker bedroogen vinden; en het gevolg hiervan zal onvermydelyk weezen, verkoeling van *vriendſchap*, en wederzin. Wilt gy troost vinden in eenige uwer betrekkingen, neemt dan uwe Medemenſchen zodanig als zy zyn, en ontdekt hunne gebreken niet, dan wanneer de noodzaaklykheid zulks vordert. Gy weet, gy hebt uwe eigene; draagt de onvolmaaktheden van anderen, gelyk gy wilt dat zy de uwe zullen draagen. Gelyk niemand zonder gebreken is, zo zyn 'er ook weinigen zonder goede hoedanigheden. Kiest voor uwe metgezellen de zodanigen, die het meeste van die hoedanigheden bezitten, en waardeert hun daar mede overeenkomſtig. — Om kort te gaan, trekt de beste party van de wereld, zodanig als gy dezelve vindt. Houdt altoos in 't oog, dat de ſtaat des menschlyken leevens en der maatſchappye eene mengeling is van goed en kwaad. Steeds zulk een gezigt van den ſtaat der dingen voor oogen hebbende, zult gy altoos best geſchikt weezen voor die gemoedsgeſteltenisſe, welke ten grondſlage ſtrekt van Bedaardheid des geests.

Eindelyk wil ik hier nog, als eene laatſte raadgeeving, ten aanziene van dit belangryk onderwerp, byvoegen, om, met de woelige werkzaamheden deezes leevens, voegelyke Afzondering te paaren, en u te gewennen om in haare uuren ernſtig na te denken. — Ik heb, hier boven, de

de zodanigen, die in geen werkzaamen en woeligen leevensſtand geplaatst zyn, aangeraaden, zich eenig doel van werkzaamheid voor te ſtellen, om den tyd niet te verbeuzelen, of geheel bedagtloos heen te leeven. Maar het grootſte gedeelte des menschdoms verkeert in een tegenovergeſteld geval. Vlytbetoon wordt van hun afgevorderd; bezigheid en zorgen dringen; werkzaamheden moeten als onaflaatend worden aangewend. Hy, die, in deezen toeſtand, zich ſteeds dieper in de wereld begeeft, kan het niet ontwyken, ruim te deelen in de woelingen en zorgen, welke de wereld ſtaag oplevert. Te midden van woelingen, ſtreeken, en oneenigheid, moet hy menig een ongemaklyk uur doorbrengen. Hier ontmoet hem een vyand, daar een mededinger. In het eene uur baart een verdagt vriend hem onrust, op een volgend vindt hy zich door eenen ondankbaaren getergd. —— Ik wil niet, dat hy, die zich op Bedaardheid des geests toelegt, te deezer oorzaake, van alle openbaare verrigtingen afzie, en den woeligen kring der menſchen ontwyke. Dit is het bedryf des Kluizenaars, niet van den wyzen en braaven Man. Bedaardheid van geest wordt, in dit geval, te duur gekogt, voor het verwaarloozen der pligten, die ons als Mensch en als Christen voegen. Ook wordt in die volſtrekte afzondering van de wereld die hoogst wenschlyke Bedaardheid niet gevonden. In tegendeel, wanneer de mensch afgezonderd leeft van die bezigheden, voor welke hy beſtemd is door de Natuur en de Voorzienigheid, is Zelfskwelling zyn lot, en de moeder van veelvoudige verdrietlykheden.

Allerbest kan men Bedaardheid van geest zich eigen maaken, wanneer men de woelige bezigheden deezes tyds afwisſelt met ernstvolle Afzondering, waar in men *na het begeerlyke tragt, en zich met alle beſtendige Wysheid vermengt* (*). Laaten 'er dan oogenblikken zyn, welke gy, de Wereld aan zich zelve overlaatende, aan uzelven en den Godsdienst heiligt. Opmerking en overweeging ſtillen de opwellingen van menigvuldige anderzins ontrustende gemoedsbeweegingen: zy plaatzen ons op eenen afſtand van de woelingen der wereld. Ten tyde dat de geest anderzins zou geſchokt en nedergeworpen weezen, ſchenkt de Godsdienst een heiligdom van veilige ſchuil. In de uuren van beſpiegeling en Godsdienstoefening,

(*) SPREUKEN XVIII: 1.

ning, geniet de braave Man zich zelven in vrede. Hy bespiegelt waardiger voorwerpen, dan de Wereldschgezinde zich met mogelykheid kan voorstellen. Hy neemt een hooger character aan. Hy luistert na de stem der Natuure, na de stem van GOD. Uit dit heiligdom der Afzonderinge treedt hy te voorschyn, gesterkt en gehard tegen de meerdere en mindere stormen der wereld. Eene hebbelykheid hier van kan niet te zeer aangepreezen worden aan alle minnaaren van Gemoedsrust, als kragtdaadige hulpmiddels om dien hoogst wenschlyken staat te bereiken.

Dit zyn de lessen, die Godsdienstige Wysheid geeft, om te leeren, *voor geen kwaad gerugte te vreezen, en vast met het harte op den* HEERE *te vertrouwen.* In de vroegste tydperken des leevens, zyn prikkelende aandoeningen van vermaak, de éénige voorwerpen, welke wy bejaagenswaardig agten. Rustige bedaardheid wordt dan versmaad, en aangezien als het deel, eenig en alleen voor de ouden en zwakken geschikt. Eenige meerdere kennis aan de wereld, met derzelver teleurstellingen en schynvermaaken, leert bykans alle menschen, *allengskens*, na rust en vrede haaken. Dan niemand verbeelde zich, dat dit zegeningen zyn, die van zelve op den mensch afdaalen, zo ras hy na het bezit daar van verlangt. Wyd van daar. De bedagtloozen, de flegten, zullen altoos vreemdelingen blyven, ten opzigte van dit hoogst wenschlyk goed. Zy zullen steeds de *speelbal* zyn van elk toeval, 't welk hunnen geest ontrust, en alle bedaardheid des leevens verstoort.

De drie groote Vyandinnen der door ons aangepreezene Bedaardheid van geest, zyn Ondeugd, Bygeloof, en Ledigheid. Ondeugd, die de ziel in gestaage onrust houdt, door de woeling der laage driften —— Bygeloof, 't welk den geest ontrust door schrikbeelden, die voor denzelven, in allerlei gedaanten, heenen waaren — Ledigheid, welke een overlast van zelfverveeling en onlust medebrengt. Het is alleen door het pad te volgen, 't welk de Eeuwige Wysheid heeft aangeweezen, dat wy ten heiligen tempel der Bedaardheid kunnen ingaan, en daar verblyven. Door het gebruik maaken van de aangeweezene hulpmiddelen, mogen wy, onder den Godlyken Zegen, verhoopen, dat ons leeven zo zagtlyk voort, en ten einde zal rollen, als de staat des Menschen hier op aarde gehengt. *De Godloozen zyn als een*

voort-

voortgedreeven zee, die slyk en modder opwerpt, en niet kan rusten; maar het werk der Regtvaardigen is vrede en gerustheid tot in eeuwigheid (*).

De taal van onze Zededichteresse L. W. VAN WINTER, gebooren VAN MERKEN, sluit niet onvoegelyk dit Vertoog.

Het ongeluk ontwykt myne oogen;
De rust, myn nieuwe gezellin,
Bewaakt my door haar bly vermogen,
En laat geen felle ontroering in.
De zugt tot schuldelooze blyheid
Speelt zonder erg met gulle vryheid,
En wenscht de deugd tot speelgenoot;
Dus wagt ik, voor verdriet geveiligd,
En aan de stilheid toegeheiligd,
Het welkom uurtje van den dood.

'k Misgun den Rykdom zyn vermogen,
Noch 't Aanzien zyn verheeven staat;
Het kleed der Godsvrugt dekt myne oogen
Voor 't licht van liefde en 't vuur van haat.
Geen vrees beklemt my in haar banden;
En dreigt myn leevenshulk te stranden
Op 's waerelds ongetrouwe zee,
Geen nood, het welgegrond vertrouwen
Doet haar van verre land beschouwen,
En troost haar met een veil'ge reê (†).

(*) JESAIA XXXII: 17.
(†) *De waare Geluksbedeeling, Brieven*, enz. bl. 90 en 91.

VER-

VERDEDIGING VAN HET ANTIPHLOGISTISCH SCHEIDKUNDIG SYSTEEM, INZONDERHEID VAN DE SAMENSTELLING VAN HET WATER, ter beantwoording der hierover voorgestelde *Vraagen*, in No. 7 van dit Maandwerk.

Door J. A. UILKENS,

A. L. M. Ph. Dr. en Predikant te Eenrum.

(Vervolg en Slot van bl. 481.)

Wat, *ten vierden*, de verschillende zwaarte der konstluchten aanbetreft, zo zie ik niet, hoe deze vraag meer te pas koomt, dan by alle andere, in zwaarte verschillende, lichamen. Waarom verschilt brandewyn in zwaarte van water, deze van olien, enz.? immers om dat de een digter dan de andere is, of onder dezelfde uitgebreidheid meer stoffe bevat. Ik schryf dus geensins de verschillende zwaarte der konstluchten aan met dezelve verbondene Heterogene deeltjes toe, maar geloof liever, dat de onderscheidene grondstoffen der konstluchten ene onderscheidene aantrekking van hare gronddeeltjes zullen hebben; zodat in evenredigheid van deze kracht, die overwonnen moet worden, de zich daar mede verbindende warmtestoffe dezelve expansibel maakt, of min of meer grote uitgebreidheid geeft: want zo wel als de grondstoffen der onderscheidene Gassoorten geheel in natuur verschillen, gelyk uit derzelver verbindtenissen met het Calorique, of andere lichamen, blykt, kunnen en zullen zy ook in digtheid en zwaarte wel niet gelyk zyn, waardoor 'er meerder of minder warmtestoffe vereischt wordt tot haren luchtformigen staat; ja — waardoor zy ook in dezen staat ene onderscheidene zwaarte zullen behouden (*). De dampkringslucht verschilt den enen tyd by den anderen ook veel in zwaarte, gelyk MUSSCHENBROEK dezelve tot water gelyk 1:606 en somtyds gelyk 1:1000 gevonden heeft (†); het welk meer aan vreemde delen, of byzonde-

(*) M. FOURCROY, *Elemens d'Histoire Naturelle & de Chimie*, Tome 1, pag. 158.

(†) *Cours de Physiq.* § 2058.

dere wyzigingen, zal moeten worden toegeschreven, dan aan een verschil van ongelyk zware luchtsoorten (*).

Wat de *vyfde Vraag* betreft, of men, namelyk, uit ene volstrekt droge aarde lucht kan doen ontwikkelen, zo zie ik niet, hoe dezelve met het *Lavoisieriaansch* Systeem in enig verband staat; zonder van de aan zo vele kibbelingen onderhevig zynde eisch „ in den volstrektsten zin droog" te spreken. Alle vaste lichamen zyn niet geschikt, om zich met het Calorique tot een bestendig luchtformigen staat te verbinden, en gene der aardsoorten ondergaan deze vereniging. Dan — gy zult misschien willen, dat men uit de Heterogene delen, of zodanige stoffen, welke zich met ene, in den volstrektsten zin, droge aarde verbonden mogten hebben, ene lucht- of gassoort te voorschyn brenge; en als dan zal zich lucht ontwikkelen, zo spoedig bruinsteen, of andere metaalkalken, met aarde verbonden zyn, en dezelve aan ene grote hitte worden blootgesteld; doch de aarde doet dan niets ter zaak.

Uit de reeds vooraf ter nedergestelde eigenschap van alle konstluchten, om het water op te lossen, antwoord ik op uwe *zesde Vraag*, dat alle lucht, door gisting, opbruisching, of hoe ook gekregen, water opgelost houdt; maar hieruit volgt geensins, dat het vogt, het welk by de verbranding van *gaz oxygene*, en *hydrogene* ontstaat, alleen het voorheen opgeloste water is. Dan immers moest 'er ene vernietiging door de verbranding van deze luchten ontstaan, gelyk de Heren GOETTLING in *Jena*, en TROMMSDORFF in *Erfurt*, by het verbranden van *Phosphorus* in levenslucht, dezelve geheel geabsorbeerd gezien hebben: om dat het *oxygene*, voorheen door het Calorique in enen luchtformigen staat gebracht, zich met den *phosphorus* verenigde, en het *phospher-zuur* daarstelde. En hoe konde ook anders het verkregene vogt ene gelyke zwaarte met de verbrande luchten hebben, gelyk toch de uitkomst in duizendmalen herhaalde proeven geleerd heeft? Het door de verbrande luchten ontstaande water heeft dus wel degelyk van te voren een aanwezen gehad; niet als water, maar in zyne byzondere bestaandelen, en deze met de warmtestoffe verbonden, in enen luchtformigen staat. Is dan nu deze waterforming meerder vreemd dan die van DE LUC? Levert natuur en konst geen

(*) M. HUBE's theorie, in zyne *ausdunstung*, &c. pag. 96. cap. 17, is ten dezen opzichte niet te verwerpen.

geen duizenden herfcheppingen op, die niet minder wonderlyk zyn? „ Het zoude in de natuur toch iets aanmerkenswaardigs zyn, zegt gy, dat 'er ene lichamelyke, tastbare, enigzins famenpersbare vloeiftoffe zoude geboren worden uit iets, welk geen lichaam ware." Dit zoude voorzeker allerwonderlykst zyn! Maar wie heeft ooit het *gaz hydrogene* en *oxygene*, of deze grondftoffen alleen, voor een onlichamelyk wezen gehouden? Gene, voorzeker, der nieuwere Scheidkundigen. Het water ontftaat, volgens hen, uit iets, het welk voorheen reeds een wezen en een lichaam was.

„ Welk een verbazende voorraad van waterftof-gas en zuurftof-gas moest 'er, by den aanvang aller zaken, niet voorhanden zyn geweest, om die verbazende hoeveelheid waters voort te brengen!"

Men zoude hieruit haast befluiten, dat ge het gevoelen der aloude Wysgeren toegedaan waart, en de eeuwige aanwezenheid der Stoffe verdedigde! Waarom deze vraag hier meer, dan by alle andere voortgebrachte fchepfelen? Waarom te ftellen, dat het water, by de wording aller dingen, door de vooraf gefchapene *grondftoffen is* famengefteld? en niet terftond als water gefchapen?

Offchoon nu, *ten zevenden*, tegen de oplosfing van GIRTANNER veel mogt kunnen worden ingebracht, zo is echter een gelyk gewigt van water met de verbrande luchten, naar myne gedachten, al een zo tast- en zichtbaar bewys voor de famenftelling van het water, als 'er voor de verklaring van enig verfchynfel der natuur of konst gegeven kan worden (*).

Maar hoe kunt gy met mogelykheid begeren, dat uit een zelfde water, zonder bydoen van een andere ftoffe, de twee verfchillende luchten zullen worden daargefteld? Hoe kunnen twee, door verwandfchap verbondene, lichamen gefcheiden worden, dan door ene nadere verwandfchap van een dezer met een derde? Dit is voorwaar ene algemene wet, waarop de gehele fynthefis en analyfis der Scheidkunde zich grondvest! Alle lichamen zyn in hunne beftaandelen onzeker, zo uwe eisch gegrond is.

Daar men door nadere verwandfchap van de zuurftoffe met andere lichamen door konst het water ontbindt, zonder nog een lichaam te kennen, het welk zich, door na-

(*) F. A. C. GREN, *gr. d. Naturlehre*, f. 603, § 920.

nadere verwandschap, met het *Hydrogene* verenigt, zo schynt toch in de natuur by den groei der planten dit plaats te hebben; het *Hydrogene* verbindt zich met dezelve, en het *Oxygene*, ene nieuwe vereniging met de lucht- en warmtestoffe ingegaan hebbende, formt zuivere lucht; gelyk de proeven van INGENHOUZ, SENEBIER, PRIESTLEY, en honderd andere, overvloediglyk geleerd hebben. Leveren dan nu deze werkingen van natuur en konst gene bewyzen genoeg op voor de samenstelling en ontbinding van het water? Kan 'er iets meer op daadzaken, op ondervindingen, gegrond worden?

Ook hebben PAATS VAN TROOSTWYK en DEIMAN door Electrieke vonken het water tot de twee verschillende gassoorten geformd.

Gy stelt voor u vast, dat de hete stoom, by den doortocht door ene gloeiende yzeren buis, enige phlogistische deeltjes van het yzer tot zich neemt, en daar door als brandbare lucht verschynt; hoe Hypothetisch is dit! Van waar dan de meerdere zwaarte van het yzer (*)? Of kan een lichaam door vermindering van stoffe in zwaarte toenemen? of zyn deze phlogistische deeltjes géne bestaandelen van het yzer? zo vraag ik, op myne beurt, hoe kan iets, dat geen bestaandeel van enig lichaam is, of tot hetzelve chemisch of physisch behoort, een byzonder bestaan aan een ander wezen geven?

Het is waar, de zich als dan met het yzer verbindende zuurstof kan ook op zich zelven niet worden daargesteld; maar wordt niet de verkalking der metalen, de verbranding, de werking van de lucht op het bloed by de ademhaling, enz. duizendmalen meer bevredigend verklaard door ene verbinding van het *Oxygene* met deze onderscheidene lichamen, dan door het beroven aan deze van een phlogiston of phlogistische deeltjes? daar de toene-

(*) Over de negative zwaarte van het phlogiston, en de mogelykheid ener negative zware stoffe, zyn vele Verhandelingen; ook GREN verdedigde dezelve eerst, maar was naderhand, door de wederleggingen van MAYER en andere Geleerden, genoodzaakt, opentlyk zyn stelsel te herroepen, gelyk altoos by overtuiging den eerlyken waarheidzoeker past! Naderhand zyn 'er nog velen wederom te voorschyn getreden, die de mogelykheid der negative zwaarte bewezen hebben; wat is echter een stelsel, het welk om een *mogelyk wezen* draait, waarvan de hoofdeigenschap, de mogelykheid, betwist wordt!!

neming in zwaarte toch pleit voor vermeerdering, en niet voor vermindering, van ſtoffe of beſtaandelen!

De ſtelling, dat de luchtſoorten vóór de verbranding volkomen droog zyn geweest, is niet verbonden aan het nieuw leerſtelſel; integendeel, meest alle omhelzen de oploſsings-theorie, en beſchouwen alle gasſoorten als ware oplosmiddelen van het water (*).

Men zal u zeggen: „hoe uit twee drogen, (want niettegenſtaande deze luchtſoorten altoos met water bezwangerd zyn, zo ontſtaat toch by de verbranding het vogt ook uit twee drogen, d. i. ondruipbare zelfſtandigheden;) „hoe uit twee drogen één nat kan te voorſchyn komen." Daar men noch het *Oxygene*, noch het *Hydrogene* voor zich zelven kan daarſtellen, waarvoor het ook misſchien even min, als de warmteſtoffe, Electrieke- en magnetiſche ſtof, zal vatbaar zyn, zo kan derzelver wezentlyke natuur niet bepaald worden; maar voor twee droge ſtoffen gehouden, is het dan meer onmogelyk, dat deze, onderling op het nauwst verbonden, een vloeiſtoffe daarſtellen, dan dat het water — ja de meeste, of alle vloeiſtoffen, by ene genoegzame vermindering van warmteſtoffe, tot vaste droge lichamen overgaan; en zo omgekeerd, by vermeerdering van warmteſtoffe: of dat ſneeuw en zout, by ene koude van zelfs 17 R. graden, welke zy daarſtellen, nogthands vloeibaar worden? of dat het water in ene vaste gedaante in de zoutkristallen zich bevindt? Maar verder; Phosphorus, in levenslucht verbrand, maakt phospherzuur, zeer wel te verklaren naar de nieuwere Scheidkunde; maar waar blyft het water, het welk, naar uwe gedachte, ook hier moest ontſtaan? het zy gy DE LUC's Syſteem, of dat der Oploſsing, toegedaan zyt? DE LUC zegt in dezen (†): „het water is in de overgeblevene ſtof onder ene vaste gedaante;" en een weinig verder: „het water is, namelyk, gelyk elke vloeiſtof, uit delen van een vast lichaam ſaamgeſteld, die met ene zekere hoeveelheid van vuur verbonden zyn."

„Op

(*) M. LAVOISIER, *traité elementaire de Chymie*, Tome I, pag. 50. M. DE FOURCROY, *Elemens d'Hiſtoire Naturelle & de Chymie*, Tome I, pag. 215. JACQUIN, *Elementa Chemiæ*, pag. 64, § 109. En vele andere meer. Gelyk ook G. RTANNER, *anfangsgrunde d. Antiph. Chymie*, ſ. 238, cap. 39.

(†) In enen Brief aan DE LA METHERIE, in GREN's *J. d. Ph.* 2 b. ſ. 260.

„ Op deze wyze vindt men het water in alle drie ryken der natuur, en in 't byzonder in de metaalkalken."

Ja — GREN zegt, (het *Stahliaansch* Leerſtelſel nog toegedaan zynde.) dat het voorzeker door niemand voor onmogelyk gehouden zal worden, „ daſſ ſich waſſerdurst in der glühehitze figire, und zum fester ſtoff werde (*)." Hartshoorn, 40 jaren bewaard, en aan metaal in hardigheid en droogte gelyk, gaf by ene deſtillatie ⅓ gedeelte water (†).

Vaste lichamen zyn zeker droog, (gelyk 'er hier van geſproken wordt:) hoe kan het u dan zo onbegrypelyk voorkomen, dat uit twee drogen één nat ontſtaat? gelyk gy uit het bygebrachte zien kunt, dat men, volgens het *Stahliaansch Leerſtelſel*, dikwerf tot zulke metamorphozen beſluiten moest. De verandering, op eenigerlei wyze, van water in lucht, en van lucht in water, volgens DE LUC, zal toch zeker niet minder vreemd zyn! Dat de beide luchten juist zo veel zwaarte gehad hebben, als het verkregene vogt, is, dunkt u, een duidelyk bewys, dat die luchten zo veel waters in zich ontbonden hebben gehad. Het ſchynt my in dezen, dat gy het Stelſel van den beroemden DE LUC toegedaan zyt; het water voor het ponderabele van alle luchtſoorten houdende, gelyk het vuur (liever warmteſtoffe) het niet ponderabele derzelven is. Ter wederlegging van dit gevoelen ſtrekken de op bladzyde 476 voorgeſtelde Verhandelingen; houdt gy echter het water in deze luchten opgelost, of ſlechts phyſisch verbonden, waar blyven dan deze luchtſoorten na de verbranding? voor vernietiging zyn ze toch niet vatbaar; en hebben zy dan zelve gene zwaarte gehad? Zo ja —— hoe kan dan de zwaarte van het verkregene water met die der verbrande luchten volmaaktelyk overeenſtemmen?

Gy toont van het nieuw Scheidkundig Leerſtelſel volſtrekt mathematiſche zekerheid te begeren, indien gy het zult kunnen omhelzen; gy wilt zeker, dat men het *Oxygene* tone, dat zich by de metalen in de verkalking, by het arterioſe bloed door de ademhaling, by de

(*) *J. d. Ph.* 4 b. 1791, ſ. 376.
(†) G. ADAMS, *Vorl. ueber die Exp. phyſik*, 2 th. ſ. 16.

de koolstoffe in de verbranding voegt; met één woord, dat alle grondstoffen, die men in dit Leerstelsel aanneemt, voortgebracht worden, zonder hereniging met andere lichamen; maar hoe dan in de Leer der Electriciteit, der Zeilsteen, van het Licht? Moeten wy niet, gelyk CICERO reeds sprak, het waarschynlykste aannemen? En zoudt ge dan, by een volkomen overwigt, niet moeten toestemmen, dat, 'er oneindig minder bogten en sprongen, ter verklaring van vele verschynselen der natuur en konst, in het nieuwere Leerstelsel gevonden worden, dan in het oudere? „ In LA„ VOISIER's theorie wordt niets veronderstellends aange„ nomen; maar alles wordt, met de schaal en de maat „ in de hand, bewezen. Waarom zullen wy dan tot „ een veronderstellend beginsel onze toevlucht nemen, „ wiens aanwezen nooit kan bewezen worden; dat men „ nu als zwaar, dan als ligt en niet zwaar, dan als „ negatif zwaar voorstelt; dat nu eens door de vaten „ heendringt, dan wederom 'er niet doorgaat: met één „ woord, waarvan men alles maakt, wat men wil?"

„ En welke tegenstrydigheden in de leer van het phlo„ giston! De metaalkalken hebben het phlogiston verlo„ ren, en zyn zwaarer geworden; yzer heeft minder phlo„ giston dan staal, en is nogthands ligter. Hoe laat zich „ dit verenigen (*)?"

Is ook niet de byval van zo vele beroemde Scheidkundigen, die in het eerst met hand en tand tegen dit Systeem geworsteld hebben, een sprekend bewys voor deszelfs echtheid?

Ik ben ver, —— oneindig ver, om myn geloof aan enig menschlyk gezag, hoe uitstekende hunne kennis ook mogt wezen, blindelings, zonder zelfs-onderzoek en eigen overtuiging, te verbinden; maar zo nogthands gezag van anderen ergens geldt, het is dan voorzeker in dat geen, waar tegen men in 't eerst ten sterksten worstelde, en het welk men nogthands naderhand, by ryper overleg, nader onderzoek, en volkomener overweging, omhelsde. Of is het zoggen van SPINOZA, in dezen, gene, door de ondervinding van alle eeuwen, bevestigde waarheid, dat, zo wel in het natuurkundige als godsdienstige, eens aangenomene en lang gekoesterde denkbeelden niet anders dan

(*) GIRTANNER, *anf. g. d. Antiph. Chymie*, f. 464.

dan met de grootste moeite verlaten worden? Ik hoop even min, door jeugdige loszinnigheid, het heerschende zwak dezer eeuw, al het geen nieuw is, aan te nemen, als, met een stug vooroordeel, al het geen nieuw is, te verketteren. (Want die aan het oude verbonden blyft, heeft voor gene verkettering, gelyk gy vreest, te duchten!)

Het ter nedergestelde strekke ter beantwoording van uwe Vragen; terwyl ik u verzoek te gelooven, dat myne zucht zich even zeer tot waarheid uitstrekt, als het u, onbekende Vriend! daarom te doen kan zyn.

Eenrum, den 25 Aug. 1799.

ANECDOTE UIT HET DIERENRYK.

Aan de Uitgeevers der Vaderlandsche Letteroefeningen.

Medeburgers!

In den *Esprit des Journaux* voor de maand *Thermidor*, *An 7*. p. 203 env. leest men een artikel, hetgeen tot opschrift heeft: *Nieuwe Gebeurtenissen, waargenomen in het Nationaale Musæum van Natuurlyke Historie*, en onder deeze de volgende gevallen, welke misschien wel verdienen geplaatst te worden by de voorbeelden, welke men heeft van de schranderheid van sommige Dieren, en van de sterke genegenheid, welke de verschrikkelykste onder hun somtyds opvatten voor byzondere menschen. Indien Gy 'er ook zo over oordeelt, zyn zy tot uwen dienst. Ik ben

Uw bestendige Leezer,

Q. N.

De Leeuw, die, voor twee jaaren, met zyn wyfjen, door den Burger FELIX, van *Constantine* gebragt werd, heeft onlangs aan zynen Bewaarder, of liever aan zynen Vriend, blyken van genegenheid en van erkentenis gegeven, die verdienen verhaald te worden. FELIX was, geduurende eenige dagen, ziek, en kwam niet te voorschyn: een ander had zyne plaats ingenomen, en nam

zynen post by de Dieren waar. Geen een derzelven scheen deeze verandering op te merken, dan alleen de Leeuw, die, treurig, eenzaam, by aanhouding achter in zyn hok bleef liggen, en de bezorging des vreemdelings niet wilde ontvangen. Deszelfs tegenwoordigheid was hem haatelyk, en uit het diepste van zyn hok deed hy een dreigend en dof gebrul hooren. Zelfs het gezelschap van zyn wyfjen mishaagde hem, of ten minsten sloeg hy 'er geen acht op. De ongerustheid en het inwendige lyden van dit Dier deeden gelooven, dat hy waarlyk door ziekte was aangetast; maar niemand dorst hem naderen. Eindelyk verscheen de dag, waarin FELIX, hersteld zynde, uitging om hem te bezoeken. Hy wilde zich vermaaken met den Leeuw te verrassen, en zachtjens langs de zyde van het hok gaande, bragt hy alleen het hoofd tegen de tralien. Hem te zien en eenen sprong tot aan hem te doen, was slechts eene en dezelfde beweeging voor den Leeuw; hy sprong by FELIX op, drukte hem met zyne pooten, likte hem de handen, het aangezicht, en brulde van vreugde. Het wyfjen kwam ook vrolyk aanloopen; maar de Leeuw stiet haar weg, werd gemelyk, en vreesde, dat zy hem de liefkoozingen zou onttrekken, waarover hy jaloers was. Zy waren op het punt van in twist te geraaken; maar FELIX trad in het hok om beiden genoegen te geeven. Hy streelde hen beurt om beurt, en ontving beurtelings hunne liefkoozingen.

Dikwyls ziet men den Burger FELIX tusschen dit verschrikkelyke paar, welks macht hy heeft geweten te beteugelen; hy verkeert dan eens met het mannetjen, dan weder met het wyfjen, streeltze en kustze op den *muil*. Wil hy dat zy van elkander scheiden, en elk in zyn hok ga? hy heeft slechts een woord te spreeken. Begeert hy dat zy achterover gaan liggen, om aan de omstanders hunne met vreeslyke klaauwen gewapende pooten te toonen, en hunne met dreigende tanden bezette muilen? op het minste teken werpen zy zich op den rug, reiken inschikkelyk hunne pooten toe, den eenen na den anderen, openen den bek, en verkrygen tot belooning de gunst van hem de hand te likken.

Deeze beide machtige Dieren, vyf en een half jaaren oud, zyn van ééne moeder, te gelyk geboren, en hebben altoos te zamen geleefd. De hokken, waarin zy hier zyn opgesloten, hebben onderling gemeenschap.

Zy zien elkander den geheelen nacht en een' gedeelte van den dag. Dikwyls zoeken zy elkander aan met minnedrift, en verscheide maalen heeft men ze verrast by de daad der paaring.

Een schildwacht van de Diergaarde, naauwkeurig in het volvoeren van zynen last, miste niet, zo dikwyls hy de wacht by de Oliphanten had, het gemeen te waarschouwen, dat men hun niets mogt te eeten geeven; zelden was zyne waakzaamheid op dit punt gebrekkig. Zulk een gedrag was niet zeer geschikt om hem de gunst der Oliphanten te verwerven: het wyfjen vooral beschouwde hem met een zeer kwaad oog, en had reeds gepoogd hem zyne kwaade gewoonte af te leeren, door uit haare tromp zyn hoofd met water te bespuiten. Onlangs was 'er veel volks om hen in hun perk te bezoeken; de gelegenheid was schoon om ter sluik veele stukken brood te krygen: maar ongelukkiglyk was de ongemaklyke schildwacht op den post. Het wyfjen plaatste zich voor hem, bespiedde zyne gebaaren en woorden, en de eerste maal, dat hy onderstond de gewoone waarschouwing te doen, spuitte zy hem eene golf waters in het aangezicht. Men lachte 'er om. De schildwacht droogde zich bedaardlyk af, ging een weinig meer ter zyde, maar bleef niet minder stipt by zynen last. Welhaast vond hy zich verplicht, aan de aanschouwers de waarschouwing te herhaalen van niets te geeven, en, gevolgelyk, aan de Oliphanten die van niets te ontvangen. Hierop greep het wyfjen het geweer van den schildwacht, draaide het om met haare tromp, trad het onder haare pooten, en gaf het niet weder voor dat zy het gewrongen had als een' kurketrekker.

HET ALGEMEEN CHARACTER EN DE ZEDEN DER INWOONDEREN VAN NOORD-WALES, HEDEN TEN DAGE, VERGELEEKEN MET DAT DER OUDE BEWOONDEREN.

(Ontleend uit *A Walk through Wales in Aug.* 1797. *By the Rev.* RICHARD WARNER *of Bath.*)

Wy hebben eindelyk *Noord-Wales* verlaaten; een Land, 't welk ons de hoogste voldoening geschonken heeft. Deeze voldoening, egter, ontstaat even zeer uit ze-

zedelyke opmerkingen; als uit de natuurlyke voorwerpen; even zeer uit de beſchouwing van de Zeden en Deugden des Volks, als uit de veelzins grootſche tooneelen, welke het land, door hun bewoond, oplevert. Ik zal myne poogingen inſpannen om u het algemeen Character en de Zeden der Inwoonderen te leeren kennen, en die vergelyken met de ſpooren, welke wy wegens de Oude Bewoonderen, in Schryvers van vroegere Eeuwen, aantreffen.

Wanneer wy het Character gadeſlaan der Inwoonderen van *Noord-Wales*, bevinden wy, dat 'er weinig verandering in heeft plaats gegreepen, geduurende het verloop van *Achttien Eeuwen*; en, indien wy eenigzins rekening maaken, gelyk zulks geheel billyk is, op de Beſchaafdheid, welke de voortgang des Gezelligen Leevens natuurlyk op byzondere Perſoonen te wege brengt, zullen wy zien, dat de tegenwoordige Bewooner van *Merioneth*, en *Caernavonshire*, zo wél getroffen is door het penſeel van DIODORUS, CÆSAR, STRABO en LIVIUS, als of zy het heden ten dage gemaald hadden.

De hedendaagſche, gelyk de oude *Celt*, is lang en ſterk van perſoon (*); zyne houding is opregt en open; zyn vel en kleur ſchoon en bloozend (†); hy heeft blaauwe oogen (‡), en zyn hair is geelkleurig (§). —— Gelykt hy dus in *perſoon* en geſtalte na den ouden *Celt*, hy wykt, wat de zielsgeſteltenisſe betreft, even min van hem af. Openhartigheid en Opregtheid maaken uitſteekende hoedanigheden uit in het Character der tegenwoordige Bewoonderen van *Wales*; deeze werden ook ten toone geſpreid door de oude *Celtiſche* Volken (**). —— Hunne Gastvryheid is my, in veelvuldige gevallen, *by het doorreizen* gebleeken aan hun gul onthaal; onder de Ouden ſton-

(*) *Οι δε ανδρες ευμηκεστεροι των Κελτων εισι* —— STRABO Lib. IV. „ De Mannen (*Britten*) zyn de kloekſten van de *Celten*."

(†) *Fuſa & candida corpora*. TIT. LIV. Lib. XXXVIII.

(‡) *Germani truces & cærulei oculi*. TACIT. de Morib. Germ. Sect. 4.

(§) *Ταις δε κομαις ευφυεσιν ξανθοι*. DIOD. SICUL. Lib. V. „ Ryklyk gedekt met geel hair."

(**) *Τοις δε ηθεσιν απλους ειναι, και πολυ κεχωρισμενους της των ανθρωπων αγχινοιας και πονηριας*. DIOD. SIC. Lib V. „ Zy zyn eenvoudig in hunne Zeden, en zeer verre verwyderd van de listigheid en ſnoodheid der tegenwoordige dagen."

ſtonden zy met roem bekend van wegen die beminnenswaardige hoedanigheid (*). —— Die ligtgeraaktheid, zo zigtbaar by de hedendaagſche Bewoonderen deezes oords, welke zich vertoont in hevige, doch ſchielyk voorbygaande, vlaagen van driftvervoering, en zo menigmaal geſchillen, niet zelden bloedig geëindigd, baart, deedt de *Celten* aanhoudend in kryg en doodſlag leeven (†). —— Volkshoogmoed is een welverſchoonbaar gebrek deezes Volks; naardemaal 't zelve alleen ontſtaat uit eene overmaate van loflyke aandoeningen, en zy ſchynen dezelve by erfenisſe te hebben van hunne *Celtiſche* Voorvaderen, die hooger van zichzelven gevoelden, dan de beſchaafde Volken, rondsom hun, wilden toeſtaan dat zy met regt mogten doen (‡).

Ik heb gelegenheid gehad om aan te merken, dat een Geest van Godsdienſtigheid onder de Bewooners van den geringſten ſtand in *Wales* heerscht (§), welke een character-tekenende voegelykheid van Zeden onder dat Volk te wege brengt. Deeze Godsdienſtigheid is nogthans zeer beſmet met Bygeloof; de waan van Geesten en Geestverſchyningen heerscht 'er zeer algemeen. De naamen, aan veele Bergen en Rotzen gegeeven, wyzen uit, dat dezelve aangemerkt worden als de verblyfplaatzen van ondergeſchikte verſtandlyke Weezens (**). Hier van is reden te geeven, misſchien niet zo zeer uit hoofde van de ligtgeloovigheid, natuurlyk eigen aan een onkundig Volk, als wel uit de omſtandigheden van het tooneel, waarop zy zich geplaatst vinden; de naargeestigheid en woestheid van 't welke, gevoegd by de zonderlinge en treffende veranderingen in het voorkomen, waar aan zy onderhevig zyn, eene kragtdaadige ſtrekking hebben om 's menſchen hart (natuurlyk vreesagtig) met bygeloovige vrees en grillige denkbeelden te vervullen.

(*) *Mortalium omnium erga hospites humanisſimi.* Procop.

(†) Εισι δε μαχιμωτατοι —— Herodian. L. III. „ Zy zyn zeer vaardig ten ſtryde."

(‡) *Celtæ magna de ſeipſis ſentiunt.*

(§) Wy hebben dit ſtaal in ons *Mengelwerk*, hier boven, bl. 405, opgegeeven. Vert.

(**) Dergelyke bygeloovigheden trof men aan by de oude *Celten*. *Complures genios colunt. Aereos, terreſtres, & alia minora dæmonia, quæ in aquis fontium & fluminum verſari dicuntur.* Procop. de Goth. L. II.

len. Gelykſoortige omſtandigheden veroorzaaken gelykvormigheid van Zeden. Van hier is het, dat hunne Broeders, de *Schotſche Hooglanders*, ten deezen opzigte, dezelfde gevoelens met de Inwoonderen van *Wales* omhelzen. De Schimmen der Afgeſtorvenen, de Geesten van het Gebergte, van de Rotzen, en de Winden, maaken een groot gedeelte uit in de Poëzy van het Noorden. Eenige der treffendſte plaatzen van OSSIAN hebben den oorſprong in deeze Volksvooroordeelen.

De Vrouwen in *Wales* hebben heden ten dage nog behouden die ſchoonheid van gelaat, welke de Schryvers der Oudheid tot lof van haare *Celtiſche* Moederen deedt ſpreeken (*). Zy zyn middelmaatig van grootte en welgemaakt, juist gevormd naar den ſmaak van ANACREON (†). Haare oogen zyn zwart en helder ſchitterende; haar vel is blank, haare tanden zyn wit. Schoon 'er eene voegelyke maate van evenredigheid in de geſtalte plaats hebbe, zyn zy in 't oog loopend kloeker dan de Vrouwen in het *Zuiden van Engeland*, en hebben een goed erfdeel van die ſterkte, welke DIODORUS als iets onderſcheidends in de *Celtiſche* Vrouwen opgeeft (‡).

De Kleeding der Vrouwen in *Wales* is overal volmaakt dezelfde, en beſtaat uit een rok van flanel, hier te lande gemaakt, blaauw of geſtreept; een jak met wyde mouwen van dezelfde ſtoffe, doch meestentyds van eene donkere kleur; een breede halsdoek, die over nek en ſchouderen komt; een nette muts, en een beverhoed. By regenagtig en koud weder ſlaan zy een langen blaauwen mantel om, die tot beneden de knieën hangt. Uitgenomen by feestlyke gelegenheden, gaan zy zonder ſchoenen of kousſen. —— Der Mannen Kleeding beſtaat uit een rok, kamiſool en broek van inlandsch flanel; de broek is gaapend open aan de knieën, en de kousſen (want de Mannen draagen ze doorgaans) zyn onder de knieën vastgemaakt met roode banden.

Bei-

(*) Γυναικας εχουσιν ευειδεις —— DIOD. SIC. L. V. „ Zy hebben ſchoone Vrouwen."

(†) Δονιζων
Παρα σοις, Διονυσε, σηκοις,
Μετα κουρης βαθυκολπου,
—— χο, εν τῃ ΩΔ. δ.

(‡) DIOD. *ut ſupr.*

Beide Mannen en Vrouwen zyn leevendig van aart, vrolyk, en ſchrander; by hun beſpeurt men niets van dat neerſlagtige en kwynende, 't welk zich by het arbeidend gedeelte des Volks in *Engeland* zo zigtbaar opdoet. Hunne behoeften zyn weinig, en dus gereed voldaan. Een weinig melk, welke hun eigen Berg-geit hun verſchaft, of die zy van hunnen hupſen Buurman krygen, een meelkoek en een weinig aardappels, verſchaffen hun den maaltyd, welken zy verlangen, en die hun voldoet. —— Onbedorven door den ommegang met de beſchaafde Wereld, blyven zy denken en handelen volgens de voorſchriften der Natuure. Bepaald tot hunne eigene Gebergten, zyn zy geen getuigen van tooneelen, waar ryklykheid en verkwisting heerscht: zy gevoelen geen nydige aandoeningen, ontſtaande uit de vergelyking tusſchen hunne ſchraale omſtandigheden en den overvloed van anderen. Zy zien rondsom zich, en beſpeuren niets dan noeste werkzaamheid, en armoede die geen klagten uitſtort.

In deezen anders zo vergeeten hoek der wereld bezogten wy, in 't voorbygaan, de eenvoudige, fraaije en ſchilderagtige woonplaats van Mevrouw ELEANOR BUTLER en Miſſ PONSONBY, die, toen haare ſchoonheid met den volſten luister der Jeugd praalde, moeds genoeg bezaten, om de met bloemen beſtrooide, maar helaas! zo gevaarlyke paden van hedendaagsch heerſchende losbandigheid te verlaaten, om deugdzaam, onſchuldig en gerust te leeven in de ſchaduw van *Llangolle Valei*.

AANMERKINGEN, WEGENS DE GEVAAREN VAN DE SCYLLA EN CHARYBDIS.

(Ontleend uit Abbé SPALLANZANI's *Voyages*.)

Allerwegen is bekend, en van oudsher ten ſpreekwoord geworden, het gevaar der twee Klippen *Scylla* en *Charybdis*, dat men, *deeze vermydende, op de andere verviel en ſchipbreuk leedt*; om aan te duiden, dat men, het eene gevaar willende ontgaan, in het andere nederſtortte. Wegens het gevaar van dien overtocht, in ouden tyde zo zeer geducht, heeft men, in laatere dagen,

 ver-

verfcheidenlyk gefprooken. De Heer MEERMAN, in die ftreeken reizende, befchryft die Klippen, en het gevaar van dezelve voorby te zeilen, in deezer voege. — „ De „ *Charybdis* is nog thans een tamelyk uitgeftrekte cirkel „ van baaren, die zich hooger dan de overige verheffen; „ in zyn geheel niet ongelyk aan ziedend water, en op „ zommige plekken nog als een kolk ronddraaijende. „ Men houdt haar, intusfchen, over 't algemeen, niet „ meer voor gevaarlyk: en dan flechts, als een hevige „ *Siroc-wind* blaast, oefent zy nog wel eens haar voorig „ geweld. —— De *Scylla*, die men altyd met deeze „ kolk in éénen adem heeft leeren noemen, is een veel „ Noordlyker gelegen Rots op de kust van *Calabrien*." Deeze Reiziger ontmoette 'er geen leed. Hy vermeldt: „ Eerst naa de fchuddingen van de *Charybdis*, fpanden „ onze Schippers de zeilen: en een gunftige wind bracht „ ons in eene uure tyds te *Reggio* binnen (*)." Belangryk vonden wy, en waardig onzen Leezeren mede te deelen, wat de Abbé SPALLANZANI ten deezen opzigte waargenomen en gefchreeven heeft.

Wegens het gevaar der twee Klippen *Scylla* en *Charybdis* deed ik eenige nafpeuringen by de Schippers te *Messina*; en by welke Onderwyzers kon ik my beter vervoegen, om opheldering te bekomen van iets, 't welk elk als een Spreekwoord in den mond heeft? Zy betuigden dat dit ongeluk van Schipbreuk niet altoos de Scheepvaarders bejegende, doch hen dikwyls overkwam, indien zy ter voorkominge geene behoorlyke voorzorgen gebruikten. Indien een Schip, dus luidde hun onderrigt, de draaijingen van de *Charybdis* ontkomen was, en door een fterken Zuidenwind, de Straat door, na den Noordlyken ingang gevoerd werd, gefchiedde alles zonder eenig ongemak; maar ontmoette het een bykans daar tegenovergeftelden wind, dan ftrekte het ten fpeelbal van beide deeze winden, en kon noch voorwaards noch agterwaards gaan; het dreef in een middelkoers, en moest op de *Scylla* vervallen, indien bekwaame Zeelieden dit onheil niet voorkwamen. Zy voegden 'er nevens, dat, in de daar waaijende winden,

dik-

(*) *Eenige Berigten omtrent de Pruisfifche, Oostenrykfche en Siciliaanfche Monarchyen*, IV D. bl. 278.

dikwyls een Landwind plaats heeft, die uit een engte van *Calabrien* komt, en de kragt, waar mede het Schip na de Rots gedreeven wordt, vermeerdert.

Myne aanmerkingen over *Scylla* en *Charybdis* op het papier brengende, raadpleegde ik de meeste Oude Schryvers, die over dit onderwerp de pen voerden. Ik ontdekte, dat zy meest allen deeze gevaarlyke plaatzen voor de Scheepvaard met de naarste en schriklykste trekken beschryven, en die verbeelden als het tooneel, waar op steeds stormen woeden, en Schepen ten gronde gaan. — Deeze verschriklykheden en verwoestingen zyn egter wel verre van heden ten dage veelvuldig voor te vallen: thans gebeurt het zeldzaam, dat eenige Schepen, in dit Kanaal, vergaan; 't zy om dat de Schippers de kundigheden bezitten om voorzorge ter behoudenisse te draagen, 't zy dat ze die beter dan voorheen aanwenden.

Waar uit ontstaat dit groot verschil tusschen vroegere dagen en den tegenwoordigen tyd? Kunnen wy veronderstellen dat *Scylla* en *Charybdis* van aart veranderd en minder gevaarlyk geworden zyn? Ten aanziene van de eerstgemelde hebben wy gezien, dat die veronderstelling, door het daadlyk bestaan der zaake, wederspronken wordt. *Scylla* is nog gebleeven, gelyk dezelve was ten dage van HOMERUS; en wat de laatstgenoemde betreft, moet de *Charybdis*, de Straat van *Messina* naauwer geworden zynde, tegenwoordig meer te vreezen zyn dan in ouden tyde: naardemaal het eene welbekende waarheid is, dat een Kanaal of Straat, naar gelange van de naauwheid, ook in gevaarlykheid toeneemt.

Ik ben veeleer van begrip, dat dit onderscheid gebooren wordt uit de verbetering van de Kunst der Zeevaard, die voorheen, in haare kindschheid, de open zee schuwde, en langs het strand kroop: om zo te spreeken, de gevaaren van den Oceaan dermaate schuwende, dat zy met de eene riem het water kliefden, en met de andere op 't strand stootten. — Maar tyd, oefening en ondervinding hebben de Zeevaard lessen gegeeven, en teffens stouter gemaakt: zo dat dezelve thans de wydste Zeeën oversteekt, de geweldigste stormwinden tart, en lacht over de beschroomd- en angstvalligheid van vroegere jaaren.

Om de waarschynlykheid van dit begrip aan den dag te leggen, zal het niet noodig weezen, te rug te loopen tot zeer vroege en ruwe eeuwen; veel laater tyden zullen ons genoegzaame bewyzen opleveren. — Dat gedeelte van

de

de *Adriatische Zee*, 't welk *Venetie* van *Rovigno* in *Istria* scheidt, is zeker de gunstigste Zee niet voor de Scheepvaarders. Het gevaar van, in zes uuren tyds, van den eenen tot den anderen oever gevoerd te worden, en daar te stranden; de veelvuldigheid van hevige stormwinden, daar woedende; de droogten en zandbanken, die de golven breeken, dezelve wild en ongestuimig maaken: mogen zeker ernstige gedagten doen gebooren worden by de zodanigen, die zich tot deezen overtocht aan boord begeeven. Zo laat, als in de jongst verstreeken Eeuwe, waren de Schipbreuken, in deeze Zee, zo veelvuldig, en boezemden den bewoonderen van *Rovigno* zulk een schroom in, dat, wanneer iemand, door dringende bezigheden, of om eenige andere oorzaak, na *Venetie* moest, hy deezen tocht beschouwde als van dien aart, dat hy veel waarschynlyker het leeven daar by zou inschieten, dan 'er leevende afkomen: was hy Vader eens Huisgezins, hy maakte zyn Uitersten wil, eer hy zich scheep begaf. De Regtsgeleerde CONSTANTINI, een Inbooreling deezes lands, een geleerd en braaf Man, verhaalde my, dat hy meer dan één dusdanige Uiterste willen in de Stadspapieren gevonden en geleezen hadt.

Maar tegenwoordig, ik zal niet zeggen, dat het een speelreisje is die overvaart te doen; naardemaal de stormwinden 'er niet zeldzaam zyn, en het noodig blyft alle behoedzaamheid in 't werk te stellen, —— tegenwoordig hoort men zeldzaam van eenig weezenlyk ongeluk. Drie keeren ben ik zelve hier overgevaaren, zonder iets verontrustends te ontmoeten. Waar aan kan dit onderscheid worden toegeschreeven, dan aan de gemaakte vorderingen in de Zeevaardkunde? Behalven dat de Zeelieden van *Rovigno* toen zo bedreeven niet waren in het scheepsbestuur als tegenwoordig, maakten zy voortyds gebruik van Barken van een zo ongeschikt maakzel, gelyk my de bovengemelde CONSTANTINI verzekerde, dat zy onmogelyk langen tyd het geweld der zee tegenstand konden bieden. De Vaartuigen, zints dien tyd gebouwd, breed, vlak, en van een zeer sterke bouwaadje zynde, kunnen de geweldigste stormen uitharden. Deeze Vaartuigen worden *Baceres* geheeten, en zyn in die streeken als zeer veilige Schepen beroemd. Zo vinden wy hier een gedeelte van de Zee, waar in de Schepen voorheen veelmaalen schipbreuk leeden, en die niet dan met leevensgevaar kon bevaaren worden, thans van alle die *schriklyk*-
he-

heden ontheeven, en gemaklyk te bevaaren, enkel door meerdere Zeevaardkunde en de verbetering der Vaartuigen.

Als eene verdere, en nog meer bewyzende, proeve, dat de gevaaren van de *Charybdis* en *Scylla*, schoon in zichzelve even groot als oudtyds, verminderd zyn, en de vrees, welke zy inboezemden, weggeweerd is, door de schielyke voortgangen en vorderingen, welke men in de Zeevaardkunde gemaakt heeft, zal ik een voorbeeld bybrengen in eene andere Zee, niet minder oudtyds een voorwerp van schrik, uit hoofde van de geweldige Stormwinden, en daar door veroorzaakte Schipbreuken. Ik bedoel de *Kaap de Goede Hoop*, door den eersten Ontdekker de *Storm-Kaap* geheeten, en door de Zeevaarenden met den naam van den *Woedenden Leeuw* bestempeld. Hoe schrikbaarende waren de gevaaren aan dien Uithoek, waar de twee Oceaanen, te wederzyden van *Africa* afkomende, elkander ontmoeten en tegenworstelen; waar strydige Winden, waar hemelhooge Golven, Rotzen en Draaikolken, een onvermydelyken ondergang dreigden! Welke voorzorgen, welke omzigtigheden keurde men niet noodig voor een Schip, 't welk deezen hoogst gevaarlyken omvaard zou doen! Men vorderde bekwaame Stuurlieden, die meermaalen deeze reis gedaan hadden; masten en raas werden met meer touwwerks voorzien; zeilen tot waarborgen, kabeltouwen dikker en sterker dan de gewoone; een dubbel roer, op dat men, by het afslingeren of breeken van het eene, een ander by de hand mogt hebben. De Scheepslieden werden met sterke touwen elk op zyn post vastgebonden; men floot de Medeovervaarenden beneden in 't Schip, om het dek ruim te houden; een aantal der Scheeplingen stond met bylen in de hand gereed, om des noods de masten te kappen; de stukken geschut werden binnengehaald, en de geschutpoorten, gelyk ook alle andere openingen, wel bezorgd.

Zodanig waren de voorzorgen, in de laatstverloopene Eeuwe genomen, by het omzeilen van de *Kaap de Goede Hoop*. Maar hoe weinige van deeze zyn 'er thans noodig, om deeze reis, in volkomene veiligheid, af te leggen! Hier van verzekerde my de *Engelsche* Heer MACPERSON, met wien ik het genoegen had in *Pavia* te verkeeren, in den Zomer des Jaars 1790; twee maalen hadt hy de *Kaap de Goede Hoop* omgezeild, op zyne Reis na

In-

Indie. — Het gemak, waar mede dit omzeilen thans geschiedt, is een gevolg van de volmaaking der Zeevaardkunde. Desgelyks mogen wy dit toepassen op de *Charybdis* en *Scylla*, die thans niets verschriklyks hebben dan den blooten naam, indien men, daaromstreeks vaarende, de vereischte voorzorgen neeme.

De Heer MEERMAN, met wiens aanmerking, over het in deeze Afdeeling behandeld onderwerp, wy aanvingen, tekent eene byzonderheid op, dienende ter staavinge van SPALLANZANI's denkbeeld, als hy schryft: „ Het is nog „ niet zoo lang geleden, dat de Gemeenschap tusschen „ de Koningryken van *Napels* en *Sicilien*, hoe na zy „ ook aan elkander grenzen, hoe zeer zy ook door den„ zelfden Monarch bestuurd worden, zoo goed als geene „ was. Een *Napolitaan*, dien zyne landgoederen, zyne „ aanverwanten, zyne betrekkingen, na dat Eiland rie„ pen, een *Siciliaan*, die zyn Vorst om een gunst te „ smeeken hadt, nam een afscheid van de zynen als of „ hem de gevaarlykste en verste reize op handen stondt; „ indien hy al niet te vooren biechtte en communiceer„ de." Hoe zeer de vaart daar verbeterd is, toont die Reiziger. Door een welingerichte overvaart, was, gelyk een *Napolitaan* zich uitdrukte, „ *Sicilien* honderd „ uuren nader by *Napels* gebragt (*)."

(*) MEERMAN, als boven, bl. 1 en 2.

HERDENKING AAN DEN ZESDEN VAN WYNMAAND DEEZES JAARS 1799. DOOR EEN HAARLEMSCH BURGER.

Een Fragment.

—— *Cogor meminisse dolorem Temporis illius.*

OVIDIUS.

Aan de Schryvers der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

Medeburgers!

„Tot myn eigen aandenken van eenen den Vaderlande zo
„ zeer gedenkwaardigen Dag, als immer de Gebeurtenis-
„ sen, op Vaderlandschen grond voorgevallen, opleverden,
„ ontwierp ik de hier in geslootene *Herdenking*. Hoe eenvou-
„ dig en onopgesmukt ook, —— trouwens zo is altoos de taal
„ der waarheid, de taal die het hart spreekt, — dagt ik, dat
„ dezelve, voor een aantal myner Landgenooten en van uwe
„ Leezers, die van ernst niet afkeerig zyn, en smaak in iets
„ edelers vinden, dan in zwellende woordenpraal, niet geheel
„ onwelkom zou weezen, en dus eene voeglyke plaats beslaan
„ in uw *Mengelwerk*; schoon 't zelve, en te regt, meer aan
„ andere Onderwerpen, dan die tot den Lande, en 's Lands
„ gebeurtenissen, betrekking hebben, doorgaans is toegewyd.
„ In de verwagting van dit Stukje spoedig geplaatst te zien,
„ onderschryf ik my

Uw Begunstiger

****

—— De Rustdag breekt aan. By myne ontwaaking is het denkbeeld van het Vaderland, waar mede myn Vaderlandlievende geest insluimerde, en 't geen zich in verwarde Droomen voor 't zelve vertegenwoordigde, het eerste, 't geen zich daar aan opdoet. —— De gesprekken, den voorgaanden avond gevoerd, over de groote waarschynlykheid, dat de thans scheemerende dageraad de voorbode van den Dag eens mogelyk beslissenden Veldslags zou weezen, maaken dit denkbeeld het heerschende; en doet hetzelve, met vermeesterend geweld, alle andere als verdwynen. Myne bepeinzingen blyven onveranderd daar aan gehegt.

Zal ik, (was myne overlegging,) t'huis zittende, aanhoudend voort-

voortpeinzen op een onderwerp, wel hoogst belangryk, maar omgeeven met duisterheden, en steeds gepaard met de onzekerheid van den Krygskans in een Gevegt, waar van misschien het lot myns Vaderlands afhangt? —— Zal ik my begeeven in de woelingen der Stad, zints weinige dagen zo zeer verdubbeld, door het te rug trekken onzer Legermagt, en als in een Wapenplaats herschaapen? —— Zal ik ooggetuigen weezen van den herwaards gebragten Krygsvoorraad, die een mogelyk verder wyken der onzen spelt, en de woeligste tooneelen oplevert, nooit voorheen door my aanschouwd? —— Zal ik my vervoegen na een of meer dier plaatzen, in welke de Nieuwsgierigheid zamenschoolt, en op tydingen aast; deeze van eenen opbeurenden, geene van eenen ontzettenden aart; doch alle vol onzekerheid, en steeds afwisselende; waar uit een maalstroom van gedagten gebooren wordt, welke den geest geen rust verleent, maar schokt en slingert als een schip op de onwisse golven?

Geen van deeze ontwerpen behaagt my. Het is Rustdag — een Dag, der openbaare Godsvereering en Stichting toegewyd. —— Wel verre van daar aan een dweepend denkbeeld te heggen, of den eenen dag, ten dien aanziene, boven den anderen te stellen, zal ik, misschien, in dat plegtig bedryf, in de Leeringen my voorgehouden, rust vóor mynen ontrusten geest, en bemoedigende sterkte vinden, te midden van de zwakke vlaagen, welke my bestormen. Meermaalen heb ik, in andere gevallen, het troostende, het opbeurende, het onderstuttende van dit bedryf mogen ervaaren. —— Dit beproefd ——

Niet moeilyk viel myne keuze, by welk een Leeraar ik my te vervoegen had, met een vry zeker vooruitzigt, dat ik het bedoelde einde, zo het aan my niet haaperde, zou bereiken. —— Meer dan gewoon was het Kerkgebouw met Toehoorderen opgevuld; zo verre ik kon naagaan, was gezette ernst op aller gelaat geprent. De aangeheeven Voorzang was *toepasselyk* op de Tydsomstandigheden. Met deelneeming *kon elk* waar Vaderlander zingen. Opbeuring van mynen verslaagen geest was het gewenschte gevolg. Hoe zeer ook de Vooraf-spraak des Leeraars, de Tydsomstandigheden met gepaste kleuren schetzende, myne ontroeringen op nieuw deed gaande worden, strekte dezelve tevens ter bemoediging; en ik verheugde my over het genomene besluit, om troostgronden in eene Godsdienstige Vergadering te zoeken.

Geheel het Voorgebed was dat eens Voorgangers, die naar de gelegenheid des tyds bidt, en geen sleurig gebed uitboezemt, waar by de geest koel en onaangedaan blyft; manlyke ernst, eerbiedige Godsvrugt, hartlyke deelneeming in de groote zaak des Vaderlands, verre verwyderd van onchristlyke haatlykheden, was de toon, dien ik met myne verzugtingen

gen volgde en paarde. Opgeruimd- en gefchiktheid om 's Mans voordragt in zyne Leerreden aan te hooren, was het gelukkig en by my gewenscht gevolg.

De Textwoorden, het daar uit ontleende Onderwerp, droegen blyken van eene verftandige en Godsdienftige keuze, en de behandeling was alleszins zodanig, dat ik de bedoelde ftichting wegdroeg, en my gefterkt vond door de Opbeuringen, welke rechtfchaape Godsdienst, in tyden van druk en rampfpoed, fchenkt. Immers dit was de treffende Hoofdzaak, door den Leeraar voorgefteld en aangedrongen op eene wyze, die, door medewerking der tydsomftandigheden, eene nieuwe kragt ontving; fchoon de Leeraar, zeker met voordagt, geene dan wenken gaf, op den tegenwoordigen toeftand ftaande.

Zo gefticht en bemoedigd, deelde ik met de vergaderde menigte in de Dankzegging en Naabede, die het treffende, hartroerende en bemoedigende hadden, 't welk myn nu tot kalmte gebragte geest verlangde, en verfterking vondt in den gepasten Naazang.

Mynen tot rust gebragten geest wilde ik niet onmiddelyk blootftellen aan de ftoorenisfen van den dag, die rondsom my heenen waarden. Een uur, in eenzaamheid en overpeinzing van het gehoorde doorgebragt, verfterkte de opgedaane troostgronden.

Met deeze overpeinzingen gewapend, waagde ik het te verneemen, of deeze Dag een Dag des Stryds was, en hoe het gefchaapen ftondt. —— Welhaast hoorde ik de verwilderdfte tydingen, en bevond my in een zee van onzekerheid, waar van de baaren zo hoog liepen, dat ik, om door dezelve niet overftelpt te worden, noodig, hoogst noodig had, alle de opgedaane fterkte van geest byeen te zamelen.

ô! Hoe zeer kwamen my dezelve te ftade, toen ik, met de menigte ter Stadspoorte uitgetoogen, geen fcherp luisterend oor behoefde op te zetten, om het gebalder des Gefchuts, en foms ook het fcherp geluid van klein Geweer, te hooren. —— Ontzettend tydftip, onder den lommer van dat geboomte, waar ik zo menigmaal de ftilfte wandelingen deed, bekoord door de Veldgezigten, en geftreeld door den zang der Vogelen! Het Duin kaatfte het donderend geluid met hollen wedergalm te rug. Dat ontzettend geluid nadert, wordt onderfcheidener hoorbaar, ten gewisfen teken dat de Vyand doordringt en veld op onze Legermagten wint. —— Hartbeklemmende oogenblikken! te beklemmender door de gefprekken, die men hoort, door de ontfteldе weezenstrekken, die men aanfchouwt —— terwyl zommiger vergenoegd gelaad een wending van gedagten veroorzaakt, die de onaangenaame gewaarwordingen op dat tydftip verdubbelt.

Best oordeelde ik, dit tooneel te verlaaten, en myn huis voor eene poos te kiezen. —— Myne Huisgenooten verbeidden, vol ongerustheids, myne wederkomst. De medegedeelde tydingen, zo verre van opbeurende te zyn, verwekten stilbeneemende kommervlaagen. Met den opgedaanen voorraad van troostgronden poogde ik my zelven en myne Huisgenooten op te beuren. Dit gelukte boven myne verwagting.

Met dit alles was myn kommer zo groot, dat ik, hoe zeer door nieuwsgierigheid aangespoord, in twyfel hing, of ik, tot nadere kundschap, en om uit die drukkende onzekerheid gered te worden, my weder uit zou begeeven. —— Onder dit peinzen komt een verpligtend Vriend my verzekeren, dat het geluid des Geschuts, 't geen wy buiten hadden hooren naderen, week. —— Bemoedigend berigt! uit den mond van een waarheids-vriend, uit den mond van een oorgetuigen, die my uitnoodigt en opwekt, om, gelyk ik de aannadering des ontzettenden Krygsgeluids gehoord had, ook het verwyderen te verneemen.

By het moedgrypen was het besluit, om derwaards te gaan, genomen. Door den woeligen drom van Krygsvolk, van gewapende Burgers, van Vrouwen die het Leger volgden, van aangevoerden Krygsvoorraad, bereikte ik de *Stadspoort*, en vond buiten dezelve eene Schaar van Burgers en *Burgeressen*, wier hoofdzaak luisteren was, en over het gehoorde elkander te onderhouden. —— Met welk eene verrukking hoorde ik het veel verder gebulder des Geschuts; toevende, was het verflauwen kenbaar te bemerken. Inkomende tydingen, schoon verward, waren eenpaarig geruststellende. Aankomende wagens met gekwetsten leverden een ontzettend gezigt op van het gebeurde op deezen gedenkwaardigen dag. Maar zekerheid, wegens den uitslag, was verre te zoeken; schoon de waarschynlykheid van eenen gunstigen voor den Vaderlande aangroeide.

De vallende avond deedt my t'huiswaards keeren. *Familie-omstandigheden* noodzaakten my daar alleen te toeven. —— In stille eenzaamheid bepeinsde ik het gebeurde van dien dag, in tobbende onzekerheid gesleeten. Hoop en vrees wisselden elkander af. Het opgeslaagen oog kon niet nalaaten een blik te werpen op de Vaderlandsche Prentverbeeldingen aan den wand, twyfelagtig of zy zouden moeten afgenomen worden, of kunnen blyven hangen. —— Eene noodzaaklyke bezigheid verrigtte ik met moeite. Te midden van dezelve komt eene myner Dienstboden t'huis. Zy treedt met een vergenoegd gelaat myne kamer in. Ik vraag de rede van die opgeruimdheid, welke zich zo kennelyk tekende. Zy verzekert my dat de Overwinning aan onze zyde en de Vyand daadlyk aan het wyken was! —— Op myne betuigde ongerust-

rustheid, of zy ook te standvastigheit door geleend hadt aan gunstige tydingen, gaf zy my eene verzekering van het tegendeel, met zo veel blyks van egtheid, dat ik niet langer mogt twyfelen, of zy hadt de waarheid gesprooken, my een gerustftellend en bemoedigend nieuws aangekondigd.

Onmogelyk was het my, het traag aangevangen en niet vlottend werk voort te zetten. Ik wil myne Vrouw en Familie het aangenaame nieuws onverwyld mededeelen. Blydschap gaf my vleugelen. Onder den weg hoor ik niets dan verzekeringen van 't geen ik vernomen had. Het huis, waar ik de Blymaar wilde brengen, bereikt hebbende, kwam ik te laat om de aankondiger te weezen. Men wist dezelve; men wist meer, en met de volkomenste zekerheid. Welk een verrukkend oogenblik!

Hoe vergenoegd was de beeve, op den avond van dien in zo veel opzigten gesleeten dag! Stille, maar vuurige Dankzegging klom ten Hemel. Vol vertrouwen op diens hulpe, beloofde ik my een geruster nagt, dan my in lange was ten deele gevallen. —— Kon ik nalaaten vooruitzigten te vormen, streelende voor myn Vaderlandlievend harte? Mogten die de plaats niet inneemen van slaap verdryvenden kommer? Hoe herinnerde ik my, met troostryke toepassinge, veele der meer algemeene voorstellen, ten dien dage, by het openbaar Godsdienstig onderwys, gehoord, naagedagt en met toepassing overpeinsd! Zorgzugtende denkbeelden mogt ik vóór den nagt mynen Huisgenooten mededeelen. Scherp luisterende aandagt was op elks gelaat geschilderd, wanneer ik, ter ontvouwinge van dezelve, sprak, en een dag, met zo veel kommers aangevangen, met zo veele angstvallige vlagen doorgebragt, mogt besluiten met vertrouwen inboezemende lessen.

My dunkt, en ô! dat dit voorgevoel my niet bedriege! dat deeze gewonnen, en langen tyd zo hachlyk staande Veldslag het voorspel is van eene volslaagene overwinning; dat eens, op dat ik hier de Dichtregels afschryve van ANTONIDES, in zyn heerlyk Dichtstuk *Bellone aen bant*,

De Londenaer, zoo wyt ons in het oog gezeten,
Daer hy de Noortzee kan met bei zyn armen meten,
En overreiken, met ontzachelyke hant,
Van zyn krytrotsen af, op 't Scheveliнger strant,
Ons lang benydde, en zocht zyn mogentheit te styven
Met Neêrlants ondergang,

een diep treffend berouw hebbe van zyne kostbaare, zo veel verdelgende, en op stroomen bloeds te staan komende, voorbeeldlooze Landing op onze Kusten; dat zyne schandvolle aftocht den trots der Landinge evenaare! Dan zullen alle

rechtschaapen Vaderlanders, om weder met dien Gaasschen Dichter te spreeken,

Door 't mommen heenen zien der geblankette logen;
Afzondrende als een pest de vrienden om gewin.
Geveinsde vrientschap is een dubble vyandin.

Mogt die dag eenmaal, mogt dezelve binnen kort, aanbreeken! Mogt de Vaderlandsche grond eerlang gezuiverd worden van 't geweld, daar op aangeschonnen, met een euvelmoed, waar van de Geschiedenis geen of naauwlyks één voorbeeld geboekt heeft. Mogten de gevangene *Engelschen* en *Russen*, die ik kortlings in *Haarlems* wallen zag binnen brengen, de voorboden zyn van meer Overwonnelingen! —— Ja, de laatste nieuwsmaar, deezen avond gehoord, is, dat wy welhaast dit voor den Vyand vernederend schouwspel eener menigte Gevangenen zullen herhaald zien (*)!

(*) Dat de wenschen van den Opsteller deezes *Fragments* aanvanglyk vervulling bekomen hebben, behoeven wy niet te vermelden; wel mogen wy hem verzoeken, om ons deswegen weder een *Fragment*, of iets onder eene andere benaaming, toe te schikken.

BRIEF AAN DE SCHRYVERS DER ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN, OVER EEN ONBEKENDEN STEEN MET EEN OPSCHRIFT.

Ulieden, hoewel laat, nochtans welmeenend, dankbetuigende voor de spoedige plaatsing van mynen aan Ul., in dato 26 Juny 1797, toegezonden Brief, betrekkelyk den daarby vermelden Steen, met het Opschrift:

L V O L V S I
P H A S I S. (*).

kan ik niet afzyn om insgelyks by dezen erkentelyk te zyn aan de deelneeming van den Schryver van het antwoord en daarby gevoegde uitlegging, te vinden in No. 11, pag. 470, van het *Mengelwerk* van Uwl. alom geacht Maandwerk voor 1797, en getekend C. J. A.

Ik zal my niet vermeeten die uitlegging te verwerpen, maar heb alleen de pen opgevat, om, in 't duister warende, een doel te treffen, waar de zo bereidwillige C. J. A. zich misschien met my zal kunnen vereenigen: hier toe verzoeke ik Uwl. me-

(*) *Letteroefeningen* voor 1797, No. 9. *Mengelwerk*, pag. 392.

medewerking en het oordeel van mynen onbekenden Kunstvriend.

Onlangs de *Antiquæ Inscriptiones, quum Græcæ, tum Latinæ, (a M. Gudio collectæ & a F. Hesselio editæ,)* doorbladerende, vond ik meermalen (*) den naam van eenen L. VOLUSIUS, en daarby in aanmerking nemende het gewone *vota solverunt*, deed in my de gedachten opkomen, of ook wel de Inscriptie op deze wyze konde worden uitgelegd:

L. VOLUSIO VOTA SOLVERUNT INCOLÆ PHASIS.

dat is:

De Inwoners van Phasis hebben (hiermede) *aan L. Volusius hunne gelofte voldaan.*

Dit *votum solvere* is niet vreemd aan veele oude gedenktekens, en bedoelt eigentlyk, dat hem, ten wiens nagedagtenis zodanig gedenkteken wierd opgericht, bevorens eene of andere gelofte gedaan was, wanneer hy ten nutte van 't Vaderland of zyne Medeburgers iets van belang verrigten, of een zekere zaak van aangelegenheid tot een gewenscht einde mogt brengen, en bestaande, ten opzichte van dezen *L. Volusius*, in het oprichten van dat Gedenkteken, waarvan ik veronderstelle deze Steen een gedeelte uitgemaakt te hebben.

Hier uit volgt natuurlyk de vraag, wie deze *L. Volusius* geweest zy, en welke betrekking hy met de Stad *Phasis* gehad hebbe, of welke de oorzaak geweest moge zyn, waarom hare Inwoners hem enig Gedenkteken hebben waardig geacht of opgericht? —— Dit echter te beantwoorden is, om meer dan ééne reden, ondoenlyk: vooreerst heeft ons de Geschiedenis zo weinig van de Stad *Phasis* nagelaten, dat wy omtrent slegts hare ligging weten; en ten anderen kunnen de verdiensten van *L. Volusius* wel gelegenheid gegeven hebben tot eene opentlyke dankbaarheid voor de Inwoners van *Phasis* in 't byzonder, zonder nochtans verder in die aanmerking te kunnen komen, dat men dezelve ergens by de oude Geschiedschryvers geboekt vindt.

De meerdere tusschen-ruimte tusschen de laatste V en S der bovenste regel, (waarvan ik in mynen voorgemelden Brief gewag make,) af te meten naar die tusschen de overige letters, zoude ik in dit geval oordeelen door toevalligheid ontstaan te zyn.

Ik onderwerpe deze uitlegging, als ook de naamlezing van *L. Volusius*, aan Uwl. oordeel en dat van mynen meergemelden

(*) Fol. 248, 261, 311.

den Kunstvriend G. J. A., en hope dat enig antwoord, door middel van dit Maandwerk, de gedachten hier over zal doen kennen gaan.

UI. bestendigen hoogachter,

den Haag, den J. A. N.
15 September 1799.

HET TWEEGEVECHT.

Eene Fransche Anekdote.

Favelle, een beminnenswaardig Jongman, was van Montauban te Parys gekomen, om zich op de Natuurkundige wetenschappen, voornamelyk op de Ontleedkunde, toe te leggen, waartoe hy, als Arts, groote genegenheid had. Hy leefde hier stil, was zeer yverig, en de meesten der beroemdste Fransche Natuurkenners waardeerden hem ongemeen. Een brief van aanbeveling verschafte hem toegang in het huis van Mevrouw de vineuil; de goedheid, waarmede deze Dame hem ontfing, en de behoefte van gezelschap, bewogen hem om den omgang met deze waardige familie yverig voort te zetten.

Mevrouw de vineuil was eene Weduwe van 48 jaaren; zy had twee Dochters, waarvan de eene 20 en de andere 8 jaaren oud was. Haar vermogen was weinigbetekenend, en alle hoop der Moeder tot verzorging van haare Dochters berustte op een' éénigen Zoon, die te Nantes op een Koopmans Comptoir was, en hoop had daarmede eerlang geässocieerd te worden. De gunstige uitzichten des jongmans, waartoe hem een goed gedrag, vlyt en kunde gerechtigden, deeden de zorgen der Moeder grootendeels verdwynen. Haare levenswyze was stil en eenvoudig; de jonge favelle wierd de huisvriend dezer goede familie, was, volgens het hedendaagsch gebruik, ééns vooral ten eeten genodigd, en ging somtyds met de beide Zusters in de *Thuilleries* wandelen. De Moeder beschouwde hem als een' Zoon, die de plaats des afwezigen Zoons bekleedde.

Favelle was, tegen zyne gewoonte, sedert eenige dagen niet by Mevrouw de vineuil geweest, en ging 's avonds met eenige jonge lieden van zyne kennis in den Schouwburg, om een nieuw stuk te zien uitvoeren. Het publiek was onéénig van gevoelen over hetzelve; eenigen vonden het stuk elendig, anderen voortreflyk; hier floot men, daar klapte men in de handen. De fluitenden riepen, dat de klappenden betaald waren, en dezen verweten de anderen, dat 'er eene cabaal tegen den Auteur was. Favelle was tegen het stuk; een jongman riep hem toe: „ Stil! stil! ik gebied u stil te zyn!" Natuurlyk tierde men

men nu nog meer; men fchold elkander, en de tooneelfpelers waren genoodzaakt het gordyn te laten vallen.

Toen de vertoning afgelopen was, begonnen de onéénigen in de Koffykamer den twist op nieuw; eenigen hitsten FAVELLE op, en anderen zyne party. Deze verzekerde eindelyk, na eene lange woordenwisfeling, dat hy bereid was om te duëlleren. De jonge FAVELLE was de gematigdste; met meer bedaardheid dan honderd anderen in zyne plaats getoond zouden hebben, wendde hy zich tot zyne party, en zeide: „ Burger! als wy duëlleren, baat zulks niemant. Gy beweert van my beledigd te „ zyn: het is mogelyk dat my in de drift een onbedacht „ woord ontgaan is; maar wy waren beiden verhit, en het on„ recht is ten minsten van wederzyden gelyk." — „ ô! Hy „ haalt zyn woord te rug, hy is bang!" riep men van alle kanten. — „ Neen, burgers!" zeide FAVELLE, „ ik ben niet „ bang; en zo min als ik het een fchande reken het leven te „ beminnen, zo min vrees ik toch ook de dood niet. Thans, „ burger! moeten wy vechten." —— „ Bravo!" riepen de omstaanders. —— „ Dierhalven morgen ten agt uuren?" —— „ Zo als gy het goedvindt."

De fecconden kwamen overéén, dat beide partyen in een Koffyhuis in de *Champs Elifées* by elkander zouden komen. Men koos pistoolen.

FAVELLE kwam het eerst op de ftrydplaats, vast besloten om — niet te vechten. „ Zou ik om eene kleinigheid, om de „ laffe fpotternyen van eenige melkmuilen te ontwyken, my in „ gevaar ftellen zelf gedood te worden, of een' jongman om „ te brengen, die anders van eene goede opvoeding fchynt te „ zyn?" Men las dit besluit op zyn gelaat, toen de fecconden, niet twee, zo als afgefproken was, maar tien, aankwamen. Hy wilde fpreken; men fluisterde elkander in het oor, men zeide half luid: „ Hy vecht niet!" Dit bragt hem in woede, hy greep de pistool, de fchreden wierden afgemeten, men fchoot. FAVELLE bleef onbefchadigd; maar zyne party waggelde op zyde, en viel, zonder eenig geluid te geven, dood op den grond; de kogel had het hart getroffen.

FAVELLE werpt de pistool weg, geeft een' gil, en, hoe zagtzinnig hy ook gewoonlyk ware, braakt hy vervloekingen tegen de omstaanders uit; met moeite bewegen dezen hem om zich te verwyderen, terwyl zy hem beloven, den geblevenen niet te zullen verlaten, maar alles te beproeven', om te zien of 'er nog eenige hoop tot redding overig is. Eindelyk waggelt hy naar het *Bois de Boulogne*. Misdaad en moord fchynen op zyn gelaat getekend te zyn.

Hier ontmoette hy zyn' huiswaard, den burger DURAND. De eerlyke man had gehoord, dat FAVELLE heden duëlleren zou. „ God zy gedankt, dat ik u nog vinde, en misfchien een ongeluk „ verhoeden kan!" —— „ Wie fpreekt met my?" —— „ Uw

 „ vriend,

„ vriend, die het wel met u meent. Jongman! handel verstan-
„ dig. Om een kleinigheid te willen vechten! Zulk een zagt,
„ braaf jongeling, als gy, zou zulk eene dwaasheid begaan?
„ Misschien verhinder ik een groot ongeluk." —— „ ô Dat
„ gy zulks kost!" —— „ Misschien. Laat u niet door een
„ valsch punt van eer wegslepen; zet uw leven niet zo ligt-
„ zinnig op het spel." —— „ Myn leven? Neen!" ——
„ Nu, goed, gy zult vaardiger, gelukkiger zyn dan uw party:
„ hy zal vallen; gy, die het u tot een geluk rekent het leven
„ van een' mensch te kunnen redden, zult hem doden: zult
„ gy dan niet altoos een' moord op uwe ziel hebben?" ——
„ ô God! ja!" —— „ Wel nu, vecht niet; zeg liever tegen
„ uw party: Ik heb ongelyk gehad." —— „ Het is laat!" ——
„ Nog niet: uw party ...." —— „ Ik heb hem vermoord!.."
De jongman zonk in onmagt ter aarde.

Met moeite bragt DURAND hem weder tot zichzelven, en, nadat hy hem eenigermate getroost had, toonde hem, dat hy voorzichtigheid gebruiken moest, om de gevolgen van dit geval te ontwyken. Men kwam overéén, dat DURAND alleen te rug keren, en de jongman zich by het vallen van den avond naar Parys, in het huis van Mevrouw DE VINEUIL, begeven en zo lang verbergen zou, tot zyn huiswaard hem *zeggen liet*, dat hy zonder gevaar weder naar zyn eigen *woning te rug keren kon*.

Hy dwaalde dierhalven tot 's avonds laat door de afgelegenste oorden van het bosch rond; maar de eenzaamheid verligtte zyne smart niet. Tienmaalen kwam hy in verzoeking om zich in de Seine te storten; en toen het nu eindelyk nacht wierd, toen hy alleen naar huis waggelde, ô hoe vreesde hy toen voor den aanblik van een' enkelen wandelaar! In de Stad beefde hy by ieder wachthuis, en verbeeldde zich in elk die hem ontmoette een' der gedienstige vrienden te zien, die zich zo veel moeite gegeven hadden om hem tot een' moordenaar te maken. Eindelyk kwam hy aan het huis van Mevrouw DE VINEUIL, nog besluiteloos wat hy haar zeggen zou, en of hy haar zyn treurig geval ontdekken moet of niet.

Hy wordt ingelaten. De oudste Dochter, in traanen, komt hem te gemoet, met de uitroeping: „ ô God! mynheer FAVELLE! myn broeder, myn ongelukkige broeder is vermoord!"

Men verbeelde zich de vermoedens, die het hart des ongelukkigen jongelings doorsneden! Met doodszweet op het voorhoofd, sidderend, van zichzelven onbewust, wilde hy weder het huis uit, en ging, in plaats van op de straat, in de naaste kamer. De deur opende zich, en hy ziet — het ligchaam van zyne party op de sofa. Schreijende omhelsde de Moeder de knieën des dooden; de jongste Dochter beschouwde met spraaklooze smart het bleeke aangezicht van haar' geliefden broeder.

FAVELLE, als van den donder getroffen, wilde te rug; Moe-
der

den en Dochters hoaden hem tegen. „ Ach! myn broeder! ...
„ myn zoon!" klinkt hem in zyne ooren, „ vermoord om een
„ niets, om een woord! Hy wilde niet vechten; hy wilde
„ met zyn' vyand verzoenen! Men heeft hem opgehitst, be-
„ spot, tot woede gedwongen!" —— „ Hy was uw vriend,
„ zonder u te kennen," voegde de oudste Dochter 'er by;
„ hy verheugde zich zo hartelyk u te zien."

De ongelukkige moordenaar zag zonder te zien, hoorde zonder te horen; zyne trekken, misvormd van angst en vertwyfeling, schetsten den toestand, waarin hy zich bevond. De vreeslyke bekendtenis zweefde op zyne tong, en terwyl hy haar uitspreken wilde, veranderde zy in een doffe kreet. Een ysselyk vermoeden greep op dit gezicht de Moeder en Dochters aan. Met eene stem, die geen menschelyke stem scheen te zyn, riep hy: „ Ik, ik ben het!" Hy verdween, en spraakloos zonken de schreijende vrouwen op het lighaam des geliefden vermoorden.

De jonge mensch was den avond des vorigen dags te Parys gekomen, om zyne familie met de blyde tyding te verrassen, dat het huis van Koophandel, welks zaaken hy tot hier toe waargenomen had, hem een aandeel in den handel had gegeven, en dat hy thans in staat was voor zyne Zusters te zorgen. De blydschap der familie was zo groot, dat zy naar het bezoek van FAVELLE verlangde, om hem dit aangenaam bericht mede te delen. De jonge VINEUIL toonde een ongemeen verlangen om den vriend van zyn huis te leren kennen, en had hem nog denzelfden morgen vóór het ongelukkig tweegevecht vergeefsch opgezocht. Hadden zy elkander gevonden, zy zouden elkander omhelsd hebben, in plaats van samen te vechten.

Wie over deze Geschiedenis nog Aanmerkingen verlangt, voor dien is zy niet geschreven.

DE WELDAADIGE REGTER.

De beroemde CHARLES ANTHONY DUMAT, Schryver eener breedspraakige Verhandeling over de *Burgerlyke Wetten*, was tot Regter aangesteld in het Provinciaal Geregtshof van *Clermont*, gelegen in *Auvergne*, in 't Zuiden van *Frankryk*. In dit Geregtshof bekleedde hy, met algemeene toejuiching, het Voorzitterschap vier-en-twintig jaaren lang.

Op zekeren tyd bragt eene arme Weduwe eene Regtzaak in tegen den Baron DE NAIRAC, die aan haar een Watermolen verhuurd hadt, welke haar éénig middel van bestaan was.

De Heer DUMAT hoorde de zaak, en vernam, uit de blykbaarste bescheiden, dat zy onweetend strydig gehandeld hadt met een der voorwaarden by de verhuuringe bedongen; 't welk grond

grond gaf om haar de langere bewooning en 't gebruik van dit Watermolen te ontzeggen. Hy deedt wat in zyn vermogen was om den Baron tot geen- en gunstbetoon aan de arme Weduwe te beweegen, die niet voorbedagtlyk overtreeden, of den Verhuurder geen weezenlyk nadeel gedaan hadt.

De Baron DE NAIRAC onverbiddelyk zynde, vondt de Regter zich gedrongen om te vonnisfen tot de ontzegging van de Molen, met de boete van het verbreeken des Huurvoorwaarden, en de kosten van het pleit; doch hy kon dit regtvaardig vonnis niet dan met traanen uitspreeken. Toen 'er een bevel van gevangenneeming van de persoon, en volstrekt beslag op de goederen, bykwam, riep de arme Weduwe uit: *ô Regtvaardige* GOD! *wees gy een Helper der Weduwen en Vader der Weezen!* Deeze woorden geuit hebbende, viel zy in zwym.

De medelydende Regter boodt zynen bystand aan, om de bezwymende op te helpen, en, na onderzoek gedaan te hebben na haar Character, het getal haarer Kinderen, en verdere omstandigheden, boodt hy haar edelmoedig honderd *Louis d'Ors* aan, het volle beloop der schaden en kosten, en bewoog den Baron dezelve aan te neemen, als eene geheele schadeloosstelling, en de Weduwe verder te laaten woonen.

ô Myn Heer! sprak de geredde Weduwe, *wanneer zal ik dit wedergeeven, opdat ik in tyds die som, zo 't my mogelyk is, opleggr.* —— „Dan," antwoordde DUMAT, „wanneer myn „geweeten my zegt, dat ik, in dit bedryf, onvoeglyk gehan„deld heb!"

DE DWAASHEID VAN ONEDELLYKE BEGEERTEN.

Eene Oostersche Vertelling.

Een alverschroeiende droogte hadt, zints langen tyd, de vrugtbaare Velden van *Hindoostan* verwoest, wanneer SELIM en ZADAB, twee Schaapherders, wier weiden digt by den anderen lagen, elkander op de Scheiding ontmoetten. Van dorst smachtende, en ziende dat hun Vee aamegtig was door gebrek aan water, smeekten zy den Hemel, in dien uitersten nood, om regen.

Op een oogenblik werd de lugt geheel helder en stil; de vogels zweegen, geen schaap liet de blaatende stem hooren; en de beide Herders zagen een Weezen in menschlyke gedaante, maar van eene verbaazende grootte, in de Valei aankomen. 't Zelve nader komende, kenden zy het voor den Genius, die zegeningen en rampen uitdeelde. In de eene hand hieldt hy de schooven des overvloeds, in de andere het zwaard der verwoesting. De Herders beefden. Zy wilden heenen gaan.

Maar

Maar de Genius sprak hun aan, met eene stemme zo aangenaam als het windje, 't welk in den avond zagtlyk ruischt, in de specerybosschen van Saba. —— Hy sprak. ——

„ Kinderen des Stofs, ontwykt uwen Weldoener niet; ik „ ben gekomen om u geschenken aan te bieden: — geschenken, die alleen krachtloos kunnen worden door uwe eigene „ dwaasheid. Gy hebt gesmeekt om Water, en ik zal uwe „ bede vervullen: zegt my, met hoe veel gy zult te vrede „ weezen. Uit uwe begeerte niet voorbaarig. Neemt in op„ merking, dat, in de genietingen des leevens, overvloed niet „ min gevaarlyk is dan schaarsheid en gebrek. Wanneer gy „ denkt aan het smertlyk gevoel van dorst, vergeet dan niet „ het gevaar van te verdrenken. Gy, SELIM, verklaar my uwen „ wensch!"

De Herder SELIM antwoordde: „ Goeddaadig en gunstryk „ Weezen! verschoon de beschroomdheid, waar mede ik myn „ verzoek voordraag. Ik zou een kleine Beek verlangen, die „ in den Zomer nooit uitdroogde, en in den Winter nimmer „ overvloeide." —— De Genius antwoordde: „ Uw verzoek „ is u toegestaan!" Oogenbliklyk opende hy den grond met zyn zwaard; een Fontein ontsprong aan hunne voeten, en spreidde water over de velden; de bloemen herkreegen haare frisheid, de boombladeren hunne stevigheid en groen; de kudde en de Herders leschten hunnen dorst.

Hier op keerde zich de Genius tot ZADAB, op dat hy ook zynen wensch zou uiten. „ Ik verzoek," sprak ZADAB, „ dat „ gy den *Ganges* door myne velden doet stroomen, met al „ deszelfs wateren, en de Beesten, die denzelven bewoonen." —— SELIM was getroffen door de grootschheid der gedagten van zynen Medeherder, en gevoelde inwendigen spyt, dat hy, het eerste gevraagd zynde, dit verzoek niet gedaan hadt. — De Genius sprak: „ Onbedagt Mensch! wees niet onvoldoenbaar. „ Weet dat hetgeen gy niet kunt gebruiken, voor u niets is! „ Zyn uwe behoeften grooter dan die van SELIM?" — ZADAB herhaalde zyn verzoek, en was wel te vrede met de gedagten, welk een jammerhartig vertoon SELIM zou maaken in de tegenwoordigheid des Eigenaars van den *Ganges*.

De Genius begaf zich na de Rivier, terwyl de beide Schaapsherders de uitkomst verbeidden. Toen ZADAB met een oog vol kleinagting op zynen Buurman nederzag, hoorden zy, op 't onverwagtst, het geraas van groote waterbeeken, en de geweldige waterstroom verzekerde hun, dat de monden van den *Ganges* zich geopend hadden. De stroom brak in na de Landen van ZADAB; zyn geboomte werd omver gesmeeten, zyne kudde verdronk; hy zelve werd medegevoerd, en een Krokodil verslondt den te veel begeerenden ZADAB.

DE BESCHAAMD GEMAAKTE VERGADERING.

Dr. ALYMER, Bisschop van Londen, in den Jaare 1576, predikte menigmaal in de Hoofdkerk. Men verhaalt van hem, dat hy de kunst bezat om zich met aandagt te doen hooren. Onder anderen vindt men als een voorbeeld geboekt: Eens ontdekkende dat de aandagt zyner Toehoorderen geheel verflaauwde, haalde hy een *Hebreeuwsch Zakbybeltje* voor den dag, en begon 'er uit te leezen. Aller aandagt werd door de vreemde klank gewekt. De Bisschop begon zyne Leerreden weder, na de Toehoorders vermaand te hebben —— „ô Welk een Volk „ zyt gy! Gy luistert na my met aandagt, als gy geen enkel „ woord verstaat van 't geen ik zeg; en gy slaapt, wanneer „ ik, in uwe eigene taal, u dingen verkondig, welke uwe „ eeuwige zaligheid betreffen!"

ANECDOTE WEGENS DEN PORTUGEESCHEN STAATS-MINISTER DE POMBAL.

(Ontleend uit *Voyage du ci-devant Duc du Châtelet, en Portugal, par* J. F. BOURGOING.)

De Minister DE POMBAL, aan wien *Portugal* zo veele nuttige verbeteringen, vooräl in het Finantieele, verschuldigd is, vondt by de aanvaarding zyner bediening, dat onder andere misbruiken, waardoor de Schatkist van den Staat wierd uitgeput, ook behoorde, het aanwezen van een leger van twee-en-twintigduizend lieden, die hun bestaan by de pen vonden, en in de onderscheidene Departementen van het Bestuur en der Gerechtshoven geplaatst waren. Hunne Wedden strekten tot eene wezenlyk drukkende belasting voor het Volk. De Heer DE POMBAL had moeds genoeg, om dit heir-leger van bloedzuigers aan te tasten, en hetzelve tot op het getal van twee-en-dertig persoonen te verminderen. —— Deze bezuinigende inrichting is voorwaar de opmerking van alle bestuur overwaardig, dewyl, in zo veele landen van Europa, de bewindvoerende machten overladen zyn met een aantal ondergeschikte beämpten, even zo hoogmoedig als onnodig, en die men niet zelden, uit byzondere inzichten, ten koste van het algemeen welzyn, blyft aanhouden.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

ONTDEKKENDE AANMERKINGEN WEGENS DE PROPHETISCHE BEDRIEGERYEN.

(Naar het *Engelsch*.)

Men heeft, niet geheel ten onregte, te meermaalen opgemerkt, dat 'er, voor den aandagtigen beschouwer van 't geen 'er in de wereld omgaat, veele omstandigheden zich opdoen, strekkende om onzen hoogmoed te vernederen, welke zich verheft, wanneer wy onze Eeuw de *Eeuw der Verlichting* hooren noemen, en ons met veragting doet te rugge zien op de tyden onzer Voorvaderen.

De vorderingen deezer Eeuwe, in juist te denken, zyn onbetwistbaar groot; doch het is 'er verre af, dat ze zeer algemeen zyn, of zich wyd uitbreiden. Naauwlyks is 'er eene dwaasheid of bygeloovigheid van vroegeren dage, welke niet weder grootlyks kan verleevendigd worden door listige Mannen, en teffens eene menigte van voorstanders vindt, zelfs onder de zodanigen, die, in andere opzigten, niet voor onverstandig gehouden worden; dewyl zy, in de laatstgemelden, de kragt huns aangebooren gezonden verstands laaten gelden.

Hoe treffend is hier van niet het voorbeeld, dat ten deezen dage, by het ten einde snellen der achttiende Eeuwe, met den gemelden bynaam zo vaak bestempeld, eenige Lieden zyn te voorschyn getreeden, die, met maar al te veel geboorkrygings en opgangs, het Volk in gewaande Voorzeggingen willen doen gelooven, en zo veel invloeds krygen, dat daar uit eene traag- en werkloosheid ontstaat in het volbrengen van de weezenlyke pligten deezes leevens; of veelen hunne dagen doorbrengen in eenen bygeloovigen schrik voor iets, 't welk zy zo veel te meer vreezen als zy het minder verstaan! Wie weet niet, dat men in *Engeland*, en ook elders, kleine Geschriftjes in

't licht geeft, waar in men stoutlyk voorwendt, dat de groote Gebeurtenisſen van de Staatsomwentelingen, ten deezen dage, anderhalf, ja twee Eeuwen geleden, voorzegd zyn? Wie is onkundig, dat anderen nog veel verder gaan; zich tot de *Voorzeggingen van* DANIËL vervoegen, en de *Openbaaringen van* JOANNES raadpleegen, om daar uit op te maaken, welke de eindelyke uitſlag zal weezen van de groote Gebeurtenisſen, thans op het tooneel der aarde voorvallende?

Deeze onnozelheden in eenige, deeze bedriegeryen in andere gevallen, bepaalen zich niet tot den ongeletterden hoop, onkundigen en ſlegthoofden; men heeft het verdriet van te zien, dat zommigen, die Godsdienſtige beginzels omhelzen, en niet misdeeld zyn aan gezond verſtand, zich ook door deeze dwaasheden laaten beleezen en wegſleepen. Het zal, overzulks, niet geheel te onpasſe zyn, de zodanigen eenige beginzels voor den geest brengen, ſtrekkende om hun de ongerymdheid en ſlegtheid van het geloofſlaan aan, en het voortplanten van, dergelyke Voorzeggingen te toonen. De aanmerkingen, welke ik hier zal aanvoeren, ſteunen op de veronderſtelling, dat de zodanigen, voor welken zy geſchikt zyn, in den Geopenbaarden Godsdienst gelooven.

Het éénig einde, waar toe de Voorzeggingen gegeeven werden, was, om de waarheid der Openbaaringe te bevestigen, en zy leeveren een der ſterkſte baarblyklykheden daar voor op. Veele deezer Voorzeggingen hebben ongetwyfeld vóór den tyd van CHRISTUS vervulling bekomen in de Geſchiedenisſen des *Joodſchen* Volks, daar op volkomen pasſende; andere in CHRISTUS zelven, in de voortplanting des Christlyken Godsdiensts, en in de Gebeurtenisſen, daar mede in verband ſtaande. — Nog andere zyn tot heden onvervuld gebleeven; ten minſten wy zyn niet in ſtaat geweest om de betrekking tusſchen dezelve en de voorvallen te ontdekken. Mogelyk is het, dat zy thans vervuld worden, ſchoon wy, uit hoofde onzer beperkte bevatting van de wydſtrekkende wegen der Voorzienigheid, niet in ſtaat zyn om te bepaalen, welke deeze zyn, of welke omſtandigheden het einde van alles zyn zullen.

Wyders ſtaat hier aan te merken, dat de Geest der Voorzegginge, die onmiddelyk van den Hemel nederdaalde, ophieldt, toen de voortplanting des Christlyken Godsdiensts plaats gegreepen hadt. Zints dien tyd kan men geen

geen voorbeeld bybrengen van eenig menschlyk weezen, met de gave der voorzegginge van toekomstige gebeurtenissen begiftigd. Wel is waar, de onbegrensde nieuwsgierigheid des menschdoms, om toekomstige lotgevallen te weeten, heeft eene ontelbaare menigte Bedriegers doen ter baane treeden; doch doorgaans heeft men hunne kunstenaaryen gereedlyk ontdekt, en zy hebben geene anderen dan onkundigen en zwakken kunnen beleezen. Het oogmerk der Voorzeggingen enkel dienende om de waarheid der Openbaaringe te staaven, werd die wyze, om den wil des Almagtigen te ontdekken, voorts onnoodig. —— En indien dit geene waarheid ware als eene daadzaak, zou het zeker waarheid weezen by redelyke beschouwing, dewyl eene voorkennis der toekomstige gebeurtenissen het geheele stelzel van de werkzaamheid deezes leevens zou om verre stooten. Hoogst redelyk is het, derhalven, te gelooven, dat die gebeurtenissen voor altoos verborgen zullen blyven voor onze kennisse. Ons oordeel of onze wil zou anderzins geene werkzaamheid kunnen uitoefenen; maar wy zouden loutere werktuigen weezen: eene veronderstelling, rechtstreeks aanloopende tegen alles wat de Rede ons leert, of de Openbaaring ons ontdekt, van het oogmerk des Almagtigen in het hervoortbrengen der Menschenkinderen.

Eindelyk blykt het uit de ondervinding en de Geschiedenis des menschdoms, dat de meening van geene deezer Voorzeggingen ooit uitgevonden werd, of bedoeld was dat uitgevonden zou worden, vóór dat de vervulling daar was. 'Er is geen boek of aantekening, waar uit wy kunnen ontwaaren, dat immer iemand kennis genoeg bezate, om de waare meening van eene Voorzegging te ontdekken, vóór den tyd der volkomene vervulling. Dit moge vreemd klinken, en, in den eersten opslage, ongerymd toeschynen; dan dat wy niet te overhaast oordeelen. Het is volmaakt bestaanbaar met het oogmerk van den Almagtigen, om ons zodanige aanduidingen te schenken, welke, gelyk ik hier boven reeds begon op te merken, niet strekken om den loop en voortgang der menschlyke bedryven te stooren, maar om tot een getuigenisse of bewys van de Christlyke Openbaaring te dienen. — Op het oogenblik dat wy *met volkomene zekerheid* weeten, wat ons als een Volk zal overkomen, of ons als byzondere Persoonen treffen, —— op dat zelfde oogenblik zou alle werkzaamheid van onzen kant ophouden; en, 't zy de uitkomst

goed of kwaad ware, wy zouden die noch kunnen daarftellen, noch afweeren; — een geval, al te ongerymd om in goeden ernst te kunnen omhelsd worden; en dit moet egter een ieder toeftaan, die zwakhoofdig genoeg is om geloof te geeven aan de voorzeggingen van hedendaagfche Bedriegeren.

Wanneer deeze drie omftandigheden derhalven in overweeging genomen worden, te weeten, het oogmerk der Voorzegginge, — de tyd, op welken de Geest der Voorzegginge heeft opgehouden, — en de onmogelykheid om de meening van eene Voorzegging te verftaan vóór de daadlyke vervulling, blykt het ten vollen, dat het geloofflaan aan hedendaagfche Bedriegers, die de rol van Propheeten fpeelen, zo godloos als zwak, en zo ongerymd als godloos is.

Bisfchop NEWTON heeft, in zyn Werk *over de Prophetien*, eene aanmerking bygebragt, welke zeer met myne gedagten zamenftemt, en zeer gevoeglyk deeze myne korte Aanmerkingen zal befluiten. „Duisterheden," fchryft hy, „zyn 'er, met de daad, in de Prophetifche „Schriften: hier van kunnen verfcheide voldoende redenen gegeeven worden, en wel in 't byzonder deeze: „dat zy de éénige foort van Gefchriften uitmaaken, meer „gefchikt tot onderwys der volgende Eeuwen, dan van „de tyden waar in ze gefchreeven zyn. Waren de Voorzeggingen in duidelyker bewoordingen begreepen geweest, zou zulks misfchien zommigen hebben aangezet „om de vervulling daar van te verhaasten, terwyl anderen genoopt zouden geworden zyn om dezelve te leur „te ftellen; aan den eenen kant zou der menfchen vrye „werking niet zo zeer doorftraalen, en, aan den anderen „kant, GODS Voorzienigheid in derzelver volbrenging „niet zo zeer uitblinken. Maar, fchoon eenige gedeelten „duister genoeg zyn voor den Onderzoeker, hebben andere klaarheids genoeg om licht te verfpreiden; en hoe „meer de duistere gedeelten de vervulling bekomen, hoe „beter zy verftaan worden. Ten deezen aanziene mag „men met waarheid zeggen, dat de wereld hoe ouder „hoe wyzer wordt. De tyd, welke iets onttrekt aan de „baarblyklykheid van andere Schryveren, voegt iets toe „aan het gezag der Propheeten. Toekomende Eeuwen „zullen meer begrypen dan de voorledene; en eene algeheele vervulling zal een licht van kennis over alle de „Voorzeggingen doen opgaan."

WAARNEEMINGEN OVER DE WERKING DER *Digitalis purpurea* IN BLOEDSTORTINGEN. Door C. J. NIEUWENHUYS., *Med. Doctor* te Amsterdam.

Met zo weinig grond, als veelen, zelfs tot BROWN'S tyden toe, byna alle werkingen der Medicamenten, die in eene of andere Ziekte inzonderheid goed bevonden waren, *specifica* noemden — even zo ongegrond was het van BROWN zelven, alle *specifique* middelen te verwerpen. —— Met BROWN aanneemende, dat geen Medicament anders, dan prikkelend, op ons lichaam werkt, volgt hier uit geenzins, dat de werking van allen een en dezelfde is. — Het is integendeel zeker, dat dezelve zeer veel verschilt, en sterker of zwakker is, naar de verscheidenheid des subjects, of Medicaments; meerder of minder op het een, dan op het ander orgaan, naar de verschillende constructie van dezelve. —— Zo is de werking van de Spaansche Vliegen wel prikkelend op het geheele lichaam, doch meer op de waterwegen, dan op andere deelen. —— Op dezelfde wyze werken de *Mercurialia* het meest op het gestel der klieren en watervaten; — terwyl de braak- en purgeermiddelen, alhoewel ook prikkelende op het geheele lichaam, zich voornaamelyk op de maag of darmen bepaalen. — Waarom nu deeze Geneesmiddelen anders op dit, anders op een ander orgaan, werken, is tot nog toe voor ons een raadzel; en in zo verre verdienen zy den naam van *specifiq*. Doch veele middelen, hoe zeer ook eene byzondere en in 't oog loopende werking ten gevolge hebbende, kunnen geenzins *specifica* genoemd worden. Zo kan men, b. v., de *Antimonialia*, enz. geene *specifique* zweetdryvende middelen noemen, daar zy alleen, door het slagaderlyk gestel te prikkelen, de *circulatie* des bloeds, en ook alzo het zweet, vermeerderen. — Hetzelve was als dan op het Aderlaaten te appliceeren, daar het doch in *inflamatoire* Ziekten dikwyls het zweet bevordert. —— Zo is de lichtstoffe niet *specifiq* prikkelend op het oog, maar werkt op het geheele lichaam; en bewerkt dus, volgens het ons bekend maakzel van het oog, het zien. Even weinig kan ik, ingevolge myne Waarneemingen over de *Digitalis purpurea*, dezelve als een *specifiq* bloedstillend Medi-

cament aanpryzen, (zelfs ook dan niet, wanneer ik door meer bevestigde proeven hierin wierd gestaafd) maar vermeen uit het volgende met grond te kunnen opmaaken, dat dezelve, op het slagaderlyk zo wel, als op het lymphatisch vaatgestel, byzonderlyk werkt.

Onder den beroemden FRANK, in het Hospitaal te *Weenen*, de *Clinische* lessen bywoonende, zag ik aldaar eene Vrouw, met naame A. M. MUTSCHKA, oud 25 jaaren, die eene zeer zwaare Buikwaterzugt had. Onder andere Medicamenten, wierd ook hier de *Digitalis purpur.* vrugteloos aangewend. — Schoon het bekend is, dat, na het gebruik der *Digit. purp.*, de Pols merkelyk langzaamer wordt, wierd ik echter hierop in 't byzonder opmerkzaam, doordien dezelve hier in weinig uuren tot op 58 slagen in 't minuut verminderde, zonder dat de overige toevallen merkelyk veranderden. In het eerst scheen my dit zeer *paradox*: dewyl ik niet kon begrypen, hoe de *Digitalis*, daar zy, zo als bekend is, op het geheele lichaam, en in 't byzonder op het *lymphatische Systeem*, prikkelend werkt, hier de Pols verminderde; doch by naauwkeurige overweeging begreep ik, dat het natuurlyk zyn konde, dat, daar de snelheid der Polsslag dikwyls door zwakte vermeerdert, dezelve daarentegen door de *Digitalis purp.*, als door een sterkend middel, voornaamelyk op de bloedvaten werkende, kon verminderd worden. —— Daar nu de Bloedstortingen, myns erachtens, meest uit zwakte, en wel inzonderheid uit zwakheid der Bloedvaten, ontstaan, of voor het minst, *quo ad effectum*, zwakte derzelve veroorzaaken, had ik rede te veronderstellen, dat de *Digitalis*, in diergelyke gevallen aangewend, van eene goede uitwerking konde zyn. — En hoe zeer dit aan myne verwagting beantwoordde, zullen de volgende Waarneemingen overtuigende kunnen bewyzen.

De Dochter van J * * *, een Meisjen, oud circa 19 jaaren, van eene bloeijende gezondheid, door een haarer bekenden, wiens behoeftige omstandigheden zy voorheen nooit gekend had, geheel onverwagt om eene aalmoes aangesprooken wordende, wierd hier over zodanig ontroerd, dat zy, te huis komende, zich over zwaare koude, afwisselende met hette, en hevige pyn in het lyf, beklaagde; welke toevallen, steeds toeneemende, haar eerlang noodzaakten het bed te houden. — Nu wierd ik by de Zieke geroepen, die ik in den volgenden toestand vond:

vond: Haar gezigt was taamelyk rood, met een koud zweet bedekt, de huid droog en brandend heet, de Pols ras, klein en zeer zwak, met hevige pyn in den buik; de tong zeer beslaagen; voorts was zy zonder eetlust, en over het geheel zeer zwak; de maandelyksche ontlastingen waren, zo men my te onrechte diets maakte, in eene behoorlyke orde, en zy had dagelyks twee of drie maalen afgang. Met behulp van geschikte Geneesmiddelen, kwam ik de buikpyn, en de verdere dringende toevallen, te boven. Doch eerlang openbaarde zich eene tusschenpoozende zeer hardnekkige Koorts, die wel meermaalen door verschillende middelen wierd verdreeven, doch steeds wederkeerde geduurende het volgend voorjaar en den Zomer, ja niettegenstaande het gebruik der *Serpentaria* met den *Cortex* nam de Koorts met de buikpyn en de overige toevallen nu zelfs dagelyks toe, waarby zich nog stuiptrekkingen voegden, die echter op het gebruik van eenige *antispasmodica* verdweenen, terwyl zelfs de Koorts kort hierop een tydlang wegbleef. Met dit alles keerden de Koorts, enz. eerlang weder te rugge, zo dat ik besloot, dat hier eene byzondere oorzaak moest zyn, die ik, ondanks alle myne gedaane poogingen, tot dus verre niet had kunnen ontwaaren. —— Ook ontdekte ik eerlang, dat, van het oogenblik af, op 't welk de Lyderes geschrikt had, de *menstrua*, die zy steeds in eene ruime maate had gehad, zeer geweldig waren begonnen te vloeijen, en alle 14 dagen, of 3 weeken, altoos even sterk waren wedergekeerd, waar door de Patiënte steeds eene buitengewoone quantiteit bloeds had verlooren, het geen zy echter voor natuurlyk en zeer goed aangezien, en daarom gestadig myne vraagen, of de maandzuiveringen behoorlyk waren? met ja had beantwoord. Nu vermoedde ik, dat de oorzaak der Koorts in de dus verwekte verzwakking des lichaams gezogt moest worden: hierom ondervroeg ik de Zieke daarover zeer naauwkeuriglyk, en ontdekte, dat, hoe sterker de *menstrua* geweest waren, haar insgelyks de Koorts zo veel heviger en aanhoudender had gekweld. Thans de oorzaak van dit hardnekkig ongemak ontdekt hebbende, beloofde ik my eene spoedige en radicaale geneezing, die ik door middel van zamentrekkende Staalmiddelen, Kaneel, Orangeschillen, enz. hoopte daar te stellen. Hier scheen de Koorts ook naar te luisteren, en nam dagelyks merkelyk af, doch wierd eerlang wederom zeer hevig, naardien de

menstrua wederom sterk begonnen te vloeijen. —— Nu wanhoopte ik, de radicaale geneezing ooit te zullen uitvoeren, en zoude waarschynlyk hiermede ook nooit geslaagd hebben, zo ik my de bovenstaande aanmerking over de *Digitalis* niet herinnerd had; waarmede ik hier gevoegelyk eene proef konde neemen. — Ik gaf haar dus dezelve op volgende manier:

℞. *H. B. Digital. purpur. scrup. duas*
Ebull. c. s. q. aq. comm.
Colat. unciar. sex adde
Tinct. Cinnam.
Syrup. Cort. Aur. āā *unc. dimid.*
M. D.

S. alle twee uuren een eetlepel vol te neemen. —— Daags hierna bleef de Koorts, als ook de pyn in het lyf, wel nog dezelfde, maar de bloedvloed was merkelyk verminderd, en binnen weinige dagen had ik nu het genoegen, de *menstrua*, en daarna ook de Koorts, met alle verdere toevallen, te zien ophouden: —— terwyl de *menstrua*, op een nog eenigen tyd voortduurend gebruik der *Digitalis*, de volgende keer veel langer uitbleeven, en byna natuurlyk en geregeld, slegts met eene kleine vermaaning van koorts vergezeld waren. Zo dat zy, binnen weinig tyds, geheel hersteld, haare voorige volkomene gezondheid genoot; en, van een alreeds tot Vrysterziekte overhellend, in een vrolyk Meisjen herboren wierd.

Verheugd en aangemoedigd door deeze Waarneeming, besloot ik meerdere Proeven met dit middel te neemen, en had ook, binnen korten tyd, het geluk daarmede in twee volgende gevallen myn oogmerk te bereiken.

De Heer S***, oud 26 jaaren, was, van zyne jeugd af, sterk aan neusbloeden onderworpen. Ondanks alle aangewende middelen, nam dit ongemak van tyd tot tyd toe, en wierd eindelyk zo hevig, dat hy byna zyn neus niet snuiten konde, zonder hierdoor neusbloeden te veroorzaaken. Onder veele aangewende middelen, was ook hier het aderlaaten niet alleen van geen het minste nut, maar zelfs schadelyk geweest. — Hier over om raad gevraagd wordende, schreef ik hem voor, *Elix. acid. Haller. dragm. unam — Tinct. cinnam. unc. dimid. aq. melisf. unc. quatuor.*, en toen hierdoor weinig of geen betering volgde, gaf ik hem:

℞. *Extr.*

℞. *Extr. gent. rubr. dragm. duas*
— dulcamar. — unam
Vitriol. mart. scrup. duos
Pulv. rad. serpent. q. s. ut f. pilul. gran. trium

D. dagelyks daarvan 20 te neemen.

Hierna wierd het ongemak minder, en liet zelfs eenigen tyd na; kwam echter, na verloop van eenigen tyd, byna even sterk weder, en wilde nu, by het gebruik der zelfde Medicamenten, niet ophouden. Weshalven ik, de *Digitalis* hier op dezelfde wyze, als voorheen, aanwendende, tot myn vergenoegen ondervond, dat het toeval aanstonds veel verminderde, en na twee weeken geheelenal ophield, zonder tot hiertoe weder te keeren.

Maria B***, circa 30 jaaren oud, van eene gezonde lichaamsgesteldheid, baarde den 2 February, voor de eerste maal, zonder buitengewoone moeite, een leevendig welgeschapen kind, en bevond zich na de kraam den volgenden dag redelyk wel; kreeg echter tegen den middag, na eene hevige aandoening, eene vry sterke bloedstorting. — Om raad gevraagd zynde, vond ik haar Pols reeds zeer ras en zwak; klaagende de Lyderesse voorts alleen over mattigheid, en wenschende maar te slaapen. — Uitwendig liet ik haar stoovingen van azyn en water koud op het onderlyf en de *genitalia* leggen; daarby schreef ik de *Digitalis purp.* voor, tot twee scrupels voor eene *colatuur* van zes oncen, met stroop: doch toen zy hierdoor misselyk wierd, verminderde ik de *Digitalis* tot een scrupel, op dezelfde *colatuur*, en voegde 'er nu eene halve once *tinct. Cinnamomi* (*) by; waarop zy geene onaangenaame werking derzelve meer bespeurde. — Reeds denzelfden avond was de bloedvloeijing veel geringer, en op den volgenden dag bespeurde zy byna niets meer daarvan, ja, na twee dagen, vertoonden zich de *lochia* geheel natuurlyk. De Kraamvrouw klaagde alleenlyk over groote zwakte; doch de kragten herstelden ras, door het gebruik van den *Cortex*.

Men zou hier kunnen aanmerken, dat de *Digitalis p.* in diergelyke gevallen, van wegen haare schadelyke werkingen, zeer nadeelig zou kunnen zyn, en wel inzonderheid vóór

(*) Het schynt, dat de *volatile* middelen de nadeelige werkingen van de *Digitalis p.* verminderen.

vóór de verlossing. Doch wanneer men met de *dosis* slegts voorzigtig is, zo heeft men daarvoor niets te vreezen. Dewyl echter de *Digitalis* een prikkelend middel is, zo moet men wel de *active* (*) bloedstortingen van de *passive* onderscheiden; want in de eerste zou zy niet alleen nutteloos, maar zelfs zeer schadelyk zyn — doch die voorzigtigheids-regel is ook by andere prikkelende middelen, als b. v. de *tinct. Cinnam.*, in acht te neemen. —— Zeer veel beloove ik my van de *Digitalis* in *chronische* bloedstortingen, b. v. in *hæmoptysis;* doch hebbe tot nu toe, in myne korte praktyk, tot verdere waarneemingen geene gelegenheid gehad. En daarom zoude het onbezonnen zyn, dit middel als een positif bloedstillend middel aan te pryzen. — Veele omstandigheden immers, die ik, uit gebrek van ondervinding, of uit eene andere oorzaak, niet hebbe ingezien, konden, in myne weinige waarneemingen, de bloedvloeijingen, ook zonder de *Digitalis*, gestild hebben. Myn doelwit was maar alleen, andere dieper denkende Mannen daarop opmerkzaam te maaken; en verwaardigen zich deeze, met de *Digitalis* nadere proeven aan te stellen, zo vinde ik my genoeg beloond.

BYVOEGZEL.

Thans hebbe ik het genoegen van by bovenstaande waarneemingen eene *Historia morbi* te kunnen voegen van mynen Vader, C. NIEUWENHUYS, practiseerend Arts te *Zwol*. —— Schoon ik onbepaald laate, in hoe ver dezelve gezegd kan worden, het aangevoerde, wegens de *Digitalis purpurea*, volstrekt te bewyzen; dewyl de teffens gebruikte *Roborantia* het hunne tot de geneezing hebben kunnen toebrengen. Ondertusschen is het insgelyks zeker, dat dezelve, alleen gebruikt, in zodanige gevallen dikwyls niets hebben geholpen. Waar door het ten hoogsten waarschynlyk wordt, dat de *Digitalis* ook in dit geval zeer veel tot het gewenscht gevolg heeft toegebragt.

„ De

(*) Doch deeze zyn zeldzaamer dan men denkt, en kunnen maar van korten duur zyn, doordien het verlies van bloed zwakte moet veroorzaaken.

„ De Vrouw van S—s, oud 58 jaaren, genoot tot voor
„ twee jaaren eene taamelyke gezondheid; doch op dien tyd
„ van woonplaats (*) veranderd zynde, viel zy in eene
„ ziekte, welke haar Arts met den naam van verstop-
„ te Gal bestempelde, en dezelve volgens gewoonte door
„ *purgantia* afdreef; na dien tyd voelde zy zich altyd
„ veel zwakker, 't welk door nog meer purgeeren zeer
„ toenam. —— Geduurende den voorleden sterken Win-
„ ter, waarin zy veel koude had geleden, bespeurde zy
„ wederom de *Menstrua*, die reeds hadden opgehouden;
„ deeze continueerden nu zeer onregelmaatig, nu om de
„ 2, dan om de 8 weeken, en namen zo de overhand,
„ dat zy by de geringste aandoening of beweeging ver-
„ scheenen, en eerlang in eene geduurig aanhoudende
„ bloedvloeijing veranderden; het welk haar van dag tot
„ dag zeer verzwakte — doch daar de eetlust nog goed
„ bleef, zo hield zy zich door voedsel nog op de been.
„ —— Zeer aanmerkingswaardig hierby was, dat zy,
„ vóór het begin eener bloedvloeijing, altoos, nu in ar-
„ men, dan in beenen, of in andere deelen van haar li-
„ chaam, (volgens haare manier van zich uit te drukken)
„ een uiterlyk *gekipper* door de aderen en zenuwen be-
„ speurde. In deezen toestand den 21 September 1799 om
„ raad gevraagd zynde, vond ik haar in den volgenden
„ staat: haar wangen en handen waren wit als gebleekt
„ linnen, en de aderen byna onzigtbaar; de tong blee-
„ ker dan natuurlyk, maar niet beslaagen; de eet-
„ lust redelyk wel, en de afgang vry natuurlyk. ——
„ Zy gevoelde nergens pyn, uitgenomen het voornoemd
„ *gekipper* in verschillende deelen van haar lichaam. —
„ Het onderlyf was noch dik, noch met hardigheden be-
„ zet; de dorst weinig of niets meerder dan natuur-
„ lyk; de Polsslagen weinig sneller en kleiner dan
„ in gezonden toestand. —— De Lyderes nog op de
„ been zynde, ordonneerde ik haar dikwyls een kop-
„ jen bouillon warm te drinken, zich voor togt en kou-
„ de te wagten, en niets koud te drinken —— en schreef
„ haar de volgende *Mixtuur* voor:

R. Aq.

(*) Van *Amsterdam* na *Zwol*.

℞. *Aq. menth. crisp. unc. sex*
Extr. cort. peruv. dragm. duas
Tinct. Corrob. unc. dimid.
Syrup. papav. albi unc. unam
Pulv. h. b. Digital. purp. gr. decem

M. D. S. alle uur een lepel vol, wel omgeschud, te neemen.

„ *Den* 22 *September*. De Zieke was niets beter, doch „ de bloedvloeijing vooral niet vermeerderd, weshalven „ de voorige *mixtuur* voortgebruikt wierd.

„ *Den* 23 *dito*. De bloedvloeijing was merkelyk min„ der, en bleeker: het *gekipper* liet na, en de Pols wierd „ voller en natuurlyker. —— De voorige *mixtuur* wierd „ herhaald.

„ *Den* 24 *dito*. De Zieke had onrustig geslaapen, en „ klaagde over duizeligheid en ligtheid in het hoofd; de „ eetlust was verminderd, de Pols was *voller*, *doch de* „ bloedvloeijing veel verminderd. — De *Digitalis* scheen „ dus te sterk te werken; waarom het gebruik der „ *mixtuur* tot op eene halve lepel vol, om de twee „ uuren, wierd verminderd.

„ *Den* 25 *dito*. De bloedvloeijing was zeer gering; de „ Pols natuurlyk; de duizeligheid was verdweenen; „ de tong was rooder, en niet beslaagen. Nochtans was „ de eetlust gering, en in de bouillon kreeg de Zieke „ tegenzin. —— De *mixtuur* wierd gecontinueerd.

„ *Den* 26 *dito*. De Vrouw was in alles beter, en de „ bloedvloeijing onmerkbaar; zy geloofde zich thans ge„ heel hersteld, en gebruikte, op sterk aanraaden, van de „ *mixtuur*, alle 3 uuren, een lepel vol.

„ Van dien tyd af aan wierd de Zieke van dag tot „ dag beter, zonder iets meerder van de *Menstrua* te be„ speuren. Doch daar de eetlust nog niet zo sterk was, „ als voorheen, gebruikte zy, eenige maalen op den dag, „ 60 droppels van de *Tinct. Corrober.*, waarna zy ge„ heel hersteld is; zo dat zy, terwyl ik dit schryve, haar „ boerschen arbeid, zo goed, als vóór haare ongesteld„ heid, op het land verrigt."

Zwol, den
20 October 1799.

C. NIEUWENHUYS,
Med. Dr.

ZEER

ZEER EENVOUDIGE EN GEMAKLYKE MANIER, OM GEDRUKTE PRENTEN, DIE BEMORST ZYN, WEDEROM SCHOON TE MAAKEN; uitgevonden door den Heer FABBRONI.

Om bemorste Plaaten schoon te maaken, wist men tot hier toe geen beter middel, dan dezelve te wasschen met eene loog van assche van wyngaardranken of van riet: terwyl anderen, ten dien einde, gebruik maakten van sterkwater. Ondertusschen zyn deeze beide manieren van werken aan groote ongemakken onderhevig; want de loogen, sterk genoeg gemaakt om de vuiligheden op te lossen, vernielden teffens de kleur, waar mede de prent was gedrukt, en het sterkwater tastte de zelfstandigheid van het papier zelve aan.

Na dat het *geoxigeneerde* Zeezoutzuur was uitgevonden door SCHEELE, en BERTHOLLET hetzelve in gebruik had gebragt, om het linnen zeer spoedig wit te maaken, begreep men, dat het insgelyks met zeer goed gevolg gebruikt zou kunnen worden, tot het schoonmaaken van bemorste Prenten. Ook wierden de proeven, ten dien einde door CHAPTAL genomen, ten hoogsten voldoende bevonden. Met dit alles is deeze manier van werken niet in een zo algemeen gebruik geraakt, als dezelve verdiende: voornaamelyk, van wegen de zwaarigheid, om dit Zuur te maaken, of ergens gemaakt te bekomen. Waarom de Schryver de volgende manier van werken heeft bekend gemaakt, die aan geenerleye zwaarigheid onderhevig is, en door een ieder kan worden uitgevoerd.

Men neemt, voor eene willekeurige hoeveelheid van gewoon Zeezoutzuur, een derde deel van deszelfs gewigt roode Menie. Men mengt deeze stoffen onder elkanderen in eene vles, die ten minsten eens zo veel vocht kan bevatten; wordende die vles, zo ras 'er de stoffen in zyn gedaan, aanstonds met eene glazen stop wel toegemaakt. Men plaatst deeze vles op eene koele en donkere plaats, wanneer de hitte, die van zelve in het mengzel gebooren wordt, en de vles heet doet worden, eerlang toont, dat 'er nieuwe verbindingen in de ingeslootene stoffen plaats grypen. De Loodkalk laat in deeze bewerking een groot gedeelte van zyn *Oxigène* los, 't welk zich verbindt met het

het Zeezoutzuur, en daar aan eene ſchoone goudgeele kleur geeft, met den reuk, en alle de verdere eigenſchappen, van het *geoxigeneerde* Zeezoutzuur. 't Is waar, het op deeze wyze bereid Zuur is niet volmaakt zuiver, en bevat een weinig Loodkalk, in het ſcheidvocht opgelost: doch dit ſchaadt niets in deezen. Tot het bereiden van dit vocht moet men ſteeds eene zeer ſterke vles uitkiezen, en de ſtop 'er wel vast op maaken, om het ſpringen van het glas, door de groote veerkragt der ingeſlootene ſtoffen, te beletten, en te zorgen, dat de ſtop niet met geweld worde uitgedreeven.

Om van het dus bereide vocht gebruik te maaken, voorziet men zich van een glazen ruit, van eene voldoende grootte, op welke een rand van wasch wordt gemaakt, ter dikte van twee duimen, en zo vlak als mogelyk. Dus bekomt men eene zoort van bak, waar in de Prent, die men ſchoon wil maaken, gelegd, en overgooten wordt met *friſche* urin, of met water waar in wat osſegal ontbonden is. Na twee of drie dagen ſpoelt men deeze loog af, met ſchoon laauw water, en doet zulks by herhaaling, tot dat het 'er weder ſchoon afloopt. *Zomwylen* is de morsſigheid, waar mede de Prenten beſmet zyn, van een harstagtigen aart; in welk geval de Prenten met Alcohol moeten worden natgemaakt. Na deeze voorbereiding giet men het bereid *geoxigeneerd* Zeezoutzuur op de Prent, en legt eene andere wel vlakke glazen plaat op den rand van wasch, zo naauwkeurig als mogelyk, om alle uitwaasſeming van de veerkragtige vloeiſtoffe te beletten, en geen last te hebben van den onaangenaamen reuk van het ſcheidvocht. Naauwelyks is deeze toeſtel in gereedheid, of men ziet ſtraks de geelſte Plaaten wederom zo wit worden als of zy geheel nieuw waren, waar toe een of twee uuren voldoende zyn. Vervolgens giet men het vocht weg, en wascht de Plaaten by herhaaling af met ſchoon water, om dezelve vervolgens in den zonneſchyn te doen droogen.

AAN-

AANMERKINGEN OVER HET VERSCHIL IN DE LENGTE VAN HET MENSCHLYK GESTEL.

(Getrokken uit de *Mercurio Tuscano o Reflessioni di una Societa amica degli huomini.*)

[Medegedeeld door den Heer R. ARRENBERG, te *Rotterdam*.]

De Mensch verkrygt een verschillenden trap van lengte, naar gelang de groei zyner ledematen meer of min begunstigd wordt door de lugtstreek, welke hy bewoont. Menigvuldige andere oorzaken hebben invloed op dezen groei; doch zy zyn zoo talryk en verschillende, dat zy byna in elk mensch byzonder zyn. Het verschil, niettemin, het welk door alle deze oorzaken te weeg gebragt wordt, uitgezonderd door de eerste, is zoo gering, dat de lengte van den mensch tot drie byzondere verscheidenheden kan bepaald worden. —— Die lengte, welke doorgaans in gematigde lugtstreken gevonden wordt, maakt de eerste dezer verscheidenheden uit.

De mensch is, naar de opmerking van de kundigste Naturalisten en Ontleedkundigen, voornaamlyk van een BUFFON en HALLER, gemeenlyk van vyf voeten tot vyf voeten en zes duimen lang, naar de Parysche maat. De gemiddelde hoogte van dit verschil is dan vyf voeten en drie duimen, en dit is de gemeenste lengte.

Het grootste verschil met deze gemelde lengte vindt men in de bevrozen lugtstreken naar den Noordpool. De koude houdt alle de voortbrengselen van de natuur tegen, en doet ze inkrimpen, zoo dat de menschen, welke gestadig aan dezelve blootgesteld zyn, de kortste bevonden worden van alle de bewoners van den aardbodem. Hunne lengte kan niet meer dan van vier tot vier en een halven voet halen. Onder deze telt men de *Laplanders*, de inwoners van *Nova Zembla*, de *Borandians*, de *Samoyeden*, de noordsche *Tartaren* en de *Ostiaks*, gelyk ook de *Groenlanders* en de Wilden, die ten noorden van de *Hudsons-Baai* en ten noordoosten van de *Baffins-Baai* gevonden worden.

De grootste soort van menschen, die de derde verscheidenheid uitmaken, wordt onder eene enkele en niet talryke Natie gevonden, welke het zuidlyk gedeelte van *Amerika*, en byzonder het Land van *Magellan*, bewoont, te

te weten de *Patagoniers*, welker lengte gemeenlyk is van zes tot zeven voeten.

Het bestaan van dit soort van menschen werd vóór honderd jaren, door de verlichtste Wysgeren, en hen, die het best bekwaam waren om het ware van het valsche te onderscheiden, in twyffel getrokken. De verschillende begrippen en de verhalen der Schryvers, betreklyk dit stuk, het welk zoo gemaklyk te beslissen was, moesten in de daad een ieder, als iets zonderlings, verwonderen.

Meest alle de zeelieden, welken het uiterste gedeelte van *Zuid-Amerika*, vóór meer dan honderd jaren, bereisd hebben, bevestigden eenparig de waarheid 'er van; en na een gelyk verloop van tyd ontkenden het anderen, en beschouwden alle die verhalen als fabelen; dezelven toeschryvende aan vrees, of aan de neiging, welke alle menschen, en bovenal de reizigers, hebben, om wonderbare zaken te vertellen. Het is waar, sommigen van dezelven hadden, mooglyk, hetgeen zy gezien hadden, wel wat vergroot; maar om de valschheid van hunne verhalen te bewyzen, was het noodzaaklyk te onderzoeken, of zy, welken verklaarden, zulke menschen gezien te hebben, dit volk juist zagen in een oogenblik van vrees, en of het mooglyk kon zyn, dat zoo vele verschillende Natien zouden overeenstemmen in één punt, het welk van allen grond van waarheid ontbloot ware.

Men moet ondertusschen geen acht slaan op het heerschend gevoelen onder de volken der beide vaste landen, betreklyk de oude stammen der zoo zeer gevreesde Reuzen. Zy, die begerig zyn de verhalen deswegens te onderzoeken, welken by de Amerikanen verhaald en geloofd worden, kunnen by TORQUEMADA te regt komen, en hunnen tyd verslyten in het onderzoek van fabelen, die door gelyksoortige vertellers worden opgegeven.

De ooggetuigen, welken het bestaan van deze buitengewone menschen bevestigen, zyn, onder de Spanjaarden, MAGELLAN, SAMIENTO en NODAL, onder de Engelschen, CAVENDISH, HAWKINS en KNIVET, onder de Hollanders, SEBALD, OLIVIER VAN NOORT, LE MAIRE en SPILBERGEN, en onder de Franschen, het volk van twee Schepen van *Marseille* en *St. Malo*. —— Zy, die het ontkennen, zyn WINTER, L'HERMITE, FREZIER en NARBOROUGH; by welke men nog mag voegen alle die reizigers, welken, door hun stilzwygen, schynen te toonen, dat zy geen-

geenzins verbaasd waren geweest over de groote gestalte der *Patagoniers.*

Dan men moet, omtrent deze verschillende begrippen, opmerken, dat het grootste gedeelte van hun, die de zaak bevestigen, van die *Patagoniers* spreken, welken de oostlyke en westlyke kusten bewonen, en dat zy, die het tegenspreken, bedoelen de inwoners van de Straten en het uiterste gedeelte van *Amerika*, aan het noordlyk en zuidlyk gedeelte van de kust. De Natien van deze landstreken zyn geenzins dezelfde: en het is niet ongewoon, dat men de eersten somtyds in de Straten gezien heeft, van welken de haven van *St. Julian*, daar zy zich gemeenlyk in ophouden, niet ver af is.

MAGELLAN's volk zag hen verscheidenmaal, en handelde met hen, somtyds aan boord van hunne schepen, en somtyds in de hutten van deze Indianen. KNIVET zegt, dat hy, gedurende zyn verblyf in de haven van *Desire*, verscheiden geraamten van eene ongemeene lengte, welken hy in het zand vond, gemeten heeft, en verzekert 'er by, dat hy, omtrent het Fort *St. Julian*, een *Patagonier* zag, die nog jong, maar egter dertien palmen lang was. SEBALD zag sommige *Patagoniers*, van die grootte, boomen uitroeijen, om 'er hutten van te maken. OLIVIER VAN NOORT vond, in de haven van *Desire*, Wilden van eene ongemeene lengte, met sommigen van welken hy in de Straten vogt, en 'er zes gevangen nam. Een van dezen vertelde hem naderhand, dat het land was bewoond door verschillende Natien, vier van welken uit menschen van eene gewone lengte bestonden; doch dat in het inwendig gedeelte van het land een soort van Reuzen woonden, genoemd *Tiremenen*, die eene byzondere landstreek besloegen, en altyd oorlog voerden tegen de overigen. SPILBERGEN zag in *Terra del fuego* een zeer lang man, en ARY CLAASZ, wiens getuigenis geloof verdient, en die met de vloot van LE MAIRE gevaren had, verzekert ons, dat hy, de grafplaatsen der *Patagoniers* hebbende gaan bezigtigen, het zeggen der reizigers, die, 'er vóór hem geweest waren, bewaarheid vond: hy voegt 'er by, dat hy daar ter plaatse beenderen vond, die, naar zyne berekening, moesten geweest zyn van een man van tien voeten lengte. Dit onderzoek had hy met de vereischte oplettendheid gedaan, en de vrees had altans de beenderen, die hy zag, niet langer kunnen maken.

Anderen daartegen, gelyk HAWKINS, zeggen alleenlyk, dat die Wilden een mans hoofd grooter waren dan de Europeäanen, en dat het volk van hunne schepen hen Reuzen noemde. De latere bewyzen hieromtrent zyn de volgende:

In het jaar 1704 zagen de Kapteins HARRINGTON en CARMAN, het bevel voerende over twee Fransche Schepen, het een van *Marseille* en het ander van *St. Malo*, in de *Possessions-Baai*, zeven van deze lange menschen, op een anderen tyd zes, en eindlyk een geheelen troep van meer dan honderd, sommigen van welken van eene reusachtige gestalte waren, doch waar van de overigen maar de gewone grootte hadden. Toen de Franschen by hen kwamen, ontvingen zy dezelven zeer vriendlyk.

DON PETRO MOLINA, Gouverneur van het Eiland *Chiloe*, aan de Kroon van Spanje toebehoorende, zegt, dat de *Caucohues*, welken dikwils de Spaansche bezittingen bezogten, meer dan zeven voeten lang waren.

De Commandeur BYRON, die, in het jaar 1774, door de Britsche Regering, werd uitgezonden om ontdekkingen in de Zuidzee te doen, zyn anker hebbende laten vallen in de haven van *Desire*, begaf zich aan land, en had een lang onderhoud met de *Patagoniers*, aan welken hy een geschenk deed van eenige snuisteryen, en daar door gelegenheid kreeg om hunne lengte op te nemen, welke hy bevond zeven voeten te wezen.

De Kapteins WALLIS en CARTERET, in hunne reis naar den Stillen Oceaan, welke zy na die van BYRON deden, landden op de kust der *Patagoniers*, en hadden gelegenheid om naar de waarheid van het verhaal, door voorgemelden Commandeur gedaan, onderzoek te doen. Zy vonden, dat, onder alle de *Patagoniers*, geen een was, minder dan zes voeten, maar verscheiden onder hen, welken boven die maat waren.

Deze getuigenissen zyn te gewigtig om 'er geloof aan te weigeren, dewyl deze zeelieden waren uitgezonden tot het doen van nuttige ontdekkingen, en daar door te beantwoorden aan het oogmerk der Admiraliteit, en dus geenzins om wanbegrippen en ongelooflyke verhalen in *Europa* te verspreiden: behalven dat de onsterflyke Kaptein COOK hunne berigten, in alle andere opzigten, met de waarheid overeenkomstig gevonden hebbende, men hem niet kan verdenken van eenige valschheid omtrent een

een enkel punt, het welk, boven alle anderen, het gemaklykste was om te onderzoeken.

Het bestaan van dit geslacht van menschen is derhalven geen hersenschim, maar eene wezenlyke waarheid, waar aan men niet behoeft te twyffelen; en, in de daad, het is niet buitengewoon, dat in een land, waar in alle de voortbrengselen der natuur reusachtig zyn, menschen zouden gevonden worden van zeven voeten lengte: vooral wanneer men daarby opmerkt, dat hier en daar in andere lugtstreken menschen van die lengte te zien zyn.

Onder die menschen van eene buitengewone grootte, in andere lugtstreken, zyn de volgende de aanmerklykste. In het jaar 1735, vertoonde men te *Parys* een *Finlander*, geboren in een Dorp naby *Tornea*, die zes voeten, agt duimen en agt linien hoog was. In 1760, zag men in *London* een Guarde van den Hertog van Brunswyk, en den Reus MACGRATH, die beiden eene lengte hadden van zeven voeten en eenige duimen. Een Zweedsche Landman en de Reus CAJANUS, een *Finlander*, waren agt voeten en agt linien. De Reus GILLI, van *Trente*, was agt voeten, twee duimen en agt linien; en een Guarde van den Koning van Pruissen, agt voeten, zes duimen en agt linien.

Deze byzondere persoonen maken egter geene bestendige verscheidenheid in het soort, dewyl zy geboren waren van ouders, die de gewone lengte hadden. De buitengewone grootte van deze menschen komt voort uit eene onvolmaakte organisatie, gelyk HALLER en sommige anderen hebben opgemerkt, byzonder in den Reus MACGRATH, die kromme beenen had, dewyl zyn gebeente door het vermogen der spieren gebogen was, en geen dikte had, evenredig aan deszelfs lengte. Volgens de berekening van MUSSCHENBROEK, moest het gebeente van Reuzen van eene dubbele dikte wezen, in evenredigheid van de lengte, die zy boven andere menschen hebben, indien hunne kragten evenredig zouden zyn. Geen hunner, van welken men hier gewag gemaakt heeft, had die vereischte. De *Patagoniers*, egter, hebben alleen die dikte van gebeente, welke evenredig is aan hunne buitengewone lengte: men kan van hun niet zeggen, dat zy, gelyk de voorgemelden, van eene ongeregelde gestalte zyn, dewyl zy bestendig een soort uitmaken, het welk eene gelykmatige gesteldheid heeft.

Het bestaan dier oude Reuzen, welken de gewone leng-

te der menschen zouden hebben overschreden, en gegrond is op de meeting van gebeente, dat men uit de aarde opgegraven heeft, is van allen grond ontbloot. De oude getuigenissen, die voor deze verdichtselen worden bygebragt, verliezen alle hunne kragt, wanneer men onderzoek doet naar het karakter van hun, welken ons de verhalen daar van gegeven hebben.

HERODOTUS, wien door STRABO het verspreiden van valschheden en verzinsels verweten wordt, is byzonder, en met regt, door hem, gelyk ook door AULUS GELLIUS, beschuldigd van onwaarheid omtrent de lengte van twaalf en een vierde voet, die hy aan het geraamte van ORESTES toeschryft.

PLUTARCHUS verdient ook geen geloof, wanneer hy uit GABINUS, een Schryver, die by alle zyne tydgenooten verdagt was, de fabel verhaalt van de zestig ellebogen, welke lengte het lighaam van den Reus ANTAEUS, door SESTORIUS te *Tanger* opgegraven, zoude gehad hebben.

APOLLONIUS, ANTIGENES, CARISTIUS en PHILOSTRATUS de Jonge, hebben al hun geloof verloren, *door hunne* fabelachtige verhalen, welken zy gegeven hebben van Reuzen, die honderd ellebogen lang waren. Andere verhalen van gelyken aart schynen even valsch te zyn, uit hoofde van de omstandigheden, die 'er by verteld worden. Niets bewyst intusschen meer de valschheid van de verhalen dier Historieschryvers, dan dat zy de wereld diets willen maken, dat deze geraamten in stof vielen zoo dra zy aangeraakt werden. Dan het is gemaklyk te begrypen, dat men zulk een fabel 'er bygevoegd heeft, om dat men daar door het onderzoek naar de waarheid van hun gezegde wilde voorkomen.

De voorgewende ontdekking van het lighaam van PALLAS, Zoon van EVANDER, is verzeld door een oneindig getal tegenstrydigheden en tydrekenkundige misslagen. Het verhaal van de lamp, die 2300 jaren gebrand had, doch uitging zoo dra de versche lugt in het graf kwam, en andere kinderachtige vertelsels van dien aart, zyn ongetwyffeld van FAUSTUS, Bisschop van *Avila*, die het verhaal heeft nageschreven van den Monnik HELIANT, die in eene eeuw van barbaarschheid en onwetendheid geleefd heeft.

De lighamen van de *Cyclops*, volgens FARELIUS, in verschillende Kelders van *Sicilie* gevonden, waren twintig

tig of dertig ellen lang; doch de langste van deze Kelders, door Vader KIRCHER gemeten, waren niet langer dan twintig of vyftien voeten.

Wat aangaat het gebeente, tanden en wervelbeenderen, uit welker grootte men opmaakt, dat ze van Reuzen moeten geweest zyn, en die in verscheiden Kabinetten bewaard worden, hebben hedendaagsche Wysgeren ontdekt en bewezen, dat dezelven van Oliphanten of andere Dieren zyn, welken in verschillende plaatsen zyn begraven geworden: zoodanig waren altans de beenen, door Dr. PALLAS in *Siberie* gevonden, die meestal in Oliphantstanden en andere beenen bestonden, welken verrot en verkalkt waren. De Heer CROGHAM vond insgelyks in *Amerika*, op de banken van de *Ohio*, verscheiden geraamten en andere beenen van Dieren, van welken hy, in het dagverhaal van zyne reizen, aan Dr. FRANKLIN, een berigt gegeven heeft.

In het jaar 1612, vond men in het Kasteel van *Langon*, in het *Dauphiné*, eenige beenderen, welken men naderhand in *Frankryk* en *Engeland* vertoonde, als een gedeelte van het geraamte van den Reus TEUTHOBOCUS, van welken in de Romeinsche Historie gewag gemaakt wordt. HABICOT, een vermaard Ontleedkundige van die eeuw, maakt dat geraamte twintig en een halven voet hoog, en tien voeten breed tusschen de schouders. Ondertusschen heeft een menschlyk geraamte van vyf voeten lengte, doorgaans, dertien duimen tusschen de schouders, en volgens die evenredigheid zoude een lighaam van tien voeten breedte tusschen de schouders vyftig voeten lengte moeten hebben, waar uit men kan opmaken hoe veel geloof zulk een Schryver verdient. Deze aanmerkingen doen alle waarschynlykheid van het bestaan van menschen, die zulk eene onevenredigheid met het overige van het menschdom zouden hebben, geheel vervallen.

De gewone lengte van den mensch, in het algemeen, vyf voeten en drie duimen zynde, schynt het, dat het onderscheid tusschen de grootste en de kleinste der menschen op een voet boven of beneden die maat uitkomt; en in de daad, een man van zes voeten is zeer groot, en een van vier voeten zeer klein. Menschen, derhalven, die boven of beneden die maat zyn, moet men aanmerken als eene ongewone of eene toevallige verscheidenheid

van het menschlyk geslacht, hoedanig de Dwergen zyn, van welken men het volgende kan melden.

BEBE, welke, in het jaar 1764, te *Luneville*, in het paleis van STANISLAUS, Koning van *Polen*, stierf, was niet meer dan twee voeten en vyf duimen hoog. Toen hy geboren werd, woog hy naauwlyks twee ponden, en werd ten doop gedragen op een tafelbord: zyn mond, die uitermaten evenredig was aan zyne gestalte, kon zyn moeders tepels niet omvatten; men was derhalven genoodzaakt hem door een geit te laten zogen. Twee jaren bereikt hebbende, begon hy te leeren gaan, en op dien tyd waren zyne schoenen anderhalve duim lang. Op den ouderdom van zes jaren, was hy vyftien duimen hoog, en woog vyftien ponden. Hy had een aartig figuur, was van eene geëvenredigde gestalte en zeer gezond, doch zyne verstandelyke vermogens waren zeer gering. Op zyn vyftiende jaar, bereikte hy de hoogte van twee voeten en negen duimen; doch toen scheen hy, uit de gesteldheid van sommige zyner lighaamsdeelen, tot zyne volkomenheid geraakt te zyn; altans sedert dien tyd verminderde hy in kragten; zyn ruggraat werd krom; zyn hoofd begon over eene zyde te hangen; zyne beenen verzwakten, en zyn neus zwol tot eene ongemeene grootte. In 't kort, BEBE verloor zyne levendigheid, werd zieklyk, en stierf in den ouderdom van 23 jaren. De Graaf TESSAN, die deze beschryving van hem gegeven heeft, had voorzegd, dat hy vóór zyn dertigste jaar reeds zou afgeleefd zyn en sterven.

In het jaar 1751, werd 'er, in *Engeland*, en wel eerst te *Bristol*, een berugte Dwerg vertoond: hy was vyftien jaren oud, maar niet meer dan twee en een halven voet hoog. Hy had het voorkomen van een bejaard mensch, en woog maar dertien ponden, schoon hy op zyn zevende jaar negentien ponden zwaar was geweest. Een ander, die men naderhand te *London* vertoonde, kwam uit het Graafschap *Norfolk*: hy was twee en twintig jaren oud, woog zeven en twintig en een half pond, en was twee voeten en vyf duimen hoog. Een derde heeft men in *Amsterdam* vertoond: hy was van dezelfde grootte, zes en twintig jaren oud, en geboortig uit *Friesland*.

In het jaar 1760, verscheen te *Parys* een Poolsch Edelman, die twee en twintig jaren oud, doch maar twee voeten en vier duimen hoog was; hy was levendig, wel-

ge-

gemaakt, en sprak verscheiden talen. Zyn oudste Broeder was twee voeten en tien duimen hoog.

CORDAN en MURALT maken gewag van een Dwerg, die maar twee voeten hoog was; ook heeft men 'er gezien van een en twintig, agttien en zelfs van zestien duimen hoog: dan alle deze Dwergen maken geen soort uit onder het menschlyk geslacht. Men moet ze aanmerken als gedenatureerde wezens onder het menschdom, door eene onvolkomenheid der oorzaken, welken de uitbreiding van hunne lighamen moest te weeg brengen, op gelyke wyze als andere menschen de gewone gestalte overschreden door eene buitengewone vermeerdering dier oorzaken.

BESCHRYVING VAN DEN BRANDENDEN BERG VAN HET EILAND VULCANO. Door den Abbé SPALLANZANI.

Gelyk een reiziger, boven van een hoogen toren, in een oogenblik den omtrek van eene groote Stad afmeet, en derzelver paleizen en huizen telt, dus kan hy ook van den top van het gebergte *della Guardia*, een der hoogste van het Eiland *Lipari*, het nabuurig Eiland *Vulcano*, van alle kanten, naauwkeurig overzien. My op dit gebergte plaatzende, kon ik niet alleen onderscheiden de strekking der rotzen en stranden, uit welke dit Eiland bestaat, maar ook de gedaante van de vuurkommen der brandende Bergen van hetzelve, wier grootste zich opdoet in de gedaante eener geknotte Kegel. Geduurende den dag kon men zeer duidelyk de witte dampen zien, die daar uit opreezen: terwyl de omringende dampkring by nacht een roodachtigen glans te rugge kaatste. Inzonderheid zag men ook de vereeniging van het grooter Eiland met het kleiner *Volcanello*, 't geen 'er voorheen van afgescheiden was, door eene zeeëngte, welke naderhand door eene geweldige uitbarsting wierd gevuld, en, aan weerskanten eener smalle zandige strook, twee havens maakte, wier eene de Oostelyke, en wier andere de Westelyke haven wordt genoemd.

Na dus de algemeene eigenschappen van dit Eiland onderzogt te hebben, zogt ik meer naauwkeurige onderrichtingen dienaangaande te bekomen, door het met eene boot

rond te rooijen. De omtrek van hetzelve is ongeveer elf mylen; vindende men daarin alomme de ſpooren van den onderaardſchen brand, van welken de verſpreide Lavas, de Emerauden, de tot glas geſmolten ſteenen, de puimſteenen, enz. tot getuigen verſtrekken. Het klein Eiland *Volcanello*, hetgeen met het grootere, door een laage zandige landtong, is vereenigd, heeft de gedaante van een ſchuinen driehoek, van welken twee zyden door de zee worden beſpoeld. Het ſtrand beſtaat hier uit verſcheidene laagen van Lavas, die ettelyke voeten dik, en door de aanſpoelende zee glad zyn afgeſleeten, zo dat het als een ſteile muur uit den afgrond opryst. Deeze Lavas zyn oorſprongelyk uit de byna uitgebluschte vuurkom van *Volcanello*; zynde de holligheid, ter dikte van veele voeten, gevuld met de aarde, welke de regens van het hoogere gebergte met zich geſleept hebben. Zo de afgrond niet weder openberst met eene nieuwe woede, zullen, denkelyk, door eene verdere opvulling, de ſpooren van het fornuis eens brandenden Bergs allengskens verdwynen. Dat, ondertusſchen, alhier wel eens eene nieuwe uitbarſting zou kunnen plaats hebben, blykt uit den *zwavelachtigen* damp, die zich uit verſchillende ſcheuren rondom het uitgebluscht fornuis ontlast; zodat men by nacht zelfs dikwyls de vlam daar uit ziet ſlaan. Door dit overſchot van den onderaardſchen brand is het aardryk hier vry heet, en bezet met zwavelachtige omkorſtingen.

Van *Volcanello* begaf ik my naar eene grot in de nabuurſchap, uit welke een meirtje van heet water gebooren wordt, het geen verſcheidene goede geneeskundige eigenſchappen bezit, en uit het welk de vaste lucht met zo veel geweld wordt voortgedreeven, dat zy de ademhaaling ongemaklyk maakt. Van hier leidt de weg, die tot dus verre gemaklyk was, ſteil naar boven, naar de groote vuurkom van den brandenden Berg van *Vulcano*. Met moeite klom ik door de Lavas, en half of geheel in glas veranderde puimſteenen, naby den rand, toen eenige met zwavel bekorste gaten myne aandagt tot zich trokken, door den zwaveldamp, die 'er uit wierd voortgedreeven. Wat hooger kwam ik op eene vlakte, op welke ik niet zonder ſchrik wandelde, dewyl de heete grond onder my beefde, en ik een aanmerkelyk onderaardsch gedruis hoorde, 't welk my te kennen gaf, dat ik hier maar door eene dunne zoldering van den brandenden afgrond was geſcheiden. Nog iets hooger klimmende, kwam

kwam ik op eene nieuwe vlakte, die veel grooter en met eene dikke zandlaag bedekt was, langs welke ik my naar eene nieuwe hoogte begaf, van waar ik den rand van het groot fornuis kon beklimmen, en de geheele holligheid overzien. Behalven de holte van den *Etna*, ken ik geen brandend fornuis van eene zo groote en majeſtueuze gedaante; hebbende de oppervlakte ongeveer de grootte van eene vierkante myl, met een eironden omtrek, wiens grootſte middellyn van het Zuidoosten naar het Westen loopt.

Na den omtrek van de vuurkom te hebben rondgewandeld, bekroop my de lust, om tot in de diepte neder te klimmen. Ondertusſchen bezat ik geen moeds genoeg, om deeze bedenkelyke reis alleen te onderneemen. Vier *Liparotiſche* Zeelieden, die my tot hier toe verzeld hadden, hoorden naauwelyks myn voorſtel, om verder te gaan, of zy weigerden zulks uitdruklyk, dewyl, huns oordeels, deeze onderneeming met het grootst levensgevaar verzeld was: gelyk, zo zy zeiden, voor eenige jaaren was gebleeken, door het ongeluk van een waaghals, die dit ondernomen had, maar nooit weder was te voorſchyn gekomen. Dus wierd ik wel genoodzaakt, weder naar *Lipari* te keeren, zonder myn oogmerk te kunnen bereiken. Ik vleide my, dat ik hier gemaklyk iemand zou kunnen vinden, welke dien tocht met my zou willen doen. Doch de eenigſte, welke zich hier toe opdeed, was een *Calabriſche* Bandiet, die, na hier toe verlof van den Gouverneur van *Lipari* te hebben bekomen, onder toezegging van eene groote belooning, zich met my derwaards op reis begaf.

Zonder moeite klommen wy aan den Zuidwestkant der holte naar beneden, dewyl de rand aldaar eene gemaklyke helling had, terwyl dezelve anderzins van alle kanten lynrecht nederdaalde, en dus geheel onbeklimbaar was. De bodem, die met zand bedekt was, had ongeveer de oppervlakte van het vierde deel eener vierkante myl. Naauwelyks bevond ik my hier, of ik beſpeurde, dat de grond, op welken ik wandelde, merkelyk gevaarlyker was, dan de vlakten, over welke ik voorheen gegaan was. Het onderaardsch gedruis was hier oneindig ſterker, en de grond was alomme vol ſcheuren, uit welke de zwaveldampen met een groot gedruis wierden voortgedreeven. Wanneer ik met de hand aan deeze ſtroomen kwam, voelde ik het geblaas zeer duidelyk tegen

gen dezelve, terwyl eene daar nevens gehouden kaars door den stroom wierd uitgebluscht, doch ook weder dikwyls, door den daar mede verzeld gaanden brandenden zwaveldamp, wierd aangestooken.

De trillende bodem, op welken ik wandelde, was zo heet, dat myne voeten zulks op den duur niet konden verdraagen; 't geen my verplichtte, van tyd tot tyd op de groote stukken Lava te klimmen, die herwaards en derwaards verspreid lagen, en door hunne dikte minder heet waren. De hier by komende verstikkende zwaveldamp maakte het my zeer bezwaarlyk, om deeze vlakte geheel rond te gaan, 't geen ik echter volbragt. Doch midden over de vlakte was zulks niet te waagen; zynde dezelve aldaar voorzien met eene verhevenheid van ongeveer vyf-en-veertig voeten in den omtrek, welke overal met gaten doorboord was, waar uit de zwaveldamp met meer geweld, dan elders, wierd voortgedreeven. Voorts was hier de hette van den grond onverdraagelyk, en toen ik mynen voet op den rand der verhevenheid zette, voelde ik eene beeving als van eene veerkragtige plank; waar uit bleek, dat het *gewelf* van den brandenden afgrond hier zeer dun, en niet geschikt was, om zwaare lichaamen te draagen. Een zwaare steen, op deeze plaats geworpen, verwekte een ontzettend gedruis in den afgrond, 't geen men geduurende eenige seconden kon hooren.

Aan den Westkant deezer vlakte vond ik eene grot, die niet minder aandagt verdiende; dezelve was ongeveer honderd en tien voeten hoog, en twee honderd en vyftig voeten breed. Behalven de menigvuldige vulcanische voortbrengsels, die men hier by elkander vond verzameld, verdiende niets meerder aanmerking, dan eene dikke kolom van zwaveldamp, die hier uit den afgrond voortkwam, en die met denzelven eene onmiddelyke gemeenschap scheen te hebben; dewyl de steenen, welke men midden in deeze grot wierp, zonder eenig bespeurbaar geluid, in den gloed der onpeilbaare diepte nedervielen.

Het gedeelte van het Eiland *Vulcano*, 't geen tegen over *Lipari* legt, is onvruchtbaar; maar dus is het niet gelegen met den Zuidkant en den Westkant van dit Eiland; zynde hetzelve aldaar begroeid met verscheidene zoorten van boomen en gewasſen. De stoffen, welke aan dien kant door den brandenden Berg zyn uitgeworpen, schy-

schynen van een weekeren aart geweest te zyn, dan de overige, waar door zy gemaklyker die vergruizeling hebben ondergaan, welke noodig was, om aan de wortelen der plantgewassen het noodig voedzel te verschaffen.

Gelyk de zeelieden van *Stromboli* kunnen brandenden Berg raadpleegen, eer zy in zee gaan, dus neemen de inwooners van *Lipari* de houding der dampen waar, die boven den hun nabuurigen Berg van *Vulcano* hangen: waar uit zy, naar hun voorgeven, het schoon of slegt weder voor den volgenden dag, en den wind, die dan waaijen zal, kunnen voorzeggen. Men vindt by de Ouden nog veel glansryker beschryvingen aangaande de weerkundige voorzeggingen, die uit de verschynzels van deezen brandenden Berg konden worden getrokken. Als de wind uit het Zuiden moest waaijen, dan wierd de Berg bedekt door een donkeren nevel, die het gezicht op *Siciliën* verhinderde: was 'er een Noorden wind te wagten, dan brandde de Berg zeer helder, met een ontzettend onderaardsch geloei. De tekenen, die een Westen wind aankondigden, hadden iets van de beide gemelde verschynzelen. Voorts gaf de verscheidenheid van het onderaardsch geluid, der uitbarstende vlammen, enz. een aantal van tekenen aan de hand, uit welke men, drie dagen vooraf, weeten kon, welken wind men te wagten had. Dit alles vindt men ten minsten dus vermeld by POLYBIUS, wien de laatere Schryvers woordelyk hebben afgeschreeven. Ondertusschen komt deeze voorzegkunde, welke den Griekschen Schryver denkelyk door zeelieden was medegedeeld, zeer weinig overeen met de hedendaagsche verschynzels van den *Vulcano*: het zy, dat de brandende Berg thans in eene zoort van werkeloosheid is vervallen; het zy, dat alle voorzeggingskunde meer gegrond is op vergrooting en ligtgeloovigheid, dan wel op het getrouw getuigenis der ondervinding.

DE WAARE OORSPRONG VAN DE RIVIER DE RHONE.

(Ontleend uit H. B. DE SAUSSURE's *Voyages dans les Alpes.*)

„ Wel doorwaterde Landen genieten gemakken en voor-
„ deelen, welke zy, zonder zulks, zouden moeten

„ der-

„ derven, of voor veel moeite en schats koopen. Oor-
„ deelkundige Reizigers hebben, uit dien hoofde, 'er
„ zich op uitgelegd, om een juist bescheid te bekomen
„ wegens den oorsprong van groote Rivieren: eenigen
„ gaven zich de moeite, dat zy lange, verdrietige en
„ gevaarlyke reizen ondernamen, om derzelver Bronnen
„ te ontdekken. —— De *Rhone* wordt, met regt, voor
„ een der schoonste Rivieren van *Europa* gehouden. De
„ Heer DE SAUSSURE heeft zeker zyn tyd en moeite niet
„ te vergeefsch besteed, om de waare Bronnen deezer
„ Riviere te ontdekken. Zie hier het hoofdzaaklykste
„ van 's Natuurkenners naspeuringen."

Niet verre van *Oberwald* ontlasten zich twee geweldige Stroomen in 't geen men den Mond van de *Rhone* noemt, en zyn, om zo te spreeken, de eerste waterschatting, welke zy ontvangt. Deeze Stroomen, schoon in de daad van hooger grond afdaalende, en een kolom van water aanvoerende, twintigmaal grooter dan hetgeen voortkomt uit zekere Wel, worden niet voor de Bronnen van de *Rhone* gehouden. Het Landvolk noemt, met eene soort van veragting, die beide Stroomen Sneeuwwater, of Water van de Ysbergen; terwyl zy eene soort van eerbied toedraagen, en als de bron der *Rhone* groeten, een Waterwel, in een klein veld, uit den grond voortkomende.

Veele Reizigers, en zelfs de geleerde SCHEUTCHER, meenen recht te hebben om de Bewoonders dier streeken door te stryken, van wegen die schynbaar grillige opvatting. De Heer DE SAUSSURE, getroffen door de zonderlingheid dier omstandigheid, en den oorsprong daar van willende onderzoeken, proefde eerst het Water dier Welle, en stak 'er voorts zyne hand in. Hy ontdekte dat het Water eenen aanmerkelyken graad van Warmte bezat; maar misleiding duchtende, dompelde hy 'er een Thermometer in, verdeeld in 80 Graaden: hy zag dezelve tot 14½ Graad klimmen; terwyl het water van alle de daar om heen liggende beekjes slegts weinig boven het Vriespunt tekende; uitgenomen een zeer klein Beekje, 't welk by de Landbewoonders mede deelt in de eer van voor den oorsprong der *Rhone* gehouden te worden.

Deeze waarneeming, welke de Heer DE SAUSSURE de eerste maal deedt in den Jaare 1775, was toen geheel

nieuw,

nieuw, en scheen hem toe, niet geheel van alle belangrykheid verstooken te zyn. Hy giste dat dit warme Water die warmte behouden zou zelfs in den winter. Onderzoek hier op doende by de Schaapherders in die streeken, ontving hy van hun ten bescheid, dat, terwyl het omliggende land bedekt was door ryp en vorst, deeze Bron daadlyk de sneeuw deedt smelten, en met groente omringd bleef in het koudste jaargetyde.

Uit deeze byzonderheid, en den eerdienst, in vroegeren tyde, toegebragt aan de Brongodessen, inzonderheid wanneer de Bronnen, welker bewaaring men aan dezelve toeschreef, geduurende de Winterkoude onbevroozen bleeven, zo wel als uit het in 't wonderbaare loopende verhaal, wegens den oorsprong van groote Rivieren, met voordagt onder het Volk gebragt, valt het vry natuurlyk te besluiten, dat deeze Bron der *Rhone* in ouden tyde bekend was. — Het loopt desgelyks in 't oog, dat het Water deezer Bronne, warm, onveranderlyk, steeds vloeijende en klaar, in 't oog des Landmans, verre de voorkeuze moest hebben boven alle wateren in den omtrek, van het ysgebergte nederstortende. Die Bron moest onder hun, by overlevering, een voorrang hebben boven alle wateren: 't welk niet alleen zeer wel zamenstemt met het denkbeeld, (nu in vergetelnisse geraakt,) dat die Bron de verblyfplaats was der Godheid, aan wier bescherming deeze Rivier was toevertrouwd; maar het teffens hoogst waarschynlyk doet worden, dat deeze kleine Welle oorspronglyk denzelfden naam droeg als de *Rhone*. Deeze gissing wordt bekragtigd door den naam, welken die Waterbron nog heden draagt. Het Volk in die Streeken noemen dezelve *der Rothe*: eene benaaming, die, in 't verloop van tyd, zeer gemaklyk in die van *de Rhone* kan verwandeld weezen.

BERICHTEN VAN DE COLONIE SIERRA LEONE.

(Vervolg van bl. 496.)

De volgende Anecdoten zullen eenige reeds aangeroerde punten bekrachtigen, en ook ten bewyze strekken, deels, hoezeer de inwooners naar onderricht verlangen, deels ook, welk een goed vertrouwen tusschen hen en de Maatschappy bestaat. Eene Mulattin, de Vorstin van

van eene groote Stad, in het land van Mandingo, die in Engeland geweest was, bragt eenige dagen in de Colonie door. Zy onderzocht zelve den toestand der slaaven in West-Indiën, en wierd zeer geroerd, als zy hoorde, dat de slaaverny zich niet alleen tot die geenen bepaalde, die van Afrika daar heen gezonden wierden, maar zich ook tot hunne kinders uitstrekte; zy voegde 'er by: „ Wat moet gy van my denken? Gy moet my voor zeer slegt houden; want ik heb zoo even twee slaaven naar de nabuurige Factory medegenoomen, en ze daar gelaaten; maar ik wenschte, dat ik van den handel geheel konde afstappen." Het blykt uit de laatste berichten van reizigers, die door het land van Foulah kwamen, dat deze Mulattin hen op hunne terugreize naar Freetown, wanneer zy door de Stad, die zy regeert, kwamen, zeer beleefd en vriendelyk ontmoet is. Zy heeft in 't kort de Arabische taal beginnen te leeren, om haaren invloed te vermeerderen.

Geduurende het Gericht, dat, door den dood van des Konings Zoon, waarvan wy boven melding maakten, veroorzaakt was, liet men eenige opperbestuurders, die by deze gelegenheid naar Freetown gekomen waren, de schoolen bezoeken; en zy verblydden zich over een zoo geheel nieuw verschynsel van drie tot vier honderd kinderen, die in boeken lazen. Een van de schranderste opperhoofden liet zich met eenen der leeraaren in een gesprek in, om hem over te haalen, om met hem in het land te komen, en de jeugd der Stad, over welke hy 't bevel voerde, te onderrichten.

Langs de rivier hebben zich drie of vier nieuwe Schotlanders nedergezet, die groote ryst-plantagien bezitten, alwaar zy het land van de inwooneren tot een geschenk bekomen hebben. Een van deze Colonisten kan leezen, en een inboorling, die naar Freetown van boven kwam, verhaalde, dat hy, door zyne hulp, ook reeds een klein begin in het leezen gemaakt had.

Het volgende uittrekzel uit een echten brief van den Gouverneur en den Raad zal een denkbeeld geeven van de maatregelen, die zy van hunne zyde genoomen hebben, om de inboorlingen onderricht te verschaffen, gelyk ook van de gevolgen dezer maatregelen.

„ Uit de voorschriften van gedrag en handel, welke wy aan alle onze scheepsbezitters gegeeven hebben, zult gy zien, dat wy niets onbeproefd laaten, om de hoofden der

der inwooners van de nabuurige kusten over te haalen, om hunne zoonen hier te laaten opvoeden; en deze uitnodiging is eenstemmig met dank aangenoomen. Een opperhoofd in Rio Nunez heeft zynen zoon reeds herwaards gezonden, en de anderen wachten maar naar het drooge jaargety. In de Steden, die aan de opperhoofden langs deze rivier toebehooren, met welke wy in eene verbintenis staan, zyn zeer weinig kinders, die men in staat rekent, om in de schoolen gezonden te worden; de weinigen, die daartoe bekwaam zyn, hebben wy reeds by ons, en eenigen daarvan maaken aanmerkelyke voortgangen in het leezen. De opperbestuurders aan de Bunch en Kokelle, (de bovenste armen van de rivier Sierra Leone), hebben 'er ons meer toegezeid, welke in het drooge jaargety tot ons zullen komen. Hunnen raad, met opzicht tot eene school in de Volkplanting, op de kust Bulam, waren wy reeds voorgekomen; een van de leermeesters heeft zich reeds aldaar met zyn huisgezin nedergezet, en als zendeling en als school-leeraar. De onthouding van allen arbeid op de zondagen is onder de landbouwers van dezen oord reeds algemeen ingevoerd." —— In de schoolen van Freetown zyn reeds ongeveer twintig kinders van inboorlingen, onder welken een aanmerkelyk getal kinders van stamhoofden zyn. Wy hebben reeds gemerkt, dat nog meer kinders aan den anderen oever van de rivier onderricht worden.

Het volgende treurige geval verdient hier aanmerking, als een bewys van het groote vertrouwen van een der inboorlingen in de Maatschappy. Terstond na de uitberstíng van den oorlog zouden eenige toegezondene geweeren, door een Ingenieur, tot het gebruik bekwaam gemaakt worden. Deze beval aan eenen Nieuw-Schotlander, die onder hem arbeidde, om ze by het vuur te droogen. Deze deed dit, en dan laadde hy ze, in afweezigheid van den opziener. Terwyl 'er nu in een derzelven ongemerkt een vonk vuur gekomen was, zoo sprong hetzelve, toen hy het laaden wilde, en doodde hem en den zoon van een nabuurig opperbestuurder, die eerst sedert eenige dagen daar gelaaten was, om opgevoed te worden. Men gaf den vader van den knaap het bericht, die, hoewel het hem zeer smertte, zich evenwel wonder wist te troosten. 't Geen hy zeide, kwam hierop neder: „Lieve Heeren, het was myn eenige zoon; ik dacht hem by ulieden goed besteld te hebben; God heeft het egter anders

ge-

gedacht. Ik weet, het was buiten uw toedoen; ik doe ulieden dus geene verwytingen. Zyt over zyn lot niet bezorgd: want hadde God gewild, dat hy langer zoude leeven, hy zoude nog leeven. Om te toonen, dat ik om dit ongeluk geen kwaad van ulieden denke, zal ik ulieden myne dochter in uwe Colonie zenden." ——

Nu eene proef van het goed vertrouwen tusſchen de inboorlingen en de Maatſchappy. 'Er lieten zich twee vreemde Schepen zien, die men voor Franſche hield. De nabuurige Koning, of Opperbeſtuurder, zond terſtond eene troep menſchen van de Maatſchappy ter hulpe, met aanduiding, dat hy zelf met meerdere hulp zoude volgen, en het gantſche land tot verdediging der Colonie op de been zou brengen. Toen men bevond, dat die Schepen niet vyandelyk, maar van de Franſchen gemaakte pryzen waren, zeiden de inboorlingen, als zy van Freetown toogen: „ Uwe vrienden zyn onze vrienden, en uwe vyanden zullen ook onze vyanden zyn!" —— De Beſtuurders voegen hier nog met vergenoegen by, dat de Maatſchappy tot nu toe in zeer vriendſchaplyke verbintenisſen met alle daaromſtreeks woonende inboorlingen ſtaat.

Om de berichten over de denkwyze der inboorlingen van Sierra Leone, over het algemeen, te bekrachtigen, zullen de Beſtuurders hier nu nog eenige aanteekeningen byvoegen over het karakter van eenen Afrikaan, die anderhalf jaar lang onder hun byzonder opzicht in Engeland geweest is.

De geſtorvene *Naimbanna*, Zoon des vorigen Konings van Sierra Leone, wierd, omſtreeks zyn vier-en-twintigſte jaar, van een vryen Neger, die tot de eerſte Colonie behoorde, die van Londen (1788) kwam, bewoogen naar Engeland te reizen, om daar van een Engelschman onderricht te bekomen, aan wien de Zwarte ook reeds eenige kundigheden te danken had. Hy ſtond gereed, om met den eigenaar van een ſlaavenſchip een verdrag te ſluiten, volgends welk hy voor zyne overbrenging drie ſlaaven zou geeven, toen 'er juist een ſchip, dat de Maatſchappy tot onderzoek van het land uitgezonden had, in de rivier Sierra Leone inliep. Dit ſchip bracht hem naar Engeland over; hy wierd daar onder het opzicht van eenige Geestelyken genoomen, die ons het meeste, wat hem betreft, hebben medegedeeld, en 't geen wy nu verhaalen willen.

Weet-

Weetgierigheid was de hoofdtrek in zyn karakter. Zyne Leermeesters merken aan, dat hy den tyd van het onderricht altyd heeft willen verlengen. Hy uitte zeer dankbaare gevoelens jegens ieder, die hem tot de verkryging van nuttige weetenschappen behulpzaam zyn wilde. Hy betreurde het, wanneer hy in een gezelschap geraakt was, alwaar hy den tyd nutteloos had doorgebracht; en, wanneer hy geheel aan zich zelf overgelaaten was, bracht hy 8 tot 10 uuren daags met leezen door. Hoewel het nadeel, dat hy leed, van het verzuim van de beschaaving zyner geestvermogens, zeer zichtbaar was, zoo gaf hy toch blyken van een natuurlyk goed verstand; hy bezat de bekwaamheid, om de verschillende denkwyzen der menschen te onderscheiden, en hy was vatbaar voor alle indrukken van lieden, die hem een goed gevoelen hadden ingeboezemd. Zyn voorkomen was niet aanlokkend, maar zyn gedrag was inneemend; ja, hy had eene werkelyke fynheid in den omgang. Ook was hy zeer teder van gevoel, en stond sterk, op 't geen hy wenschte. Hy liet zich ligt tot drift vervoeren, en helde ook over tot argwaan. In 't byzonder was hy niet geneigd, vraagen, die vreemden over den toestand van zyn vaderland aan hem deeden, te beäntwoorden; want hy geloofde, dat men tusschen Engeland en Sierra Leone eene parallel wilde trekken, die voor het laatste zeer ongunstig zoude uitvallen; en daarom wendde hy dikwyls, by zoodanige gelegenheid, het gesprek daarvan af, door deze aanmerking, dat de omstandigheden voor Sierra Leone tot hiertoe zoo ongunstig geweest waren, dat 'er alles ontbrak, wat het belangryk voor Grootbrittannien konde maaken.

De volgende Anecdote kan zyne buitengewoone gevoeligheid over alles, wat hem nadeelig voor de eer zyns lands toescheen, en de gronden van zynen yver in dit stuk, nader aan den dag leggen. Wanneer 'er eens, in zyne tegenwoordigheid, van een man gesprooken wierd, van wien hy wist, dat hy openlyk iets zeer nadeeligs voor het karakter der Afrikaanen, in het algemeen, gezegd had, voer hy zeer sterk uit, om wraak van dezen mensch te neemen. Men erinnerde hem terstond den Christelyken plicht, om zynen vyanden te vergeeven; waarop hy antwoordde: Een mensch, die my myn geld ontrooft, kan ik vergeeven. Een mensch, die naar my schiet, hakt of steekt, kan ik vergeeven. Een mensch,

die my en myn gantsche geslacht op een slaavenschip wilde verkoopen, zoodat wy ons gantsche leeven in slaverny in West-Indiën moesten doorbrengen, kan ik vergeeven. Maar, voegde hy 'er met aandoening by, terwyl hy van zynen stoel opstond, wanneer iemand myne natie van haare eer berooft, haar karakter belastert, dien kan ik nooit vergeeven, —— Wanneer men hem vraagde: Waarom niet? zoo antwoordde hy: Wanneer een mensch my zocht te dooden, of myn geslacht verkoopen wilde, zoo zoude hy maar alleen tegen die geenen, die hy dooden of verkoopen wilde, eene ongerechtigheid begaan; maar, zoo iemand maar het karakter van de Zwarten hoont, dan beleedigt hy alle Zwarten in de geheele waereld; en, wanneer hy hun eenmaal hun karakter heeft ontnoomen, zal hy geen zwaarigheid maaken, om de zwarten alle moogelyk lyden te doen ondergaan. Hy zal, by voorbeeld, Zwarten slaan, en zeggen: ô! het is maar een Zwarte; waarom zoude ik hem niet slaan? Hy zal de Zwarten tot slaaven maaken, en zeggen: ô! het zyn maar Zwarten; waarom zoude ik ze niet tot slaaven maaken? Hy zal alle menschen in Afrika rooven, als hy ze maar kan in handen krygen; en wanneer men hem vraagt: Maar waarom rooft gy alle deze menschen? zoo zal hy zeggen: ô! het zyn maar Zwarten; zy staan niet gelyk met blanken: waarom zoude ik hen niet rooven? Daarom kan ik den mensch niet vergeeven, die mynen landslieden hun karakter beneemt.

De voortgangen, die hy, geduurende zyn verblyf in Engeland, maakte, waren in ieder opzicht aanmerkelyk. Hoewel hy in het begin met eene groote zwaarigheid te kampen had, dat hy naamelyk maar weinig van de Engelsche taal verstond, zoo leerde hy toch, in den tyd van anderhalf jaar, dien hy in Engeland doorbracht, vaardig leezen, en eenen brief schryven. Ook zyn verstand wierd, geduurende dien tyd, zeer verlicht. Toen hy aankwam, had hy nog alle de eigenschappen, van het karakter, 't welk wy de Afrikaanen over 't algemeen toegeschreeven hebben; hy geloofde aan toovery, en had nog geen begrip van de vergeeving der ongerechtigheid; hy had 'er zich op toegelegd, toen hy nog in Afrika was, om zich, gelyk hy het uitdrukte, zoo hoogmoedig als moogelyk was te maaken. Vóór zyn vertrek uit Engeland was zyn hoogmoed, zoowel als zyne wraakzucht, zeer verzacht; beiden waren nu in zyn oog on-

onredelyk en haatelyk geworden. Zyn geloof aan toovery had geheel uitgediend, en hy scheen wegens zyn toekomstig lot bevreesd, en wantrouwend jegens zich zelf te zyn. Zyne leevenswyze was zuiver; hy had zich reeds te Sierra Leone met alle moeite van den drank onthouden, en, toen hy in Engeland was, toonde hy een leevendigen afschrik te hebben van aanstootelyke gesprekken, en allerlei soort van ondeugden; het welk, byzonder omtrent den tyd van zyn vertrek, door eenige uitmuntende en onloochenbaare daadzaaken kenbaar wierd. Dat hy de Godsdienstige waarheden kende, kan men reeds eenigermaate uit het boven aangevoerde besluiten; hy had groote achting voor de Leeraars van het Christendom, die hy in menigte uitnoodigde, om met hem naar zyn vaderland te gaan; hy had ook eerbied voor de Heilige Schrift, met welke hy zeer bekend geworden was, en sprak over Godsdienstige onderwerpen met veel openhartigheid en eenvoudigheid. Daarby was hy vry van alle mystiekery en geestdryvery. Naar de berichten van den leeraar, dien hy in den laatsten tyd had, scheen hy in alle opzichten de grootste vorderingen te maaken, toen het bericht van den dood zyns Vaders, Koning van *Naimbanna*, kwam, en hem in aller yl naar Sierra Leone te rug riep. Wanneer men de treurige gesteldheid van zyn vaderland, in den tyd, dat hy hetzelve verliet, en daarby de verandering, die hy nu ondergaan had, bedenkt, zoo moesten noodwendig de veelvuldige nieuwe plichten, die nu van hem gevorderd wierden, hem voor oogen zweeven, en hem by zyn vertrek met angst vervullen. Eenige dagen vóór zyne inscheeping, sprak hy met zyne vrienden in Engeland veel over zyn gedrag by zyne aankomst in Sierra Leone, en hy toonde daarby, dat geen persoonlyk offer, zoo het Christendom dat vorderde, hem te zwaar zoude zyn.

(*Het Vervolg en Slot hierna.*)

GEDAGTEN OVER HET VERBAND TUSSCHEN HET VERNUFT DER KUNSTENAAREN EN HUN LEEVEN.

(Uit het *Engelsch.*)

Niet ongegrond is de bedenking, wel eens gevormd wegens nog leevende Kunstenaaren, dat hunne Leevenswyze grootlyks overeenstemt met hunne Kunststukken, en dat men van weinig afgestorvenen leest, wier werken geen afdrukzel behelzen van de overeenkomst met hun zedelyk gedrag:

HOMERUS, vinden wy, in diens Leevensbeschryving, opgetekend, voerde zyne sterke verbeeldingskragt mede, waar hy op aarde omzwierf; en 'er valt geen twyfel aan, of de rustlooze werkzaamheid van zyne ziel was zo groot, dat hy vuurig wenschte om deeze laage aarde agter zich te kunnen laaten, om na de verblyfplaatzen der onsterflyken te streeven.

Om een tegenbeeld van het Charačter diens *Griekschen* Dichters aan te treffen, hebbe men alleen het oog te vestigen op diens Leerling in de Dichtkunde, VIRGILIUS, wiens deftige zedigheid, in zyn huislyk leeven, eene groote gelykvormigheid hadt met alle de vrugten van zynen geest.

De Heer DE PILES, de vernuftige Schryver van de Leevens der Schilders, verschaft ons eenige merkwaardige voorbeelden, tot spreekende aanduiding van gemelde stelling. Zy, die te meermaalen de Schilderstukken van MICHAËL ANGELO's hand in *Italie* beschouwden, hebben opgemerkt, dat, schoon dezelve in een grootschen smaak, en met veel vernufts, geschilderd waren, zy nogthans die zagtheid en fraaiheid ontbraken, welke zo veel genoegen schenken in de werkstukken van verscheide Schilders, die anders op eenen verren afstand agter hem staan. Daar is eene wildheid in het gezigt, in de houding, van alle zyne beelden, die, hoewel zy in de daad naauwkeurig zyn, en eenigerlei wyze overeenkomstig met de natuur, en niet kunnen gewraakt worden door den beoordeelaar, nogthans op geenerlei wyze aangenaam zyn voor het oog, en, hoewel zy aan het verstand voldoen, nooit het hart inneemen.

In tegendeel heeft men opgemerkt, dat schoon de Schilderstukken van RAPHAËL, by mangel van het *Chiaro Oscuro*, dat uitsteekende niet hebben, of zo niet uit het doek schynen te voorschyn te komen, als die zyns mededingers, dat schoon hy geoordeeld wordt gebrekkig te zyn in de kleuren, en eene te groote gelykvormigheid zich opdoet in de kleeding zyner beelden, hy, nogthans, door de schoonheid van het Antique met de eenvoudigheid der Natuure te paaren, en door die onuitspreeklyke bevalligheid, welke hy met eene zo ruime hand over zyne stukken wist te verspreiden, de toejuiching van het hart, op eene onwederstandlyke wyze, uitlokt, en het oordeel schroomvallig maakt om uitspraak te doen over de schynbaare gebreken, en men daar op staart, als of ieder penseelstreek by onmiddelyke inblaazing daargesteld was, en 'er voor den aanschouwer niets overbleef dan vol opgetoogenheids die Schilderstukken te bewonderen.

Indien wy nu het oog vestigen op de Leevenswyze dier beide uitsteekende Schilderen, zullen wy in hun eene daar mede overeenkomstige gelykheid aantreffen, ten aanziene van de onderscheidene gebreken en uitmuntenheden in hunne werkstukken.— MICHAËL ANGELO leefde op eene zeer afgezonderde wyze, was in eene hooge maate strikt in zyn zedelyk gedrag, en gaf zich geheel over aan de kunst, waarin hy zo zeer uitstak. Nietteegen-

genstaande alle 's Mans daaden onberisplyk, ja veeleer aanpryzenswaardig waren, wanneer men dezelve afmat naar de regelen der *Zedekunde*, ontbrak hem ten eenemaale een bevallig voorkomen, welk het eigenaartig gevolg is van eene gulle verkeering onder de menschen: men wil, dat hy zo onaangenaam was in den ommegang, dat, ten laatsten, alle kennissen hem schuwden. Terwyl het huis van RAPHAËL steeg opgevuld was met vrienden en leerlingen, liet men ANGELO in het stil genot zyner geliefde eenzaamheid.

RAPHAËL, in tegendeel, was een Man van de wereld, uit zynen aart sterk overgegeeven aan vermaak, en bovenal aan den wellust, 't geen de verkorting zyner leevensdagen ten gevolge hadt. Hy stierf in het zeven en dertigste jaar zyns leevens, tot onuitspreeklyke droefenisse van allen, die hem kenden, of in hem den Kunstenaar bewonderden. Niettegenstaande deeze menschlyke zwakheden, bezat hy zulk eene natuurlyke zagtaartigheid van zeden, en bevalligheid in gedrag, zo zeer overeenstemmende met het streelende in zyne Schilderstukken, dat hy algemeen bemind werd door allen, die hem kenden, en de strengste *Zedeleeraar* vermaak vondt in zyne verkeering, schoon hy 's Mans gedrag wraakte.

De donkere en naargeestige trekken, welke zich allerwegen opdoen in de stukken van de BASSANS, ontstonden uit den schrik hunner ongeregelde verbeelding. Zy koozen zodanige onderwerpen uit, als meest beantwoordden aan de somberheid hunner zielsgesteltenisse; bovenal lagen zy zich toe op nagtstukken, in welke zy hunne sombere geaartheid op het doek overbragten. Moesten zy, tegen hunnen zin, het penseel tot andere voorwerpen bezigen, zy deeden de diepste en donkerste schaduwen op alle landschappen vallen, en zelfs het bevallig licht der Zonne werd grootlyks verduisterd, door het byvoegen van geesten, die natuurlyk behaagen scheppen in de afweezigheid van dat licht.

VOORSTEL OM EENE NIEUWE TYDSVERDEELING IN TE VOEREN, OF DEN DAG TE VERLENGEN.

Aan de Schryvers der Algem. Vaderl. Letteroefeningen.

Medeburgers!

Hervorming en verbetering is aan de orde van den dag. Niet vreemd, derhalven, dat elk bedagt is om daar aan iets toe te brengen; dat hy zyne klagten grondt op de ongelegenheden, welke hy ondervindt, en bedagt is op redmiddelen in die ongelegenheden. Veelal voelt men wel het ongemak, en paart 'er klagten mede; maar is of te traag, of te beschroomd, om 'er redmiddelen tegen uit te denken, of dezelve der wereld mede te deelen. Men denkt: het zal niet baaten; ik zal

uitgelachen worden. —— Het verbeterend plan is dikwyls aan zwaarigheden onderworpen; — door het eene uiterste te willen vermyden, valt men menigvoud in een ander; — of eindelyk wordt men wederhouden door het denkbeeld, dat de kwaal slegts plaatslyk is, en dus niet van dien aart, dat men 'er het algemeen mede moeije. Dit laatste is een der redenen, welke my dus lange te rugge gehouden heeft, om ook het myne tot verbetering by te draagen, in een stuk van groote aangelegenheid. Dan, in ervaaringe gekomen zynde, dat het kwaad, 't geen ik gaarne wilde verbeterd zien, niet alleen in groote, maar ook in kleine Steden, plaats vindt, ja zelfs ten Plattenlande voortkruipt, werp ik allen schroom ter zyde, en waag het een Voorstel te doen. Is het van dien aart, dat gy 't zelve waardig oordeelt om het wereldkundig te maaken, dan verwagt ik het eerstdaags in uw *Mengelwerk* te zullen leezen.

Ik ben een Man van bedryf, in een der grootste Steden van onze *Bataafsche Republiek* woonagtig; en schoon de Handel kwynt, waar uit vermindering van Briefwisseling ontstaat, ontvang ik dagelyks hoe langs hoe meer Brieven, die ten *onderschrift* hebben, *in haast*. Eenige draagen niet alleen dit merkteken van gebrek aan tyd, door het gerabbeld schrift, maar zyn ook, waarschynlyk uit dezelfde oorzaak, zo slegt opgesteld, dat ik na de bedoeling der Schryvers moet raaden. *Misslagen* zyn 'er reeds uit gebooren, die nadeel, nu aan den eenen, dan aan den anderen kant, baarden, of althans aanleiding gaven tot onaangenaamheden, die vermyd hadden kunnen worden, indien de Schryver meer Tyds gehad of genomen hadt.

Dagelyks hoor ik veele klagten, uit die zelfde bron opwellende, bovenal van de zodanigen, die met zogenaamde *Groote lieden*, in deeze dagen van *Gelykheid*, te doen hebben. Zy kunnen, zo 't schynt, boven alle anderen, hoe vreemd het luide, geen Tyd vinden. En een andere dan de gewoone verdeeling, welke zy op den dag maaken, veroorzaakt, dat men hun niet kan te spreeken krygen, of zaaken met hun afdoen. Altoos komt men ongelegen. Wel is die ongelegenheid, zints lange, in zwang geweest, wanneer men eene Geldige boodschap hadt, en 't by hun op betaalen aankwam; doch dit valt thans buiten myn kring om van te spreeken. In geheel andere gevallen gebeurt het vaak, dat zy ter maaltyd zitten, en niet te spreeken zyn, wanneer een Man van mynen Burgerleefstant zich moet bedenken, wat hy dien middag geëeten heeft. Dit laat middagmaalen kruipt steeds voort; en heeft de ervaarenis my geleerd, dat ik, uit dien hoofde, te onpas kwam by lieden, die ik dagt nog eenigzins van mynen, dat is van den ouden stempel, te weezen. Komt men, egter, lieden van dien tydverschikkenden rang, of die hun voorbeeld volgen, te spreeken, om zaaken af te doen, het is steeds de oude klagt: „ Waarlyk, myn Heer! of Burger! ik heb „ geen Tyd gehad. Gister was ik zodanig bezet, dat, hoe „ noodzaaklyk ook dit ding had moeten afgedaan worden, Tyds-

„ ge-

„ gebrek het my onmogelyk maakte. Verschoon my, op mor„ gen zal ik gereed weezen." —— Niet zelden hoort men op morgen weder eene andere verschooning; doch gebrek aan Tyd is de groote spil, op welke alles draait. Ik zal myne voorbeelden van deezen aart niet vermenigvuldigen; Gyl., en uwe Lezers, zult, door deezen wenk, u meer dan te veele gevallen van die soort kunnen herinneren. De teleurstellingen, daar uit gebooren, zyn zo beklaaglyk als menigvuldig.

Maar wat baat klaagen? Redmiddelen alleen kunnen ons dienen. Welaan, deswegen een Voorstel gedaan, dat Voorstel opgehelderd, aangedrongen, en van zwaarigheden ontheven. Ik voel het bezwaarlyke van die taak; doch myne Mensch- en Volksliefde zal 'er my, zo ik hoop, door helpen, en zal het my grootlyks verheugen, mag slegts myn Voorstel zo veel ingangs by Ul. vinden, dat het gedrukt, en dus van myne Landgenooten wyd en zyd geleezen worde. Overtuiging zal misschien *Adressen* baaren, die, ter behoorlyker plaatze en geordend ingediend, misschien niet zonder vrugt, of althans niet onbeantwoord, zullen blyven.

Ik behoef naauwlyks te herinneren, (dan het is noodig, zulks met een kort woord te vermelden,) dat de gewoone Dagverdeeling in vier en twintig uuren bestaat. Deeze begint met één uuren 's morgens, en eindigt ten twaalf uuren des nagts. Natuurlyker, maar min aangenomen, is de verdeeling, die met den Opgang der Zonne een aanvang neemt, en met het ondergaan van dezelve afloopt. De eerstgemelde komt hier meest, althans in de eerste plaats, in aanmerking. Kunstverdeeling van den Tyd, meer dan die de Natuur aan de hand geeft, is de zaak, met welke wy in den staat der beschaafdheid, of der Zamenleeving, te doen hebben. Daar mede overeenkomstig moeten alle veranderingen, of, zo gy wilt, verbeteringen, ingerigt weezen; schoon ik, in den loop myns Plans, ook, ten aanziene van de andere Tydsverdeeling, een woord zal moeten reppen.

Myn Voorstel, in de eerste plaats, is: *Dewyl men, door eene aanhoudende en steeds vermeerderende Ondervinding, geleerd heeft, dat de Dag, volgens de van ouds gebruiklyke en nog in zwang zynde Tydsverdeeling, die denzelven op vier en twintig uuren bepaalt, veelerwegen te kort valt, denzelven met Tien Uuren te vermeerderen.*

Eenvoudig, in de daad, is dit Voorstel; maar Gyl. kent de Spreuk: *Simplex sigillum veri.* Dan ik moet dit nog eenigzins ontwikkelen, en de in 't oog loopende voordeelen vermelden. Plannenmaakers hebben het zwak van met dezelve ingenomen te weezen, en weiden gaarne uit over het geliefd kind hunner overdenkinge. Deeze *Tien Uuren* zou men kunnen en mogen aanmerken als een baatlyk overschot, zeer geschikt om de schulden, in de oude Tydsverdeeling van vier en twintig uuren gemaakt, af te betaalen.

In deeze uuren (ik geef slegts schetzen) zouden de Dames,

 of,

of, zo gy wilt, de Burgeressen, haare Familiebezoeken kunnen afleggen, of 'er eenige van besteeden op haare Kinderkamer, of ook tot naazien van haar Huishouden aanwenden; want, zo ik hoor, worden inzonderheid deeze twee laatste Artykelen wel eens verzuimd, of zeer gebrekkig waargenomen, enkel uit gebrek aan Tyd. —— De Heeren, of Burgers, zouden, in die eigenste uuren, gelegenheid vinden om meer dan een vlugtig oog op den staat hunner zaaken te slaan, thans maar al te dikwyls het geval, uit hoofde van de kortheid van den Dag. Mogelyk zouden veele van beiderlei Kunne 's Zondags 's morgens Tyd vinden om na de Kerk te gaan, 't welk tegenwoordig of niet, of zeer bezwaarlyk geschieden kan; daar de gezette Kerktyden, naar den ouderwetzen leevenstrant grootendeels ingerigt, thans niet al te voegelyk uitkomen. Men is niet uitgeslaapen. —— Menschen van allerleien rang zouden duizend nutte en noodzaaklyke bezigheden vinden, om 'er deeze uuren voor te bestemmen, welke nu geheel agterwege blyven, enkel uit mangel aan Tyd, of, daar onze tyd zo kort valt om alles te doen, dit ons tot het besluit brengt om het dwaasheid te rekenen iets by de hand te vatten. — Veele voorwerpen van dagelyks onderhoudende gesprekken, inzonderheid Staatkundige, waar toe de vier en twintiguurige Dag te kort schiet, zouden, met de verlenging van Tien Uuren, grondiger behandeld, naauwer uitgeploozen, en tot een beslissend welgewikt besluit kunnen gebragt worden. —— Meer volkomen zou men de Characters onzer Medeburgeren kunnen uitpluizen. Misschien zou het wel eens gebeuren, dat een Man, die, volgens de oude tydsverdeeling, voor den regtbank des gezelschaps veroordeeld zou geworden zyn, ten *dertig uuren* aan de klok ons als een braaf Man geroemd werd. —— Hoe veel tyds zouden onze Volksvertegenwoordigers winnen, om zaaken af te doen, die thans, door de kortheid van den dag, blyven steeken! de geest des Staatsmans hadt gelegenheid om langer in dien trein te blyven; welk eene aanwinst ter bespoediging! welk eene ruimte in den *Nationaalen tyd*, over welks kortheid thans zo vaak geklaagd wordt!

Naa deeze aanstippingen van Persoonen, door de nieuwe Tydorde zo grootlyks bevoordeeld, zou ik van veele anderen, met gelyk regt, kunnen gewaagen; maar ik agt het overboodig, daar de zaak van zelve spreekt, en elk, by eenig nadenken, van die nuttigheden de volste overtuiging moet voelen. Eene twyfelagtige goede of kwaade zaak heeft veel woorden-omslags noodig, niet om goed gemaakt te kunnen worden, (want dat is onmogelyk) maar om den schyn van goed te bekomen; dit heeft dikwyls veel werks in, en vereischt kunstenaaryen, van welke ik geheel vreemd ben, en die ik gelukkig in deezen althans niet behoef.

Ik moet van nog een ander duisterlyk aangeduid gedeelte myns tegenwoordigen geliefden Plans spreeken. Volgens 't zel-

zelve wilde ik vastgesteld hebben: *Dát, aangemerkt de gewoone Dagverdeeling, van Zonne-opgang tot Zonne-ondergang, voor veelen, en althans voor lieden van de Groote Wereld*, (verschoon, in deeze dagen van *Gelykheid*, deeze ouderwetze uitdrukking; men spreekt om verstaan te worden) *en eenige anderen, met groote en onoverkomelyke ongelegenheden steeds vergezeld gaat, dezelve zal ingetrokken en geheel buiten gebruik gesteld worden.*

Op dit stuk, Burgers! zal het niet noodig weezen veel te zeggen, of ter verdeediging uit te weiden, naardemaal die oude schikking, welke ik wilde herroepen en veranderd hebben, reeds herroepen en veranderd is, door de Partyen, meest en naauwst daar in betrokken. —— Maar ik ken niets ongeregelder, dan dat men voor zichzelven Wetten maakt, en zich onttrekt aan de bekragtiging van hooger hand. Deeze, ja deeze alleen, kan 'er klem aan byzetten, en met kragt werken tegen allen wederstand, die, althans in het tegenwoordige geval, misschien, of liever zeker, zou geboden worden, door eenige Persoonen van een zeer bekrompen verstand, vervuld met vooroordeelen, met welke zy gebooren, of, om netter te spreeken, waar in zy opgevoed zyn, en met welke bezield zy liefst willen sterven — Menschen voor alle verbetering onvatbaar.

Eenigen zullen zich hier tegen, misschien, gemakshalven, verzetten; ik bedoel de Verhuurders van Kamers, die noode zien, dat de Huurders den halven nagt en langer uitblyven, en of grommende de Huurders zo laat ontvangen, of de deur voor hun neus geslooten houden. Dan zy zullen die stoorende ouderwetze potsen wel naalaaten, als de Wet de Tydorde veranderd heeft. Ongevoelig moet alles zich naar de nieuwe orde van zaaken schikken.

Hinderlyk zal deeze nieuwe Inrigting weezen in alle gevallen, waar het Huisbewind in de handen der Vrouwe is, (en men wil dat deeze gedrogtlyke verwisseling van Heerschappy algemeener is dan men denkt,) en de Man slegts de tweede plaats bekleedt, wanneer het buiten deur sluiten een bykans dagelyksch werk is. Zo ken ik een Buurman, die drie nagten van de zes buiten 's huis slaapt, enkel om dat zyne Huisvoogdes hem niet wil binnen laaten, als de klok in den morgenstond twee of drie uuren slaat —— geheel niet om dat de Vrouw, in gevolge van eenige vastgestelde Wet, magt heeft om zulks te doen; maar 'er is, gelyk de Regtskundigen spreeken, eene *Lex non scripta*; of eene onbeschreevene Wet, in de Huisgezinnen, welke dit medebrengt.

Dit zal ook werken in alle gevallen, waar in de Man eene dobbele rol speelt, ik wil zeggen, voor een Man van geest en vernuft te scheep komt in den nagt, en over dag den Man van bedryf vertoont. Dit laatste strydt zo zeer met het eerste, dat een van beiden moet wyken; en in negen van de tien gevallen moet de Man van bedryf het opgeeven, dewyl hy geen tyd

heeft

heeft om zich te schikken naar de onbeschoftheid der zodanigen, die niets anders doen dan hunne eigene zaaken bezorgen.

Uit alle deeze overweegingen zamengenomen blykt de volle noodzaaklykheid, dat 'er eene Wet gemaakt en van hooger hand vastgesteld worde, tot het daadlyk weeren van deeze ongelegenheden, welke ontstaan uit de tegenwoordige ongerymde schikking op de verdeeling van den Dag; en om, gelyk gezegd is, den Dag in den Nagt te veranderen. — *Den Dag in den Nagt te veranderen!* dit klinkt vreemd en hard in gemeene ooren. Veelen, nog aan het oude gehegt, roepen hier uit, *o tempora! o mores!* en denken hier by, dat wy, dus doende, met volle vaart het bederf te gemoete ylen. — Maar, uit eerbied voor de oude vooroordeelen, zouden de klagten van zulke lieden kunnen verzagt worden door een bygevoegde mits, by welke toegestaan werd, dat lieden, vóór zestig jaaren of meer gebooren, vryheid kreegen om hun oude plan, hun leeven lang, te volgen; en dat naa den tyd, wanneer hun Geslacht zou voorbygegaan weezen, 't welk niet lang kan aanloopen, de Wet algemeen zal stand grypen.

Overeenkomstig met dit nieuwe plan van *Tydsverdeeling*, zouden wy het Morgenontbyt neemen ten drie of vier uuren in den naamiddag (ik meen, 't geen wy thans naamiddag noemen); —— ons Middagmaal *zouden wy houden ten* twaalf uuren, of daaromtrent, in den nagt; de Theetafel zou ten vier uuren 's morgens gereed staan; het geen wy thans het Avondeeten noemen, zou men omtrent acht uuren in den tegenwoordigen Morgenstond houden: daar op zou de nieuwe Nagt beginnen, dien ieder, naar welgevallen, gelyk thans, langer of korter zou kunnen rekken.

Ik voorzie, zo klaar als de zon op den middag schynt, dat tegen dit myn Plan veele Tegenbedenkingen zullen opgeworpen worden; maar ik weet tevens, dat zy, op eenig bedenken, als enkele spinrag voor het geblaas des winds van voldoende oplossing zullen wyken. — My dunkt, ik hoor sommigen *zeggen*, hoe kunt gy den loop der Zonne veranderen? Dan *is dit* niet de zaak in geschil voor beweezen houden? Dat men eerst bewyze, dat het Licht der Zonne noodzaaklyk of zelfs voegelyk is voor Lieden van fatsoen, om by elkander te komen en de bezigheden des leevens te verrigten, of de vermaaken van 't zelve te neemen. Is het Licht der Maane niet ruim zo goed daar toe geschikt? Maar de geheele tegenwerping is eene volstrekte beuzeling, en kan alleen gemaakt worden door iemand, die niet in bedenking neemt, dat, indien wy de Zon niet hebben by ons Middagmaal, wy haar schynzel genieten, (voor een goed deel van het jaar,) by de Theetafel en het Avondeeten, 't welk zelden het geval is, volgens de oude Tydschikking. En zou de Zon haare verkwikkende straalen niet over ons laaten schynen als wy slaapen, en ons warm houden? in het zagte bedde?

Eene andere tegenwerping ontleent men uit de kosten van het

het Kaarslicht. Hier neemt men al wederom de zaak in geschil voor beweezen aan: want kosten meer of min is eene zaak, welke niet in aanmerking komt by de zodanigen, die van deeze nieuwe Tydsinrigting zich willen bedienen: en, indien dit eens het geval mogt weezen, die zwaarigheid wordt weggenomen door het geen ik ter oplossing van de voorgemelde heb bygebragt: behalven dit, zullen wy geene Kaarsen noodig hebben om na bed te gaan; en kan zulks ter voorkoming dienen van deerlyke branden, door het nagtlicht by onvoorzigtigen zo dikwyls veroorzaakt.

Deeze Tegenwerpingen, (en het zyn de sterkste,) dus ontzenuwd hebbende, moet ik hier nog alleen aanmerken, dat 'er een onnoemelyk getal van veranderingen moet stand grypen, doch het is alleen in *woorden*, om alle verwarring te voorkomen. De Aanplakbrieven van het Tooneel, by voorbeeld, moesten luiden: *Deezen Morgen zal vertoond worden*, enz. 't Geen wy thans onze *Avondwandelingen* noemen, zou veel gezonder zyn dan tegenwoordig. —— Maar deeze weinig beduidende wyzen van spreeken, schoon in den beginne eenige verwarring baarende, zullen binnen kort geen hinder doen.

Wat 'er ook van zy, ik heb myne gedagten op het papier gesteld, en in de verwagting van ze gedrukt in uw Maandwerk te zullen leezen, teken ik my,

P. HERVORMER.

N A A B E R I G T.

Het door ons geplaatst Briefswys Vertoog, bl. 456, getyteld: *Opspeuring, hoe het bykome, dat zo veele Doode Menschen op straat wandelen?* heeft, zo als wy, uit eenen en anderen ons toegezonden Brieve, vernomen hebben, stoffe tot aanstoot gegeeven. Eene onzer yverige Leezeressen, onder de Letteren A. P... verborgen, oordeelt „ dat dit Vertoog geheel schynt „ ingericht om Lieden van Jaaren (die toch door hunne meer„ dere ondervinding den eerbied hunner jongeren behooren „ weg te draagen) in een belachlyk licht te doen voorkomen, „ hunne raadgeevingen te doen versmaaden, en hier door jonge „ lieden, die reeds te veel geneegen zyn de lessen van oudere „ van jaaren te bespotten, den vryen teugel te geeven om „ hunnen lachlust bot te vieren." —— Wanneer dit het geval geweest ware, of wy het ons toegezonden Vertoog uit dit oogpunt beschouwd hadden, gewis het hadt geen plaats in ons *Mengelwerk* gevonden. Zo zeer als iemand eerbiedigen wy Grysheid, en houden ze *voor eene cierlyke Kroone, als zy op den weg der geregtigheid gevonden wordt*. Dan, opgemelde Vertoog, wel ingezien, bespot den *Ouderdom* zelven niet, maar wel de *bespotlyke Ouden*; en dat 'er zodanigen gevonden worden, zal de grootste vereerder van den Ouderdom, gelooven wy, niet ontkennen; althans wy hebben ze te meermaalen ontmoet. Het verkeerd opvatten of misduiden van Vertoogen, in

in den trant eens befpottenden Hekelfchrifts gefchreeven, ontftaat misfchien veeltyds uit onkunde van die Schryfwyze, welke ligt in het overdreevene loopt, en bykans nooit vry is van 't geen men in de Schilderkunst *Caricature* noemt. Het meerdere of mindere hangt in 't fchryven van een pennetrek af, gelyk in het fchilderen van het zetten des penfeels. Het fmert ons, in de daad, dat de plaatzing eens, onzes oordeels, geestigen Vertoogs, *genomen ergernis* heeft doen gebooren worden. Wy herroepen hier mede alle bedoeling van *Befpotting des Ouderdoms*, ook uit naam des Schryvers, die zelve reeds een Man van jaaren is, en dus zichzelven zou hebben moeten befpotten.

Intusfchen is het ons niet geheel ongevallig geweest, de geplaatfte aanmerking onzer yverige Leezeresfe ontvangen te hebben. Een ander Brieffchryver over dit zelfde onderwerp, die ons vriendbroederlyk raadt, dat wy *ons zelven zullen ophangen*, of liever FUISLIKKEN, *om niet oud te worden*, zonden wy onbeantwoord gelaaten hebben.

De veel heufcher, en, zo het ons voorkomt, geheel welmeenende Brieffchryffter heeft ons aanleiding verfchaft, om, ten eenigen tyde, en misfchien wel eerstdaags, een Vertoog over den *Ouderdom* te fchryven; als mede om vervolgens het een en ander ten papiere te brengen, over dit flag van fchryven. Door het een hoopen wy de genomene ergernis te boeten, door het ander, het opvatten daar van te voorkomen. Dit weinige wilden wy vooraf zenden, te haarer beantwoording, en tot te gemoetkoming van allen, die over dit Vertoog mogten geftruikeld hebben, of een fteen des aanftoots meenen te vinden in een en ander Vertoog, in ons *Mengelwerk* geplaatst, op dezelfde leest gefchoeid.

Eén woord nog, ten befluite, over de *Aantrekkelykheid* in 't algemeen. Veelen, de meesten, hooren en leezen gaarne Berispingen van Gebreken, waar aan zy niet fchuldig ftaan; doch voelen zich gebelgd, wanneer men op hun eigen zeer treedt. Een Leeraar van onze kennis hadt, ter gelegenheid van een allerdeerlykst ongeval, een der Leden zyner Gemeente door Dronkenfchap overgekomen, eene Redenvoering gedaan over dit haatlyk gebrek, en zyne Toehoorders vermaand, om, naar de Les van Apostel PAULUS, *niet dronken te worden in wyn, waar in overdaad is*. Zyne Leerreden droeg eene vry algemeene goedkeuring weg. —— Dan eenigen tyd daar na hieldt hy eene Redenvoering over de woorden van CHRISTUS, *Ziet toe en wagt u voor de Gierigheid: want het is niet in den overvloed gelegen, dat iemand leeft uit zyne goederen*. Een zyner Leden, die de Leerreden tegen de *Dronkenfchap* hadt toegejuichd, en de gepastheid gepreezen om heerfchende Ondeugden in den fchild te vaaren, was toen de eerfte, die den Leeraar onderhieldt over de hardheid en onvoegelykheid van byzondere Ondeugden op die wyze in Leerredenen aan te tasten. —— Ik behoef hier niets meer by te voegen. Genoeg, indien dit *Naaberigt* doel treffe.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

IETS OVER DEN TWEEDEN EERSTEN SABBATH, *Luc.* VI: 1. Door C. P. SANDER, *Leeraar der Luthersche Gemeente te Rotterdam.*

Het gevoelen van *Joseph Scaliger*, aangaande den *tweeden eersten Sabbath*, Luc. VI: 1, dat de Heer F. S. WINTERBERG, in het *Mengelwerk* van No. 12. der geachte *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* voor het Jaar 1799, bl. 469, mededeelt en verdeedigt, is zekerlyk zeer aanneemelyk, en verscheide Uitleggers hebben ook, in de daad, het δευτεροπρωτον verklaard, door πρῶτον ἀπὸ τῆς δευτέρας τῦ πάσχα.

Dan, is het reeds zo zeker beweezen, als het wel te wenschen ware, dat het geen Luc. VI: 1, en verder, word verhaald, *na* het Paaschfeest zy voorgevallen? word het tegendeel niet van zommige beweerd? en zyn 'er niet, die deze Gebeurtenis beschouwen, als kort *voor* het Paaschfeest voorgevallen?

Dit heeft aanleiding gegeeven tot een Gevoelen, het welk, waren de Benaamingen maar duidelyk en voldoend beweezen, nog de voorkeur zoude verdienen.

De Jooden vierden hun eigentlyk Nieuwjaar, of begonnen hun *Burgerlyk* Jaar, met de Nieuwmaan van de zevende Maand, of den eersten Dag der Maand *Tisri*, terwyl hun *Kerkelyk* Jaar begon, met de Maand *Nisan* of *Abib*. Aan dit laatste heeft men hier te denken. Van dit Begin tot Paaschen, vielen slegts *twee Sabbathen* in. Beide wierden als een gedeelte van het Paaschfeest beschouwd, en ook wel *Half-Paaschen* genoemd, en des kundige *verzekeren*, dat de Eerste dezer Sabbathen, πρωτοπρωτον, de *eerste eerste*, of de *allereerste*, en de Tweede Sabbath, δευτεροπρωτον, de *tweede eerste* wierd genoemd; dus zoude het Luc. VI: 1 en verder verhaalde, op den *Tweeden eersten*, of den Sabbath voor Paaschen, zyn voorgevallen. — En, neemen wy πρωτος in de betekenis van

van *aanzienelyk*, *voornaam*, (waarvan hierna voorbeelden) dan zoude dit gevoelen te waarschynelyker worden, wanneer men maar konde bewyzen, dat, gelyk, naar het getuigenis van Joodsche Schryvers, de Sabbath onmiddelyk voor het Paaschfeest, שבת הגדול, de *Groote Sabbath*, word genoemd, zo ook de Sabbath, die dezen voorafging, reeds ten tyde van *Lucas*, eene diergelyke benaaming had.

Dit gevoelen is dus niet een en het zelfde met dat van *Cloppenburg*, waarvan de Heer WINTERBERG gewag maakt, en ten aanzien van het welk ook nog niet beweezen is, dat de *eerste Sabbath van het Burgerlyk Jaar*, in het Grieksch *de eerste*, en die *van het Kerkelyk Jaar*, *de tweede eerste* zoude genoemd zyn.

Zo waarschynelyk ook het gevoelen is, dat men, door den *tweeden eersten Sabbath*, den *Sabbath voor Paaschen* hebbe te verstaan, kan men nochtans even zo min volledig bewyzen, dat het verhaalde Luc. VI: 1. *voor* het *Paaschfeest* gebeurde, als zy, die het gevoelen van *Scaliger*, of liever van *Theophilactus*, omhelzen, het tegendeel kunnen bewyzen. En, zo als by het eerste *gevoelen*, *de benaaming* πρωτοπρωτον onbeweezen blyft, heeft ook ten aanzien van het laatste gevoelen, *Scaliger*, zo min als vóór hem *Theophilactus* beweezen, dat de *Tweede Sabbath na Paaschen*, σαββατον δευτεροδευτερον, en zo voorts tot Pinxteren toe, genoemd wierd.

In zo verre staan beide gevoelens gelyk, en de Tegenwerpingen tegen het eene gemaakt, en door den Heer WINTERBERG opgelost, zouden tegen beide gevoelens kunnen gemaakt, en op dezelfde wyze opgelost worden.

Doch, 'er is nog een gevoelen, dat ten minsten even zo veel, zo niet meer, waarschynelykheids heeft, dan een der reeds opgenoemde, en waar tegen ten minsten de Tydrekening geene zwaarigheid kan maaken.

Uit alle omstandigheden blykt het, dat het geen *Lucas* hier verhaalt, op eenen *Sabbath* is voorgévallen, dewyl anders de Phariseeuwen geene redenen zouden gehad hebben te murmureeren, de Jongeren van Jesus, naar vs. 2, als Sabbathschenders te beschouwen, en het hen kwalyk te neemen, dat zy op dien Dag Aïren plukten.

Dat deze Sabbath op een groot Feest *volgde*, en zelf een groote Sabbath was, is, offchoon het woord δευτερος de *navolgende* of de *tweede*, en πρωτος niet slegts de *eerste*, maar ook de *aanzienelyke*, de *groote* betekent,

kent, zo zeker niet. —— Ja, πρωτος betekent zomtyds de *voornaamste*, zo als ook de Eerstgeboore de voornaamste was, en de LXX verstaan, 1 Chron. XXVII: 33, door *eersten* Vriend des Konings, den *voornaamsten* Vriend. Ook vinden wy, dat het Hebreeuwsch ראש *Hoofd*, by voorbeeld 1 Chron. V: 12, den eersten of voornaamsten betekent, en van de LXX door πρωτος *eerste*, in de betekenis van *aanzienelykste*, is vertaald: by voorbeeld, 1 Chron. XI: 11, naar het Hebreeuwsch, het *Hoofd*, naar de LXX de *eerste*, dat is, de voornaamste der Dertigen; Amos VI: 6. de *eerste* Zalven, dat is, de kostbaarste Zalven. En ook in het Nieuwe Testament, word πρωτος van de gewyde Schryvers in deze betekenis gebruikt: by voorbeeld, Handl. XXVIII: 17, de *eerste* Jooden, dat is, de aanzienelykste Jooden; 1 Tim. I: 15. de *eerste* Zondaar, dat is, de grootste Zondaar. —— Zo hebben de Grieken ook wel het Hebreeuwsch קטן, *klein*, door δευτερος, *tweede*, vertaald.

Doch, dit alles is niet voldoende te bewyzen, dat het geen *Lucas* hier verhaalt, op eenen Sabbath, na een groot Feest invallende, of op eenen buitengewoonen en eersten Sabbath, gebeurde. Want, wie kent niet de kwaadaartigheid der Jooden, en inzonderheid der Phariseeuwen? wie weet niet, dat zy maar alles opzogten, om Jesus en zyne Jongeren te bezwalken, met eene zwarte kool te tekenen, en hen by het Volk gehaat te maaken? Gesteld eens, deze Sabbath volgde op een groot Feest, was een groote en buitengewoone Sabbath geweest, en wierd daarom ook een *eerste Sabbath* genoemd, zouden de Jooden en Phariseeuwen dan niet nog sterker tegen Jesus en zyne Jongeren zyn uitgevallen, als tegen Lieden, dien zelfs niet eens een ongemeen heilige Sabbath heilig was, en die zich op zulk eenen Dag Handelingen veroorloofden, welke den Jooden ook maar op den gewoonen of gemeenen Sabbath, door de Wet, (naar hunne gedachten) verboden, en uit dien hoofde ongeoorloofd waren?

In tegendeel blykt het uit deze omstandigheid, dewyl *Mattheus* en *Marcus*, die beide dezelfde Gebeurtenis verhaalen, de eerste Hoofdst. XII: 1 en 2, en de laatste Hoofdst. II: 23 en 24, zo wel als *Lucas* vs. 2, slegts van den *Sabbath*, zonder eenig byvoegzel, spreeken, dat men hier aan eenen *gewoonen Sabbath* hebbe te denken: te meer, dewyl wy by geene oude Joodsche Schryvers, wanneer zy van hunnen Sabbath of Feesten gewag maa-

 ken,

ken, iets van eenen byzonderen Sabbath vinden, die zoo zoude genoemd zyn, als *Lucas* hem noemt. — Gaarne, intusschen, willen wy gelooven, dat hier een Sabbath, *tusschen het Paasch- en Pinxterfeest*, bedoeld worde, dewyl met Paasschen de Oogst in *Palaestina* begon, die met Pinxter reeds geëindigd was; doch, dat die Sabbath, bepaaldelyk, de *eerste Sabbath na den tweeden Paaschdag* zy, en de uitdrukking σαββατον δευτεροπρωτον zulks aanduide, vinden wy niet genoeg beweezen.

Zoude het ook niet mogelyk zyn, dat *Lucas*, vs. 1 tot 11, twee Gebeurtenissen verhaale, die op twee, op elkander volgende, Sabbathen zyn voorgevallen; dat op den *eersten van deze beide*, die den *tweeden voorafging*, (den *tweeden eersten*) Jesus Jongeren Koorn-aïren plukten en aten, en op den tweeden, die vs. 6. een *andere* Sabbath word genoemd, de mensch met de verdorde Hand wierd geneezen?

Houdt men in het oog, dat πρωτος en δευτερος, wanneer zy op elkander volgen en betrekking hebben, het *voorgaande* of het *vroegere*, en het *tweede* of het *volgende* betekenen, en dat πρωτος duidelyk, *Joh. I:* 15 en 30. Hoofdst. XV: 18. Handl. I: 1. 1 Cor. XIV: 30. 1 Tim. II: 13. 1 Joh. IV: 19, den vergelykenden Trap (Comparatif) te kennen geeft, dan zoude men Σαββατον Δευτεροπρωτον kunnen vertaalen, door *Sabbath, die voor den tweeden*, of in het vervolg vs. 6. genoemden *voorafging*, of door eenen *vroegeren of voorgaanden voor den tweeden*, onmiddelyk op dezen volgenden, en reeds opgenoemden Sabbath: te meer, dewyl duidelyk blykt, dat met het εγενετο δε και εν ετερω σαββατω, vs. 6. gezien word, op het εγενετο δε εν σαββατω δευτεροπρωτω van het eerste vers. — Voornamentlyk zoude deze Vertaaling kunnen aangenomen worden, wanneer men veronderstelt, dat *Lucas* in het eerst het verhaalde vs. 1 tot 5. niet had geboekt, maar daarna, ter gelegendheid dat hy het voorgevallene met den mensch met de verdorde Hand berichtte, die op eenen Sabbath geneezen wierd, ook het geval vs. 1 tot 5, als ook op eenen Sabbath, en wel den Sabbath te vooren gebeurd, nog in zyn verhaal heeft gevoegd, en wel meer gepast met deze woorden: *op den, voor den reeds opgenoemden Sabbath voorafgaanden Sabbath, gebeurde het, dat Jesus Leerlingen Aïren afplukten*, enz. — En, waarom zoude men dit by *Lucas* niet mogen veronderstellen, die zyn Euangelium, ten minsten voor een ge-

gedeelte, uit de berichten, hem door andere medegedeeld, heeft opgesteld, en daarby, naar alle waarschynelykheid, ook de Euangelien van *Mattheus* en *Marcus* gebruikt?

BERICHT, AANGAANDE EEN HOENDEREY VAN EENE ONGEWOONE GROOTTE, IN HET WELK EEN KLEINER WAS INGESLOOTEN. Door A. L. VILLETERQUE, *Lid van het Nationaal Institut te Parys.*

My onlangs, geduurende eenige dagen, te *Surennes* ophoudende, was ik getuige van eene aanmerkenswaardige byzonderheid, welke ten hoogsten de aandagt der Natuurkenners verdient.

De Natuur heeft haare wetten, doch ook haare speelingen. De Kabinetten der Natuurkundigen zyn vervuld met buitengewoone voortbrengzels, wier zonderlingheid den onkundigen tot eenen troost verstrekt, dewyl dezelve hem den geleerden man doet evenaaren, die even weinig, als hy, redenen van zodanige afwykingen van de wetten der Natuure weet te geeven.

Van dien aart was ook ongeveer de volgende ontmoeting. Men bragt week gekookte eijeren op tafel, onder welke 'er een was van eene buitengewoone grootte, 't welk ik daarom verzocht, dat bewaard zou worden; doch by geluk was niemand van myne gedagten.

Men verzocht my dit Ey te openen: terwyl ik daar mede bezig was, bragt ieder zyne meening voor den dag; komende men genoegzaam hier in overeen, dat 'er denkelyk eene dubbele dooijer in dit Ey zou zitten; iets, dat voorzeker meermaalen gebeurd is, en 't geen ik ook verwachtte. Ondertusschen was dit hier geenzins het geval, en myne dwaaling deed my het letten op verscheidene omstandigheden verwaarloozen, die my niet voor den geest kwamen, dan toen het te laat was.

Schoon het zeer zeker was, dat dit Ey door eene gewoone Hen gelegd was, had het de grootte van een Kalkoens-ey, en was zelfs veel langer. De schaal had de gewoone vastheid. De dooijer was geplaatst in het dunste einde, en had een eenigzins bitteren smaak. Ik verwachtte in het dikst gedeelte van het Ey insgelyks eene

eene dooijer; ik gebruikte intusschen, in het zoeken naar dezelve, eenige voorzichtigheid, en toen ik de schaal, voor een gedeelte, had weggenoomen, vond ik, tot myne verwondering, den tegenstand van een hard lichaam, welken ik bevond voort te komen uit de tegenwoordigheid van een kleiner Ey, 't geen alle de hoedanigheden van een gewoon ey bezat, en zyn wit en dooijer, even als een gewoon ey, bevatte. De schaal van dit tweede Ey was intusschen zeer sterk, en de grootte van hetzelve overtrof verre die van een Duiven-ey, voornaamelyk ten opzichte der lengte: want het was zeer langwerpig.

Met de geboorte van dit Ey was het ook niet zeer gemaklyk toegegaan. Men had, naamelyk, waargenoomen, dat de Hen vier en twintig uuren aaneen op het nest had gezeten, in eene zeer pynelyke houding, en bytende naar ieder, die haar naderde. Ten volgenden dage zag ik het Dier, eetende en rondom loopende, gelyk de overige; doch geduurende den daarop volgenden morgen was de Hen zeer ongerust, liep heen en weder, zat nu eens op het nest, en liep 'er beurtelings weder af: zodat men op nieuw de geboorte van een *onregelmaatig* ey verwachtte; 't geen echter niet gebeurde, dewyl 'er slechts een ey van de gewoone grootte te voorschyn kwam. Denkelyk ontstond het ongemak, 't welk het Dier, in het baaren van dit anderzins natuurlyk ey, ondervond, uit den staat van ontsteeking, in welken de deelen, door den doorgang van het voorig ongeregeld ey, waren geraakt.

Hoe zeldzaam dit geval ook moge zyn, is het echter niet geheel zonder voorbeeld. Dus vindt men in de *Acten van Leipzig*, van 1683, pag. 221, het bericht aangaande een Ey, 't geen van buiten volkomen gelyk was aan gewoone eijeren, doch waar in van binnen een kleiner wierd gevonden, ter grootte van een Duiven-ey. Intusschen is het door my medegedeelde geval nog aanmerkelyker, van wegen de ongewoone grootte van dit zonderling dierlyk voortbrengzel.

BRIEF

BRIEF VAN MOREAU-ST-MÉRY, AAN DE SCHRYVERS DER *Decade Philosophique*, OVER DE GEHEIME REDENEN, OM WELKE LORD MACARTNEY CHINA HEEFT MOETEN VERLAATEN.

De Engelfchen hebben zich alle mogelyke moeite gegeeven, om de waare redenen van hunne verhaaste verzending uit China te bedekken; en deeze zorgvuldigheid toont genoegzaam, welk eene groote vernedering hunne hoogmoed aldaar heeft ondergaan. In het Engelsch Dagblad, 't geen wordt uitgegeeven onder den naam van *l'Oracle*, vind ik, onder de dagtekening van den 7 van Hooimaand 1799, nog een uitvoerig bericht, dienende om een iedelen troost aan den vernederden hoogmoed te verfchaffen. Ik heb het hierom belangryk geoordeeld, ter kennisfe van een ieder te brengen, de tot hier toe niet gedrukte Aantekening, voorkomende in de Reize van den Hollandfchen Gezant naar China, gefchreeven door VAN BRAAM, en door my vertaald en uitgegeeven, in twee Deelen in 4to.

MOREAU-ST-MÉRY.

Het Engelsch Gezantfchap.

„ De fpoedige terugzending van Lord MACARTNEY uit China heeft eene algemeene verbaasdheid verwekt, en een ieder naar de waare redenen dier gebeurtenis doen zoeken. Zie hier de weezenlyke oorzaak.

„ Onder de gefchenken, welke het Gezantfchap voor den Keizer had medegebragt, was een zeer konftig *Orery*, (*Planetarium*) in 1750 gemaakt te *Herford* in Duitschland, waar mede men door geheel Europa had gereisd, en 't welk Lord MACARTNEY, om zyn zonderling maakzel, had gekogt voor vier duizend ponden fterling.

„ De Gezant bood dit Konftfiuk den Keizer aan, als een zonderling voortbrengzel van het Engelsch vernuft, 't geen de Koning door de eerfte Konftenaars van het Groot-Brittannisch Ryk had doen vervaardigen, welke daar over geduurende twintig jaaren hadden gewerkt.

„ Ongelukkiglyk was dit zamengefteld werktuig op de

 reis

reis ontsteld geraakt, zo dat het geheel uit elkander moest worden gencomen. Hierom begaf zich de Werktuigkundige PETIT-PIERRE aan den arbeid, om het werktuig wederom in orde te brengen. Doch de Keizer gaf teffens last aan drie Portugeesche Zendelingen, daar by tegenwoordig te zyn, om de zamenstelling van dit werktuig in den grond te leeren kennen, en teffens het noodig onderricht te bekomen, om dit stuk wederom in orde te kunnen brengen, zo 'er op nieuw eenig gebrek aan mogt komen.

„ Geduurende den arbeid bespeurden de Zendelingen, dat verscheidene raderen reeds merkelyk versleeten waren, en dat de daar op gegraveerde woorden geen Engelsche, maar Hoogduitsche waren. Eindelyk vonden zy een stuk, op het welk de naam van den maaker, zyne' woonplaats, en het jaargetal, in het Hoogduitsch gegraveerd waren.

„ Zy betuigden hier over hunne verwondering aan den Konstenaar, die tegen de onlochenbaare gegraveerde bewyzen niets, dat voldoende was, had in te brengen. Hierop gingen de Zendelingen by den *eersten Staatsdienaar* des Keizers, en gaven hem kennis van het gebeurde. Deeze, reeds te onvreden over eenige trekken van hoogmoed, en zelfs van versmaading, die hy by de Engelschen meende ontdekt te hebben, openbaarde het geval aan den Keizer, met byvoeging, dat de Engelschen bedriegers waren, en een Volk, alle vertrouwen onwaardig, omdat zy hunnen Gezanten toelieten, van zulke grove bedriegeryen gebruik te maaken.

„ De Keizer, over 't gebeurde verontwaardigd, beval, dat de Engelschen *Peking*, binnen tweemaal vier en twintig uuren, hadden te verlaaten. Lord MACARTNEY deed wel alle poogingen, om nog een dag langer te mogen vertoeven; doch zonder eenige vrucht. Men gaf den Gezant wel een eersten Mandarin mede, zo het heette tot gezelschap, doch eigenlyk om een waakend oog op hem te houden. Ook bleef deeze steeds by hem, tot dat het Schip, 't geen de Engelschen te rug bragt, den mond der Rivier *Tygée* gepasseerd was. MACARTNEY vertoefde vervolgens nog wel, een tyd lang, te Macao, doch als in *incognito*; gedraagende zich de Chineesche Regeering, als of haar zulks onbekend was.

„ Het schynt, intusschen, als of men eerlang zelfs ten Hove oordeelde, dat de Engelschen te hard behandeld waren, en 'er wierd uitdruklyk bevolen, niet meerder

over

over het Gezantschap te spreeken. Ook wierd de Hofcourant opgehaald, in welke over het vertrek van den Gezant, en de redenen daar van, wierd gesprooken.

„ Het is zelfs waarschynelyk, dat men den Gezant van ter zyden deed weeten, dat een nieuw Gezantschap, 't geen de zeden en gebruiken der Chineezen niet zou ergeren, niet onaangenaam zou zyn. Ten minsten zodanig een verzoek wierd eerlang, uit naam van MACARTNEY, ten Hove gedaan, en hy ontving 'er, nog vóór zyn vertrek uit het Ryk, een gunstig antwoord op.

„ Lord MACARTNEY was zeer neerslagtig, van wegen den slegten uitslag van zyn Gezantschap. Te Canton wierd hy als opgeslooten gehouden in den tuin van *Lopqua;* terwyl de naaste poort der Voorstad van *Honan*, door eene talryke Chineesche wagt, bezet wierd. Toen hy vervolgens tot het afscheids-gehoor, by de Regeering van Canton, wierd geleid, kleedde hy zich, om zyn misnoegen te toonen, zeer slegt, gelyk insgelyks de Heer STAUNTON, de Geheimschryver van het Gezantschap, deed, die een rok aantrok, welke eertyds scharlaken geweest, doch thans, door verkleuring, geheel grys was geworden.

„ Men weet, dat het Engelsche Hof vervolgens een zeer nederigen Brief schreef aan den Chineeschen Keizer, in welken het mislukken van het Gezantschap wierd toegeschreeven aan de onkunde der afgezondenen, aangaande de zeden en gebruiken der Chineezen."

BERICHTEN VAN DE COLONIE SIERRA LEONE.

(*Vervolg en Slot van bl.* 591.)

De Bestuurders willen nu nog een uittrekzel uit de papieren van hunnen Gouverneur en Raad, over eenige omstandigheden van zyne reize, en zynen dood, mededeelen.

„ Naar het bericht van een bediende der Maatschappy, verliet hy Plymouth in volle gezondheid. Zoodra hy egter in de heetere luchtstreek kwam, voelde hy pyn in den hals, en had heevige hoofdpynen; ter gelyker tyd wierd hy angstig en onrustig; want hy scheen van de voorstelling der zwaarigheden, waarmede hy zou moeten kampen, te rug te schrikken. Ontelbaar waren de plans, die hy ontworp, tot uitbreiding van het Christendom, en opklaaring van zyne landslieden; maar het denkbeeld scheen hem altoos te kwellen, dat zeer veel

hem in de uitvoering van zyn plan hinderlyk zoude zyn. De vrees, dat hy zyne plans zoude verydeld zien, scheen hem, hoe nader hy aan zyn vaderland kwam, sterker te benaauwen. De hitte deed hem daarby zeer sterk aan, en hy kreeg een zwaare koorts. In een der oogenblikken, dat hy eenige bewustheid had, bad hy den geenen, die dit bericht medegedeeld heeft, om hem te helpen in het maaken van zyn Testament. Hy gaf daarin het toezicht over zyne bezittingen aan zynen Broeder, tot welzyn van zynen jongen Zoon, en hy verzocht zynen Broeder zeer dringend, om alles aan te wenden, om een einde aan den Slaavenhandel te maaken. Toen hy Sierra Leone bereikt had, was hy geheel van zyn verstand beroofd, en naby den dood. Zyne Moeder kwam, met eenige jongere telgen van haar geslacht, naar het huis van den Gouverneur, alwaar hy lag; en zy zagen hem kort daarop sterven." De Gouverneur en de Raad merken aan, dat men zich geen begrip van de treurigheid zyner Moeder by zynen dood maaken kan.

Zoo eindigde deze beminnelyke, verlichte Afrikaan zyn leeven, van wiens poogingen, wanneer hy in leeven gebleeven was, de Maatschappy zich de gewichtigste en uitgebreidste diensten had mogen belooven. Niettegenstaande zynen zoo vroegen en beklaagenswaardigen *dood*, *heeft hy egter zyn* vaderland eenen gewichtigen dienst gedaan, dewyl hy een merkwaardig voorbeeld van de uitwerking der opvoeding op de beschaaving der Afrikaanen, en alzoo een zeer bemoedigend en goed voorteeken aan zyne gelukkige landslieden gaf.

Tegenwoordig bevinden zich twee Afrikaanen in Engeland, van welken de oudste omtrent achttien jaaren oud is. Zy worden hier, onder het opzicht van de Maatschappy, opgevoed; de een is de Zoon des tegenwoordigen Konings van Sierra Leone, de ander de Zoon van een Opperbestuurder, die niet ver van Freetown woont. De Bestuurders merken aan, dat, niettegenstaande zy, met opzicht van hunne gemoedsgesteldheid, zeer van elkander verschillen, zy toch, ten aanzien van hunne bekwaamheden en gezond verstand, aan Europeäanen van hunne jaaren geheel gelyk zyn.

In 1794 trof deze Colonie eene ongelukkige ontmoeting, welke haar, midden in haare tedere kindsheid, byna met den zekersten en schrikkelyksten dood dreigde (*). Den 27 Sept. kwam een Fransch Eskader, uit acht schepen van verschillende groot-

(*) Dit is overgenomen uit *Substance of the Report of the Court of Directors of the Sierra Leone Company*, &c. Lond. 1795. Vergel. *von Archenholz Minerva*, 1796. Oct. und Nov. en zyne *Annalen der Britt. Gesch.* des Jaars 1795, f. 33.

grootte bestaande, hier voor de Stad Freetown aan; een schip van 50, een van 24, een van 20, een van 18, een van 12 stukken, en drie andere vaartuigen. Aan wederstand was niet te denken; ook konde men geene goederen van de Compagnie redden, dewyl alle kanten van de zee voor den vyand open waren, en de vervoering te lande, zoowel wegens gebrek aan tyd, als wegens andere zwaarigheden, niet uitvoerbaar was. Men besloot dus zonder uitstel te capituleeren. De Franschen gaven egter de Colonisten geen tyd. Zy begonden, in weerwil van de gedaane uitnoodiging, te vuuren, en gingen daarin eenigen tyd voort, zonder op de geplantte vreedevlag acht te geeven. Eindelyk hielden zy op, landden, drongen in de huizen, en plunderden en verwoesteden alles, wat zy vonden. *Newel*, een Amerikaansche Slaaven-kapitein, welke op deze Colonie, omdat ze aan zyne winzucht in den weg stond, zeer gebeeten was; en het locaal zeer goed kende, was de aanvoerder van de vyanden; ook had hy hunne schepen in de Rivier Sierra Leone gestuurd. Met hem had zich nog een Amerikaansche Slaavenhandelaar verbonden. Beiden wendden alles aan, om de Franschen tot eene geheele verwoesting van de Colonie aan te zetten. De Gouverneur *Macauly*, van deze Amerikaanen zeer mishandeld, redde zich op het schip des Franschen Bevelhebbers, stelde hem voor, hoe vrywillig, en zonder eenigen wederstand, de Colonie zich overgegeeven had, sprak van het weldaadig doel van deze stichting, die zoo zeer aan de edele Fransche grondstellingen van menschenwaarde en menschenrechten gelyk was, en smeekte daarom, in naam der menschheid, om verschooning. Deze voorstellingen, en de aanmerking, dat de Franschen hier de werktuigen der wraakzucht van eenige menschenhandelaars waren, en, op deze wyze, den door hunne eigene Natie verfoeiden Slaavenhandel weder in zwang zouden brengen, maakten geenen indruk op den Franschen Bevelhebber. Zyn antwoord was: *dat kan wel zyn, Burger! maar gy zyt Engelschen!* Hy verwierp ook den voorslag van een contributie, of losgeld, en gebood daarop, alle de aan Engelschen behoorende huizen eerst te plunderen, en daarna te verbranden; het eigendom en de huizen der Zwarten moesten egter verschoond worden.

Alle de Amptenaars van de Compagnie vlooden in de bosschen, of in nabuurige plaatzen. De gantsche Stad wierd met Franschen opgevuld, die alles, wat zy niet gebruiken konden, verwoesteden; zelfs de bibliotheek van de Compagnie, de drukperssen, mathematische en physische instrumenten, de zeldzaamheden van den Kruidkenner *Afzelius*. Ook de kerk wierd verwoest, predikstoel en klok ter neergeslaagen, zelfs de Apotheek, met alle daarin gevondene medicynen, vernield, alle vaartuigen en booten verbryzeld. Al het tot voedsel dienende vee en gevogelte, 't geen niet medegenoomen kon worden,

wierd

wierd doodgeslaagen; daaronder waren 1200 varkens. Veele huizen en Compagnie-gebouwen wierden ook werkelyk verbrand; de verbranding der anderen wierd egter nog uitgesteld. Daar de magazynen der Compagnie alle in handen der Franschen waren, zoo liepen de inwooners gevaar van uitgehongerd te worden. Deze groote nood bewoog eindelyk den Franschen Bevelhebber, om onder de Colonisten vyf vaten ryst te verdeelen, waarby, eenige dagen achter een, eenig meel, varkensvleesch en brandewyn kwam.

In deze treurige omstandigheid hadden de Engelschen nog bovendien het verdriet van te zien, dat *the Harpy*, het grootste Compagnie-schip, dat met eene lading, 10,000 pond sterling waard, vol van de noodigste behoeften, uit Engeland kwam, door de Franschen genomen wierd. 'Er waren op dit schip, onder anderen, eene menigte kostbaare artikels, planten, tropische gewassen uit de Koninglyke verzameling te Kew, ook broodboomen, waarmede men in Afrika proeven doen wilde. Alles wierd vernield. Zeer treurig was het hierby, dat, daar de schepen der veroveraars zich, wegens den ziekelyken toestand hunner manschap, in zoo zwakken staat bevonden, dat twee Engelsche Fregatten, hoogst waarschynlyk, dit gantsche Fransche Eskader hadden kunnen wegneemen, 'er zich niet een eenig Engelsch schip op de Afrikaansche kusten bevondt.

Eindelyk, op den 13 October, vertrokken de Franschen, na 'er zich veertien dagen opgehouden te hebben, en lieten de verwoeste Colonie aan haar lot over. Het gebrek en de doorgestaane elende veroorzaakten hun smertelyke naweeën; eene algemeene ziekte overviel de gezamentlyke blanke Colonisten; daar het hun aan dienstig voedsel en geneesmiddelen ontbrak, zoo stierven zy in meenigte. Ook de Gouverneur en alle Amptenaaren wierden ziek. Van 120 matroozen stierven 'er 80. Maar van tyd tot tyd kwam 'er toevloed van leevensmiddelen uit het binnenste des lands, en met schepen uit Europa; de zieken genazen, en overal vertoonde zich de grootste werkzaamheid, om de geledene schade te vergoeden. De Compagnie rekende haar verlies op 55,000 pond st., maar hun eigendom in de Colonie, en de tot de verbetering van het land aangelegde gelden, daaronder begreepen, op 93,000 pond. Een aanmerkelyk voordeel, 't welk uit dit ongeluk ontsproot, was de veranderde denkwyze van een groot aantal nieuwe Schotten, die voor eenigen tyd uit Amerika gekomen waren, en zich hier nedergezet hadden. Onder hun bevonden zich 300 kinders. Tot hiertoe waren zy niet te beweegen geweest, om zich van de zeekusten te verwyderen. De nu ondervondene plundering leerde hen, om zich, tot hunne toekomstige zekerheid, in de vruchtbaare bergachtige oorden te begeeven, en daar te bouwen.

Op

Op het einde van Mei, 1795, kwamen 'er meer geruststellende tydingen uit deze Colonie te Londen aan. De Colonisten hadden hunnen yver verdubbeld, nieuwe plantagien aangelegd, en den handel met nabuurige volken trachten te bevorderen. Juist op dien tyd, was een geheel met akkergereedschappen, en andere noodige behoeften, belaaden schip uit Amerika, voor hun, die arbeiden wilden, een gewichtige vond. Ter gelyker tyd kwam 'er een afgezondene van de zich in Rhode Island bevindende Societeit der Negervrienden te Freetown aan, die, in naam van dit Philantropische Gezelschap, de Colonie ondersteuning toezeide, en te gelyk om de aanneeming van twaalf vrye, tot hiertoe in Rhode Island gewoond hebbende, arbeidzaame Negergeslachten verzocht, 't welk ook gaarn toegestaan wierd. In November 1796 was het vyandelyk bezoek reeds vergoed, en geheel vergeeten.

De aan de kusten woonende menschenhandelaars, grootendeels blanke Amerikaanen, lyden, door de groote uitbreiding van de Colonie, in hunnen handel aanmerkelyk, en worden van tyd tot tyd, door hunnen heblust en yverzucht, tot woedende onderneemingen verleid. Zy zoeken de nabuurige Negerkoningen te overreeden, dat het plan van deze Britsche Colonien op hunnen ondergang, en op de bezitneeming van hun gebied, gericht is. Zy verbreiden daarvan de zinneloosste leugens, en verhaalen gruuwelen, welke de Amptenaaren van de Compagnie begaan zouden hebben. Wanneer de Koning van Rio Pongas den Engelschen toegestaan had, om aan de Rivier van gelyken naam eene Factory aan te leggen, zocht men hem door het bericht te verschrikken, dat nog onlangs de oude Koning van Sierra Leone te Freetown openlyk was gegeesseld, en dat dit lot hem ook te duchten stond. Evenwel, deze en andere lasteringen vonden, ongeacht de aanlokkende voorstellingen, waarmede zy ondersteund werden, geenen ingang by de Negers, die zich op hunne ervaring beriepen, dat deze Colonisten geene slaaven hebben wilden, dat zy zich overal goed en menschelyk jegens hun gedroegen, en alles, wat zy gebruikten, betaalden. Onder deze omstandigheden, en by het toeneemen van den tegenzin der Negers en hunne hoofden tegen den menschenhandel, durft men den wasdom van deze Afrikaansche Colonie met gegronde hoop te gemoet zien.

AZAKIA.

Eene Indiaansche Geschiedenis.

De oude inwooners van *Canada* waren het geen men gemeenlyk Wilden noemt. De eerste Franschen, die hen wilden beschaven, wierden vermoord; het was alleen door hun nieuwe behoeften te leren kennen, dat men hen aan het juk der beschaving onderwierp. De Brandewyn en de Tabak werkten in dit opzicht meer uit, dan de wapenen en de Zendelingen ooit gedaan hadden. De *Canadeezen*, overwonnen door deze nieuwe noodwendigheden, verloren weldra hunne natuurlyke woestheid, en verkeerden vreedzaam in dezelfde bosschen met de Europeäanen.

De *Canadeesche* Vrouwen zyn schoon, en haare schoonheid is niets aan de kunst verschuldigd; zy zyn zagt van aart, vrolyk van inborst; zy hebben een innemend voorkomen, en bovenal eene groote neiging tot de liefde. Het gebruik van het land veroorlost de jonge meisjes, zich zonder schroom en zonder vrees aan deze drift over te geven. Dit is zo niet met de getrouwde vrouwen: zy behoren geheel en al aan haare echtgenooten, en, het geen zeer aanmerkenswaardig is, zy overtreden nooit dien heiligen pligt.

Eene dezer heldinnen, onder de *Hurons* geboren, was eens in een bosch, naby haare woning; zy wierd verrast door een' Franschen soldaat, die, zonder zich te bekommeren of zy getrouwd was dan niet, de rechten van een' wilden echtgenoot weinig scheen te willen eerbiedigen. Het geschreeuw, dat deze vrouw maakte, terwyl zy zich verdedigde, trok den Baron DE CASTAINVILLE, een Officier onder de troupen van *Canada*, tot haar. Het gelukte hem zonder moeite om den soldaat te verwyderen. De jonge Wilde, die hy zo van pas ter redding bygesprongen had, was begaafd met onwederstaanlyke bekoorlykheden; weldra vond hy het gedrag van den soldaat verschoonlyk, en hy zelf kreeg begeerte om de beloning te erlangen voor den dienst, dien hy haar bewezen had. Hy gedroeg zich beleefder dan de soldaat, maar hy slaagde niet beter.— „De vriend, dien ik altoos voor myne oogen heb, verbiedt my u te zien," zeide de vrouw van den *Huron*. Het is deze *Huroniaansche*, maar geenszins wilde grondregel, die de vrouwen aan haaren pligt gehecht houdt. Het was geenszins eene ydele gemaaktheid, het was eene ronde weigering. DE CASTAINVILLE, die met de taal en de gewoonten der *Hurons* gemeen was, verloor alle hoop, en kwam welhaast tot de edelmoedigheid te rug, die hem eerst aangespoord had. Hy verzelde deze schoone Wilde tot aan haare woning, en ontfing

al-

alle betuigingen van erkentenis, uitgezonderd die, welke hy het meest verlangde.

DE CASTAINVILLE, eenigen tyd daarna genoodzaakt om met een zyner makkers te duëlleren, stak hem dood. Deze Officier was de neef van den Gouverneur der Volkplanting, een wraakgierig en onverzoenlyk man. 'Er bleef dus voor DE CASTAINVILLE niets anders overig dan de vlugt. Men vermoedde dat hy zich onder de Engelschen te New-York begeven had, het geen zeer waarschynlyk scheen; maar hy, wel verzekerd dat hy in zyn ongeluk een zekerder schuilplaats onder de *Hurons* zou vinden, had hun de voorkeur gegeven. De begeerte om AZAKIA, dit was de naam van de schoone Wilde, die hy verdedigd had, weder te zien, bestierde zyne schreden. AZAKIA herkende welhaast haar' bevryder; niets kon haare vreugd evenaren. OUABI, haar man, wien zy haar geval openhartig verhaalde, zonder den tegenstand voorby te gaan, dien zy verpligt geweest was tegen DE CASTAINVILLE in het werk te stellen, ontfing hem met goedheid; en van de reden zyner reis onderricht zynde, zeide hy: „ Dat de Groote Geest geloofd zy, die u hier gebragt heeft!" —— Vervolgens zyne hand op zyne borst leggende, vervolgde hy: „ Dit ligchaam zal u tot een schild verstrekken, en deze spiets zal uwe vyanden doden of doen vlugten. Myn hut zal de uwe zyn; gy zult de schitterende dagtoorts deze bosschen zien verlichten en beurtelings verlaten, zonder gebrek te lyden, en zonder eenig kwaad te vrezen."

DE CASTAINVILLE betuigde zyne begeerte om geheel met hen te leven, hunnen arbeid en hunne kryg'sgevaaren te delen, zich naar hunne gewoonten te schikken, in één woord, een *Huron* te worden. Dit voorstel verrukte OUABI. Hy was het Opperhoofd van dit Volk; zyn moed en zyne diensten hadden hem deze eer bezorgd. Hy had andere legerhoofden onder zich; hy bood DE CASTAINVILLE eene van deze waardigheden aan, die niets dan den tytel en rang van eenvouwdig' soldaat wilde aannemen.

De *Hurons* waren toen in oorlog met de *Iroqueezen*; DE CASTAINVILLE wilde den krygstogt tegen hen mede bywonen. Hy vocht als een waare *Huron*, en wierd gevaarlyk gekwetst. Men bragt hem op eene soort van draagbaar naar de woning van OUABI. Op dit gezicht scheen AZAKIA overstelpt van droefheid; maar verre van zich aan nutteloozee klagten over te geven, besteedde zy aan hem alle zorgen, waartoe zy in staat was; schoon zy verscheiden slaaven tot haar' dienst had, vertrouwde zy niemant dan zichzelve om alles te bereiden wat tot verkwikking van haaren bevryder kon strekken. Haare werkzaamheid evenaarde haare ongerustheid.

Haare zorgvuldigheid vernieuwde de hoop van DE CASTAINVILLE, en zyne begeerte keerde met zyne krachten weder. On-

Ondertusschen wierd hy bestendig wederhouden door de diensten van OUABI. Kon hy zo veel edelmoedigheid met zo veel ondankbaarheid beäntwoorden? —— „ De goede OUABI is een Wilde," zeide hy dikwyls tegen zichzelven: „ misschien is hy niet kiesch als de Europeesche mannen." Dit valsch voorwendzel maakt hem stoutmoedig; hy vernieuwt zyn aanzoek, dezelfde weigering ... „ Houd op, CELARIO!" (dit was zyn nieuwe wildemans-naam,) „ houd op," zeide AZAKIA; „ de graankorl, dien ik met OUABI gebroken heb, is nog niet tot asche verbrand: een gedeelte is in zyne magt, en ik bezit het andere; zo lang hy bestaat, behoor ik aan hem; gy kunt my niet bezitten." Deze woorden, op een' vasten toon uitgesproken, ontstelden DE CASTAINVILLE.

Hy durfde zyne liefde niet meer laten blyken, en verviel in eene gevaarlyke droefgeestigheid. AZAKIA was zeer met hem bewogen. —— „ Wat kan ik voor u doen?" zeide zy; „ ik kan uwe gezellin niet worden, zonder op te houden de gade van OUABI te zyn; en ik kan OUABI niet verlaten, zonder hem een verdriet te veroorzaken zo als gy thans ondervindt. Antwoord my, heeft hy het verdiend?" —— „ *Neen*," riep CELARIO, „ neen, hy verdient de voorkeur boven my; maar ik moet deze woning verlaten: het is alleen door AZAKIA niet meer te zien, dat ik zal kunnen ophouden *ondankbaar omtrent* OUABI te zyn."

Deze woorden verstyfden de jonge Wilde van schrik; de traanen stroomden uit haare oogen; zy deed geen de minste poging om ze te verbergen. —— „ Ondankbaare CELARIO!" riep zy zuchtende, en zyne handen in de haare drukkende, „ ja, ondankbaare! gy wilt hen verlaten, die gy dierbaarder zyt dan het daglicht. Wat hebben wy u gedaan, dat gy ons dus begeeft? Ontbreekt u iets, dat in ons vermogen is u te geven? Ziet gy my niet bestendig aan uwe zyde, als eene slavin, die op het eerste teken gehoorzaamt? Wilt gy dan, dat AZAKIA van droefheid sterve? Gy kunt haar niet verlaten zonder haare ziel mede te nemen: zy behoort u, *gelyk myn ligchaam* OUABI behoort." DE CASTAINVILLE wilde antwoorden; doch de schielyke terugkomst van OUABI belette hem te vervolgen. AZAKIA schreide intusschen gedurig; het gezicht van haar' man verhinderde geenszins den loop haarer traanen. —— „ Myn vriend!" zeide zy, „ gy ziet CELARIO, gy kunt hem spreken en horen; maar welhaast gaat hy ons ontvlugten, om andere vrienden te zoeken." —— „ Andere vrienden!" riep OUABI, byna zo ontroerd als AZAKIA; „ en wie ontrukt u dan aan onze armen, waarde CELARIO? Hebt gy eenig verlies geleden? Heeft men u beledigd? Gy kent hier myne magt: ik zweer u, by den Grooten Geest! gy zult gewroken zyn." De vraagen maken CELARIO verlegen; hy heeft geen oorzaak tot klagen; de waare reden van zyn vertrek moet voor OUABI verbor-

borgen blyven; hy zoekt eenige voorwendfels, die uit den weg geruimd worden, en welhaast wordt 'er van geen vertrek meer gesproken.

„ Laat ons van iets anders spreken ," zeide OUABI; „ het is van daag, dat ik het gewoonlyk feest aan onze krygshelden geef, en morgen geleid ik hen tegen de *Iroquezen*; deel in onze vermaaken, myn waarde CELARIO!" —— „ Ik wil ook deel in uwe gevaaren nemen," hernam DE CASTAINVILLE met drift; „ ik zal u in dezen togt verzellen." — „ Uwe krachten zouden u bedriegen," zeide het Opperhoofd der *Hurons*, „ uw moed is ons bekend. Wacht tot gy geheel herfteld zyt; draag ondertusschen zorg voor deze woning: ik vertrouw ze u." DE CASTAINVILLE wilde vergeefsch zich daartegen verzetten. De legerhoofden naderen, het feest begint, en den volgenden morgen met den dageraad vertrekken zy gezamentlyk. CELARIO blyft alleen, meer dan ooit blootgefteld aan de bekoorlykheden van AZAKIA.

Deze jonge Wilde beminde haaren bevryder. Zy nam een weinig gemeen befluit, namelyk om DE CASTAINVILLE te bezorgen het geen zy zelve hem weigerde. Zy gaf zich eene medeminnares van achttien jaaren, zo verftandig als fchoon, die, volgens het gebruik der Wilden van Noord-Amerika, zich zonder fchroom aan de vermaaken der liefde kon overgeven. DE CASTAINVILLE, aangemoedigd door AZAKIA, had verfcheidenmaalen een onderhoud met ZIZERA, (dit was de naam van deze jonge Wilde,) en binnen weinige dagen befpeurde hy, dat zy minder wreed zou zyn dan haare vriendin. Niets kon ondertusfchen de liefde verminderen, die hy voor AZAKIA gevoelde. Een voorval, dat hen had moeten verééenigen, fcheidde hen voor altoos van elkander.

Men vernam dat de *Hurons* verflagen waren, en dat OUABI in handen der *Iroqueezen* gevallen was. Deze tyding bedroefde DE CASTAINVILLE, en, zyne drift vergetende, hield hy zich alleen met het verlies van zyn' edelmoedigen vriend en de droefheid van AZAKIA bezig.

Een bygelovig gebruik, federt onheugelyke tyden by deze Volkeren in acht genomen, wilde, dat, indien eene weduwe, in de eerfte veertig dagen na den dood van haar' man, in den droom hem tweemaalen zag en fprak, zy geloofde dat hy haar in het verblyf der geftorvenen by zich begeerde, en dan kon niets haar wederhouden om zich by hem te voegen. AZAKIA had befloten zich met haar' echtgenoot te herééenigen, zodra hy haar door een' dubbelen droom tot zich riep. Zy betreurde OUABI oprecht, en ftelde haare verkleefdheid aan DE CASTAINVILLE beneden de eer van zich te voegen naar een aëloud gebruik onder de *Hurons*. Het is moeijelyk de ongerustheid van DE CASTAINVILLE te befchryven: ieder' nacht geloofde hy

 haar

haar ten prooije te zyn aan deze akelige verschyningen; ieder morgen genaakte hy haar bevende. Eindelyk verraste hy haar, dat zy een' dodelyken drank gereed maakte. —— „ Gy ziet, myn waarde CELARIO!" zeide zy, „ dat ik my bereid tot de lange reis, die OUABI my bevolen heeft te doen." —— „ ô Hemel!" riep DE CASTAINVILLE, „ kunt gy geloof slaan aan bedrieglyke droomen ..?" —— „ Houd op, CELARIO! gy dwaalt. OUABI verscheen my dezen nacht; hy nam my by de hand, en gebood my hem te volgen; alleen het gewigt van myn ligchaam heeft my daarin belet: het is tyd, dat ik my daarvan ontsla. OUABI ging droevig heen; ik riep hem terug, en tot antwoord breidde hy zyne armen naar my uit, en is verdwenen. Ik moet hem gehoorzamen; ik beklaag uw lot, myn waarde CELARIO! maar ik moet de stem van myn' echtgenoot volgen, die my naar het verblyf der zielen roept."

Deze woorden waren een donderslag voor DE CASTAINVILLE; alles wat hy haar tot overreding mogt zeggen, was niet in staat haar van haar oogmerk af te trekken; zy schreide met hem, maar zy wilde volstrekt sterven. Het éénigste, *dat hy van haar kon verwerven*, was, dat zy ten minsten zou wachten tot zy verzekerd was van den dood van OUABI. DE CASTAINVILLE besloot zich daar van te verzekeren, *zodra het hem mogelyk* zou zyn.

De *Iroqueezen* maken meestentyds geen krygsgevangenen; allen, die onder hunne handen vallen, worden ter dood gebragt, of tot slaverny gedoemd. AZAKIA wist, dat OUABI den dood zou verkozen hebben.

DE CASTAINVILLE verlevendigde den moed der *Hurons*, stelde hun een' nieuwen togt voor, en wierd tot Opperhoofd verkoren; hy had reeds proeven van zyn' moed en bekwaamheid gegeven. Hy vertrok met zyn leger, doch niet dan na van AZAKIA de verzekering ontfangen te hebben, dat, hoedanig ook haare droomen wezen mogten, zy zyne terugkomst zou afwachten om zich by OUABI te voegen. Deze nieuwe togt had den besten uitslag. De *Iroqueezen*, die niet geloofden dat de *Hurons* den tyd gehad hadden om volks genoeg te verzamelen om hen te bestryden, wierden geslagen en op de vlugt gejaagd. De *Hurons* vervolgden hen tot in hun voornaamste Dorp. Hier ontwikkelde zich de geheele wilde wreedheid; DE CASTAINVILLE had veel moeite om een einde aan de slagting te maken. Hy vreesde, dat OUABI, indien hy nog leefde, zelf het slagtoffer van deze woede mogt worden, die noch vrouwen, noch kinderen, noch slaaven spaarde. Van deze vrees vervuld, doorliep hy alles, en verzette zich tegen hunnen bloeddorst. Weldra bespeurde hy op eene verhevenheid een' gevangenen aan een paal gebonden, omringd door alle de toebereidselen van den dood, dat is van brandstoffen om hem door een klein vuur

te

te verbranden. De nieuwe Veldheer der *Hurons* vliegt naar dit slagtoffer, herkent zyn' vriend, verbreekt zyne banden, omhelst hem, en neemt hem mede.

OUABI had het verlies van zyn leven boven dat zyner vryheid verkozen. Naauwelyks was hy van zyne wonden genezen, of men bood hem aan te leven, onder voorwaarde van slaaf te zyn; maar hy had den dood gevraagd, dien hy op het punt was van te ondergaan; een oogenblik later had zyn vriend hem niet meer kunnen redden.

Na een gedeelte der *Iroquoezen* verstrooid en het andere gevangen genomen te hebben, vertrok het leger der *Hurons*. DE CASTAINVILLE wilde het bevelhebberschap weder aan OUABI afstaan, die zulks weigerde. Onderweg verhaalde hem zyn vriend het besluit, het welk AZAKIA genomen had om te sterven, verzekerd zynde dat hy omgekomen was, en haar gebood hem te volgen; hy sprak ook van de moeite, die hy aangewend had om haar te bewegen dat zy tot zyne terugkomst wachten zou. De levendige wyze, waarop DE CASTAINVILLE dit verhaalde, bragt OUABI te binnen, wat vóór zyn vertrek gebeurd was; ondertusschen wilde hy niets van zyne voornemens laten blyken.

AZAKIA, die een' anderen droom had gehad, verbeeldde zich, dat de aankomst van haar' man het teken was van zyn' dood. Maar hoe groot was haare vreugd, hem onder de levendigen weder te zien! Zy bleef een oogenblik zonder beweging; maar weldra tot zichzelve komende, betuigde zy haar' echtgenoot al het vermaak, dat zy wegens zyne terugkomst ondervond, door liefkozingen en traanen.

OUABI wachtte tot zy bedaard was, en sprak toen: „ CELARIO! gy hebt my het leven gered, gy hebt tweemaalen myne waarde AZAKIA behouden; zy behoort u meer dan my; ik zelf behoor u: zie of zy genoegzaam is om de schuld van ons beiden te betalen. Ik geef u haar uit erkentenis; maar ik had haar niet afgestaan om my van het vuur te redden, dat my by de *Iroqueezen* verteren moest." Het is onmogelyk om de gewaarwordingen van DE CASTAINVILLE op deze woorden te beschryven; niet om dat hy dit aanbod vreemd vond: hy wist dat de echtscheidingen onder de Wilden gemeen waren; maar overtuigd dat AZAKIA in dit voorstel niet zou willen toestemmen, achtte hy zich verpligt even veel edelmoedigheid te tonen. Hy weigerde het geen hy het vurigst verlangde; OUABI bleef ondertusschen by zyn besluit volharden. AZAKIA, die, uit hoofde van haar' pligt, altoos DE CASTAINVILLE wederstaan had, en haaren echtgenoot niet begeerde te overleven, geloofde nu de neiging van haar hart te mogen volgen, vermits OUABI het haar gebood. Men verbrandde in het zelfde vuur de twee deelen van den graankorl, die hen veréénigd hield. OUABI en AZAKIA omhelsden elkander voor de laatste maal, en van dit oogenblik her-

kreeg

kreeg de schoone Wilde alle de rechten eener vrye vrouw. Ouari brak van zyn' kant een' nieuwen graankorl met de jonge ZIZENA, en deze beide paaren waren volmaakt gelukkig. Ieder man, wel verzekerd geen' medeminnaar te hebben, vergat welhaast dat hy een' voorganger had gehad.

KLEINE DIENSTDOENINGEN RYKLYK VERGOLDEN.

De weg der Bevorderinge heeft soms vreemde en geen vooraf berekenbaare spooren. Kleinigheden kunnen niet zelden meer afdoen, dan treffelyke verrigtingen. Het goed geluk, iemand bejegend, ligt menigvoud, wat den oorsprong betreft, diep verhoolen, en het is tyd en toeval, die zulks ontdekken. Ten voorbeelde hier van strekt Vader NITAR's verheffing tot Cardinaal.

Eene strenge Hofwet verboodt de Koninginnen van *Spanje*, in vroegeren tyde, iets anders dan Water over den maaltyd te drinken. De tweede Vrouw van PHILIPS DEN IV, *Moeder van* CAREL DEN II, smaakte het opvolgen dier Wet in geenen deele. Vader NITAR, met haar uit *Duitschland* na *Spanje* gereisd, nam dit in opmerking; en wanneer hy een *bezoek by de Koninginne* aflei, 't geen hy veelvuldig deedt, liet hy een vles uitmuntenden Wyn agter. De Koningin, over deeze bezorgdheid en vriendlyke te gemoetkoming van haar verlangen wel te vrede, stelde, van tyd tot tyd, meer vertrouwen in dien *Jesuit*. —— Toen zy tot het Regentesschap des Ryks verheeven was, raadpleegde zy met hem over de meeste Staatszaaken; hy werd haar Vertrouweling. In 't einde trok hy als Afgezant na *Rome*, en zy bewerkte dat deeze Bezorger van haar genoegen een Cardinaalshoed kreeg.

ANEKDOTE WEGENS FRANKLIN EN VOLTAIRE.

Geduurende het verblyf van VOLTAIRE te Parys, ontving hy een bezoek van FRANKLIN. Naa de eerste pligtpleegingen, die, om de waarheid te zeggen, meer vleiende, dan bestaanbaar waren met het karakter van eenen Brit, en vooral met dat van een' ernsthaftigen Republikein, boodt de Doktor den Heere DE VOLTAIRE zynen Kleinzoon aan, met verzoek om zynen zegen. De Wysgeer van het Ongeloof vondt behaagen in deezen scherts; en om de klugt haar volle beslag te geeven, rees hy van zynen stoel, en, met eene patriarchaale deftigheid, zyne hand op 's kinds hoofd gelegd hebbende, sprak hy, staatelyk, met luider stemme, deeze drie woorden: *God*, *Vryheid*, *Verdraagzaamheid!*